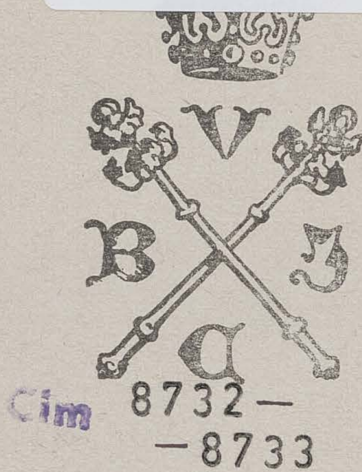
MACHVMETIS

ALCORAN

1542

V
B J
C

~~Vita Machametis et eius successorum~~

Alcoran

IOANNIS CANTACUZENI CONSTANTINOPOLITANI REGIS CONTRA MAHOMETICAM fidem Christiana & orthodoxa assertio, Græcè conscripta ante annos ferè ducentos, nunc uero Latinitate donata,

RODOLPHO GUALTHERO TIGURINO INTERPRETE.

Adiecta est eadem Græcè scripta, in eius linguæ ac pietatis studiosorum gratiam.

BASILEAE.

CLARISS. VIRO D. IOANNI DRACONITI SACRAE THEOLOGIAE APVD *nobile Marpurgum fidelissimo doctori, Rodolphus Gualtherus Tigurinus S. P. D.*

VLTVM hodie quæri solet, uir clarissime, quo modo, quibus consilijs, qua arte, quibus denique armis Turcica illa barbaries propulsari possit, quæ nobilissimis Europæ partibus, Græcia nimirum, Macedonia, Thracia, & ipsa nuper, proh dolor, Pannonia deuictis, nunc etiam ipsi Germaniæ manus admoliri uidetur: & inferet haud dubie grauissimam cladem, nisi nos ijs quibus par est, armis restiterimus. Atqui nemo est interim, qui non huic resisti cupiat, qui non hanc debellari uelit, qui non etiam hoc metu liberari exoptet. Hoc enim uel cũ brutis commune habemus, ut noxias res deuitare, salutiferas autem & utiles amplecti soleamus. Cum uero tenebrarum princeps primum parentem Adam totumque humanum genus, non modo peccati reũ fecerit, uerumetiam diuinæ illi naturę, quam Deus homini dederat, tenebras offuderit, fieri uidemus ut inter res ipsas ferè omnes non bene discernẽtes, noxias pro utilibus amplectamur, utiles uero pro noxijs auersemur. Et quemadmodum in summi boni inquisitione & iudicio maximam hominum partem falli uidemus, dum alius opes, alius honores, alius uoluptates summi boni loco æstimat, & ad hoc medijs contendit illicitis, ambitione nimirum, dolis, fraude, rapinis, furtis, cæde, alijsque huiusmodi: ita in malis propulsandis longe aliam, quàm Deus præceperit, uiam ingredimur. Nostris enim uiribus propulsare conamur, quæ diuina potẽtia immissa sunt. Sed quàm misere succedant huiusmodi conatus, ex quotidianis priuatorum hominum exemplis & nobilium rerumpub. ruinis cõijcere licet. Videmus hoc idem nobis, hoc anno nimium infœlici fato contigisse, dum alijs alijsque modis Scythicũ illud flagellum confringere conamur. Hic enim mira hominum huius sæculi cõsilia audire licet, dum alius Germanum, Hispanum alius, alius Romanum & aliunde collectum militem crepat. Alij interim confœderationes Regum, principum, nationum & urbium magno studio ambire solent: tunc nimirum rebus suis consuluisse putantes, si innumerabilem blasphemorum simul & ebriorum militum multitudinẽ et apparatum plus quàm Persicum in castra detulerint. Atqui utinam hic omnes illud Psalmistæ animo suo uoluerent, sub persona Dei dicentis: Vtinam

» populus meus audiſſet me, & Izraël in uijs meis ambulaſſet. Quia
» breui inimicos illorum humiliaſſem, & ſuper aduerſarios eorum
» uertiſſem manum meam. En benigniſsimam Dei in nos beneuolentiam, & fauorem plus quàm paternum. Vt enim pater non læto, ſed afflicto animo filium inobedientem corrigit, hoc unũ, ut reſipiſcat, deſiderans: talem ſe nobis Deus proponit, qui inuitus flagellum immittat: retrahat autem cupidiſsime, ſi nos in ordinem redactos eſſe uiderit. Videre hoc licet multorum exemplorum teſtimonio, ſi modo in re ipſo ſole clariore exemplis opus eſt. Quoties enim duræ ceruicis populus Izraël per deſertum duce Moſe oberrans, Deo obmurmurauit, omnium beneficiorum immemor? Quoties hac ingratitudine Dei iram in ſe concitauit? Sed quoties idem per pœnitentiam & religionem ſaluatus eſt? Quod idem, cum terram promiſſam iam poſſiderent, factum uidemus. Nunc enim propter peccata ſua Chananæorum, nunc Ammonitarum, nunc Madianitarum, nunc Palæſtinorum, aliarumq́ gentium iugo preſſæ, repentinum ſemper & inſperatum ſenſerunt auxiliũ, ſi animo ad Deum eleuato illius miſericordiam inuocarent. Deus enim, qui in Aegypto inuocantes ſe audiuerat, idem etiam in terra ſua ad ſe ſolum confugientes non negligebat: quin pace ſecura illis conceſſa, Iudaici imperij terminos longe lateq́ extendit. Veriſsimum enim eſt idem illud Dei oraculum, quod apud Eſaiam ſuperiori ferè ſimile legimus: V-
» tinam aduertiſſes mandata mea, tunc fuiſſet quaſi fluuius pax tua, &
» iuſticia tua ſicut fluctus maris. Hæc inquam, Draconites chariſsime, utinam tota Germania conſideraret: & haud dubie breui, iſto atrociſsimo flagello liberaremur. Quis enim non intelligit, peccata noſtra pœnam hanc meruiſſe? Conferamus enim ea quæ Babylonicam captiuitatem præceſſerunt Izraëlitarum tempora, cum hiſce noſtris: utraque hæc tam ſimilia inter ſe eſſe apparebunt, ut ouum ab ouo citius quàm hæc ab illis diſtinxeris. Vt enim tunc temporis erant, qui ex profeſſo idololatriæ ſtudebant, qui Ieremiæ & alijs prophetis obloquebantur, qui ſiderum cultum pleno ore iactabant: ſic noſtris temporibus inuenire licet ubique templa pontificia abominatione conſpurcata, religionem quæſtuoſam, cultũ à Deo creatore ad creaturas translatum, Verbi contemptum: talesq́ in ſingulis locis homines, qui ſcripturarum nulla religione tenentur, & penes quos tutius fuerit atrociſſimis calumnijs inſontes circumuenire, blaſphemias impijſſimas effundere, ſpurciſſima cum ſcortis & lenonibus colloquia miſcere, quàm Sacrę ſcripturæ locum aliquem exponere, uitæ emendationem poſtulare, & pacem promouere publicam. Vt Ieremiæ temporibus hi qui pij uidebantur, fucatam

magis

magis quàm ueram religionem præ ſe ferebant: ita hodie inter illos euenire uidemus, qui Euangelio inflati potius quàm emendati, Chriſtianiſsimorum nomen ſibi uendicant. Multa enim illi de Euangelio diſſerunt, Chriſtum crepant, quæſtuoſam pontificis nundinationem proſcindunt, gratuitam'que peccatorum remiſsionem per ſanguinem Ieſu Chriſti partam iactitant: obliti interim, hanc alteram tantummodo Euangelij partem eſſe, quam prior illa, pœnitentia nimirum, præcedat neceſſe eſt. Vtraque enim hæc Chriſtus docuit, & idem hic Euangelium in has partes diuiſum, iam cœlos aſcenſurus apoſtolis docendum commendauit. Si igitur Chriſtiani uideri uolumus, ubi Chriſtiana fides per charitatem, ut Paulus ait, efficax? ubi Chriſtiana religio? ubi Chriſtianæ uitæ ſinceritas & innocentia? ubi ante omnia hæc humillima illa & luctuoſa peccatorum noſtrorum pœnitentia, & ardens ſacrarum literarum ſtudium? Hæc ſanè ſi hodie quæras, unà cum Aſtręa illa poëtica relictis terris in cœlum auolauiſſe dices. Quamuis interim non ignorem eſſe quoſdam, imò multos in principum aulis, in populorum magiſtratibus, in ciuitatum conuentibus homines uerè pios, qui hæc agnoſcunt, deplorant, & ardentiſsimis uotis ſublata cupiunt, qui uiam docent ueram, & modum oſtendunt per quem Dei iram effugere liceat. Sed quid pauci inter plures alios diuerſum longe ſentientes? Quamuis enim hi multum de mutuo pacis ſtudio, de eccleſiæ reformatione, de priuata & communi omnium pœnitentia diſſerant, & hæc arma longe fortiſsima contra Turcicam ferocitatem in medium deponant, deriſores citius quàm obſecutores inueniunt. Cæterum alia ad hunc propellendum arma non eſſe, & nos, niſi iiſdem utamur, perituros, ueterum exempla docent, & nos noſtro malo quotidie experimur.

Accedit autem his aliud malum longe grauiſſimum, quod paucos inuenire liceat in uera religione bene inſtitutos. Licet enim nomine tenus omnes Chriſtiani ſint, & periculoſiſsimum ſit hunc illis titulum auferre: paucíſsimos tamen in hominum uulgo inuenias, qui Chriſtianæ religionis fundamenta & penetralia (ut ſic dicam) penitius inſpiciant. Hi deinde conſuetudine potius quàm fide aut religione ducti, Verbũ audiunt, ſacris participant, & omnibus Chriſtianorum ceremonijs utuntur: ſed animum habent affectuũ procellis turbidũ, qui fructiferum aliàs Euangelij ſemen opprimere ſolent: uel ſi idem enatum ſit, leui momento rurſus amittunt. Quemadmodum enim ſemẽ in petricoſa loca deiectum exoritur quidem, ſed cum radices altius agere non poſſit, nec etiam tempeſtatum & caloris uires ſuſtinet: Sic homo qui uerbis quidem fidem iactat, ani

mum uero à fide alienum habet, secundis quidẽ rebus Christianus esse uidetur, at persecutione orta afflictionum æstu cõsumitur. His enim ferè contingere solet, ut fidem ueram ex successu cultorum æstiment: quem si lætum conspiciant, fidem illorum probare: sin aduersum, improbare consueuerunt. Hi igitur cum exactissimam rei militaris disciplinam, instructissimas copias, arma fœlicissima, & uictorias exoptatissimas Turcicæ potentiæ contra Christiani nominis professores cernunt, de sua religione, quæ Christo innititur, incipiunt dubitare, existimantes fieri non posse ut religionem Deo aduersam sequantur, qui tam fœlici fruuntur rerum successu. Hinc fit igitur ut multæ gentes spontaneæ quodammodo se illi dedant: multi etiam frigidis animis sese opponẽtes, leuissima incursione uincantur: qui si rem omnem penitius intelligerent, fortissimo animo decertarent, non tam armorum fiducia quàm fide in Deum confirmati.
» Dicerent enim cũ fortissimo illo Izraëliticę militiæ duce Ioab: Con
» fortamini, et firmi stemus pro populo nostro, et pro ciuitatibus Dei
» nostri. Dominus autem faciat, quod bonum est in oculis suis. Si inquam, hoc animo instructi hostes infideles aggrederemur, sciremus utique non nostrum, sed Dei negocium hîc agi: & tanto duce animati, & uulnera & mortem contemneremus. Huiusmodi autem animus sine uera ueræ religionis cognitione esse non potest. Illa autem firma nunquam fuerit, nisi falsam etiam religionem cognitam habuerimus. Vtrarumque enim collatione piorum animi incenduntur ardentissimo fidei & pietatis amore, odium uero acerrimum impietatis concipiunt. Adde, quod nunquam ueram religionem contra infideles defendere poterit, qui illorum perfidiam, impietatem, et impietatis argumenta ignorat. Prudenter itaque mihi facere uidentur, qui hoc periculoso rerum statu in id incumbunt, ut Mahometicæ legis abominatio in medium protracta, ueritatis mucrone penetrantiori quouis gladio ancipiti confodiatur. Vident enim hi quantum boni in ueteri ecclesia hinc emerserit, quòd hæreticorum impia figmenta toti orbi proponerentur. Ea enim est impietatis & superstitionis deformitas, ut si laruam illam fucatam illi detraxeris, etiam ipsos suos discipulos terreat. Quare orthodoxi ueteris ecclesiæ scriptores, non in hoc erant, ut hæreticorum dogmata & argumenta in tenebris abscondita delitescerent: sed in ueritatis lucem uel inuitis hæreticis protracta, uerbo Domini iugulabant. Nec enim est ut hic aliquis ueritatis damnum metuat, qui illam penitus cognouerit. Ipse enim Christus cum pharisæorum hypocrisim suæ doctrinæ plurimum incommodare uideret, eandem non contexit, sed uæhementissimo animi ardore detexit, Væ illud horrendum illis intonando.

Atqui

Atqui idem nostris temporibus factum uidemus, magno cum animarum commodo & salute. Quamdiu enim Romani pontificis lex fuit incognita, nec superstitioni illi abominandæ hypocrisis larua detracta est, uiribus quotidie aucta, ueritatem & pietatem oppressit, ita ut nullis armis unquam uinci potuerit. Quis enim ignorat Imperatorum aliquot contra Pontificem conatus, magnanimos quidem illos, nec improbandos, sed successus semper infœlicioris? Postquã uero Euangelij lux in mundo affulsit, & Romanæ impietatis abominatio in medium prolata hominum oculis exposita est, quis non uidet, quantum damni fœda illa superstitio acceperit, ut iam non principibus modo, doctis & eruditis, sed etiam idiotis & agricolis, imò pueris adhuc teneris ludibrio sit? Omnino enim sic comparatum esse uidemus, ut is qui Euangelium non armis, sed uerbi prædicatione in orbem uniuersum propagari uoluit, idem etiam impietatis sectatores non gladio & igne, sed ueritatis fortitudine uelit debellari.

Ipse igitur cum aliquos multis ab hinc annis uiros bonos, pios & eruditos, hunc etiam lapidem contra Sarracenorum hæresim mouisse uiderem, & hoc nostro sæculo idem multos tentare, non simili tamen successu, semper cupiebam quàmplurimos tam egregij operis adiutores esse, non dubitans eodem ariete istam hæresim quatiendam & deijciendam fore, quo hisce diebus papistica illa arx excelsissima deiecta est, adeò ut quorum ortus eodem tempore emersit, eodem etiam gladio & tempore conciderent. Ecce autem ut subito non sine numine, ut spero, commodissima sese occasio obtulit, qua etiam nostri (si modo aliquod datum est) ingenij uires in tam sancto opere exercerem. Cum enim fidelissimus in Christi ecclesia minister, sagacissimus diuinorum mysteriorum indagator, & præceptor noster unice colendus, THEODORVS BIBLIANDER (cui ut multum Tigurina debet ecclesia, ita omnes etiam exteræ eundem suspiciunt) noctes diesq; in hoc negotio uersaretur, ut Christianus orbis Mahometicæ legis impietatem & agnoscere & refutare posset, obtulit nobis hunc Ioannis Cantacuzeni Constantinopolitani regis librum contra legem, cuius modò meminimus, conscriptum magna pietate, magna religione, summo etiam in sacris tractandis iudicio. Obtulit autem exemplaria duo Græca, manu scripta, quæ ab amicis acceperat: è quibus quod uetustius erat, & correctius, Constantinopoli erat conscriptum, testante hoc subscriptione, quæ & locum & librarij Emanuelis Zycandylæ nomen præferebat. Petijt autem à me, ut in Christianæ religionis gratiam, commodum publicum, & multorum salutem, eundem Latio donarem. Quid autem facerem, mi Draconites? Erat opus nouum,

& graue, & meis fortasse humeris impar. Petebat autem is, cui me plurimum debere nunquam fateri desinam. Postulabat totius ecclesiæ utilitas, in cuius gremio quotquot sunt, Christi spiritu & protectione fouentur. Num igitur meam hîc operam denegarem? Num laboris tædio ducerer? Num pudore rustico tot bonos & Christianos uiros hoc tam sancto munere spoliarem? Ingratus certe, imò impius mihi uisus essem, si hic meos denegauissem labores, quos in alijs nonnunquam minus utilibus impenderam. Subij igitur pondus hoc satis graue, exemplaria utraque contuli, in quibus tamen non multum discrepantiæ inuenire licebat, & tandem omnia collata Latino sermone loqui docui. Neque hic mouebant me scrupuli aliquot, quos in nonnullis locis, in tertia autem Apologia imprimis animaduertebam. Illic enim, prout temporum suorum ratio postulauit, sanctorum imagines, intercessionem Diuorum, crucis religiosum cultum, & nescio quæ alia, satis constanter quidem, sed minus firmis argumentis defendit. Hæc tamen tempori (ut dictum est) condonanda esse putabam. Et iniquum mihi uidebatur, tantum thesaurum propter carbones aliquot iniectos abijcere. Si enim hoc facere uoluerimus, uix aliquem etiam receptum doctorem in ecclesia retinere licebit. Vt enim uix inuenire licet corpus aliquod omni carens macula: ita uix opus aliquod, à pijs etiam compositum inuenias, in quo non humanæ, id est labilis & lubricæ naturæ uestigia deprehendas. Vt autem rem aliquam multis accommodam usibus, non propter aliquod leue incommodum repudiamus: ita etiam hunc librum Christianis hominibus recipere licebit, & singula iuxta Pauli doctrinam probare, & quæ bona fuerint retinere. Damascenum enim secutus esse uidetur: qui cum & ipse imagines defenderet, non tamen imaginibus honorem tribui docebat, sed ijs quibus imagines essent positæ: imò non his, sed Deo, quem illi docuissent. Quid tamen de horum sententia sentiendum sit, ipse Dominus ubique in scripturis per legem & prophetas exponit. Vt enim in lege se solum coli uult, ita etiam imaginibus se coli non uult: longa & sufficienti enumeratione omnes imagines, quales sint, è cœtu sacro eijciens. Apud Esaiam enim claris uerbis testatur, dicens: Ego Dominus, & hoc est nomen meum: & gloriam meam alteri non dabo, nec laudem meam sculptilibus. Et ne illas tantum imagines prohiberi putaremus, quæ in aliorum, nõ Dei honorem institutæ sunt, alibi apud eundem prophetã clarissime dicit: Cui assimilabitis Deum, aut qua similitudine exprimetis eum? Quasi dicat: uel hinc constat uanissimam esse omnem, quæ idolis constat, religionem, quod qui hanc habent, mutis simulachris

eum

eum referre conantur, quem nulla similitudo exprimit. Si enim ipsa hominis mens & ratio (quæ cœlestium quoq; orbium motus, & aërias impressiones sua inquisitione penetrauit) Dei naturam nullo modo inquirere potest, nec illius infinitam æternitatem & potentiā percipere, quî fit ut ligno & lapidi tribuamus, quod nec rationi tam diuinæ tribuimus? Cum & ipse Dominus in lege testetur: Non uidistis ullam similitudinē, in illo die quo locutus est uobiscū Dominus in Horeb, de medio ignis. Ne forte perditè agatis, faciētes uobis sculptile & simulachrum cuiuscūq; figuræ, similitudinē masculi aut fœminæ. Neq; enim hic prætexere licet illiteratorum imperitiā, quibus multi imagines ceu scripturam laicorum proponendas esse asserunt. Constanter enim huic opinioni Habakuk reclamat, dicens: Væ qui dicit ligno, euigila: & lapidi insensibili, excitare. Ipséne docebit te? Et Paulus ad Romanos scribens, docet, quod Dominus τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ, id est omne illud quod de Deo sciri oportet, potestúe, declarauerit nobis per creaturas, uisibilium nimirum contemplatione in inuisibilis creatoris consideratione inducendo. Qua de causa factū uidemus, ut in ueteri ecclesia usq; ad Hieronymi tēpora, summo studio hoc cauerint episcopi, ut nulla in tēplis imago prostaret, nec picta, nec sculpta, nec texta: & ne Christi quidē, propter Anthropomorphitas. Patefacta autem errori & superstitioni ianua est, dum ceremonijs potius quàm religioni mentis puræ intēti, circa Dei culturam ex suopte ingenio, licet non malo zelo, homines multa innouare cœperunt. Et de Crucis ueneratione quid hic dicere opus est? Magna quidē eius religio, & magna sermonis crucis apud Paulū authoritas. Sed de quá nam cruce illum loqui putabimus, cū Galatis scribens, inquit: Ego uero absit ut glorier, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo? Num ligneam crucem intelligemus? Et quàm conueniens hoc fuerit, si illum in ligno gloriari dicas, qui fidem puram tanta constantia docuit? qui Corinthijs fatetur, se nō scire quicquā quàm Iesum Christum, & hunc crucifixum: id est, qui cruce & morte sua nos à morte æterna redemptos patri Deo reconciliarit? Atqui in eodem & nos gloriamur, contra mundum & mundi principem. Crucem, id est passionem Domini nobis salutarē esse credimus, hanc ueneramur, colimus & suspicimus. Cruces uero materiales, si ad cultū prostent, eiusdem authoritatis esse iudicamus, cuius crucis typus, æneus nimirum serpens erat: quem cum Ezechias ille pijssimus Izraelis rex coli uideret, contriuit, & Nehustan, id est rem æneam uitæ, uirtutis & salutis expertem nominauit. Porro quod diuorū inuocationem attinet, & intercessionem, multis disputare non est opus. Christus enim

ut nusquàm diuorum intercessionem docuit, ita ad se uenire iubet omnes qui laborant, & onerati sunt. Et apud Ioannem alta uoce cla-
» mat: Si quis sitit, ueniat ad me, & bibat. Et apostolus Ioannes, qui in mystica illa cœna super pectus Iesu recumbens, diuinorũ mysterio-
» rum cognitionem percepit: Filioli mei, inquit, hæc scribo uobis, ne
» peccetis: si quis autem peccauerit, aduocatũ habemus apud patrem,
» Iesum Christum, iustum. Vt autem nemo hominũ per se apud Deũ absolute iustus est, ita etiam nemo pro alijs, ut iusti reddantur, intercedere potest. Quare etiam fortissimus ille Dei præco, & apostolus
» Christi Paulus inquit: Vnus Deus est, unus etiam cõciliator Dei &
» hominum, homo Christus Iesus, qui dedit semetipsum precium re-
» demptionis pro omnibus, &c. E quibus omnino patet, quis nam colendus, & quo ritu colendus sit: unus scilicet Deus pater, per filiũ suum Christum, in spiritusancto, cum fide indubitata, per charitatem efficaci, & pura sanctaq; uitæ innocentia. In lege enim dicit: Sancti estote, quia et ego sanctus sum. Cum uero hæc eadem hic author noster uerissime tradat, interim uero hos ueluti næuos faciei suæ aspersit, non tamen propter reliqua uere orthodoxa dogmata fuerit reijciendus. Si enim Maro ille ex Ennij stercore gemmas legere non dedignabatur, quanto magis nos paucissimis istis reiectis, hunc tantum thesaurum decet amplecti? Neq; hic mihi uitio uerti uelim, quod hæc scribens, ipsa authoris uerba, cum minus pia iudicarem, in lucem ediderim. Malui enim bona fide quicquid inueni transferre, sensu, quantum potui, absoluto & uero, quàm hoc admittere, ut fraudis & doli mali meritò accusari possem.

Omnem uero hunc laborem nostrum tibi dedicatum esse uolumus, Draconites præstantissime, tum propter immensa illa tua in me collata beneficia, tum propter principem tuum Philippum Illustrissimum Hessorum Landgrauium, cui totius Hessiæ nomine me plurimum debere fateor. Quando enim satis prædicare potero, insignem illam humanitatem nobis à Marpurgensis scholæ professoribus exhibitam? qui me, cum istic uersarer, non in discipulorum, sed amicorum numerum ascripsisse uideri poterant? Quando etiam satis laudabo familiaritatem illam (cuius uel memoria hodie dulcissima est) quæ mihi Ratisponæ in Illustriss. tui Principis aula fuit, tecũ nempe, & cum Ant. Coruino, Ioanne Pistorio, Dionysio Melandro, & Ioan. Megabacchio, alijsq; uiris bonis, pijs & eruditis? Quibus omnibus cum me multum debere fatear, tibi tamen quàm plurimum debeo imprimis, quod te duce in horum familiaritatem peruenerim: qui cum omnes summum in nos amorem testarentur, tu tamen, nescio quo modo, omnes singularibus beneficijs superare cõ-

tendebas:

endebas: parumq́ tibi facere uidebaris, nisi & amici & fratris, imò
ilij loco me complectereris. Si tantæ igitur beneficentiæ obliuisce-
er, haud dubie è tygride natus, & in asperis Caucasi montis rupi-
ous enutritus esse uideri poteram. Vt interim alias uirtutes taceam,
quas apertissimis signis nō semel ostendisti, imò ostendis quotidie.
Nota enim, imò commendata est omnibus tua illa in Marpurgensi
chola eruditio, religio, pietas, fides & candor, quo sacras literas ma-
gno cum fœnore doces. Nota est tua in Christum fides, qua comite
tiam patriam, nobile illud Francorum Carlostadium, deserere ma-
uisti, quàm sine hac domi præclarus uiuere. Nota est animi tui for-
itudo, qua non semel fidem tuam & dogmata sancta coram ferocis-
simis hostibus defendere ausus es. Meritò igitur hunc fœtum meum
n illius sinum depono, quem hunc non minus ac uerum patrem
cio defensurum. Oro autem, ut hunc beneuolus suscipias, præser-
im cum non in beneficij retributionem, sed in sempiternum amoris
ostri symbolum hunc tibi nuncupem. Faxit modo Deus opt. max.
t hosce labores nostros in sacrosancti nominis sui gloriam & Eccle-
æ utilitatem cessisse uideamus. Salutabis autem nomine meo, eru-
itione & pietate præstantes uiros, D. Ioannem Megabacchium,
onicerum, Gasparem Rodolphi, Matthæum Capellam, & alios
nicos fratresq́ in Christo semper obseruandos. Saluum uero te
upiunt, unà cum omnibus tuis, D. Heinrychus Bullingerus, Ga-
par Megander, Eras. Fabricius, Pellicanus, & Theodorus Bi-
liander, præceptores nostri & symmystæ charissimi. Vale, & in ui
nea Domini laborantes precibus continuis iuuare pergito.

Tiguri, x. Calend. Ianuarij. Anno à Christo
nato M. D. XLII.

IN LIBRVM IOANNIS CANTACVZENI REGIS CONSTANTINOPOLITANI contra sectam Mahometicam,

ARGVMENTVM.

ACHAEMEMIDES quidam uirilem ætatem iam ingressus, homo non ignobilis, & fortunæ splendidæ, docendi munus administrabat. Nam & ipse cum patriæ legis, & omnium quæ ad hanc pertinent æmulus esset, Mahometem & legem illius magnę omnino æstimationis esse persuadere uidebatur. Hic ueræ pietatis iubare excepto, cũ patriam superstitionem condemnauisset, Deum uerum agnoscit. Ob hoc uero omnibus bonis suis spoliatus, ad pijssimum Romanorum regem, qui tunc IOANNES CANTACVZENVS erat, confugit: quo etiam amice usus est. Cum uero Deus regem ad uitam philosophiæ Christianæ studiosiorem uocaret, ipse etiam inter regis comites assumptus, unà cum eo uitæ Monasticæ inauguratus, mutato nomine Meletius dicitur. Familiari regis colloquio tum non parum adiutus est, cum hic nimirum illius informaret animũ, & in religione Christiana institueret. Cæterum hæc humani generis hostem æquo animo ferre, non erat facile. Persam itaq; quẽdam armat contra Meletium, cui persuadet ut literis dolosis & uersutis illum aggrediatur, & impellat ut ueritatẽ mendacio permutans, ad pristinam religionem redeat. Meletius autẽ quamuis cupidissimus esset huiusmodi semet ipsum scriptis opponere, dicendi tamen facultate destitutus, ad Regem confugit, cui literas offert, & auxilium in imminenti concertatione ab illo postulat. Rex itaq; cum uiri institutum approbauisset, certamen suscipiens, Meletio simul & ueritati linguam ceu mutuo dat. Oratio autem, cuius argumentũ erat, epistolam cuius suprà meminimus reuincere, contra Sarracenorum hæresim progreditur, defendens quidẽ Christianorũ dogmata, obiter uero singulas Sarracenæ hæresis partes percurrens: tũ quatuor sermonibus ostendit, hanc nec ueritati nec sibijpsi esse consentaneam, utpote quæ ipsa sibi multis in locis non satis conueniat. Quod autem Mosis simul, prophetarũ & Euangelij testimonijs Christianæ religionis mysterium demonstrat, nemini mirũ uideatur, cum & ipsis Sarracenis pro sacrosanctis habeãtur, quę à Mose, prophetis, & Euangelij scriptoribus dicta sunt. Veruntamen eadem hæc contra Iudęos induci possunt, idq; nõ sine ratione. Sarracenis enim non pauca sunt cum Iudæis communia. Eadem enim apud utrosq; monarchiæ politia, idem polygamiæ studium, eadem suillæ carnis abstinentia, idemq; circumcisionis signum. Eodem etiam iure apud utrosq; repudij libellũ proprijs licet dare uxoribus: & aliquo uel horum uel illorum defuncto, cõiugem illius frater ducere solet. Sed ut summatim dicam, non errauisse mihi quispiã uidebitur, si Mahometis legem confusum corruptumq; Iudaismũ dixerit. Quapropter & Diuus Ioannes in Apocalypsi de lege & gẽte hac differens, ubi quasi per ænigmata perstringit quæ utrisq; communia sunt, inquit: Dicunt se Iudæos Apo. 2.
esse, & non sunt. Adeò ut absurdi nihil fuerit, si communis & eadem cum illis concertatio sit, qui quàm plurima inter se communia obseruant.

MVSVLMANVS SAMPSATES ISPHAchanes Perſa, Monacho Meletio.

N nomine Dei miſericordis & cõmiſerantis. Frater dilecte, Salutẽ & laudẽ et interceſſionẽ à nobis fratrib. tuis humillimis ſuſcipito: at animi noſtri beneuolentiã, qua in te affecti ſumus, etiã ſine ſcriptis depræhẽdes. Scire tamẽ te uelim, quod ego frater tuus humilis & exilis, opportuno tẽpore in regionẽ magni Amura (cuius iuſtitiam ut Deus augeat imprecor) delatus ſum, quẽ et ipſe noſti nimirũ nihil perinde atq; laudes tuas reſpicere. Vitæ uero tuæ rationẽ & ſententiã ab amicis & fratrib. quos hic habes, cognoui, qui tanto tui amore tenentur, ut nũquàm nos uiderint, quin hoc à me cõtendant tuo nomine, ut Amuram, quo te reſtituat, precari uelim. Illos igitur ſic affectos uidẽs, etiã ipſe, licet mihi ignotus ſis, condoleo, Deũq; ceu peccator oro, ut te à tenebris & perditione, in quã incidiſti, cõuertat. Quin etiã te obſecro, reſipiſce, plora, geme: Deus enim miſericors eſt. Intelliges etiã te nõ ſolũ hoc malo laborauiſſe: uerũ & ſancti & prophetæ aliiq; uiri magni & inſignes Deũ fefellerũt, quib. tamen peccata ab illo remiſſa ſunt, quemadmodũ ipſe ore ſuo ſancto teſtatur, dicẽs, Paratus & prõptus ſum ut reſipiſcentẽ ſuſcipiã. Quin & propheta cum Deo in hæc uerba conſentit: Si quis reſipuerit ab iis quibus Deũ fefellit, pro inſonte & immuni à peccato habebitur. Quod ſi igit̃ & tu ceu homo lapſus es, noui nihil accidit: reſipiſce tantũ, & laua cor tuũ, ut Deus ille miſericors te recipiat. Si enim nõ peccaret homo, quo nã argumẽto Deũ miſericordẽ eſſe & nobis condolere depræhenderes? Literæ certe, quas ſcripſiſti, huc trãſmiſſæ, nequaquàm eruditioni & honori tuo priſtino reſpondebãt. uerũtamen affectu impulſus hoc feciſti, & prophetã accuſando illũ, ut noſti, calumniatus es. Nõne ſcripturã noſti quę à Deo per prophetã dicta eſt, Omnia propter te feci, & te propter me? Sed Deũ oro, ne te mors appręhẽdat in perditionẽ. Dic tamen, per Deũ obteſtor, quid nã boni tibi apud Chriſtianos uidere licuit? Imaginãtur enim ſibi ſpecie falſa, quod Chriſtũ gloria extollant, cũ in eundẽ ſint iniurii, dicentes hunc & Deũ eſſe, & Dei filiũ. Confuderũt uiam uerã, & hac neglecta ceciderũt in morbum incurabilẽ. Non tamen decet, ut Muſulmanus orthodoxus eos deuoueat, ſed ut potius oret pro illis, iuxta Dei & prophetæ ſententiã. Rurſus uero abs te interrogo: Quid quæſo uidiſti quod ſeductus es, & in illorũ fidem conſenſiſti? Dicũt ſe tres perſonas adorare, Patrẽ, Matrẽ & Filiũ. Quis hoc unquàm uidit? quis audiuit? qualis propheta hoc docuit? aut cui unquàm ſanctorũ per uiſionẽ reuelatũ eſt? † ut audiuimus, in plures partes diuiſi ſunt, dicũtq; alii quidem deos eſſe multos, alii uerò pauciores: & de hoc quotidie diſceptare ſolent, & cõtendere. An uel ex his eos nunquàm cõdemnare potuiſti? Væ horũ impudentiæ, uæ horũ ſtultitiæ. Deſerto enim & relicto Deo cõditore omnium, deos plures colunt, Chriſtũq; cum ſit Sermo Dei falſò traducunt, quod dixerit ſe filium Dei eſſe. Nonne hunc Iudæi interrogauerũt dicentes, Tu ne es filius Dei? & negauit, dixitq;, Vos dicitis. * Veruntamen ab Adeth uſq; in hoc tempus quid nam tibi ſcribã? quid redarguam? quid doceã? Quod ſcilicet unus ſit Deus, creator cœli & terræ: quẽadmodum & ipſe dixit, Ego ſum Deus, et conſortem diuinitatis non habeo. Bene tamen hoc depræhendimus: non enim, quantum audio, rudis & indo-

ctus

† *Qui*

* *Locus obſcurus, librariorũ, ut uidetur, incuria deprauatus. Videtur autem per* ἐσλῶ, *Adeth intelligẽdus, Iſmaëlitarum propheta. uel Huth, qui primus Iſmaëlitarũ literas dicit.*

ctus es, nisi quod corporis tui te uicit cupiditas. Nosti nimirum, an mundus principio & substantia careat? & sufficiant hæc. Prudentem uel unica seruabit oratio. Et hæc quidem per literas, illa autẽ absq; literis nunciata sunt. Qua ratione fieri potest, ut Deus filium habeat sine muliere? Quod si Deus filium habuerit, dissidium sanè aliquod inter ipsos oriri poterit. Quomodo item possibile est, ut Deus homo fiat? Quo deniq; modo homo factus est? Insuper, si Christus deus erat, et dei filius, cur non hominem nudo uerbo seruauit, sed quasi impotentia impeditus homo factus est, & mortuus est, ut hominem saluaret, iuxta Christianorum sententiam? Quod si deus erat, quo modo passus est? deus enim pati non potest. Cumq; Christiani Mosaicã legem transgrediantur, et propter hoc merito accusandi sint, ipsi tamen Musulmanos, qui potius laudẽ merebantur, incusant. Sed & ipsius Mahometi nomen & in ueteri testamẽto, & in Euangelio, etiam Christo hoc commendante, descriptum erat: Christiani uero illud eiecerũt. Imò non in his tantum, sed etiam ab æterno in dextra diuini throni parte scriptum inuenitur. Postremo Musulmanorum fidem ab ipso Abrahamo originem traxisse, certis argumẽtis deprehenditur.

QVOD CHRISTVS FILIVS DEI SIT, ET DEVS VERVS ET PERFECTVS, QVODque Deus existens homo factus sit, iuxta theologorum & prophetarum testimonia.

APOLOGIA PRIMA.

MAGNVS est Deus Christianorum. Meletius Monachus humilis & exilis prudentissimo & sapientissimo Sampsati Isphachani. Cũ literas tuas, quas ad me misisti, accepissem, intellexi quàm multis mecũ colloqui cupias, si mutua cõuersatione frui liceret. Temporis uero opportunitate hoc non admittente, necesse fuit scriptis hoc, quod cupiebas, exequi. Verum & ipse iam antè rescripsi, et de omnibus, quibus accusas nos, pro uirili defendi, et Apologiam abs te scriptam expectaui hactenus: sed frustra. Nõ multo autem trãsacto tempore, mea, quam tibi scripserã, Apologia ad me reuersa est sine omni indicio & respõsione. Miratus sum hoc uehemẽter, multa et diuersa de hac re mecum considerans. Quidam uero à uobis huc peruenientes retulerunt mihi, quod cupias responsionem hanc uel apologiam huc non remissam esse. pœnituisse enim te facti. Præterea & hoc addiderunt, quod dicas, Quomodo possibile est Deo esse filium sine muliere? Si enim filium habet, en dissidium & factio inter ipsos est. Quomodo etiã possibile est, ex Deo hominem fieri? item, Qua ratione cum Deus fuerit, homo factus est? Præterea, quod si Christus Deus erat & Dei filius, cur nõ hominem uel nudo aut solo uerbo seruauit, sed quasi impotentia impeditus, homo factus est, morteq; subijt ut hominem saluaret? Insuper, si Deus erat, quomodo passus est? Deus

enim nō patitur. Denicꝫ quod nos qui Christū profitemur, transgrediamur & soluamus legem Mosaicam, incusemus uero & damnemus uos, ut qui impiè & falso eandem obseruetis. Fieri itacꝫ, ut nos qui accusationem meruerámus, uos ipsos qui laudem meruistis, condemnemus. Item, quod & Christus de Mahomet uaticinatus sit, ipsumcꝫ commendauerit: quodcꝫ nomen eius & in ueteri Mosis lege & in Euangelio descriptum Christiani cum multis alijs eiecerint. Sed & hoc hi ijdem addiderunt, quod cupias Apologiam nostram copiosiorem & puriorem haberi. His itaque cognitis, institutum tuum comprobaui. Quicuncꝫ enim ueritatem inquisiuerit, eandem inuenit. Musulmani enim interdicere solent, ne quidam illorum cum Christianis disputent: nimirum in hoc, quantum uidere est, ne mutuis disceptationibus exercitati, puram ueritatem agnoscant. Christiani contrà cum animi fiducia innitentes puræ suæ fidei, & rectis, probatis uerisꝗ, quæ obseruant, dogmatis, nullos omnino suorum impediunt, sed singuli illorum confidenter & libere cum omnibus, quibuscunque libuerit, disputare solent. En igitur iuxta animi tui sententiam, defensionem meam quoad potero instituam, ea scilicet edisserens, de quibus ad nos scribens dubitauisti & interrogasti. Atqui hæc tua sunt, ô bone Sampsates, uerba. Ego uero quid dicere aut loqui uelim, & unde orationis sumere initium, non uideo: ueritus, ne tibi simile quiddam, quod his qui oculis laborant, contigerit. Hi enim cum uisus sint imbecillioris, solis radios lumen'que auersantur, & in tenebris potius desidere gaudent. Ita etiam tibi ueritatis & iustitiæ uerba audienti contingit. Veritatem enim auersaberis, odiocꝫ habebis, multo potius cupiens in uanis his, quibus nunc immersus es, tenebris desidere, sicut et illi de quibus modò diximus. Quod tamen ne fiat, deprecor. Veruntamen innata illa tibi, quam Deus concessit, iudicandi cognitione, disciplinis quoque & institutione honesta, qua institutus es, insuper honesta & integra, quam tibi multi tribuunt, conscientia (quæ omnia te in ueritatis uiam inducere possunt) freti, hunc laborem suscepimus. Nec enim multorum & uariorum hæc est cognitio. Nunc autem, ut ipse uides, ad te scribo, & quasi oblitus ingenij mei, tenuitatis & inscitiæ, rusticitatisꝗ, qua premor, rationem Apologiæ nostræ reddere institui, & ostendere ea tibi, de quibus dubitando interrogauisti, quorum cognitionem ipse auribus percepi, & animo edoctus sum, Dei auxilio nimirum oculis meis apertis, mecꝫ à uana, peruersa, à patribus tradita superstitione ad sinceram & inculpatam Christi fidem & ueritatis uiam cōuerso. Hortor itacꝫ, ut attētus audias. Nihil enim ex me dicturus sum, necꝫ ex his quæ à uobis non recipiuntur: sed eorum utar librorum testimonijs, quos omnes Musulmani pro ueris & sacrosanctis scripturis à Deo datis agnoscūt & fatentur. Fac igitur, ne tibi idem contingat, quod ijs qui thesauris in terrā defossis insistentes, cui'nam rei insistant, & quid'nam ipsis proximum sit, nō intelligunt. Hi enim ingentes diuitias tantum non manibus habentes, propter ignorantiam harum uacuis discedūt manibus. Vel ne his similis fias, qui dulcissimæ potatu & limpidissimæ assistentes scaturigini, sitibundi tamen discedunt. Quin potius laboriosos illos & sudantes imitare, qui in hoc sunt, ut defossum illum & absconditum thesaurum effodiant, & lucro ditentur. Tūc etenim, quæ impijs & indoctis ignota sunt, Dei oracula in præsentiarum tibi reuelata, ceu in manus tradentur. Attende igitur, ut scopo & proposito diligenter considerato, & diligenti simul inuestigatione hæc nostra legas, ut diui-

na sciẽtia simul & ueritate implearis. Magna est enim Christianorum fides, & magnum mysterium est Christi filij Dei incarnationis negotium.

Quomodo, inquis, possibile est Deo esse filium sine muliere? Quomodo item Deus homo fieri potest? Quis deniq; sanctorum hãc docuit tantam impietatem, aut quis nam prophetarum hoc per uisionem cõspexit? Et hęc quidem tu dicis: quibus nos sic respondemus. Quod Deus creator sit omnium uisibilium & inuisibiliũ, didicimus etiam nos, cognoscimus, credimus et fatemur: quid uero Deus sit, neq; edocti sumus, neq; intelligimus, imò ne in animum quidem incidit huius impietatis inquisitio. Similiter Christum et filium & uerbum Dei esse, Deumq; ipsum, didicimus, cognoscimus, credimus, & confitemur: qualis uerò illius sit generatio, nos nec scimus, nec edocti sumus, neq; etiam in ęternum hoc inquirere uolumus, ceu impium, & à Christiana fide & religione quàm maxime alienum. Quin ęquanimiter sentimus & ab angelis & ab hominibus illud omnem naturam excedens mysterium ignorari. Atq; eadẽ nobis de incarnatione illius est sententia. Quod enim homo factus sit, & edocti sumus, & cognoscimus & credimus. Quo modo autem homo factus sit, ignoramus. Sed quemadmodum ignoramus illius ex Deo & patre generationem, sic etiam eam qua ex matre sua sancta Maria uirgine natus est, nobis incompertam esse fatemur. Vos uero, qui quid Deo impossibile sit, intelligitis (dicitis enim, quomodo possibile est ut Deus habeat filium?) eadem certe ratione qua hoc dicitis, quid etiam Deo possibile sit, intelligetis. Vos igitur multarum rerum scientia præditi, docete nos indoctos & rudes, quæ nam Dei natura sit, & quæ nam sit illa possibilitas simul & impossibilitas, ut nos iuxta uestram sentẽtiam in perditione uiuẽtes ab interitu eripiatis. Edissere igitur nobis, quid Deus sit & Dei natura: tunc & ego, quę nam filij & uerbi Dei sit generatio, exponam. Et licet fortasse audaculi quidam & perfrictæ frontis homines de hac re dixerint, quicquid ipsis in mẽtem uenerit, fatebor tamen ipse nostram in hoc negotio ignorantiam. Verũtamen hac me, qua ipse teneor, dubitatione libera. Vos enim, qui dicere soletis, qua ratione possibile est ut Deus filium habeat absq; muliere? intelligere uidemini aut tales esse, qui intellecturi sint exactissime, quo modo Christus ex muliere natus sit sine uirili opera: & quod illo est manifestius, quomodo Adam homo factus sit sine uiro et fœmina: uerùm ut et Eua ex uiro quidem, sed absq; muliere creata sit, idq; non iuxta naturæ legem constitutam, quam post transgressionem à Domino acceperunt, uerùm diuersa quadam ab hac ratione, nobis qui Christum fatemur prorsus incognita, sed soli Deo nota. Quod si autem hoc deprehendere nulla humana ratio potest, quid quæso incassum laborantes Musulmani nos de ijsdem accusant, quæ nec ipsi intelligunt nec nouerũt, sed tantum à ueritate aberrare uidẽtur, quantũ cœlũ à terra distat? Verũ scripturarũ ignorantia in huiusmodi errores inciderũt. Mosis enim libros & Dauidis psalterium, insuper & prophetarum scripta, sed & ipsum Christi Euangelium, omnia inquam hæc sancta, iusta, uera et bona esse dicunt & confitentur (ut & reuera sunt) fatentur autem solis uerbis: quę autem in his dicuntur, non intelligunt. Et quemadmodum fieri solet, cum auditis angelos egregie & suauissimis sonis Deum celebrare, ea quidem quæ dicuntur ab his amore & laudibus prosequimini, quis uero dictorũ sensus sit nõ intelligitis. Sic in omnibus hisce libris facere soletis, ut ea quidẽ quę in his scripta cõtinentur; laudibus uehatis, quid uero dicatur, ignoretis. Quam ob

rem? Quia nunquam de his solide edocti estis. Christiani uero partim in ecclesijs congregati, partim singuli domi suæ quotidie sacros libros perlegũt: & sic tandem temporis diuturnitas, assidua lectio, & diligens inuestigatio exposuit docuitq; illos omnem ueritatem. Quum igitur ignores ea quæ Christi sunt, putas etiam, quod nemo sanctorum de illo locutus sit, & nullus prophetarum de hoc uaticinatus: eaq; à nobis, quos omni patrocinio destitutos arbitraris, audire desideras. Audi igitur quod quæris, & attente quæ dicuntur considera.

Gen. 18 Magnus ille Moses in libro Geneseos uerbotenus sit dixit. Dixit Dominus, Clamor Sodomarum & Gomorrhæ multiplicatus est coram me. Descẽdens igitur uidebo. Abrahã uero stabat coram Domino. Et appropinquans Abraham dixit, Num simul iustũ perdes cum impio? Et erit iustus sicut impius? Si fuerint quinquaginta iusti in urbe, nonne remittes illi propter quinquaginta iustos? Nequaquam hoc facies, qui iudicas omnẽ terram. Dixit uero Dominus: Si inuenero quinquaginta iustos in Sodomis, remittã omni loco isti propter hos. Et respondens Abrahã dixit: Nũc incæpi loqui ad Dominũ meũ, ego uero terra sum & cinis. Quid si inueniantur quadraginta quinque? Et dixit Dominus: Si inuenero quadraginta quinque, remittam ciuitati. Et hoc modo colloquens cum Domino Abraham, descendit usq; ad decẽ. Et tunc Moses subiungit: Et abijt Dominus, postquàm cessauit loqui cũ Abraham. Vides ne unde cœperint paulatim manifestari, quæ ad Christũ pertinẽt? Oculi enim hominis iusti poterãt agnoscere Deũ, licet in seruili forma existeret. Attende igitur, quod Deus pater nunquàm apparuit in prophetarum uisionibus humana specie, eo quod ipse non est homo factus: sed nunc quidem alia, nunc rursum alia specie apparuit. Angeli uerò nonnunquã humana specie apparent. Inquirendum igitur in hac uisione fuerit, quis nam is sit qui tunc uisus est. Ecce uero, Deus pater non erat: quia humana forma uisus est. Sed angelum ne fuisse dices? Sed quàm quæso decorũ hoc erit, si Moses aut alius quispiam sanctorum angeli mentione facta ipsum appellauerit dominum uel iudicem? Quis est alius qui iudicat omnẽ terram, quàm Deus? Cũ igitur cõstet, quod is qui humana specie apparuit, nec Deus pater fuerit, nec angelus, propter eas causas quas modò recẽsuimus, elucet omnino, idq; necessariò, quod ille ipse uerbũ & filius Dei fuerit, qui & deus & homo est. Eo enim facto, quo ipsi Abraham humana specie apparuit, osten dit futurã suam incarnationem. Quod uero dominus nominatur ab ipso Abraham & Mose, & uniuersæ terræ iudex, qui misereatur cuius uoluerit, et corrigat quẽ corrigere fuerit uisum, suam in hoc diuinitatem demõstrauit. Iudicare enim, misereri, & irasci, Dei solius est: angeli uero uel hominis nequaquàm, neq; enim hoc illorum uirtutis est, & potẽtiæ. Cum enim dicit, Si inuenero quinquaginta uel pauciores his, urbi remittam, potentiæ suæ magnificentiam indicauit. Tu uero caueas interim, ne cum audieris dicentem Dominũ, Descẽdens uidebo: de Deo humile quidpiam, & illius diuinitate indignum imagineris. nam propter humanę naturæ imbecillitatem sępenumero talia de Deo dicuntur. Præterea hoc dictum est, propter futuram illius cum hominibus

συγκατάβασιν † conuersationem.

Gen. 13. & 22. Præterea cum Dominus Abrahæ quatuor totius orbis cardines ostendisset, inquit: Tibi dabo terram, & semini tuo, & multiplicans multiplicabo semen tuum sicut astra cœli, & sicut arenam iacentem in littore maris: quoniam

niam patrem multarum gentium constitui te, & benedicentur in te omnes "
gentes. Hæc sunt Dei ad ipsum Abraham uerba. Nunc quis horum sensus
sit, inquirendum est. Considera igitur ut Moses dicat, quod Deus ipsi Abra-
ham & semini ipsius promiserit & pollicitus sit omnem terram, & quod
semen ipsius sit multiplicaturus sicut astra cœli, & arenam in littore ma-
ris: & in semine tuo, inquit, benedicentur omnes gentes. Et quandoquidem
Dei uerba uera sunt, nec unquàm fallunt, inspiciamus agedum, quando &
quó nam modo impleta sint hæc Dei oracula. Abraham enim binos habuit
filios, alterum quidem ex ancilla Agar, Izmaëlem scilicet: alterũ ex libera uxo
re Sara, nempe Isaac. Num itaq; propter Izmaëlem ex ancilla genitũ, ceu A-
brahæ semen, dixit Dominus, quod in illo benedicendæ sint omnes gentes?
Sed cum Dominus diceret ipsi Abrahæ, Eijce ancillam cum filio ipsius, ne- Gen. 21
quaquam enim hæres erit ex ancilla genitus cum filio liberæ: secundum
Dei præceptum Abraham Izmaëlem cum Agar matre sua eiecit, domoq;
sua expulit. Insuper Abraham iustus, cum ex Deo audiret, Patrem mul-
tarum gentium te constituam, & tibi dabo terram, & semini tuo, & in semi-
ne tuo benedicentur omnes gentes: respondit sic dicens, Quid mihi da-
bis Domine, cum ipse sine liberis moriar? Vnde uides, quod priusquàm ad-
moneretur Abraham ut Izmaëlem domo eijceret, hunc nequaquàm filij lo-
co duxit. Si enim hunc filium uerum esse æstimauisset, nunquàm certe po-
stulauisset filium alterum. Eo enim quod dicit, Ego uero orbus morior: fi-
lium postulat, quem & filium & semen suum esse æstimet. Isaac enim tum
demum cum hæc antè peracta essent, natus est. Post hæc autem omnia uer-
bum Domini dicens, Eijce ancillam cum filio suo, manifeste ostendit, quod
nec Deus Izmaëlem filium & semen ipsius Abrahæ esse reputauerit. Et ec-
ce, quantum apparet, Izmaël iuxta Dei præceptum hæreditate paterna
Abrahæ excidit. Num igitur hunc Isaacum esse dicemus? Quod quidem
hic filius sit uxoris liberæ, manifestum est: & Hebræorum gentem ab hoc
descendisse constat: gentium autem benedictio ad hunc minime referri po-
test. Soli enim Hebræi sunt ex illius semine, ceu posteri Iacobi, & duo-
decim filiorum eius. Quin in fœlicitate adhuc: & flore regni sui con-
stituti, pauci admodum & numeratu faciles reperiuntur, si cum totius or-
bis habitatoribus conferantur. Vix enim uel unius tantum gentis quan-
titatem sibi conseruauerunt: diuino autem auxilio adiuti, insignes & terri-
biles habebantur. Populum enim sibi hunc peculiarem uocabat Dominus,
& illos hæreditatem & peculium suum nominabat: & illius uirtute deui-
cerunt simul, & aduersariorum oppidis potiti sunt, pér que Dei potentiam
in Aegypto Moses miracula edere cœpit, & post hunc filius Nun Iosue a-
lijq; plures usque ad Christi generationem. Sed post generationem illius
in perniciem ruere Iudæi cœperunt, & Iacobi prophetia impleta est dicens,
Non deficiet princeps ex Iuda, neque dux de femore illius, donec ueniant Gen. 49
quæ reposita ei sunt, & ipse expectatio gentium. Verum & Isaiæ oraculũ di- Esa. 11
cens: Exurget radix Iessæ, & qui exurget ad imperandum gentibus, in il- "
lum gentes sperabunt. Nam usque ad Christi natiuitatem Iudæi & reges "
& pontifices de sua gente habuerunt: hoc autem nato, & reges & pontifices
defecerunt. Interea uero temporis nunc quidem Deus illis irascebatur pro-
pter peccata ipsorum, idololatriã in primis, cuius studiosissimi erant: nũc ue-
ro eorundem miserabatur denuo: postquam uerò facinus illud magnum &

horrendum patrare sunt ausi, tūc à Deo deserti in iram irreconciliabilem inciderunt, & in gētes dispersi sunt. Et sanè sustinuit illos Deus ad tempus, humanum quasi mitemq; se illis exhibens, cum nimirum resipiscētiam illorum & pœnitentiam expectaret: sed incurabili morbo laborantes abscidit, quemadmodum prophetæ de ipsis uaticinati fuerant. Cum enim idolis seruirent & Deum irritarent, ipsos quidem in captiuitatem & pœnas propter scelera illorum tradidit, non tamen omnino dereliquit: sed in tempus aliquod non adeò immensum, nec infinitū, diuina in illos ira extendebatur. quo transacto ut dictum est, & illius misericordiam & pristinam fœlicitatem recuperabāt Veruntamen nec in tempore captiuitatis illorum unquàm defuerūt illis prophetæ, ad consolationem illorum & animæ salutem à Deo dati. Prædiceban enim & uenturam Dei in illos iram, & tempus iræ definitum, tum etiam De post hoc secuturam commiserationem, & futurum in Hierosolymam reditū In Aegypto enim transegerunt annos quadringētos, uerum ibidem et multiplicati & enutriti sunt. Postquàm uero ascenderunt Hierosolymam, & templum extruxerunt, in captiuitatem redegit eos Babyloniorum rex Nabuchodonozor annis 70. Post hæc annis duobus & semis Antiochus ille cognomi to illustris. nec ultrà longius diuina in illos ira porrecta est. Imò cùm tempore Mosis in deserto existentes uitulo sacrificarent, & post hæc idolis offerrē uictimas, nec tantummodo animalium sacrificia, sed proprios liberos quoq dæmonibus immolarent, & prophetarum cædibus contaminarentur, nequ quàm tamen adhuc Dei iram irreconciliabilem experti sunt. A' Domini uero passione anni iam mille trecenti & sexaginta elapsi sunt, & tamen (ut nimirum ipsi affirmant) legem custodiunt, & ab omni idololatria abstinent: sed propter unum hoc, quod in Christum exercuerūt impijssimum facinus deserti, & totius mūdi exemplum facti sunt. Quod enim hac de causa dispersi sint, ut totius mundi ludibrio & risui exponerentur, clarissime uel ex hoc patet, quod à nullo prophetarum interea temporis consolationem acceperunt, nec aliquis prophetarum inter illos locutus est post Ioannem Zachariæ filiū. Cum enim iam aduenisset is qui per prophetas prædictus erat (Christus nimirum) necesse erat prophetiam aboleri, partim quidem quod Christus, ut modò dictū est, uenisset, partim quod Iudæi hac indigni essent, & omnino deserendi, eo quòd Christum contempsissent, & in eum omnia quæ facta sunt ab ipsis patrauissent: propterea inquam, malis obiecti sunt incurabilibus. Non enim nudum hominem crucifixerūt, sed Deum & hominem: nec tamen diuinitas passa est, sed homo. En igitur & illa, quæ ex Saræ liberæ filio, Isaac nempe, progenita est posteritas derelicta est, & Isaaci semen, quantum Iudæos attinet, in perditione desertum. Qua igitur ratione Deus Hebræorum gentem pro Isaaci semine erat habiturus, cum iam de illis constitutum esset, ut in Dei iram implacabilem inciderent? Quomodo item pro Abrahæ filijs erant reputandi, quos Dauid antè præuidens, de ijsdem uaticinatus Dominum alloquitur: Obscurentur oculi ipsorum, & dorsum illorum semper incurua, id est, nō recedat ab illis seruitutis iugum perpetuæ. Hoc enim sibi uult, quod eos incuruandos esse à Deo præcipit. Neq; enim hæc est execrandi formula, sed prophetiæ enunciatio. Qua deniq; ratione eos Isaaci semen & Abrahæ filios Deus iudicaturus erat, quorum subuersionem & excidium prædixit propheta Daniel, nusquàm uero reditus illorum & reuocationis (ut in alijs solet) meminit, sed diuersum longè indicat. Postquàm enim tragico

Tēpus, quo liber hic conscriptus est.

Psal. 68.

&

& magnifico dicendi genere euentura ipsis mala exposuisset, tandem subiungit, Vsq; in consummationem seculorum hæc eos detinebit seruitus. Verum in Euangelijs quoq; sic scriptum est, quod Iudæis magnifice sese erga Christum extollentibus, dicendo, Patrem habemus Abraham, dixit Ioannes: Ne dicatis intra uos ipsos, patrem habemus Abraham. Dico enim uobis, possibile est Deo, etiam ex lapidibus hisce Abrahamo filios suscitare. Quid autem hæc sibi aliud uoluerunt quàm si dixisset, Quoniam in uobis ipsis boni nihil est, uerum in hoc solo cõfisi splendidis uerbis extollimini, quod uos Abrahæ filios dicere potestis, dico uobis, quod possit Deus etiam ex lapidibus istis ipsi Abrahamo filios excitare. Quod autem ex lapidibus inanimatis possit Deus homines formare, manifestum est: qui enim de nihilo creauit hominem, eundem ex inanimata materia creare potest. Veruntamen hæc non de lapidibus, sed gentibus dixit, quæ corda habebant ipsis lapidibus magis excæcata: quæ postea Christum adorauerunt, in eundem crediderunt, & iuxta promissionẽ pro Abrahæ filijs reputati sunt. Iudæos enim non modo hac gloria priuauit Christus, & à genere Abrahę exclusit, uerum etiam diaboli filios nominauit, dicens: Vos facitis opera patris uestri, diaboli. Ille homicida est ab initio, & in ueritate non stetit, quoniam mendax est. Quos autem Christus diaboli filios nominauit, num Deus Abrahæ filios & Isaaci semen iudicare potest? Quæ enim est communio diaboli cum Dei seruis Abraham, Isaac & Iacobo? Imò quod est Dei cum diabolo commercium?

Dan. 9

Matth. 3

Ioan. 8

En igitur, iuxta Iudæorum & Musulmanorum sententiam & fidem, Dei uerbum irritum falsum'que esse deprehenderetur (ab Izmaële enim gentes nequaquàm Deo accesserunt, similiter nec ab Isaaco) sed nequaquàm hoc est, minime inquam. Nullo modo enim Dei uerbum intercidit: uerum in Christo, qui ex Abrahæ semine natus est secundum carnem, manifestatæ, reuelatæ & impletæ sunt omnes uisiones, omnes prophetiæ, omnes'que reuelationes, quæ ipsum & Deum esse & hominem ostendunt, quemadmodum noster hic sermo iam demonstrauit & exposuit, & manifestius adhuc multo exponet. Insuper & omnes gentes in Christo acceperunt benedictionem per fidem, qua in illum crediderunt. Gentes enim uniuersæ prius idolorum cultui deditæ, nunc fideles & orthodoxæ sunt, exceptis paucissimis, Musulmanis scilicet, Hebræis, & alijs: qui simul omnes, nulli uidentur, cum Christianorum multitudine collati: non magis quàm si tantillum aquæ, quantum uola manus capit, cum pelago comparetur. Veruntamen quid hoc ad ueritatem, si nonnulli hanc contemnentes, incorrigibiles & infideles permanserunt? Sol enim totum illuminat aërem, & orbem uniuersum, cæcis interim in cæcitate & tenebris permanentibus: nec tamen propterea sol reprehendendus est, sed ipsi cæci. Talis mea quoque de Christo fertur sententia. Christi nempe Euangelium & doctrina, imò Christus ipse, infinitos soles splendore & lumine excellit. In omnẽ enim terram Euangelij prædicatio diuulgata est, et credentes salutem consequuntur: qui uero non credunt, pereunt. Non tamen hæc culpa in Christum, sed in infideles incidit, qui suam ipsorum salutem produnt. Nec tamẽ omnibus simpliciter & nude credentibus salus contingit, sed ijs qui per fidem opera faciunt salute digna. Reuertatur autem ad Christi testimonia & demonstrationes nostra oratio, non tamen ut omnes recẽseat. Si enim omnes, quę de Christo sunt, reuelationes, uisiones & uaticinia discutere aggrederemur, etiam multi

multi scribæ multum laborando, uix paruam aliquam ex his partem absolue
rẽt: nihilominus tamẽ pauca ex multis proferamus ad ueritatis illustrationẽ.
Deut.18 Dixit Moses ad populum Hebreorũ: Prophetam ex fratribus uestris su-
,, scitabit Dominus Deus, sicut me: & omnis anima quæ non audierit prophe
,, tam illum, eradicabitur. Atqui considera hic prophetæ diligentiam. Dicen-
do enim, prophetam suscitabit Dominus Deus, ostendit, quod homo futu-
rus sit de quo uaticinatur, & quod à Deo sit, nec de pseudoprophetarum nu
mero. Dicendo autem, Ex fratribus tuis, ostendit quod ex Hebręis, & nõ ali
unde oriundus sit: ne si forte quis alienigena se prophetam hunc esse diceret,
& Dei spiritu uaticinari, ab ipsis reciperetur, sed ut hunc ceu erronem & im-
postorem negligerent. Porrò & magnus ille Moses prius à Deo accepit
testimonia, partim quidem ex miraculis in Aegypto editis, & maris rubri trã
situ: partim uero ex Dei in monte Synai congressu, & uisione per ignem ex-
hibita coram uniuersis populi Iudaici castris. Et tunc demũ legem à Deo ac-
ptam promulgauit: quapropter superius diximus Mosem illum magnũ hoc
,, de Christo dixisse, Suscitabit Dominus Deus prophetã ex fratribus uestris.
Illud uero, SICVT ME, hac de causa adiecit, quod sicuti ego uos in liberta-
tem asserui ex acerba Pharaonis seruitute, luto & laterum coctione, & legem
uobis salutiferam tuli: sic etiam is à me modò prædictus propheta, ex tyrãni
de & potestate diaboli & idololatria uniuersum mundum libertaturus est, &
libertatis leges laturus. His auditis Iudæi hunc olim prænunciatum expecta
bant, & uidentes Ioannem Zachariæ filium ex deserto uenientem & bapti-
zantem populum, cum hunc eundem esse quem Moses prędixerat, existima
Ioan.1 rent, interrogauerunt eum, Tu ne es propheta ille? Quid uero idem respon-
,, dit? Non sum ego, sed ipse ante illum missus sum. Venit autem post me, cu-
,, ius ego calciamẽta portare indignus sum. Propheta certe erat Ioannes, & pre
clarus quidem: sed quia Iudæi de illo propheta interrogabant, quem Moses
prædixerat uenturum, Ioannes se illum non esse respondit. Sed ecce Iudæo-
rũ ingratitudinẽ & stultitiã, qui priusquàm Christus uel Messias adueniret,
illum expectauerunt, illumq́ꝫ inquisiuerunt, uenientem uero contẽpserunt.
Psal.97 Post hæc uero rursum dicit Moses ille magnus: Lætẽtur unà cum illo cœ
,, li, & adorent illum omnes angeli Dei. Age igitur & mihi dicito, quem'nam a
lium angeli Dei adorant prẽterquàm Deum ipsum? Hic igitur, quem Moses
hominem, prophetam & legislatorem esse demonstrauit, quem item ab an-
gelis adorandum esse dixit, & Deus & homo est, filius scilicet & uerbũ Dei, à
nobis simul & angelis adorandus & honorandus. Et hæc quidem ex Mose.
Psal.71 Dauid uero propheta sic dixit: Deus iudicium tuum Regi da, et iustitiam
,, tuam filio regis. Iudicabit pauperes populi, & saluos faciet filios inopũ, & ca-
,, lumniatorem humiliabit. Commorabitur cum sole, & ante lunam, in gene-
,, ratione generationum. Descendet ueluti pluuia super uellus, & ueluti stilla
,, stillans super terram. Oriri faciet in diebus suis iustitiam, et multitudinem pa
,, cis, donec auferatur luna. Et adorabunt eũ omnes reges terræ. Omnes gen-
,, tes seruient ei, & erit nomen eius benedictum in secula. Ante solem perma-
,, net nomen eius, & benedicentur in eo omnes tribus terræ: omnes gentes bea
,, tificabunt illum. Beatus Dominus Deus Izraẽlis, solus faciens mirabilia, &
,, benedictum nomen eius in seculum & in æternum. Duas hic in uniuer-
sum personas propheta inducens, Deum scilicet, et filium regis, nihil aliud in
nuit quàm Deum uel regem, & illius filium Christũ, qui iudicat pauperes po
puli,

puli, & saluos facit inopes, & humiliat calumniatorem. Neq; hic hominem quendam fortem, & iustum principem uel regem intelligas. de eodem enim dicit, quod commoraturus sit cum sole: item de eodem, quod sit ante lunam & generationes generationum. In quem uerò hominum hoc competere potest, ut ante lunam in generationes generationum esse dici possit? & ut cum sole commoretur? In nullum certe alium, sed reuera in solum ipsumq; Christum prophetia quadrat. Cum enim dicit, quod iudicet pauperes populi, & saluet filios inopum, & calumniatores humiliet, illius ostendit iustitiam, fortitudinem, & curam qua erga homines utitur. Cum uerò dicit, quod ante solem permaneat nomẽ eius, & ante lunam in generationes generationũ, illius æternitatem principio carẽtem indicat. Et eo quod dixit, Commorabitur cũ sole, illius æternitatem fine carentem denotauit. Item, Descendet ueluti pluuia super lanam, & sicut gutta stillans super terram. Exoriri faciet in diebus suis iustitiam, & multitudinẽ pacis, donec auferatur luna. Denuò (responde) quis descendit ut pluuia super lanam, id est quietè, & sine strepitu, & citra propriam maiestatem magnificentiamq; suam, præter Christum? qui descendit cœlitus in sanctam uirginem, quæ conceptum eum peperit in uili præsepio, & humili casa. Non enim uenerat iudicaturus mundum, sed ut mundũ saluaret. Cum uerò ueniet iudicaturus orbem, apparebit in gloria patris sui cum omnibus angelis: quemadmodum ipse Christus in Euangelio testatur, Non ueni iudicaturus mundum, sed ut mũdum saluem. Item, Exoriri faciet in diebus suis iustitiam & multitudinem pacis, donec auferatur luna. Quis nam horum sensus, Producet in diebus suis iustitiam & multitudinem pacis? Non alius, quàm quod impietatis summã notat perniciem: quod scilicet homines derelicturi sint Deum, procreatorem & factorem suũ, qui eos nusquàm existentes in hanc substãtiam redegit: & adoraturi sint diabolum, creaturas, & opera manuum suarum. Et quemadmodũ aliquis ebrietate uictus, aut in densis profundisq; tenebris oberrans, neglecto proprio parente, qui commodum & utilitatem salutemq; suã in primis & unice desiderat, promotamq; cupit, hostem sequitur, cædis & perniciei suæ cupidũ, ligatus scilicet & uinctus ab eo manusq; pedesq;, deductus tãdem in carcerẽ munitissimũ, & obscurum, non agnoscit nec discernere potest patrem & amicum ab inimico & hoste propter ebrietatem & crapulam, nec etiam uult: & postea licet tandẽ ad sensus uestigia reuertatur, illud non potest, in uinculis nimirum detẽtus. Sic homo etiam initiò errabundus, & à recta planaq; seductus uia, incidit in manus diaboli. Et quis nam locus est hoc obscurior, & deformior? Hic uero hominem uoluptatum copia inebriatum, omnis sensus expertem fecit: tunc ueluti inebriati, aut inordinato & superfluo humore & insania, aut à dæmone agitati, audientes non audiunt, & uidentes non sentiunt, propter mẽtem scilicet & rationem, quæ ducis officio fungitur, seductam: uerum ea quæ solida stant, tanquàm mobilia imaginãtur: & quæ mouẽtur, immota consistere putãt: & quæ illis utilia sunt auersantur, noxia uero amplectũtur, nec honestum bonũ ue à malo dijudicare possunt, nec ab inimico amicũ. Hoc ipsum, ut diximus, homini contigit. Respuit enim Deum, & ligatus à dæmone in densissimis ignorantiæ tenebris tyrannidem illius sustinuit. Dauid uero diuina gratia repletus intellexit, in quantum perniciei barathrum, procellam & tempestatem homo inciderit, & quanta Deum affecerit iniuria, ipsum repudiando (duplex enim hic iniuria depræhenditur, hominem enim iniuria

Ioan. 12

ria

ria affecit diabolus, quòd hũc tam procul à Deo seduxerit: &, si dicere fas est
in ipsum quoq; Deum facit iniurias, illius nimirum creaturam seducendo
Similiter & homo Deum affecit iniuria, quod hoc repudiato, diaboli imperi
um secutus sit) quis denicq; ipsum à densissimis tenebris & iniquitate esset re
dẽpturus. Cum itacq; propheta dicat, Oriri faciet iustitiam, hoc innuit, quoc
quemadmodum ægroti in tenebris decumbentes, ipsi quidem non in lucem
prodeunt, sed lux ad illos penetrat: sic etiam homini in diabolicis tenebris d
cumbenti exoritur is, qui misericordię uiscera erat assumpturus: quo exorto
& totũ orbẽ illuminante, omnes tenebræ discedẽtes disparuerũt. Homo ue
ro illuminatus, ubi cognouit iam quali uinculo constrictus decumbat, & sei
sum nullo modo adiuuare ualens, ad eum qui hoc potest, respicit. Hic uero
cum nollet hominem ulterius diaboli tyrannide premi, liberauit eum, sana
uitcq;. Liberatus uero, sanatusq;, non amplius diabolo adhæsit, uerum hac re
demptione facta, per fidem hominis ea qua Deus affectus fuerat iniuria eua
nuit, & huius apparuit iustitia, exorto iam rationali sole iustitię, Christo nim
rum. Homo itacq; fide percepta, tempestate & fluctibus carẽtem fidei portun
ingressus, multitudinem pacis nunquàm iactandæ procellis aut conturban
Psal. 23 dæ accepit. Tunc impletum est Dauidis oraculum, dicentis, Beati quorum r
» missę sunt iniquitates, & quorum peccata obtecta sunt: Beatus uir, cui Dom
» nus peccatum non imputat. Sed quod in loco suprà citato dicit, In diebus il
lius: innuit hominem fore, qui hæc miracula editurus sit. In Deo enim die
curiosius inquirere, uel mensurare, nefas est. Christus autem, quatenus ho
mo est, initium habuit, & huius dies mensurantur. Illud uero, Donec aufera
tur luna, nullo alio sensu propheta dixit, quàm hoc, quod ueluti luna ser
uanda est, nec peritura, ita nec ille homo. Quoniã uero absolutè fine carere
soli Deo proprium est, indicauit hisce, quod hic & Deus & homo sit. Illis ue
ro uerbis, Adorabunt eum omnes reges terræ, & omnes gentes seruient illi
indicauit gentium conuersionem ad Christum, & regum adorationem. N
uero hi qui ueritatem destruere & inuertere cupiunt, hæc de rege aliquo po
tenti & inuicto intelligerent, utpote Iulio, Augusto, Tiberio, uel alijs, qui &
ipsi à regibus terræ & gentibus adorati sunt, & ab his celebrati, quamuis ho-
mines essent, ut et nos omnes, Dauid cum dicit Nomẽ eius esse benedictum,
etiam hoc addit, In sæcula. Vniuscuiusq; enim hominis laus in uita hac unà
cum illa deponitur: sed post mundi huius consummationem nec laus ipsius
permanet, nec infamia. Sola enim opera illius unà cum ipso discedunt, quo-
rum etiam retaliationem ab eo expectat qui mundũ iudicaturus est, siue bo-
na fuerint, siue minus. Illud uero, In secula benedictum erit nomẽ ipsius, ne-
quaquàm hominis est, sed Dei. Item, Ante solem permanet nomen illius.
Quis rogo hominum ante solem conditum inuenitur? Nullus omnino, &
nec ipse Christus, quatenus homo est, sed quatenus Deus est. secundum hu-
manitatem uero & esse cœpit, & dies habet mensuratos, & adorauerunt eum
omnes gentes, & omnes reges terræ, ut Deum & hominem, & in eo omnes
gentes sunt benedictæ.

Porro hæc Dauidis prophetia, cum Esaia & Iacobo conuenit, qui de Chri
sto dicunt, quod sit expectatio gentium: quemadmodum in superioribus de
monstratum est. Tandem uero omnia cõprehendens propheta, & respiciẽs
Verbi Dei conuersationem pro hominum salute factam, & quod Deus exi
stens hominẽ assumpturus esset: uidens denicq; illum modo ferocem & immi
tem

tem tyrannum diabolum ab homine, quem modo antè tyrannide presserat, iam tantum non illusum esse & conculcari, uoluptate quasi abreptus, beatam illã uocem exclamans profert, Benedictus Dominus Deus Izraelis, qui solus facit mirabilia, & benedictum nomen eius in æternum & in sæculum sæculi. Indiget sanè & præsens locus expositione aliqua, licet reuera quolibet sole & omni humana ueritate purior sit & dilucidior. Quem enim Dauid paulo antè hominem nominauerat, quemq; ante solem & lunam conditam extitisse dixerat, hunc ipsum nunc pure & simpliciter Deum appellauit. Quis uero tam infœlix, ut de illo dubitet et inquirat curiosius, quem Dauid deum nominauit? nec eum adoret, quem Dauid Deum esse prædicat?

Veruntamen & alibi, magnus ille Dauid sic dicit: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedũ tuorũ. Virgã potentiæ tuæ emittet tibi Dominus ex Siõ, & dominare in medio inimicorum tuorum. Penes te est principatus in die potentiæ tuæ, & in splendore sanctorum tuorum: ex utero auroræ genui te. En nunc aliam illius prophetiam considera. Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis. Quis nam est ille prophetæ & regis dominus? Num rex aliquis ex præclaris istis, & in hac terra multa potentia præditis? Minime. Quam ob rem? Propter libertatem, quam à Deo tunc temporis Iudæi habebant, à quo solo regebantur. Principem uero & ductorem habuerunt olim quidem Mosem, post hunc uero filium Nun Iosue, deinde Iudices. Ipsis uero propria animi sui uoluntate et affectu regem à Deo petentibus, dedit ipsis regem è gente propria filium Cis, nempe Saulem, deinde Dauidem filium Iessæ. de quo & Deus testatus Samueli dixerat, Inueni Dauidem filium Iessæ, uirum secundum cor meum, qui faciet iuxta omnes uoluntates meas. Et Iudæi quidem urgebantur à suæ gentis regibus, illorum uero reges usq; ad Christi nati tempora liberi, nulliq; hominum aut regum terrenorum subditi fuisse inueniuntur. Et reuera sic est, quoniam nullus alius prophetarum, utpote nec Isaias, nec Ieremias, nec Daniel, calũniari conatus hoc prophetæ oraculũ dicere potuit, quod ab aliquo rege mortali & perituro ad alium prophetæ similem dicta sint hæc uerba, Dixit dominus domino meo. Cui uero dixit Deus, sede à dextris meis? Ad hominem nimirum, quem Verbum & filius illius assumpsit. Filius enim ante omnia secula principatus fuerat particeps cũ Deo: dixit autem hoc Deus pater ad hominem, quem Verbum & filius suus assũpsit, sanctificauit, glorificauit, & temporalem cepit principatum, ex quo hunc assumpserat. Volens itaq; propheticus sermo ostendere, Deum patrem quidem, qui ab æterno existit, principio carere: hominem uero, quem uerbum & filius illius assumpsit, initium cepisse, dixit Sede, &c. Tum etiam stabilitatem & perpetuitatem, honorisq; magnificentiã ipsa sedes denotat. Et quẽadmodum ignis in ferro, ferri quidem frigiditatem non recipit, ferrum autẽ in ignis naturam transit: rursum uero nec ferri nigredine ignis inficitur, sed ferrum huius splendore & claritate assumpta omnino pellucidum fit: talis etiã mea de unigenito Dei filio & homine, quẽ assumpsit, fertur sententia. Filius siquidem Dei, quoniam Deus erat, mutationem, pollutionem, aut alternationem nequaquàm passus est, sed Deus, ut & antea, impermutabilis permansit: hominem uero quem assumpsit, eum inquam sanctificauit, glorificauit, clarificauit, & ut à dextris Dei patris sederet dignatus est, non quod Deus uel dextram habeat, uel sinistram sui partem (hæc enim corporalia sunt) sed

Psal. 110

b quemad-

quemadmodum per ſedem honoris magnificentiam deſignauit, eodem ſenſu etiam de dextris dixit. Deus enim neq; ſtat, neq; ſedet, neq; dexterā habet, neq; ſiniſtram, ſed maieſtate ſua implet omnia. Item, Donec ponā inimicos tuos ſcabellū pedū tuorū. Qui nā huius inimici ſunt? Idololatræ, qui Chriſtū non adorant, & ipſe diabolus. Hæc uero, Donec poſuero, pater non ita dixit, quaſi filius ad hoc efficiendum ſit impotentior, uerum ut his uerbis oſtenderet unam & eandem eſſe patris & filij potentiam. Quemadmodum enim in Euangelijs dicit filius, Nemo uenit ad patrem niſi per me: ita pater dicit, mea potētia cadent inimici tui ſub pedes tuos. Præterea, Virgam fortitudinis emittet tibi Dominus ex Sion, & dominare in medio inimicorū tuorū. Quænam illa eſt à Deo ex Sion emiſſa uirga, & ad quem miſſa eſt? Ad hominem nimirum, quem aſſumpſit filius & Verbum Dei, miſſa eſt. Virga autē eſt ipſa crux, quæ in Sion eſt fixa. Vt enim uirga propter paſtorem potentiam habet paſtoralem, & eam qua feræ depelluntur uirtutem, talis & mea de cruce & Euangelij prædicatione fertur ſententia. E Sion enim egredietur lex, ſecundum Eſaiam, & uerbum Domini de Hieruſalem. Omnes itaq; qui audito Euāgelij uerbo baptizati ſunt, paſtorali illa uirga paſcuntur, cruce nimirum. qui uero ceruicibus induratis Euāgelij prædicationi nō crediderūt, nec præceptis apoſtolicis, crucis potentiæ etiam inuiti ſuccubuerunt. Per crucem enim & uictus & conculcatus eſt diabolus: per crucem & nomen Chriſti, miranda & ſtupenda miracula ſunt edita. Et quid multis opus? per crucem & Euangeliū totus terrarum orbis credidit, & facti ſunt ſerui quidem Chriſti, filij uero Abrahæ iuxta promiſſionem per Chriſtum, Chriſto nimirum ex ipſo Abrahæ ſemine nato. Et tunc dominatus eſt in medio inimicorum ſuorum Chriſtus. Attende quæſo, quæ fuerit prophetæ diligentia. Non dixit, uince hoſtes tuos. Sæpius enim hoſtis ab aliquo uincitur, in quo tamen aliqua adhuc hoſtilis potentiæ portio remanet. Dixit autem, dominare: uel hinc docens inæſtimabilem illam crucis potentiam, & ſummam hoſtium ipſius impotentiam. Tum & illud, In medio inimicorum tuorum, infinitam crucis potentiam innuit. In medio enim totius mundi, & in medio idololatrarum apoſtoli & horum ſucceſſores prædicauerunt, & in medio ipſorum ædificabant altaria. Et quod imprimis admiratione dignum eſt, quamuis ſumma cura & ſtudio impij eccleſias deſtruerent, flagellis deniq; diris Chriſti nomen inuocantes punirent & affligerent, crucis tamen potentia & prædicatio inſtar ſolis, imò clarius ipſo ſole eluxit. Ne uero quis hominum aut ignorantia aut malitia exiſtimaret diceret'ue, filio & uerbo Dei propterea miſſam eſſe à Deo uirtutis & potentiæ uirgam, quod illi per ſe impoſſibile fuerit facere quodcūq; uoluerit libueritq;, ſubiungit Dauides, Penes te eſt principatus in die potentiæ tuæ, in ſplendore ſanctorum tuorum. Quapropter non eſt humanarum uirium, ut penes aliquem ſit principatus illius, ſed Dei eſt. Omnes enim homines tantummodo extrinſecus ad ipſos delatū imperium poſſident: nam tam princeps quàm rex aliquis ſæpe priuatus ſine imperio naſcitur: & licet paternū adminiſtret imperium, nihilominus tamen in hoc, quod ante non habebat, ceu paternus hæres ſuccedit, uel propria uirtute & egregijs factis regnum acquirit, uel iniuſtus in alios alterius regnum uiolenter arripit, & hoc modo etiam ille alterius regnum quo antè carebat, occupat. Sed alius ab his modus regnum acquirendi non eſt. Ingenitam uero ſibi & inſeparabilem à ſe poteſtatem homo non habet, præter hanc ſolā, qua

in affectus proprios & liberos ex se genitos utitur, quam solam in homine ui dere licet. In Deum autem hoc, quod modò dictum est, non competit. Quapropter & Esaias de Christo uaticinatus, inquit, Cuius principatus super humerum illius: id est, naturalis erit, & ab illo inseparabilis. Dauid etiam in alio Psalmo sic dicit, Regnum tuum regnum sæculorum omnium, & dominium tuum in omnes generationes generationum. Quod idem in præsenti loco dicit, Penes te est principatus in die potentiæ tuæ. Sed qualis nã illa potentiæ dies? Ea nimirum, qua crux libere euulgata est, per quam omnes gentes cognoscunt inenarrabilem illam tuam conuersationem & inedicibilem potentiam. In splendore sanctorum tuorum. Quorũ? Apostolorum, doctorum, martyrum & sanctorum, qui quidem ab insipientibus pro mortuis & perditis habiti, in manu Dei uero sunt, & in pace quiescunt, iuxta Solomonis oraculum: quiq; secundũ Euangelij promissionẽ, splendent magis quàm sol. Deinde, quemadmodum in paulo antè præmissa prophetia, sic etiam in hac præsenti dicitur. de homine enim, quẽ filius Dei assumpsit, hæc omnia locutus, & demõstrare uolens quod idem & Deus & homo sit, hoc inducit, Penes te principatus: quod uel solum ad præsentem statum & demonstrationẽ sufficeret, nihilominus tamen planius apertiusq; dicit in hunc modũ, Ex utero auroræ generatio tua. Quis unquam hominum ante solem natus est? Nullus omnino. Ne quis tamen hoc calumniari uolens, de angelis sermonem esse diceret, quasi illi ante solem creatum conditi sint, inquit, Ex utero auroræ. Quod enim uteri meminit, non eo sensu accipiendum est quod Deus uterũ habeat: sed eo quo & Dauid alibi dicit, Manus tuæ fecerunt me & formauerunt me: operatricem uidelicet Dei potẽtiam ostendens. &, Oculi Dei super iustos: quo omnia prouidentem Dei uirtutem innuit, & quod iusti opera faciant digna ut coram Deo ingrediantur. Sic etiam præsens locus intelligendus est. Dicendo enim, Ex utero, ostendit unam & eandem filij cũ patre substantiam & naturam. Quemadmodum enim inanimatæ arbores eædem & similes sibijpsis generantur, ficus enim ficum et olea oleam gignit: similiter & bruta animalia singula iuxta genus suum naturæ suæ similia generant: & homo rationalis cum sit, rationalem gignit hominẽ, & mortalis mortalem, & filius eiusdem cum patre est naturæ & substantiæ. Multo magis igitur hæc & sine omni dubitatione de Deo sentiemus, quod filius & uerbum ipsius eiusdem cum patre sit naturæ & substantiæ, quemadmodum reuera est. Sed respice prophetiarum diligentiam. Propheta enim inquiens, Dixit dominus, ostẽdit se de Deo dicere, ut iam antè demonstratũ est. Addens autem, Domino meo, & Sede à dextris meis donec ponam inimicos tuos scabellum pedũ tuorum: &, Virgam potentiæ emittet tibi ex Sion Dominus: &, Dominare in medio inimicorum tuorum: hæc omnia, inquam, hominem omni natura præstantiorem & inenarrabilem designãt. Vt uero ostẽdat eundẽ & Deũ esse & hominem, dicit, Penes te est principatus, in die potentiæ tuæ, in splẽdore sanctorum tuorum. Præterea utrursum euincat, quod Deus cum sit, naturalis etiam & uerus sit Dei filius, et eiusdem cum Deo patre naturæ & substãtiæ, hoc subiungit, Ex utero auroræ genui te. Verum hic idem in alio loco dicit, Et tu Domine spes mea, altissimum posuisti suffugium tuum. Attende quæso, quid dicatur. Eo enim quod propheta dicit, Et tu Domine spes mea, filium Dei innuit. Per altissimum uero, eiusdem patrem Deum indicat. Rursum uero his uerbis, Posuisti suffugium tuum, denotat hominẽ, quem

Esa. 9

filius Dei assumpsit, cui opus erat suffugio. Purus enim ille Dei filius, suffu-
gio uel asylo non indigebat.

Quin & huius filius omni admiratione dignus Solomō: sic dicit, Et nūc
ò Domine Deus Izraël ratum fiat uerbum tuum, quod locutus es seruo tuo
3.Reg.8 Dauid patri meo. Quoniam num uerè habitabit Deus cum hominib. super
" terram? Et, ut Ieremias dicit, Quoniam hic est Deus noster, non reputabitur
Baruch.3 alius coram eo. Quoniam super terram uisus est, & cum hominibus conuer-
" satus est. Sic & sapiens ille Solomon dicit, Domine Deus Izraël ratū fiat uer-
" bum tuū, quod locutus es seruo tuo Dauid. Quid enim aliud significat, Con-
" firmetur, quàm fiat, reueletur et exhibeatur, ut tu qui Deus es, manifeste cum
hominibus conuerseris: quod & factum est. Filius enim Dei super terrā ui-
sus est, & cum hominibus habitauit. Quid igitur tibi uidetur? Sufficiūt'ne hę
sanctorum de Christo reuelationes, et prophetarum oracula, ipsiusq; Dei te-
stimonia ad demonstrationē hāc, quod Christus filius Dei sit & Deus uerus:
scilicet quod & idem hic & Deus & homo sit? uel num alijs adhuc demōstra-
tionibus & testimonijs opus est? Quantum profectò mihi uidetur, hęc etiam
planè imperitis sufficerent. Veruntamē amplius tentabo tibi amico nostro,
huius ueritatem declarare fusius, sicuti hactenus quoq; factum est.

Magnus ille Moses, & celebris, cū esset iuxta montem Sinai, cōspicatus
Exod.3. est rubum ardentem, quem cum multis diebus ardere conspexisset, nō tamē
igne consumi, animo suo meditari cepit quid' nā hoc sibi uellet, quod rubus
tot diebus arderet, nec tamē ab igne cōsumeretur. & profectus, inquit, uide-
bo, quod' nam illud stupendum sit prodigium. Rubo autem propior factus,
uocē cœlitus allatam, sibiq; dicentem audiuit: Moses Moses, solue calceamē-
ta pedum tuorū, locus enim in quo stas, terra sancta est. Quid sanè aliud sig-
nificat rubus ardens, & nō consumptus, tum etiam uox clamitans, Solue cal-
ceamenta pedum tuorū, nisi quod rubus ardens adumbrauit typoq; prætu-
lit diuam Mariam uirginem, quæ filium & uerbum Dei secundum carnē pe-
perit? Quemadmodū enim rubus quidem ardebat, & non cōsumebatur: ta-
etiā diua uirgo, ubi cōcepit Dei filium & uerbū, igne diuinitatis nō consum
pta est, sed à Deo custodita: quia humanarum uirium illud prorsus non erat.
Verba aūt hęc, Solue calceamenta pedum tuorū, hoc innuūt, quod quicunq;
de diuæ uirginis mysterio & Christi incarnatione erudiri uolunt, eos nequa-
quàm habere oportet partem aliquam in se mortuam, quæ illos à Deo separa
ret, nec mentem corruptam & à cognitione ueritatis mortuam, sed uiuentem
& sanam, qualis ipsius Mosis erat. Huius autem calceamenta ex mortui ani-
malis tergore erant consuta: & propterea dictum est, Solue illud.

Porro & Persarum rex Nabuchodonosor somnio admonitus uisionis,
quam uiderat, oblitus est: & congregatis omnibus Chaldæorum Magis incā
Dan.2 tatorib. & Gazarenis, interrogabat eos quale' nam fuisset quod uiderat som-
nium, & quæ' nam illius interpretatio. Hi uerò & somnium & interpretatio-
nē illius ignorantes hæsitabāt. Rex autē ira in illos uehemēti incendebatur.
concessit tamen aliquot dierum terminū, quibus inquirerent simul, & expli-
carēt uisum à se somnium, & eiusdem interpretationē: quod si iuxta manda-
tum eius exequerētur, multis & splendidis muneribus honorati ditarentur à
rege: sin minus, mortis supplicium subirent, quin ut & liberi, amici & cogna
ti illorum eiusdē pœnæ essent consortes. Cum uero illi hoc nō possent, quin
potius uitā suā plangerent et deplorarent (quomodo enim possibile erat regi
&

& somnium & interpretationē eius exponere, somnio nō antè audito?) Daniel propheta in Babylonem captiuus deductus ex Hierusalem unà cū alijs, qui tunc temporis secum erant, Iudæis, cum regis mandata cognouisset, conuenit Arioch Persarum principem, quem rex ad perdendum sapientes constituerat, quod somnium ipsius deprehendere non potuissent, dixitq; ad illum: Sapientes Babylonis ne perdas, quin potius me ad regem introducito, & uisionem unà cum interpretatione eius regi edisseram. Tunc Arioch festinanter prophetam ad regem induxit. cui ille ait, Poteris'ne mihi Daniel explicare somnium quod dormiens uidi, & interpretationē eius? Respondit Daniel: Mysterium, ô rex, de quo interrogas, homines sapientes, Magi & incantatores annunciare non possunt, sed hoc solius Dei cœlestis opus est, qui mysteria reuelat. Deus notum fecit regi Nabuchodonozori, quæ'nam fieri oporteat in extremis diebus. Cogitationes tuæ super lectum tuū ascenderūt, quid futurū esset post hęc. Tu rex uidebas, & ecce imago quędā magna, & aspectus eius excellēs stabat coram facie tua, & uultus eius terribilis, Imago inquā, cuius caput erat ex auro puro: manus uero & pectus unà cū brachijs ipsius argentea: uenter uero & femora ex ære: tibiæ aūt ferreæ: & pedes partim quidē ferrei, partim uero testacei. Videbas, ô rex, donec abscissus est à monte lapis absq; manuum opera, & percussit imaginem super pedes eius ferreos & testaceos, & omnino comminuit eos. Tunc quoq; comminuta sunt pariter, ferrum, testa, æs, argentū & aurū, & facta sunt tanquàm puluis horrei æstiui, & abstulit ea uentus uehemens, nec locus aliquis in his inuentus est. Lapis autem qui imaginem comminuit, excreuit in montem magnum, & impleuit omnē terram. Hoc est somniū, & interpretationem illius corā rege dicemus. Et postquàm propheta regna futura enumerauisset, quæ per aurum, argentum, æs, ferrum & testam adumbrabantur, sic dicit ad regem: Suscitabit Dominus cœli regnum, quod in sæcula non corrumpetur, & regnum ipsius alteri populo non relinquetur, quod cōminuet et uentilabit omnia regna, ipsum uero stabit in sæcula. Quemadmodū uidisti quod abscissus est à monte lapis absq; manibus, & cōminuit testam & ferrū, æs, argentū, & aurū. Deus magnus reuelauit regi, quæ'nam oporteat fieri post hæc: & uerum est somnium, fidelis etiam interpretatio eius. Tūc rex prostratus in faciem, adorauit Danielem, & dixit: Reuera Deus uester Deus deorum est, & Dominus regū, & reuelans arcana, quoniam potuisti reuelare mihi arcanum hoc.

Quale'nam est regnū hominis, quod in sæcula nō corrūpetur? Nullū prorsus: neq; enim hoc humanæ naturę cōceditur. Quod igitur est? En dicā tibi. Mons hic diua uirgo est, quæ filium & uerbum Dei secundū carnē peperit. Lapis autem absq; manuū opera abscissus, Christus est: qui quidē natus est ex ipsa, sed non ex uiro. quod per illud intelligitur, cum sine manibus dicitur abscissus. Lapis deniq; qui imaginē percussit, aurū & reliqua comminuit, & mons ingens factus impleuit terrā: ille idem Christus est, & illius regnū permanens in sæcula, quod diaboli uires contriuit, & idolorū cultum destruxit.

Propheta autem Esaias sic dixit: Ecce uirgo erit prægnās, & pariet filium, *Esa.7*
& uocabunt nomē eius, Nobiscum Deus. Rursus idem dicit: Puer natus est *& 9.*
nobis, & filius datus est nobis, & factus est principatus ipsius super hume- "
rum eius, & uocatur nomen eius Magni consilij nuncius, admirabilis, con- "
silarius, Deus fortis, potens, princeps pacis, pater futuri sæculi. Inducam e- "
nim pacem super principes, pacem & sanitatem ipsorum. Magnus est prin- "

cipatus ipsius, & pacis ipsius nō est terminus. Viden' ut puerum nominaue rit, & magni consilij nuncium, unà cū alijs modò enumeratis, quæ omnia ad hominē pertinent, quem assumpsit filius Dei ex uirgine. Deinde eundē uocat Deum fortem, potentem, patrem futuri sæculi (creatorem nimirum intelligens) & quod pacis ipsius non sit terminus, id est finis. De pace ergo & alijs, quæ per partes in pręsenti Esaias enumerat satis exacte, diximus in Dauidis prophetia paulo antè exposita, qua dixit, Dixit Dominus domino meo, sede à dextris meis, &c. Veruntamē nō pigeat nihilominus huius prophetię cohęrentiam inspicere. Cū enim propheta dicit, Ecce uirgo pariet filium, &c. denotat illum supernaturali modo natum ex diua uirgine hominem. Sed cū admirabilem uocat cōsiliarium, duas personas denotat, patrem scilicet, & huius filium, seu uerbum: & quod patris simul & filij unū sit consilium, una uoluntas, una potentia, una & eadem cognitio. Deus enim consilio nō indiget. Illum uero eundem uirginis filium Deum fortem uocat, potentem, patrem futuri sæculi, cuius pax finem non habeat. Et quid nam aliud hæc ipsa prophetia significauit, quàm quod ille idem Deus & homo eiusdem sit cōsilij & cognitionis cum Deo patre particeps?

Luc. 1 Quin & propheta Zacharias nato sibi filio Ioanne sic dixit: Et tu puer
" propheta altissimi uocaberis. præibis enim ante faciem Domini, ad paran-
" dum uias eius, ad dandum scientiam salutis populo ipsius per remissionem
" peccatorum eius, per uiscera misericordiæ Dei nostri. Ioannem certe Zachariæ filium magnum prophetam fuisse constat, omnium quoque Musulmanorum testimonio. Quid uero hic prophetauit? Nihil aliud quàm Christum denotauit, quemadmodum suprà exposuimus. Zacharias uero, quemnam altissimum nominat? Christum scilicet. De illo enim hoc dixerat, Propheta altissimi uocaberis.

Bar. 3 Porrò Ieremiam prophetam sic dicentem legimus: Hic est Deus noster,
" & alius iuxta hunc non reputabitur. Inuenit omnem uiā scientiæ, & dedit eā
" Iacob seruo suo, & Izraëli dilecto suo. Post hæc autem super terram uisus est,
" & cum hominibus conuersatus est. Hic est liber mandatorum Dei. En tibi oracula sole splendidiora. Cum enim singuli prophetarum diuersis utantur dicendi formulis, omnes tamen in unum consentiunt, quādoquidem Deus est, qui hæc & similia per os ipsorum locutus est. Veruntamen ceu ex communi quadam contemplatione uaticinati sunt, & Esaias & Ieremias. Esaias quidem in hunc modum, Puer natus est nobis, & filius datus est nobis: quibus addit, Deus fortis, etc. Ieremias uero sic dicens, Hic est Deus noster, non reputabitur alius iuxta hunc. Super terram uisus est, & cum hominibus conuersatus est. Non enim de solo Christo uaticinati sunt prophetæ, uerumetiā de sacrosancta illius matre, uirgine Maria, quæ quidem nunc propter nimiā prolixitatem omittemus. Et hęc quidem de sanctorum reuelationibus & prophetarum oraculis sufficienter diximus: nunc uero quis horum omnium finis sit, consideremus.

Quod sanè archangelus Gabriel cœlitus missus sit diuæ uirgini Mariæ conceptionem nunciaturus, & quod hæc ipsa Dei uerbum cōceperit, uos ipsi affirmantes confitemini: quamuis de his minus rectè sentiatis, cum dicitis nimirum, quod uirgo hominem nudum pepererit, & non Deū (secuti haud dubie Nestorij dogma) et quod Christus homo tantū fuerit, homo autē magnus, sanctus & augustus, quo sanctior ante hūc natus nō sit, neq; nasciturus.

& fa-

sed hunc omnium hominum esse sanctissimũ. Nos uero credimus, sentimus & fatemur, quod ipse Christus, ille idẽ inquã filius sit Dei uiuentis, Deus uerus, qui natus est ex Maria uirgine sine uiri congressu, filius inquam Dei sit & Deus ab æterno, qui carnem ex ipsa assumpserit, & homo factus sit, quem simul & Deum & hominem esse credimus. Hæc uero desumpsimus & didicimus à propheta Mose, Dauide, & omnibus alijs, qui post Mosem usq; ad Christi, qui ab illis prædictus fuit, aduentum floruerunt: imò ab ipsis etiam sanctis, qui ante Mosis tempora uisiones uiderunt: præterea ab ipso etiam Christo, & illius discipulis & doctoribus, miraculis & operibus ipso sole (ut suprà diximus) clarioribus. Quin et hæc dicemus: Postquàm uirgo (ut modò dictum est) concepisset, appropinquauit tempus partus ipsius, cũq; in Bethlehem deuenisset, Christum peperit, & reclinauit eum in præsepe brutorũ. Tunc impletum est quod prædictum erat ab Esaia propheta dicente, Hęc dicit Dominus, Bos agnouit possessorem suum, et asinus pręsepe Domini sui, Izraël autem me non cognouit. Tempore igitur natiuitatis Christi angelorum multitudo cœlitus delapsa est: laudantium Deum & dicentium, Gloria Deo in excelsis, ac in terra pax, in hominibus bona uoluntas. Pastores autem, qui tunc gregem suum pascentes in agris erant, angelorum apparitionẽ conspicati, & auditis illorum hymnis, timore magno timuerunt: & dixit illis angelus, Ne timeatis. Ecce annuncio uobis gaudium magnum, quod futurum est toti populo, quia natus est nobis Saluator, qui est Christus Dominus in ciuitate Dauid. Et hoc uobis in signum. Inuenietis infantem inuolutũ fascijs, positum in præsepi. Et profecti in regionem suam, diuulgauerunt omnia quæcunq; audiuerant & uiderant de angelis. Considerato nunc quid sibi uelit ab angelis decantatus hymnus & oratio, dicens, Gloria in excelsis Deo, & in terra pax, in hominibus bona uoluntas. Non aliud certe, quàm quod Adam postquam Dei mandatum transgressus esset, defecit ab illius tutela Dominus, & ob hanc causam ab illius amicitia omnis creatura excidit: siquidem & Adam posteritas, quæ diuinis legibus contraria erant facere & designare cępit. Nam huius filius Cain fratrem germanũ Abel trucidauit. Procedente uero tempore non homicidæ solũmodo facti, & omni malitia petulãtiaq; homines repleti sunt, quemadmodũ Noẽ tẽporibus immissum diluuiũ, et uiuente Arahã Sodomarũ subuersio, & cœlitus immissa conflagratio testãtur, uerumetiam Deo creatore & formatore suo penitus neglecto diabolũ & idola adorauerunt: quamobrẽ omnes creaturæ defecerũt ab homine, ut quę hunc Dei hostem esse iudicarent. Et primo quidem ipsi angeli, deinde & ipsa bruta animalia, imò & ipsa inanimata rerum materia, quod manifesto colligi potest. Ante transgressionem enim omnia animalia tam uolatilia quàm quadrupeda, & pisces ipsius Adami arbitrio & uoluntati parebãt: post transgressionẽ uero nõ modo cœlos inhabitantes angeli ipsum ceu hostẽ auersati sunt, sed & ipsa animalia, quæ prius Adami arbitrio subiecta erãt: postea autem non modo ab illo & hominibus ex illo natis aufugerunt, sed feræ ipsum hominẽ hostis & inimici loco duxerũt: et quẽ antea adorauerãt, illius uitę cæperunt insidiari. Sed quid opus est multis de angelis, cœlo et terra, animalibus & feris disserere, cum et ipsum hominis corpus aduersus animam illius insurrexerit? Et quemadmodum duo infensissimi hostes una domo coniuncti pugnas mouent mutuas, è quibus qui uiribus præstantior est, uictoria potitur: sic etiam anima cum corporibus affectibus & appetitu pug-

Margin note: Esa. 1

nans cōgreditur: cum autem ipsius Dei auxilio destituta sit, corpori succūbit,
rerumq; ordo inuertitur, ut quæ prius domina erat corporis, & imperium ex
ercebat, in posterum serua et uoluptatum mancipium facta sit. Christi autem
generatio & filij Dei incarnatio uniuit ea quæ in cœlo & in terra sunt. Angeli
itaq; uidētes inenarrabilē illū Dei descensum, quod scilicet is qui Deus erat,
propter innatam sibi bonitatem carnem assumeret, & inimicam aduersamq;
sibi in homine habitantem naturam assumptam, sibi cum diuinitate uniret,
sanctificaret et exaltaret: hoc inquam uidentes angeli, stupendo hoc miracu-
lo & omnem naturam exuperante, in admirationem & stuporem rapti, excla
mauerunt ad Dei laudes celebrandas, & dixerūt, Gloria in excelsis Deo. Vi-
dentes etiam hominum cum angelis concordiam iam confirmatam, & subla
tam esse diutinam illam inimicitiam, dixerunt, In terra pax, & hominibus bo
Psal. 95. 96 na uoluntas. Vnde impletum est illud Dauidis oraculum, dicens: Lætentur
& 97. cœli, & exultet terra: annunciauerunt cœli iustitiam eius, & uiderunt omnes
„ populi gloriam ipsius: adorate eum omnes angeli eius. Montes tripudiēt à cō
„ spectu Domini: quoniā uenit: quoniā uenit ad iudicandū terrā. Iudicabit ter
„ rā in iustitia, et populos in ęquitate. Respice quęso prophetarū et angelorū
cōsonantiā, carmini musico bene concordāti similē. Propheta enim dicit, Lę
tentur cœli: et angeli canunt, Gloria Deo in excelsis. Propheta dicit, Exultet
terra: canunt angeli, Ac in terra pax, in hominibus bona uoluntas. Quibus e
tiam hoc non dissimile est, Annunciauerunt cœli iustitiam ipsius, et uiderūt
omnes populi gloriā eius. Quin et Moses dixit: Exultate cum eo cœli, adora
te eū omnes angeli eius. Dauid uero sic, Adorate eū omnes angeli eius: qui
equidem adorantes dixerunt, Gloria Deo in excelsis. Qua de causa aūt hanc
repetitionem adiectam putas, Quoniam uenit: quoniā uenit ad iudicandū
terram? Non quidem alia de causa, quàm quod primum illud membrum, in
quo simpliciter dicitur Quoniam uenit, primum Saluatoris aduentū in mū-
dum denotat, quo non in propria sua maiestate uenit, sed humili quadā spe-
cie, et cōtempta. Consentit enim cum uerbis Domini dicentis: Non ueni ut
Ioan. 12 iudicem mundum, sed ut mundum saluem. Quod uero idem repetens dicit,
Quoniam uenit ad iudicandum terram, denotauit secundam Christi in mū-
do præsentiam. tunc enim uenit iudicaturus terram. quod idem cum Domi-
Math. 25 ni uerbis cōsentit: Cum uenerit filius hominis in gloria sua, & omnes sancti
„ angeli cum eo, tunc sedebit super sedem gloriæ suæ, et congregabuntur corā
„ eo omnes gentes, & separabit eos sicut segregat pastor oues ab hœdis: & sta-
„ tuet oues quidem à dextris suis, hœdos uerò à sinistris. & dabit singulis iuxta
„ opera sua: his quidem qui Euangelij legibus immorigeri scelera cōmiserūt,
pœnam nunquàm finiendam: illis uero qui uitæ munus iuxta Euangelij re-
gulam iuste administrauerunt, uitam æternam, paradisum, & bona indefini
ta. En quanta sententiarum copia in paucis uerbis lateat? quæ instar aureę ca
tenę inter se connexæ sunt, cuius connexio ad cœlum usq; pertingit, & anuli
ex sese mutuo dependent. Talis enim mihi omnis sacra scriptura uidetur. O-
mnes nēpe prophetæ, qui ab Abrahæ & Mosis temporibus usq; ad Christū
floruerunt, eadem spectant, eadem dicunt, eadem scribūt, omnesq; ceu uno
ore de Christo eadem uaticinantur. Et hæc quidem hactenus.

Matth. 2 In ipsa uero Christi generatiōe, Persicę regiōis Magi diuinarū rerū peritia
et reuelatiōe, Deū et hominē pręter naturę leges natū esse cognouerūt. Magi
uero nō uulgares erāt homines, sed dominatores et regionū pręsides. hi itaq;
cum

cum huius rei notitiam percepissent, deliberare inter se cœperunt, quá nam uia ad regem modo natum peruenire, illiq́ꝫ dona possent offerre. Hæc uero illis meditantibus & dubitantibus simul, quo modo uoti sui compotes redderentur (alienigenæ enim & peregrinæ regionis incolæ cũ essent, nõ habebãt etiam uiæ ducem) corã ipsis stella apparuit, quæ prȩeundo uiam desideratam cœpit indicare noctes simul & dies. Stellam itaqꝫ à Persia in Palæstinã usqꝫ secuti, cũ Hierosolymam peruenissent, stella sese occuluit. non aliud nimirum innuente Domino, quàm ut itineris duce destituti, de Christo loquerẽtur, & sic omnibus illius natiuitas innotesceret. Cum enim stella à Magis (ut dictũ est) disparuisset, interrogauerunt, Vbi est qui est natus rex Iudæorum? uidimus enim stellam ipsius in oriente, & uenimus ut adoremus illum. His auditis, qui tunc regnabat, Herodes perturbatus est, & tota Hierosolyma cũ eo: Et congregatis pontificibus & scribis populi, perconctatus est eos, ubi Christus nasceretur. At illi dixerũt ei, In Bethlehem Iudeæ: sic enim scriptum est per prophetã Micheam, Et tu Bethlehẽ terra Iuda, nequaquã minima es inter principes Iuda: ex te enim prodibit dux, qui pascet populũ meum Izraël, et exitus ipsius à diebus antiquis. Vides ne nunc quomodo in prophetis descripta inueniantur, quæ ad Christum pertinent? Non enim ea tantum prædixerunt, quæ in ipsum Christum competebãt, uerum etiam loci, in quo erat nasciturus, meminerunt. Illud enim significat quod dicitur, Et tu Bethlehem terra Iuda, nequaquàm es minima. Tu enim, inquit, quȩ modo minima eras, tenuis et contempta (talis enim erat locus iste) quoniam Christus in te nasciturus est, nõ amplius, ut modo tenuis es & paruula, sed celebris, illustris & à multis honorata. Quod uero sequit̃, Ex te enim prodibit dux, qui pascet populum meum Izraël: nõ propter Hebræorum populum à propheta recensetur (iam antè enim demõstratum est, quod Hebræi, eo quod indigni fuerũt, à Deo reiecti et exclusi sint, et filij diaboli nominati) uerum gẽtes hoc loco populum Dei & Izraëlẽ nominauit, de quib. omnino propheta hoc dixit, Quoniã prodibit ex Bethlehem dux, qui scilicet Christus est, qui pascet populum meum Izraël, gentes nimirum. Quis enim dux alius de Bethlehẽ egressus est præter Christum? & quos nam pauit præter gentes omnesq́ꝫ alios in se credẽtes? Hæc autẽ uerba, Et exitus eius à diebus antiquis: ipsius diuinitatem significant. In quem enim hominũ tempus illud competere inuenietur, quod est à diebus antiquis? In nullũ certe aliũ præter quàm in unũ Deum. Quapropter Dauid etiã uaticinatus dixit, Non dabo somnum oculis meis, donec inuenero locũ Domino, tabernaculũ Deo Iacob. Ecce audiuimus eum in Ephrata, inuenimus eam in cãpis syluȩ. Intremus in tabernacula ipsius, adoremus in loco ubi steterunt pedes eius. Obserua nunc prophetam. Reuelatũ illi erat diuinitus, filiũ Dei nasciturũ esse è uirgine, q cũ uerus Deus sit, hominẽ esset assumpturus, quemadmodũ ex multis oraculis illius per partes hactenus cõprobauimus. Et quid nã alijs opus est? De ipsa autẽ uirgine sic cecinit, Audi filia et uide, & inclina aurẽ tuã, et obliuiscere populi tui et domus patris tui. Dauidis enim filia erat diua Maria: et qa hȩc auditura erat archãgeli Gabrielis uocẽ, dicit, Inclina aurẽ tuã: nimirũ ad inenarrabile illud gaudiũ, cuius particeps erat futura. Et qa ab eo tẽpore omnia antiquitus instituta pro uilib. et cõtẽptis abroganda erant & cassanda, nouaq́ꝫ Christi lex unà cum Testamento per totũ mũdũ affulsura, inquit, Obliuiscere populi tui et domus patris tui, et nouis illis iã futuris esto intenta. Et hæc quidẽ ad uirginẽ referẽda sunt. Postq̃ uero,

Psal. 131

Psal. 44

ut

ut dictum eſt, iam agnouiſſet quod Dei filius hominem eſſet aſſumpturus, &
ex filia ipſius naſciturus, rogauit ut & locum in quo naſciturus erat Chriſtus
ſibi Deus oſtenderet. Hoc autem tanto animi feruore & ſtudio inueſtigauit
ut nec cibum ſumeret, nec ſomno nec quieti indulgeret, donec ipſe quoq; n:
talis locus ſibi à Deo reuelaretur. & tunc prophetico ſpiritu agitatus dixit
Ecce in Ephrata audiuimus eam, id eſt in Bethlehem: inuenimus eam in cā
pis ſyluæ, unum eundem locum bis denotans. Tunc ſubiungit, Intremus i
tabernacula ipſius, adoremus in loco ubi ſteterūt pedes eius. Hæc uerba, In
tremus in tabernacula ipſius, tanquam de contemptis & nullo precio habiti
dixit. Scena enim uel tabernaculum dicitur, recenter extructū & quod ſtatin
refrangitur domicilium. Adoremus locum ubi ſteterunt pedes ipſius. Qui
opus eſt me multa de his dicere? Quin potius teipſum de his appello. Mag
num enim illum prophetam & regem, qui Dei quoq; teſtimonio commēda
ri dignus fuit (ſic enim de illo Deus loquitur, Inueni Dauid, &c.) quem nan
adorauiſſe dicemus? An illum tantummodo qui naſciturus erat? ſed & loci
in quo ſteterant pedes illius, tanquam hominē nobis omnibus tantūmodo ſ
milem? Quis uerò tā ſtupidus, imò tam deſertus à Deo, ut hoc uel in animi
admittat? Sed quemadmodū in ſuperiorib. hunc eundem & Deum & hom
nem eſſe comprobauit, ita nunc quoq; in loci contemplatione illum facere u
demus, in quo cum Ioanne propheta omnino cōſentit. cum quidem Daui
dicit, Adoremus locum ubi ſteterunt pedes eius: ille uero, Non ſum dignu
ut portem calceamenta illius, qui poſt me uenturus eſt. Iam ne intelligis ut tā
in magnis quàm in paruis omnes prophetæ conſentiāt, ipſum adorent & ce
lebrent? nec quiſquam prophetarum eſt, qui ubi de Chriſto uaticinari & ue
ba facere ceperit, ſeipſum non paruum, contemptum & nullius precij dignū
eſſe confiteatur: quod etiam de Abraham legimus, qui ſeipſum terram appe
lauit & cinerem. Veruntamen non Micheas modo & Dauid de Bethlehem
locuti ſunt, ſed etiā plures alij, quos uolētes, ut in alijs multis, omittimus pro-
ter nimiam ſcripturæ copiam. Sed redeundum ad Magorum, unde ſuprà di-
greſſi ſumus, hiſtoriam. Tunc Herodes poſtquam cognouit, quod in Bethle
hem naſceretur Chriſtus (hoc enim ex prophetis pontifices & ſcribæ cogno-
uerant) clā accerſitis Magis præcepit, Profecti illuc accuratè inquirite de pue
ro: ubi uero illum inueneritis, renunciate & mihi, ut ego ueniam & adorem
illum. Hæc autem animo dixit mendaci & ſubdolo. Cum enim regem naſci-
turum audiret, qui gubernaturus eſſet Izraëlem, Chriſtum talem regem fore
putauit, quales multi ſunt, cuius regnum temporale eſſet & terrenum. Et cū
in Bethlehem quidem Chriſti natales fore intelligeret, locum uero illius cer-
tum & determinatum ignoraret, inuidia motus, & infantis cædem iam ante
præmeditatus, hæc ſimulatè & fictè Magis dicit, Renūciate mihi, ut & ego ue
niam & adorem illum. Hi uero audito rege profecti ſunt. Et ecce ſtella, quam
uiderāt in oriente, præcedebat illos, donec progreſſa ſtaret ſuprà locū in quo
erat puer. Tu uero, cū Magos dixiſſe audis, Vidimus ſtellam ipſius in orien-
te, nequaquam putes Chriſtum propter hoc reliquis omnibus ſimilem &
nudum hominem eſſe. Qui enim circa ſtellarum motus uerſantur Aſtrolo-
gi, talia docent, quod ſinguli homines ſtellas habeant ſingulas, & peculia-
res, futuræ uitæ omnes ſucceſſus & euentus ſibi denunciantes: & quod in-
primis quiſque regum ſtellam ſibi propriam uendicet. Hæc enim falſa eſ-
ſe, manifeſtiſſime conſtat. Sed quia noſtri inſtituti non eſt, Aſtrologo-
rum

rum uanitatẽ conuincere, omittemus hoc: nunc uero de stella, quæ tũc apparuit, qualis & quæ nam illa fuerit, uideamus. Quod autem una stellarum fuerit cœlestium, nõ probabile uidetur. Primò quidem, quod omnes stellæ unà cum sole & luna ex oriente mouentur in occasum: hæc uero ex septentrione in meridiem motum suum inclinauit. Persarum enim regio ad orientem sita est, Palæstina autem ad meridiem, in qua & Bethlehem est. Præterea si stella erat, non certe unà cum Magis proficiscentibus moueri, & ijsdem dormitantibus consistere uisa fuisset. Tum si stellam dixerimus fuisse, fulgorem illius propter radios solares disparere & obscurari oportebat. Cum uero in meridie etiam unà cum sole splendorem suum retinuerit (non enim ab hoc potuit obscurari) manifestum est stellam non fuisse. Postremò, si stella fuit cœlestis, quà nam ratione illius indicio Magi paruum illud & uile tugurium, in quo Christus erat, per immensam illam cœlestium orbium ab hoc altitudinem cognoscere potuerunt? Ex prædictis igitur patet, stellam non fuisse. Virtus autem quædam diuina fuit, quam itineris ducem habuerunt, quæ etiam terræ propinquior apparebat. Et quemadmodum Hebræos per desertum columna ducebat ignea: ita etiam Persarum Magos hoc, quod ipsis sidus esse uidebatur, uiam præmonstrauit. Sed & ipsa, quæ tunc Deus Hebræorũ gẽti exhibuit miracula & prodigia, plura multo gentibus contigerunt. Primi enim ex gentibus Christi adoratores Magi fuerũt. Stella enim (ut modò dictum est) immota consistente supra locum in quo erat puer, Magi ingressi sunt, & inuentum Christum cum diua matre eius adorauerunt, offerentes munera, aurum, thus & myrrham. Considera nunc, quæ sit munerum inter sese cõmunio: quę quidem, quod speciem externam attinet, nulla prorsus est: sed quod ad sensum, magna & arcta. Aurum enim tanquàm regi obtulerunt. ceu mortali, quia homo erat, myrrham: hanc in sepultura mortuorum adhibere Hebræis in more erat. thus autem ceu Deo offerunt: Deo enim thure sacrificare statutum & solenne erat. Vnde uides quomodo Magi quoq; Christum, & Deum & hominem esse confessi sint. Cęterum post Magorum adorationem missus ad eos Dei angelus præcepit, ne rursus ad Herodem redirent, quare per aliam uiam abierunt in regionem suam. Angelus autem ueniens, dixit ipsi Ioseph: Assume puerum & matrem eius, & abi in Aegyptum. Herodes enim quæsiturus est animam pueri. & secessit illuc. Tunc impletum est illud prophetæ uaticinium, Ex Aegypto uocaui filium meum. Herodes autem uidens sibi illusum esse à Magis, indignatus est ualde, & missis satellitibus interfecit omnes pueros in Bethlehem, quotquot erant bimuli & minores natu, & horum aliquot millia. Sed quis horum sensus? Primo quidem ut appareret illum qui natus erat Deũ esse, quemadmodũ prophetæ annunciauerunt. præterea autem & homo est uerus, non secundum imaginationem, ut nonnulli docuerunt. Secundo uero ut appareret hinc Ieremiæ prophetia, quæ dicit, Vox in Rama audita est, lamentatio, ploratus & fletus multus, Rachel plorans liberos suos, & noluit consolari, propterea quod non supersint. Tertio, quod non de Christi tantum generatione prophetæ prædixerint, uerumetiam de multis locis & demonstrationibus, partim quidem propter multorum infirmitatem, ut his ducibus in ueritatem perducerentur: partim uero, ut impiorum obturarent ora, ne illis ueritatem impugnandi esset occasio. Quæcunque enim de Christo aut dicta aut facta sunt, in aliquam hominũ utilitatem cedunt. Obserua itaq;, & comperies, quod omnia

Os.11 Ier.31

quæ

quæ uel dicta uel facta sunt ab Adam usq; ad hodiernum tempus, in Christo
demum declarata sunt & completa, quod in alio quoquam fieri non poterat,
quare & hoc completur, Ex Aegypto uocaui filium meum. Puer autẽ Chri-
stus iam ad uirilem & iustam ætatem progressus, Ioannem Zachariæ filium
accessit, qui Christum ad se uenientem conspicatus dicit Iudæis, Ecce agnus
Ioan. 1 Dei, qui tollit peccatum mundi. Cur autem Ioannes hunc agnũ Dei esse di-
xerit, postea explicabimus. Quis uero alius mundi peccatum tollere poterit,
quàm ipse Deus? Quare hũc, de quo prius dixerat, Non sum dignus ut por-
tem calceamenta eius: nunc Deũ esse confessus est. At Christus dicit illi, Pro-
pheta, ades, baptiza me. Ioannes aũt, Ego opus habeo abs te baptizari, & tu
uenis ad me? En etiã hoc cõsidera. Propheta ille magnus, qui, ut et uos ipsi fa-
temini, ex promissione natus est, qui à Deo ad baptizandũ missus erat, num
à nudo homine tã seruiliter baptismũ posceret? Hoc certe nemo uere sapiẽs
affirmauerit. Sed ab eo, quem Deum esse confessus erat, baptismũ petit. Sed
dicet fortasse aliquis, quod & ipse Christus à Ioanne baptismũ petierit. Ve-
rum non simili ratione hoc facit: quare medium, quod inter utrosq; est, con-
siderandum erit. Ioannes quidem ipsum antea & Deum & hominẽ esse con-
fessus erat. Cum enim dixisset se indignum, qui calceamenta illius portaret,
&, Ecce qui tollit peccatum mundi: ipsumq; his uerbis Deum esse ostẽdisset,
addit & hoc, Ego opus habeo abs te baptizari, et tu uenis ad me? Christus au-
tem non sic, sed imperiose & cum authoritate illum compellat, dicẽs: Prophe-
ta, ades, baptiza me. Ille autem humilitatem suam, qua indignus erat, simul
ostẽdit, & Domini mandato paruit. Iordanem itaq; ingreditur. Sed Christo
baptizato scissi sunt cœli, & uox cœlitus audita est, dicens: Tu es filius meus
dilectus, in te mihi bene complacitũ est. Animaduertis ne rẽ terribilẽ, & stu-
pore plenam? Hactenus quidem sancti loquebantur, prædixerunt prophe-
tæ, ministrauerunt angeli: nunc uero nec angeli, nec homines, sed ipse Deus
est, qui dicit, Tu es filius meus dilectus, in quo mihi bene complacitum est.
Ex his sane quæ scripsimus iudicare poteris et tu, & si quis alius Musulmano-
rum prudens fuerit, quod inueniantur sancti homines, qui uisiones de Chri-
sto uiderint: et quod prophetæ sint, qui de illo sint uaticinati: quamuis adhuc
tot ac tantis argumentis citatis & demonstratis, arbitrentur & iudicent nos
qui Christum profitemur errabundos esse, se uero orthodoxos. his uero audi-
tis, discãt nos recte sentire: quamuis nos Musulmanorum intercessione opus
habere iudicent, quemadmodum tu dicis, eo quod confitemur & credimus
Christũ Dei filium esse, & Deum, quemadmodũ tu in epistola ad me missa
scribis. Defecerunt autem ab hoc Græci, defecerunt ab hoc Hebræi, ab eod
etiam Musulmani, propterea quod hæc non ut fide digna per fidem recepe-
runt, sed demonstrationibus cupierũt inquirere. Minus tamen Græci, qui li-
bris simul & prophetis carẽt, incusandi sunt, quàm Iudæi & Musulmani. Non-
ne enim ridiculum est, quod ipsos libros uenerantur: ea uero quæ in ipsis cõ-
tinentur, contemnunt? & cum prophetas beatos esse prædicent, eum qui ab
ipsis prædictus est, auersantur? Maxime tamẽ omnium Musulmani uitupe-
randi, qui cum unà cum alijs libris Christi Euangelium ceu sacrosanctũ, ab-
solutum & diuinum recipiant, uerbis nudis illud uenerantur, factis uero tan-
tum ab illo dissident, quantum cœlum à terra distat: & relicta ueritatis uia, ua-
nas & errabundas Græcorum opiniones sequuntur: & quæ intellectus ipso-
rum capere nequit, omnino non recipiunt. sed dum suprà naturam singula
inuesti-

inuestigãtes ea apprehẽdere nõ possunt, à ueritate aberrãt, et cogitationũ sua rũ figmenta proferunt, nẽpe, Quomodo possibile est ut Deus habeat filiũ sine muliere? Et hi sunt qui perscrutant̃ penitius Dei generationem, & ignorant interim quot in cœlo stellæ luceant, quot aquæ mensuras contineat pelagus, quantus sit arenæ in littore maris numerus, & alia huiusmodi infinita. Et licet horum certam rationem ignorent, credunt tamen quod hęc Dei opera sint, neq; de his tumultuantur. filij uero Dei generationem argutius scrutari tentant, hi ipsi inquam, qui nec propriam suijpsius generationem nouerũt. Agedum dicant illi nobis, quomodo patris ipsorum semen in matris utero corpus factum sit, & quãdo anima ipsorum in corpus deuenerit, uel nũ adueniens cum ipso semine coniuncta uel unita fuerit, seu minus. Vel, si unita fuit, quod' nam illud sit unionis uinculum. Vel, quod si unita cum semine non est, quando tandem cum corpore uniatur, unde etiam ueniat, & ubi ante aduentum, suum in corpus existat, & in quo loco cõmoretur. Quod si hæc cognitu impossibilia sunt, quî fit ut Dei generationem perscrutẽtur, qui propriam uitam, qua uiuũt, non cognoscunt, neq; sciunt an in crastinum uicturi sint, inquirunt qua ratione Christus sit Dei filius. Quiq; ignorãt cuius'nã patris ipsi filij sint, uerum singuli matrũ suarũ uerbis credunt, quibus fieri potest ut decepti alio nomine appellentur pro uero & paterno: credunt tamen, & falsa pro ueris recipiunt: prophetarum autem oracula damnãt, & Christi sermones contemnunt, illisq; fidem negant. Quapropter nequaquam illorũ capaces sunt, quę naturam omnẽ excedunt, quæ nec ipsi angeli possunt intelligere, nedum ut hi suo intellectu percipiant: qui ignorant, quod Christus, quem ipsi uerbum Dei, animam Dei, & spiritum Dei appellant, millies sese filium Dei dixerit: & quod à uerbo Dei mendacium dici & annunciari sit impossibile, impræmeditate & sine dubitatione credunt (quis enim tam stultus & stupidus, tantæ imò impudentiæ esset, qui uerbum Dei mẽdacij coarguere auderet?) Musulmani tamen, cum manifeste obloqui non possint, ipsam ueritatẽ calumnijs inficiunt, dicẽdo, quòd Christus hoc non dixerit, sed Christiani, nec quicquàm boni illud argumentum apud illos efficere potest. Nos uero Christiani dicimus, quod Christi uerba, quibus Euangelium continetur, agnoscamus. Musulmani autem dupliciter peccant: partim quidem quod non credunt Christum esse Dei filium, partim uero quod Christianos de rebus sibi quoq; ignotis accusant. Dicunt autem, Quomodo est possibile Deũ habere filium sine muliere? & quis tam stultus & stupidus, ut tãtum crimẽ & impietatẽ admitteret? Deceret uero, ut sine omni dubitatione hæc pro ipsius Christi uerbis reciperent. Cum autem inquirunt, & diligentius curiosiusq; rimantur, manifeste apparet, quod nec illum ueracem esse credũt, quẽ Dei uerbum esse confitentur: imò nec Abrahæ, nec Dauidi, nec prophetis fidem habẽt. Incredulitatem enim sequitur ignorantia. Esaias enim dicit, Nisi credideritis, non intelligetis. Intelligis' ne quomodo fides cognitionem, incredulitas uero ignorantiam pariat? Fides autem non est rerum uisibilium. Quæ enim uidentur, fide nulla indigent: clara enim per se sunt. Fides autem earum rerum est quæ nec uidentur, nec intellectu percipiuntur. Nequaquã igitur uos hæc curiosius inuestigare oportebat, nec aduersus ueritatem cõtendere, sed sequi & parere Abrahæ & prophetis, & imprimis Christo: nec priuatę uoluntati & arbitrio consentientes dicere, Impossibile est Deo esse filiũ, ut nõ forte (ut tu inquis) dissidia inter utrosq; existant. Errantes enim à uero

& recto tramite, uana & inania loqui nunquàm desinitis. Fides certè ex auditu est. & quid quæso tam fide dignum est quàm uerbum Dei, quod uos animam Dei, & spiritum Dei appellatis? Quæ autem scriptura Euangelio est sanctior, & fide dignior? Illud enim & ipse Mahomet sacrosanctum & absolutum esse confitetur. Opus igitur fuerit (ut & antè dictum est) curiositate omni omissa, Dei & prophetarum credere miraculis. Quoniam uero in tantam absurditatem deuenistis, en necessitate compulsi aliquid apertius ceu exemplo oculis subiecto adumbrabimus, licet ueritas exemplis perfecte demonstrari non possit, eaq́ imprimis quæ Deum spectant. Impossibile enim est humanam rationem rem aliquam inuenire, quæ exacte & absolute Dei generationem referre possit. Veruntamen necessitate coacti (ut modò diximus) fatemur filium Dei sic à Deo generari, ut ratio ex mente uel intellectu, et radij ex sole generari cõsueuerunt. Quid igitur uobis uidetur? Nũ ex muliere intellectus rationem, aut sol radios gignit? uel num propterea aliquod inter hæc dissidium deprehenditur? Quod si igitur hæc generatio ab his (quod & uos fatemini) libera est, quomodo Dei simplicem & omni passione carentem generationem tot & tantis absurditatibus subiectam esse putabimus? Cæterum omnia hæc dicere postulauit necessitas, propter incredulitatem & infirmitatem uestram. Diuina enim omnem humanũ & angelicũ intellectum exuperant. Facilius enim est cœlum & terram cum omnibus creaturis deuorare, quàm Dei naturam compræhẽdere. Si autem illud impossibile est, nec generationem ipsius cognoscere necesse fuerit. Nihilominus tamen & ipse Mahomet & omnes Musulmani confitentur, quod Christus ex diua uirgine Maria citra uirilem operã natus sit, & quod uirgo ipsum pepererit, & uirgo post partum permanserit, semperq́ uirgo esse deprehendatur. Cum igitur hæc uerè confiteantur, exponant nobis agedum huius generationis rationem. Si autem hoc impossibile est, quid quæso aërem flagellando frustra laborant, dicendo quod impossibile sit Deum habere filium sine muliere? Et hæc quidem dicũt, qui nec uilissima contemptissimaq́ cognouerũt. Edisserant enim hi nobis, ubi'nam culex uiscera sua habeat, uel quis uocis illius meatus sit: quale sit formicæ cerebrum, quale cor, qualis sit apum cõsideratio, & quæ his similia sunt. Quod si autem uilia hæc & contempta ignorãt, infirmitatem suam agnoscentes conticeant, nec curiositate sua illis fidem derogent, quæ angelorum hominumq́ intellectum excedunt: quin credant potius Abrahæ & prophetarũ oraculis, qui hæc per uisiones, reuelationes & oracula cognouerunt, quod Christus scilicet reuera filius Dei sit, & idem uerus Deus, & homo perfectus.

FILIVS

FILIVS ET VERBVM DEI CVM DEVS ESSET, EXTREMIS TEMPORIBVS PROpter hominum salutem homo factus est, crucifixus mortem subijt, sepultus resurrexit, & in cœlos est assumptus. Non tamen diuinitas, sed homo passus est, qui idem iudicaturus est orbem uniuersum.

APOLOGIA SECVNDA.

Vandoquidem tibi sufficiẽter per Abrahami, Isaac & Iacobi, Mosis, Dauidis & prophetarum, in primis autẽ, si uerũ fateri uolumus, per ipsius Dei patris testimonia demõstrauimus de Christo, quod Deus sit uerè, & Dei filius, agedum nunc etiã reliqua, de quibus dubitas, in mediũ proferentes, discutiamus & inspiciamus. Vehementer autem nos, qui Christi nomen agnoscimus, incusas. Tua uerò hæc sunt. Quó nam modo fieri potest ut Deus homo fiat? itẽ, quo modo homo factus est? Item, si Christus Deus erat, & Dei filius, cur non uel nudo uerbo seruauit hominem, sed tanquàm impotentia laborãs hominem assumpsit & mortuus est, ut hominem saluaret, iuxta Christianorum sententiam. Preterea si Deus erat, quomodo passus est? Deus enim non patit quicquam. Et tu quidem nos incusans, hęc loqueris: quibus nos sic respõdemus.

De Dei quidem possibilitate & impossibilitate, in superioribus diximus, quæ & sufficiunt, nostram enim infirmitatem sumus confessi, quod Dei possibilitatem & impossibilitatem discernere non possimus. Sentimus autem & credimus omnia apud Deũ possibilia esse, & impossibile apud hũc esse prorsus nihil. Tum quod homo factus sit, cum Deus uerus esset, didicimus, credimus, & hæc est horum ueritas. Quo autẽ modo hoc euenerit, nõ noui. Quomodo enim humanæ rationi ea cognita essent, quæ angelis incognita sunt? Qui uero Dominicæ incarnationis scopus sit, & quę causa humanæ in Christo naturæ, nos quantum fieri potest modò explicabimus: tu uero attẽte hæc nostra audias.

Deus cũ nulla re in uniuersum indigeret, sola bonitate sua permotus mũdum uniuersum extruxit & condidit, uisibilem simul & inuisibilem: creauit angelos: creauit cœlum & terram, & omnia quæ in his continẽtur. Sed & hominem fecit, & formauit è puluere de terra sumpto: & cum illi animã rationalem inspirasset, secundum imaginem Dei creauit eũ, & ex costa ipsius formauit fœminam: illisq; in paradisum collocatis, præcepit ut de omni ligno paradisi uescerentur, ex arbore autem scientiæ boni & mali non comederẽt: quia quacunq; die de hac comederent, morte essent morituri, quemadmodũ magnus ille Moses in ueteri Testamento descripsit. Quidam uero angelicorũ ordinum princeps, cum seipsum splendidum & mire formosum conspexisset, non intellexit se seruũ & creaturã esse, & quod Dominus ipsum cum nullus esset, condidisset, unde serui instar Dominum adorare deberet: sed stultus & temerarius dixit, Ponam sedem meam supra nubes, & ero similis altissimo. Hæc autem cum is in animo uolueret, huic commissa cohors illius impietatẽ imitata est, hic autem cœlo depulsus cum omni sua militia excidit, & hi om-

nes in dæmones mutati sunt. Cum itaq; diabolus hominē in paradiso uidisset, inuidia in illum motus, accedēs primò mulierem ceu faciliorem deceptu, aggressus est & dixit: Cur Deus pręcepit uobis, ut ex omni arbore quę in paradiso est, comedatis, abstineatis autem ab arbore, quæ in medio paradisi est, & quod quacunq; die comederitis ex illa, morte sitis morituri? Nequaquàm enim morte moriemini, sed ne ex illa comedentes oculis uestris apertis similes ipsis dijs redderemini, cognoscendo nimirum bonū & malum, hæc prohibuit Dominus. His auditis, mulier decepta comedit ex arbore, & dedit marito suo Adam, qui & ipse comedit: diuinitatis maiestatem affectans. Et comedētes ex arbore Adam simul & Eua, à gratia exciderunt. Deus autē circa meridiem in horto obambulans dicit illi, Adam ubi es? Hic autem respōdit, Audiui uocē tuam ambulantis in Paradiso, & abscōdi me, quia nudus sum. Dicit illi Deus, Et quis'nam tibi ostendit, quod nudus sis? num ex arbore, de qua præcepi tibi ne comederes, comedisti? Et iratus illi Dominus, eiecit eum paradiso cum maledictione. Nunc autem hæc quæ facta sunt, cōsidera. Diabolus animo elatus, & quasi ratione destitutus, cum deus fieri, & altissimo similis esse cōcupiscit, cœlo cum tota sua cohorte excidit, & ex luce in tenebras est permutatus, & diabolum: propter superbiam enim suam & animi fastum à Deo reiectus est: nec ut uos dicere soletis, in hoc creatum fuisse ut Adamum adoraret, aliorum angelorum more, qui illum adorantes seruati sunt, & in dignitate sua persistentes adhuc angeli dicuntur: hunc autem quia adorandi officium Adamo negauerit, Dei iram in sese concitauisse, & ex angelo factum esse diabolum. Quam enim authoritatem hæc uerba habere uidentur? præsertim cum nulla scriptura horum meminerit, nec Moses, nec prophetæ, nec Christus? Cum igitur omni horum testimonio careāt, falsa sunt, & reijcienda. tum etiam hac de causa, quod angelorum natura simplex, pura & incorporea est, & suprà cœlos cōstituta: Adami uerò ex terra cōmixta. Quis igitur uel tantillum rationis habēs, rem tam absurdam crederet? Sed dicat aliquis, quod & Christus cum homo sit, iuxta Christianorum sententiam, ab angelis adoretur. Sed ad hoc sic respondendum. Filius & uerbū Dei cum ante sæcula Deus esset, ab angelis unà cum Deo patre suo adorabatur: & nunc homo factus rursum adoratur ab ijsdem unà cum corpore, ita ut unà iam homo adoretur, quem filius & uerbū Dei assumpsit cum substātia sua, quemadmodū primitus ab angelis adorabatur: quod in Adamo fieri non poterat. Respice enim quæ sit domini & serui differentia. In homine uero, quem filius & uerbum Dei adsumpsit, illud conueniens est, decorū, iustū ac sanctum, ut etiam nunc ceu exemplo declarabimus. Regis corpus à seruis illius unà cum anima adoratur, quamuis reuera rex tantummodo quod animam attinet, & non corpus, adoretur. Et quis tam stultus ut de hoc dubitaret? Sed quid hæc de regis anima & corpore opus est dicere? Si enim in nundinis uestimētum aliquod ematur, & illo rex indutus sit, ab ea ipsa hora illud uel manu contingere nemo audebit, sed omnes illud cum timore & reuerentia inspiciunt, quamuis, quod substātiam attinet, reliquis uestibus simile sit, propter regem tamen tantum honorem sortitum est. Idem mihi de Christo uidetur. Reuera enim hominem assumpsit, nec alterius naturæ hominē, sed ipsissimam hominum naturam, quæ ex Adam est, licet ex uirgine præter naturæ leges natus sit: per diuinitatem uero eundem hominem sanctificauit; exaltauit, honorauit, & ad dextram Dei patris sui constituit, quemadmodū suprà

prà demonstrauimus. Et sic omnino factum est, ut etiam antè diximus, nimirum quod sicut ferrum licet natura sua frigidum nigrumq; sit, igni tamen unitur, ut hic quidem ferri frigiditatem & nigredinem non assumat, ferrũ autem propter ignis coniunctionem naturam propriam non abijcit, quin potius ipsum totum ignis fit, illius nimirum calorem & splendorem recipiens. Sic etiam de Christo sentimus. Cum Deus esset ante sæcula, post hæc homo factus est, & nõ imminutus, quin potius diuinitate sua hominẽ quoq; glorificauit, & in eum locum subuexit, quem filius & uerbum Dei obtinebat: & propterea iam simul adoratur ab angelis pariter et hominibus, hic scilicet qui præter naturam homo & Deus est. Adam uerò in Dei ordinatione & mandato non persistens, sed ex arbore cum Eua uxore sua comedens, dum hoc modo uterq; diuinitatem affectant, paradisum quoq; quem habebant amiserunt, & maledictionem loco benedictionis acquisiuerũt, proq; uita æterna mortem. Deus autem diabolum incorrigibilem, & nulla pœnitẽtia ductum conspicatus, tanquã uas inutile abiecit, nec ulla illius habita est memoria uel ratio. Adamum uero cum Eua longe alia ratione cecidisse uidens, nõ scilicet tam uana ambitione & superbia, quàm diaboli inuidia & fraude: & quod homo tãdem emendationem esset recepturus, quamuis antea illis maledixisset Deus, idq; causa correctionis: ueruntamen ambulans in paradiso circa meridiem (ut Moses testatur) interrogauit eum dicens, Adam ubi es? Num quod ignoraret ubi nam is esset, interrogauit? Absit tãta blasphemia (quid enim apud Deum latêre possit, cum omnia cognoscat, priusquàm generẽtur?) Verum hoc sibi uolũt ista uerba, O Adam in qualem nã dignitatem subuectus es? ubi nunc agis? qualẽ nam est, in quod incidisti, barathrum? Quid uero Adam ad hęc? Vocem tuam audiui ambulantis in horto, et abscondi me. Pomeridianum autem tempus hic non aliud innuit, quàm quod sicut hora pomeridiana dicitur, quæ post maximam diei partem iam exactam sequitur, sic etiam post plura tempora elapsa Deus super terrã esset ambulaturus. Paradisus enim, iuxta Mosis doctrinam, locus terrestris est. Perinde igitur idẽq; est, siue in paradiso siue super terram aliquem esse dixeris. Quæ uero plura illa sint, de quibus hic dicitur, tempora, iam tibi exponam.

A constitutione mundi usq; ad consummationem præsentis seculi, septem millia annorum fore dicunt, uel etiam plus, quibus annis elapsis mortuorũ resurrectio futura est. Ab Adam uerò usq; ad Christi generationẽ anni exierũt ter mille, noningenti, septuaginta quatuor. Reliqui igitur in absolutionẽ septẽ milliũ restãt. Et hac de causa sancti simul & prophetæ dixerũt, quod in extremis tẽporib. Christus esset carnẽ assumpturus. Vides ne igitur ut ab ipsius Adami tẽporib. filij Dei mysteriũ manifestari cœperit? imò ante huius tẽpora. Ad quẽ enim dixit Deus, Faciamus hominẽ? Deus enim solus & unius personæ tantum existens, cui nam hoc dicere potuit, Faciamus hominem iuxta imaginem & similitudinem nostram? Manifestò cõstat, quod ad filium suum uerba fecerit. Pater enim & filius unũ sunt, Christo hoc ipsum in Euãgelio dicẽte, Pater & ego unum sumus: &, Qui me uidet, patrem uidet. Quin & nos Christiani fatemur, anathema hunc esse, qui duos deos fuerit confessus. unum enim Deum esse credimus, creatorem cœli & terræ. Et Deus, ut antè dictum est, eiecit eum paradiso, & ad terram colendum constituit, quo tẽpore & seminauit, & alios fructus cœpit producere. Iam ne intelligis, hũc qui docuit frumenti aristã esse arborem hãc de qua Adã comederit, quid nã

docuerit, ignorauisse: sed iuxta animi sui arbitrium dixisse quæcunq; libuerit, qualia multa adhuc illius esse deprehenduntur, quæ conuincunt hunc secundum priuatas suas cogitationes & propria figmenta docuisse. Frumenti enim spica post exilium paradisi & maledictionem demum excreuit. Deus enim Adamo dixerat, In sudore uultus tui comedes panem tuum: unde cũ labore & sudore multo frumentum & seminatum & excultum est. Adam uerò arborem de qua comedit, bonam & malam esse nouerat. Quid uerò paradisus fuerit, & quæ nam arbor, nec Moses, nec alius quispiam prophetarũ, imò nec Christus docuit, sed adhuc arcanum & incognitum est, ut & antea. Quare unde nam Mahomet hæc, quæ de frumenti spica dicit, desumpserit, non uideo: sed cogitationis suæ figmenta sunt. Homines enim nactus indoctos rudesq;, nihilq; ferè à brutis animalibus differentes (Arabes enim pastores sunt) ea quæ propria ratio pepererat figmenta docuit, de quibus silebimus. Non enim primarius nostri instituti scopus est, Musulmanorum iniquas & erraticas confutare opiniones, sed tantummodo augustã illam, sanctam, iustam & honestam Christianorum religionem exponere. Quare redeundum ad id, unde digressi sumus.

Cum Adam filios genuisset & filias, & ijsdem similiter filios & filias progignentibus, humanum genus super terram multiplicatum est. Sed Adam cum Eua sua, quamuis seducti à diabolo, dum diuinitatem affectãt, paradisum quoq; quẽ habebant amisissent, nihilominus tamen Deum adorauerũt, creatorem & factorem suum. Horum autem posteri cum à ueritate deflexissent, inciderunt in nefanda scelera, opera horrenda dictu, et peccata ipsas naturæ leges excedentia, quæ uirum bonum nec nominare quidem decet. Nec tantum in hisce prauis multisq;, ut diximus, peccatis peccauerunt: sed relicto etiam Deo cœli & terræ creatore, adorauerunt creaturas, & creaturam plus quàm creatorem coluerunt. Hi enim solem adorauerunt, illi lunam, alij stellas, & hęc omnia ipsius Dei nomine dignati sunt. Et quemadmodum in tenebris profundis ambulantes, ea quæ ipsis propinqua sunt nõ uident, alia uerò quæ nusquàm sunt, esse imaginantur, ita & illis contigit. Longius enim à uera luce digressi, & in tenebris ignorantiæ ambulantes, Deum quidem uerum auersati sunt, & idola coluerunt, & in ijsdem læetati sunt. Et Aegyptij quidem bouem adorabant, & aquam: Africani ouem, Indi uinum, alij fluuios & fontes, alij statuas erexerunt, & stulti manuum suarum opera pro dijs coluerunt. Desino enumerare singularum regionum errores, propter infinitam copiam. Ex his enim ceu particularibus, unusquisque reliqua quoque cognoscere poterit. Verumtamen non eò usque tantum illorum uæcordia processit, sed & Scythis mos erat Deo suo eos qui ex naufragijs saluati erant, immolare, quotquot saltem deprehendi possent: sicq; quos propria seruauerat solertia, illorum trucidabat crudelitas. Alij rursum homines bello captos numerantes, è centenis singulis unum immolabant. En tibi cædes, & crudelitatem omnibus brutis & feris ferociorem. Nullum animal cum generis sui consorte pugnat, nec illud perdit: hi uerò ipsis feris longe immaniores esse conuincuntur. Non enim peregrinos modo & alienigenas occiderunt, uerum etiam fratres & sanguine iunctos. Cretenses enim & Phœnices, cum corda haberent ære duriora, dæmonibus proprios filios & filias sacrificabant. Cæterum priusquàm hæc fierent, diluuium Noë temporibus inundauit, & aquis submersa est omnis

anima uiuens, tam hominis quàm omnium aliorum animalium, uolatilium & quadrupedũ, propter peccata, quæ tunc temporis inter homines esse deprehendebantur: seruatæ aũt sunt in arca nõ plures quàm octo animę, Noë scilicet & uxor illius, tres filij ipsius, & uxores eorũ. Noë uero singulorũ animaliũ genus in arcã induxerat. Deus aũt optimus & benignus denuo pręcepit humano generi, Crescite, multiplicamini & implete terrã: similiter & animalibus. Sed rursum ad impietatẽ delapsi sunt homines, quã modo per partes exposuimus. Melchisedek uero, Abraham, & Loth illius ex fratre nepos, Dei altissimi cultores se esse declarauerunt: totus aũt mundus diabolo seruiuit, et idolis. Deus itaq; benignissimus cum uidisset nobilem illam creaturam suam, genus humanũ scilicet diaboli tyrannide pressum, qui uiuentes quidem fascinaret & deciperet ut ipsum ceu deum colerent, mortuorum uerò animos in tristi & obscuro inferno detineret, misericordia ductus, salutem dare uoluit. Modum itaq; quo humanum genus ad salutem peruenit, diligenter percipe.

Ipse quidem homo seipsum iuuare non poterat, partim quidẽ quod non uellet, eò quod uoluptates summi boni loco duceret (in tantum enim erroris inciderant à malo excæcati) partim uerò, quod uerum Deum ignoraret, seruiret autẽ idolis & dæmonibus, & in tenebris ignorantiæ desidens Deum non agnoscebat, sed in hostis permanebat captiuitate. Quin & hoc concedimus statuimusq;, quod animaduerterunt quidem in quantum malorum barathrum incidissent: sed quomodo seipsos iuuarent, qui maiorum suorum Adami nempe maledictione tenebantur? & quo modo immortales redderentur, qui mortẽ ceu hæreditario iure acceperant? Omnes enim ex Adam geniti, mortales facti sunt, propter Adami patris ipsorum transgressionem. Quoniam igitur homo aut ignorauit de quanta sublimitate & magnificentia excidisset, & in quantum delapsus esset ignominiæ barathrum: aut hoc forte cognito, sibijpsi tamen subuenire non poterat, periculum iam erat, ne peccato semper nobis præsenti, mors etiam omni homini dominaretur. Illud igitur Dauid perspiciens dixit, Homo cũ in honore esset non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & illis similis est factus. Deus uero humani fautor generis misericordia motus, imaginem suã ulterius diaboli imperio premi non permisit. Incepit igitur ab Abrahami temporibus reuocare & restituere hominem. Cum enim Abraham genuisset Isaac, & hic Iacobum, Iacob autem duodecim filios eius, undecim ex illis aduersus fratrem suum Ioseph inuidia moti, eum ligauerunt & demiserunt in cisternam, & tandem Aegyptios quosdam nacti, uendiderunt. Hi uerò Iosephum in Aegyptum abductum dederunt Pharaoni, qui eum totius Aegypti dominũ constituit. Exorta autem fame descenderunt Iosephi fratres in Aegyptum, ut inuenirent alimenta. Ioseph uerò cognitis fratribus suis, eos aluit, oblitus commissi ab illis aduersum se facinoris, aduocato simul ad se patre suo Iacob. Sed hic typus erat Christi. Quemadmodum enim Ioseph à germanis suis fratribus damnum malumq; accepit, sed huius immemor bonum pro malo rependit fratribus in se iniurijs: sic & Christus inuidia uexatus à popularibus suis Iudæis, ligandus erat, & in sepulchrum ceu cisternam deponendus, & tradendus morti. Sed quemadmodum Ioseph Aegypti dominium consecutus, patrem & fratres suos à morte, per famem illis imminente, liberauit: sic & Christus cum portas mortis contriuisset, & dissoluisset diaboli imperium,

Psalm. 48.

Gen. 37.

seruauit credentes in ipsum ex Iudæis & gentibus, quin & ipsum primum parentem Adam. Et Iacob, ut dictum est, Aegyptum ingressus cum animabus septuaginta quinque, mansit illic usq; ad tempus mortis suæ. Retent uero sunt illic posteri eius annis circiter quadringentis & triginta, seruientes Pharaoni & Aegyptijs seruitute tristi & luctifica. Post hæc autem Deus misso Mose eduxit & liberauit eos ex seruitute Pharaonis & Aegyptiorum cum ederet is miracula et prodigia magna in Aegypto, & educeret ipsos per mare rubrum diuisis & scissis fluctibus, Pharaonem autem cum omni suo exercitu demergeret. Iudæis autem longo tempore in deserto commorantibus, Deus manna dedit. hi uerò murmurabant, & uerbis suam prodebant ingratitudinem. Moses autem illos admonere non desijt. Cum uerò hic in montem Sinai ascendisset, legem à Deo accepturus, Hebræi, qui prius ingrati & murmuratores fuerant, etiam impij facti sunt. Dicunt enim Aaroni fratri Mosis, fac nobis Deos, qui præcedant nos. quid enim Mosi illi, qui nos eduxit Aegypto contigerit, nescimus. Et aurum quantum sufficiebat corrogantes, fecerunt imaginem uituli, & huic tanquàm Deo ab illis recepto sacrificauerunt, & in tam absurdo lætati sunt facinore. Moses uerò reuersus, tanto scelere uiso confregit acceptas à Deo legis tabulas. Et dixit Deus, Delebo genus ipsorum, & constituam te regem super gentem magnam & populo sam. Ille uerò noluit, sed Deum multa obsecrans hortansq; intercessit pro illis: & non deleti sunt. Obserua igitur nunc, Deum non de his locutum esse ad Abraham, cum dicit, In semine tuo benedicentur omnes gentes: sed de Christo. Mose autem pro Hebræorum populo intercedente, lex illis denuò data est. & tūc Deus ad Hebræos per Mosem locutus est: Ego sum Deus primus, & Deus in futurum, et post me Deus alius non est. Hæc igitur ita se habent quemadmodū Deus locutus est, et præcepit. In literis uero tuis hoc ceu magna accusatione dignum contra nos, qui Christiani dicimur, continetur, quòd Deo dicente, Ego sum Deus solus, & diuinitatis consortem non habeo, nos tamen dicamus Christum deum esse, & Dei filiū: unde etiā multos deos adoremus. Cæterum anathema sit, quisquis uel duos uel tres plures'ue deos adorauerit: nos uero unum Deum uerum adoramus, creatorem cœli & terræ. Deus enim Hebræis præcipiens ne posthac idolorum cultui inseruirent, dixit: Qui idolis credunt, multis dijs credunt. Christiani uerò, quæ recta sunt sentientes, uni Deo credunt, & non multis. iuxta Christi doctrinā quam in Euangelio tradidit, dicens: Ego & pater unum sumus, & qui me uidet, uidet patrem meum. Vos autem cum scripturas ignoretis, à ueritate excidistis: & cum hoc factum fuerit, alijs auditis alia & diuersa intelligitis. Hebræi uero Deum misericordē experti, nequaquàm perierunt: terram tamen promissionis non uiderunt, sed à Deo damnati, multis erroribus hinc inde per desertum circumducti sunt annis circiter quadraginta, donec omnes illi mortui sunt, ne scilicet terram uiderent, quam Deus se filijs Abraham daturum promiserat. Post obitum uero illorum, liberi horū terram promissam ingressi sunt, in qua simul bona quàm plurima sunt adepti. Et hanc incolentibus Deus prophetas misit, & doctores: sed alios quidē illorum occiderunt, alios uero lapidauerūt, & seipsos ingratos exhibuerunt, & beneficiorum Dei immemores. Verū nō ingrati modo fuerunt, sed etiā perpetuò ferè idolorū cultibus dediti, et propter hoc tradidit eos Deus in captiuitatē. Denuò aūt illorū misertus, eos reuocauit; eadēq; de causa ultimis iam tēporibus appropinquātibus

Ioan. 10. et 14.

tibus

tibus cõplacitũ illi est & decreuit, ut filius & uerbũ suũ in mundum ueniens saluaret hominẽ, quem diabolus deceptũ à Deo abduxerat, ut creaturæ seruiret & diabolo. Filius itaq; et uerbũ Dei cœlitus descendẽs, carne ex diua uirgine Maria assumpta homo factus est, quemadmodum suprà sanctorum & prophetarum testimonijs demonstrauimus. Et homo factus cũ annis uixisset triginta, cœpit docere populum, illisq; ueritatis & iustitię uiam ostendere, docensq; operatus est, & inter operãdum docuit, ediditq; miracula magna & stupenda, non quemadmodum olim nonnunquã aliquot sanctorum in nomine Dei fecerũt ceu serui, sed cũ imperio & authoritate fecit & operatus est quæcunq; fecit. Dicebat enim illi leprosus: Domine si uolueris, potes me mũdare: et dixit illi Christus, Volo, mũdare. Sic dixit illi paralyticus, Domine annis iam triginta & octo decubui, nec habeo quenquam, qui cum aqua turbata fuerit, me in illam immittat. Angelus enim Domini descendebat certo tẽpore, & turbabat aquã, in quã qui primus descẽderat, sanus reddebatũ, à quocunq; morbo, quo laborauerat. Cum itaq; paralyticus infirmus hominumq; destitutus auxilio, illic iuxta piscinam per annos triginta & octo decubuisset, illum uidẽs Christus, misertus illius dixit ad eum, Vis ne sanus fieri? Hoc uero Christum adorante, & credente, dicit ad eum Christus, Tolle lectũ tuũ, & abi in domum tuam. Similiter faciebat ubiq;, quócunq; locorũ incederet. Cæcos sanauit, uisumq; restituit, surdis auditum reddidit, claudos incedere fecit, paralyticos neruis firmis & uiuacibus confirmauit, mortuos resuscitauit, dæmoniacos authoritate summa liberauit, & ut summatim comprehẽdam, omnia fecit instar Dei, iuxta ipsius uoluntatem & arbitrium. Venit ad illum, qui cæcus fuerat à natiuitate sua, & orauit illum: cumq; alios cæcos nudo & solo uerbo sanauisset, hũc non itẽ: sed in terram expuens, lutũ ex sputo fecit, oculosq; illius inunxit, dicens ad illum, Abi, ablue in piscina Siloë: & cũ lauisset, uisum recepit. Quid nã hoc factũ denotauisse putabimus, quod alios cæcos solo uerbo sanauit, ad hunc uerò sanãdum, lutũ fecit? Non aliud certe, quàm cũ alij cæci, à natiuitate sua oculos habuerint sanos, postea oculis capti sunt: hoc uero oculis omnino carente ab ipso matris utero, lutũ fecit Dominus, innuens se hunc eundem esse, qui è luto hominẽ formauerit, & huius nunc in corpore defectũ luto sumpto cõpleat. Deinde dixit cæco, Credis in filiũ Dei? Respõdit ille, Et quis est domine ut credam in illũ? (cum enim cæcus fuisset, Christum non nouerat) & dixit illi Christus, Ego sum, qui loquor tibi. Tũc dixit cæcus, Credo Domine, & adorauit illũ. Similiter & milia aliquot hominũ quodam die Christũ erant secuti, uerbum ipsius & doctrinã audientes: & cum esurirent, non inuenerunt in loco illo plures panibus quinq;, & duos pisces. Et benedixit illis Christus, præcepitq; discipulis, qui omnib. istis panes apposuerũt, de quibus comederunt omnes, & saturati sunt, & reliqui fuerũt cophini duodecim pleni panum fragmentis & piscibus. Sed quis horũ sensus? Partim quidem ut edant famelici, partim uerò ut intelligãt & animo suo meditentur, hunc illum esse qui in deserto patres ipsorum manna cibauerit. Porrò, homo quidam mortuus est & sepultus, cumq; in sepulchro dies egisset quatuor, defuncti sorores accersiuerunt Christum. hic autem dicit illi, Lazare exi foras. Et illico qui mortuus fuerat, sepulchrum egressus est, & ambulauit, ligatus manus'que pedesq; (sic enim moris erat Iudæorum mortuos sepelire) & sic resuscitationis miraculo aliud illud incessus sui miraculum successit. Sed cur hæc facta? Vt cum homines uiderent hunc

non

Matth. 8
Ioan. 5
Ioan. 9
Mar. 6
Ioan. 11

non tantũmodo mortuos excitare, ſed etiam hunc quatriduanũ, intelligerẽ hunc eſſe uitæ & mortis dominum: & ut ſi Chriſtũ poſtea ſepultum uiderẽ, crederent hunc qui propria uirtute mortuos excitauiſſet, multo magis pote ſtate ſua ſuum ipſius corpus eſſe excitaturũ. Dicebat enim diſcipulis ſuis a poſtolis, Nemo tollit animam meam à me. Poteſtatem habeo ponẽdi eam, e poteſtatem habeo recipiendi eam. Quòd tamen ſingulis diebus credentibu in Chriſtum turbis hominum innumerabilibus, ipſumq; Deum & Dei fili confitentibus, pontifices, ſcribæ, & horum principes cõtra Dei doctrinam i ſtructi, huic eſſent contradicturi, ex Eſaiæ prophetia prædictum erat, qui di

Eſa.6 cit: Oculos habentes non uidebunt, & aures habentes non audient. incraſſa tum eſt enim cor eorum, & oculos ipſorum occluſerũt, & auribus difficulte audiuerunt. Quæ prophetia omnis impleta eſt. Miracula enim edente Chri ſto, tanquàm cæci apparuerũt: & hoc docẽte, ſurdis fuerunt ſimiles, inſtar a ſpidis ſurdæ & obturantis aures ſuas. Et tunc quidem dicebat ad illos Chri ſtus: Quod ſi cæci eſſetis, non haberetis peccatũ: nunc uerò dicitis, uidemus peccatum igitur ueſtrum in uobis manet. Tum etiam alibi dicit de illis Chri

Ioan.9 ſtus: Si ex Deo eſſetis, utiq; diligeretis me. Nihilominus tamẽ hæc Chriſto f ciente, haud quaquàm ad cognitionem peruenerunt: quin potius occaſion quærebant, qua eum interficerent. Sed quid attinet de miraculis ipſius, qua in Hebræorum gẽte fecit, dicere, cum infinita ſint & innumerabilia? Sed ne illis editis ad cognitionem peruenerunt, uani & errabundi homines: uerum inuidia & improbitate uicti quærebant omni modo & conatu, quomodo in Chriſtum accuſationem aliquã mouere, ipſumq; benefactorem ſuũ interfi- cere poſſent. nec aliam inuenerũt, quàm quod blaſphemum dicerent, qui ſe dixiſſet Dei filium, & qui cum homo eſſet, ſe Deum eſſe iactitaret. Et cũ audi rent Chriſtũ dicentem credentibus in ſe, Remittuntur tibi peccata tua: dice- bant, quem nam teipſum facis? &, quis nam poteſt remittere peccata præter ſolum Deum? Et ſanè uere dixerunt Iudæi, quod ſolius Dei ſit peccata remit tere: nam ignorantes hi miſeri, quod Chriſtus Dei eſſet filius, ea quæ modò diximus, dixerũt: & obtenebratum eſt imprudens cor ipſorum, & obcæcati ſunt oculi ipſorũ, nec uiderũt quod cũ authoritate hęc faceret, quæcũq; facie- bat. Vnus enim diſcipulorũ Chriſti Petrus, quũ in naui eſſet, Chriſto uiſo di

Math.14 xit, Iube me ad te uenire ſuper aquas. Et dixit illi Chriſtus, Veni. Hic autẽ na uim egreſſus, aquis inambulãs ad ipſum uenit. Hoc cũ contigiſſet, quid nã a- liud illos cogitare oportebat, quàm quod idem ille eſſet, qui mare rubrum diſ ſecuerat, & patres illorum ſicco traduxerat pede, qui etiam nunc humidã na tura materiam aquarũ inſtar aridę ſolidam ſolo uerbo et mãdato ſuo fecerat? Sed quo plura his ſimilia miracula coràm uidẽt, eo magis ira & furore tumul tuantur. Deinde tẽpeſtate orta uehemẽti ſimul et magna in mari, adeò ut na

Matth.8 uis, in qua erãt Chriſti diſcipuli, obtegeret fluctib. magna uoce ipſi exclama- uerũt dicẽtes, Ieſu ſerua nos, perimus. Chriſtus aũt ipſi mari imperioſe ſimul et cũ authoritate pręcipit, Tace, obmuteſce: et ſtatim facta eſt trãquillitas mag na. Iudęi itaq; uiſo hoc inopinato miraculo attoniti, magna uoce clamauerũt: Quis eſt hic, quod & uẽti & mare illi obediũt? Verũ tamẽ miracula uiderunt infinita, et naturã rerũ exuperãtia: ipſi uerò prorſus incorrigibiles pmanſerũt:

Io.10 & 14 unde & Chriſtus ad ipſos dicit, Ego ſum oſtiũ. Et alibi, Ego ſum uia. Rurſus alibi, Ego ſum ueritas. Quod ſi mihi nõ creditis, uel operib. credite. Hęc uero Chriſtus dixit, ut qui obcæcati erãt Iudæi, cognoſcerent quod nullus prophe

tarum & sanctorum tanta cum authoritate sermones suos, ut Dominus, pro tulerit, sed seipsos seruos & ministros esse ostenderunt. Christus uero nõ sic: sed ceu dominus & princeps creaturæ cũ authoritate dixit & fecit omnia instar Dei. Et sanè ex populo & turbis magna hominum multitudo in illũ credidit: ex scribis uero, Phariseis & principibus pauci, et faciles numeratu. His igitur sic absolutis, & tantis infinitisq; editis miraculis, atq; doctrina uera per tres annos continuos singulis diebus per Christum annunciata, proferente etiam illo nonnunquam prophetarũ testimonia (non quod testimonijs aliorũ de se indigeret, sed propter incredulitatem, & Iudæorum animi duritiam, tũ deniq; propter hominum infirmitatem) nonnunquàm etiã hoc citante Abrahamũ aut Mosen, imprimis uero Deum ipsum patrem suum, Iudæis autẽ nihilominus incurabili morbo circa hæc laborantibus, nec propriam illorũ salutem uolentibus admittere, relictis his Christus ea quæ ad uniuersalẽ totius mundi salutem faciũt agere cœpit, & dicere discipulis suis, quæ'nã illi essent euentura. Ecce, enim inquit, ascendimus Hierosolymã, & filius hominis tradetur principibus sacerdotũ & scribis, tradentq; eũ gentib. & flagellabũt eũ, & illudẽt illi, & despuẽt in illũ, occidẽt illũ, & tertia die resurget: & auditis his discipuli eius mœrore affecti sunt ualde. Tũc subduxit discipulos suos Christus, & ascendit in mõtem Thabor, & refulsit facies illius, Christi scilicet, plus quã sol, & uestimenta illius facta fuerunt ueluti nix. Videntes uerò discipuli splẽdorẽ faciei illius, ceciderunt in terram: non enim poterant hũc ferre. Viderunt autem & Mosen & Heliam cum Christo colloquentes, forma serui. Nunc itaq; hoc factum considera. Primo quidem ut apostoli uiso splendore diuinitatis suæ certo intelligerent, quod sua sponte & propria uolũtate sua in mortem traderetur, non aliorum potentia coactus. Secundo, ut hinc consolationem & animi tranquillitatem acciperent, & à mœrore, quem ex narratione passionis Christi antè cõcœperant, sese reuocarent. Tertio, ut uiso Mose et Helia prophetis cum reuerẽtia Christo astantibus, certi redderent, hunc omniũ prophetarum simul & omnis creaturæ esse dominũ. Verũ & hoc miraculum ingens, quod quẽadmodũ Christo in Iordane baptizato, sic etiã hic uox de cœlo discisso facta est, dicens, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacitũ est, ipsum audite. Hoc nimirum oratione hac innuente, ut partim quidem plenissime certi & securi redderentur, hunc filiũ et uerbum Dei esse: partim uero, ut quia iam tẽpus sepulturę Christi instabat, & post sepulturam et resurrectionem apostoli ad prędicationẽ emittendi erant: hi uero licet pauci essent, indocti et infirmi, non tamẽ ad suã infirmitatẽ, sed ad Dei potentiã respicerẽt, et ut Christi gloria et splendore uiso, Deiq; patris uoce et testimonio audito intelligerent unũ Deũ esse et patrem et filiũ, quodq; una sit diuinitas natura et potentia patris et filij, utq; in Dei potentiam confisi cum alacritate prædicationis negotium aggrederentur. Et impletur hic Dauidis prophetia dicens, Thabor et Hermon in nomine tuo exultabunt. Cæterum Moses ille propheta dixit, ut et antè annotatum est, Prophetam excitabit Dominus Deus ex fratribus uestris, sicut me. Omnis anima, quę nõ audiuerit prophetam illum, extirpabitur. Quod uero hic dixerit, Omnem animã quæ non audiuerit prophetam illum, esse extirpãdam, & quod omnia quę à Mose & prophetis dicuntur, uerba Dei sint, manifestũ est, et uerum esse constat. Nihilominus tamẽ et in baptismo et in transformatione uox cœlitus demissa est, & non per hominem, sed immediate per ipsum Deum patrem. Viden' igitur, quomodo

Matth.16 · Matth.17 · Deut.18

quomodo primitus & ab initio paulatim ea quæ Christi sunt, apparuerint
Et quemadmodum post noctis tenebras non repente sol uidetur, sed primi
splendor, deinde lumen, tandem uerò ipse sol: ita etiam de Christo factum d
se uidemus. paulatim enim cœpit: deinde ipse Christus sol uerus & rationa
lis lucem in mundum intulit, & in animas illorũ qui in eum credunt. Dein
de Hierosolymam Christus ipse ascendit, ut ipsius impleretur passio, quem
admodum apostolis prædixerat. Et ingrediente ipso in urbem, cœpit popu-
lus exclamare & dicere (imprimis autem Hebræorũ pueri) Benedictus, qu
Luc.19 uenit in nomine Domini, Hosanna in altissimis, Rex Izraëlis, Pax in cœl
Math.21 & gloria in altissimis. Furore autem repleti scribæ & pharisæi dixerunt Iesu
increpa illos ut taceant. At Christus respondit illis, An nũquàm legistis pro
phetam dicentem? Ex ore infantium & lactentium cõcinnabo laudẽ. Quo
si hi tacuerint, lapides clamabunt. En etiam nunc attende. Angeli in ipsiu
Christi generationis celebratione cecinerũt, Gloria in excelsis Deo, & in ter
ra pax, in hominibus bona uoluntas: nunc uero dixerunt pueri, Hosanna i
altissimis, Benedictus qui uenit in nomine domini rex Izraëlis, Pax in cœl
& gloria in altissimis. Quis uero Dominus super terram uocatur? Nullus ali
us certe præter Deum. Dicuntur equidem etiam multi hominum domini
sed cum appositione nominis sui: ut legimus de Iosue filio Nun dicente, Do
minus meus Moses: & de alijs multis dicentibus, Dominus meus Dauid
Quam dicendi consuetudinem etiam hodie inter homines seruatã uidemus
Domini uero nomen sic indefinite nemini alij q̃ soli Deo tribuitur. Quapro
pter Christus cum Deus esset, non modo non increpauit dicentes, Hosanna
in altissimis, &c. sed etiam Dauidis citauit testimoniũ, dicens, An non legi
stis prophetam dicentem? Ex ore infantium & lactentium concinnaui lau
dem. Qui uero lapides sunt, quos Christus uociferaturos dixit? Gentes nim
rum, qui tunc quidem cor habebant durum ad fidem suscipiendam, paulo
pòst uerò clamauerũt ipsis tonitribus clarius & sublimius: quin & sepulchro
rum lapides planè & aperte, qualiter uix unquam, Domini resurrectionem
cum diuina uirtute & potestate factam exclamauerunt. Post hęc uerò dicit di
scipulis suis Christus: Ecce ascendimus Hierosolymam, & perficiẽtur omnia
quæ scripta sunt à prophetis de filio hominis. Tradetur enim gentibus, et illu
detur illi, calumnias patietur, & despuetur, & flagellatum occidẽt, tertiaq; di
resurget. Et cũ cœna iam esset finita, dicit discipulis suis: Vnus uestrûm pro
det me. Et interrogauerunt eum singuli, Num ego sum? Et nulli horũ respõ.
dit: Tũc & Iudas qui erat ex discipulorum numero, dicit, Num ego sum? Di
cit illi Iesus, Tu dixisti. Et paulo pòst dicit illi, Quod facis fac cito. Non enim
poterat quicquàm nec Iudas nec alius contra Christum facere, nisi hoc cum i
lo consentiente. Mox autem postea rursum dicit discipulis suis Christus: Ex
nunc appropinquauit tempus, quod prædixi uobis. Cęterum non turbetur
cor uestrum, neq; formidet. Et postquàm docuisset et animauisset eos sufficiẽ
ter, dixit eis: Nunc quidem dolebitis, mox autem lętabimini, & gaudium ue-
strum nemo auferet à uobis. Surgite, eamus hinc. Et abijt in locum consue.
tum. Pontifices autem congregati cum scribis & pharisæis & omni concilio
eorum, dixerunt: Quid faciemus? quoniam homo hic multa signa edit. Si sic
permiserimus eum, uenient certe Romani, et tollent nos & locũ hunc & gen
tem. Conducit ut moriatur. Iudas autem Iscariotes profectus ad pontifices et
scribas, dixit illis: Quid dabitis mihi ut ego prodam illum? Et dederunt illi tri

ginta

ginta argenteos. Et paulo pôst Iudas turba multa assumpta, eò deuenit ubi Christus inueniebat. Quibus uenientibus, dicit discipulis suis Christus, Surgite eamus. ecce qui prodit me, appropinquat. Et accedente Iuda cũ Iudæorũ turma, dicit illis Christus, Quem quæritis? Dicunt illi, Iesum Nazarenũ. Dicit illis Christus, Ego sum. Et hoc audito, omnes prostrati sunt in terram. Num igitur qui tot ac tanta fecerat miracula, qui una uoce prostrauit quęrentes se, non potuit nunc efficere ne illum comprehenderent? Haud dubie igitur sua sponte illis traditus est. Tunc dicit illis Iesus: Si igitur me quæritis, sinite hos abire. & dimissis discipulis ipsius, comprehenderunt Christum. Vides ne quomodo antè quidem unico uerbo prostrati ceciderint: deinde uerò cum diceret illis, Sinite hos abire si me quæritis, solus propria sua uoluntate cõsentiente his traditus sit? Demonstrauit itaque in se & potentiam suam, et uoluntatem. Quapropter & Dauid dixit, Traditus sum, & non declinaui. Si enim Christus cum euadere posset, traditus est, uolens seipsum tradidit. Abduxerunt itaque Christum ad pontifices. Discipuli autem timore correpti fugerunt. Sacerdotum autem principes propter Iesum comprehensum gauisi sunt. & aduocatis duobus falsis testibus contrà illum, quæcunque libebat dicebant mendacia. Iesus uero tacebat. Dicit igitur illi summus sacerdos: Adiuro te per Deum ut dicas nobis, num tu sis filius Benedicti, uel num tu sis Christus filius Dei uiuentis. Dicit illi Iesus, Ego sum. Verumtamen dico uobis, à nunc uidebitis filium hominis sedentẽ à dextris potentiæ, & uenientem in nubibus cœli. Tunc princeps sacerdotum scidit uestimenta sua, dicens; Blasphemauit, quid ultrà indigemus testibus? Ecce uos ipsi audiuistis blasphemiam ipsius. Quid uobis uidetur? At illi dixerunt, Reus mortis est. Quidam igitur astantium dedit illi alapam. Et cum illusissent illi, abduxerunt illum, & tradiderunt Pilato. Iudas uero abiens dicit principibus sacerdotum: Peccaui, prodens sanguinem innoxiũ. & argenteis in templum proiectis, abijt, & suspendit se. Pontifices uerò pecunijs acceptis dixerunt, Non licet eam ponere in corbonam, quoniam precium sanguinis est. emerunt igitur hac agrum figuli, in sepulturam peregrinorum. Milites autẽ præsidis acceptum Iesum exuerunt uestibus suis, & induerunt illum chlamyde probrosa, et abduxerunt eum ad regem Herodem. Et cum uidisset illũ Herodes, remisit illum Pilato. Hic uero interrogauit eos dicens, Quid dicitis de homine isto? At illi dixerũt, Crucifige illum. Pilatus uerò inquit, Et quid nã mali fecit? At illi dicunt, Obloquitur Cæsari, & seipsum dicit Dei filium. Et sic conturbabant Pilatum. Hic uerò uoluntati illorum satisfacturus, accepta aqua coram omnibus, manus abluit dicens, Innoxius ego sum à sanguine iusti huius. uos uideritis. Illi uerò dixerunt, Sanguis eius super nos, & super filios nostros. Et tunc tradidit Iesum militibus, ut crucifigeretur. Illi uerò cũ accepissent, illi illuserunt, & expuerunt in faciem eius, & flagellauerũt eum: quin & uestimenta illius diuiserunt. Gestabat uerò tunicam inconsutilem, super quam iecerunt sortem, quis nam illam acciperet. Et cum hæc fecissent, abduxerunt Iesum ad crucifigendum illum. Dederunt etiam illi potum, felle mixtum acetum, & crucifixerunt eum. Et obtenebratus est sol ab hora tertia usq; ad horam nonam: & hora nona emisit spiritum, astantibus simul cruci sancta matre ipsius, & uno discipulorum Ioanne. Reliqui uerò discipuli omnes aufugerunt, & latuerunt absconsi præ timore suo. Et accedens quidam militum, lancea perfodit latus ipsius. Postea ueniens quidam optimatum Io-

ſeph nomine, à Pilato corpus Chriſti petijt. & deponens illud, adiuuante ſi-mul alio quodã, Nicodemo ſcilicet, inuoluit ſindone & myrrhæ ferè libris cẽtum, prout mos eſt Iudæis ſepelire. Nactus uerò ſepulchrum exciſum in petra, ſepeliuit corpus Ieſu, & impoſuit illi lapidẽ ualde magnum. Craſtina autem die ſcribæ & phariſei uenientes ad Pilatum dixerunt illi, Domine, recordati ſumus, quod impoſtor hic uiuens adhuc dixerit, ſe poſt dies tres reſurrecturum. Iube igitur muniri ſepulchrum uſq; ad diem tertium: ne forte diſcipuli illius uenientes furentur illum, & dicant populo quod ſurrexerit à mortuis, et ſic error poſtremus deterior ſit priori. Dixit Pilatus: Habetis cuſtodiã, abite & cuſtodite quantum poteſtis. Hi autem profecti muniuerunt ſepulchrũ, obſignantes lapidem unà cum cuſtodia, (cuſtodiam autem hoc loco turmam militum intelligas.) Et tertio die factus eſt terræmotus magnus, & deuolutus eſt lapis de ſepulchro, & milites præ timore mortuis ſunt ſimiles facti. Chriſtus autem ſurrexit è ſepulchro. Milites uerò profecti annunciauerũt principibus ſacerdotum & ſcribis, omnia quæ facta fuerant: & dederunt illis pontifices pecuniam copioſam, dicentes illis, Dicite quod uobis dormientibus uenerint diſcipuli illius, & furati ſint illum. Quòd ſi hoc coram præſide auditum fuerit, nos perſuadebimus eum, uosq; omni cura exoluemus. Hi uero pecunia accepta, fecerunt ut edocti fuerant. Ieſus autem abiens inuenit diſcipulos ſuos, & dixit illis, Pax uobis. Hi uerò uidentes illum gauiſi ſunt. Et cum manſiſſet apud illos dies quadraginta, docens & confirmãs illos, die quadrageſima illis dixit: Abeuntes ite in mundum uniuerſum, prædicate in omnes gentes. Qui crediderit, & baptizatus fuerit, hic ſaluabitur. Qui uerò non crediderit, condemnabitur. Credentes autem ſigna hæc cõſequentur: In nomine meo dæmonia eijcient, linguis nouis loquentur, ſerpentes tollent, & ſi quid letiferi biberint, nõ nocebit illis: ſuper infirmos manus ponent, & ſanabũtur. Vos autem ſedete Hieroſolymis, donec uirtute ex alto induamini. Et benedixit illis, interq; benedicendum ſeceſſit ab illis, & ſublatus eſt in cœlos, & ſedet ad dextram Dei. Apoſtoli autem reuerſi ſunt Hieroſolymam cũ gaudio magno, expectantes uirtutem ex alto promiſſam. Quis autem horum omnium ſenſus? Quod ſi ſingula ſecundum omnem diligẽtiam diſcutere uellemus, omniaq; quæ facta ſunt deſcribere, multo ſanè opus haberemus ocio. Quoniam autem uaria eſt horum ratio, & explicatu difficilis propter ueſtram ignorantiam, agedum quod reliquum eſt breuiſſimis uerbis, quantum fieri poteſt, abſoluemus. Inſpiciamus itaque prophetias, quæ de Chriſti paſſione copioſiſſimæ, ceu torrens aquis auctus niualibus, habentur.

Congregati ſunt pontifices, ſcribæ, phariſei, tum etiã rex Herodes & Pi-
Pſalm.2. latus aduerſus Chriſtum. Dauid autem dicit, Quare fremuerũt gentes, et po
„ puli meditati ſunt inania? Adſtiterunt reges terræ, & principes conuenerũt
„ in unum, contra Dominum, et contra Chriſtum eius.

Prodidit Chriſtũ Iudæis in mortẽ Iudas diſcipulus eius. Et rurſum de eo-
Pſal.41 dẽ idem Dauid loquitur: Inimici mei dixerũt mihi mala, quando moritur, et
„ perit nomen eius? Et ingrediebatur ut uideret, uana loquebatur cor illius, cõ
„ gregauit iniquitatem. Egrediebatur foràs, & loquebaẽ in idipſum. Etenim
„ homo pacis meę, qui comedit panes meos, magnificauit aduerſus me ſupplã
Pſal.109 tationẽ. Conſtitue ſuper eum peccatorem, & calumniator ſtet à dextris eius.
„ Et cum iudicatur exeat condemnatus, & preces eius fiant in peccatum. Fiant
„ dies eius pauci, & epiſcopatum eius accipiat alter. In generatione una dele-

tur

tur nomen eius. In memoriam redeat iniquitas patrum eius in conspectu Do "
mini: & peccatum matris eius nō deleatur. Dispereat de terra memoria eius. "
Dilexit maledictionem, & ueniet ei: & non uoluit benedictionem, & elonga "
bitur ab eo. "

Apprehenderunt Iudæi Christum, & abduxerunt eum ad principes sa- Iere.18
cerdotum. Et de hoc Ieremias dicit, Ego uerò tanquàm agnus innocens du- "
cebar, ut mactetur. "

Accepit Iudas triginta argenteos, & abiecit eos, emeruntq́ pro illis agrum Habentur hec.
figuli. Et Ieremias dicit: Statuerunt triginta argenteos, precium appreciati, Zach.11
quem æstimatum emerunt à filijs Izraël, & dederunt ea in agrum figuli, quē-
admodum constituit mihi Dominus.

Venerunt falsi testes, & mendacia aduersus Christum locuti sunt. & rur-
sum dicit Dauid, Surgentes in me testes iniqui, quæ ignorabam interroga- Psal.35
uerunt me, & reddiderunt mihi mala pro bonis. "

Congregati sunt apud principes sacerdotum, Annam & Caiapham, illu-
dētes Christo. de hoc Dauid: Circumdederunt me canes multi, tauri pingues Psal.21
circumsteterunt me: Opprobria opprobrantium tibi ceciderunt super me. Psal.6
Multiplicati sunt supra pilos capitis mei, qui me odio habēt sine causa. Corro "
borati sunt inimici mei, & qui me persequuntur iniuste. Quæ non rapui de "
illis, mulctatus sum. Hoc est, Adam quidē ex arbore prohibita comedens, iu
ste mortuus est: Christus uerò peccati ignarus, iniuste mortem subijt.

Tradiderunt Christum Pilato, Pilatus rursum militibus: hi uerò exuerūt
eum, & diuiserunt uestimenta illius, super tunicam uerò inconsutilem mise-
runt sortem, ne eam discinderent. & de hoc Dauid loquitur: Diuiserunt ue-
stimenta mea sibijpsis, & super uestitum meum miserunt sortem. Psal.21

Induerunt eum tunica probrosa. de quo etiam Dauid: Ego uerò cum
tumultuantur in me, saccum induebam. Psal.35

Flagellauerunt Christum, & alapas illi inflixerunt, inspuerunt in faciem
illius. Et de hoc Esaias: Ego uerò non inobediens sum, nec obloquor, tergū Esa.50
meum dedi ad plagas, & maxillas meas ad alapas. Faciem autem meam non
auerti à pudore inspuētium. Et Dominus mihi auxiliator factus est, eò quod
non auersus sim, sed posui faciem meam ceu petram stabilē, et cognoui quod
non confundar.

Dederunt illi fel aceto mixtum. & Dauid dixit: Dederunt in cibum meū Psal.68
fel, & in siti mea potauerunt me aceto.

Abduxerunt Christum ut illum crucifigerent. & Isaias dicit: Tanquàm
ouis ductus est ad mactationem, & tanquàm agnus coram tondente ipsum Esa.53
mutus, sic non aperit os suum in humilitate sua. Iudicium illius sublatum est:
generationem uerò eius quis explicabit? quoniam aufertur de terra uita ip-
sius.

Interrogauit eum Pilatus, Tu'ne es filius Dei? & dixit illi Christus, Tu di
xisti. Pilatus uerò tradidit eum ut crucifigeretur. & Dauid dicit: Clauis perfo Psal.21
rauerunt manus meas, & pedes meos.

Confoderunt latus ipsius lancea. & de hoc Zacharias: Respicient in me, Zach.12
quem pupugerunt.

Obtenebratus est sol Christo in crucem suspenso, ab hora sexta usq́ ad ho
rā nonā. & sic dicit Zacharias: Et dies hęc cognoscibilis Domino, & nō dies, Zach.14
& nō nox. & sub uesperā erit lux, & Dominus erit in regē super uniuersam

terram. In die illa erit Dominus unus, & nomen eius unum. Attende igitur. A' creatione ipsa mundi nox diem excipit, & similiter dies noctem: in passione uero Domini non sic, sed sol obtenebratus est. Quod si uerò iuxta cōmunem, quę sæpius contingere solet, obtenebrationem solis eclipsis contigisset, nequaquàm de hac, ut nec alibi, propheta dixisset: cum naturaliter solis eclipsis eo tempore contingere soleat, quo luna cum sole coniuncta est, quod in decima quarta illius die nunquàm fit, nec unquàm erit. Propterea ceu stupendam, admirandam, & naturæ leges excedentem rem propheticus sermo denotat, ut & imprudentes intelligant, & qui sensu carent sensum recipiant, quod in Christi passione sol obtenebratus est, & uanissimi homines non crediderunt. Petrę dissilierunt, templi uelum in duas partes scissum est à summo usq; ad imum, monumenta aperta sunt, & multa corpora sanctorum qui obdormierant, surrexerunt (quemadmodum sanctum Euangelium testatur) & ingressi sunt Hierosolymam, & apparuerunt multis: sed uanissimi homines non crediderunt, uerum obtenebratum est insciens cor illorum, & in tenebris conuersantur.

Esa.53 Christus expirauit. & Esaias dicit: Non est illi species, neq; decor: & uidimus eum, nec habebat speciem, neq; decorem. Sed forma eius inhonorata, & deficiens præ filijs hominum. De cruce uerò sermo noster iam sileat. de hac enim suo loco et tempore dicemus.

Astiterunt autem cruci mater Iesu, & unus discipulorum illius Ioannes. Quid autem de hoc dicatur, audi. Erat homo Hierosolymis cui nomen Simeon, & homo iste iustus & pius: & responsum acceperat à Deo, non uisurum Luc.2 se mortem nisi prius Christum uideret. Et cum ipsum puerum adhuc in templum attulissent, ad implendum ea quæ in lege descripta sunt, idem ille Christum in ulnas suas suscepit (sacerdos enim erat) & dixit: Nunc dimittis seruū tuum Domine, secundum uerbum tuum in pace. quoniam uiderunt oculi mei salutare tuum, quod parauisti ante faciem omnium populorum. Lumen in reuelationem gentium, & gloriam populi tui Izraël. Et conuersus ad uirginem Mariam dixit: Ecce positus est hic in ruinam, & resurrectionem multorum in Izraël, & in signum cui contradicitur. Et tuam ipsius animam penetrabit gladius, ut retegantur ex multis cordibus cogitationes. Nunc autem quid hæc sibi uelint, perpendito. A' Deo definitum erat, ne mortem uideret Simeon, nisi prius uidisset Christum. et iam ad senium extremum deuenerat. Christum uerò uidens, dixit: Nūc dimittis seruum tuum Domine, secūdum uerbum tuum. Hoc uerbo planè denotans, hunc ipsum Deum esse, qui illi responsum dederat de non uidenda morte, & quasi à domino uitæ & mortis postulat ut ab hac uita terrestri liberetur. Quod autem dicit, Hic positus est in ruinam & resurrectionem multorum in Izraël: manifestum est, quod scilicet animabus suis ceciderunt, quotquot in illum non crediderūt. qui uerò crediderunt, à peccati lapsu surrexerunt. Item hoc, In signum cui contradicitur, Ioan.7. propterea dixit, quòd omnes de Christo disceptauerunt, hi quidem dicendo hunc bonum esse, alij uero, malum. Quin & in ipsa cruce duo latrones inter se contendebant (unà enim cum illo duos latrones crucifixerunt, unum à dextris ipsius, alterum à sinistris) & alter quidem, Christum in Luc.23 cruce suspensum conspicatus, conuicia in illum iecit. alter uerò, hunc increpauit dicens: Non times tu Deum, cum in eodem sis iudicio? & nos quidem iuste, operibus enim nostris digna patimur: hic uerò ini-

qui

qui nihil designauit. Et dicit ipsi Iesu, Domine memento mei, cum ueneris in regnum tuum: & saluatus est, alter uerò perijt. Item, Tuam uerò ipsius animam pertransibit gladius, ut retegantur ex multis cordibus cogitationes. Hæc ita intelligenda sunt. Quidam hæreticorum putauerunt Christum esse quidem Dei filium, deumq; uerum, hominem autem uerum esse negauerūt, sed hominem factum esse modo quodam imaginatorio. Et hoc quidē multis uidetur, quòd homo quidem sit citra controuersiam, non tamē homo uerus. Hoc igitur instar prophetæ præuidens Simeō matri dixit Deiparæ, Et tuam ipsius animam transibit gladius, ut retegantur ex multis cordibus cogitationes: hoc innuens his uerbis, Cum homines te matrem illius dolentem uiderint, flentem & plorantem, cum hunc in cruce pendere conspexeris, certi reddentur et confirmabūtur, qui cogitationes de illo habent dubias, quòd citra omnem controuersiam & homo sit, & tuus filius. Sācta enim mater illius doluit quidem hunc in cruce conspicata, expectauit autem simul resurrectionē illius tertio die secuturam, & lętata est, quod & contigit. Nūc igitur intelligis, quomodo omnia quę de Christo facta sunt, prophetæ & sancti prędixerint, quemadmodum etiam in hoc nostro argumento factum est. Et uos quidem, sicut illi, imaginatorio modo hominem factum esse non dicitis, sed Christum uerum hominem esse fatemini: nihilominus tamen aliquid hæreticis simile dicitis. Non enim arbitramini, quod ipse Christus crucifixus sit, sed Musulmani ceu honoraturi illum dicunt, Iudæos alium quendam Christi loco crucifixisse, cum imaginatione falsa decepti hunc Christum esse putauerint. Licet enim in Christo uniuersalem illam imaginationem siue phantasiam non probetis, cum tamen illum aliquo modo uel tempore à uera substantia degenerauisse dicatis, sine omni controuersia in eundem errorem inciditis. Si enim aliquādo uobis cum ipsis disputatio incideret, & illi quidē dixerint Christum per omnia hominem fuisse imaginatorium, uos uero his è contra responderitis, hunc reuera hominem uerum fuisse, in sola autem passione fuisse imaginatorium, aliumq; loco illius crucifixum esse. Hi autem denuo obiecerint, Quod si uos particularem phantasiam uel imaginationem in Christo factam fuisse dicitis, cur nos qui uniuersalem asserimus, propter hoc à uobis damnamur? Particulare enim cum uniuersali nō pugnat. Te itaq; interrogo, quam responsionem illis afferetis dignam & probabilem? Quam certè huc afferatis, nullam habetis omnino. Vides igitur quàm peruerse Musulmanos instituerit, qui huiusmodi dogma dedit, siue inscius rerum, quæ non intellexit, docuerit: siue re omni cognita, ueritatem tamen occuluerit. Aliter uerò nos Christiani ueritatem edocti ab ipsis prophetis, ex Euangelio quoq; & discipulis à Christo institutis sic sentimus, et sic credimus, Quod filius Dei carne assumpta ex sancta & deipara uirgine homo uerus natus sit, & idem ipse uere sit mortuus, & non alius: & in cruce, & in passione & in morte eius gloriamur. Quod si uolueris Esaiam dicentem audi: Non est species ei, neque gloria. Et uidimus eum, nec habebat speciem, neque decorem. Esa.53
" Sed species eius inhonorata, ac deficiens decor ipsius præ filijs hominum.
" Homo in plaga existens, & sciens ferre infirmitatem, quia auersa est facies eius, despecta est, & non est reputata. Hic peccata nostra portat, & pro nobis
" dolet, & nos putauimus eum esse in dolore & plaga à Deo, & in afflictione.
" ipse uulneratus est propter iniquitates nostras, & infirmatus est propter peccata nostra. Disciplina pacis nobis super eum: liuore eius nos sanati sumus.

» Omnes tanquam oues errauimus. Homo in uia sua errauit, & Dominus tra-
» didit eum iniquitatibus nostris, & ipse propter afflictionem non aperuit os
suum. Animaduertis ne qua ratione fiat ut Christianos passionis Christi nō
pudeat, quin potius in hac glorientur, & illam prædicent? Qua enim inter-
pretatione uaticinium hoc præsens ipso sole splēdidius indiget? Quis enim
hominum pro alterius peccatis patitur, præterquàm Deus? Nullus sanè. Cu
ius etiam hominis mors alterius fit resurrectio? Cuius ęgritudo alterius est sa
nitas? Fateri omnino oportet, quod hoc non sit alterius quàm solius Christi.
Ipse enim solus pro nobis passus est, & ipse contemptus est: sed contemptum
hunc nihili duxit. Ipse peccatum è medio sustulit, & ipse pro nobis afflictus
est, & ipse uulneratus est propter iniquitates nostras ut illas deleret, & liuore
illius nos omnes sanati sumus. Moses uerò sic dixit: Videbitis uitam uestram
Deut.28 suspensam ante oculos uestros. Cuius enim uita suspendi potest ante oculos
alicuius? Nullius omnino. Sed solus Christus in cruce suspēsus est, qui est ui-
ta mundi. Ipse enim de se dixit, Ego sum uita, ego sum uia, ego sum ueritas.
Ioan.14 Nunc nimirum intelligis, prophetas etiam de morte Christi, quemadmodū
de reliquis omnibus, esse uaticinatos. Agnosce igitur, quod indubie Chri-
stus ipse mortuus sit. Ille ipse enim crucifixus est, & mortuus, & non alius, ut
uos dicere soletis. Et liuore illius omnes sanati sumus, et morte eius omnes su
mus uiuificati, & resurrectione illius omnes uicimus, & cruce illius abolita
est diaboli tyrannis, mortisq; potentia. Si uerò quis nunc obijciat, Quî igitur
cōtingit, ut homines etiam nunc moriantur, & diabolus adhuc liber sit? Ten
tare enim homines nequaquam desinit, sed summo studio omnes ad peccan
dum incitat. Huic nos sic respondebimus. Hæc, quam nos mortem esse puta
mus, mors non est, sed somnus. Olim enim mors talis erat, quæ resurrectio-
ne carebat, sed detinebātur in inferno animę: nunc uerò resurrectione nobis
à Deo donata, tanquàm ex somno resurrecturi sumus omnes homines, tā pij
quàm impij. Et considera quæso rem tremendam & horribilem. In hominē
enim ratione & sensu pręditum, ab Adamo mors regnauit, in omnem homi
nem: nec erat resurrectio in hominibus sine Christo, quemadmodum pro-
phetæ testati sunt. Per Christi uerò mortem mors illa deiecta est, & superata,
uenitq; resurrectio: & morte confracta liberatus est totus mūdus à potestate
Satanæ, & credentes in Christum & non credentes. omnes inquàm, à tyran-
nide diaboli sunt liberati. Et sanè nisi Musulmani crederent resurrectionem
esse, rationes certas afferremus, quibus eam possemus comprobare: cum ue-
rò & ipsi eandem amplectantur & expectent, superuacaneum mihi uide-
tur de illa multis disserere. Cæterum hoc solum dicimus, quemadmodū acce
pimus et sumus edocti ex sacra scriptura, quam & Musulmani sacram esse fa
tentur, Christi resurrectio toti mundo utilitati fuit. De diabolo autem sic di-
cimus. Quamuis adhuc nondum condemnatus sit in locum proprium pœ-
næ, propterea quod iudicium, quod Christus iudicaturus est, nondum trans
actum sit, hoc tamen ueniente diabolus ignem hęreditabit inextinguibilem,
qui illum manet. Et quāuis uideatur ille uiuere, pro mortuo tamen est haben
dus, perinde ac si homicida aliquis, aut fur, aliusue quispiam, qui capitale a-
liquod commisit facinus, à rege capitis supplicio adiudicatus fuerit, licet post
hanc à rege latam sententiam uiuat adhuc diebus aliquot in carcere, mor-
tuis tamē adnumeratur, licet inter uiuos adhuc sit. Idem igitur hoc de diabo-
lo

lo fieri intelligas. Postquàm enim Christus resurrexit, ille perditus est. Cum autẽ in homines ea quæ facere solet, machinatur, non ceu potestatem aliquã habens, aut uirtutem, facit: sed tanquàm malus aut fraudulentus, amicitiam simulat, eacp consulit quæ hominibus interdicta sunt & noxia. Et quidem si aliquem sibi morigerum nactus fuerit, uidetur multum potuisse, & dedisse damnum. Si uerò ab aliquo non fuerit receptus, sed dimissus inanis & uacuus, omni destitutus robore discedit, nec uires habet aliquas. Homo enim multoties ab homine cogitur ut inuitus faciat, quod nec uult, nec antè constituit: à diabolo autem non sic. uolens enim paret uano & noxio illius consilio. Qui uerò parêre noluerit, diabolum ceu rem nihili contemnit. Idem uero singuli homines à propria sua ratione patiuntur, quod à diabolo. Incidit enim homo in alicuius meditationem facinoris, uel honesti, uel turpis: & siquidem principem uel ducem, mentem uidelicet sanam habuerit, et prudentem, illa meditationes simul & harum causas dijudicat, bonumcp à malo discernit. Si uero dux hominis mens infirma fuerit & impotens, noxia pro utilibus amplectitur. Vides igitur diabolum uiribus carêre, quamuis easdẽ habere uidetur: sed comminuta est & euanuit uniuersa tyrannis illius, Christo ex sepulchro resuscitato. Post secundum enim Christi aduentum relegabitur in tenebras exteriores, & in ignem inextinguibilem, prout commeritus est. En itaque, ut antè dictum est, sic factum esse apparet: quod scilicet ea quæ Christum attinent, ab initio paulatim apparuerunt: quanto autem propius appropinquauit tempus generationis huius, tanto clarius planiuscp prophetæ de illo uaticinati sunt. Postquàm autem Christus uenit, dedit is clauem scientiæ hominibus, ut pure & sine omni fuco ueritatem intelligerent: quin (si ueritas dicenda est) ipse Christus aperuit thesauros abscon ditos, & in medium deposuit ceu infinitum pelagus, ut quilibet ex hoc nemine prohibente hauriat, quæ illum oblectant, & iuuant. & hæc quidem talia sunt. Redeamus uero ad id unde sumus digressi.

Christo in cruce pendente, quidam militum aperuit latus illius lancea. Zach. 12
De hoc igitur, ut suprà monuimus, Zacharias dicit: Videbunt, in quem pupugerunt.

Mortuus est: de quo & Esaias dicit ea, quæ suprà recensuimus. Dicit uero & admirandus ille Solomon, de iusto & celeberrimo Iob, tanquàm sub Iob. 38
persona Dei: Accinge tanquàm uir lumbum tuum, & interrogabo te, tu autem mihi responde. Vbi eras cum fundarem ego terram? annuncia mihi, si scis, intellectum: quando facta sunt astra? Laudauerunt me uoce magna omnes angeli mei, & celebrauerunt hymnis. Conclusi autem mare portis, & posui illi terminos, dixicp illi, Hucusque uenies, & non transgredieris, sed in teipso collidentur tibi fluctus tui. Annuncia mihi: Num tu accepto luto formasti animal, & sermone præditum posuisti illud super terram? Num in uestigijs abyssi deambulauisti? Aperiuntur'ne tibi præ timore ianuæ mortis, & ianitores inferni te uiso stupuerũt? Rcspondens uerò Iob, dixit Domino: Noui quod omnia possis, et impossibile tibi est nihil. Auditu enim auris audiui te prius, nunc uerò oculus meus uidit te. Audiuisti ne de morte Domini prophetiã hanc clarissimam, & splendidissimam? Ipse enim Deus de se dicens, quod fundauerit terram, quod posuerit mari terminos, quod celebrauerint eum angeli sui: idem ille dicit ipsi Iob, Num accepto

luto formauisti animal, & sermone præditum posuisti illud super terrā? nun in uestigijs abyssi deambulauisti? Aperientur ne tibi præ timore ianuæ mo tis, & num ianitores inferni te uiso stupuerunt? Quid quæso his innuit aliud q̃, Ego Deus sum qui feci hæc, ego aperui portas mortis: timore enim me apertę sunt, & me uiso in inferno stupuerūt ianitores illius. Verūtamen quid nam opus est hanc prophetiam interpretari? Talem enim esse uidemus, u uel planè stupidus & rudis eam intelligat. Illud enim, Viso me ianitores infer ni stupuerunt, Christi resurrectionem cum authoritate diuina potentiaq; uir tute factam significat, præterea uniuersam illam inferni mortisq; destructio
Psalm.16. nem. Quin & Dauid luculenter sic dicit, Non derelinques animam mean
» in inferno, neq; dabis ut sanctus tuus uideat corruptionem. Tertia enim die resurrexit Dominus, nec corruptionem sensit corpus illius sacrosanctum. Mortuo enim illo, sanctissimum illius corpus Ioseph simul & Nicodemus, ut suprà diximus, inuoluerunt sindone, myrrha & aromatibus. Et de sepultura illius Magi quoq; in Bethlehem uenientes prophetauerunt ipso nato, offerentes illi aurum, thus, & myrrham.

Dixerunt Iudęi Pilato, Iube muniri sepulchrum: & nisi munitum fuisset illud, occasionem habuissent resurrectionem cauillandi, dicentes, quod non adfuisset digna & sufficiens custodia. Verum cum omnifaria custodia & diligentia his commissa fuerit, nullam omnino occasionem reliquam habent resurrectioni illius contradicendi. Ita enim ut cupiebant, uolebantq;, sepulchrum custodiri curauerunt. Lapis enim huic impositus est ingens, quem etiam sigillo obsignauerunt: quin & militum turmam ad custodiam huius constituerunt. Cæterum ut ingratorum Iudæorum effrena obturentur labia, quid fit? & quale nam tempore resurrectionis Christi editur miraculū? Terræmotus fit ingens, & milites sepulchro custodiendo deputati mortuis redduntur similes. Christus uerò relicta sindone cum aromatibus quibus in
Psalm.30. uolutus fuerat, surrexit è sepulchro. Et de hoc Dauid, Vespere occinetur lu-
» ctus, & mane exultatio. Ploratus quidem propter sepulturam, exultatio autē propter resurrectionem. Vidistin' imò audiuisti magis augustam illam, diuinam & potentem uirtutem et potentiam? An non obstupescis, et attonitus ad hæc redderis? Fatendum omnino est rem sic se habere, et nō aliter. Quomodo enim aliàs possibile fuerat, myrrha conditum corpus à sindone posse reuelli et euolui, eamq; euolutam inueniri integram puramq; cum tot uiscosis aromatibus? Hoc certè unum etiam est ex magnis illis et stupendis Christi miraculis. Sed et lapis deuolutus est, ne Iudæi putarent Christum, qui resurrexerat, adhuc in sepulchro iacere, uerum ut per terræmotum et lapidem,
Ioan.10. tum etiam sudarij et sindonis indicio cum aromatibus illic, ut diximus, iacen
» tis in cognitionem peruenirent, et recordarentur uerborum Christi, Nemo
» tollit animam meam à me. Potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo rursus sumendi eam. Verum neq; sic intellexerūt miseri, sed pecunias dederunt militibus, qui Christi resurrectionem obscurarent.

Christus porrò cum resurrexisset, ueniens ad apostolos dixit, Pax uobis: Illi autem hoc uiso gauisi sunt. Vnus uerò horum Thomas fortè illa hora nō aderat illis. Cum autem de Christi resurrectione audiuisset, dixit: Nisi ipse uidero in manibus illius signa clauorum, & immisero manum meam in latus eius, non credam. Hisq; contrectatis Thomas, quod quærebat inuenit, &
» altùm exclamauit, Dominus meus, & Deus meus. Neq; enim simplici quodam

dam & fortuito modo, tanquàm gratificaturi Christum apostoli Deum dicebant, & confitebantur: sed cum magna reuerentia & studio. Christus autem dicit illi, Quia uidisti me, credidisti. Beati, qui non uidentes credunt. Post resurrectionē igitur Christus cum apostolis cōmoratus est dies quadraginta, & cum docuisset eos, dedit illis potestatem contra dæmones, & uirtutem edendi miracula, quæ Christus faciebat: et ut quæcunq; peccata in terra remitterent, ea in cœlo quoque essent remissa: & ut quæcunque in terra ligarent, in cœlo etiam essent ligata. Non tamen apostoli modo, uerum omnes Christo credentes, qui iuxta uerbum & euangelij doctrinam uiuūt, eandem potestatem & uirtutem à Christo acceperunt, quam & apostoli, eadēq; cum apostolis miracula sancti fecerunt.

Die autem quadragesima abijt Christus cum apostolis in montem Oliuarum Hierosolymæ uicinum, & dicit illis: Profecti docete omnes gentes. Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit: qui uero non crediderit, condemnabitur. Signa uerò credentes hæc consequentur. In nomine meo dæmonia eijcient, linguis loquentur nouis, serpentes tollent: & si lætale quipiam biberint, non nocebit eis: infirmis manus imponent, & sanabuntur. Vos autem sedete Hierosolymis, donec induamini uirtute ex alto. Et benedixit illis: & factum est inter benedicendum, secessit ab illis, & sublatus est in cœlum. cum'que ascendisset, consedit ad dextram Dei. Quamuis uerò & Musulmani dicant, Christum in cœlis esse, non tamen ueritatem ipsam attingunt. Christum enim in cœlo dicunt esse hominem sanctumq; magnumq;, & sanctiorem omni homine: talem inquam ipsi Christum in cœlo esse fatentur, amplius uero nihil. Sed quemadmodum in omnibus ad Christum pertinentibus, ita etiam in hoc errant. Si uerò ueritatem discere uoles, Dauidem audi dicentem: Cantabo tibi in gentibus Domine, quoniam alte Psal.56 supra cœlos misericordia tua, & usque ad nubes ueritas tua. Exaltare Deus supra cœlos, & super omnem terram gloria tua. Attende diligenter. De quo nam Dauid dicit, quod alte suprà cœlos sit misericordia eius, & usque ad nubes ueritas illius? & quod exaltatus sit Deus suprà cœlos, & super omnem terram gloria eius? Deus ubiq; est, & non est locus ubi Deus non sit. Hoc igitur haud dubie citra omnem controuersiam dicit de homine, quem filius & uerbum Dei assumpsit: qui antea quidem non erat in cœlo, sed in terra: nunc uerò subuectus est, & exaltatus, & consedit à dextris Dei patris, qui quidem in cœlo est, super terram uero gloria eius. Sed planius adhuc, & dilucidius idem Dauid dicit: Tollite portas principes uestras, Psal.24. & eleuamini portæ sempiternæ, & ingredietur rex gloriæ. Quis est ille rex gloriæ? Dominus fortis & potens, dominus potens in prælio. Tollite principes portas uestras, & eleuamini portæ sempiternæ, & introibit rex gloriæ. Quis est ille rex gloriæ? Dominus uirtutum: hic est ille rex gloriæ. Quid tibi de hac prophetia uidetur? Dico sanè, quod si alius propheta nullus de Christo locutus esset, hæc sola prophetia multarum & magnarum loco esset. Demonstrauit enim propheta dicens, Tollite principes portas uestras, & eleuamini portæ sempiternæ, & introibit rex gloriæ: quod de illo loquatur, qui antè nunquàm in cœlis fuerat, sed eo demū temporis articulo quo portæ cœlestes, id est angelicę uirtutes aperiri iubentur. Eo enim tempore ascendit rex gloriæ, quē uidentes obstupuerunt & interrogauerunt? Quis est ille rex glorię? Quibus hi, qui subuexerunt dominū gloriæ, responderūt, (quos propheta Ezechiel

ta Ezechiel uidit, ut pòst declarabitur) Dominus fortis & potens, dominu potens in bello. Quis autem in bello potens apparuit? Homo ille supernatu ralis, quem assumpsit filius & uerbum Dei ex diua uirgine: hic etenim di bolum debellauit, & illius destruxit regnum, quo ab Adami temporibu usq; ad Christum regnauerat: quin & tyrannidem illius, qua genus huma num presserat, est amolitus. Quid enim noui est, si Deus diabolum uincat Nihil omnino. Verum hoc magnum & admiratione dignum est apud ang los & homines, atq; humanæ naturæ potentiam excedit, ut homo uincat di bolum. Nam secundum humanitatem Christus diabolum deuicit, nō secu dum diuinitatem. Quod enim bellum erat contra Deum? Propterea et Chr

Ioan.14. stus dixit, Venit mundi princeps (id est diabolus) & in me non habet quicq; Licet enim omnes homines peccatores sint, in Christo tamē peccati signum inueniri non poterat, nec peccati indicium. & quamuis omnes deprehen damur à peccato uicti, et ligati quodammodo, per illud roborabatur & tyran nidem exercebat: homo autem ille supernaturalis & stupendus, quem filius Dei assumpsit, peccato non fuit obnoxius, sed illud uicit, inferniq; regna de struxit. Quapropter propheticus iste sermo, qui dicit, Dominus fortis & potens, dominus potens in bello: ostendit ipsum hominē. Cum uero dicit, Dominus uirtutum, hic est ille rex gloriæ: ostendit ipsum Deum. Virtutes enim angelorum cohortes sunt. Quis autem angelorum dominus est? Deus nimirum. Vides quomodo unum eundemq; angeli, & omnes prophetæ antè generationem illius & post illam, in morte illius & post resurrectionē, et deū & hominem prædicarint? Ezechiel porrò sic dicit: Ego eram in medio capti

Zach.1. uitatis iuxta fluuiū Chobar: & aperti sunt cœli, & uidi uisionē Dei, & facta
›› est super me manus Domini. Et uidi nubem magnam, & splēdor in circuitu
›› ipsius & ignis fulgurās. Et in medio erat quasi similitudo quatuor animaliū,
›› & unicuiq; alæ quatuor, & scintillę quasi æs fulgurans, alæq; illorū celeres. Et
›› similitudo super caput animaliū quasi firmamentū, quasi uisio crystalli hor-
›› rendi. Et super firmamentum quod erat super caput illorum, tanquam simi-
›› litudo throni in eo: & supra throni similitudinem tanquàm similitudo
›› hominis insidens. Et uidi ceu uisionem ignis intrinsecus in eo. Et licet præsens hæc prophetia, copiosa, magna & admiranda sit, quam propter scripturæ & interpretationis copiam omisimus, tamen ut ut hæc sint, hoc solum considera, quod quatuor animalia (quæ uates alata dicit alis quatuor, & subiungit postea, Et reliquæ duæ coniunctæ ad inuicem) magna illa angelorum cohors est, quæ per totam scripturam sacram Seraphim dicitur. Super caput autem horum uidit propheta similitudinem throni, & super thronum similitudinem hominis. Atqui hoc sanè interpretatione indiget. Quis enim ille homo est, quem maximi angelorum super caput suum gestant in throno sedentem? Non alius certe quàm filius Dei, quem omnes prophetæ Deum & hominem prædicauerunt. Et hæc quidem hactenus. Tu uerò cum alijs obijcis: Cum Christiani affirment Christum Deum esse, quomodo passus est? Deus enim pati nequit. Item, Si deus est, cur non uel nudo uerbo saluauit hominem, sed quasi impotētia impeditus, homo factus est, et mortuus, ut hominem saluaret? Et quod Deus non patiatur, teipsum testem habeo, siquidē illud fateris. Verumtamen homine aliquo moriente, qui uel naturali morte per morbum deficit, uel uiolentia, gladio nimirum, aut alio casu fortuito incidente, corpus quidem patitur & moritur, anima uero

pas-

passionis expers & immortalis manet. Quis igitur tam stultus est, ut diuinitatem passibilem esse arbitretur? Sed ne sic quidem diabolus hominem intentatum reliquit. Armenij enim Christum filium Dei esse confitentur, & deum. Addunt autem, quod sicut corpus illius passum sit, ita etiam eiusdem passa sit diuinitas. Quapropter illos & hæreticos esse iudicamus, & sub anathemate detinentur. Hoc uerò quod quæris, Cur Christus hominem non nudo uerbo seruauit? ego explicare non possum, sed nostram infirmitatem confiteor. Verum & tibi hoc idem consulo, ut ea quæ fidem merētur, credas: neq; ea inquiras, quæ uiribus maiora sunt. Quis enim nouit mentem Domini? Si enim homines conspectis regis alicuius terreni operibus, opera quidē amant & amplectuntur, ulterius uerò non inquirunt, neq; laboriosius curiosiusq; ea inuestigant: quantò magis de rege regum, & domino dominantium? imò æterno cœlorum rege inquirere, & curiosius inuestigare singula absurdum est? Et cum quæstio sit una, qua appareat Christum filium Dei esse: hæc autem sine omni controuersia comprobata sit, & sacris scripturis demonstrata, amplectere hæc, & animo reconde, quod cum Deus sit omnipotens, & cum mundum saluet, siue per angelum, siue per uerbum, uel alio modo quocunq;, quem scit et agnouit, potuit hoc facere, et potest. Deus uerò non facit quæ illi possibilia sunt, sed quæcunque uult. quæcunque enim uult, eadem potest: non autem quæcunque potest, eadem uult. Possibile enim illi erat mundos creare infinitos: sed cum hoc nolit, unum creauit solum. Possibile item illi erat alias creare angelorum myriades, sed noluit. Quapropter ne inquiras longius progrediundo. Cum enim latissime hæc rerum absurditas pateat, multa alia hinc absurda nascuntur. Et quomodo id fiat, considera. Qui enim hæc inquirere ausus fuerit, sic interrogare potest, Quandoquidem Deus omnia etiam ante generationem ipsorum nouit, & præuidit diabolum casurum esse, cur quæso illum creauit? Et cum aduersus Deum elatus ex angelo & luce caligo & diabolus factus sit, cur Deus non totum perdidit, sed permisit potius, ut etiam hominem deceptum longissime à Deo abduceret? quinetiam adhuc omnes homines incitat ad peccatum, qui peccantes priuantur gloria Dei & paradiso? Sed & alia plurima absurda malaq; emersura sunt, si unum aliquod absurdum concedatur. Decet igitur ut per fidem suscipiamus ea quæ à Deo facta sunt, nec ea inquisitioni & curiositati nostræ permittamus. Propter nimiam tamen curiositatem tuam, rationem aliquam huius afferemus: quę si ueritati fuerit consentanea, gloria sit & laus Deo sanctissimo: in hunc quippe solum referenda, qui ueritatem omnem cognouit. Moses scribit, quin potius Deus per Mosem loquitur: Diliges dominum Deum tuum ex tota anima tua, & ex tota cogitatione tua, & ex totis uiribus tuis. Sed & Christus in Euangelio dicit: Qui diligit me, diligetur à patre meo. Item Esaias: Hæc dicit Dominus, Num obliuiscetur mulier liberorum suorum? Verumtamen & si obliuiscatur mulier, ego tamen non obliuiscar, dicit Dominus. Et reuera quidem euenire uidemus, ut Dei amor, quo homines prosequitur, multis modis parentum in liberos amorem exuperet. Debet igitur omnis homo plus quàm matrem, patrem, uxorem, liberos, fratres, imò plus quàm suam ipsius animam, Deum diligere. Omnis enim hominis uirtus, omnis'que actio huc tendit, huncque finem sibi habet propositum, ut Deum diligat.

Deut. 6. Ioan. 14. Esa. 49.

Et quantocunque illum amore prosecutus fuerit, tanto & infinitis

modis

modis maiore diligetur à Domino. Qua igitur ratione? quo denique facto commotus homo, eò intellectus peruenire poterit ut Deum diligat? Si nimirum hæc meditetur, & animo suo reputet: En propter me peccatorem, transgressorem diuinæ legis & præcepti, quem deceperat diabolus, longeque à Deo abductum occiderat, nostram carnem gestauit Deus, homo factus est, & propter me mortem subijt, eiusque mors uita nostra facta est, eiusque resurrectio mihi paradisum regnumque quod amiseram reddidit. Quod si hoc modo cōsiderare cœperit homo immensum Dei in humanum genus amorem & charitatem, huius cōsideratione in amorem Dei deuenit, impletque Dei præcepta & uerba Euangelij: quibus ab ipso completis etiam ipse à Deo redamatur ceu obseruator mandatorum Domini. tuncque impletur sermo Domini per Mosem dictus, Diliges dominum Deum tuum ex tota anima tua, & ex tota cogitatione tua, & ex totis uiribus tuis. Impletur & Christi uerbum, quod dicit, Qui diliget me, diligetur à patre meo: & qui diligitur à patre, diligitur etiam à filio. Vnus enim Deus est, & pater, & filius. Et hac de causa Deus homo factus est. Præterea olim prophetis locutus est Deus, & apparuerunt illis uisiones: & nunc quidem in nube, ut ipsi Iob: nunc uero in igne & caligine, ut Mosi: aliás uero in aura tenui, ut Heliæ. quemadmodum & Oseas

Ose. 12. propheta dicit, Ego uisiones multiplicaui, & in manibus prophetarum assimilatus sum. Assimilatus sum, inquit, non uisus sum, utpote uisiones adumbraturus. Nunc igitur cum humani generis amator sit, & misericors, hominemque in tantum diligat quantum nulla lingua potest eloqui, nec ulla mens intelligere, quemadmodum antè per multifarias uisiones seruis suis sanctis conuersabatur, sic tunc per carnem ceu uelo intermediante nobis conuersatus est, et adhuc seruis suis & amicis est conuersaturus, quemadmodum illud ante resurrectionem suam ex mortuis, & post illam demonstrauit. Quin & adhuc speramus, quotquot Christum profitemur, quod cum Dei filius & uerbum Deus fuerit, homo factus sit, & in mundum ueniens non uenerit ut mundum iudicaret, sed ut doceret mundum, quod ipse sit filius Dei, Deus nempe is qui à prophetis prædictus erat, & ut in illum crederent, omnesque in illum credentes & baptizati saluarentur: qui uerò non crederent, condemnarentur. Rursus autem certò futurum est, ut denuò redeat, non uelut antè, in uili figura, & statu humili, homoque quod externam specie attinet, sub qua Deus sit intelligendus: sed instar Dei manifesti, & ceu unigenitus Dei patris filius, in gloria sua cū omnibus angelis, cunctisque ordinibus cœlestium. quemadmodum Dauid dixit superius, quod ueniat ad iudicandum terram, & ad iudicandum orbem. Quin & ipsum Christum in Euangelijs dixisse

Math. 25. scriptum est, Quod uenturus sit filius hominis in nubibus cœli in gloria sua, & omnes sancti angeli cum eo. Tunc sedebit super thronum gloriæ suæ, & congregabuntur coram eo omnes gentes, & separabit eos ueluti pastor segregat oues ab hœdis: & statuet oues quidem à dextris suis, iustos nimirū: hœ-

Dan. 7. dos uero, id est peccatores, à sinistris. Et dabit peccatoribus quidem pœnam æternam, iustis uero uitam sempiternam, paradisum et bona omnia. Verūtamen et Daniel sic dicit: Videbam donec throni ponerentur, et antiquus dierum consedit. Thronus eius quasi flamma ignis, et rotæ eius ignis ardens: fluuius ignis trahebat præcedens illum. Mille millia ministrabant illi, et decies centena millia stabant ante illum, Iudicium consedit, et libri aperti sunt. Videbam in uisione, et ecce cum nubibus cœli ueniebat quasi filius hominis,

nis, & usque ad antiquum dierum peruenit, & ante faciem illius allati sunt " illi. Et ipsi data est potestas & gloria, & regnum: & omnes populi, tribus & " linguæ illi seruient, & potestas illius potestas sempiterna, quæ non transibit, " & regnum illius non corrumpetur. Horruit spiritus meus. Ego Daniel in ui " sione mea. Visiones capitis mei perturbauerunt me. Sed ecce diligẽter obser " ua, quæ hic à propheta dicta sunt: Videbã, inquit, donec throni sunt appositi, & antiquus dierũ cõsedit. Quis est antiquus dierũ? Deus. Qui nã ministrauerunt, uel seruiuerunt illi, & qui nam sunt astantes illi mille millia, & decies centena millia? Omnes angeli. Quale est hoc iudiciũ? Aliud nullũ præterq̃ quod Dauid prędixit de Christo, quod ueniat ad iudicandũ terrã, ad iudicãdũ orbẽ: & ipse Christus de se dicit, quod in illo iudicio iudicanda sit omnis terra. Vnũ enim idemq; est patris & filij iudiciũ. Quis uero est fluuius ille igneus, quem ante antiquũ dierũ egredientem uidit propheta? Hic nimirum, qui diabolum & omnes peccatores excepturus est. Qui nam libri sunt quos apertos esse legimus? Ipsa nimirum hominum facinora, quæ omnia in die illo retegentur. Quis uerò est filius hominis, quẽ uidit in uisione sua Daniel uenientem in nubibus cœli, & pertingentem usq; ad antiquum dierum? cui etiam datus est principatus, honor & regnum, & omnes populi tribus & linguæ adorant illum, & seruiunt illi: & cuius potestas, potestas est sempiterna, quæ non transibit, & cuius regnum non corrumpetur? Sufficiens certe hæc prophetia est, ut etiam planè stupidum ad sensum meliorem perducere posset, ut intelligeret Christum filium & uerbum Dei esse, qui subuehens in altum hominem, quẽ assumpsit, subduxit illum in nubes cœli ad Deum & patrem suum: & huic datus est honor, potestas & regnum: & hunc adorant omnes angeli Dei: hunc etiam adorant omnes tribus & linguæ, quemadmodum in superioribus prophetæ prophetauerunt. Et ille quidem est, qui consedit ad dexteram Dei, iuxta Dauidis uaticinium, & huius regnum est sempiternum, quod non transibit: & huius est potestas, quæ non corrumpetur. In alium uero hominem hæc minime competunt. Nõ enim homo ullus ante solem natus est: uerum solus filius & uerbum Dei, secundum quod Deus est, non secundum humanam illius naturam. Nullus enim alius hominum potestatem sempiternã et regnum inconcussum habere potest, præter solum hominem, quem assumpsit filius et uerbum Dei, qui ab illo etiam separari nequit. Hæc omnia uidens Daniel, et admiratus hæc, ut par erat. cum autem non posset magnum illud et inæstimabile miraculum et mysterium percipere, dixit: Horruit spiritus meus. Ego Daniel in uisione mea. Visio- " nes capitis mei cõturbauerunt me. Hunc uero, quo uiso Daniel ille magnus " spiritu suo horruit, & uisiones capitis sui cõturbauerunt eum, Musulmani Deum esse pernegant. Et quis tam stupidus, ut non uel maxime illos condemnauerit?

QVOD POST DOMINI ASSVMPTIONEM DVODECIM DISCIPVLI ILLIVS totum orbem docuerint, miraculis simul fidem suam confirmantes. Tum de Deipara uirgine, de quæstione Christi, cruce & imaginibus.

APOLOGIA TERTIA.

Vod itaq; Christus filius Dei, & Deus & homo à sanctis simul & prophetis adeoq; ab ipso Deo patre prædicatus sit, sufficienter in precedētibus demonstrauimus. Nunc uero agedum reliquis etiam discussis, inspiciamus ea quę hæc insecuta sunt, negotia. Christus enim cum prædixisset se ascensurum ad patrem suum, in ipsa assumptionis hora dicit sanctis suis discipulis, & apostolis: Profecti in
„ mundum uniuersum annunciate Euangelium omni creaturæ. Qui credide-
„ rit & baptizatus fuerit, saluabitur: qui uero non crediderit, condemnabitur.
„ Vos uerò desidete Hierosolymis, donec induamini uirtute ex alto. Et cum adorauissent, abierunt. Post dies uero aliquot, cum apostoli unanimiter in eadem domo considerent, factus est sonus ceu flatus alicuius uehementis: & repleti sunt omnes diuina gratia. Non quod Christo adhuc in terris agenti impossibile fuerit gratiam illis dare: sed ut omnes intelligerent, unum Deum esse & patrem & filium, & unam eandemq; patris & filij naturam & potentiam. Dedit enim Christus apostolis cum in terris ageret, uirtutem & potestatem calcandi super serpentes & scorpios, & aduersus omnem potestatem ini-
Luc.10. mici, id est diaboli: misit uerò nunc etiā Deus pater illis gratiā suam. Et impleti diuina gratia, ut dictum est, apostoli, singuli illorum ea cognouerunt, quæ naturam excedunt, omnes scilicet omnium gentiū quæ sub cœlo sunt linguas, quàm exactissimè. Causam uerò huius inspice. Vt nimirum aggrederentur totius mundi doctrinam & functionem, data est ipsis omnium linguarum cognitio: ne interprete indigerent, sed ut ipsi & interpretes essent, & doctores. Et docere cœperunt initio facto à Hierusalem. Sic enim scriptum erat ab Esaia: E' Sion egredietur lex, et uerbum Domini de Ierusalem. Iudæi uerò adhuc corde occæcato præditi, non intellexerunt. et impletum est in ipsis, quod in lege scribitur: Linguis nouis, & alijs labijs lo-
Esa.2. quar populo isti, & neq; sic audient me, dicit Dominus. Et apostoli quidem populum docentes, iusserunt in Christum credere, illumq; confiteri, quod sit filius Dei uiuentis. Et facta sunt per illos miracula, & prodigia multa, non tamen ea qua Christus faciebat, authoritate & potestate, sed tanquam à seruis & ministris. in nomine enim Christi miracula edebant, sic dicendo: In nomine Iesu Christi uisum recipe: & uisum recepit cæcus: In nomine Iesu Christi filij Dei resurgat mortuus, & surrexit. Et hoc idem dixerunt cum sanaretur paralyticus. Quin in nomine Christi sanabant omnem morbum: & quotidie multæ hominum turbæ in Christum crediderunt. Tandem diuisi duodecim apostoli peragrauerunt totum orbem. Impij uerò eosdem multis malis & damnis afflixerunt, aliosq; in Christum credentes, ut quotidie diuersis in locis magnam occiderent Christianorū multitudinem. Vniuersus enim mundus idololatriæ deditus erat. Sed uno Christiano occiso, decē corā tyran-

nis

nis emerserunt: & si decē occiderentur, exurgebant centū: si mille, apparebāt decē millia: si decē millia, uiginti millia succedebant in martyriū. Ne uerò uerba mea à multis ceu ficta esse iudicentur, minus dico quàm ueritas rei postulet. Sæpius enim uno die crediderunt hominum quinquaginta millia, & amplius. Et quemadmodum à creaturis ad ueram cognitionem peruenit Abraham iustus, & seruiuit coluitq; solum Deum uerum: sic etiam per Christi & apostolorum miracula gentes similiter in ueritatis cognitionem peruenerūt, eandemq; coluerunt, & perfecte confessi sunt Christum uerum esse mundi saluatorem, filiumq; Dei uiuentis, & uerum Deum. Vnde igitur hoc factum est? qua uirtute & potētia? quibus opibus & magnificentia? per quos nam philosophos & oratores? Per nullum prorsus: sed sola Dei uirtute, quam induerant duodecim apostoli, rudes antea, agrestes & infirmi. Sic enim dixerat illis Christus: Ecce mitto uos tanquam oues in medio luporum: ne soliciti sitis, quid dicatis, aut quid loquamini coram ipsis. Ego enim dabo uobis os & sapientiam, cui non poterunt resistere, nec contradicere omnes qui sese opponunt uobis. Et sic euenisse legimus. Omnes enim philosophi, omnes rhetores, omnes magi, coram apostolis ceu pisces muti apparuerunt. Tunc impletum est illud Dauidis uaticinium: Et loquebar in testimonijs tuis coram regibus, & non confundebar. Quin & illud Esaiæ: Quàm speciosi sunt pedes euangelizantium pacem, qui annunciant bona. Diuisi itaq; sunt apostoli, & dispersi in uniuersam terram: singuliq; in illis locis, ad quos peruenerāt, docuerunt euangelium. Et impleta est Dauidis prophetia dicens: In omnem terram exiuit sonus eorum, & in terminos orbis uerba ipsorum. Considera igitur, uide & attende diligenter horum omnium quæ hic scripta sunt, ne unicam quidem dictionem aliunde quàm è Mose, Dauide, prophetis & Euangelio transcriptam esse, quæ omnia pro sanctis, iustis & bonis ipsi quoq; Musulmani uenerari solent. Ipse enim Mahomet, quem omnes Musulmani præceptorem suum agnoscunt, non potuit in uniuersum ueritatem occulere, uerùm libros hos sanctos esse testatur. Quod si igitur libros dicunt sanctos & bonos, ea uerò quæ in his continentur, Musulmani contemnunt, necesse omnino fuerit ut cuncti homines illos condemnent, quin potius (si uerum dicere oportet) ut illorum ceu mente captorum misereantur, quod uos nimirum tot tantisq; donati occasionibus, quibus ueritatem & inuenire & cognoscere licet, quod Christus filius & uerbum Dei sit, relicta tamen ueritatis uia, à scopo uero aberraueritis. Sed redeundum eò unde digressi sumus.

Matt.10. Psalm.118. Esa.52. Psalm.19.

Qui itaque apostolos persequebantur, & sua premebant tyrannide, hi ipsi tandem in Christum credebant, & confitebantur hunc esse filium Dei uiuentis, imò apostolorum loco illi ipsi pręcones nominis Christi reddebantur. Et omnes quidem apostolos morte, qua Christum cōfessi sunt, sublatos esse, uerum est: non tamen in hos tantum sæuierunt impij, quantum in illos qui ab idololatria ad Christum conuersi fuerant. Atroces enim de illis pœnas sumebant. Membratim dissecabant eos: & quasi uno momento salui & integri apparuerunt. In caminos deiecerunt: sed tanquam aquas ingressi seruabantur. Plumbum liquefactum coacti bibebant: sed non lædebantur. In maris profundum demergebant: & in littus euaserunt. Et quis nam (ut dici solet) martyrum tormenta & tentationes posset exponere? Tandem autem mortui sunt, & tormenta uoluptatum loco, & mortem pro

uita æstimauerunt, ostenditq́; per martyres Christus suam ipsius diuinitatem & potentiam, quin fidem quoq; & desiderium, quo erga illum tenebantur. Eo enim quod salui & illæsi seruarentur martyres Christi, apparebat potentia & diuinitas: per mortem uero quam sustinebāt, illorum in Christum fides elucebat & charitas, quemadmodum postea planius demonstrabitur. Insignis enim certantium fortitudo, & horum fides instar facis fulgebat. Qui enim illos seruabat illæsos ex talibus tantisq́; tormentis, poterat omnino, ne morerentur, efficere. Sed quemadmodum in proprio corpore Christus fecit, ut ad solam qua Hebræos compellauit interrogationem, Quem quæritis? omnes conciderent: cumq́; ad eosdem diceret, Sinite hos abire, discipulis dimissis, se Christum scilicet apprehenderent: sicut inquam, in hoc potentia simul & uoluntas illius apparuit, ita etiam euenit in martyribus. seruabantur enim illæsi, diuina uirtute & potentia, in magnis pœnis & tormentis: nihilominus tamen mortui sunt, ut illorum in Christum fides appareret, & uiuerent in æternum uitam uere beatam & immortalem. His igitur uisis, qui idolis seruiebāt, & intelligentes simul opera esse plus quàm naturalia, quæ Deus nimirum operaretur, conuersi sunt omnes reges, omnes præsides, omnes tyranni, uniuersa deniq; multitudo terram mareq; inhabitans, Christum coluerunt, confessi sunt & crediderunt hunc filium Dei, & Deum uerum esse:
Psal.72. & impletum est Dauidis aliorumq́; prophetarum oraculum, dicens: Adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes seruient illi, omnes gentes illum beatum dicent. Etiamsi uerò quidam inueniantur, qui Christum nō credant filium Dei esse, non tamen propter hos prophetas mendacij arguere licebit: sed quemadmodum sol quidem totum orbem illuminare dicitur (quod & reuera fit) cæci tamen solē nec uident, nec ab hoc illuminantur: ita etiam in Christo solet euenire. Omnes reges terræ & uniuersus orbis adorauerunt illum, & Deum esse confessi sunt: qui uero illum non adorauerunt, uel qui prius quidem hoc adorato postea pœnitentia ducti, dogmata eius impia esse æstimauerunt, tunc sanè ueritatis cognitione non multum iuuantur. Quam ob rem? Omnis enim homo dum uiuit, opera facit quæcunq; uult, & animo concipit tam ad salutem suam tendentia, quàm ad damnationem et pœnam. Pœnitentiæ uero post mortem locus non est reliquus. Si igitur Christi fideles in boni cognitionem peruenerint, & crediderint in ipsum, en inuenerunt ueritatis uiam, & salutem suam acquisiuerunt: si uero in impietate sua perseuerauerint, quid de illis postea fiat? qui intelligit, intelligat. Porrò Dauid rur-
Psal.47 sum sic dicit: Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo in uoce exultationis. Quoniā Dominus altissimus, terribilis, rex magnus super uniuersam terram. Psallite Deo nostro, psallite. Psallite regi nostro, psallite. Quoniam rex uniuersæ terræ, Deus. Psallite prudenter. Regnauit Deus super gentes. Deus sedet super thronum sanctum suum, principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham. Quoniam Dei fortes terræ uehementer eleuati sunt. Nunc uero diligenter quæ dicuntur perpendito. Omnes gentes, inquit, plaudite manibus, iubilate in uoce exultationis Deo. Non Iudæos solos aduocat, nec Ismaëlitas, nec alios alicuius partis terræ incolas, sed omnem quæ soli subiacet terram conuocat ad hanc spiritualem exultationem. Cum enim dicit, Omnes gentes, nullum hominem ex omnibus istis exclusit. Causa: Quia Dominus altissimus, terribilis, rex magnus super uniuersam terram. Sed dicat aliquis, Quando nam, ô bone Dauid, Deus non erat altissimus?

mus? quando non erat terribilis & magnus? Psallite Deo nostro, psallite. Psallite regi nostro, psallite. En uides hic aliud explicatu difficilius, qui rem inexplicabilem interrogauisti, quando nempe Deus non fuerit altissimus, magnus & terribilis? Respondet enim, Psallite Deo nostro, psallite. Psallite regi nostro, psallite. Et rursum Dauid inquit: Quoniam rex uniuersæ terræ Deus. Psallite prudenter. Regnauit Deus super gentes. Deus sedet super thronum sancti sui. Principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham. Quoniam Dei fortes terræ uehementer exaltati sunt. Sed nunc agedum inspiciamus, quid nam sibi uelit propheticum oraculum.

Psalmus quidem carmen est concinnum, Deo consecratum. Et quemadmodum aliquis à trophæo aut uictoria reuersus, præ ingenti gaudio nihil aliud dicit, quàm Vicimus hostes: rursum uero interrogatus, Quomodo & qua ratione illi uictoria obuenerit, eadem illa respondet, Vicimus hostes, uicimus inquam. Eodem modo propheta prudentibus oculis gentium conuersionem perspiciens, exclamauit: Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo in uoce exultationis. id est, & qui antea fideles fuistis, & qui postea demum credidistis, omnes simul plaudite manibus: neque simpliciter sine ratione & ordine manibus uestris plaudatis, sed cum uoce exultationis, & lætitiæ. Quapropter propheta quoque uoluptate ceu abreptus, dixit: Psallite Deo nostro, psallite. Psallite regi nostro, psallite. Quoniam Dominus altissimus, terribilis, rex magnus super uniuersam terram. Et quasi ipse exponens sua uerba, addit, Regnauit Deus supra gentes: id est, gentes prius diaboli tyrannide pressæ, relictis nunc patrijs suis dijs, idolis scilicet inanimatis & mutis, declinauerunt, coluerunt & crediderunt soli uero & uiuenti Deo, illiusque regno subiectæ sunt, antea enim regno Dei indigni iudicabantur. Deus sedet super thronum sanctum suum. Omnis thronus gloriam significat, & requiem. Et quoniam Deus antea non celebrabatur à gentibus, sed à solis angelis & sanctis, gentes gloria Dei destituebantur: nunc uerò accedentes fruuntur omnes gloria Dei, & requieuit Deus in gentibus. Quoniam uero etiam hominum thronus gloriam habet, & honorem, quin & requiem, innocentiam autem à peccatis habere non potest, adiunxit, Super thronum sanctum suum. Humana enim omnia unà cum labili, & ad peccandum prompta natura etiam illud extraneum, incertum uel separabile habent, ut in prima Apologia diximus. Dei uerò thronus altus, & sublimis sanctusque est, & magnificentiam gloriamque suam habet naturalem & inseparabilem. Principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham. Qui nam sunt congregati illi principes? Reges terræ, & præsides tam parui quàm magni. Et quis nam est Deus Abraham? Num alius est præter Deum illum uniuersorum, qui creauit cœlum, & terram? & propterea Deum Abrahæ dixit? Absit blasphemia. Minime. Sed partim quidem Dominum & iudicem uniuersæ terræ, qui miseretur & irascitur, uocauit Deum Abrahæ. qui illi in deuastatione Sodomarum apparuit, coram quo se terram & cinerem esse iudicauit, qui scilicet erat filius & uerbum Dei, quemadmodum in præcedentibus demonstratum est, & adhuc patebit: partim uero, ut quemadmodum Abraham Deo credidit, & reputata est illi

fides ad iusticiam: sic etiam omnibus gentibus, si deserto cultu patrio, imò (ut uera dicam) uano & falso, conuersæ fuerint ad Deum uerum, & Christum confessæ fuerint filium Dei esse, Deumq; uerum, etiam illis fides ad iusticiam reputabitur, ut & Abrahæ. & remissæ sunt illis omnes iniquitates, impietas & peccata ipsorum.

Præterea dicente tunc Deo ad Abraham, Patrem multarum gentium constitui te, & in semine tuo benedicentur omnes gentes: præuidens id quidem Dauid, quòd Dei sermo ad Abraham factus, nondum impletus esset (nam omnes gentes ad fidem conuersæ, filij Abrahæ facti sunt) & quòd gentes per fidem in Christum, qui est semen Abrahæ secundum carnem, qui & ipsius Dauidis regis est filius, saluandæ essent, dixit, Principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham: in memoriam reuocans omnibus hominibus olim factam ipsius Abrahæ coram Deo adorationem, & Dei ad illum promissionem: & impletus uoluptate inenarrabili propheta, dixit: Psallite Deo nostro, psallite. Psallite regi nostro, psallite. Omnes gentes plaudite manibus. Deinde uerò docens dixit, Psallite prudenter. Quid'nam hoc est, Psallite prudenter? id est, cordate, sapienter, cum uera scientia cognoscite quæ dicuntur, cognoscite inquam ea quæ fiunt, nec complodite manus uestras illicito & turbato modo, ut in commessationibus manibus plaudere solent insanientes: sed cum didiceritis antè unde'nam hæc uictoria, unde libertas, unde hæc salus, exhibete magnificentiam, exhibete gratiarumactionem Deo authori uictoriæ. Plaudite manibus, edite uocem laudis & exultationis ipsi Deo Abraham: id est, illi qui enatus est ex semine Abrahæ secundum carnem, quem annunciauerunt omnes prophetæ, quem demonstrauerunt, quem confessi sunt Deum & hominem, qui sedit super thronum suum sanctum, hominem scilicet, quem ex diua assumpsit Virgine modo supernaturali. Psallite prudenter, in profundum animi nimirum uestri recondite, respicite repositam in propheticis oraculis cœlestem margaritam, quæ à multis tanquàm in ostreis honorata est. Psallite prudenter: thesaurus enim inexhaustus intra manus uestras est, quem euolutis patrum uaticinijs inuenietis, qui est Christus filius & uerbum Dei, creator omnis

Psal. 32. creaturæ. Verbo enim Domini cœli confirmati sunt, & spiritu oris sui om-
„ nis uirtus illorum. Vides'ne quomodo nunc quidem Deum appellat Da-
„ uid, nunc uerò Deum & hominem: nunc etiam uerbum Dei, nunc etiam creatorem omnis creaturæ? Cum enim cœli creatorem dixit, omnis creaturæ creatorem esse declarauit. Qui enim cœlos fecit, idem est qui creauit angelos & homines.

Et Moses quidem inquit, In principio creauit Deus cœlum & terram: Dauid autem, Verbo (inquit) Domini cœli firmati sunt. Certè quem Mahometh uerbum Dei uocat, & Musulmani omnes, quem omnes Christiani ceu uerbum Dei & Deum adorant, de hoc eodem Dauid dicit, quod cœlos firmauerit: id est, creauerit. de hoc eodem Moses dicit, quod in principio condiderit cœlum & terram. Et quis tam stultus est ut dubitet, nec eum adoret, quem Dauid Deum esse prædicat? quem Moses Deum esse fatetur? Tu uerò cum de cœlis audis, non est quod plures cœlos esse existimes, sed unum, & non plures. Interpres enim Hebraicam

braicam phrasim secutus, iuxta illius leges & consuetudinem pluraliter transtulit. Videamus uerò de quibus'nam Dauid hæc dicat: Cuius fortes terræ ualde eleuati sunt. Qui'nam? Discipuli illius pauci, qui modò erant humiles, indocti & rudes, nunc uero doctores totius orbis: qui persecutionem sustinuerunt ab omnibus, qui iniurijs affecti, qui colaphis cæsi, qui non habebant quò caput reclinarent, nunc sublimes & magni uidentur, & fortes Dei, & ad honoris fastigium eleuati. Omnes enim principes, omnes satrapæ, omnes reges terræ post Deum apostolos habent aduocatos, ipsosq; doctores & duces salutis suæ confitentur. Apostoli enim docuerunt euangelium omnem creaturam, miraculis simul illud comprobantes, ut diximus: & qui prius persecutores erant nominis Christi, nunc pro illo uitam deponunt: & qui prius in illum calumnias & tyrannidem exercebant, nunc per Christum & apostolos facti sunt pastores, doctores, & orbis luminaria ipso sole splendidiora: & qui modo idolorum erant cultores, nunc Christi sunt martyres, & accepta à Deo gratia (ut dictum est) miracula edere conspiciuntur. Martyres enim non uiui modò miracula & prodigia edebant, quibus uisis idololatræ obstupuerunt, sed etiam post mortem magna & stupenda miracula ediderunt. Viui enim adhuc in tyrannorum conspectu interrogabant idola, dicentes: In nomine Christi dicite ueritatem. Et responderunt idola, Christus est Deus uerus. Infideles autem his auditis magna uoce exclamabant, Magnus est Deus Christianorum, magna etiam fides ipsorum, & in Christum crediderunt. Et quidem quod omnes martyres Christi miracula ediderint, quæ propter nimiam copiam nunc omittuntur, constat. uerumtamen è multis non pauca ab illius seculi scriptoribus collecta sunt, è quibus & hoc unum fuerit. Christi martyr Georgius, qui à nobis Christianis colitur (quem etiam ipsi Musulmani in honore habent, & ab illis Cheter Eliaz dicitur) tormentis & quæstionibus excruciatus est ab impijs & idololatris, ut Christum abnegaret, & illorum Deos coleret adoraretq;. Hic uerò maluit infinitas mortes & infinita tormenta pro nomine Christi sustinere, quàm fidem suam in Christum reijcere. Multis igitur tormentis & supplicijs excruciatus martyr, dicit tyranno: Euntes uideamus deos uestros. Hic uerò hoc audito, ualde gauisus est, existimans hunc dijs suis esse sacrificaturum. Omnibus uerò simul profectis, & tyranno quoq; cum turba sua hunc comitante, martyr Georgius ad aram accessit, & dicit uoce magna, In nomine Christi, ò idola muta, ueritatem dicite. Quis'nam Deus uerus est? Et repente idola loquendi facultate donata, dixerũt, Christus filius Dei, & huius pater Deus. Et rursum adiecit martyr: In nomine Christi terræ illisa cõteramini. Et ipso effectu uerbum hoc comitante, omnia idola in terram conciderunt, & confracta sunt. Hominum uero turbæ hoc miraculo uiso, magna & clara uoce exclamauerunt, Magna est fides Christianorum, & magnus est Deus Georgij.

Audiant, qui in Christum non credunt, & confundantur, quod pater mendacij diabolus uerum occulere non potuit, sed à sancto increpatus, & à ueritate ceu flagellatus, Christum Deum esse uerum confessus est. Qui uerò non credunt, tanquàm in densissimis tenebris errantes obambulant. Porrò Christo adhuc in terris agente, attulerunt illi parentes quidam filium qui dæmonio agitabatur, & orabant eum ut illum sana-

ret. Dæmon uerò, qui hominem occupauerat, uiso Christo exclamauit, dicens: Quid mihi tecum rei est fili Dei? Venisti ante tempus ad affligendum nos? Non enim unus tantum in homine erat diabolus, sed multi. Cum autem Iesus hunc increparet, ex homine digressi sunt, & sanitati restitutus est. Quem igitur Deus ipse testatus est, quem prædicauerunt prophetæ, in quem uniuersus orbis credidit, quem & ipsi dæmones licet inuiti Deum esse confessi sunt, cuius nomen horrent & tremunt, hunc inquam, qui non confitentur, non'ne stulti sunt & seducti? Omnino certe. Tunc itaque implebitur in illis propheticum illud Dauidis oraculum:
Psal. 48 Homo in honore existens, non intellexit, comparatus est iumentis brutis, & similis his factus est. Et sanè fœlices essent, si pro brutis haberentur animalibus. Hæc enim cum non peccent, nec pœnam etiam datura sunt. Væ autem in Christum non credentibus: utinam non nati essent homines isti.

Post mortem uerò martyrum concurrerunt ad sepulchra, & monumenta horum homines, & sanati sunt à morbis suis. Cæterum usque ad hodiernum diem infinita eduntur miracula circa sepulchra martyrum, & aliorum sanctorum, qui iuxta Euangelij præcepta uitam suam instituerunt. Quin & nunc modum non habent Dei homines, qui salutis studiosi sunt, & quidam aguntin montibus, illi uerò in speluncis, alij cum hominibus conuersantur, & uirtutem habent potentiamq; edendi miracula, & edunt. Quid uerò tibi uidetur? Num propter falsum, fictum, & fucati Dei nomen cooperatus est duodecim apostolis Deus, indoctis illis, & rudibus, per infinita miracula, & conuertit uniuersum orbem ad fidem Christi, & Dei cognitionem, frenumq; iniecit rhetoribus, & philosophis? Et quis tam miser qui hoc dixerit? Nobilissimæ enim omnium creaturarum sunt, angelus & homo. Cæterum & angelus, cum animo suo diuinitatem affectaret, à propria gloria excidit, & ex angelo diabolus factus est, & ex luce in tenebras mutatus. Similiter & homo, cum sanctus esset, & paradisum incoleret, postquàm diuinitatem affectare cœpit, en statim è sancto peccator comparuit, & paradiso expulsus, ad terræ culturam condemnatus est. Et, quod calamitosissimum est, qui immortalis erat creatus, morti subiectus est, & audiuit: In sudore uultus tui comedes panem tuum: & quia terra es, in terram reuerteris. Sed quid de angelo & Adamo dicimus, quod propter diuinitatis affectationem hęc modò dicta passi sint, cum uel hi qui Mosi se opponere audebant, & incensum Deo offerre religionis gratia, quod non illis, sed solis licebat sacerdotibus, terræ hiatu aperto absorpti sint: Dathan nimirum, Abiron, & Core? Emicuit etiam ignis è terra, & combussit Ophnem & Phinees. Sacrificauit Ozias Iudæorum rex, & repentina lepra mulctatus est. Vides igitur, ut cum omne peccatum Deus ad tempus ferre soleat, & peccatoris pœnitentiam expectare, hanc solam audaciam non fert, sed eo ipso momento Dei indignatio & ira in huiusmodi audentem oboritur.

Quandoquidem igitur, ut demostratum est, Deus apostolis cooperatus est, & martyribus, in fidei Christianæ cõprobationẽ, qui in Christum nõ credit, non credit Deo. Sic enim ipse Christus in Euãgelijs dixit: Qui nõ credit filio, nec patri credit: & qui nõ habet filiũ, nec patrẽ habet. Quod si igit̃ Christus

stus non erat Deus, nec Dei filius, sed temeritate quadam hæc dicere ausus fuit, an non eadem pati debebat, quæ diabolus & Adam passi sunt? Sed cum Deus esset uerus, aperte omnes docuit, ut puram ueritatem agnoscerent, quin potius illius diuinitatem. Quādoquidem igitur planè & confidenter se Deū esse dixit, & filium Dei altissimi: nec in absc ōdito & angulo obscuro, sed in medio omniū hoc dixit: cum deniq; & ipse Mahomet omnesq; Musulmani confiteantur Christum uerbum Dei esse, & spiritum Dei, & animā Dei, omnes etiam Musulmani hac religione tenentur, ut sine omni dubitatione & curiosa inquisitione credāt, sicuti de seipso Christus testatus est. Porrò miraculo, quod annuatim Hierosolymis iuxta Christi sepulchrum tempore resurrectionis illius contingit, ut ipse nouisti, numquid contradicere potes? Non ignoras enim, quod Dei sic permittente iudicio, loco illi sancto Musulmani dominantur, & circa tempus resurrectionis Christi multam magnamq; curam adhibent, & diligentiam, ne ullum aliquod lumen ardens conspiciatur. Fit igitur hoc sine omni controuersia diligentissimè. Eo autem temporis articulo, quo Christiani, qui illic agunt, hymnum de Christi resurrectione compositum decantant, lumen cœlo delabitur, uidente hoc Musulmanorum principe qui interea temporis ibi commoratur, incendens tres illas, quæ Christi sepulchro astant, lampades. Quid igitur tibi uidetur? Num falso dixit Christus se Deum esse, & Dei filium? Falso'ne hoc Christiani credunt? Quomodo igitur eadem hora, qua illi Christum, ut diximus, Deum & Dei filium decantant, & creatorem omnis creaturæ, in copiosiorem nimirum miraculi assertionem expositionemq;, testante simul Deo hoc uerum esse, lumen cœlitus delapsum, lampades (ut dictum est) circa Christi sepulchrum astantes, incendit? Quemadmodum enim in Iordane cum Christus baptizaretur, uox cœlitus descendit, dicens, Hic est filius meus dilectus, Christum denotans: sic tempore suprà memorato lumen cœlitus delabitur, asserens & testificans omnibus tam fidelibus quàm infidelibus, quod ipse sit Christus, filius & uerbum Dei, uerus Deus & homo. Quis igitur tam miser, ut illum non adoret, & Deum esse confiteatur, & filium uerbumq; Dei? Si autem fortasse multum indagando his (ut nimirum fieri solet) contradixerint, Christum hæc falso locutum esse, quid nam alia accusatione opus est? Ipsi enim seipsos incusant, si eum, quem uerbum Dei, spiritum & animam Dei esse confitentur, mentiri dixerint. Quomodo autem possibile est, ut uerbum Dei mentiatur? Agnoscentes igitur infirmitatem suam, huc confugiunt, dicentes, quod Christiani Christum nimirum honoraturi dicant, hunc de seipso dixisse, quod filius Dei sit. Cum tamen hoc non ueritati consentaneum, sed calumnia sit. Christus enim non modo non dixit hoc, neque docuit, sed etiam à Iudæis interrogatus, negauit, dicens: Nō sum, uerum uos hoc dicitis. Et hic quidem uester prætextus est, & suffugium. Quidam enim Christum iniuria affecturi, manifestè hoc facere non potuerunt, timentes nimirum publicam subire hominum condemnationem: quapropter alia finxerunt ex alijs. Cæterum quotquot ueritatis studiosi sunt, sciant ipsum Christum proprijs labijs non semel dixisse, bis'ue aut ter, sed sæpius, totumq; ferè Euangelium hoc unum dicit & docet, ut nimirū intelligant homines, solum & uerum Deum & filiū, quem ante omnia secula uerum Deū genuit. Totius enim Euangelij finis & scopus hic est, ut scilicet omnis homo sese ab impietate ad Dei religionem conuertat, ut dictum est, & ut homines

nes

nes opera faciant salute digna. Quapropter Christus quotidie hoc dixit, & docuit, quod ab illo excipientes Apostoli Euangelium conscripserunt, & docuerunt in orbe uniuerso: & propter hanc doctrinam, Euangelium & dogmata, occubuerunt ipsi simul & martyres. Porrò & alij quidam hæreticorum de Christo dixerunt, quod Christus reuera quidem ante omnem fuerit creaturam, quodq; angelorum & Adami creator sit, cœli etiam, & terræ, omnisq; creaturæ: quod reuera sic, & non aliter est: eundem uerò filium Dei esse negauerunt. Qui sanè hæreticorum multum damni ueræ fidei confessoribus intulerunt. Qui enim illo tempore imperio præerat, illorum astipulabatur sententiæ, illorumq; partes fouebat, & adiuuabat in tali dogmate. Quod si hi Euangelium summa ueneratione prosequentes, demonstrare poterant nusquàm de sese Christum dixisse quod Deus sit, & Dei filius, quà nam alia probatione opus erat quàm hac? Hæc enim uel sola seruauisset eos præ cæteris argumentis omnibus. Cæterum Euangelium in precio habebant, & amplectebantur, sanctumq; nominabant, & legentes hoc perpetuò cum prophetarum scriptis miserrimi homines, nihilominus hęc ridicula et stulta protulerunt. Et alij quidem in hac hæresi diem obierunt, & anathemate tenentur, alij uerò uiuunt & Aegyptum incolunt, Arrianiq;, Iacobitæ, & Nestoriani dicuntur. Interrogentur itaque hi, & fatebuntur ueritatem omnem, quod Euangelium tale ab initio scriptum sit, quale hodierno die extat.

Dicitis pręterea, Christianos in tres credere personas, Patrem, matrem, & filium. Et quoniam in omnibus quæ Christianorum dogmata spectant, prophanus es, ut in alijs, sic etiam hic erras. Sed audi. Nos equidem, qui Christum profitemur, unum Deum adoramus, creatorem omnium, uisibilium & inuisibilium: huiusq; uerbum & filium, Christum scilicet. Hæc uera sunt, nec sentimus aliter. Talem enim hunc credimus, & fatemur. Diuam uerò uirginem Mariam, creaturam Dei iudicamus, & Dei ancillam. Credimus autem, & confitemur, quod huic similis homo nec natus sit, nec posthac ex uiro & muliere nasciturus usq; ad consummationem sæculi. Et secundum humanam quidem naturam eam angelis inferiorem esse iudicamus, tanquàm hominem: honore autem & sanctimonia ipsam omnibus angelis indubie præferimus, eo quod uerbum & filium Dei secundum carnem pepererit: omnesq; nos illam aduocatam & auxiliatricem agnoscimus. Orat & intercedit indesinenter pro peccatoribus. Miracula edit, & operatur admiratione & stupore digna. Hanc autem colimus non ut deum, sed ut matrem filij Dei secundum carnem. Cæterum anathema sit, quisquis uel duos uel tres plures ue Deos adorauerit. Sed adoramus unum Deum, creatorem cœli & terræ, omnium uisibilium & inuisibilium.

Assertis in accusationem nostri, quod Christus à Iudæis interrogatus, Num filius Dei es? negauerit, dicens: Vos hoc dicitis. Et hoc testimonij loco contrà nos adducitis, ut ijs quæ à uobis dicta sunt, fidem facere possitis. Hæc autem propter scripturarum ignorantiam facitis. Si enim scripturas, ut fieri omnino oportet, excuteretis, inuestigaretisq;, nequaquã seduceremini. Nũc autem nos accusatis de his, quæ uos ipsi non intelligitis. Veruntamen omittam dicere in pręsenti, quę ab initio mundi de Christo testimonia dicta sunt, ipsum & Deum et Dei filium hominemq; esse cõprobantia: quia multa sunt. Quare his præteritis dicemus singularia quædam. Simul & hoc dico, Iudęos non alia de causa Christũ crucifixisse, quàm quod se Deum diceret, & hominem,

nem Dei que filium. Et alicubi quidem dicebat: Qui me uidet, uidet pa- Ioan.14.
trem meum. Alibi uerò, Ego & pater unum sumus. Rursus alio in loco, Si Ioan.10
me nouissetis, & patrem meum utique cognouissetis. Item: Si quis ser- Ioan.8
monem meum seruauerit, mortem non uidebit in æternum. Et alibi, Remit- Ioan.8
tentur tibi peccata tua. Quę omnia perpendentes Iudæi dicebant, Quem nã Matth.9
teipsum facis? cum homo sis, facis te Deum. Quid uerò Christus? Qui cre- Ioan.10
dit in me, etiamsi moriatur, uiuet. Et quemadmodum pater suscitat mortuos, Ioan.11
& uiuificat: sic & filius, quos uoluerit, uiuificat. Et nemo uidit filium, nisi pa- Ioan.5
ter: nec patrem aliquis uidit, nisi filius, & cui filius uoluerit reuelare. Christus Matth.11
igitur hæc dicens, docensq; homines, interrogatus ueritatem celaret? Et quis uel insanus uel stultus hoc crederet? Si enim non erat Deus, nec Dei filius, non utique discipuli eius ab illo interrogati, quem me dicunt homines esse filium hominis? dixissent illi, Alij quidem te dicunt esse Heliam, Matth.16
alij Ieremiam, uel unum prophetarum. Et dixit illis Christus, Vos uerò quem me dicitis esse? Et respondens Petrus, dixit illi: Tu es Christus, filius Dei uiuentis. Dixisset tunc Christus Petro: Errauisti, impiè locutus es, & peruersè. Non enim filius Dei sum. Cum enim præceptor illorum Christus esset, ecquid aliud quàm ueritatem erat illos docturus? Quid autem Christus Simoni Petro respondet? Beatus es Simon fili Iona. Quoniam caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus, qui in cœlis est. Christus uerò non quasi ignorans interrogauit Petrum, quem nam illum esse dicerent homines: sed quemadmodum de Lazaro priusquàm moreretur dicebat, Lazarus amicus noster mortuus est, sed abeo, & suscitabo illum. Profectus uero illuc interrogabat, Vbi posuistis eum? Deinde cum authoritate dixit: Lazare, exi foras. Et obediuit exanimis uerbo Domini. ut inquam Christus hæc fecit, ostendens suam diuinitatem, & humanitatem: sic etiam nunc interrogauit discipulos, ut ostenderet se Deum esse & hominem, & ut à paruis initijs ad fastigiũ ueritatis perducerentur. Cæterùm post ipsam quoq; resurrectionem, quid nam Thomas dixit, qui & ipse unus erat è duodecim discipulis? Qui contrectato Christi latere, planissimè idem dixit: Dominus meus, & Deus meus. Quid autem illi Christus? Non dicit, Desine blas- Ioan.20.
phemare. Sed quid? Quia uidisti me, credidisti. Beati qui non uident, & credunt. Quin in prædicationis initio, quid nam Nathanael ad Christum dicit? Ipse enim Nathanael legis doctor erat apud Iudæos, ueniensq; ad Christum, interrogauit eum quæcunque uoluit & cupiebat: cum uerò ex Christo etiam ea cognouisset, quæ animo suo occultata tegebat, dicit ad Iesum, Tu es ille filius Dei, Tu es ille rex Izraëlis. Num autem hunc Christus ceu Ioan.1.
male dicentem increpuit? Nequaquam. Quid uerò? Dicit illi Christus, quia dixi tibi quæ corde occultata tegebas, credis. Maiora his uidebis: Et cum Christus à Pilato interrogatus dixit, Tu dixisti: non negationis formula est, sed affirmationis, & confessionis, qua etiam ad Iudam usus est. Cum enim cum discipulis suis discubuisset, dixit ad eos, Vnus uestrum prodet me. Et dixerunt singuli de sese, Num ego sum Domine? & alius, Num ego sum? Dixit tandem & Iudas, Num ego sum? Dicit Christus, Tu dixisti. Hæc sanè non negandi figura, sed affirmandi erat, qua eadem Pilato respondit. Formula enim erat illi genti peculiaris, qua etiam ceu uulgari & usitata Christus usus est. Quemadmodum etiam apud Musulmanos frequenter in usu est. Si enim quis dicat alterum consulendo, Faciemus ne hoc aut illud?

Tunc

Tũc pro eo quod alter dicere debebat, Fiat: dicit, Tu nouisti. Neq; hoc negã di, sed assentiendi formula est. Ita & Christus hac illis usitata formula, Tu d xisti, usus est. Nihilominus tamen Pilatus interrogauit Christũ, dicẽs, Tu n
Ioan.18 es rex Iudæorum? Respondit illi Iesus, Regnum meum non est ex hoc mu do. Si ex hoc mũdo esset regnum meũ, ministri utiq; mei pugnarẽt pro me, n Iudæis traderer. Nunc aũt regnũ meũ non est hinc. Dixit illi Pilatus, Nũ igi rex es tu? Respõdit Iesus, Tu dicis me regẽ esse. Ego in hoc natus sum, & pr pterea in mundum ueni, ut testimonium feram ueritati. Omnis qui ex uerit te est, audit uocem meã. Dicit illi Pilatus, Quid est ueritas? Vides ne quomo do idem hic planius demonstratum est? Christus omnino se regem esse com probauit, & à Pilato interrogatus idem hoc respondit. Nam pro eo quod di xisset, Certe rex sum: dixit, Tu dicis me regem esse. Quid ergo Pilatus respo det Christo dicenti, Ego in hoc natus sum, & propterea in mundum ueni u testimonium feram ueritati? Dicit illi, Quid est ueritas? Quasi dicat, Si in mu do esset ueritas, nequaquàm esses traditus in mortem: & quasi deplorans ue ritatis interitum dixit, Quid est ueritas? Cæterum à principe sacerdotu quoq; interrogatus Christus, Adiuro te per Deum uiuentem ut nobis dicas
Marc.14 nũ tu sis filius Dei: nihil aliud respõdit, quàm Ego sum. Vides ne quomod de rebus sibi incognitis Musulmani homines laude dignos accusent. En nũ igit, siquidem ueritatem inquiris, ipsam agnoscito: nũc etenim nouisti. Ign rãtia enim non propter ueritatẽ oboritur, sed propter illos qui eã auersantur

Quoniam uerò de cruce etiam nos in superioribus dicturos esse promi simus, nunc quoq; de hac audias. Quemadmodum enim ea quæ Christum spectant, ab initio prædicta sunt à Mose, Dauide & prophetis, dicta sunt au tem obscure quodammodo & tectè: ueruntamen sicut de passione & mort illius per tot prophetias exposuerunt, sic etiam de cruce. Et nunc qua ratio
Exod.14 ne hoc factum sit, perpẽdito. Cum Moses Iudæos Aegypto educeret, exiue rũt Aegyptij, & insecuti sunt eos, quos & assecuti sunt apud mare rubrum. Hebræi autem timore correpti, de uita desperauerunt. Moses itaq; orauit ad Dominum: & dixit illi Deus, Quid clamas ad me? Loquere filijs Izraël, ut a cingantur. Et tu tolle uirgam tuam, & percute mare, & transibunt filij Izraël per siccum. Moses igitur accepta uirga, percussit mare ictu recto, & diuisa es aqua maris, et stetit murus à dextris & murus à sinistris, & transiuit omnis p pulus per siccum. Aegyptijs uerò hos persequentibus, et super siccum ingre sis, dixit ad Mosem Dominus, & rursum percussit mare uirga sua, non quidẽ ictu recto, ut prius, sed transuerso: & aqua in locum suum reuersa, submersi Aegyptiorum regem Pharaonem cum omnibus curribus suis, & uniuers exercitu. Tunc sanè typus crucis per uirgam Mosis ligneam hoc edidit mira culum, & sectio maris typum crucis designauit, uirga uerò ipsius ligni natu ram. Insuper sicut Moses per typũ crucis & ligni per mare liberauit Hebręos ex tristi Pharaonis seruitute & tyrannide: sic Christus per crucem & poten tiam illius liberauit hominem ex tristi seruitute, & potestate diaboli. Præ terea discedente Mose cum populo, in quodam loco Mara nuncupato, cum
Exo.15 non inuenirent aquam ad bibendum (amaræ enim erant aquæ loci illius) o stẽdit Deus Mosi lignum, quo in aquas iniecto dulcescere cœperũt, & sic om mnis Iudæorum populus saturatus est. Hoc nimirum innuente miraculo, quod diaboli, quæ in mundo fuit, amarulentia esset disparitura & immutan da per crucem in magnam dulcedinem, & lætitiam. Porro progrediente Mo

se

se per desertum cum populo, serpentum multitudo in locum quendam incidit, quibus periclitabatur populus. Moses uerò Dei iussu fecit serpentem æneum, lignum que rectum terræ infixit, cui serpentem transuersum affixit, omnesque qui à serpentibus icti fuerant, uiso æneo illo, sanabantur: nec ullus erat qui à serpentibus ictus, æneo uiso non sanaretur. Nimirum, & illo miraculo hoc innuente, quod erectum lignum affixus que illi transuersus serpens crucis typum denotabat, æneus que serpens haud dubie Christi typus erat. Quemadmodum enim serpens hic formam quidem serpentis habuit, uenenum uerò nequaquam: sic etiam Christus homo quidem erat futurus, sed peccati expers: & quilibet diaboli morsu impetitus, si Christo respecto in illum crediderit, saluabitur: qui uerò in illum non respexerit, nec crediderit, propter peccatum morietur. Insuper bello inter Iudæos cum Amalekitis exorto, extendente Mose ad Deum manus suas, Hébræorum milites Amalekitis superiores erant: hoc autem manus demittēte, Amalekitę Izraëlem repellebant. Præcepit igitur Moses, ut se manus extendentem iuuarent, donec in uniuersum deuictus esset Amalek. Ecce etiam hac re manifeste crucis typum præferebat, & eiusdem potentiam. Sed & beatus ille Iacob nepotibus suis benedicturus, manus suas in modum crucis transuersas ijsdem imposuit: crucis typum hac forma ostendens. Porrò manifestius clariusque his Deus per prophetam Esaiam dicit: Gentes & reges, qui tibi non seruierint, peribunt, & gentes solitudine desolabuntur, in cupresso pinu & cedro simul, ut glorificent locum sanctum meum, & locum pedum meorum glorificabo. Attende igitur, & uide rem nouam, & admirabilem. Quemadmodum enim Christi passionem prædixerunt prophetæ, & non solum hanc, uerumetiam eiusdem species, ut Dederunt mihi in cibum fel, & in siti mea potauerunt me aceto, & Perfoderunt manus meas & pedes meos, & diuiserunt uestimenta mea, & super uestem meam miserunt sortem, & alia his similia: sic etiam crucis illius typum demonstrauerunt, et quod per hanc abolenda esset diaboli tyrannis. Sed & genus ligni Esaias notauit, dicens: In cupresso, pinu & cedro simul glorifices locum sanctum meum, & locum pedum meorum glorificabo. Ex his enim tribus ligni generibus crux compacta est, unum quidem erectum, secundum transuersum, tertium uerò inferius, cui affixi sunt pedes Christi. Dauid uerò sic exclamat: Exaltate Dominum Deum uestrum, & adorate scabellum pedum suorum, quoniam sanctus est. Nunc uerò de cruce, ea quæ dicta sunt sufficiant. Verum & Iacob benedicens, ut dictum est, filijs Ioseph, manus transuersas illis imposuit, & in modum crucis ijsdem benedixit. Præuidentes enim prophetæ, quod per crucem mors esset abolenda, & deijciendus diabolus, prophetauerunt de hac, hanc adorauerunt, & ceu à longinquo illam uenerati sunt, ueluti & nos in præsenti facimus.

Exod. 17 · Gen. 49 · Esa. 60 · Psal. 99

Post alia uero crimina, quibus à Musulmanis nos qui Christum profitemur, accusamur, etiam in hoc ab ijsdem condemnamur, quod sanctorum adoremus imagines. Et quid adoramus? Prorsus non aliud quàm ligna, colores & lapides. Quoniam uero omnia de quibus accusauerunt nos, non intelxerunt, sed iuxta cogitationes cordis sui dixerunt hæc omnia: idem nunc etiā fit, quod imagines attinet. Quod si uerò ueritatis studio teneris, audi quæso. Deus cum humani ingenij lubricitatem cognitam haberet, pręcepit in ueteri Testamento ut sacerdotes miracula ab illo edita describerent, eaque descripta semper à sacerdotum penderent manibus: ut quotidie tam sacerdotes quàm

populus uiſis miraculis Dei deſcriptis, quæ per illos cōtigerant, in memori Dei reuocarentur, Deoq; gratiarum actionem & gloriam redderent, qui illo ex ſeruitute Pharaonis liberauerat, & deuicerat reges magnos & fortes, gen tesq; robuſtas, quiq; urbes illorum populo Iudæorum tradiderat, quin & m racula per illos in deſerto edidiſſet. Et factum eſt ſicut pręcepit illis Dominus uidentes enim, quæ in ſacerdotum manibus ſuſpenſa erant, Dei recorda ſunt, & illi gratias egerunt. Eadem autem imaginum eſt ratio. Depingun Chriſti natiuitatem, baptiſmum, crucem, reſurrectionem: & uiſis his turba hominum in Dei recordationem perueniunt, & meditari incipiunt, quomo do Chriſtus, cum Deus eſſet, propter humani generis amorem carnē aſſum pſerit, & in carne paſſus ſit, quæcunq; item alia Deus propter hominem fece rit, hinc illi gratias agunt, eum extollunt & glorificant. Quod idem in imagi ne Diuæ uirginis contingit, quæ filium & uerbum Dei ſecundum carnem peperit: tum quoque martyrum & ſanctorum omnium. Et honorem imaginibus tribuimus, propter charitatem & honorem illorum, quibus imagines ſunt poſitæ. Et quemadmodum olim Romæ, & alibi ſtatu as ponebant uetuſtorum regum memoriæ, & imperatorum, ſtatuis que uiſis recordabantur egregiorum facinorum, quæ per has ſuggerebantur, & pe imaginum magnificētiam et honorem in recordationem fortium geſtorum ducebantur, illaq; uenerabantur, ſicut in Regum ſtatuis, ita in imaginibus contingit. Hæ enim perducentes animum noſtrum ad ipſa illarum exem plaria, illorum ueneramur imagines. Et quemadmodum fieri ſolet, ſi regis mandatum perferatur ad aliquem (ſi modo moribus inſtitutus fuerit, qui hoc ſuſcipit) ſtatim aſſurgit, & non modo amplexatur, ſed & capiti illud im ponit: nec tamen atramentum & chartam ſic uenerari ſibi uidetur, ſed regi iſtum honorem tribuit. Eadem nobis eſt imaginum ratio. Quæ enim in co lumnis & tabulis proſtant, à nobis coluntur: uetuſtate uero corruptas & abo litas, non amplius honoramus, ſed iudicamus inutiles. Idem quoq; de cruce uidere licet. Quam diu enim lignum aliquod crucis figuram prætulerit, ado ratur, & honeſte à nobis colitur: crucis aūt figura cōfracta, ulterius lignum à nobis non adoratur. Verumtamen hoc exemplo tu & quilibet alius, qui in quirere uolet, deprehendere poteſt, quod quæ in urbibus uſurpantur no miſmata, Chriſti imaginem inſculptam, & formatam gerunt, quin & ſanctæ matris illius, & aliorum ſanctorum: non tamen propterea à nobis adorantur, nec propterea honor aliquis illis habetur: abijciuntur enim non nunquam, & conculcantur, conflantur item, & ex forma una mutantur in aliam, prout magiſtratus uoluntas decreuerit. Sed imaginibus, quæ nominatim ſanctorum memoriæ dedicatæ ſunt, non idem contingit: ue rum cum honore, deuotione, et religione illas accedimus. Videntur itaq; mihi demonſtrationes hæ ſufficientes eſſe, quæ demonſtrent ſimul, & dilucide ue ritatem aſſerant. Hanc igitur qui uolet, agnoſcat. Quod ſi autem rurſus uete ris teſtamenti requiris teſtimonia, ut & in ſuperioribus, en etiam illa accipe. Deus Moſi præcipiens, ut tabernaculum teſtimonij extrueret, iuxta formam ſibi in monte propoſitam, tum etiam arcam, quæ ſanè Chriſti & ſanctæ ma tris illius typum præferebant (quæ quidem propter prolixitatem ſcripturæ, & interpretationis uolentes, ut etiam in alijs plurimis, omittimus) præcepit illi ut faceret imagines Cherubim, quæ poneret ſuper arcam. Vides, ut om nia quæ Chriſtianorum ſunt, non ſimplici modo & caſu fortuito fiant, ſed cum

cum scopo & fine diligenter considerato, dignaqꝫ præmeditatione? Quapropter desiste tandem ab importunis & ineptis cauillationibus. Omnia enim quæ Christianos spectant, non casu nec frustra facta sunt, sed diligenti cura, & eximia, à maximo ad minimum usqꝫ & ab eo tempore constituta, descripta & ordinata sunt, quæcunqꝫ contigerunt.

QVOD DOLOSE ET PERNICIOSE DOCVERIT MACHOMET, ET QVOD LEX ET TESTAmentum uetus non sint sublata per Christum, sed magis illustrata. Insuper, quod in lege infirmum erat & impossibile, hoc Euangelium compleuit.

APOLOGIA QVARTA.

Vandoquidem de alijs, quorũ à uobis Musulmanis nos qui Christum profitemur, accusamur, abunde satis demonstratum est, adeò ut iam omni reprehẽsione liberati simus, age quantum superest de reliquis nunc uideamus. Sunt uero hæc. Dixit Deus ipsi Machomet, Omnia feci propter te, & te propter me. Hoc uero Christiani pernegant. Quin & ipsius Machomet nomen scriptum in Euangelio extat, Christo nimirum ad Iudæos sic dicente: Bonum uobis nuncium prædico, ut illud cognoscatis, quoniam post me uenturus est apostolus & propheta. Idem etiam in Mosis ueteri Testamento scriptum est. Christiani uero inuidia moti, illud ex Euangelio eiecerunt. Cum tamẽ non in Euangelio tantum, & ueteri testamento Mahometi nomen scriptum inueniatur, sed etiam à dextris throni diuini partibus. Et Musulmanorum fides ab ipso Abraham authore dependet. Christiani quoqꝫ quia Mosis legem transgrediuntur, accusatione & reprehensione digni sunt: ipsi uero Musulmanos accusant, laude dignos et honore. Atqui hęc sunt, de quibus nos Christiani à Musulmanis accusamur. hæc uero sic confutamus. Deus indigus & alicuius rei inopia laborans, deus non est. Sed uerus Deus, creator cœli & terræ & omnium quæ in his creata sunt, quiqꝫ creauit angelos & homines, nulla re prorsus indiget, sola autem bonitate sua & uoluntate creauit omnia. Cum uerò hoc tam firmum sit, ut nemo qui negare possit, inueniatur, impie reuera locutus est Mahomet, quod Deus ad illum dixerit, Omnia creaui propter te, & te propter me. Deus enim nulla re prorsus indiget. Quod uero Musulmanorum fides ad Abraham authorem non possit referri, ueluti Mahomet tradit, ex sua ipsius persona redarguitur. Ipse enim author & legislator est legum huiusmodi. Quod si alius est, demonstretur. Ab Abrahami enim tempore usqꝫ ad Mahomet anni elapsi sunt bis mille quingenti & octuaginta duo, quibus euolutis demum Mahomet ortus est. Musulmanorum igitur fides ab Abraham autore non descendit. Quod si uerò hoc fortasse propter circumcisionem dicitis, age ipse tibi circumcisionis rationem explicabo. Cum uidisset Abraham cœlum, solem, sidera, terram, mare, & quæ in ipsis

sunt, reputauit secum dicens, Vtiq; hæc tanta & stupenda opera uel simplici modo & sua sponte exorta sunt, aut habent aliquem qui ipsa creauit. Contemplatus igitur, ut modò dictum est, creaturarum elegantiam, admiratione ductus obstupuit, & animo suo hæc uoluere cœpit: Nequaquam hæc creatorem alium habent, sed hæc ipsa nimirum dij sunt. In ea nim opinione & parentes illius, & omnes simulachrorum cultores tenebantur. Et licet hæc omnia Deus ualde bona creauisset, & suo digna opificio, ut horum contemplatione homines in Dei cognitionem perducerentur, horumq; creatorem & opificem celebrarent, laudibusq; ueherent (quæ sanè sola & non alia horum causa est) homines tamen à uero & recta cognitione aberrantes, & omissa creatoris omnium, Dei scilicet, cultura & religione, creaturam potius adorauerunt, & hanc plus quàm creatorem coluerunt. Abraham autem longe aliàm uiam ingressus est. Cordatus enim prudensq; cum uideret, & intelligeret cœlum quidem non immotum consistere, sed moueri continuè, interim uero solaribus radijs egere, qui hoc contemplationis causa illuminarent: tum etiam aërem huic subiectum cernens, & solem nunc quidem supra terram exoriri, nunc uero sub eandem abscondi, & quod hic nubibus nusquam præsentibus luceat, illis uero incidentibus obtenebretur: præterea mare uentis agitari, & terram aquis ad fructuum prouentum indigere conspicatus, omnia damnauit, utputa per se omni uirtute & potentia destituta, quæq; mutua opera indigeant, nec aliquam harum ex creaturis Deum esse existimauit. Deus enim nullius opera indiget. Deinde contemplatus, ne forte dum nullum ex singulis hisce Dei munus obire possit, omnia pariter coniuncta Dei nomen obtineant. Videns autem rursum arida cum humidis pugnare, frigida uero cum calidis, & ignis uirtutem aquis opprimi, rursum apud se meditatus est, deum sibijpsi diuisum, & pugnantem secum, Deum esse non posse. Hinc uerò creaturarum ordinem & contemplationem longe optimam contemplatus, dubitare apud semetipsum cœpit: esse nimirum uirtutem quandam, quæ omnia intra se contineat & gubernet. Et cum omnes homines Deum esse confiteantur, singuli uero pro suo arbitrio & uoluntate alium aliumq; confiteantur, coniecit hinc omnes errare & mentiri. Restat itaq; quod non sit alius Deus uerus, quàm qui omnia condidit, quæ sanè illi seruiunt, illaq; agit & mouet, disponitq; pro suæ uoluntatis arbitrio. Hunc itaque Deum ipse adoro. Et in terram prolapsus Abraham, Deum solum uerumque adorauit. Deus autem benignissimus, qui per Esaiam
„ prophetam dicit, Adhuc loquente te, ego adsum: id est, priusquam tuam ad me rectam iustamq; petitionem absolueris, tibi adsum: statim etiam suscepit Abrahami adorationem, fidemq;, quæ illi ad iusticiam reputata est præ cæteris omnibus uirtutibus, & in numerum amicorum Dei receptus est. Nos enim omnes indigemus scripturarum auxilio, propter infirmitatem nostram: iustus uerò Noë & Abraham, & qui illorum tempore floruerunt, pura mente præditi, scripturis non indigebant, sed hæc in ipsorum cordibus inscripta & adumbrata sunt. Tunc igitur dixit illi Deus: Non amplius uocabitur nomen tuum Abram, sed Abraham, eo quod patrem multarum gentium feci te. Tunc etiam promissiones illi dedit Deus, dicens: In semine tuo benedicentur omnes gentes. Et tunc ostendit Deus terram Abrahæ dicens, Tibi & semini tuo dabo eam. Vnde Abraham libertate sumpta, pro Sodo-

mis apud Deum intercessit, ut superius à nobis dictum est. Postquam uero iudicijs Dei ipsi soli notis (quis enim Dei mentem cognouit?) in Aegyptũ paulo pòst transmittenda erat Abrahę posteritas, ut illic annis uiuerent quadringentis & triginta (sic enim Deum ipsi Abrahæ dixisse legimus, Semen tuum erit in terra aliena, gentem uero cui seruient, ego iudicabo: quod & factum est Pharaonis temporibus) ne propter diuturnam Hebræorum cum Pharaonitis conuersationem uniti utrinque, Aegyptiorum ritus & idololatriam imbiberent, circumcisio instituta est, tanquàm signum & symbolum Hebræos ab Aegyptijs separans, ne hi in nuptiarum commercia & consensum cõuenirent: partim quidem propter causam, quam modò recensuimus: partim uero, ut tempore liberationis suæ Hebræi prompti essent, & agnitu faciles. Si enim cum alienigenis fuissent uniti, quomodo conseruari potuisset Abrahæ semen & genus? Quapropter etiam in deserto errantes non circumcidebantur, annos sic agentes quadraginta: uerum in Aegypto, & postquam desertum egressi sunt, rursum circumcidi cœperunt. Et hic quidem unus, ut diximus, circumcisionis finis est. Alter uerò hic est, ut circumcisi carne, temperantia & moderatione in unam politiam contraherentur, nec lasciui essent, & molliculi, & propterea fornicationem suam ceu rem nihili reputarent: cæterum ut hinc paulatim ad augustiorem scientiam & politiam pertingerent, cum nimirum non in ueræ religionis signum circumcisio data sit, sed ijs tantum de causis, quas suprà memorauimus. Quod uero ad Christi aduentum lex abrogata sit, & nulla maneat reliqua circumcisio, ex ijs quæ nunc dicuntur attendito. Baptismus quidem à Deo institutus, in ueræ religionis signum institutus est, & propterea omnes simul uiri, simul & mulieres baptisantur: & qui non baptisatus fuerit, uera religione caret. Circumcisio autem talis non est: soli enim uiri circumciduntur, mulieres autem nequaquàm. Appareret enim hinc, quod uiri quidem ceu circumcisi pro orthodoxis haberentur, mulieres uero ceu incircumcisæ pro impijs. Intelligis'ne quàm longe alia sit circumcisionis ratio quam Musulmani sequantur? Hi enim omnem incircumcisum pro impio iudicant. Sed ecce uos contra uosipsos pugnatis, & quæ ceu ueræ religionis signa ueneramini, eadem ex parte contemnitis. Sed non in his solis Musulmani sibijpsis dissentire uidentur, sed etiam in alijs multis, quæ non opus est nunc de ipsis exponere. Dicamus tamen de hoc uno. Christus in Euangelio dicit: Qui non baptizatus fuerit, nõ ad Deum pertinet, et salutem. Mahomet autem cum Euangelium sanctum, absolutum, bonumque esse confiteatur, Musulmani tamen circumcisos orthodoxorum loco iudicant, baptizatos autem impijs adnumerant. Si igitur Mahometem ut uera docentem amplectimini, qua ratione eos qui baptizati sunt, impios dicitis? nec Euangelij doctrinam sequimini, cogitatisque circumcisos quidem peruerse agere & sentire, baptizatos autem uere religiosos esse? sed his diuersum sentitis. Non'ne constat uos uobis ipsis contrarios esse, & uos uosipsos confutare? Sed hæc talia quidem sunt.

Quoniam uero Ismaël, quo Musulmani progenitore gaudent, cum Hebræis non in Aegyptum descendit, in illo etiam circumcisionis nulla erat utilitas, quemadmodum in Hebræis: non enim adnumeratur Abrahæ hæredibus. Deus enim præcepit Abrahæ, dicens: Eijce ancillam cum filio eius, nequaquàm enim hæres erit ancillæ filius cum filio liberæ. Et eiectus

est ex domo Abrahæ Ismaël cum matre sua Agar. Quod si tamen forte nonnunquam ad Abraham redijt, uisitationis causa uenit, non ut filius & semen hæresq; illius. Hæc igitur cum sic se habeant, unde nam fidem suam Musulmani desumpserint, non uideo. Propterea nullo indicio conijci potest, Musulmanorum fidem ante Mahometem ab Abraham authore deriuari. Verum ipse huiusmodi dogmatum author est, & ex sui ingenij nidulo docuit quæcunq; docuit, & non ex Deo.

Quod uerò Musulmani tradunt, ipsius Mahometi nomen in Euangelio citari (dicente nimirum de hoc Christo, Annuncio uobis bonum, quoniam post me uenturus est apostolus & propheta, nomen illi Mahomet) Christianos uero inuidia motos illud expunxisse ex Euangelio: age dum etiam de hoc inquiramus, & uidetur mihi ueritatem non absconsam futuram: attente igitur hæc audias. Tres legislatores sunt, qui leges tulerunt uniuersales: Moses, quem secuta est Hebræorum gens: Christus, quem secutæ sunt omnes gentes, & maxima Hebræorum in illum credentium multitudo (qui enim ex his non crediderunt, numero pauciores sunt illis qui crediderunt, & numeratu faciles:) & Mahomet, quem Musulmani secuti sunt. Præter autem illos tres, qui legem tulerit nullus est. Mosem uero à Deo missum esse, statim ab initio testimonijs comprobatur. Cum enim adhuc in Aegypto esset, fecit signa & miracula magna, & Aegyptum flagellauit, plagas illi inducens terribiles, percussit & sanauit, tum etiam futura ceu prophetes prædixit: Quod si populum Dei dimittere uolueris, dimitte: quod si nolis, hæc & illa tibi & toti populo Aegypti euenient. Et Pharao cum se uerbum Domini facturum esse promisisset, à Mose sanatus est, utpote qui potestatem à Deo accepisset. Post hæc uero Moses eduxit brachio potenti gentem Hebræorum ex terra Aegypti, & Pharaonis seruitute. Eos autem insecutus Pharao, à Mose submersus est in mari rubro cum omni suo exercitu. Deinde in desertis obambulauit annis quadraginta, miracula edens infinita. quin & coram tota Iudæorum gente in montem Sinai ascendit, sic ad illũ dicentibus Iudæis: Ascende in montem, & Dei uoluntatem ediscito, nos enim Dei uocem audire non possumus, ne forte moriamur: populus uero stabat procul à monte, cum tremore adorans Deum cum Mose colloquentem. Moses autem Dei sermonibus auditis, eosdem Hebræis exposuit: & repente, quod dixerat, impletum est. Præterea nunquàm per quadraginta hos annos locum mutauerunt citra Dei oraculum. Moses enim loquebatur, & Deus uoce sua respondit, ut scriptura testatur. Multis igitur testimonijs & miraculis instructus, legem Hebræis tulit, & legem ab hoc latam, ceu diuinam, receperũt & uenerati sunt. Secutus hunc est Christus, omnium prophetarum probatus testimonijs. Et Moses quidem testimonium recepit iam octogenarius (tot enim iam annos natus erat, cum à Deo ut Israëlem Aegypto educeret, ordinaretur) Christus autem testimonijs probatus fuit ab ipsa mundi fundatione, & priusquam ille nasceretur. Statim enim Abrahæ temporibus declarari cœperunt illius testimonia, quemadmodum in superioribus demonstratum est. Iam uerò natus, semel atque iterum Dei patris testimonium accepit. Præterea miracula quoque edidit, non ueluti Moses in Aegypto & deserto, sed ingentia, & omnem superantia naturam, tantoq; illis maiora, quanto Dominus seruo est præstantior. Et post multa ista testimonia, post infinita & plus

plus quàm naturalia miracula, Euangelij lex promulgata est. coluerũt etiam & amplexæ sunt hanc omnes gentes, & uniuersus orbis, atq; in Christum crediderunt, qui Euangelium dederat.

Mahomet autem quibus testimonijs instructus dogmata sua dedit, & Musulmanis legem suam promulgauit? Nullius certe alterius authoritate, sed sua propria hanc statuit. & hic ipse est, qui de se testimonium fert. In uniuersa enim sacra scriptura nullum de illo extat testimonium, sed quæ illi contraria sint. Moses enim de Christo ad Hebræorum populum sic dixit, Suscitabit Dominus Deus prophetam ex fratribus nostris tanquàm me. Omnis anima quæ non audiuerit prophetam illum, extirpabitur. Et licet in superioribus de his dixerimus, non tamen pigebit de ijsdem denuò dicere. Cum enim Moses propheta dicit, Prophetam suscitabit Dominus Deus ex fratribus nostris: significauit ex Iudæis hunc prophetam oriundum esse. Et hunc audient, aliumq; uenientem non recipient, quin procul ab ipsis exibilabunt. Christus Ioannem Zachariæ filium prophetam, & maximum prophetam testificaturus, dicit: Omnes prophetæ usq; ad Ioannem prophetauerunt, à Ioanne uero regnum Dei annunciatur. Iam'ne intelligis, quomodo Moses Iudæorum populo præcipit, ut unicum tantummodo Hebræorum semine natum prophetam recipiant, alium uero nequaquam? Verũtamen omnes prophetæ è Iudæorũ populo nati sunt. Christus aũt rursus hoc planius exposuit, Omnes prophetæ usq; ad Ioannem, & ulterius non erunt. Quapropter qui Dei & prophetarum testimonio caruerit, & ipsius sacræ scripturæ, à Deo nõ est. Mahomet igitur cum non habeat sacræ scripturæ testimonium, à Deo nõ est missus. Christus uero non tantum hoc dixit, Omnes prophetæ usq; ad Ioannem, & ulterius non erunt: sed & signum dedit hoc cognoscendi omnibus, dicens, Cauete à pseudoprophetis, qui ueniunt ad uos uestitu ouium, intus uero sunt lupi rapaces. à fructibus ipsorum cognoscetis illos. Inspiciamus igitur quis legis Mahometicæ fructus sit, & hoc diligenter enucleato elucebit ueritas. Mahomet dicit, Non ueni legem laturus per miracula, sed cum ense & gladio. Et qui nostræ legi, quæ diuina est, non paruerint, morte moriantur, aut tributa soluant. & qui tributum soluunt, in fide sua propria permaneant. Quod si Euangelium non iustum erat, sanctum & rectum, merito sane & decenter uenturus erat legislator, qui homines ueritatem & iusticiam doceret. Si uero iustum erat, & sanctum, imperfectum tamen: etiam sic iustũ decensq; erat, ut legislator aliquis ueniens Euangelij defectum compleret. Cum autem & sanctum & iustum & perfectũ rectumq; dicatur & sit, idemq; de hoc confiteatur Mahomet cum dicit, Euangelium à Deo datum est & sanctum & plenum & rectum, quid'nam alio legislatore indigemus? Nihil prorsus. Porrò importuna est & inutilis Mahometicæ legis promulgatio. Quod enim per omnia rectum est, nihil habet se rectius, & perfecto nihil est perfectius, nec ipso uero quicquam uerius.

Matth. 11.

Matth. 7.

Verumtamen discussis singulis, inspiciamus quid'nam legislatoris Mahomet uerba sibi uelint. Non aliud quidem certe, quàm cum se ab omni miraculorum uirtute & pœnitentia alienissimum esse intelligeret, suam ipsius occultare uolens imbecillitatem, ne forte aliquando ab hominibus condemnaretur, dixit: Non ueni daturus legem per miracula, sed per ensem, & gladium; quemadmodum etiam in ipsis legis suæ exposi-

tionibus statuit, ne legislatores & hæredes sui cum Christianis disputent. Quod sanè non alia de causa fecit, quàm ne illorum conuinceretur uanitas. Illud uero, quod legem ense & gladio se daturum promittit, cædes docet & rapinas. Et quis unquam audiuit aliquem hominum ui coactum credidisse? Fides animæ & mentis pars est. Et quoniam anima uel mens res sunt nullius seruitio subiectæ, quo'nam modo Deus, qui has liberas creauerat, tanquam operis sui oblitus legislatorem erat missurus, qui has cogeret? Fides enim uoluntate & electione, tum libertate animæ & ipsius cognitione consistit: aliter uero nequaquàm. Corpus enim seruit & uincitur, nõnunquàm etiam ea quæ non uult, facit. de anima uero non sic sentiendum: sed in uoluntate, iudicio, cognitione & electione & in iudicio & ueritate horum, qui credunt illi, Deus est (est enim cordium scrutator) nec personam, sed cor respicit. Et quæ bruta animalia per legem naturæ non faciunt, ea legibus exigit Mahomet. Quis enim leonem à leone deuorari uidit, aut ab urso ursum, aut à pardali pardalim? Hic uerò manifeste homini, ut hominem occidat, præcipit. Et quis tam uanus, ut hunc à Deo esse crediturus sit? Deus enim rapinas & cædes non præcipit. Ad hæc scelus sceleri permutatur. Dicit enim, Aut moriantur, aut tributum soluant. Sic enim cædes permutatur auaricia. Non tamen inter hos terminos scelus consistit, sed extenditur longius. Quid enim tanta crudelitate & odio humani generis peius est, ut etiam illos trucidet, qui nihil mali admiserunt? Si enim Musulmanis in bellum profectis, aliquis illorum ceciderit, nequaquam seipsos, ut belli authores, reprehẽdendos existimant: sed super occisi cadauer singuli tot uiuentes trucidant, quot acquirere licuerit: & quò plus occiderint, eò magis occisi animam putant esse adiutam. Quod si uero homines proprios non habuerit, qui occisi animam iuuare cupit, Christianos ubicunque inuentos emit, eosque aut super corpus occisi, aut super sepulchrum illius iugulat. Et à Deo esse dicetur, qui talia legibus suis statuit? Idem dicit: Qui cum scorto mercede soluta concubuerit, nõ peccat. at qui uirginẽ ui uiolauerit, peccat: qui autẽ cum illa sibi cõsentiente concubuerit, non peccat. Et qui captiuas in bello ceperit, his pro sua libidine nullo prohibẽte utatur. Quomodo igitur Deo authore id faciet, qui scortationes & uirginũ uiolationes legibus confirmat? Et quod longe scelestissimum est, his qui iuxta Dei præcepta in hoc sæculo uixerint, illis singulis post obitum ipsorum balnea & domus augustas, mulieres denique & uirgines quàm plurimas à Deo dandas fore promittit: & quod idololatrarum Græcorum nominati theologi dicere nec ausi sunt, nec talia esse crediderunt, hæc Mahomet aperto ore legibus suis sancire non erubescit. Hi enim sentiunt, quod qui uitam suam honeste in hoc mundo transegerint, cum post obitum ipsorum, animæ illorum pure à corporibus liberatæ sint, tunc eos in deorum numerum referri, interque illos fortunatas insulas incolere, & cum illis exultare. Eorum uero qui impie hic uiuentes, impure simul & pollute obierint, animas in obscuros & tenebricosos locos discedere, & in fluuium perpetuis ardentem ignibus.

Et hæc quidem idololatræ Græci tradunt. Mahomet uero, qui se orthodoxon esse, & Deo proximum dicit, huiusmodi absurda & turpia legibus constituit? Minime certe perpendit, quod omnia hæc odij, iræ, & peccati effectus sint. Siquidem ante Adami transgressionem, ubi tunc

balnea?

balnea? ubi domus? ubi mulieres? Post peccatum uero & maledictionem, corpus contra animam instar feræ cuiusdam insurrexit: & cum hæc absoluta Dei consideratione careret, corpus uicit, animamq; à sublimitate & magnificentia sua detraxit, & abduxit in absurdas & uanas corporis concupiscentias et uoluntates: tuncq; anima ceu mancipiũ corporalium cupiditatum seruitio tradita est. Si igitur post mortuorum resurrectionem homines, qui iuxta Dei uoluntatem uixerunt, non possessuri sunt beatam illam uitam, quam Adam progenitor noster ante transgressionem habuit & amisit, sed eandem omnino uitã, quam post maledictionem sustinuit, acquisituri sunt, Væ hominibus illis. Verum hoc pessimum est, quod non modo de misera hac & execrabili uita Mahometis absurda opinio fertur, quam Deum iustis daturum promittit, sed de longe miseriori & turpiori, quàm hęc sit quam modo uiuimus. Adam enim post transgressionem, maledictionem & relegationem ex paradiso, Euam cognouit: uerum & hoc propter liberorum procreationem fecit, quos & progenuit. Ante transgressionem uero, angelicam uitam uixerunt. Præterea Adam Eua cognita, etiam postea hæc eadem unica erat mulier, & non plures. Non enim unum marem creauerat Dominus, & multas fœminas: nec multos mares, & unam fœminam: sed unum uirum, Adamum: & unam mulierem, Euam. Humano autem genere iam multiplicato, & in lasciuas & iniquas operationes prolapso, grauatus & indignatus est contra ipsos Deus, quemadmodum beatus ille Moses in ueteri Testamento describit, quod scilicet dixerit Deus: Non permanebit spiritus meus cum eis, quia caro sunt. quod nimirum toti carnales & terreni facti essent, non habentes conuenientem ipsis boni memoriam, & quod in lasciuiam penitus incidissent. Tunc dicit ad Noë Deus, Quoniam te inueni iustum in generatione hac, arcam fac ligneam talem, &c. Et fecit Noë arcam iuxta uerbum Domini, & arcam ingressus est cum tribus filijs suis, Sem, Cham, & Iaphet: ingressa est & uxor Noë in arcam, & tres uxores filiorum Noë. Viden' ut à Deo iusti testimonium accipit Noë una uxore contentus? quin & singuli filiorum ipsius singulas, easq; solas, uxores habuerunt, & ab ira Dei seruati sunt, totum uero humanum genus diluuij aquis deletum est. Hoc certe uel planè insipidum docere queat, quod unam eamq; solam uxorem uiro esse conueniat, iustumq; sit mulierem quoque uni soliq; uiro coniungi. Verum & hoc, ut prædiximus, post transgressionem propter liberorum procreationem factum est. Mahomet uerò manifeste docet, quod ea quæ iustis à Deo tribuitur merces, balnea sint, & singulis uxores plures, domusq; pulchre instructæ. Quomodo igitur à Deo fuisse dicetur, qui talia instituit? Quin etiam uanus est, qui talia recipit, creditq;, quod ea quæ Dei ira peccatori pœna euenit, tempore retributionis in boni & honesti mercedem sanctis iustisq; multipliciter retribuatur. Sed attende his quæ facta sunt. Dicit Moses: Et ingressus est Noe in arcam, & filij eius, & uxor eius, & uxores filiorum illius. Et postea dicit: Et exiuit Noe de arca, & uxor eius, & filij illius, & uxores filiorum illius. Atque in introitu quidem dicit: Ingressus est Noe, & filij eius, & uxor illius, & uxores filiorum illius. In egressu uero non sic, sed, Egressus est Noë, & uxor eius, & filij illius, & uxores filiorum illius cum eo: non aliud nimirum hac loquendi figura innuens, quàm quod iustum æquum'que sit, uirum unam habere

Gen. 6.

habere uxorem. Verumtamen tempus aliquando incidit, ut etiam ab illa abstinere conueniat. Cum enim Moses inquit, Ingressus est Noë in arcam, & filij eius: filios illius ceu murum interposuit, ipsum Noë ab uxore sua separantem. Dum uero rursum dicit, Egressus est Noë & uxor illius: significauit, quod ab hinc nihil impediat, quo minus uxori suæ coniungatur. Eadem etiam ratio est filiorum illius, & uxorum illorum. Porrò & ipse Moses in montem Sinai ascensurus, Iudæos sic compellat: Purificate uos ipsos singuli usque ad tertium diem, lauantes uestimenta uestra, & uxorem ne tangatis. Quin &
Gen. 2. ipse Adam cum Euam uidisset, dixit, Hæc est os de ossibus meis, & caro de carne mea. Et propterea derelinquet homo patrem suum, & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne una. Considera igitur quomodo post peccatum demum & stoliditatem hominum, polygamia increuerit. Adam enim non dicit, Et erunt multæ mulieres cum uiro in carne una: sed duo, hoc est uir & mulier. Vna uerò & plures inter se pugnant. Quamuis autem legislator Moses singulis Iudæorum uxores plures concesserit, in temporis successionem illud permisit: quemadmodum & in animalium sacrificijs factum est, ut eos ab impura filiorum cæde & oblatione abduceret. Sicut uerò Christus aduenìens animalium sacrificia prohibuit, legis scopum implendo: ita etiam uxorum pluralitatem sustulit. Mahomet uero hic loco temperantiæ intemperantiam legibus suis constituit, non in hoc tantum seculo, sed in futuro etiam hæc ab ipso Deo cum multo fœnore rependi docens. Et
Psalm. 9. uidere in illo licet illud Dauidis oraculum: Laudatur peccator in concupiscentijs animæ suæ. Et iniquus benedicitur, id est laudatur & celebratur, ab
" illis qui adulantur illi, & scelus ipsius irritant, & qui nec sensum quidem morbi propter silentium possunt habere: propterea etiam ille incurabilis existit. Quod enim morbi sensu caret, medicinam non quærit, nec admittit. Et hoc omnium atrocissimum est, cum malicia laudatur, nec malitia esse creditur. Mahomet enim, de quo sermo est, hominum uoluntati et uoluptati inprimis studuit, & secundum has docuit, ut uoluptatis ui quàm plurimos stultorum attraheret. Insuper, num soli uiri Deo curæ sunt, tanquàm creaturæ ipsius, mulieres uero nequaquam, cum non sint Dei figmentum? Num'que igitur uiri tantum talibus à Deo acceptis bonis fruentur, mulieres uero nullis omnino? Quandoquidem autem una creatura est uiri & mulieris, idem'que homo est omnis homo, si'que omnes simili ratione iudicandi sunt, & simili ratione recepturi, qui quidem honeste uixerunt, bona: qui uero male, iram Dei, repulsam pœnamque: omnino manifeste constat, omnes homines idem iudicium subituros, tam uiros quàm mulieres, cũ una eademque horum natura sit: eodem etiam modo omnes iuxta opera sua, quæ patrauerunt, uel bona uel mala sunt recepturi. Restat igitur, quod & iustum & decorum est, ut mulieres eadem, quæ uiri, accipiant. Et quemadmodum unicuique, qui honeste uitam suam transegit, iuxta Mahometi leges mercedis loco multæ mulieres retribuuntur: sic dentur etiam singulis, quæ honeste uixerunt, mulieribus plures uiri. Quod si hoc tanquam absurdum reticuit, eadem mente & iudicio de uiris quoque illum sentire & iudicare conueniebat. Præterea plures illi uiri unicæ dati mulieri, uel laudis gratia illi dabuntur (quod scilicet honeste uixerint) uel damnationis. Quod si ceu honeste uita sua functi sic remunerantur, cur his non plures datæ sunt mulieres?

benefi-

beneficij & mercedis gratia, ut dictum est? sed potius uiris multis mulier una? Si uerò illud ceu condemnatis contingit, hæc eadem sanè beneficia laudis, & bonæ retributionis domicilia sunt, ueluti Mahomet enarrat. Quod idem de multis mulieribus uni uiro datis sentiendum est. Si enim uiris dantur ceu damnationem meritæ, cur in easdem hæc conferuntur beneficia? Si autem laudem meruerunt, cur uni uiro multæ tribuuntur? Et quid'nam hac confusione est absurdius, & magis deforme? Vides'ne in quot absurda uel inuitus incidit, qui à uia uera aberrauit? Sed minime hæc ita sunt: non sunt, inquam, hęc. Quæ enim sanctis exoluitur retributio, nõ in delicijs uersatur, potationibus, balneis, et mulieribus, quæ omnia peccati & iræ fructus sunt, ut dictum est: uerum retributio hæc sanctitas est, puritas, & uita angelica, gaudium & hilaritas, & exultatio, quam oculus non uidit, & auris non audiuit, nec in cor hominis unquàm ascendit. Vides itaque fructum legislatori huic ex sua lege prouenientem. Cognoscitur autem à fructu operum ratio illius, aut non? Et quis tam stupidus & excæcatus, ut hæc quę dicta sunt non intelligat? Quomodo igitur Deum authorem referet, qui huiusmodi statuit? Et de his quid'nam pluribus opus est?

De nomine uerò Mahomet, scripto in dextra throni diuini parte, quid opus est uerborum apologiam contexere? Prudentes enim prudenter de hoc iudicabunt: stulti uero & stupidi, ut uoluerint. Non tamen, quasi nostri sermonis obliti, de Mahomete hæc quæ dicta sunt conscripsimus. Dixi enim, quod huius meæ ad te Apologiæ finis non sit, Musulmanos impugnare, & quæcunque absurda, perniciosa malaque dicant, faciantque, proferre: sed ut ostendam tantummodo, quod sine omni ratione & inique Christiani à Musulmanis accusentur: quod etiam fecimus. Quod si interim quædam de Mahomete diximus, ipsius rei argumentum nos dicere coëgit. Quandoquidem si de absurdis doctrinæ suæ scribere instituissemus, multa hic nobis dicenda essent. Quod uerò Christus de Mahomete sermonem non habuerit, nec in Euangelio nomen illius fuerit inscriptum, sufficienter à nobis in superioribus dictum est: sed & ipsa ratio hoc manifestius comprobabit. Quæcunque uiderunt apostoli & discipuli Christi, & quæcunque ex ore illius audiuerunt, hæc & literis prodiderunt, & docuerunt. Ex illis itaque Christi discipulis quatuor conscripserunt Euangelium. Vnus quidem Matthæus nomine, qui Hebraica lingua illud descripsit, in Palæstinæ institutionem, & Hierosolymæ, partium'que Affricæ. Alter uero Marcus, Latino idiomate conscriptum uulgauit in Achaiam, Italiam et Romam, quin etiam in omnes gentes occidentales. Tertius Lucas lingua Græca usus est, quod in Asiam, Aethiopiam, Persiam, Indiamque euulgatum est, & Arabiam. Quartus uero Ioannes, etiam ipse Græcis literis usus, Euangelium conscripsit, quod in Europæ aliquot partes diffusum est, & insulas aliaque loca à Græcis habitata. Sic inquam, Euangelium dispersum est in mundum uniuersum, non ui & necessitate, non gladio & ense, sed apostoli cum charitate, mansuetudine & humilitate uerbum Dei prædicauerunt. Et contrario omnino modo res successit. Apostolis enim percussis & colaphos passis, calumnia pressis, et in persecutione simul docentibus prædicatio illorũ nõ intercidit: sed quotidie crescebat & augebatur Christi Euangelium. Quin & hi ipsi, qui magno studio & labore in hoc incumbebant ut Christi nomen occultaretur, ne quis hominum

num confiteretur illum Deum esse, & ut mortis supplicium subiret qui ho faceret, hi ipsi inquam, ueritate cognita illi adiuncti sunt, eamq; coluerunt alij quidem ab apostolis, alij ab horum successoribus & discipulis edocti, & crediderunt Christum esse uerum Deum, & Dei uiuentis filium: quin eti dolore & fletibus prosequebantur anteactos dies, quibus in tenebris & Satanæ erroribus ambulauerant. Deus autem benignus et misericors, ipsorum suscepit pœnitentiam, ipsosq; Christiani nominis persecutores pastorum officio dignatus est, & doctores præconesq; Euangelij & nominis sui fecit Omnes etiam Euangelium recipientes, describebant illud singuli, legebant discebant, & in illo instituebantur, colebantq; quæ in eo erant scripta, tum deniq; summo studio ignaros horum erudiebāt. Et hoc modo Euangelium in orbem uniuersum dispersum est, omnesq; illud habebant totius terræ incolæ. A Christi temporibus itaq; usq; ad ea quibus docere cœpit Mahomet anni elapsi sunt plus quingentis. Quis uero post Euangelij cognitionem intra quingentorum annorum spacium ausus fuisset expungere Mahometis nomen ex Euangelio, si modò in illo scriptum inueniebatur? partim quidē quod qui unam tantum dictionem uel addere uel demere ausus fuisset, posthac Christiani nomen amisisset: partim uerò, ut demus impium quendam aliquā Euangelij dictionē expungere ausum fuisse, num uniuersum orbē unius ineptias secuturum fuisse putabimus? Nequaquàm. Hinc igitur elucet, Mahometis nomen nusquam in Euangelio descriptum fuisse. Præterea si Mahometis nomen Euangelij libris inerat, illum sanè Christus uel bonum, uel malum esse fuerat testificaturus. Si bonum, recepturi hunc certe erant omnes reges terræ, omnes præsides, omnes Christiani, eum nimirum qui Christi testimonio esset comprobatus, ut scilicet illius etiam utilitate perfruerētur. Si uerò malum dixit, retinuissent nimirum illius signa et indicia, et ne ab hoc læderentur custodiuissent. Quod si igitur uel ut bonum recepturi, uel ut malum auersaturi, non eiecisset uniuersus orbis ex Euangelio Mahometis nomen, etiam hinc apparet huius nomen in Euangelio scriptum non fuisse. Porrò nemo est qui alteri, priusquàm is natus sit, inuideat. Quis igitur Mahometem inuidia esset prosecutus, priusquam is nasceretur? Nemo prorsus. Et licet aliquis post natiuitatem illius hunc inuidia esset prosecutus, num totus orbis unius contra Mahometem inuidię erat subscripturus? Et quis tam imprudens, ut hoc non impossibile fuisse iudicet? Quare etiam hinc colligitur, Mahometis nomen in Euangelio non fuisse descriptum. Præterea siquidem dicerent Ismaëlitæ, quod in solo Euangelio Mahometis nomen scriptū inueniretur, quodq; illud Christiani eraserint, sufficientes essent hæ, quas diximus, demonstrationes ad ueritatem comprobandum. et illorum refutandū mendacia. Cum uerò addunt, illud etiam in ueteri Testamento à Mose conscripto extare, quomodo illud expunxerunt Hebræi? Illic etenim ne signum quidem de Mahomete inuenitur. Considera igitur qua fronte Musulmani dicant Christianos nomen illius inuidia motos ex Euangelio expunxisse? Hebræi uerò quam ob causam idem fecerunt? in circumcisione quippe, & in alijs quibusdam, cibis uidelicet alijsq; ritibus, Musulmani cum Hebræis cōueniunt. Nunc igitur uel hinc quoq; constat, quod nec in ueteri Mosis testamento, nec in Euangelio, Mahometis nomen contineatur. Et hæc quidem hactenus: sufficiunt enim hæc, ut uel stupidissimum in ueritatis cognitionem inducant.

Inter

Inter alia uero omnia etiam in hoc Christiani à Musulmanis accusamur, quod spernentes legem à Mose latam, accusationem mereamur, cum tamen nos accusatione digni, Musulmanos accusemus summis celebrandos laudibus. Num itaq; laudandi sint Musulmani, seu minus, singulatim in superioribus demonstratum est. Sed agedum de nobis ipsis nunc uideamus. Num soluta est à nobis Mosis lex? Quin potius ab Euangelio confirmata est, & id quod in lege infirmum erat & impossibile, hoc Euangelium compleuit. Omnis enim sermo, omnis scriptura, omnis actio cum fine certo dicitur, scribitur, & fit: & quemadmodum omnes fructus præcedit flos, ita omnium actionū dux est destinatus finis, apud cordatos homines. Et nunc diligenter, quæ dicuntur, considera, quomodo Adam nimirum à Deo formatus sit, & in paradisum collocatus, è quo propter diuinæ legis transgressionem extorris et exul factus sit, & maledictione à Deo suscepta & damnatione ut in eam terram redeat, è qua sumptus est, condemnetur. Quod sic euenisse uidemus. Mortem enim subijt, & defunctus in inferno detinebatur. Verumtamen opera diaboli totum genus humanum, & uniuersi simul inciderunt in facinora lasciua & illicita: & hoc perniciosum illis erat, quod relicto cultu creatoris cœli & terræ, & Dei factoris sui, seducti diabolum coluerunt, & idola, ut in superioribus diximus & demonstrauimus. Deus uero misericors, nequaquam uoluit creaturam suam ulterius diaboli tyrannide premi: hominemq; saluari uoluit. Quoniam uerò is ut sui iuris et liberi arbitrij sit, à Deo conditus est, nec ablatum ab ipso est antea illi concessum liberum arbitrium, sed semper liberum habens arbitrium permansit: uoluit saluare Deus hominem, sed tamen sua ipsius, hominis scilicet uoluntate & arbitrio, nō ui & necessitate, ut Mahomet prædicat. Cum uerò omnes homines diuturno planè morbo lasciuiæ, & plus quàm naturalium uitiorum & idololatriæ laborauissent, ab eo tempore impossibile erat eosdem facile à tam diutino morbo liberari. Cœpit igitur Deus instar peritissimi medici paulatim curare genus hominum, Hebræorumq; gentem boni huius initium constituit, præcepitq; uni hominum iusto & sancto, Mosi scilicet, ut ex Dei oraculis exorsus Hebræorum gentem institueret: quod & fecit. Quoniam uerò omnia quæ lege & Euangelio continentur, huic meæ Apologiæ particulari inserere non facile licet, particularia tamen quædam ex his in medium afferemus. & quemadmodum ex uno calice omne quod in dolio est, uinum diiudicatur: sic ex his singularibus, quis nam legis & Euangelij scopus sit, cognoscere poterimus, & num alterum contradicat alteri. Diligenter itaq; his quæ dicuntur attendito. Moses dicit, Non occides: Dicit Christus, Qui irascitur fratri suo ignis pœnam subibit. Et Moses quidem dixit, Non occides: Christus uerò, Nō irascaris. Nouisti igitur, quod primò quidem sanguinis, qui circa cor est in homine, efferuescētia oboritur, qua homo incitatur ad iracundiā, ex quibus & ipsa cædes sequitur. Qui uero ratione animi æstum refrenauerit, si non ad iram cōmotus fuerit, quomodo in cædis crimen inciderit? Et Moses quidē dicendo, Nō occides, hominem à malo & ipso peccato absterruit, ipsum uero non reddidit perfectū. non enim hoc homini multū profuerit, si à malo abstineat, nisi etiam bonum operetur. Quapropter Christus non dixit, Non occides: sed, Quicunq; iratus fuerit fratri suo, &c. radicitus ipsum crimen euellens. Et lex quodammodo fructū aufert (cædes enim iræ fructus est) Christus uero ipsam peccati arborē extirpat, id est animi æstum et iram. Et Moses quidē dicens, Non occides, in hoc cōstitit, nec ultrò progressus

ſus eſt. Chriſtus uero non ſic: ſed cum dicit, Quicunque iraſcitur fratri ſuo obnoxius eſt gehennæ ignis: ſic addit, Cum obtuleris munus tuum ad altare, & illic recordaris quod frater tuus aliquid habeat contra te, relinque munus tuum coram altari, & abi primum & reconcilieris cum fratre tuo, & tunc reuerſus offer munus tuum: charitatem fratris ſacrificio utiliorem iudicans. Et ſanè non dixit, Si tu habueris aliquid contra fratrem tuum (hoc enim antè prohibuit) quid igitur? Si habuerit frater tuus contra te. Non enim hunc modo à malo abſterruit, ſed & fratrem curari præcepit.

Dicit in lege Moſes: Non peierabis, ſed reddes Domino iuramenta tua. Periurium prohibens, iuramentum concedit. Chriſtus autem in Euangelio: Ne iures omnino, ſed ſit uobis ita ita, & non non: quid nam innuente hoc uerbo? non aliud quàm ut ueraces ſimus, & fide digni, & ut loco multorum iuramentorum uerba noſtra talia ſint quæ fidem poſſint mereri. Et ſanè qui iurat, uel uolens uel inuitus, iurando poteſt fallere aut falli: qui uero in uniuerſum non iurat, periurij periculum effugit.

Moſes idem dicit, Oculum pro oculo, dentem pro dente: nec aliud reſpicit quàm ut timore contentiones & pugnas mutuas prohibeat. Chriſtus autē in Euangelio: Quicunque tibi alapam inflixerit in dextram maxillam tuā, obuerte illi & alteram. & qui te in iudicium uolet rapere, & tunicam tuam tollere, dimitte illi & pallium. Et quicunque te adegerit ad milliare unum, abi cum illo duo. Nunc itaque te interrogo, utrum ex duobus mandatis iſtis legislatoris finem plenè attingit, num ſcilicet ut prohibeantur, quin potius ut omnino tollantur mutuæ lites, contentiones & pugnæ? Euangelica haud dubie. Si quis enim propter ultionem oculo ſuo altero priuetur, aut dente, non'ne ulciſcitur, & temporis occaſione id permittente alteri nocet, uel ad minimum iraſcitur, & iniuriarum memor eſt? Haud dubie. Qui uerò paratus promptusque ad hoc fuerit, & hoc ſtuduerit ſemper, ut ſi quis illi alapam infligat, non modo ſuſtineat à fratre illatam ſibi iniuriam, ſed cum humilitate alteram illi alapam obuertat: et cum re ſic geſta huius philoſophię ſtudioſus fuerit, et percutientē ſuſtinuerit, non'ne ſuſtulit hic & deuicit omne uitium, omnem contentionē & iram? Num hic'ne, uel ipſa lex legiſlatoris finem propius attigit? Non'ne diabolum letali afflixit uulnere, patrem pugnæ & offendiculorum? Diabolū enim cœlo eiecit faſtus, cum angelus eſſet, deinde inuidia & odium. In diabolo enim ne ueſtigium quidem eſt charitatis. Non tamen in homine ſolummodo diaboli odium inuenitur: ſed & dæmones inter ſe mutuò alter alterius perditionem & exitium concupiſcit. Propter inimicitiam uero & odiū, quo in homines laborant, pacem inter ſe habere uidentur. Et quemadmodū inimici ira mutua inter ſe concertant, alterque alterius quærit perniciem & interitum. ſi uero in alios hoſtes ijdem inciderint, omiſſo bello illo mutuo & inteſtino, cum illis congrediuntur: deinde uero rurſum alter alterius mutuā perniciem ſitire deprehenditur. Talis eſt etiam ea quæ inter hos putatur eſſe cōiunctio & concordia. in hominum enim pernitiem, non uero & integro animo contrahitur. Vbi enim ueritas apud mendaciorum patrē locum habeat? Homo aūt, qui alterius alapam ſuſtinuerit, non'ne facinus diabolo prorſus contrarium patrauit? Non ne coram fratre ſuo humiliatus eſt? imò magis coram Deo? Nonne fratrem dilexit, & propter charitatem fratri exhibitā diabolū confudit? Et quis tam inſipiens ut de his dubitet? Et qui ad hæc promptus talia dixerit & fecerit, quomodo fiet ut cum altero contentiones miſceat?

Dicit Moses, Diliges proximum tuū, & odio habebis inimicum tuum. Quid'nam hæc legislatoris uerba aliud quàm ueritatem uolunt constituere? Quid uerò Christus, Si dilexeritis eos qui uos diligunt, quæ'nam uestra gratia est? Diligite inimicos uestros, Benefacite odio uos habentibus, & orate pro his qui uos execrantur. Quæ'nam ex his legibus charitatem constituit? Vetus'ne an Euangelij lex? Illa enim post amicorum dilectionem propter multorum infirmitatem concedit quodammodo odium contra inimicos. Christus uero cum dicit, Diligite inimicos uestros, & orate pro illis: odium omnino ex homine sustulit. Qui enim hostem suum diligit, & pro illo orat, quomodo amicum aut alium hominem odio habebit?

Lex dicit, Non mœchaberis: Christus uero non sic, sed, Quicunq; uiderit mulierem ad concupiscendum illam, iam adulterium cum illa cōmisit in corde suo. En diligentiā legis considera. Non legem modò prohibuit, sed etiam lasciuum oculum, & ipsum quodammodo animi affectum. Qui enim seipsum usq; ad oculi commotionem custodierit, quomodo in adulterij crimen incidet? Quemadmodum uero brutis animalibus his quidem ultricia, illis uero defensiora & protectoria arma data sunt, ut leoni quidem ira & robur, apro dentes, boui cornua, lepori uero cursus celeritas, idemq; capreæ & ceruo: omnibus autem simul sensus quidam datus est, quo noxia omnia & uenenatos cibos auersentur, utiles uero appetant: sic & homini omniū loco mens data est, quæ dijudicare potest bonum à malo: & ab illis quidem abstinere quæ animam lędunt, utilia uero & salutaria appetere. Quod si uero forte carnali cupiditate & diaboli affectu in animum cogitatio quædam inciderit indecens, caprea uelocior turpem cogitationem effugere potest. Et si odio satanæ cogitatio hæc illum insecuta fuerit, animi zelum & feruorem sibi à Deo datum possidet in suum commodum: quo leonis aut ursi instar sese defendit, cogitationem hanc hostisq; bellum conculcare & extirpare concupiscit. Homo autem non custodiens sanum illud diuinæ gratiæ donarium, in illicitas & absurdas actiones incidit, quemadmodum in superioribus copiosius enarrauimus. Deus autem saluare uolens suam creaturam, hominē scilicet, legem Mosaicam misit, ceu ducem quendam & præceptorem. Et quemadmodum teneris adhuc infantibus cibus solidus non datur, sed tenerior & concoctu facilis, paulo pòst autem solidior, hinc rursum solidior alius, tandem etiam cibus perfectus: & ut imperfecta adhuc cognitione rerum præditis nondum philosophiæ disciplina præscribitur, sed primo quidem literarū elementa traduntur, & paulo pòst harum coniunctio & syllabæ: puero aūt per ætatem & incrementum ad perfectiorem ætatem progresso, etiam philosophiæ arcana proponuntur: sic eadem mihi & legis ratio uidetur. Propter hominum enim infirmitatem lex ad manuductionem boni data est, nō quidem ut hominem perfectum reddere possit, sed quemadmodum in sublimi scala primus gradus nos à terra attollit, nec tamen hoc ad summum scalæ ascensum sufficit, nisi multi simul superati sint propter altitudinem & sublimitatem: ita etiam in ueteri lege contingit, sancta quidem & iusta & à Deo lata (unus enim idemq; Deus est, qui et legem et Euangelium promulgauit) sed tamen propter hominum infirmitatem lex data est, pædagogum agens, et illos à terra subducens quasi in primū scalæ gradum, hoc est abstrahens illos à multis & ingentibus uitijs, et à terra in qua uolutabantur: non tamen illos ad scalæ summitatem perducere potuit. Euangelium uerò hominē eue-

xit, & in summum collocauit scalæ fastigium, quod ad cœlum usque pertingit. Quod enim in lege infirmum erat & impossibile, Euangelium impleuit, Sicuti demonstratum est. Dominus enim in Euangelijs sic ait, Non ueni ut legem destruam, sed ut impleam. Ante Euangelij enim tempora simul cognoscebatur qui nam uitiorum multitudine esset obrutus. Post huius uero annunciationem, libere sese uirginitatis politia protulit, & innumeri ex hominibus uirgines inueniuntur & muliebris & uirilis sexus. Cesso tamen de his dicere propter nimiam uerbositatem. Plurimi enim Christianorum uitã agunt angelicam. Nouisti ne autem nunc quomodo una eademq; lex sit illa à Mose lata antiquitus, & quam Christus in Euangelio tulit? Et quemadmodum rex aliquis missis seruo suo nummis quinq;, dicit illi, negotiare & operare cum his quamdiu peregre abfuero. Hic uero gratijs actis accipit, et negotiatur. Cum uero denuò peregre profectus fuerit rex, eidem seruo alios centum tradidit, nec propterea quinq; his ille priuatus est: sed nomen quidem quinq; nummorum defecit, nihilominus tamen hi quinq; multipliciter in ipsis centum cõtinentur: et cum centum nummorum numerus nominatur, necessariò cum his coniunctus est & unà intelligitur ipsorum quinq; numerus unà cum centenis: sic, inquam, in lege & Euangelio contingit. Lex quidem abrogata dicitur, citra controuersiam tamen in ipso Euangelio continetur ipsius legis finis, & multipliciter in hoc operatur, quemadmodum paulo antè diximus. Et hæc quidẽ abrogata est non ceu mala, sed ceu inutilis, quod præsens tempus attinet, nec usum habens aliquem. Et quemadmodũ in densissimis tenebris media nocte luna exorta tenebrarum profunditatem quasi attenuat, aërem tamen non omnino dilucidum reddit: sol uero exortus in tantum uniuersum orbem illuminat, ut etiam minimus in aëre puluisculus per solis radios conspiciatur. & luna quidem insitum sibi propriumq; lumen non amisit, disparuit tamen & obtecta est, propter solis splendorem: sic etiam in ueteri lege & euangelio contingit. Lex enim uetus idololatriæ quidem tenebras depulit, non tamen in uniuersum illuminare & absoluere potuit hominum animas: Euangelium uero illuminauit, docuit, absoluit, & homines in cœlum euexit, paradisumq; quam progenitor Adam amiserat, gratuitò cõcessit. Et quis tam infœlix, ut Euangelio relicto ad legem reuertatur, & quasi denuò ceu infans lactis nutrimentum concupiscat, nec instar uiri cibum solidiorem? uel quis ceu puer literarum elementa requirat, & non potius ceu absoluta prudentia præditus philosophiam? Vel quis solari lumine repudiato, lunarem amplectatur? Mihi sanè ea quæ scripsimus sufficere uidentur, ut facile, quicunq; uoluerit huius rei ueritatem cognoscat, quin & tu ipse. Si autem fortassis adhuc propter sacrificia, circũcisionem, sabbati ociũ, & ciborũ discrimen ratio tua dubitat & uacillat, minime tamen hoc fieri conueniebat, cũ de maximis illis & necessarijs sufficienter dixerimus: uerumtamen etiam de his, ut & reliquis, breuissime differamus.

Homines, ut suprà diximus, humanas idolis uictimas immolabant, nec alienigenas tantum, sed etiam proprios liberos. Et quemadmodum lignum tortuosum integram & nimiam inflexionem sustinere non potest, sed illud paulatim principio artificis arte & opportunitate ab inæqualitate priore immutatur, deinde omnino in rectum extenditur ceu regula aliqua: ita etiam in sacrificijs factum est. Concessit enim Deus primo tauros immolari, oues & hircos, ut illos ab impijs hisce hominũ immolationibus abduceret. Quid enim

enim his deterius & iniquius? Hæc tamen concessit Deus, ut paulo pòst & ipsa abrogaret, & homines in notitiam sacrificandi laudem induceret. Sic enim per Dauidem Deus locutus est: Non suscipiam ex domo tua uitulos, neque de gregibus tuis capellas. Num edam taurorum carnes, & hircorum sanguinem bibam? Offer Deo sacrificium laudis, id est hymnum oris tui cum sincero & recto corde: & redde Domino uota tua, & inuoca me in die tribulationis tuæ, & eripiam te, & glorificabis me. Et hæc tanquàm sub Dei persona dixit, auersantis animalium uictimas. Per seipsum autem ad Deum sic dicit: Quoniam si uoluisses sacrificium, dedissem tibi. Holocausta non cõprobas. Sacrificium Deo, spiritus contritus. Cor contritum & humiliatum Dominus non despiciet. Viden' quomodo in omni negotio à summo ad infimum tandem prophetæ locuti sint? Si igitur de sacrificijs dilucide dixerũt, quod Deo non grata sint, sed temporanea quædam concessio, iam post inutilem animalium oblationem sacrificatur & cantatur per os & labia ex puro & sincero corde, quod & factum est. Qui enim antè idololatræ, tyranni & persecutores Christi fuerant, qui Christum ignominia affecerant, conuersi doctores & præcones orbis facti sunt, & pro nomine Christi occubuerunt, seipsos proponentes formulam eorum qui in Christum credunt, ut dictum est. De circumcisione autem copiosius in superioribus diximus. Verumtamen etiam nunc sic dicimus. Circumcisio cordis est circumcisio, non carnis. Abundantiam enim cordis circumcidere debent singuli, non carnis. Abundantia enim cordis peccatum est, quod conciliauit diabolus & homo propter uoluptates. Quod uero Deus in homine fecit, non est superuacaneum. integrũ enim est, & bonũ, & abundans est nihil. Si itaque homo cordis abundantiam circumciderit, id est peccatum, hic reuera uere circumcisus est. Si autem peccato obnoxius fuerit, & carne circumcisus, uana & inutilis est huius circumcisio. Sed & Moses sic inquit: Hodie itaque circumcidite duritiam cordis uestri, & ceruicem uestram ne induretis amplius. Dominus enim Deus uester, hic Deus deorum est, & Dominus dominantium. Deus magnus & fortis. En qualem Moses circumcisionem faciat? Non carnis certe, sed cordis. Verum & martyr Christi Stephanus cũ Hebræis disputans dixit, Duri ceruice & incircumcisi corde, qui recepistis legem, & non obseruauistis eam. Sabbatum uero non casu aut fortuitò institutum est, ut homines eo die ociosi desiderent (ocium enim per se uitio habetur) sed ut Iudæi omnino ab ijs quæ uitam attinent uacantes, spiritualia curarent. Et in hunc finem institutum est, ut sabbato quidem uacarent à curis uitam spectantibus, in cõcionem uero ardenti studio & cura abirent. Et clare constat, quod sacerdos in sabbato duplicem laborem absoluebat, et duplices oblationes immolabat. Iudæi autẽ etiam hoc neglecto uoluptatibus magis studebant et delicijs. Quapropter & propheta increpans illos, dixit: Væ abeuntibus ad diem malum, qui appropinquatis & contingitis sabbata ficta. Et Iudæis quidem, ut diximus, sabbatum institutum est, ut à curis uictum spectantibus uacantes, ad conciones sacras studiose conuenirent. Christianis uerò non similiter, utpote cum quotidie ad conciones & preces ipsis conuenire solenne sit. et sic laboratur ut hi quidem plus, illi uerò minus singulis diebus orẽt. Et quemadmodum in omnibus præceptis lex minimum illud & imperfectum exposuit, Euangelium uero uniuersale illud & totum: ita etiam in Sabbato fieri uidemus. Lex quidem sabbatum constituit, ut conciones adirent. Euangelium

Deut. 10. Act. 7.

uero quotidie hoc fieri uoluit, idq; non semel tantum in die, sed millies, si cui libuerit. Quod si uolueris, dicam id dilucidius. Iudæis ad Christum sabbato apportantibus magnam infirmorum multitudinem, claudorum, cæcorum, aridorum, paralyticorum, dæmoniacorum, aliorumq; uarijs morbis laborantium, omnes eadem ipsa hora sanauit. Iudæi uerò inuidia & ira pleni, cum aliud quod Christo obijcerent non haberent, dicunt illi, Non licet tibi hoc facere sabbato. Quin & Pharisæi uidentes Christi discipulos sabbato spicas uellere & comedere, dixerunt eundem sermonem. Quid uerò ad hos Christus? Annon legistis quid fecerit Dauid, cum esuriret ipse, & qui cum eo erant? Quomodo ingressus sit in domũ Dei, & panes propositionis comederit, & dederit his qui cum eo erant in die sabbati? Sabbatum enim propter hominem factum est, & non homo propter sabbatum. Sed & alia quædam est sabbati ratio. Sex diebus Deus creauit omnia, & septimo quieuit ab operibus suis. Tum & Christus in sepulchrum depositus, sabbato quieuit. in parasceue enim laborauit: latroni enim salutem dedit. die uero dominico rursum operatus est, suscitando primum, ut Deus, proprium corpus, & multorum aliorum: deinde & apostolis apparens, confortauit illos, & cum his alios multos apostolos. Et quod septem exactis seculis, id est annorum septem millibus à creatione mundi, uniuersalis omnium hominũ quies futura sit. Eò usq; enim omnis actio tam bona quàm mala extenditur: tempore autem illo resurrectio mortuorum & iudicium operum futurum est, & singulorũ iuxta opera sua retributio. & hos quidem qui impie uixerunt, æterna manet damnatio: pios uero bonosq;, uita æterna, paradisus & bona q̃ plurima, quæ oculus non uidit, & auris non audiuit, & in cor hominis non ascenderunt. En igitur quis ocij illius sabbatini finis sit, & quomodo errauerint ac adhuc errent, ueluti in omnibus alijs, miseri & stulti Iudæi.

De cibis uero ipsa ueritas sic se habet. Omnia quæ fecit Deus, ualde bona sunt: & si bona sunt, quomodo legislator ea pro malis & reijciendis erat iudicaturus? Cum Deus ad illos dicat, Ecce dedi uobis omnia ad comedendũ, ut herbas campi. Sed cum in deserto moraretur immorigera & ingrata Iudæorum gens, singulis diebus manna à Deo missum accipiebant: cæterum contra Mosem, imò ipsum Deum murmurabant quotidie, & suillas Aegypti carnes appetebant, quas antea comederant, & infinita alia (in primis tamen præ alijs suillarum carnium desiderio tenebantur.) Hac igitur de causa interdixit his legislator Moses, ne his uescerentur, ut eos ab omnibus Aegypti cupiditatibus abduceret. Sed de his ipsis audi. Quod enim uniuersus mundus in idololatriæ tenebras & barathrum inciderit, manifeste constat: in primis tamen omnium Aegyptij omnia ferè animalia adorabant, & deorum numero ascribebant. & quæcunq; hi tanquàm Deos uenerabantur, hæc Moses legislator immolare iussit: è uolatilibus quidem turturem & columbam, è quadrupedibus uero bouem, ouem & capram. sed porco uesci prohibuit, quoniam huius cibus magni erat precij apud Aegyptios simul et infelicissimos Iudæos. Moses igitur ipsis immutare uolens Aegyptiorum ritus, ea immolare iussit quæ Aegyptijs pro dijs erant, ut intelligerent se frustra hæc colere & uenerari. Quæ uero chara habebant, & magni faciebant, cibi gratia, illorum esum interminatus est: in primis tamen suillarum carnium, propter insatiabiles harum cupiditates, ut dictum est. Christus uero nihil è cibis prohibuit, nec etiã apostoli, horumq; successores. Quod si uero

aliqua

aliqua animalia sunt à quibus Christiani abstinent, hoc simpliciter diutinæ consuetudinis & propriæ uoluntatis gratia faciunt, non propter doctorum & Euangelij traditionem. Vetus enim lex hasce obseruationes habebat, Euangelium uero nequaquam: sed omnia in uniuscuiusq; potestate & arbitrio sunt constituta. propter diutinam uero, ut dictum est, consuetudinem à quibusdam animalibus abstinent, nec illis uescuntur: quemadmodũ qui penes nos sunt Monachi, ab omnium carnium esu abstinent, non quod has impuras & reijciendas esse arbitrentur, sed uitam (ut dictum est) augustiorem sequi cupientes, & rempub. habere longe sublimiorem propter corporis sui tolerantiam carnibus abstinent. Et ecce ex his quę de lege scripsimus, iudicare potes, legem Euangelio contrariam non esse, nec Euangelium legi: omnia enim hæc sibi consentiunt. Legis uero infirmitatem Euangelium cõpleuit. Si enim lex perfecta fuisset, nequaquam sic per Ieremiam prophetam dixisset Dominus: Ecce dies ueniunt, dicit Dominus, & constituam super domum Izraël & domum Iuda fœdus nouum: nõ secundum fœdus quod pepigi cum patribus ipsorum, in diebus cum apprehenderem ego manum ipsorum, ut educerem eos de terra Aegypti: quoniam ipsi non perstiterunt in fœdere meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus. Quoniam hoc est fœdus quod statuam domui Izraël post dies illos, dicit Dominus, Dabo leges meas in sensus illorum, & in cor ipsorum inscribam eas, & ero ipsis in Deum, & ipsi erũt mihi in populum. Nec docebit unusquisq; proximum suum, et quilibet fratrem suum, dicens, Cognosce Deum: quoniam omnes cognoscent me, à minimo ipsorum usque ad maximum illorum. Quoniam propitius ero iniquitatibus illorum, et peccatorum illorum & delictorum non amplius recordabor. Attende diligenter ad ea quæ dicuntur. Dicit Deus, Ecce dies ueniunt, et constituam super domum Izraël et super domum Iuda fœdus nouum. Dicendo, constituam fœdus nouum, ostendit primum illud esse imperfectum, futurum uerò illud fore perfectum. Cum item nouum dicit, ostendit alterum illud esse uetus, cuius nullus sit usus. Quin dilucidius adhuc dixit, Non secundum fœdus, quod pepigi cum patribus illorũ, quoniam non perstiterunt in fœdere meo, & neglexi eos, dicit Dominus. Omnino autem hinc elucescit, quod uetus quidem fœdus abrogauit, nouum uero gratuitò concessit. Sed adhuc clarius de hoc locutus, sic dixit: Ero ipsis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum, & omnes cognoscent me à minimo ipsorum usq; ad maximũ. Quoniam propitius ero iniquitatibus ipsorum, & peccatorum illorum delictorumq; non amplius recordabor. Vides quomodo Israëlis quidem populum reprobauerit, proculq; à se abegerit: & gentes, quibus nouũ fœdus, id est Euangeliũ traditũ est, populum suum nominauerit? Et domum Izraël & Iuda de ipsis gentibus dicere uidetur Deus, de Hebræorũ uero gente nequaq;. Quos etenim Christus diaboli filios uocauit, quomodo pater huius Deus eosdẽ populũ suũ appellaret? aut Deus ipsorũ esse diceretur? Similiter per Esaiam quoq; sic inquit Deus: E' Zion exibit lex, & uerbũ Domini de Ierusalẽ. Et quæ nam lex alia de Zion & Ierusalem egressa est, pręterquam Christi doctrina et Euangelium? Mosaica enim lex in monte Sinai promulgata est Iudęis, genti immorigerę et ingratę: Christi aũt doctrina & Euangeliũ ex Hierusalẽ. Verũtamen tute tecũ cõsidera, et uide. Quemadmodũ homo tabernaculũ quoddã umbratile extruens, de hoc nõ multũ sollicitus est, in domo aũt extruẽda summo studio utiť, et in primis curat ut fundamẽtũ positũ sit firmũ et stabile, ut forma domus sit cõmoda, et culmen

Ierem. 31.

Esa. 2.

culmen imponat concinnum: quin etiam de elegantia domus non paru[m] solicitus est. in domo enim sua pater familias habitat. Sic etiam in ueteri leg[e] & Euangelio contingit. Euangelium quidem, secundum quod in eo requi[e]scere Deus uoluit, per omnia sanctum fecit, perfectum & iustum & stabil[e]. In lege uero nõ sic: sed uolens hanc tantum non ceu inutilem abolere, qua[si] in transcursu ipsam tradidit, ut legis defectus per Euangelium implerentu[r] & resarcirentur. Cæterum quemadmodum de Christo prophetæ uaticina[ti] sunt, & hæc quidem sermonibus claris exposuerunt, hæc uero per ænigma[-]ta: non solum autem de Christo, sed etiam de Euangelio & illius discipul[is] apostolisq́ꝫ: sic etiam de lege. Et primo quidem cum Isaac benedicere uell[et] filio suo primogenito Esau, non complacitum est Deo in hoc: sed Iacob[o] post hunc nato benedixit. Et Esau quidem typus erat legis & populi Iuda[i]ci, Iacob uero typus Euangelij & populi ex gentibus collecti. Iudas uerò I[a]cobi filius genuit Phares & Zara. Cum autem Zara ad nascendum egrede[-]retur, manus quidem eius emicuit, corpus uero nequaquam. Cum autẽ ob[-]stetrix manum filo tincto religauisset, manus infantis rursum ingressa est, & postea natus est frater eius Phares: quo in lucem edito, tandem & Zar[a] natus est. Hoc autem uiso obstetrix dixit, Quare propter te solutum est se[-]ptum? Septum certè ab omnibus prophetis lex Mosaica appellatur. Quis i[-]gitur exposuit obstetrici duos esse infantes? & quá nam de causa coccine[o] filo manum alterius religauit? Tum quid'nam innuens dixit, Quare pro[-]pter te dissolutum est septum? id est, quomodo tu typus legis factus es? E[t] quemadmodũ qui modò apparuisti, deinde absconditus es, & frater qui po[-]sterior te erat, prior in lucem editus est: sic etiam septum, lex scilicet, qua[e] prima esse apparebit, paulo pòst posteriores habebit partes. Lex uerò Euan[-]gelij, quæ postremo uentura est, ante hanc enascetur. Vnde'nam obstetrix edocta hæc dixit? Diuina certe uirtute hæc uaticinata est: et quæ per prophe[-]tas loquitur Dei uirtus, per os etiam mulieris locuta est. Planius tamen ad[-]huc & dilucidius per Ieremiam dixit Deus: Ecce dies ueniunt dicit Domi[-]nus, & constituam super domum Izraël & super domum Iuda fœdus no[-]uum, &c. ut superius dictum est. Viden' quomodo per figuras & prophe[-]tias manifeste & clare Deus legem demonstrauerit ociosam quidem esse, & imperfectam: euangelium uero efficax & perfectum? Nihilominus miseri & excæcati Iudæi nec imperfectam & impotentem legem obseruant, sed quotidie uel primi illius trangressores esse deprehendũtur (non accuso illos peccatorum, quis enim à peccatis abstinere poterit? sed de lege dico, quod illam transgrediantur) & ijdem si maxime uellent facere ea quæ legis sunt, nõ tamen possunt. Et uide quà ratione hoc fiat. Deus cõstituit & decreuit, ut Hierosolyma omniũ, quas gẽs Hebręorũ habet, urbiũ sit metropolis, in qua Solomon templũ ædificauit, præcepitq́ꝫ Deus ut intra templũ sacrificia fiant, & oblationes pro peccatis hominũ: extra Hierosolymã uero & templũ hoc sacrificia nulla esse offerenda. Quandoquidem igitur Hierosolymarum urbs destructa est, et templũ subuersum, neq́ꝫ iam sacerdotiũ habent ad sanctifica[-]tionem sui, neq́ꝫ modum offerendi Deo, quid'nam ipsis est reliqui? Nihil o[-]mnino. Propter hæc itaq́ꝫ & alia multa, quæ nunc exacte scribere non est o[-]pus, neque Christiani esse deprehenduntur, quia euangelium non recipi[-]unt: neque hæretici, quia nullum prorsus sequuntur hæresum doctorem: neque Musulmani, quia Mahometem non sectantur: neque Iudæi, cum nulla

Gen. 27

Gen. 38

nulla, quæ legis sunt, faciant: sed tales esse conuincuntur miseri, qui quid colant credant'ue ignorent, sed in perditione uiuunt. Viden' quomodo à uera & recta uia aberrantes, cum se rectà incedere arbitrantur, in barathro & perditione esse conspiciuntur? Et hæc quidem hactenus.

Quoniam uero in omnibus, quę prius ad nos partim scripsisti, partim ore retulerunt tui ad nos nuncij, uoluntati tuæ obsecuti, copiosius nos defendimus, nunc age tui sermonis memineris. In fine enim literarum tuarũ sic dixisti, Prudẽti uel una sufficit oratio: quod reuera sic est. Si igitur prudenti uel una sufficit oratio, ut tu ipse testaris, et ipsa docet ueritas, prudẽs uerò aliquis multis sermonib. auditis bonis uerisq;, nec illos receperit, uel decerpserit fructum illorum, nonne meritò accusandus & reprehendendus fuerit? Vbi igitur nostrę hæ literę, hęcq; nostra apologia ad te peruenerint, adhortor ut diligẽter hæc consideres, & per singula uerba discutias, latentem thesaurum in his haud dubie inuenturus. Non enim animi nostri fœtus sunt, sed ex libris Mosaicis, sed ex Dauidis Psalterio, sed ex prophetis & Euangelio desumpta, quæ et ipse Mahomet & omnes Musulmani sancta & iusta esse cõfitentur & dicunt. Et hæc ipsa sunt, quæ uerbotenus ostendunt Christũ filium Dei esse, & eundem Deum simul & hominem. Ipse enim est, qui ab omnibus prophetis Deus est prædicatus. Is est quem Abrahã, utpote Deum, adorauit, & iudicem omnis terræ dixit. Is est quem cantu celebrauerunt angeli, & quem uirtutes supernæ in nubibus suis gestauerunt, quem uidit Daniel uenientem in nubibus ad iudicandum orbem. Is est, cui omnis creatura seruit, illius dicto obediẽs, uenti scilicet, mare, & reliqua. Is est, quo uiso infernus regnũ suum amisit: cæterum & ante mortem cum tremore implebat huius imperium, dimittens Lazarum, & alios. Hoc testantur infinita illa, quæ fecit, miracula. Et quid dicã amplius? Is est, qui à Deo patre testimonium sæpius accepit. De hoc Dauid dixit: Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo "
in uoce exultationis. Quoniam rex uniuersæ terræ Deus. Psallite pruden- "
ter. Deus regnauit super gentes: quemadmodum in superioribus copiosius "
dictum est. Non enim de Deo patre dixit, nec de Dei filio, quod prius quidẽ non existens rex uniuersæ terræ, postea uero regnum super omnes gentes & omnem terram acceperit: sed hæc propter hominem, quem assumpsit filius & uerbum Dei, propheta dixit, qui nec regnabat, nec à gentibus omniq; terra adorabatur, eo quòd nondum esset natus. Post natiuitatem autem illius data est illi gloria, honor & potestas, ut dixit Daniel, & regnum. Cæterum & ipse Dauid eodem loco: quin & ipse Christus post resurrectio- Matth. 28
nem quasi obsignans huiusmodi prophetias, dixit apostolis: Data est mihi "
omnis potestas in cœlo & in terra. Profecti, docete omnes gentes: qui cre- "
diderit & baptizatus fuerit, saluabitur: qui uero non crediderit, condemnabitur. Vides'ne quanta cum simplicitate & luce appareat, quod de homine, quẽ filius & uerbũ Dei assumpsit ex diua Virgine, eadẽ dicunt prophetæ, sed & ipse Christus: & de illo extant omnia testimonia propter hominũ infirmitatem? Ipse enim filius Dei secundum diuinitatem testimonio non indiget. Quo enim testimonio Deus indigeat? Verumtamen quemadmodũ de Christi incarnatione, cruce & passione, resurrectione itẽ & assumptione, de lege quoq; & alijs uaticinia sunt prædicta, uisiones uisæ, typi facti: sic etiã de baptismo prophetiæ & typi sunt propositi, quę tamẽ omnia ꝓpter nimiã copiã, ut etiã in alijs, omisimus. De his tamẽ quędã particulariter pstringamus,

gamus. Moses ille magnus, si non potuisset per mare rubrum Hebræorum gentem traducere, perissent sanè Pharaonis manibus. Iosue etiã filius Nun, nisi Iordanem in diuersas partes secuisset, non ingressi fuissent Iudęi terram promissam: arca uero propius propiusq; ad Iordanem fluuium allata, aquæ diuisæ sunt, & per siccum transiuit omnis Iudęorum populus: & arca typus erat diuæ Virginis Mariæ, quæ filium & uerbum Dei secundum carnem peperit. Cæterum & propheta Helias extruxit altare, & lignis holocaustisq; simul impositis, nullum omnino ignem inferebat, sed cum altare aqua perfudisset, orabat, cœloq; delapsus ignis sacrificium consumpsit. Vides ne igitur quomodo omnia, quæ Christiani colunt, primis illis & uetustis testimonijs comprobata sunt? Hæc enim & alia multa baptismum denotabant. Sine hoc enim hominem saluari, est impossibile. Quapropter & ipse Christus dixit, Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluabitur: qui uero non crediderit condemnabitur. Cum uero hæc omnia sic se habeant, nonne ridiculum fuerit, quod libros quidem summo honore prosequimini, Deum uerò in his celebratum contemnitis, dicentes hominem esse, & non Deum? Licet itaq; q̃ fusissime fieri potuit, non scripsimus, propter nimiam scripturæ copiam, tardumq; infirmitatis tuæ iudicium, nihilominus tamen hæc tanta scripsimus ut uel stupidissimo ad rectum uerumq; discendum sufficiãt. Et ecce idem in te hodie, quod et in Iudęos, competit. de illis enim dixit Dominus: Dabo illis
Amos 8. famem, sed non famem panis & aquæ, sed famem audiendi uerba Domini. Et sic omnino euenit. A tempore enim illo, quo Christus mortem subijt, in iram inciderunt irreconciliabilem & sempiternam: ex tunc omnis sanctificatio omnisq; doctrina ab illis defecit. Idem igitur & in te contingit. Nam in hodiernum diem usq; uerbum Dei nec audiuisti, nec edoctus es: sed in stultitia ambulauisti, & tenebris. Nunc uerò missa tibi sunt Dei oracula, sanctorum & prophetarum dogmata: hæc igitur attente considera, & fine diligenter inspecto & accurata inquisitione stude, ne posthac in tenebris ambules, ne illud Dauidis in te impleatur oraculum, dicens, Filij hominũ quousq; aggrauatis cor? quàm diu diligitis uanitatem, & quæritis mendacium? Et cognoscite, quod Deus mirifice extulit sanctum suum, id est Christum. Quin & illud magni illius & admirandi Solomonis, dicens: In animam maleuolam sapientia Dei non transit, nec in corpus peccatis deditum. Ne similis fias deserto & solitudini spinas producenti, & tribulos: sed potius similis sis terræ fructiferæ, quæ semen susceptum trigecuplum, sexagecuplũ, & centuplum rependit. Sic tu recepto Euangelij uerbo fructũ proferas centuplum. Deum obtestor creatorem cœli & terræ, ut is oculos tuos aperiat, & dilatet cor tuum, ut facias opera tibi salutaria, quo paradisum et omnia bona in hac reposita possidere queas.

AMEN.

ALCORANI, ID EST LEGIS PER MAHOMETEM LATAE CAPITA, QVAE PRIMA *oratione confutantur, sunt hæc.*

QVod Mahomet tempore epilepsiæ, cum spumans hinc inde uolueretur, dixerit sibi archangelum Gabrielem se conuenientem uidisse. 1

Quod librum conscripserit, Arabice Corran dictum, Græce uero, legem Dei salutiferam. 2

Quod prophetam Dei & apostolum se nominauerit. 3

Quod Mosaica, Psalterium & prophetica scripta, iusta, sancta & uera nominauerit, præcipue uero Euangelium confessus sit iustum, sanctum, rectum, uerum & perfectum esse, & (ut in capite Iona reperitur) Dei cõmonitiones uocauerit. 4

Quod non à Mahomete solo, sed etiam ab alijs lex illa lata sit. 5

Quod à Mahomete promulgata lex ore ad aures à diabolo lata sit. 6

Quod quidam dignitate Chalibas existens, id est summus doctor, religionem Christianam receperit. 7

Quod Mahomet cũ in hæreticos quosdam Nestorianos & Arrianos, quin etiam Iudæos aliquos incidisset, omnem horum maliciam collegerit. 8

Quod iactabundus de se dixerit: Si omnes homines conueniant, omnes spiritus & angeli, non poterunt Alcorranum meo similem constituere. 9

Quod in fastigio dexteræ partis throni diuini Mahometis nomen inscriptum sit. 10

Quod legem non per miracula daturus uenerit, sed per gladium: et quod nõ credentibus illi, aut mortis supplicium ferendum, aut tributa pendenda sint. 11

Quod interdixerit, ne quis suæ sectæ uel ordinis cum aliquo Christianorum disputet. 12

Quod Noë & Abraham, ipsi denicꝫ apostoli, eiusdem quam ipse postea promulgauit doctrinæ sectatores fuerint. 13

ORATIONIS II. CAPITA.

QVod ea quæ in Mosaicis præceptis, prophetis, psalterio & Euangelio continentur, sancta, iusta & Dei traditiones nominet, amplectatur & obseruet: quodcꝫ illius sectatores non sint, qui hæc non impleuerint. 1

Quod legis suæ sectatores in partes septuaginta tres sint diuide[illegible], quarum unica sola sit saluanda, reliquas uero igni tradendas fore. 2

Quod nisi à Deo esset Alcorran, multa in eo essent sibi inuicem contraria. 3

Quod cum Gabriele ad Deum ascendens, in angelum inciderit decies millenis uicibus maiorem toto mundo, deflentem peccata sua: qui sua ipsius intercessione ueniam apud Deum impetrauerit. 4

Quod ipse scopus & sigillum sit prophetarum. 5

Quod rapinas, cædes & periuria prohibeat, eademcꝫ rursus permittat. 6

Quod

7 Quod Deus illi permiserit peierare.
8 Quod Deus secum collocutus, dixerit se lusus gratia mundum condidisse.
9 Quod in capite Mipacara, id est iuuenca dicto, Iudæos & Christianos salu[tem] consecuturos esse dixerit: in capite uero Amram, contrà asserit, nemine[m] sine Ismaëlitarum lege seruari posse.
10 Quod ante ipsum nemo possit paradisum ingredi. Et rursum dicit, quo[d] Deus illi multas mulieres uirosq; ante se paradisum ingressos ostenderi[t].
11 Quod Deus post resurrectionẽ domus elegantes, balnea & hortos, pluresq; mulieres se daturum promittat Mahometicæ legis sectatoribus.
12 Quod in capite Sad, angelos ex igne, homines uero ex puluere factos es[se] affirmet.
13 Quod in capite Emele, quod muscam significat, de Solomone et muscis me[n]dacium prodat stolidum, quod & fatetur.
14 Quod in capite Rubeso, de Solomone & uerme tradat, superiori mendaci[o] simillima.
15 Quod in libro Enarrationum, causam ponit, cur illis uino interdictum sit.
16 Quod cœlum hoc creatum, ex fumo factum sit: mare autem, ex monte quodam Caph nominato.
17 Quod solem, lunam, lumine & uirtute æquales esse dicat.
18 Quod à Gabriele, ut cœlum ascenderet, uocatus, ex Dei manu sibi imposit[a] tantam frigoris uim senserit, ut quæ ad medullam dorsi usque penetrauerit.
19 Quod in capite Sad tradat, dæmones cum angeli essent, à Deo ut Adamum adorarent esse constitutos: cumq; hoc aliorum angelorum more facere noluerint, propterea dæmones esse factos.
20 Causam tradit, propter quam suillis carnibus interdictum sit.
21 Quod Deus in fine mundi omne hominum & angelorum genus occisurus sit.
22 Quod librum conscripserit, duodecim millia sermonum continentem: è qu[i]bus ter mille quidem ueri sint, cæteri autem falsi.
23 Quod in capite Ceramar dicat, se lunam in duas partes dissecuisse, quarum altera quidem in tunicam illius, altera uero in terram deciderit: deinde uero integram rursum restituisse.
24 Quod Deus & angeli pro Mahomete orent.
25 Quod in capite Helmaida, quod si interpreteris, mensam significat, affirmet, Hebręos & Christianos non esse filios Dei, nec amicos eius, eò quod affligantur.

ORATIONIS III. CAPITA.

1 QVod impossibile sit Deum habere filium, sine muliere.
2 Quod si filium Deus habuerit, erit inter utrosq; dissidium.
3 Quod in capitulo Elnesa, quod mulieres significat, dicat, Christum esse uerbum Dei, animam Dei, & spiritum Dei.
4 Quod Christum ex uirgine citra uirilem operam genitum esse testetur.
5 Quod neget Christum & Deum esse & Dei filium, illius etiam incarnationem. Eundem uerò nudum tantũmodo, ut Nestorius, hominem uocat: sanctum uerò, & cunctis hominibus excellentiorem.
6 Non Christum, sed alium loco illius crucifixum esse.

Quod

Quod Deus Christum ad se in cœlos uocauerit, hunc autem in fine mun- 7
di uenturum esse, & Antichristum occisurũ, quo facto & ipse Christus mo-
riturus sit.

Christianos Deiparam uirginem in Deos retulisse, eamq; sororem esse 8
Mosis & Aaronis.

ORATIONIS IIII. CAPITA.

QVod in cœlos surreptus Mahomet, corã Deo steterit, & audiuerit ua- 1
ria, rursumq; in terram delatus sit.
Dæmones etiam salutem esse consecuturos. 2
Alcorrani interpretationem neminem intelligere, nec ipsum quidem Ma- 3
hometem, sed solum Deum.

IN MAHOMETEM ORATIO PRIMA.

VISQVIS alteri contradicere proposuit, scopũ unum pręfixum habet, ut sua quidem confirmet, & obiecta destruat. Quandoquidem ergo de fide in Christũ sufficienter disseruimus, & quàm rectissime, ut mihi simul & ueritati uidetur, confisi agedum sancto spiritui, ab illis quidem contempto, à nobis autem honorato, uideamus quæ'nam sint uerba illa, quæ contra Deum & ueritatem euomuit perditionis filius Mahomet: non obliti interim huius, quod suprà diximus, nõ scilicet nostri instituti esse, ut in uniuersum omnia quæ à Mahomete absurde instituta sunt redarguamus, sed ea tantum refutabimus, quæ blasphema in Christum & illius in carne conuersationem impie & imprudẽter quidam infremuerunt. Et ne ceu infirmiores certamen detrectare uideamur, nunc illud Deo auxiliante subibimus, ut in utilitatem quærentium se ueritas eluceat.

Regnante Heraclio Romanorum rege, homo fuit perniciosius & uæsanus, qui os quidem suum posuit in cœlum, & contra altissimum iniqua locutus est, lingua autem illius transiuit in terram: quem sanè non errauerit quispiam, ut mihi uidetur, si diaboli primogenitũ & filium perditionis patremq; simul & filium mendacij uocauerit: nomen illi Mahomet, Arabs natione, peruersus ingenio, & animo peruersior. Hic hæreticis quibusdam conuersatus, & ab ijsdem institutus, semen excepit, quod in docentis & edocti cordibus arauerat & seminarat zizaniarum seminator, & spinas tribulosq; protulit centuplo plures. Omnem enim ferè hæresim in unum colligens, & hac cum sui ingenij figmentis permixta, mixturam ex his fecit unam, animarũ uenenũ scilicet. Deinde aliquos nactus homines quidẽ nomine, reipsa aũt à pecudibus nihil differentes, in illos uirus impietatis suæ euomuit: homines nimirũ pastores, penes quos non aliud quàm perpetuã cum pecudibus conuersationem deprehenderat. Vnde enim in his esset uera ratio? ubi doctrina? ubi lectio? Neq; enim, si quid ex his omnibus esset, iudicare poterãt, sed instar ferarum agrestes, immites, cõtinue in montibus & inter greges uersabantur: quos sanè si quis definiuerit, animalia esse sermone prædita, non rationalia, mortalia, mente & omni scientia destituta, nequaquam à uero aberrauerit. Quid enim deterius est homine, qui ratione & eruditione destitutus est? Verũtamen cum nec pessimus quisq; omni bono in uniuersum careat,

Psalm. 72.

nihil tamen hoc profuerit. En enim miseri Arabes dum bona quærũt, in mala inciderunt, & uiam salutis appetentes in profundum perditionis delapsi sunt. Mahomet enim hos ex uia ueritatis seductos in montes abduxit & solitudines, locosq; quos non inspicit Dominus, ut non immerito orare debuissent, dicendo, Custodi nos à laqueo quem posuerunt nobis, & ab offendiculis operantium iniquitatem. Constitue Domine legislatorem super nos. Non tamen propterea pro iustis habebũtur, ut qui fortasse Dei uoluntatem, iustum, sanctum, deoq; placitũ ignorauerint. In uniuersam enim terram exiuit apostolorum sonus, & Euangelium in totum orbem annunciatum est & Iudæis & gentibus, in testimonium ipsis. Quale uero gentium testimoniũ? Ipsum Euangelium, ipsa prædicatio, ipsa doctrina sapientum apostolorum, qui Euangeliũ annunciauerunt omni creaturæ, è quibus alij quidem ueritate cognita adorauerunt colueruntq; solum Deum uerũ: alij uero ad ea quæ dicebantur, non intenti erant: alij rursum ad tempus fideles, postea in perditionis barathrum reuersi sunt, & quamuis idololatræ nõ fuerint, ut prius, in aliud tamen præcipitium à priori nihil differens inciderũt. Hic itaq; primum parentem suum diabolum scilicet imitatus, qui ceu fulgur cœlo delapsus, postquam à propria domo deiectus est, nullũ hominem non tentat, uerum uniuersos ignis gehennæ & tenebrarũ cohæredes facere conatur, & peregrinos alienosq; à Deo reddere: sic ille inquam infœlix Mahomet, non destitit curare quomodo omnes homines à Dei familia abstraheret. Et cum omnis homo delictorum suorum rationem redditurus sit in die iudicij, quam obsecro apologiam instituet stultus Mahomet, qui tantam hominem multitudinem à Deo abalienauit? Licet enim nemo è manu Dei eripere possit eum, qui salute dignus est, hic tamen Dei inimicus apparet, quantumuis reipsa infirmus sit.

1 Hic morbo caduco laborãs, morbi tẽpore hinc inde uoluebatur spumãs. Quid ergo impietatis inuentor comminiscitur? Simulat se non à morbo, sed à Deo detineri. dicebat enim se, quod archangeli Gabrielis conspectum ferre nequiret, ceu mortuum collabi: post uisionem uero diuinam, diuinorumq; dogmatum cognitionem ad sese redire: destinatum, scilicet se à Deo esse, ut quæcunq; uideret & audiret & à Deo disceret, in uniuersi mundi utilitatẽ manifestaret. Et primo quidem semetipsum prophetam appellauit,
2 & dei apostolum: deinde librum diuinorum dogmatum collectionem dictum conscripsit, Arabice uero Alcorranũ, & legem Dei salutiferam. Qua
3 uero ratione tam impudenter hic se prophetam appellauerit, non intelligo. Nomina enim quædam significationẽ habent à loco, ut Romani, Græci, Macedones: quædam substantialem, ut Petrus, Paulus, Socrates: alia rursus patronymicam, ut Pelopidæ, Cecropidæ: alia uero à scientia aliqua, ut philosophus, dux, medicus: alia ab officio, ut apostolus, doctor, discipulus: alia rursus ab officio simul & uirtute donorum, ut propheta, meditatiuus, miraculorum editor. Si ergo impudens ille se solum apostolum uocauisset, mendacium suum aliquousque occuluisset, ceu irreprehensibile. Propheta autẽ quomodo dici poterit, omni prophetia destitutus? Omnes enim prophetæ de Christo uaticinati sunt, item de Iudæis alijsq; argumẽtis, quæ quidem partim ferè priusquam uaticinium proferretur, facta sunt: partim post tempus certum: partim in longum tempus differebantur: omnes tamen prophetiæ impletæ sunt. Hic uero impudens mendacij deprehensionem non

ueritus,

ueritus, tam impudenter prophetæ nomen sibi uendicat, qui non modo quàm longissime à prophetico dono remotus est, sed ne pseudoprophetis illis qui olim seducebant populum, similis: sed simpliciter & absolute sese prophetam & apostolum nominauit. Et fortè respondeat aliquis de pseudo prophetis dicens: Si mendaces erant, quomodo potuerunt seducere populum? Hæc uero quæstio non omni ratione caret. nam & nos hanc soluturos esse speramus. Deus Hebræorum gentem brachio excelso Aegypto educens, post multa illa & eximia, quæ in ipsos contulit, dona, etiam prophetas illis dedit, ut populo Dei præcepta annunciarent. Et his quandoq; dicebat: Hæc dicit Dominus, Si uolueritis audire me, bona terræ comedetis: quod si me nolueritis audire, gladius uos deuorabit: tali nimirum prophetia doctrinam cū misericordia simul & minis continente. Quandoq; autē propter iniquitates ipsorum & peccata, prophetæ manifestã in illos Dei uēturam iram annunciabant, per bellum & captiuitatem. Tunc itaq; propter ueritatis austeritatem Dei uerbis per prophetas annunciãtis non attendebant, sed illorum magis inhiabant sermonibus, qui dicebant, Hæc dicit Dominus, pax pax. Et contēptis ueris prophetis, iniquitati adhærebãt. Quapropter cōcessit Deus hoc, & ingressus est spiritus seductor in pseudoprophetas, & quãdoq; mendaces illi uera prædicabant, mentiebantur autem millies, Deo hæc omnia sic in illorum commodum administrante. Hi autem ueris neglectis, mendacibus adhærebãt, quemadmodum etiam ad Iudæorum regē Achab quidam pseudopropheta Sedechias nomine adueniens, factis cornibus ferreis coram rege astitit, dicens: Hęc dicit Dominus, Cornibus istis uentilabis Syriam, ô rex. Hic autem illius uerbis persuasus, cum populo egressus, propriam quoq; uitã perdidit. Et hi quidem permissione singula hæc faciebãt, & infidelium uindicta aliorum erat admonitio. Quęcunq; autem uanus hic fecit, omnia ad interitum & perditionem sui temporis hominum, & sequentium se instituit. Scripsit sanè Mahomet librū, quem legem Dei salutiferã, & diuinorum præceptorum collectionem nominauit, ueluti in præcedentibus dictum est. Hic inquam uniuersum legis per ipsum latæ negotium tribus modis stabiliuit, pœna nempe & tyrannide, mendacio & impostura & hypocrisi, uoluptate permixta, de quibus etiã superius in quarta Apologia diximus, quantum tunc licuit: uerum & nunc nō pigebit eadem dicere, quæ Deus ori nostro indiderit. Magnus ille & beatus Moses, ut neminē latet, à Deo ut filios Israel Aegypto educeret, missus erat, instructus antè miraculis, signis et prodigijs. Post exitum uero Aegypti, & illam in deserto commorationem, imò errores, nihil minora prioribus istis miraculis per istū Deus exhibuit, sed maiora multo haud dubie. Post tantam igitur miraculorum uirtutem locutus cum illo est Dominus, non in angulo, aut abscondito: sed coram totis castris, & omni Iudæorum multitudine (opera enim lucis in luce exhibentur.) & tunc per Mosem seruum illius lex lata est, & sanè confirmata, ratificata & constabilita est omnibus ceu lex à Deo cœlitus demissa. Post huius autem promulgationem, ne tunc quidem miracula cessauerunt. sed & hoc uiuente & defuncto, per Iosue filium Nun, aliosq; similiter facta sunt. Quin & prophetæ magnis & stupendis miraculis editis claruerunt ad ueræ fidei certitudinē. Helias quidem tribus annis, & paulo amplius, cœlos conclusos aperuit, mortuos suscitauit, sacrificium aquis incēdit. Similiter & Heliseus, & alij. In consummatione autem sæculorum descendēs Christus,

non ut seruus instar illorum, sed ut horum dominus: & testimonia non u prophetæ recipiens, sed ut illum decebat creaturæ omnis dominum & con ditorem: nec tanquàm testimonij indigus, sed propter hominum ignoran tiam & imbecillitatē, (magnum enim reuera est filij & Verbi dei in carnis a ministratione negotiū.) Testimonijs igitur, ut dictum est, acceptis, (ut in su perioribus Apologijs singulatim & dilucide demonstrauimus) exorsis a Adami creatione, item à Noē, Abraham, Isaac, Iacob, Mose, Dauide, & pr phetis omnibus, quin etiam in natiuitate sua ab ipsis angelis, magis, & stel la: & quod longe maximū est, in baptismo Dei patris uoce, Tu es filius me us dilectus, in quo mihi complacitum est, (omitto enim nunc dicere edit ab ipso tempore conuersationis suæ inter homines miracula & prodigia m gna, quæ multa sunt & innumerabilia, etiam in tempore passionis suæ & r surrectionis, & post hanc) comprobatus, tunc demum Euangelij legem pr tulit. Cæterum ferè transformationem Saluatoris nostri in Thabor mont factam prætereramus. Thabor enim, inquit Dauid, & Hermon in nomin tuo exultabunt. Et quomodo, ô bone Dauid, inanimata exultabit materia Næ, inquit, non fortuito casu, neq; obiter Domini prodigia inspicite, sed re condite in cogitationum profunditatem, & magnum deprehendetis com modum. Age itaq; uideamus, quæ'nam patriarchæ doctrina sit. Thabor & Hermon, inquit, in nomine tuo exultabunt. Quemadmodum enim in do mini passione omnis creatura tristitiæ signa edidit, sancta uidelicet illius ma ter, apostoli, & omnes fideles, quin & sol obtenebratus est, terra concussa, & petræ scissæ, uelum disruptum est, & ipsi angeli ad nouum Verbi Dei myste rium obstupuerūt: sic etiam in monte Thabor omnis creatura exultauit, ex inanimatis quidē quasi tota terra & plantis, Thabor & Hermon: ex illis ue ro quæ sensu uiuunt, quæ in Thabor sunt animalia: ex mortuis, Moses: ex uiuentibus, Petrus, Iacobus, & Ioannes: ex uita autem illa noua & immuta ta, quæ nec humana nec angelica est, sed qualem Enoch & Helias agūt, ipse Helias: ex cœlo autem, nubes lucida & angeli. Et ecce Thabor & Hermon cū omni creatura exultauerunt, Hermon in baptismo, Thabor in transfor matiōe. In quo negotio? In uoce Dei patris de unigenito suo filio, qua dixit, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacitū est, ipsum audite. Et in passione quidem omnis creatura alienabatur, omniaq; permiscebantur: in Saluatoris autem trāsformatione omnis creatura exultabat propter nomen filio Dei datum. Sed redeundum eò, unde sumus digressi. Moses quidem, ut dictum est, accepto prius à Deo miraculorū testimonio, legem tulit. Pro phetæ autem uaticiniorum euentu, & nonnunquam miraculis quoq; sunt confirmati. Christus etiam illis, quæ recēsuimus, testimonijs probatus, & in finitis miraculis, ipse quoq; ore docuit. Post illius autem assumptionem dis cipuli huius Euangelium conscripserunt, ipsiq; docuerunt, miraculis sibi fi dem uendicantes: non tamen miraculis solummodo, sed etiam propter opti mam rerum administrationem, fidem merebantur apostoli. Primò enim cum hos exacuisset Christus, & ceu ferreos fecisset & adamantinos, ad prędi cationem emisit, dicēs illis: Ecce mitto uos ut oues in medio luporum. hi ue ro humilitatem induti, leonibus formidabiliores apparuerūt. Non enim au

Matth. 5. dacia tollit audaciā, sed æquitas & humilitas. Luceat enim, inquit Christus, lux uestra coram hominibus, ut uideant opera uestra bona, & glorificent pa trem uestrum qui in cœlis est. Et hæc quidem est rei ueritas, quod uita inte gra &

gra & uirtus multis miraculis sit præstãtior. Multi enim, dicit Dominus, in illo die dicẽt mihi, Domine domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo uirtutes multas edidimus, & in nomine tuo dæmones eiecimus. Et dicam illis, Non noui uos, abite à me qui operamini iniquitatẽ. Et si dicat aliquis: Et qd, opus euãgelica adducere uerba aduersus ea quæ à Mahomete dicuntur? nos illi respondebimus, quod multum his opus sit, & maxime. Testimonia enim ab hostibus accepta fide digniora sunt. Num, ut Euangelium hostium testimonijs indigeat? Absit blasphemia. Cæterum, ut si quis ab aliquo talentorum decem millia mutuò sumpserit, aut creditor mutui forensem contra debitorem actionem instituat, & illic debitor interrogatus à controuersiarum iudicibus, annuerit & confessus fuerit rem sic se et non aliter habere, nec aliqua res fuerit in qua falsum dicat, Iudex huiusmodi sermonibus auditis tacite secum ipse perpendens hosce sermones, sufficientes iudicat in testimonium debiti reddẽdi. Eadem mihi de omni sacra scriptura fertur opinio. Mosaica enim scripta, psalterium & prophetarum oracula, Mahomet sancta, iusta & uera esse docuit, quẽadmodum in Apologijs planius demonstrauimus: præcipue uero ante omnia excellentissimum Euangelium, sanctum esse & iustum, rectum, uerum & absolutum sæpius, declarauit, adeò ut hoc Dei commonitiones nominet. quemadmodum in capite Iona, quod in Alcorrano continetur, sic inquit: De his quę uobis reuelauimus, si dubitaueritis, ab illis inquirite, qui iam ante me Biblia legerunt, & ueritatem deprehendetis. Qui'nam igitur sunt, qui ante Mahometẽ Biblia legerunt? Constat certè Hebræos esse, qui Mosis pentateuchum & prophetica scripta recipiunt, & Christiani, qui unà cum his etiam Euangelium admittunt, & apostolorum scripturas. Ecce quàm dilucide Mahometis testimonio apparet, quod posteri maioribus indigeant, nec maiores ipsis posteris. quemadmodum etiam in capite Helmaida (quod mensam interpretantur) copiosius explicat. Mahomet uero qua caussa legem suam tulerit, uel potius iniquitatem legibus honesti solutã, nescio, nisi fortè à patre suo diabolo motus. Nullo enim testimonio aliunde petito innititur, neq; è ueteri Testamento & prophetis, neq; ex nouo & apostolis: quæ potius hunc ceu hostem & inimicum auersantur. Beatus quidem ille Moses ad filios Izraël sic dicit, Suscitabit Dominus Deus prophetam ex fratribus nostris, sicut me. eum in omnibus audite. Omnis autem anima, quę non audiuerit prophetam hunc, extirpabitur. En diligenter quod dicitur considera. Cum enim Moses dicit, Dominus Deus suscitabit prophetam ex fratribus nostris, docuit ut hunc à se prædictum suscipiant, id est Christum, (ueluti in prima apologia dilucide demonstratum est:) ablegent uero & longissime à se arceant ex peregrina gente ad ipsos uenientem prophetam. Christus uero ad illos qui in ipsum credũt, sic dicit, Cauete à falsis prophetis, qui ueniũt ad uos uestiti pellibus ouium, intus uerò sunt lupi rapaces. A' fructibus ipsorum cognoscetis eos. Et non potest arbor bona fructus malos ferre, neq; arbor mala fructus bonos facere. Quapropter nos his consideratis, inspiciamus Domini oraculũ, quis'nam sit magister hic, quæ'nam huius doctrina, quæ arbor & quinã fructus, ut uel ex ipso fructu arborẽ agnoscamus, & ex doctrina doctorẽ.

Matth. 7. · 4 · Deut. 18. · Matth. 7.

Anno à domini & saluatoris nostri Iesu Christi ueri Dei incarnatione millesimo ducentesimo & decimo, quidam ordinis prædicatorũ Richaldus nomine, Babylonem profectus, ubi studiũ & mysteriũ iniquitatis exerceba

tur, summo labore sese in Arabum lingua exercuit. Hic discussis simul & ex-
actissime deprehensis ijs quæ in Ismaëlitarum lege continentur, eadem in
Latinam linguam ex Arabica transtulit. Lex itaque Ismaëlitarum Al-
5 corranum dicta, & à Mahomete promulgata, non ab ipso solo lata est
uerumetiam ab alijs quibusdam, utpote genero illius Ala, & alijs sep-
tem, quorum nomina sunt, Naphe, Eon, Oma, Elresar, Aser, filij Cheter
& filij Amer. Cum igitur hi quidem hoc, alij uero illud reciperent, & singuli
proprium aliquid statuerent, post mortem Halæ & Mahometis factiones
contentiones, bella & cædes successoribus horum inciderunt. Verum hodie
quidem bella mutua sopita sunt, dissidium uero & dissensio perdurauit ad-
6 huc: & alij quidem hoc, alij uero illud recipiunt. Cæterum lex illa principio
à dæmone lata est. Omnis enim iniquitas & peccatum dæmones habet ad-
iutores, & cooperarios. In lege uero hac non item: sed ore ad aurem à dæ-
mone dictata est: quemadmodũ etiam hi qui in Babylone ueritatis studio-
siores sunt, ueritatem non occulunt, sed singuli ijs quibus confidunt, dicũt
hoc, & fatentur doctrinã hanc à Deo non promanauisse, rationibus consen-
taneis hoc demonstrantes: timore mortis autem cedunt, & sequuntur impie-
tatem. Non paruum tamẽ ex horum impietate argumentũ colligitur, quod
7 qui tales sunt, Christianorum dogmata omnino ignorẽt. Præterea quidam
ex doctorib. horũ in dignitate Chalibarũ constitutus, nomine * cũ iam
expiraret, crucem penes se ferre deprehensus est. Qua in pectore illius inuẽ-
ta, intelligẽtes hunc occulte Christianum fuisse, non eò loci ubi Chalibades
sepeliri solenne est, illum sepelierunt, sed in alio ab hoc semotum. Qui enim
inter hos sapientiores & prudentiores sunt, non ignorant errorem suum, &
imposturam: sed partim quidem propter timorem prædictum, partim ue-
ro quia humanam gloriam magis amãt quàm gloriam Dei, occlusis animæ
oculis in tenebris obambulãt, & timore mortis huius corporalis animæ mor-
tem acquirunt. In Christianis autem contrà fieri solet: timore enim mortis
animę, corporalem illam & externam cum uoluptate contemnunt. Christia-
norum enim fides longe lateq; ab his discrepat. Arctam enim & angustam
8 Christus dicit uiam esse, quæ nos ad uitam deducit. Et legem quidem, ut di-
ximus, à dæmone didicit: nihilominus tamen in hęreticos quosdã incidens,
reliqua assumpsit: & à Iacobo quidem Baenra in Nestorij dogmatibus insti-
tutus est, quem & postea occidit: à Iudæis autem quibusdã, Phinees nimi-
rum & Audio, quem ipse mutato nomine Audulam uocauit, atq; Salom,
quem Perselem cognominauit, multa etiam transumpsit, sicq; etiam in Ne-
storianos aliquot incidens omnium impietatẽ collegit. Quapropter in Al-
corano multa inuenire licet, ex modo dictis descripta hęresibus. Si enim mo-
res bonos corrũpere malorũ conuersatio potest, quãto magis si ea in prauos
mores inciderit? Cum igitur legẽ à dęmone accepisset Mahomet, quid aliud
illũ facere aut dicere oportebat, quàm ea quæ sui erãt magistri? Et quẽadmo-
dum ille fastu laborãs, postquam lapsus est, statim mẽtiri cœpit, sic etiam Ma-
9 homet ex superbia & mẽdacio loqui cœpit & scribere. De seipso enim iacta-
bundus dicit in hunc modũ: Si omnes homines conueniãt, omnes spiritus
& omnes angeli talem, qualem ego, Alcorranum componere non poterũt.
Item in capite Elasiar, quasi persona Dei loquens, sic inquit: Quod si hunc
Alcorranum in aliquem montium immitteremus, timore illius & religione
erga illum disrumperetur. Non tamen ex his tantummodo uerbis, illius ia-
ctantia

ſtantia deprehenditur, ſed etiam in alijs multis effertur, ſicuti paulò pòſt no
ſtra oratio exponet. A' ſolo Deo enim dicit Alcorranum intelligi, ab homi-
nibus uero nequaquam. Cæterum agnoſcat uaniſſimus doctor, quod ſa-
pientia ſua non è ſupernis eſt, ſed terrena, animalis & dæmoniaca. Domi-
nus enim, inquit Dauid, ducet manſuetos in iudicio, docebit manſuetos ui Pſalm. 27.
as ſuas. Superbis uero, inquit Solomon, reſiſtit Dominus: humilibus uero «
dat gratiam. Si enim immundus coram Deo reputatur, quiſquis animo ex-
tollitur, quis' nam hunc mundare poterit? Et ſi Dominus ſuperbis reſiſtit,
quis huic auxiliaturus eſt? Et ſi Dominus ducit mãſuetos in iudicio, & man
ſuetos docet uias ſuas, arrogantem & ſuperbum quis ducet in uiam ſalutis
& ueritatis? Quid uero de mendacio is, qui hoc ceu baſim & fundamentum
ſuum collocauit, & à quo nihil ſine mendacio dictum ſit? Cæterum alia qui-
dem in uniuerſum & omnino falſa & ficta ſunt, alia uerò, ueritatis aliquod
ueſtigium nactus, prodigioſa omnino & abſurda fingit. Et quemadmodũ
nullus eſt ſenſuum, qui non tactu inſtar uehiculi utatur: ſic nullus eſt ab
hoc dictus ſermo, qui non aut manifeſte mendax & falſus ſit, aut ex menda
cio & ueritate mixtus. Quis enim uel tantilla cognitione preditus, non iudi-
caret inter ſimplex figmentum, falſumq; quod Deo obtrectans, de Alcorra
no quaſi in propria perſona loquitur, Quod ſi in aliquem montium miſeri-
mus illum, diſrumpetur utique præ timore & religione huius: quin etiam
hoc de archangelo Gabriel, quem ſub tempore morbi ſui ſecum loquentem
inducit. Præterea, quod de nomine ſuo Mahomet effinxit, quod ex æterno 10
ſcriptum inueniatur in faſtigio dextræ partis throni diuini: quodq; de illo
uaticinatus Chriſtus filijs Iſraël dixerit, Annuncio uobis, apoſtolum Dei
uenturum poſt me, nomen illi Mahomet. Cum uerò nec in ueteri nec in no
uo Teſtamento huiuſmodi ſcriptura inueniatur, & mendacium ſit apertiſ-
ſimum, dixerunt finxeruntq; ſucceſſores huius, quoſdam inuidia motos il-
lud expunxiſſe, Iudæos quidem ex ueteri Teſtamento, Chriſtianos autem
ex Euangelio. Nos uero dilucide hoc in quarta Apologia confutato, de-
monſtrauimus quàm aperte hoc falſum ſit: quapropter ſuperuacaneum &
importunum exiſtimo, eadem & de ijſdem ſæpius diſputare.

Ad hęc, Nõ ueni, inquit, per miracula, ſed per gladium & ſupplicia, ijſq; 11
qui noſtræ legi & doctrinæ non obediunt, mortis pœna conſtituatur, aut tri
buta pendant. Quid 'nam hoc? Non aliud certe, quàm tegere uolens ſuam
ipſius ſtultitiam & infirmitatem, cum nec ſcripturarũ nec miraculorum au-
thoritate fidem inueniret, cædes adornat, ut timore reprehenſionem effuge-
ret, quod etiam euenit. Timore enim mortis confutationem, imò ueritatem
deuitauerunt, & mẽdacium amplexati ſunt, atq; perditionem: adeò ut & ſuc
ceſſores huius eo tempore, quo doctrinam ſuam explicant, ſtrictũ gladium
in medium illorum deponant, tanquam ſub Mahometis perſona dicentes:
Hæc dicit propheta, Quoad gladius permanet, en etiam mea lex permanet:
gladio autem ſublato, etiam illa deſtruetur. Et quod peccatores quidem gla-
dium ſuum contra Dauidem ſtrinxerint, & intenderint arcus ſuos ad ferien
dum rectos corde, manifeſtò conſtat. Sed gladius ipſorum trãſeat in cor eo-
rum, & arcus illorum conterantur. Quoniam brachia peccatorum conteren
tur, iniqui uero expellentur, & ſemen impiorum extirpabitur. Paucorum
enim eſt, & numeratu facilium, eos de fœlicitate in mortẽ deijcere. Quapro-

pter ueritatis testes & magni & sancti, & regni Dei hæredes facti sunt.

81 Porro etiam hoc præcipit Mahomet, ne quisquam sui ordinis cum al
quo Christianorũ disputet, suam ipsius infirmitatem metuens. Quin iden
rursus alibi interdicit, ne quis disputet uerbis duris & acerbis cum aliquo a
terius sectæ homine, sed blandis: Nõ enim, inquit, hominis est componer
sed solius Dei: &, Singuli de seipsis solis, et non de alijs rationem reddãt. E
sibijpsi contradicens, & contrarius. Non enim in hoc tantum capite, se
in tota lege sua instabilis, inordinatus & dissimilis sibi apparet, & in omn
bus ferè scriptis suis ipse seipsum confutare deprehenditur. Quemadmod
enim mente captus & ignorans quæ nam argumenta sint & dogmata, d
quibus dicere instituit, quę nam sint media, & qui nam finis: sic etiam in sc
ptis suis agit. non enim tantummodo quæ in uno scripsit capite, in alter
destruit & impugnat: sed sæpius, quæ in principio eiusdem capitis confi
mauit, circa finem confutat & subuertit. Vix enim & difficulter in capita &
ordinem digesta sunt, quæ ille tradidit: adeò ut contradictionis ratio ordin
præcedat. Idem enim hic qui præcipit, ne cum aliquibus alterius doctrina
discipulis digladientur uerbis asperis durisq́; sed blandis & mansuetis, (u
etiam in capite Elteniũ seipsum laudans dicit, Non hoc cogentium est, &c.
quin etiam in capite Elmipacara, quod bouem significat, sic ait, In lege De
non est uis, quoniam quod æquum est, iam ante definitum est: hic idem in
quam, sui quasi oblitus, præcipit dicens, Nostræ legi non obediẽtes, morti
supplicium maneat, aut tributa soluant. Et quid morte uiolentius est, ô legi
lator uanissime? Et quomodo à Deo ortum esse diceretur, quod scelus sce-
lere compensat? Auaritia enim cædis furorem mitigat. Natura enim huma-
na, quin potius homines, & naturæ illius formator & opifex Deus, talem
constituit hominem, ut unà cum alijs animæ illius indiderit concupiscenti-
am, animi zelum & feruorem, atque rationem: ut per concupiscentiæ affe-
ctum amet & diligat summum bonum, quod est ipse Deus, omnemq́; iusti-
tiam & uirtutem, quæ instar scalæ sunt animam ad ipsum Deum perducen
tis. Quod si autem fortè concupiscentia à uero & recto amore declinauerit,
& pro dextris in contraria cœperit nutare, zelus iste animi cõtra dæmonem
permoueatur, & humani generis perditorem serpentem persecutus, concu-
piscentiæ superatæ dux sit in uia recta & erroribus carente. Quod si uero eti
am hic animi zelus ociosus & desidiosus permãserit, aut permotus nõ con-
tra serpentem, sed hominem sibi cognatum insurgat, tunc ratio, id est dux
& princeps ipsa mens instar iudicis fortis et incorrupti, hunc intra terminos
consistere iubeat, singulaq́; suum ordinem custodire. Quapropter etiam o-
mnium opifex concupiscentiæ sedem in iecore constituit, quod, cordi subia-
cet: irã uero aut animi zelũ in corde collocauit, quod iecore ceu principalior
pars, est superius: rationis uero sedẽ fecit cerebrũ, quod omniũ summũ est,
ceu rex quispiam, dux & princeps in omnia potestatem habens, non solũ ab
his quæ circa se sunt propter liberũ sui arbitrium honoratũ, sed ab omni na
tura sensu prædita: quadmodũ in Adamo, in Noë, alijsq́; tã in ueteri quàm
in nouo Testamento declaratũ est. Quapropter quilibet homo contra affe-
ctus ira uti debet, & aduersus quãlibet rem quæ ipsum à Deo abducit. Ma-
homet uero non contra affectus, sed cognatum sibi hominẽ hac tanquam fe
ra immitissima & crudelissima usus est: nisi quod auaritia, ut dictum est, irã
nonnihil mitigauit. Idem uero rursus in capite Em, tanquam omnium
oblitus,

oblitus, sic dixit: Eorum qui deum alium quàm hunc recipiunt, tu pædago-
gus non es, nec procurator: quoniam deus hoc sibijpsi reseruauit. Et quis
nam alius Mahometis accusator tã grauis fuerit, quàm ipse est suijpsius? Vo
lens enim scripturis cõtradicere, quas antea iustas & sanctas uocauit, nõ his
tantũ contradicere deprehenditur, sed in omnibus ferè ipse sibijpsi est cõtra
rius. In capite enim Elnesa, quod mulieres significat, sic inquit: Nisi à Deo es
set Alcorranum, multa in eo inuenirentur cõtradictoria. Cum sanè ipsemet
nõ posset suis oculis scripturas intueri, necessariò cõfugit ad mendacia, qua-
si ea quæ dicuntur, à Deo sint. Et quomodo à Deo esses mendacij minister
& pater? Vbi eñ mendaciũ, ibi Deus locũ nõ habet: & ubi Deus est, ibi mẽ
dacium defecit. Tenebræ enim luminis præsentiam non sustinent, quemad
modum nec morbus sanitate succedente subsistit. Præterea ducem & magi- 13
strum se dicens esse legis, quam iniquis tulit, Alcorrani ipsum non puduit.
Dicit enim, quod Noë, Abraham, Isaac, Iacob, sed & ipsius Christi apostoli
eiusdem legis sectatores fuerint. Et quomodo eiusdẽ dogmatis apostoli fue-
runt, qui priusquàm tu nascereris, annis uixerunt circiter septingentis, si tu
dogmatis huius author es? Quomodo uero Abraham, Isaac & Iacob, tot an
te hos sæculis nati: quomodo iterum Noë, qui ante hos uixit annis circiter
quadringentis? Quod si tu igitur author & inuentor impietatis es, (ut etiam
es reuera) falso dicis illos impuri dogmatis asseclas fuisse. Si uerò, ut facis, il-
los eadem sentire asseris, rursum mendacij cõuinceris, quod te legis autho-
rem nomines. Nec enim poterit fons ex uno eodem'que canali aquam dul-
cem simul & amaram effundere, uel uerũ & falsum. Sed quod ipse per igno
rantiam tibi contradicas, uerum est. Quoniam fides non ui, nec necessitate
datur, sed electionis & uoluntatis est. Corporalia enim uim sentiunt: anima
uero, & quæ illius sunt, nõ item. Sed anima quodammodo sui iuris est, & li
bera: quod enim credit, & uult, illud amat & amplectitur. Quod autẽ ui cõ-
tingit, motum à seipso non habet: quod autem propriȩ naturæ repugnat, &
aliunde mouetur, firmum non est: & quod firmum non est, nec etiam stabile
erit. Euãgelij autem lex & firma est, & stabilis, propter proprij iuris potesta-
tem, & ipsius uoluntatem animæ. Qui enim potest, inquit Christus, capere, *Matth. 19.*
capiat. Mahometis lex nec firma est, nec stabilis, eo quod per gladiũ & uim
administretur: licet Dei iudicijs huius impietas dilatata, & uiribus aucta sit.
Sed quãtum à cœlo terra distat, tantum Dei consilia ab humanis differunt,
& illius cogitationes ab humanis cogitationibus, quemadmodũ & ipse De-
us per Esaiam prophetam manifeste declarauit. Propterea nos quoq; cum
Paulo theologo dicimus, O profunditatem diuitiarum sapientiæ & cogni-
tionis Dei: quàm abscõdita sunt iudicia illius, & nõ inuestigabiles uiæ eius?
Quis enim nouit mentem Domini? Aut quis illi fuit à consilijs? Nouit e-
nim Dominus pios custodire, iniquos uero seruare ad diem iudicij, pu-
niendos igne sempiterno. Lux enim impiorum extinguitur. Insuper hoc
dicit Mahomet: Non ueni legẽ confirmaturus miraculis, sed per gladiũ. Et
hoc uere dixit. Miraculorum enim uirtus, diuinorũ est munerũ & dotum.
Et quæ'nam boni cum malo est communio? Nulla omnino. Sed quemad-
modum malum tanquam non à Deo factum, non proprie per se subsistit,
sed propter boni interitum & defectum, tanquam per accidens in ijs qui-
bus contingit perspicitur: ita mihi de Mahometis doctrina factum uide-
tur, quod interitu & defectu uerorum Dei dogmatum, per accidens noua
& pere-

& peregrina lex eruperit, quin potius à ueritate & Deo aliena. Quantum enim hoc malum est, tanta etiam est absurditas, & inordinata rerum confusio. Quemadmodum enim malum propter boni defectum apparet, ipsum uero per se substantia caret: & morbus propter sanitatis, cõfusioq; propter ordinis defectum enascitur, sic & Mahometis lex propter ueræ legis defectũ per accidens enata conspicitur, rectum simulans, cum ipsa per se mera sit ab surditas & confusio, animæq; morbus, imò mors. Tantum enim Mahometis lex boni particeps est, in quantum quis sibi bene facere uidetur. Nullus enim malum, ut re ipsa est, conspiciens, ea quæ cõmittit, faceret. Suam igitur ipsius infirmitatem perspectam habens, mendacium assumit. simulat autẽ diuinam legem esse, quæ ab ipso traduntur: quoniam à Deo, ut dictum est, miraculorum testimonia non habebat. Sed quid de miraculorum testimonijs loquor? Ex charismatis enim et dotibus, quas à Deo habebant apostoli, minimum & postremum erat inter omnia, linguarum cognitio: & hanc quidem ceu doctores orbis habebant, ut quócunq; proficiscerentur, gentis linguã nossent quàm exactissime, (nisi enim quæ dicebantur intellexissent, uarijs opus fuisset interpretibus, ad eorum quæ utrinq; dicebantur declarationem.) Quomodo igitur hic se catholicum & uniuersi orbis doctorem nominat, qui ex omnibus donis, ne minimo quidem instructus est? Ipse enim de seipso inquit, quod aliam quàm solam Arabum linguam non nouerit: quare & Alcorranum eadem lingua promulgauerit, ut ipse dilucide confessus est. Quapropter ad gladij pœnam confugit, & cędem: nec immeritò. Huius
Ioan. 8. enim præceptor et pater homicida erat ab initio, & in ueritate non stetit. Dęmonis enim uitium menti bonæ repugnare oportet: animæ uero uitium rationi, corpori, & ipsi naturæ contrarium est. quæ manifeste in Mahometis doctrina apparent. Absurditas enim & confusio, falsum deniq; & mentis excæcatio clare cognoscuntur. Videamus autem, quomodo ab hoc, quod præter naturam est, doceatur, & quale illud sit considera. Natura seipsam interimere nequit: sed cum ipsa sit ratio, omnia cum ratione facit. Mahomet uero hic quæ bruta animalia non faciunt, (quis enim animal aliquod uidit aliud quod eiusdem secum est generis interficere?) hominẽ similiter, ut ipse, Dei manu formatũ, sine omni commiseratione occidere docuit: qui omnibus feris apparet ferocior & immitior, ut ex eo quod modò dicetur, clarius apparebit. Fertur enim ab ipsis, Adductum quondam esse ad ipsum Mahometem, patruũ illius, & dixisse illi, Quid mihi eueniet, ô nepos, si uestræ legi non paruero? Hic uero respõdit: Non aliud, ô patrue, quàm quod occidam te. Ille uero, An non alia pœna restat? Non alia, respondit. Patruus, Obtemperabo tibi itaq;, inqt, in qbuscunq; uolueris: lingua aũt sola, nõ corde, idq; metu gladij cõpulsus. Coactus tamẽ ab illo etiã filius Catẽpladæ, dixit: Domine, scias me solo mortis timore doctrinã hãc recipere. Cęterũ & filius Empiastæ idẽ dicit, Timore mortis & gladij doctrinã hanc subeo. Deinde clam literas mittit in regionẽ Mechæ, ne errent, sed prospiciãt sibi quomodo gladij periculũ possint effugere. Hæc omnia ex Alcorrano & alijs libris desumpta sunt. Veruntamẽ in capite Bouis, concedit, quæ contra naturã ad faciendum nefaria sunt, quæ etiam dictu sunt turpissima. Quoscunq; enim apprehenderit impietas, in hos ceu morbus omne malum exercet. Dissimilium enim commixtio naturaliũ facultatum ad illicita est commotio, quod et ipsa intemperantia efficit. Huius uerò scopus non fuit alius, quàm ut naturalium simul

simul & innaturalium uoluptatum promissione conciliaret sibi stultam & insanam hominum multitudinem, quod & factum est.

IN MAHOMETEM ORATIO SECVNDA.

VERITAS quidem una est & simplex, falsum uero multiplex & uarium: & qui in ueritate ambulat, in luce uersatur & securitate: falsi uero studiosus in tenebris obambulat, & quó nam uadat non nouit. Quapropter & Mahomet contempta ueritate, & recepto mendacio, nihil sani nihilq; humanæ saluti consentaneum docuit, uerum hoc solum studuisse depræhenditur, ut hominum uulgus sibi adiūgeret. Et uirtutum quidem fuit negligentissimus, ut humilitatis, longanimitatis, pacis & charitatis in proximum: nec aliquid utile commodumq; conscripsit. Ne uero redarguerentur illius mendacia & uanitates, per uetus & nouum Testamentum: nonnunquam alia sapientiæ alienæ dogmata nullo modo probabilia, quæ ab alijs conscripta sunt, adiunxit. Et ipse quidem inuitus & nolens & quasi diuina uirtute percitus sæpius scribendo ostendit, Mosis traditiones & prophetarum, quin & Psalterium ipsumq; Euangeliū sancta esse, & à Deo tradita: præcipue uero & luculenter ipsum Euangelium sanctum, perfectum, rectumq;, & commonitiones Dei uocat in Alcorrano. Et cum ueritatem nō posset omnino abscondere, dicit: Nam & ipsemet quæ in his scripta sunt, obseruo & facio. Et quoniam iustam, sanctam, rectam & à Deo traditam confitetur ueterem nouamq; scripturam, ipse seipsum huic obstringit etiam inuitus, & per omnia hæc seruare debebat. Mentionem uero uirtutū, quæ in sacris continentur, non facit, quæ hominem à terra subuectum, cœlestem possunt efficere: sed quodcunq; illi in mentem incidit, illud approbat, docetq;: & nunc quidem approbat monetq;, ut nec ueterem nec nouam scripturam suscipiant: nunc uero, ut easdem recipiant. Quemadmodum in capite Helmaida, quod mensam interpretantur, sic inquit: Libri societas nulla est, nisi. 1
Euangelium & legem impleant. Libri autem societas secundum illū dicuntur, Mahometis sectatores. Porro post multa prodigiosa uerba sua etiā hoc 2
addit, quod in partes septuagintatres diuidendi sint legis suæ sectatores, è quibus una tantum eadem sola seruanda sit, reliquas autem igni tradēdas. Qua'nam contra huiusmodi stulta & omni statu carentia uerba confutatione opus est? Nulla prorsus. Verum hoc solū, qui uera sapiat adiecerit, quod & illa unica pars ab igne æterno consumenda sit, nisi fidem recipiat ueram & irreprehensibilem. Insuper quemadmodum ubiq; ferè ipse sibi contrarius est, sic etiam in capite Elnesa, quod mulieres significat, ipse seipsum con 3
futat. dicit enim: Nisi à Deo esset Alcorranum traditum, multa in eo essent sibi inuicem contraria: cum contradictorijs planè refertum sit. In locis enim diuersis inquit, Quod Deus errantem non ducat: & idem denuò docens dicit, Orate ut ducamini ex tenebris in lucem, & ex uiarum tesquis uel salebris in rectas semitas. Quin de seipso testatur, quod in errore fuerit, (erat enim idololatra) & quod Deus eum reuocatum ad tanti prophetæ dignitatem constituerit, ut ad cœlum septimum usq; peruenerit, obuiamq; sit factus angelo cuidam millies maiori uniuerso mundo, qui peccata sua deplorans, per

hunc

4 hunc ueniam à Deo rogauerit. Item, quod cum Gabriele ad Deum ascen-
dens, in angelum inciderit decies millenis uicibus maiorem mundo uniuer
so: qui & ipse peccata sua deplorans apud Deum, se intercessore usus sit, &
5 ueniã impetrauerit. Porro de seipso dicit, quod finis, sigillum & silentium
sit omniũ prophetarum, & propterea nemini post hunc prophetare licitum
esse: quare morte moriatur, quisquis prophetauerit. Fertur uerò post hunc
in Babylone quendam exortum esse nomine Solem, (quod scalam signifi-
cat) qui se prophetam dixerit, & à Babylonijs pro propheta receptum esse,
sed à Scythis cęsum unà cum turba illum sequente. Et quis' nam mendacia,
fabulas & uanitates à Mahomete conscriptas enumerauerit? Tanta enim &
tot sunt, tam innumerabilia & prolixitate uerbosa, ut etiã summi apud eos
perditissimorum dogmatum doctores, quos illi Helphocaa, id est eximios
nominant, inter se non consentiant aliquando in Alcorrani enarratione,
nec in æternum consensuri uidentur. Quidam enim Mahometi adhærent,
quidam Halæ, alij uero alijs: sed & hi ipsi inter se mutuò dissentiunt. Ag-
noscens igitur propriam infirmitatem calumniator hic, hancq; simul occul-
tare uolens, in capite Helaram sic dicit: Nemo præter solum Deum Alcor-
rani enarrationem intelligit. Agnoscens enim legis suæ inutilitatem, sed &
falsitatem, confusionem quoque & dissimilitudinem, quod' que multa sum
ma reprehensione digna conscripsisset, hoc dixit. Sapientes uerò & pruden
tiores illius gentis, qui Græcorum sapientia instituti sunt (sunt enim qui-
dam qui Euangelium & Mosis scripta perlegunt) ea quæ à Mahomete scri-
pta sunt, condemnant, & pro infirmis reijciunt. Vnde apud Sarracenos le-
ge cautum est, ut si quis in uniuersum dubitet, aut quæstionem dubiam de
6 Alcorrano moueat, extemplò morte moriatur. Insuper dicit: Ne comitta-
tis rapinas & cædes, nec periuria: quoniam Deus hæc moleste fert. quod si
tamen fortè feceritis, Deus benignus est, & misericors, illa' que condona-
7 turus est. Item in capite Helmaida, quod mensam significat, dicit, Deum
periurij fraudem in nobis nihili æstimare, pro transgressione autem illius sa
tisfactionem esse decem pauperum cibationem, totidem' que uestitum, aut
pro his unius captiui redemptionem. Qui uerò neutrum ex his facere po-
test, ter ieiunato. Habent etiam iuramentum, quod non facile fallunt: quan
8 quam etiam hoc nonnunquam contingere soleat. Insuper, cum iurauis-
set Mahomet, se nõ coiturum cum Iacobitissa quadam nomine Maria, per-
misit illi Deus, ne quod iurauerat ratum haberet: sed ad eum accessit, ut
in capite Elmetaare clarissime testatur. Testes autem huiusmodi permissio-
9 nis & periurij citãtur angeli, Michael scilicet & Gabriel. Ad hæc Deum sæ
pius cum illo collocutum, dixisse refert, quod lusus gratia mundum creaue-
rit. Et cordatus quilibet, quæ hic dicuntur, perpendat, quomodo omnem
concedat licentiam, ut quàm plurimos ad se attrahat. Et Domino dicente ar
ctam & angustam esse uiam quæ ad uitam perducit, latam uerò & spacio-
sam quæ ducit ad perditionem: & reuera in illum conuenit hoc, Viam
10 præceptorum tuorum nolo cognoscere. Item in capite Mipacara, quod iu-
uencam interpretantur, Iudæos & Christianos saluandos esse dicit. In ca-
pite uero Amram, rursum inquit, quod nemo saluari possit sine ijs quæ
Ismaelitarum lege continentur. Præterea inquit, quod nemo ante se pa-
radisum possit ingredi. Idem uerò ipse paulo pòst dicit, quasi huius prioris
oblitus, quod Dominus ipsum assumptum in paradisum duxerit, ostende-
ritq;

ritq; ibi uiros & mulieres multas. Et interrogauit eum, Domine, quid hoc est? Et respondit illi Deus, Ne mireris, nam & hi tui sectatores sunt. Quod uerò tradit Deum sibi dixisse, quod lusus gratia hominem fecerit, duas ob causas docet Mahomet: partim quidem ut ostenderet, Deum non magni æstimare hominum salutem, & propterea singulis pro libidine sua intrepidò esse uiuendum: partim uerò, ut saluatoris Christi incarnationem suggillaret. Reuera certe sepulchrum apertum est guttur illius, & lingua eius dolosa. Venenum aspidis sub labijs illius. Instrumentum enim perditionis existēs, uana & falsa eructauit uerba. quæcunq; enim sceleratissima profari uoluit, Deum loquentem inducit. Quidam enim homines uasa sunt electionis, & misericordiæ: quidā uero uasa iræ, & perditionis. Propter capacitatem enim uasa nominantur. Extrinsecus enim excipiunt tam bonum quàm malum. Angeli quidem cognitionem suam habent de supernis: homines uero ex sacra scriptura, alijsq; extrinsecus accidentibus cognitionem colligūt, & per multa differentia in unam ueram cognitionem perducuntur: quapropter et uasa dicuntur. Miser itaq; hic diaboli doctrina suscepta, cum omne uenenū suis dogmatibus miscuisset, unam (ut dictū est) impietatis mixturā adornauit, quam propinauit sibi credentibus, & illorū animas ægritudine affectas, diabolo ceu sacrificiū obtulit. Animæ enim ægritudo, nō quemadmodū in corporibus macies et pinguedo in substantiā suam transiens cōtingit, sed est ad corporalia illa & momentanea permissio. Quapropter animę functiones omnino immutari possunt. Adulteria eñ, scortationes et uoluptates omnes mundo annexæ sunt. Et amicitia mūdi huius inimicitia est erga Deū. Quapropter & ipse omnib. omissis, uulgus hominū uoluptatibus permisit, et nō uiuos modò istis addixit, uerumetiam post mortem illas permansuras esse pollicitus est. Quod scilicet sectatoribus illius post mortuorum resurrectionē Deus daturus sit ueneres, et mulieres quàm plurimas singulis, domus itē instructissimas, balnea & hortos, uestes et delicias, et alia his similia pollicebatur, Cyrinthū hæreticū secutus, & alios quosdam ueteres, sicq; finē quodam modo fœlicitatis uoluptatem esse docuit. Verum nos de his singulatim in quarta Apologia iam antè diximus: quapropter nō nostri instituti est, in uniuersum omnes Mahometis impias opiniones reprehendere. Quoniam uerò nobis uisum est has copiosius refutare, sic dicimus. Idem ille Mahomet in Alcorrano sic dicit, Quod Deus mortem occisurus sit: quo facto, homines immortales & integros esse resurrecturos. Cum itaq; res ita se habeat, quid opus est delicijs & rebus uenereis, cum generatio non sit necessaria? Alimentum enim propter corporis imminutionem factum est, ut defectum impleat. Et uiri cum muliere congressus propter liberorum procreationem concessus est. Quandoquidem uerò hic idem confitetur, quod omnes resurrecturi sint immortales, frustraneum certe est alimētum, frustraneum etiam rei uenereæ studium. Vt autem hoc concedamus, necessariò tamen generatio inde sequetur. Homines uerò hic generatos natura aut mortales aut immortales nasci oportet. Quod si mortales, quî fit ut ex immortalibus mortales nascantur? Si uerò & hi ipsi qui nascuntur, immortales sunt, en nouum quendam generationis modum induxit. Beatus autem Moses hominum generationem exponens, sic inquit: Deus è puluere de terra sumpto formauit Adam, à seipso uero spiritu illi indito, factus est in animam uiuentem. Ex costa uero Adami formauit Euam: ex utrisque uero simul ipsum Seth, et

omnes homines. Mortales igitur cum essent, etiam ipsi mortales genuerũt. Cui dogmati assentit Dauid, testimonium ferunt prophetę, & hoc ipse Christus confirmat. Nouum uero hunc generandi modum unde' nam sceleratus ille incitatus docuerit, non intelligo: nisi forte propria ratione, & à patre suo diabolo permotus. Sed en absurdũ hoc cõsidera. Si enim parentes immortales, filios etiã immortales genuerunt, en generationis modus exortus est, qui nec mortẽ sentit, nec resurrectionẽ. Quod si uero ipsi immortales, filios mortales genuerunt: quomodo filios diuersæ ab ipsis naturæ genuerunt? Natura enim omnis sibi simile generare consueuit. Vt uero etiã hoc cõcedamus: quomodo mors interfecta (ut antea posuisti) post resurrectionem denuò uires exercebit? Iam' ne intelligis, quomodo Mahometis doctrina sacrę scripturæ contraria, etiam sibi mutuo repugnet? Ipse enim unam eamq; solam dicit fore resurrectionis diem. Ecce autem si mortales nascũtur, morientur necessariò. Cum autem alia resurrectio nulla sit, & hi in æternum mortui iaceant, quis beatitudinis finem ipsam mortalitatem dixerit? Præterea sanctorum animæ quia nunc à corporibus separatæ sunt, uoluptatibus carerent, & propterea etiam beatitudine destituerentur, iuxta Mahometis sententiam: & ante illas, ipsi angeli. Sed hoc nequaq; est, non est inquam. Frustratum enim est insciens cor illius, & dum se sapientem putauit, omnium stultissimus apparuit. Beatitudinis enim finis, non uoluptas est: sed ut homo, quantum fieri potest, Deo similis fiat, Deum cognoscat, illiq; uniatur. Hoc inquam, summum & angeli & hominis bonum est, & summa fœlicitas. Mahomet uero cum quæ' nam dicat, ignoret, manifeste diuinæ repugnat iusticiæ. Iusticia enim diuina est, quæ omnia digne distribuit, & quæ immortalia sunt in æternum conseruat, temporanea uero hæc ad tempus, et reliqua suo quo debent ordine. Et primo quidem supremis ordinibus ea dantur, quæ conueniunt: deinde animabus & corporibus, post hæc etiam naturæ, quæ illam spectãt. En igitur proportionem, pulchritudinem, ordinem & administrationem iustam, quæ in singulis adhibetur. Nec ueteres quosdam philosophos sequaris, qui & ipsi stupidi sunt: uerumtamen frigida quadam oratione dicunt, fœlicitatem esse mentis cognitionem: cum ipsi, mea sententia, mente careant. Cum enim illi existiment nihil interesse inter mentem & intelligentiam, ignorant quod inter hæc Deus est summum bonum, & beatitudinis fœlicitatisq; caput. Quantum enim aliquis Deo appropinquat, tantum beatus est, gloriosus & fœlix. Mihi uerò dubitare contingit, quare non cædes etiam & rapinas post resurrectionem fore dixerit. Cum enim uoluptatum gratia & amore diuitiarum omnia bella moueantur, etiam illic idem dicere oportebat: quoniam qui plures in se uoluptates transfert, alijs multo est beatior.

12 Quin ille idem dicit in capite Sad, Angelos quidem ex igne creatos esse, hominem uero ex puluere. Et quemadmodum corpus ex terra compactum est, ita etiam angelos ex igne ceu materia compositos putat: è uerbis nimirum prophetæ hunc errorem hauriens, qui dicit, Qui fecit angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis. non intelligens miser, quod cœlestes animi spiritus dicuntur propter celeritatem & uelocitatem, leuem etiam & incorpoream substantiam. Ignis autem flammam uocari propter claritatem, strenuitatem, repentinum motum, uimq; purgatoriam, & fortassis etiam propter corrumpendi potẽtiam. Quemadmodum & supremi ordines, qui immediate maiestatis diuinæ splendorem sustinent, Seraphim ab Hebræis

dicuntur:

dicuntur, id est flãmæ ardentes & calescentes, propter motum illum sempiternum circa diuina, & indesinentem, proptereꝗ calorem, uelocitatem & feruorem continui, irrequieti & indefessi motus. Si enim ignis ille materialis proprietatem habet illuminatoriam & purgatoriam, ut in auro, corrumpendi uerò uirtutem in omnia adulterina, quantò magis cœlestes illi principatus, sancti nimirum angeli, uirtutem illuminandi & purgandi, & efficaciam ad illuminandum & purgandum illuminatione & purgatione dignos (quales nimirum sancti sunt, & prophetæ) habebunt: corrumpendi uero & uastandi potentiam, ut contra Senacherib Assyriorum regem? His itaꝗ nõ intellectis, stolidus angelorum naturam ex igne cõstare putauit. De fabulis uero & prodigijs, quæ prodigiose edidit, dixitꝗ, à uetularum ebriosarum deli-
ramentis nihil differentibus, quid plura dicere opus est? Dicit enim in capi 13
te Emele, quod si interpreteris muscam significat, Solomonem magnum angelorum, hominum & brutorum animalium exercitum collegisse. Qui in expeditionem egressi, ingentem ceu muscarum fluuium inuenerunt: dixitꝗ musca, O muscæ, ingredimini uos in antra uestra, ne uos perdat Solomon, & illius exercitus. Et musca subrisit.

Insuper in capite Rubesa dicit, uermiculum quendam dæmonibus Solo 14
monis mortem denunciauisse: cuius rei narratio talis est. Cum Solomon scipioni suo inniteretur, tanto repente dolore correptus est, ut confestim expiraret: diuino tamen quodam miraculo non corruit. Huic uero ministrantes dæmones, cum illum sic stare cernerent, uiuere adhuc arbitrati sunt. Prorepsit autem è terra uermis, scipionem illius arrodens: quo simul corroso, Solomon concidit. Dæmones uero accurrentes, ut eum obijsse cognouerunt, ex eo tempore cunctis suis uiribus humano generi nocere cœperunt.

Porrò in libro Enarrationũ Mahomet ipse causam reddit, quare ipsis ui- 15
no interdictum sit. Dicit enim, Deum in terras duos emisisse angelos, ad bene imperandum & iudicandum: quorum nomina erant Arot & Marot. Mulier autem quædam actionem habens forensem, illos accedens, ad prandium inuitauit, & uinum (quod illis ne biberent præceperat Dominus) apposuit. qui ubi inebriati sunt, eandem opprimere ui conati sunt. Illa uero libidini illorum non consensit: sed conscenso cœlo, res suas exposuit. Deus uero hac simul uisa, & causa quam habebat cognita, ipsam fecit Luciferum, ut tam in cœlo inter stellas formosa esset, quàm in terra inter mulieres fuerat. Angelis uero qui peccauerant optionem obtulit, utrum in hoc an futuro sæculo puniri uellent. eosꝗ cum in hoc sæculo puniri mallent, ex pedibus ferrea catena in Babylonis puteum suspendit, usꝗ ad diem iudicij.

Dicit præterea, cœlum hoc creatum ex fumo factum esse: unde apparet, 16
quod cœlum aliud, quod nõ creatum sit, esse putauerit nouus ille legislator, quod nullus hominum unquam cognouit: in cuius differentiam cœlum hoc, quod coràm uidemus, creatum uocat, quasi ex maris exhalatione fumus talis exortus sit. Mare autem ex monte Caph prodijsse docet, qui totum or-
bem circumdat, & cœlum sustinet. Deinde solem & lunam æquales fuisse 17
dicit luce simul et uirtute, nullamꝗ inter diem noctemꝗ fuisse differentiam, sed Gabriele quondam uolitante alam illius fortuitò lunæ propius admotam & impactam, corpus illius obscurauisse.

Insuper dicit, quod cum à Gabriele, ut Deum conueniret, uocatus in cœ 18

lum fuerit, Deum manum suam super ipsum Mahometem imposuisse: se
uero tantam sensisse frigoris uim, ut hæc ad dorsi quocꝫ medullam penetra-
uerit. Quod autem hoc illius figmentum sit, manifeste constat. Verumtamẽ
& Anthropomorphitarum sententiam secutus hæc dicit, qui Deum fingũt
corporeum: ignorans nimirum miser illud, Suscepisti iniquitatem, quoniã
19 ero tibi similis. Item in capite Sad dicit Mahomet, dæmones, cum angeli fue
rint, ut Adamum adorarent à Deo institutos esse: mutatos autem esse in dæ
mones, cum hoc officij detrectarent, nec illum more aliorum uellẽt adorare.
Atqui hæc opinio huic impio propria & peculiaris est. Dicit præterea Ma-
20 homet, ex stercore elephantis porcum enatum esse, ex stercore autem porci
murem, felem autem ex fronte leonis. Causa autem huius talis refertur. Cũ
Noë in arca esset unà cum filijs suis & animalibus, illis ad naturæ officium
abeuntibus arca inclinabatur: in primis autem, si abiret elephas. Nimio
itacꝫ timore Noë correptus, Deum consuluit. qui dixit, Profectus culum
illius & stercoris meatum adora. Quod cum fecisset, simul exiuit stercus, &
cum illo porcus ingens, qui cùm rostro stercora rimaret, scrutareturcꝫ, mus
prodijt, qui arcæ tabulata cœpit arrodere: qua de causa maxime territi sunt.
Noë autem de hoc denuò consulente Dominum, leo in frontem percussus
est, & statim ex naribus illius felis prosilijt. Et hanc ille rationem adducit,
propter quam suillæ carnes ab his pro immundis habeantur. Dicit item,
quod Deus in consummatione mundi occisurus sit omne genus & angelo-
21 rum & hominum, & quod nemo uiuens præter unum Deum & mortem
(quam angelum quendam Hadriel nomine esse dicit) relinquendus sit. Et
tunc præcipiet Hadrieli Dominus, ut occidat seipsum. Quo facto, clamabit
uoce alta Dominus, & dicet, Vbi sunt satrapæ mundi & principes? Et post
hæc omnes suscitabit. Quid uero, quisquis mentis compos fuerit, de tot tan
tiscꝫ nugis dicet? Non aliud certe, meo uidere, quàm quod ipse Mahometes
22 testatur, qui ait se librum conscripsisse duodecim millia sermonum mirabi-
lium continentem: à discipulis uero suis rogatum, ut hæc ipsis exponeret, di
xisse illis, quod ex his quidem ter mille ueri sint, reliqui uero falsi. Hincꝫ eue
nit, ut si qui Ismaëlitarum cum aliquibus disputauerint, et falsum esse couin-
catur quod ab ipsis allatum est, intrepide dicant, ea ex falsis Mahometis ser-
monibus, & non ex ueris desumpta esse. Quod si is forte Lucianũ imitatus,
de seipso dixisset hanc unam solamcꝫ esse ueritatem, quod omnia quæ in
Alcorrano descripta sunt falsa sint, ueniam certe, quæ in hoc continentur,
possent mereri. Quemadmodũ hic facetè Veras narrationes nominat, quæ
à se dicuntur mendacia. In principio enim libri sui sic dicit: Vnicam hanc ue
ritatem dicturus sum, omnia nimirum quæ hic describuntur, falsa esse. Et
deinde quæcuncꝫ ridicula sunt, per lusum ascribit. Cum uero hic tanta cum
impudentia falsum doceat, nec Deum ueritus nec homines, quá nam uenia
infœlix dignus fuerit? Præterea in capite Ceramar, quod lunam interpre-
23 tantur, dixit: Quod Mahometis discipuli cum lunam coitui uicinam uide-
rent, dixerint illi, Ostende nobis prodigium aliquod. Tunc ipse duobus di-
gitis suis Lunæ innuit. quo facto, hæc in duas partes dissecta est, & alterum
quidem frustum in montem Helicain (qui ab uno latere ciuitati Mechæ
adiacet) decidit: alterum uero in alium montem Erythron nomine, qui ab
altero latere eiusdem ciuitatis situs est. Et luna sic dissecta in Mahometis tu
nicam

nicam collecta est, qui eandem integram restituit. Qua autem confutatione in huiusmodi figmenta & fabulas opus est? Verumtamen quisquis studiosus fuerit, intelligat miracula non in alicuius rei specimen fieri solere: sed alia quidem propter aliquam utilitatem animæ fiunt, ut de Christo & Nathaniele legimus. Nathaniel enim auditis quæ à Christo fiebant miraculis, & arcanis animi sui, uerum suum Dominum agnouit, & Christum confessus est esse Dei filium & præceptorem Israëlis, id est Deum & hominem. alia uero in utilitatem corporum fiunt, ut infinita infirmorum multitudo à Christo sanata, & esus panum: alia rursum propter utrumque contingunt, corpus nimirum & animam: ut in paralytico contigit, cui primum peccata remissa sunt, & fidem remissionis peccatorum etiam dissoluti corporis sanitas secuta est. Item in eo, qui à natiuitate sua cæcus fuerat. Post sanitatem enim oculorum acquisitam, is quoque proprium suum formatorem & creatorem agnouit, ipsumque adorauit. alia rursum miraculorum propter usum aliquem facta sunt, ut à Mose in Aegypto & deserto: item à Iosue filio Nun, qui solem in bello consistere fecit: sacerdotum quoque in Iericho. Hoc uero lunæ prodigiũ qua de causa factum est? Propter nullum certe commodum, nec usum: sed in hoc tantum, ut Mahometis discipuli omnia ea quæ in mentem inciderent, effutirent, aliaque quæ ab ipsis uana falsaque dicuntur. Vnum tamen bene facere uidentur, quod mentiri scopum sibi proposuerunt, & perpetuò mentiuntur. Hic enim idem est qui dixit, Non ueni per miracula daturus legem, sed per gladium. Et si hoc uerum est, quá nam ratione hoc stupendum in luna miraculũ edidit? Adeò omnia uana & falsa sunt, quæ ab ipsis dicuntur. Cum malitia enim cõuersantes, ignorantiæ seruiunt. Cognitio enim ignorantiam gignere nequit, ut nec lux tenebras. Malicia uero ignorantiam parere solet. Porrò in capite Elezap sic dicit, Deus & angeli semper pro Mahomete & illius sectatoribus orant. Quid dicis ô homo? Num Deus pro aliorum salute orat? Et si orat, aut seipsum orat, aut alium. Si seipsum, absurdum omnino est quod dicitur. & quæ nam sic est orationis utilitas? Et hoc modo nec propriam uoluntatem perficit. Quod si alterum orat, alium omnino, ut uidetur, Deum maiorem se habere deprehenditur. Sine omni enim controuersia, quod maius est, à minori oratur. Et ecce iuxta tuã opinionem, ô Mahomet, duo Dij sunt: hic quidem maior, ille uero minor: & hic quidem orare uidetur, ille uero alterius preces suscipere. Et tu ipse Deum creatorem cœli & terræ, illum inquam fateris, ipsumque adorando colis, quem tamen pro te orare affirmas. Quem enim alium Deum facis, qui cœli & terræ creatoris preces suscipiat? Quis nam ille Deus sit, non intelligo. Ego autem cum magno illo Mose consentiens dico, Dij, qui non fecerunt cœlum & terram, pereant. Sed dicunt fortassis Mahometistæ, Qua ratione igitur uos Christiani dicitis Christum, quem similiter ut Deum adoratis, pro crucifigẽtibus se orauisse? Eiusdem certe criminis, cuius nos accusatis, uos ipsi uel nolentes rei esse deprehendimini. Si enim Christus, iuxta uestram sententiam, Deus est, quare non libere & proprio iure crucifigentium se delicta remisit? Quod si Deus non est, cur illum ceu Deum adoratis? Si autẽ ille Deus est, & nihilominus, ut uidere licet, orare deprehenditur, alio certe Deo se maiore habet opus. En igitur iuxta tuam quoque opinionem Deus maior & minor est. Audiant uero nunc diligenter, qui hanc quæstionem mouent. Dominus in Euangelio apostolis sic ait: In cathedra Mosis sederunt scribæ & pharisæi: omnia igitur

Marginalia: Ioan. 1 (beside "Nathaniele legimus"); Matth. 14. (beside "multitudo à Christo sanata"); Matt. 9 (beside "in paralytico contigit"); Ioan. 9. (beside "Item in eo, qui à natiuitate"); 24 (beside "Porrò in capite Elezap"); Matth. 23. (beside "Dominus in Euangelio")

quæ uos iusserint seruare, seruate, & facite illa: secundum opera autē illorū ne feceritis. dicunt enim, & nō faciunt. Quid nam hæc uerba innuūt? Non aliud quàm quod scribæ & pharisæi solo nomine doctores sint, reipsa uero nequaquàm. Christus autem operibus quoq; uirtutes docuit. et nōnunquā Christus facere aliquid prius, deinde docere conspicitur: nonnunquàm uero facere, & silere: adeò ut & ipsum silentium alterius doctrinę locū suppleat.
Matth. 5. Et aliquando quidem dicebat: Luceat lux uestra corā hominibus, ut uideāt
„ opera uestra bona, & glorificent patrem uestrum qui in cœlis est, aliquando
Matth. 6 uero rursus: Non sciat sinistra tua, quid faciat dextera tua. Inter docendum enim, cum dicit, Si quis te adegerit ad miliare unum, abi cum eo duo: & uolenti tunicam tuam auferre, dimitte etiam pallium, & percutienti te in maxillam, obuerte & alteram (aliaq; omnia, quæ uerbositatis causa omittimus) tunc dixit illis: Quod si dilexeritis amicos uestros, quod uestrum est præmium? Et si mutuum dederitis his à quibus uos recepturos esse speratis, quod nam uestrum est præmium? Quin potius mutuum date illis, à quibus uos nō recepturos speratis: & diligite inimicos uestros, & orate pro execrantibus uos. Cum igitur reliqua omnia etiam factis docuisset, & ipsa facta uerū annunciarent: amorem autem hostibus exhibendum uerbis tantummodo docuerat, facta autem adhuc laterent, nec manifesta essent: tempore passionis orauit pro crucifigentibus se, & quæ in illo latebat erga inimicos charitas, in lucē se protulit. Quin & beatus ille Lucas regi Theophilo sic dicit: Su-
„ periore quidem uolumine, id est euangelio, diximus de omnibus quæ cœ-
„ pit Iesus tum facere, tū docere. Quibus uerbis non aliud innuit, quàm quod Christum à stulte docentium scribarū & pharisæorum similitudine separat, & ostendit hunc doctorem uerum, qui dicat simul & faciat, qui faciat & doceat. Orauit quidem Christus pro his qui crucifigebant se, sed ut homo: Non enim instar Dei sine corpore in terris uersabatur, neq; tamen homo nudus, ut Nestorius & uos dicere soletis, sed Deus & homo. Et nunc quidem ceu Deus operabatur: ut cum dicit, Volo, mundus sis: &, Remittuntur tibi peccata tua. nunc uero ceu Deus & homo, ut cum cæcum tetigit, & sanatus est. Et in filia Centurionis per attactum quidem ostendit se hominem esse: per illud autem, quod dicit, Tibi dico, respice & surge, suam ipsius diuinitatem declarauit. Nonnunquàm uero solam suam humanitatem demonstrauit: ut cum esuriuit, laborauit, fleuit propter Lazarum.

Perfectus enim Deus, & perfectus homo erat. Et quemadmodum instar Dei propria sua potestate, quæcunq; uolebat & illi libitum erat, faciebat: sic ut homo, omnia humana (excepto peccato, quod sancta eius anima non cognouit: & ægritudine, quæ sanctum illius corpus non attigit) quæ hominis sunt, suscepit. Et quemadmodum peccati uestigium non erat in sancta Domini anima, sic nec ægritudo in sancto illius corpore. Peccatum enim ordinis turbatio & boni defectus est: & humorum inordinata confusio, sanitatisq; defectus, ægritudo. Sed quomodo inordinatæ confusionis & ægritudinis species in corpore creantis ordinem, morbum & omnem infirmitatem sanantis conspiceretur? Quandoquidem igitur, ut dictum est, Deus erat & homo, orauit quidem humano more, quia tempus reuelandi charitatem in-
Ioan. 15 teriorem aduenerat. Ipse enim est qui dicit: Maiorem hac charitatem nemo habet, quàm ut ponat aliquis animam pro amico suo: id est, uitam. Hic uero

non modo pro amicis suis uitam suam morti exposuit, sed nihilo minus pro inimicis suis, pro illis nempe qui crucifixerunt eum, & omnibus Iudæis: quin etiam pro toto mundo, quemadmodum prophetæ prædicauerunt, & res ipsa edocuit, ueritasq; emicuit sole splẽdidior. Vt enim lapis emissus, si in solidum inciderit, in emittentem retorquetur: ita & Saluatoris oratio, infirmorum istorum & impiorum animas omni ferro duriores nacta, in eum qui hanc habuit reuersa est. Quapropter & Dauid uaticinatus dixit: Insurgentes in me testes iniqui, quæ non nouerunt, interrogauerunt me. Retribuerunt mihi malum pro bono, & orbitatem animæ meæ. Ego uero cum illi obturbarent me, induebam saccum, & humiliabam in ieiunio animam meam, & oratio mea in sinum meum reuertetur. En Christi oratio rursum ad illum reuersa est. Quam ob rem? Quia non inuenit pœnitentiæ locum in animabus crucifigentium illum. Si enim pœnitentia in illis inuenta fuisset, peccatum utique illorum esset sublatum. Quod etiamsi non factum sit, nihilominus tamen etiam Christus discipulos ad prædicationem emittens, sic inquit: Ingressi in domum, salutate illam. & siquidem domus fuerit digna, ueniat pax uestra super eam. si uerò non digna fuerit, pax uestra ad uos reuertatur. Et qui non susceperit uos, nec audierit sermones uestros, egressi ex domo & ciuitate illa, excutite puluerem pedum uestrorum, in testimonium ipsis. Amen dico uobis, tolerabilius erit Sodomis, & Gomorrhæ in die iudicij, quàm ciuitati illi. Et uide, non pace modo ut & precibus priuati sunt, sed etiam Sodomis collati. Intelligis'ne ut quæ de Christo feruntur, à principio ab omnibus prophetis descripta sunt? quæ sanè propter nimiam copiam prætermimus. Si quis enim ueritatis studiosus fuerit, ipsam inueniet. Exemplo autem utor (non enim absurdum fuerit, ab obscurioribus similitudinibus ad omnium authorem ascendere) Quemadmodum enim apud Græcos quidam in statuis, quos nonnulli Mercurios uocauerunt, in illis inquam, quantum foris apparet, omnino inornata & deformia sunt omnia: statuis autem apertis, illarum imagines perpulchræ apparent. Ita mihi de Christo fieri uidetur. Quæ enim extrinsecus dicuntur, & apparent, parua uidentur & exigua: quæ uerò in his intelliguntur, magna sunt, & plus quàm naturalia. Verum hoc exemplum sufficiens non est. Qui enim ueritatem, ut dictum est, inquirit, non solum quæ in his intelliguntur Christi opera magna, plus quàm naturalia & stupenda, Deoq; digna inueniet: sed etiam illius humana, quæ omnem cognitionem & intellectum angelorum & hominum excedunt. Et quemadmodum ex his, quæ uidentur creaturis, cœli & terræ aliorum'que opifex Deus apparet (illud enim Deo proprium est, ut ipse quidem non uideatur, talis uero esse colligatur ex operibus) sic etiam in Christi miraculis Deum esse apparet, eum qui talia authoritate propria operatur. Quapropter ipse Saluator dixit: Si mihi non creditis, operibus credite.

Psalm. 35.

Præterea in capite Helmaida, quod mensam significat, dicit, Christianos & Hebræos non esse filios & amicos Dei, eo quod peccatorum suorum gratia castigentur. Ego autem potius contrarium dico. Pater enim filium, qui illi curæ est, castigat, modo charitatem habeat. Quem enim legitime castigat aliquis, quàm proprium filium? Et de Hebræis quidem uere dixit, licet ignarus ueritatem locutus sit. nesciuit enim discernere

inter profanum & sanctum. Hebræi enim olim Dei iram senserunt, sed nõ implacabilem (habebant enim perpetuò prophetas, purificationes & sacerdotium) castigante quidem eos Deo corporaliter, quod uero animam attinet, illos non deserente: quin potius ostendente adoptionis gratiam ab illis nondum defecisse. Post crucem uerò et passionem Domini absoluta horum desertio facta est, animarum simul et corporum, & ceu ingratos maximo peccato, & parricidas maximo facinore, & Dei occisores summa impietate factos Deus abdicauit, proculq; à se repulit, absolutè & omnino illos deserēs, omnes Hebræos potestati aliorum subijciendo, & constituendo eos seruos omnium ferè gentium. Et hæc quidem corporum est derelictio. Animarum autem perditionis, & uniuersalis repulsę, non in hoc modo sed etiam futuro sæculo, signum est, quod ab ipsis sacerdotium defecerit, purificatio, sacrificiũ & templum, & ceu uas inutile & impurum reiecti sunt. Quapropter & Da-
Psalm.69. uid uaticinatus sic dixit: Coràm te omnes, Domine, qui præmunt me: op-
» probrium expectauit anima mea, & miseriam. Et expectaui condolentem,
» sed non erat: et consolatorem, sed nõ inueni. Et dederunt mihi in cibum fel,
» & in siti mea propinauerunt mihi acetum. Fiat mensa illorum coram ipsis in laqueum, et in retributionem, et in offendiculum. Excæcentur oculi illorum
» ne uideāt, & tergum ipsorum semper incurua. Effunde super eos iram tuā,
» & furor iræ tuæ apprehendat eos. Fiat habitatio illorum deserta, & in taber-
» naculis illorum non sit inhabitans. Quid nam hæc prophetia innuit? Dicemus agedum. Beatus ille Dauid uolens in alio psalmo Dei in peccatores cor
Psalm.74. rectionem ostendere, sic dixit: Deus iudex est, hunc humiliat, hunc exaltat.
» Quia poculum in manu Domini uini meri, plenum mixto. Et inclinauit ex
» illo in hoc, uerumtamen fex illius non est exinanita. Omnes peccatores ter-
» ræ bibent. Rursum in alio psalmo sic dixit: Deus iudex iustus, fortis & longanimis. nec iram inducens quotidie. Nisi conuersi fueritis, exacuet gladiũ suum. Nunc igitur, quę restant, diligenter accipe. Propheta dixit Deum esse iudicem: sed etiam iustum esse notauit. Quoniam uerò quidam hominum iudices sunt, alij quidem iusti, alij uero iniusti, eo quod iustũ uocauit, ostendit Deum omnis iniustitiæ esse expertem. Cum autem fortem uocat, ostendit quod iusticiam suam possit constituere. Cumq; longanimem dicit, ostendit quod non ex abrupto Deus iudicia sua exequatur, sed mansuetè & clementer: quapropter iram suam peccatoribus non quotidie inducit. Cur? Eo quod peccatorum pœnitentiam expectet. Nunc uerò gladium suũ acuit, id est potentiam suam puniendi proferet contra eos qui à peccatis ad pœnitentiam nolunt conuerti. Rursum cum dicit Deum esse iudicem, mox subiungit: Hunc humiliat, hunc exaltat. Post hæc uero dicit, Poculum in manu Domini, uini meri, plenum mixto: & declinauit ex hoc in hoc, uerumtamen fex illius non est exinanita. Bibent omnes peccatores terræ. Quid nam hæc prophetia significat? Non aliud quàm quod superius dictum est: Nisi conuersi fueritis, gladium suum exacuet. sic & hic dicit, quod poculum in manu Domini uini meri, plenum mixto: id est, plenum furoris. sed etiam misericordiæ (hoc enim mixtum significat) declinante nimirum hoc ex abrupto ad longanimitatem, uel remissionem. siue, propter opera quidem peccatorum furore plenum: propter Dei uero in homines amorem, mixtum est misericordia illius, expectantis peccatorum pœnitentiam, quemadmodum in Niniuitis, ipsa clementia peccatum exuperan-

peran-

perante propter pœnitentiam. Quamuis autē Hebræorū castigatio austera fuerit propter captiuitatem semel atq; iterum ipsis inductam, non tamen fex exinanita est, id est sordes infimę et finis furoris. Id enim per fecē denotatur. Et cum propter idololatriam & iniquitates ipsorum captiui abducti sint, propter Dei tamen in homines amorem denuò redierunt ad pristinam suā libertatem & conditionem: & biberunt quidem ceu peccatores ex poculo hoc uinum, non tamen merum, sed amore & misericordia temperatū. Postquàm uero immane illud ausi sunt facinus, et in Christū tanta exercuerunt, Deiq; occisores facti sunt, intendit etiam in illos Deus arcum suum, cum stultorum illorum conuersionem expectauisset annis quadraginta: à tempore scilicet eo quo Saluator passus est, usq; ad Vespasiani et Titi tēpora. Cum autem peccatum horum omni pœnitentia careret, incurabilia ista mala passi sunt. Et tunc impleta est Dauidis prophetia, ea quæ ab illis in Christum facta sunt exponens. Postquàm enim tragicè & ampliter ea quæ facta sunt exposuit, utpote, Contra te Domine omnes qui præmunt me. &, Opprobrium expectauit anima mea & miseriam. &, Expectaui condolentem, sed non erat, & consolatores, sed non inueni. &, Dederunt mihi in cibum fel, & in siti mea propinauerunt mihi acetum: Tunc, quæ illis euentura sint mala, enumerat. Fiat mensa illorum coram ipsis in laqueum, & in retributionē, et in offendiculum. Mensa enim cibum impositum gestat ad impletionem deficientis corporis: habet etiam fruitionem, delitias & lætitiam. Colligens igitur in unum propheta omnes Hebræorum delicias, omnem læticiam & fruitionem, mensæ uocabulo utitur: ostendere hoc uolens, quod illis omnia in contrarium cessura sint. Et quemadmodum animalia quædam laqueis capta, ueniente uenatore & illa incipiente mactare, singula alterius exitum uident, nec tamen sibiipsis nec reliquis animalibus concaptiuis suis subuenire possunt: ita etiam Iudæis continget. Coram ipsis enim cædentur amici & fratres, parentes & liberi, eo quod nemo sit qui eos eripere uel adiuuare possit. Simul uero causam calamitatis ostendens inquit, In retributionem: id est propter mortem Domino ab ipsis illatam. Excæcentur oculi eorum ne uideant, & dorsum illorum semper incurua. Obtenebratos itaq; oculos habentes, nec intelligebant, uidebantue rationalem iusticiæ solem, Christū. Tergum illorum semper incurua: ne scilicet ab ipsis auferatur perpetuæ seruitutis iugum. Et hoc grauissimum est, quod loco colophonis omnibus adijcitur: Et effundatur in illos ira tua, & æstus uel furor iræ tuæ apprehendat eos. Aestus enim animi ue furor, cōmotio cordis est ad rem aliquam: quem motum aliud quoddam extinguit, ut in Nineuitis, pœnitentia, sicuti dictum est. Ira uero huius commotionis effectus est, quem & fecem nominauit, quemadmodum de Sodomitis quoq; est dictum. Sed perpendas nunc prophetæ oraculum. Non dicit, Funde furorem tuum: sed, Effunde furorem tuum & iram tuam. Articulus enim hoc loco immoderatam iram Dei & furorem significat, extremum excidium & desertionem animarū simul & corporū, aduersus eos qui tunc tēporis extabant, illosq; qui in posterū horū dogmata sunt secuturi. Fiat habitatio illorū deserta, in tabernaculis illorū nō sit qui inhabitet. Quod & euenit. Hæc aūt prophetæ oratio nō execrandi formula est, sed prophetiæ elocutio. Vbi enim est Hierusalem? ubi templum? ubi sacrificium & oblatio? Omnia hæc exinanita sunt, ac si nunquam extitissent,

titiſſent. Et niſi templum reædificare conati eſſent, poſſent quidem dicere: Si conari uoluiſſemus, potuiſſemus utiq; & abſoluere. nunc uero conſpiciuntur non ſemel, aut bis, ſed etiam tertio id tentauiſſe, nec unquam uoti compotes facti ſunt. Exiſtimabant enim miſerrimi homines, ſe templum reparaturos regnante Adriano Romanorum rege: deinde ſub Conſtantino Magno: ſed ab utroque ceu proterui & contumaces puniti ſunt. Hoſtis uerò Chriſti & defector Iulianus, unà cum Iudæis ſummo ſtudio in hoc incubuit, pecuniam depoſuit, artifices conuocauit, omniaq; egit, fecit & procurauit, ceu inſanus & mente captus, ut Chriſti deſtrueret ſententiam, quæ templum illud reparari non permittebat. Cæterum qui ſapientes capit in uerſutia ſua, ſtatim ei re ipſa oſtendit Dei ſuffragia longe omnium eſſe fortiſſima. Vt enim ſtultum & uæſanum ſtudium aggreſſi ſunt, fundamentisq; erutis manus ædificio admouere uoluerunt, ignis è fundamentis emicans plurimos conſumpſit, horumq; conatum & uæſaniam repulit. Rex uero uæſanus quócunq; pedes ferebant, transfuga aufugit, Dei iudicio territus. Sed ne ſic tamen infœlix ille ceſſit. Pauliſper itaq; huic loco immorantes, etiam a-
Eſa.48. liorum prophetarum ad Hebræos oracula inſpiciamus. Dicit enim Eſaias, Scio quod durus es, & neruus ferreus collum tuum: id eſt inflexibile. et frons
Dan.9. tua ænea, id eſt impudens. Et Daniel: Venerunt ſuper nos mala, qualia non facta ſunt ſub cœlo, ſecundum ea quæ facta ſunt in Hieruſalem. Quæ nam illa? Quæ nimirum & Moſes prædixerat, & Ieremias expoſuit. Et ille quidem ſic inquit: Tenera & delicata ualde, cuius pes non experientiam ſum-
Deut.28 pſit aſcendere in ſellam, propter teneritatem & mollíciem, menſam attinget illicitam, & deuorabit liberos ſuos. Quod etiam in Hieruſalem factum eſt, in excidio à Romanis illato. Matres enim liberos ſuos deuorauerunt. Ieremias uerò oraculum hoc exponens, dixit: Manus matrum miſerãtium ag-
Mala.1. greſſæ ſunt liberos ſuos. Sed & Malachias propheta ſic inquit: Si ſuſcipiam
» ex uobis faciem ueſtram, dicit Dominus omnipotens, quia ab ortu in occa-
» ſum nomen meum glorificatum eſt in gentibus, & in omni loco incenſum
» offertur nomini meo, & ſacrificium mundũ. Vos autem prophanatis illud. Quando itaq; hæc impleta ſunt? Omnino poſt Chriſti crucem, & reſurrectionem. Non enim Hieroſolyma tantum, ubi Moſes Dei cultum, & non alibi fieri præceperat, ſed in omnẽ quã ſol intuetur terrã, Dei gloria dilatata eſt. Hoc em̃ innuit quod dicitur, Ab ortu ſolis uſq; ad occaſum: id eſt, in toto mũdo. Nec cõtẽta eſt prophetia dixiſſe illud, Ab ortu ſolis uſq; ad occaſum, ne Iudæi hæc calumniantes dicerent, ſe per uniuerſum orbẽ habitare, & prophetam de ipſis locutum eſſe. Verum addit, Nomen meum glorificatum eſt in gentibus, & in omni loco incenſum & ſacrificium mundum offertur nomini meo. Vos autem prophanauiſtis illud. Non ut ceu ſacrificio Hebræorum contaminato & prophano, Deus ſic per prophetam locutus ſit, ſed propter mores hæc offerentium. Verum ſi quis forte & hoc dixerit, non multum mea errauerit ſententia. Veteri ſacrificio cum nouo comparato, magna inter hæc differentia animaduertetur. Et quemadmodũ angelos incorporeos ad Dei incorporeã ſubſtantiã collatos, corporeos eſſe iudicamus: ſic etiã in ueteris & noui ſacrificij collatione cõtingit. In illo enim ſanguis taurorum & hircorũ, & tabo cinisq; iuuencæ: hic autẽ filius Dei, & ſanguis Chriſti. Ecce igitur differentiã. Quapropter & Dauid uaticinatus dixit, Non ſu-

ſcipiam

ſcipiam ex domo tua uitulos, neq; capellas ex gregibus tuis. Quoniam meæ ſunt omnes feræ campi, iumenta in montibus, & boues. Cognoui omnes uolucres cœli, & pulchritudo agri mecum eſt. Si eſuriero, non dicam tibi. Mea enim eſt terra, & plenitudo eius. Num edam carnes taurorum, & ſanguinem hircorum bibam? Offer Deo ſacrificium laudis, & redde altiſſimo uota tua: & inuocabis me in die tribulationis tuæ, & eruam te, & glorificabis me. Vides'ne ut ſacrificium quod tauris conſtat & hircis, non approbat: illud uero quod laudem continet, recipit. Quin & Sophonias ſic ait: Apparebit Dominus ſuper omnes gentes, & extirpabit omnes deos gentium: & adorabunt eum unuſquiſq; de loco ſuo. Et hic quoq; Hieroſolymam neglexit, omnem uero locum gentium ad Dei culturam uenientium in medium adduxit. Omnibus tamen his ſic ratis firmisq;, non tamen pœnitentiæ turris & preſidium concidit, nec ianua adhuc clauſa eſt, neq; Hebræis neque Iſmaëlitis, ſed nec ulli qui intrare uoluerit. Et ſic de Iudæis quidem uerè hoc dixit Mahomet: licet ipſe quid nam dicatur, ignorauerit, ut dictum eſt.

Pſalm. 50. *Soph. 2.*

De Chriſtianis autem non ſic. Nec enim ut ipſe putauit, propter peccatorum caſtigationem, non pro filijs & amicis Dei iudicandi ſunt. Procul enim à ſcopo aberrauit, putans propterea quod Iſmaëlitæ nonnullos Chriſtianorum affligant, ipſos quidem laudi dignos, & quaſi filios & amicos Dei, punire Chriſtianos à Deo omnino repudiatos. Sed aliter longe ſe habet negotium. Maxima enim Chriſtianorum multitudo ſumma pace fruitur, quos Deus iudicio ſuo ſibi ſoli noto non ſinit perturbari ab impijs. qui licet contra hos expeditionem facerent, fortiores ſanè ſtabilioresq; aranearum telæ apparerent omni impiorum militia & fortitudine. Confiteor tamen multos Chriſtianorum propter peccata noſtra in manus impiorum traditos eſſe, in ſuijpſorum correctionem, & aliorum exemplum & reſipiſcentiam. Neq; ſanè exiſtiment Chriſtianos, qui in illorũ ſunt manibus, propter horum uirtutem traditos eſſe. Sed ueluti flagellum & lorum correctionis à Deo & iudicati & miſſi ſunt (caſtigatione enim dignos caſtigant) ſunt tamen interim Deo exoſi & abominabiles. Quid enim locuſtæ ſunt, et erucę, & bruchi? Magna nimirum Dei potentia. Quid item fulmina & grando, aliéq; quæ nonnunquam per elementa fiunt caſtigationes? Num igitur amici Dei & filij Dei iudicabuntur? Quibus ipſa ueritas ſic reſpondet: Nouit Deus omnia, etiam ante generationem illorum. Quemadmodum enim de Eſau & Iacobo dixit, priuſquam hi naſcerentur, Iacob dilexi, Eſau autem odio habui: ſic etiam eos qui abnegata uera & irreprehenſibili Chriſtianorum fide ad contrariam deflexerunt, priuſquam naſcerentur, perditionis & Satanę inſtrumẽta iudicauit. Et licet illic inueniantur, ſiue hic, nihilominus pœna digni deprehenduntur: quod in illis uidere eſt, qui in captiuitate aut nati ſunt, aut poſtea naſcentur. Verumtamen ex his qui Chriſtum abnegauerunt, naſcuntur aliquando ſancti & boni uiri: quemadmodum ex Eſau iuſtus ille Iob, & martyres ex idololatris. Verum de his quidem hæc dicta ſint. De ijs uero qui religionem propriam & pietatem inter impios cuſtodiunt, quid nam dicere opus eſt? Non'ne admirandi & laude digni ſunt? Nec minus de illis ſic iudicandũ, qui in libertate religionis agunt. Hi ſiquidẽ nondum probati ſunt, & propterea quales nam ſint ignorãt: à Deo aũt, et illo ſolo cognoſcunt. Illi uero inſtar auri in fornace puri eſſe declarantur, quẽadmodũ illi in Babylone pueri. Nec ſanè ad ſalutẽ ſatis efficax

cax est ipsa dogmatum fides, nisi operibus fuerit temperata. Ostende enim mihi, dicit oraculum, fidem tuam ex operibus tuis, & ego tibi ostendam fidem meam ex operibus meis. Videamus igitur quæ nam opera apud Deũ recipiantur, & qui nam hi sint qui Dei meminerunt. num scilicet hi qui in delicijs & libertate uiuunt, an qui in afflictione & miseria? Hi certe haud dubie. Ait enim, Domine in afflictione tui recordati sumus. Et, Qui in lachrymis seminant metunt in exultatione. Et tribulationes multæ iustorũ, mors autem peccatorum mala. Licet enim in hac uita fœlici successu ferantur, & perinde ac si quis laudetur quod prudens sit, fortis, temperans & iustus, alius uero nihili hæc faciens, pinguem se esse glorietur & corpulentum: sic de seipsis sentiunt miserrimi homines, ac ueris inexhaustisq; diuitijs cõtemptis, illas quas somnia simulant, amplectuntur: & preciosa illa margarita, Christo nimirum, relicta, conchas uel lapillos congregant. Quid autem de oraculo illo prophetico iudicant, quod dicit, Quem diligit Dominus eum castigat, & flagellat quem filij loco adoptat? Christiani itaq; non traduntur tanquam reiecti & deserti à Deo, ut Mahomet aperte testatur: sed ceu filij causa correctionis (ut superius dilucide demonstratum est) & propter aliorum resipiscentiam & utilitatem. Habent enim Christiani, qui inter gentes agunt, patriarchas, sacerdotes, pontifices, per quos sanctificantur, omniaq; quæ Christianis solennia sunt, administrant, in ipsorum quidem utilitatem, in signum uerò quod ab adoptione filiorum Dei non, nec ab illius amicitia exciderint. Agnoscant igitur omnino, quod iusti quidem sæpius in manus impiorum tradantur, non ut glorificentur impij, sed ut probentur pij, & auro puriores reddantur. Quid autem de iusto illo Iob dicemus? (omitto enim dicere de patriarcha Abraham, cum & ille ad tempus inter impios conuersatus sit) et sanè de ferreo illo et adamantino Iob interrogo: Num ceu desertus et à Deo reiectus diabolo traditus est? et tot tantisq; malis mobilibus simul immobilibusq; flagellatus est, liberorum scilicet amissione, et proprij corporis afflictione? Diabolus uerò qui iustũ flagellabat, num tanquam amicus Dei affligebat hunc, Deo quidem ante generationem huius notum, sanctumq; ab illo iudicatum, hominibus autem ignotum? Quapropter Deus eum in medium statuit instar columnæ et statuæ cuiusdam animatæ, in exemplum et utilitatem posteritatis. Miror sanè nisi de hoc sic quoq; loqui audeant. Inquirendum tamen est, et res ipsa indicat, quales de Deo & diabolo opiniones habeat Mahomet. Summa enim dicendi libertate contendit, etiam dæmones saluandos fore, Originem nimirum secutus. Quin etiam in lege à se lata, Alcorrano nimirum, sic inquit: Magna dæmonum multitudo cum hæc legi audiuisset, admirata est, et propter hoc gauisa est, qui etiam illi credentes salutem consecuti sunt. Quomodo autem aliquis saluari poterit, nisi prius resipiscens opera fecit quæ illum rite cum Deo uniant? Tunc enim in Dei amicitiam recipitur, cum illi unitus fuerit: Deo autem unitus, hæres salutis est, regni cœlorum, uitæq; æternæ. Huiusmodi inquam, de diabolo opiniones concepit filius illius Mahomet, ut quamuis aperte dicere uereatur diabolum Dei amicum esse, reipsa tamen illud affirmet.

Prouerb. 3.

IN

IN MAHOMETEM ORATIO TERTIA.

QVANDOQVIDEM de absurdis quibusdam Mahome-
tis opinionibus diximus superius, inspiciamus nunc quæ
nam de saluatore nostro Christo & uero Deo nostro miser
ille sentiat, doceatq́;. Reuera enim hoc uerum est, Dixit insi Psalm. 14.
piens in corde suo, Non est Deus. Hic enim trinitatem ne-
gat, Deum tamen esse fatetur creatorem cœli & terræ, an-
gelorum & hominum, omnisq́; creaturæ, filium non habentem, utpote cum
sine muliere hunc genuisse nō sit possibile, hæretici Carpocratis opinionem 1
secutus, carnalem arbitratus esse Dei generationem. Quapropter etiam dis-
sidia inter Deum patrem & filium esse potuisse existimauit. Quod si impos-
sibile est ut Deus sine muliere filium habeat, dicant etiam illum nec creato-
rem esse, nec opificem sine proposita sibi materia, iuxta insipientium Græco
rum doctrinam. Si uero Deus filium habuerit, etiam dissidia inter illos exo- 2
riuntur, ut in capite Helmonijm asserit, Iudæos simul & ipsum secutus Car-
pocratem. Nos uero de his singulatim in apologia diximus, quapropter ut
suprà quoq; diximus, non instituimus de his copiosius contendere. Quoni
am uero in præsenti huic manifeste contradicimus, audiant quæso Maho-
metistæ. Mahomet hic Christum nec Deum esse sentit, nec dei filiū, sed nu-
dum hominem, ut & reliquos omnes, sed sanctum, omnibusq́; hominibus
sine controuersia excellentiorem, ut etiam Nestorius sensit. In capite autem
Elnesa, quod mulieres significat, sic ait, quod Christus Iesus filius Mariæ ser 3
mo Dei sit, anima Dei, & spiritus Dei. Incipiamus ergo ab ipsius Mahome-
tis confessione. Quod si ut ad prophetas sermo Dei factus est, & prophetæ
illum hominibus annunciauerunt: sic etiam Christus acceptum à Deo ser-
monem homines docuit, & propterea, ut Mahomet hunc nominare solet,
propheta dicitur, omniumq́; maximus, imò ipse Dei sermo, quî fit quod
nullus unquam prophetarū sermo Dei dictus sit, sed singuli nominis pro-
prij significationem retinuerint? Quod si autem hæc ratio nulla fuerit, sed si
propterea sermo Dei dicitur, quod archangelus Gabriel adueniens uirgi-
ni gratia plenæ faustum illud nunciū annunciauit, oportebat certe & Sam-
sonem Manoæ filium eodem nomine appellari, quoniam & ipse ex promis-
sione Dei natus est. Angelus enim adueniens, illius generationem exposu-
it. Quin & Zachariæ filium Ioannem similiter ex promissione natum, ser-
monem Dei uocari oportet, propterea quod ipsius natiuitas Zachariæ per
angelū annunciata sit. Quandoquidem igitur nec propheta aliquis sermo
Dei uocatus est, nec aliquis ex promissione natus: certe nec Christus sermo
Dei dicitur propterea, quod angelus uirgini Mariæ salutē dixerit, aut quod
is regnum Dei annunciauerit. Sed alia quadam ratione, quam ignorauit
Mahomet, hoc nomen accepit. Si enim nouisset eum, à blasphemijs certe in
illum iactis abstinuisset. Cum enim ex scripturis audiuisset Christum esse
sermonem, illud quidem quod dicebatur confessus est, illius uero sensum
nec recepit, nec Christum Deum esse confessus est, ne fortè duos Deos ado-
rare deprehenderetur. Ecce autem timuit, ubi timor non erat: non enim in-
tellexit substantiarum discrimen, nec ipsam substantiam. Christus enim ser-
mo dicitur, & celebratur, non modo quod mentis & rationis & sapientiæ

dux est, uerum etiam quod omnium causas, id est exempla, quæ etiam ideas dixerunt, æternas nimirum considerationes & consilia in seipso solo præsumpsit, & quod ex eo ipso sermone hoc ipsum quod sermonem habent & angeli & homines acceperunt, & quod per omnia penetrat, ut uaticinia tradunt, usq; ad omnem finem. Et præterea quod super omnem simplicitatem diuinus sermo expanditur, & omnino super omnia iuxta illum omnem substantiam excedētem est absolutus. Quādoquidem igitur ut dictum est, neq; ut propheta sermo nominatur, neq; ex promissione, manifeste nūc patet, quod ceu naturalis sermo Dei Christus dicatur & sit, quapropter etiam filius Dei dicitur & est. Quemadmodum enim sermo mentis effectus est, sic etiam Christus ab æterno, & sine passione, ante sæcula è Deo genitus, filius illius nominatur. Nec enim dicere fas est, sæcula attigisse ęternam illam ante omnia sæcula generationem. Num itaq; aliquando deprehenditur Deum sermone caruisse, insipientem, impotentem, fontemq; siccum aquis destitutum fuisse? Sed quemadmodum Christus sermo Dei nominatur, sic etiam sapientia & potentia dicitur. Et Deus quidem aut antea sermone caruit, insipiens fuit & impotens, postea uero, ut homines solent, sapientiam, sermonem & potētiam assumpsit, tuncq; perfectus redditus est: aut cum ab æterno ante omnia sæcula perfectus esset, suum ipsius sermonem genuit. Et si quidem post tempus aliquod aut articulum temporis sermonem ex se progenuit, quomodo Deus erat antè qui sermone carebat? Quantulumcunq; enim quis à corporibus abstulerit, corpus imperfectum redditur: à naturis autem incorporeis si uel minimam abstuleris portionem, totum perdidisti. Quod si igitur hoc de angelis incorporeis recte dicitur, quāto magis hoc in Deo absurdum erit, qui ab omni incorporea substantia, omni simplicitate & natura supra omnem substantiam exemptus est? Si enim sermonem nō habebat, & postea ipsum assumpsit, possibile etiam ut illum perdat quemadmodum assumpsit: (quæ enim apposita sunt ad aliquid, etiam auferri posse constat.) Quod si uero ab æterno & ante omnia sæcula ceu perfectus Deus perfectum quoq; suum sermonem genuit, pater qui æternus erat, filiū quoque & sermonem suum ęternum esse declarauit, & saluator expressa imago
Hebre. 1. & splendor patris est naturalis, & in imaginem hanc semper respiciēs pater seipsum semper aspicit: stulte igitur Mahomet tradit, Deum non posse filiū habere sine muliere. Hoc idem ceu forte argumentū repetit. In hunc autem (quantum conijcio) errorem incidit, quod Deum corporeum esse putaret & propterea supernam quoq; illam generationem corpoream esse existimauit. Et fieri potest ut quemadmodum de Deo dixit, quod in ipso non sit accidens, & necessariò neq; substantia neq; uita, eo quod non comedat, nec spiret, ita etiàm negauerit Deum habere filium. Quandoquidem uero idem ille Mahomet Christum animam Dei & spiritum Dei dilucide dicit, uocatq;, concedamus nos quoq; rem ita ut dicit se habere. Et si spiritus Dei & anima Dei, creatura esse potest & est, ecce igitur iam contingit ut Deus iuxta Mahometis opinionem aliquando spiritu caruerit, & anima, & per creaturas plene absolutus sit, & quod aut ipse imperfectus seipsum condiderit, perfectumq; fecerit, aut alium sui creatorem habeat. En rei absurditatem considera. Si uero Deus nunquam caruit spiritu, nec anima, sed his semper fuit præditus: sequitur, quod Christus semper, non secundum humanam naturam, sed diuinam, cum Deo fuerit, siue sermonem siue sapiētiam siue potentiam

tiam

tiam hunc nominaueris. Semper inquam ex Deo est, & cum eo. Sapiens enim nunquã sine sua est sapientia, neq; robustus sine suo robore, neq; mens sine sua ratione, ut nec sol sine suo radio. Si igitur hunc animam siue spiritum Dei dixeris, eundem etiam sermonem esse dicere licet. Si enim animam Deus habuerit, præstantissima in illo pars ipsa anima esse deprehendetur. Et uide, ex ipsa ueritate, imò ex ipsa Mahometis confessione demonstratum est, Christum eiusdem & unius cum Deo naturæ esse, & eundem Deum patrem habere genitorem ab ęterno ante sæcula, filiumq; Dei esse genuinum, & Deum. quemadmodum ipse in Euangelijs sic ait, Ego & pater unum sumus: id est, unus Deus, nõ secundum personas, ut dicit Sabellius, sed secundum unam eandemq; diuinitatem. Et Dei ille contemplator Moses ait, In principio creauit Deus cœlum & terrã. Et propheta Dauid, Omnia fecisti in sapientia. &, Sermone Domini cœli firmati sunt. Huius etiam filius Solomon, admiratione omni dignus: Deus in sapientia fundauit terram, cœlos autem parauit in prudentia. Eloquentissimus autem ille Esaias, Deus æternus qui parauit extrema terræ. Beatus uero Ioannes Zebedei filius, (quem etiam tonitrui filium Dominus nominauit, eo quod supernam illam generationem tonitrui clarius orbi ebuccinauerit) in Euangelio sic ait, In principio erat sermo, & sermo erat apud Deũ, & Deus erat ille sermo. Omnia per illum facta sunt, & sine eo factum est nihil, quod factum est. Viden' quomodo propter temporis importunitatem prophetæ obscurius locuti sint, Ioannes autem clare, aperto (quod aiunt) capite altum exclamauerit? Et ueterum quidem prophetarum alius sermonem, alius sapientiam, alius prudentiam, alius creatorem hunc nominauit: Hic uero Deum, non cælans arcanũ hoc, quod propter temporis importunitatem tamdiu latuerat, cum nõdum fas iustumq; esset uelum auferri. Quin & ipse filius Dei & Deus quasi per ænigmata annũciatus esse uidebatur: quapropter tonitrui filius hoc, In principio erat sermo, &c. clarius prædicauit. Et quemadmodũ sol densissima nube & tempestate tectus, obscurus est, propriam tamen lucem suam penes se habere uidetur, tempestate uero soluta & puro aëre reuerso omnibus radios suos copiosissime immittit, ita etiam mea de sermone & filio Dei fertur sententia. Deus enim existens uerus ante sæcula, filius Dei, & creator omnis creaturæ, (quemadmodum in superioribus Apologijs, & in pręsenti quoq; demonstratum est) latebat tamen sub nube ignorantiæ, & idololatriæ tempestate, cum patre & spiritu. postquã autem uer apparuit, id est huius in carne administratio, & secũdum carnem ex muliere natus est, sancta scilicet uirgine Deipara Maria, tunc apparuit gratia Dei omnibus salutaris hominib. & adorauit creatura creatorem suum, solumq; uerũ Deum glorificauerũt, patremq; Domini nostri Iesu Christi, & ipsum filium & sermonẽ patris, sanctumq; & uiuificantem spiritum, unã uidelicet sanctam, consubstantialem, indiuisam & inconfusam trinitatem, unum nempe Deum. Et tunc uisa est Christi gloria, ueluti gloria unigeniti à patre. Et tunc emisit diuinos suos radios, tenebrasq; ignorantiæ illuminauit, frigidasq; & mortuas animas calore fidei uiuificauit.

Ioan. 10. Psalm. 32. Prouer. 3. Ioan. 1.

Præterea Mahomet Carpocratis hæretici opinionem secutus, Christum ex uirgine natum sine uirili opera confitetur, Deum uero & Dei filium esse negat. Duobus hic argumentis usus. Quod nec Christus hoc unquam de se dixerit, Et quod Iudæis dixerit, adorate Deum meum & Deũ uestrum, Do- 4

minũ meũ & Dominũ ueſtrũ. Impij aũt ſcopus unus ſemper eſt, ut pro uirili ſua perſuadeat cunctis hominibus ut credant Chriſtum nec Deum eſſe, nec Dei filium, ſed ſanctũ quidem, & prophetã omnibus prophetis ſuperiorẽ, hominemq́; cunctis hominibus excellentiorem, Deum uero nequaquam. Stultus autem hic diabolum imitatus, homines contra Chriſtum perſuadere conatur. Quemadmodum enim is omni modo conatur ſingulos homines ſeducere, & uel fide uel operibus à Deo alienare: ſic & Mahomet omni ſtudio in hoc unum intentus uidetur, ut omnes homines à uero Deo quàm longiſſimè abducat, partim quidem fide, partim uerò operibus: Deum autem adorare docet, quem ſua ipſius ratio effinxit. Et dæmones quidem uiſo Domino, ipſum Dei filium uel nolentes confeſſi ſunt, (nõ enim ut ueri adoratores hunc confeſſi ſunt, ſed ut hi qui ueritatem occultare non poterant, dixerunt, Quid nobis tecum rei eſt fili Dei? Veniſti ante tempus ad cruciandum nos?) Mahomet uerò dæmones impietate ſuperat, qui Chriſtum nec Dei filium, nec iudicem eſſe affirmet. Sed ad illum Eſaias dixerit, Cũ diabolo corrupta eſt ſciẽtia tua cum decore tuo, &c. Et meritò ſanè de Mahomete, diſcipulisq́; ſuis dicat aliquis, gentem eſſe quæ conſilium amiſerit, & in qua non ſit ſcientia. Nos uerò ſic dicimus: Quod ſi fides (ut ſcriptura docet) ſine operibus mortua eſt, multo magis opera ſine fide mortua ſunt. Vbi uerò nec fides nec opera præſtò ſunt, quid 'nam illic iudicandum eſt? Quemadmodum enim corpus ſine anima mortuum eſt, ſic & anima ſine fide & operibus. Si enim fides adfuerit, licet uulneretur anima, ſanationis tamen uias habet, per pœnitentiam ſcilicet & opera. Fide autem abſente, omnis actio aut uirtus, quæ in ſpeciem eſſe uidetur, uana eſt, & inanis. Fide enim præſente etiam uirtus adeſt, licet aliquando uirtutis defectus, id eſt peccatum oboriatur. Vbi uero fides non eſt, nec uirtus eſt. Vbi autem uirtus non fuerit, nec illius defectus eſt. Vbi igitur uirtus non eſt, nec fides eſt, nec peccatum, ſed nuda & mera impietas. Quapropter & Eſaias ait: Niſi credideritis, non intelligetis. Fides itaq; & ſpes eorum eſt quæ non uidentur, nõ eorum quæ demonſtrantur: ſed imprimis donum Dei eſt fides illa Chriſtianorum in ſacroſanctam trinitatem. Quòd enim uidet aliquis, cur ſperat? Et quod uidet aliquis, cur credit? Verumtamẽ quemadmodũ apud nos ſol omnia quæcunq; contingere poteſt, illuminat, & lucem habet in uniuerſum mundum uiſibilem, multiplicem, ſurſum & deorſum propriorum radiorum ſplendorem diſpergens: & ſi cui non adfuerit, non propter huius illuminatoriæ uirtutis infirmitatem hoc fit, ſed propter uiſus incommoditatem: multa enim quæ talia ſunt, radius ſolaris tranſiens non illuminat, cum alia illuminet: ſic etiam rationalis ille iuſtitiæ ſol Chriſtus, in ſe credentes luce implet rationali, omnemq́; ignorãtiam & errorem ex animabus, quibus inciderit, expellit, & uitioſos illarum oculos purgat. Et quemadmodum ignorantia errantes & ſeductos diſſipat hinc inde, ſic rationalis lucis præſentia eos qui illuminãtur colligit, & in unum coniungit. Quapropter ipſe Chriſtus inquit, Ego ſum lux mundi. Et qui in me credit, non ambulabit in tenebris: errorũ nempe: ſed habebit lucem uitæ. & reliqua, quę oratio noſtra paulo pòſt exponet. Quoniam igitur in capite Helmaida, ut dictum eſt, duabus cõtra Chriſtum demonſtrationibus innititur Mahomet, oſtendens hunc Deum non eſſe, eo quod Chriſtus nuſquam dixerit ſe Deum eſſe: tum quod Iudæis præceperit, Adorate Deum meum & Deum ueſtrum, Dominum meum & Dominum

Ioan. 8.

minum ueſtrum : agedum de prima iam uideamus, dein Deo uolente etiam ſecundam diſcutiemus. Incipiamus itaq; ab ipſa Mahometis confeſſione. Hic Chriſtum ſermonem Dei, animam Dei, & ſpiritum Dei, ut dictum eſt, uocat. Item quæ de Chriſto & apoſtolis in Euangelio deſcribuntur, iuſta, ſancta, perfecta & uera eſſe cõfitetur: & bene. Veritas enim Domini manet in æternum. A' ſermone quippe Dei mendacium exire nequit: idem enim eſſet dicere Deum non eſſe Deum, & ueritatem mendacium, lucemûe tenebras. Mahomet igitur abſurditate rei intellecta, ad hoc cõfugit, Chriſtũ nuſquam de ſe quod Deus ſit dixiſſe. Nos itaq; in prima, ſecunda & tertia Apologia copioſe ſimul & clare demonſtrauimus, ab ipſo Adamo uſq; ad Chriſti generationẽ, quod prophetę omnes uaticinati ſint, quod patres uiderint, quod ipſe Deus & pater de Chriſto locutus ſit, & quod manifeſte citraque omnem controuerſiam demonſtratus & declaratus ſit Deus & Dei filius, & filius hominis. Poſt baptiſmum uero Ioannis, & mortem illius, ipſe etiam Chriſtus regnum Dei prædicare cœpit. Sed quod inter prædicandum non frequenter exclamauerit, Ego Deus ſum qui uobiſcum loquor, uerum eſt: quemadmodum nec rex obambulans clamat, Ego rex ſum: uerumtamen ex magnificentia & gloria authoritatis & potentiæ illius omnes hunc à ſeruis poſſunt diſcernere: ſic etiã in Chriſto fit. Quamuis enim ore ſuo nõ frequenter dixerit, Ego Deus ſum: operibus tamen hoc idem demonſtrauit. Neq; tamen ſuam diuinitatem occuluit, neq; etiam Deum patrem ſuum: nec etiam illos inhibuit, qui ſe & Deum eſſe, & Dei filium confeſſi ſunt. Nathaniel enim dicens, Tu es filius Dei, tu es rex Iſraëlis: non reprehenſus eſt, ut hi qui Lycaoniæ Paulum & Barnabam deos eſſe ſentiebant, ipſiſq; tanquam dijs ſacrificaturi erant, increpati ſunt ab ipſis dicentibus, Deſiſtite à re tam abſurda, nos etenim homines ſumus ijſdem quibus & uos malis obnoxij: & priuſquam loquerentur, ueſtimenta ſua dilaniauerunt. Verum Nathanielis confeſſio recepta ſimul & laudata eſt. Adhæc Domino diſcipulos ſuos interrogante, Quem nam me dicũt homines eſſe filium hominis? cum non opus haberet hæc interrogare, qui omnia priuſquam ipſi naſcerentur, iam antè nouerat: ſed cum illos in ſublimiorem cognitionem uellet inducere. Diſcipuliſq; uarias aliorum ſententias de illo exponẽtibus, Petrus etiam adijciens, Tu es Chriſtus filius Dei uiuentis: non audiuit à Chriſto, Erras ô Petre, ne erres, magiſter enim tuus ſum, audi & agnoſce ueritatẽ cum omnibus his, non ſum filius Dei, impoſſibile enim eſt ut Deus filiũ habeat. Sed quid? Dicit illi Chriſtus, Beatus es Simon fili Iona. Quoniam caro & ſanguis non reuelauit tibi, ſed pater meus qui in cœlis eſt. confirmans omnino illius ſermonem. In gratiam uero & præmium ueræ & indubitatæ confeſſionis, dedit illi claues regni cœlorum. Item octauo poſt Chriſti reſurrectionem die, cum Thomas Chriſti manus latuſq; contrectauiſſet, & cognouiſſet hũc ſine omni controuerſia eſſe Chriſtum, altùm exclamauit, Dominus meus, Deus meus. Quid uero Chriſtus ad Thomam? Quoniam uidiſti me, credidiſti. Beati qui non uident, & credunt. Et hæc quidem illi tradiderunt. Videamus uero ea quæ Chriſtus de ſeipſo protulit. Amen Amen dico uobis, inquit, uenit hora & nunc eſt, quando mortui audiẽt uocem filij Dei, & qui audiuerint, uiuent. Sicuti enim pater uitam habet in ſeipſo, ſic etiam filio dedit, ut uitam habeat in ſeipſo. Et poteſtatem dedit illi ut faciat iudiciũ: quia filius hominis eſt. Ne miremini illud: Quoniam ueniet hora, quãdo omnes

Act.14.

Ioan.5.

„ qui in monumentis sunt, audient uocem eius: & egredietur hi quidem qui
„ bona fecerunt, ad resurrectionem uitæ: qui uero mala operati sunt, in resur-
„ rectionē iudicij. Et rursum: Amen amen dico uobis, qui credit in me, habet
uitam æternam. Quid uobis uidetur? Num Christus se Deum dicit, & Dei
filium, an non? In eo certe quod dicit, Venit hora quando mortui audiēt uo
cem filij Dei, ostēdit Deū habere filium, qui est ipse Christus. Illud uero, Au
dient mortui uocem eius, & uiuēt: ostendit eū Dominū esse, & potestatē ha
bere uitæ & mortis & nunc & semper. Quemadmodum enim pater uitam
habet in seipso, sic & filius. Cū uero ait, ad faciendū iudiciū: secundū huius
aduentum significauit, & iudiciū quod facturus est, quemadmodū in secun
da Apologia luculēter demonstratū est. Eo aūt quod dicit, Quia filius homi
nis est: ne miremini hoc. Veniet enim hora, qua hi qui in monumētis sunt,
audient uocē eius, & exibunt in resurrectionē, iudicium & retributionem.
Seipsum Deum esse ostendit, sed etiā hominē. Hæc enim omnia Dei opera
sunt. Quapropter & uetus scriptura Theologiæ nomen accepit, utpote quę
Dei sermones contineat: noua quoq; idem nominis habet, cū & ipsa simili-
ter eosdē cōprehendat. imprimis uero Theurgia uocatur, eo quòd Christus
opere & factis compleuerit, quæ olim à prophetis erant prædicta: & summa
cum bonitate administrauit ea quæ inter nos humilia erant, cum diuinis su
is supremè cōiungens, secundū patris bene placitū & spiritus cooperationē.
„ Vnde meritò sanè dixerimus, Magnifica sunt opera tua Domine, omnia fe
cisti sapienter. Cum itaq; Christus Deus sit, ut demonstratum est, & Dei fili
us, est etiam homo, hominisq; filius secundū carnē, & prædicatus est à condi
tione mūdi, & apparuit ex uerbis prophetarū & uisionibus, quin ipso Deo
patre illud de ipso testāte. Tempore aūt hoc postulante, Christus hoc ipsum
dilucide declarauit uerbis simul & operibus, omniaq; comprehendens di-
Ioan.6. xit: Qui credit in me, habet uitam æternam. his inquam, diuisit uitam animę
ab hac corporali. Hæc enim ubi ad tempus uisa fuerit, transit: animæ autem
uita sempiterna est, quemadmodū & mors illius. Nihilominus tamē corpus
illud corruptibile & mortale Creator huius, Deus nimirū, non derelinquet
in morte & corruptione: sed postquam illud incorruptibili & immortali na
tura induerit, integri & immortales resuscitati, iuxta oraculum, cum Deo eri
mus. Per ipsa igitur uerba quę antea sæpius locutus est, nihilq; minus ex his
quæ nos nō adscripsimus, Christus seipsum manifeste Deum & hominem
esse declarauit. Cæterum cū illi qui à natiuitate sua cæcus extiterat, sanitatem
& uisum restituisset, cū ille iam uideret, sic ad eū dixit, Credis' ne in filiū Dei?
Ioan.9. Ille uero ait, Et quis' nam est Domine ut credā in illum? Dixit aūt illi Iesus,
Et uidisti eum, & qui loquitur tecū, ille est. Ille uero dixit, Credo Domine, &
adorauit illum. Cæterū Mahomet quosdam accusans dicit, Reiecerunt ea
quæ non intelligūt, nec possunt enarrare. Hoc ipsi imprimis cōtigit, cū Chri
stum negauit esse Dei filium, nec incarnatum credidit. Propter immensam
enim stoliditatem illud negauit. Quin & trinitatis mysterium non admisit.
non enim poterat personarum discrimen, ut dictum est, sine substantiarū di
Psalm.138. scrimine consistens intelligere. Mirabilis, inquit, facta est scientia tua à me,
multum confortata est. non potero ad ipsam. Quid enim aliud est quàm in-
comprehensibilis & intellectu impossibilis Dei cognitio, quæ ignorantiæ
confertur propter summam illam præ omni cognitione mundana excellen
tiam? Ignorantia enim Dei non secundum priuationem, sed excellentiam
dicitur.

dicitur. Propter excellēs enim & inaccessibile lumen Dei, illud tenebras nominauerunt. Quod enim uideri nequit, à tenebris ferè nihil differt. Posuit enim, inquit, tenebras abscōsionem sui. Verum etiam Dei sapientiam & scientiam, omnem angelorum hominumq; excedentem intellectum, quæ nec ratione nec sermone explicari potest, Theologi stultitiam uocauerunt. Quapropter etiam sermonis Dei incarnationem illi ijdem Theologi uanitatē dixerunt, cum plena sit, imò abundantissima sapientia, uirtute & salute. Si igitur apud Theologos mirabilis facta est Dei scientia, propter incomprehensibilem illam rationem, sicq; agnoscentes infirmitatem suam confessi sunt, dicentes se non posse ad ipsam, quomodo uel uestigium cognitionis diuinæ inueniri liceret apud impietatis & mendacij inuentorem? Et qui cibos quos comedit ignorat, quo nempe modo in humores diuidantur, Deum conatur inuestigare. Occlusis igitur animæ & mentis suæ oculis, non cognouit solē iustitiæ: quapropter etiam reprobauit ipsum iustitiæ solem, filium scilicet & sermonem Dei, cumq; hoc patrem simul & spiritum. Qui enim filium non habet, inquit Saluator, neq; patrem habet. Qui uero nec filium nec patrē habet, necessariò etiā spiritu sancto caret. Cum hæc igitur ita se habeant, impie reuera locutus est Mahomet, q̄d Saluator nihil in uniuersum de se dixerit, quod Deus sit, uel Dei filius. Verum de his quidem sic. Nunc autem secundam inspiciamus Mahometis demonstrationem, qua dicit Christum cū Iudæis disputantem sic dixisse, Adorate Deum meum & Deum uestrū, & Dominum meū & Dominū uestrum. Nos itaq; antè de Mahomete diximus, quod nonnunquam quidem impudenter mentiatur, nōnunquam uero ueritati falsum admisceat: quod idem in præsenti hoc argumento facit. Hunc enim sibi finem proposuit, ut pro uirili sua uniuerso mundo persuadeat, ut Christum nec Deum nec Dei filium esse confiteantur: quapropter etiā hîc, quicquid in mētem uenit, loquitur. Præcipue autem falsum est, quod ad Iudæos Christus hæc dixerit: deinde Christi sermo etiam talis non est. Cæterum post resurrectionem causa futuræ suæ assumptionis dixit discipulis suis, Ascendo ad patrem meum & patrem uestrum, & Deum meū & Deum uestrum. Et quemadmodum in multis alijs Christus & Deus & homo declaratur: ita etiam in hoc ipso sermone. Cum enim Christus hoc dicit, Ascendo ad patrem meum & patrem uestrum, ostendit uerum illius patrem Deum esse, & Christum eiusdem esse naturæ & substantiæ. Quapropter distinctim dixit, Ascendo ad patrem meum. Si enim ipse alijs tātummodo similis esset, in genere hanc locutionem in prima persona protulisset, dicens, Ascendo ad patrem nostrū. Cum uero distinctim dicat, Ascendo ad patrem meū, in prima persona, deinde Et patrē uestrū, quasi in secunda: nihil aliud omnino dixit, nec aliud significauit q̄ quod ipse Christus natura sit Dei filius: alij uero omnes, gratia. Sicut & illud, Ego dixi Dij estis, & omnes filij altissimi. Eundē igitur similē modū hoc notat, Deū meū & Deū uestrū. Et quod ceu homo hoc dixerit, Deum meū, per omnia clarū est. Verū neq; hoc similiter ut omnes homines dixit. De omnibus enim sanctis hominib. dicit̄, Deū esse deum ipsorū, per gratiā scilicet: ut cum dicitur, Deus Abrahā Isaac & Iacob, & his similium. Prius enim mundati & abluti à proprijs peccatis, & misericordiæ uasa facti, gratiam Dei suscipiunt, & filij Dei redduntur, Deusq; illorum Deus esse dicitur. In Christo autem non sic, sed Deus pater illius esse dicitur. Quapropter proles ex persona patris est, & una natura, una substan-

Margin notes: 1 (beside "sibilem illam rationem..."); 2 (beside "dam inspiciamus Mahometis..."); Ioan. 20. (beside "uestrum. Et quemadmodum..."); Psalm. 82. (beside "Eundē igitur similē modū...")

tia, diuinitas & potentia patris est & filij. Deus uero Christi esse dicitur, propter unionem filij cum eodem cognomento secundum substantiam, nõ secundum sanctorum cõsuetudinem. Quare etiam de hoc distinctim dixit, Ascendo ad Deum meum & Deum uestrum. Vides, quomodo ea quæ humilia in Christo sunt, sensum habent magnum, eximium & admirandum: Ex his ergo, quę Christus quidem bene locutus est, male uero citauit Maho
5 met, constat Christum Deum esse & hominem. Negat præterea Mahomet Christum filium Dei esse & Deũ, negat etiam quod incarnatus sit, nudum uero dicit hominem secundum Nestorij sententiam, & ex uirgine natum: sanctissimum uero esse omnium hominum, sapientem, & prophetam omnium prophetarum maximum. Et manifeste hunc hominibus excellẽtiorem esse dicit, Deum uero Deiq; filium non esse. Cum itaq; uniuersa secundæ & tertiæ Apologię tractatio in hoc uersetur, ut ostẽdatur, Christũ & Deum esse & Dei filium, & quod Deus existens extremis temporibus ex sancta uirgine assumpta carne homo factus sit perfectus, quemadmodum & homo perfectus est: superuacaneum & nimis longũ uidetur fore, si eadem rursus aggrederemur. Illic enim manifeste demõstratum est, Christum & Deum esse & hominem. Rursum dicit Mahomet, Non Christum à Iudæis occisum & crucifixum esse, sed alium quendã illi similem: & quod per imaginationẽ falsam uideatur, Christum esse crucifixum, Manicheorum opinionem secutus. Quemadmodum hoc eius studiũ esse percipitur, quò omnibus persuadeat ne Christum Deum Deiq; filium esse admittant: ita etiã omni studio in hoc est, ut illius incarnati omnem administrationẽ subuertat, simul & illius mortem. Nos itaq; de eodẽ in secũda Apologia diximus, multisq; argumentis & demonstrationibus euicimus, quod Christus Deus & Dei filius perfectusq; homo sit. Verumtamẽ etiã nunc in præsenti sic dicimus. Homo cum per gratiã Dei imago esset, diaboli inuidia instigãte, Dei pręceptũ transgressus, maledictionẽ à Deo accepit, & paradiso eiectus est, mortemq; acqsiuit. Filius uero Dei, imago Dei naturaliter existens, eam quæ secundũ gratiam erat Dei imaginẽ induit, id est humanã naturã, ipsamq; saluauit, & in pristinã beatitudinẽ restituit. Insuper quemadmodũ oratio per linguę instrumentũ ipsius animi meditationes exponit: sic etiã sermo Dei patris, per carnẽ patris sui cõsilia reuelauit, illiusq; diuinitatẽ. Et quemadmodũ rege aliquo unã domum populosissimæ ciuitatis inhabitante tota ciuitas hostibus terribilior redditur: sic Christo unũ inhabitante corpus, omnis humana natura diabolo formidabilior facta est. Et hoc ex martyribus & sanctis clare colligit̃, qui mortẽ ceu rẽ nihili & somnũ iudicauerunt, dæmonibus uero ceu seruis suis præceperũt. Sicut igit̃ occultare conatur, quod Christus Deus & Dei filius sit, sic etiã incarnationẽ illius, quin & mortẽ & resurrectionẽ huius obscurare nititur, & propterea illũ dicit nõ esse crucifixũ. Cæterum hoc manifeste falsum est. Et primò, q̃d si nõ crucifixus est, cuius rei gratia Christiani in Christũ rẽ finxerũt iniuriosissimã? Crucis enim mortẽ inhonestã & infamem esse ducebãt, & propterea infœlices Iudæi Christũ dominum gloriæ hoc mortis genere condemnauerũt. Verũ intelligãt, quod per crucis trophęũ & salutarem mortẽ, quæ ipsa etiam Dei infirmitas dici solent, dissolutæ sint omnes malæ & aduersæ potestates. Per crucẽ tenebras mũdi depulit, & lucẽ scientię reduxit. Per crucẽ & mortẽ illius crux cõfracta est, nec amplius mors est, nec diaboli tyrãnis. Et corpus quidẽ Christi mortuũ est, sepultũ est, & resurrexit diuini-

diuinitas uerò illius passionis expers permansit. Quemadmodum enim re-
gis mandatum in charta descriptum, etiam charta corrupta incurruptum &
inuiolatum permanet: sic etiam in Christo cõtigit. corpus quidem illius cor-
ruptionem suscepit, & mortuum est, corruptionem uerò absolutam mini-
me: diuinitas autem illius passione omni caruit. Deus enim non patitur.
Secundò, ipsi etiam Iudæi omnes Christi mortem testantur. nam dicunt se
illum ceu maleficum occidisse. Tertiò, non in abstruso & abscondito loco
mortuus est, ut mors illius cælaretur, & unà cum morte illius quoq; resurre-
ctio: sed secundum diuinã ordinationem mors Domini in tempus paschæ
incidit, ut iuxta consuetudinem omnis Iudæorum multitudo congregare-
tur, duodecim scilicet tribus: omnibusq; mors Christi innotesceret, ne forte
locum inuenirent aliquem, qui Saluatoris mortem cuperẽt cælare, ut in præ-
senti conatur Mahomet. Quartò, quod non morte naturali obijt, sed Iudæ-
is mortis suæ arbitrium permisit: quemadmodum generosus athleta non
ipse concertatorem & colluctatorem eligit, sed cum uno quolibet congredi-
tur: sic etiam Christus, qui solo uerbo in terram prostrauerat quærentes se,
omnem potestatem Iudæis permisit, qui & ipsi crucis mortem elegerunt, ig-
norantes miseri etiam mortem hanc prophetiæ figuram implere. Dauid e- *Matth. 21.*
nim inquit, Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in ca-
put anguli. Quid nam hoc uaticinio innuẽte? Non aliud certe, quàm quod
ueluti angulus duos coniungit & colligat parietes, unumq; facit: sic & Chri-
stus, quem scriptura petram uocauit, quam reprobauerunt, & ceu inutilem
reiecerunt, nulliusq; precij ædificatores Iudęi, qui sanè confirmauerunt Dei
oracula in ædificationem & salutem gentis suæ: hic inquam Christus factus
est in caput anguli, id est coniunxit uetus Testamentũ, & gẽtes, & his utrin
que coniunctis unam fecit domum in habitaculum Dei: & extensis in cru-
ce manibus, distãtia inter se collegit, et in unum nouum hominem unamq;
fidem cõstituit. Sed & aërem quoniã princeps aëris infecerat diabolus, san-
ctificauit Christus per suum in crucis summitatem ascensum. Poterit uerò
aliquis & hoc dicere, quod Christus non mortuus sit, ea qua Ioannes & E-
saias morte obierunt, (è quibus ille quidem capite truncatus, hic uero serra
lignea medius dissectus est) sed corpus saluum & integrum conseruans, do-
cuit hoc facto nos, quod ecclesiam, quia corpus Christi est, non liceat ma-
leuolis in diuersas partes discindere. Insuper dicit, Deum ad se, id est in 7
cœlos uocauisse Christum, deinde uerò & ipsum moriturum: hæreticis Do-
natistis cõsentiens, quæ hæresis Dei de Christo confessionẽ destruit. Quod
enim in cœlos assumptus sit Christus, testatur, nec eundẽ negat denuò uen-
turum. quod uero ceu Deus & iudex uniuersæ terræ uenturus sit, abnegat:
sed instar Heliæ & Enoch Christum uẽturum esse prædicat. Illius morte au
tem antè negata, nunc dicit etiã Christum moriturũ, ubi Antichristum occi
derit. Quoniam uerò superius sæpe & multifariam de Christo diximus, suf
ficiunt ea quæ dicta sunt, in tantæ impietatis confutationem & solutionem.
Et hęc sanè sunt quæ de Christo à Mahomete sunt tradita. De sancta uerò 8
Maria uirgine & Deipara dicit, quod Christiani illam in deos referant.
Quoniam uerò etiam de hac absurditate in tertia Apologia diximus suffici
enter, plura non dicemus: ea enim quæ dicta sunt, huc sufficiunt. Item in
capitulo Amram, de uirgine sancta Maria Deipara dicit, eam filiã esse ipsi-
us Amram, qui pater est Mosis & Aaronis. Quemadmodum etiam in ca-

pite Mariam clare dicit, Christi matrem Mariam Mosis & Aaronis sororem fuisse. Quod sanè Amram Mosis & Aaronis parens fuerit, uerum est. Cuius autem filia sit Deipara uirgo, & è quibus nata, omnibus manifestum est. Mosis enim soror Maria in deserto mortua est. Annis autẽ ab hinc elapsis mille quingentis nata est Deipara uirgo. En tam scitè stultus hic in toto opere suo ueritatem obseruat.

IN MAHOMETEM ORATIO QVARTA.

Prouer.18. MPIVS, ut admirandus ille Solomon testatur, cũ in profundum peccatorum inciderit, contemnit illud. Et quis impius magis ipso Mahomet? Et quod nam peccatorũ profundum est, quæ deniq; tenebræ, in quas infœlix hic non inciderit? Inter alia enim figmenta & prodigia falsa, etiam hanc uisionem finxit nefandam, quæ uerbotenus apud illum in Capite filiorum Israël talis legitur: Laus illi, qui fecit transire seruum suum unius noctis tẽpore ex oratorio Elarã, quod est templũ urbis Mechæ, usq; ad oratorium longissime distans, templũ scilicet sanctũ in Hierusalem, quam benediximus. Quodam die cum Mahomet iuxta tempus constitutũ cecinisset, dixit hominib. Intelligite homines. Cũ heri à uobis discessissem, uenit ad me post uespertinam psalmodiam angelus Gabriel, dixitq; mihi: Mahomet, Dominus præcipit tibi ut illum inuisas. Cui dixi, Et ubi uidebo illum? Et respondit Gabriel, In eo loco quem inhabitat. Et tunc iumentum adduxit mihi maius quidem asino, mulo autem minus, cui nomen Emparak. & dixit ad me, Conscẽde hoc, & ad domum sanctam pergito. Iumentũ uero à me iam ascẽsuro aufugit. cui dixit angelus, Consiste, Mahomet enim is est qui te conscendet. Et respondit iumentũ, Num in huius gratiam sum missum? Respondit uero Gabriel, Ita. Et dixit iumentum, Nequaquam ut me conscendat admisero, nisi prius pro me Deum orauerit. Ego autem pro iumento Deum oraui, & conscendi illud: quod me insidente, gradu molli incedebat, ungulam suam in horizontẽ uisus sui super infigẽdo: unde minori temporis interuallo, quàm lapidis iactus absolui possit, ad domum sanctam peruenimus unà cum Gabriele angelo. qui duxit me ad rupem quãdã, quæ erat in domo Dei Hierosolymæ. Et dixit mihi Gabriel, Descẽde, quoniã de petra hac cœlum petes. Et descendi. Angelus uero Gabriel circulo quodam ad rupem alligauit iumentum Emparak, & me humeris suis sublatũ ad cœlum usq; portauit. Quò cum peruenissemus, pulsauit fores Gabriel. cui dictum est, Quis es? Respondit is, Ego sum Gabriel. Et rursus dictum est illi, Et quis tibi comes? Respondit is, Mahomet. Dixit rursum ianitor, Num in huius gratiam ablegatus eras? Et dixit Gabriel, Eram. Quo dicto, portam nobis aperuit, & uidi turbã angelorum, quibus bis incuruatis genubus preces obtuli. Post hæc uero suscepit me Gabriel, & ad cœlum secũdum perduxit, cuius interuallum à primo erat iter annorum quingentorum. Et quemadmodum apud primum cœlũ fores pulsauit, responsumq; accepit: eadem ratione ad cœlum usq; septimum peruenimus, in quo uidere licebat angelorum turbam, quorum singuli millenis uicibus toto mundo maiores erant, è quibus quilibet septingẽta millia habuit capita, & in unoquoq; capite sep-

tingenta myriadum ora, & in unoquoq; ore mille & septingētas linguas laudantes Deum septingentis myriadum idiomatis. Et uidit quendam angelum lugentem, causamq; luctus sui inquisiuit: quam hic respōdit peccatum esse. Ipse autem intercessit pro illo. Et sic me, inquit, Gabriel alteri cōmisit angelo, qui idem alteri, & sic deinceps, donec corā Deo & tribunali ipsius constiti. Et tetigit me manu sua Deus inter scapulas, donec frigus manus suę penetrauit ad medullam spinæ meæ. Et dixit mihi Deus, Imposui uota tibi & populo tuo. Descendenti uero mihi ad cœlum quartum usq;, consuluit Moses ut redirem ad Deum, alleuiaturus populum qui ad uota hęc sufficere nullo modo posset. unde primo reditu remissionem decem uotorum impetraui: quin in tertium quintumq; reditum usq; ita uotorum numerus imminutus est, ut paucissima superessent. Dicente autem Mose, populum nec hoc modo ferre posse, me aūt toties ad Deum reuerti pudebat, nec amplius adij, sed conscenso iumento Emparak, in ædē ciuitatis Mechæ festinās reuersus sum. Tēpus uero omniū horū minus erat ꝙ decima noctis portio. A Mahomete uero hanc uisionem enarrante, multa defecerunt hominum millia, qui dicebant illi, Ascende hodie in cœlum nobis uidentibus, ut angelos occurrentes tibi uideamus. Nonne tuum ipsius agnoscis mendacium? Et dixit Mahomet: Laus Deo meo. Num ego alius quispiam sum quàm unus hominum, & apostolus? Maiores uestri miraculis nō crediderunt, nec uos ijsdem creditis: nec credetis unquam, nisi per gladiū. Et quid nam dicat aliquis de falsa hac & absurda uisione? Ex ipsius enim Mahometis uerbis cōuincitur. Is enim est qui dixit, cum spumans hinc inde uolueretur, quod uenientis ad se Gabrielis angeli à Deo missi aspectū sustinere nō posset, & propterea cadere exanimi similem, audire autem se angeli sermones ceu tintinnabulum æneū resonans. Qui igitur unius angeli aspectū sustinere non potuit, quomodo tot angelorum splendorē potuit intueri? quin etiā curiosius de his inquirere, tot capita numerare, & tot intra labia illorū linguas, tum etiā tam uarias hymnorū Dei uicissitudines et idiomata discernere? Non enim Gabrieli soli se anteponit, sed etiā omnibus his ad quos Gabrieli nō permittebatur ingredi. sed tanto illis erat inferior, ut ipsum Mahometē alteri angelo cōmitteret, qui & ipse alteri, & sic deinceps se per singulos in angelorum turbā peruenisse, quos & ipsos tandē transcenderit, donec ad Deū perueniēs mutuo cū illo usus sit colloquio. Ad hæc se non modo omnibus his præfert, sed etiam orantē se pro illis inducit. Cesso nūc dicere de magno illo Dei spectatore Mose, quem, ut ipse dicit, in quarto cœlo conspexit, cū ipse ad septimum usq; ascēderit, & ad Deum usq; peruenerit, cumq; illo sit collocutus. & post hæc egressus sit, & descenderit ad cœlum quartum, ut dictum est: ubi & in Mosem inciderit, & hunc quoq; illi cōsuluisse, ut reuersus oraret Deum pro populo, uotumq; redderet leuius, populo nimirū infirmiore ad hoc existente. quo cōsilio usum ad Deum redijsse, & hæc orauisse ab illo: quod etiam illi concessum sit, uotiq; pondus alleuiatum. Cum uero Moses illum cogeret, denuò, et sic quinq; uicibus ad Deum redijsse, uotumq; denuò esse imminutū. Mose uero neq; sic contento, sed suadente ut denuò reuerteretur, uotiq; remissionem maiorem impetraret, se non annuisse, sed conscenso iumento suo Emparak, in locum suum pristinum perrexisse. Inspice quæso mendacium omnis ignorantiæ plenum. Deum, quem & ipse Mahomet creatorem cœli & terræ esse confitetur, corporeum facit, non incorporeum. Nu-

men autem incorporeum eſt, quantitate caret, & magnitudine, nec ſpecie ulla circumſcribitur. Quod cum natura ſua propria tale ſit, quomodo ex membris conſiſtet? Si quis enim hoc conceſſerit, quomodo incorporeum eſſe intelligetur? Quod enim figuram habet, omnino & quantitati ſubiacet: quod uero quantitatem habuerit, locum habeat oportet: quod autẽ in loco eſt, neceſſariò circumſcribitur. Quomodo autem aliquis hæc corporea & corporis propria, ſanctæ illi & incorporeæ naturæ Dei tribuerit, qui modo ratione non careat? Et patriarcha quidem Abraham in ueteri illa Dei apparitione, ſeipſum terram & cinerem eſſe reputauit, dixitq́. Daniele autẽ, qui talis tantusq́ erat, uidente angelum, conuerſa eſt gloria ipſius in corruptionẽ: id eſt, paulisper uitam ſuam abiecit. Dauid autem dicit: Qui in terram deſpiciens, ipſam tremere facit. Mahomet uero omnibus angelicis uirtutibus ſuperior factus, immediate cum Deo collocutus eſt, & pro angelis & uniuerſo mundo preces obtulit, & uotis ſuis potitus eſt? Cæterum miror, quî fiat ut temerarius ille & arrogans non hæc etiam dicere auſus fuerit, quod Dei naturam deprehenderit, qualem & Deus ipſe nouit. Verum qui habitat in cœlis, irridebit eum, & qui cum eo ſunt, & Dominus ſubſannat eos. Præterea, num Deus populi uires nouiſſe non poterat, ſed ceruici illorum legem portatu impoſſibilem impoſuit? Et qualis nam Deus hic, qui nec creaturam ſuam agnoſcit, nec creaturæ ſuæ uires? Quod ſi uero Deus cum uerus ſit, & omnia priuſquam generentur agnoſcat, legem quidem Moſis dedit imperfectam propter hominum infirmitatem, perfectam uero per Euãgelium, quomodo perfectam illam, aut obliuione aut pœnitẽtia ductus in imperfectam denuò reduxit? Perfectum enim tunc perfectum eſt, ſi nec defectus aliquis inſit, nec ſuperfluum aliquid aut ſuperuacaneum, ut de Euangelio ipſa ueritas teſtatur. quin et ipſe Mahomet hoc perfectum, uerum, ſanctum, ſalutem & uiam uocat. Mahometiſtæ uero iuſtificantes impium, dicunt Chriſtum magna docuiſſe, & impoſſibilia. Quis enim proximum ut ſeipſum amare poteſt? & Deum ex toto corde ſuo? Quis poteſt pro perſecutoribus ſuis & calumniatoribus orare? Quis poteſt diligere inimicos ſuos, &c. Quapropter miſit, inquiunt, Deus Mahometem & Alcorranum, remiſſionis & relaxationis gratia, quo homines facilius legem ad ſalutem ipſorum implerẽt. Quod ſi quidem Chriſtus non declaratus eſſet Deus & Dei filius, ſed nudus tantum homo, ut & Moſes, demonſtrationibus utiq́ aliquibus opus eſſet ad ueritatis declarationem: cum uero hunc Deum eſſe clariſſime appareat, ſuperuacaneum uidetur aliquam de hoc defenſionem inſtituere. Secundum hoc enim quod Deus & creator eſt, creaturæ ſuæ uires nouit. Verumtamen ex ipſius Mahometis ſermonibus rei abſurditatem colligamus. Is eſt, qui teſtatur & dicit, Chriſtum ſermonem Dei eſſe, ſpiritum Dei, & animam Dei. Quod ſi ſermo & ratio Dei eſt, cur quæſo, qui omnia nouit, hæc ſine omni ratione fecit? Dei enim ratio nunquam aliquid ignorare uidetur. Nõ enim ſecundum quod filius Dei eſt, Deo & patre minor eſt: neq́ ſecundum quod ſermo eſt, uel ratio illius. Et ſi anima Dei & ſpiritus Dei eſt, cur animabus & ſpiritibus hominum pondus impoſuit portatu impoſſibile? Ad hęc idem dicit aſſeclis ſuis, quod nullius ſint ualoris niſi Moſis legem, Euangeliũ & Alcorranum impleuerint. Quod ſi igitur Euangeliũ grauia docet, & portatu difficilia, quomodo præceptor ueſter hoc uobis præcipit, quod niſi impleatis ueterem legem & Euangelium, nihil ſit: id eſt, nulla in uobis ſit utilitas?

Quod

Quod si autem Euangelium perfectum est (ut nemo negat) frustra iustificatur Alchorranum, quod concessionis & remissionis causa latum sit: & reuera mendacij insimulatis Euangelium & Christum. Quomodo enim Euangelium perfectum esse posset, si indigeret emendatione? Item, si Gabriel hunc humeris suis sustulit, quid nam iumento opus erat, quo ex Mecha Hierosolymam usque ueheretur? Item, quis nam dimensus itineris interuallum, quod inter cœlum primum & secundum est, deprehendit illud quingentorum annorum spacio constare, & illud Mahometi retulit? Item, si per pedum gressus interuallum hoc mensuratum est, quomodo corpus crassum densumque ea calcauit, quæ supra cœlos sunt, ut hic prodigiose fingit? Et si hoc quidem impossibile est, angeli uero & animæ hominum illuc ascendũt, quomodo quę incorporea sunt, corporeo gressu metiũtur ea quę supra cœlos sunt constituta? cum minimo temporis spacio ea quæ sub cœlo sunt transire possint, utpote aërem, æthera, & alia his similia? Item quomodo in ascensu ut cœlum ascenderet, angelorum opera usus est: in descensu autem nequaquàm, sed solo iumẽto Emparak, ut saluus in Mecham reduceretur? Et quis tam stolidus, ut talia non condemnet? Quapropter interdicunt asseclæ illius, ne quis cum aliquibus disputet, redargutionem metuentes: utpote cum non ignorent præceptoris sui uanitatem. Verumtamẽ & hi inter se mutuo dissentiunt. et alij quidem mortis metu uel inuiti sequuntur: & si forte liberi & sui iuris essent, confestim Christianis ascriberentur. alij uero errore seducti, pro firmis, ueris & confessis retinent Mahometis mendacia & prodigiosa figmenta. alij rursum à lege patria propter maiorum reuerentiam desistere nolunt: uerum illis defensionem coram Deo pro se subeũdam imponunt. alij quoque propter uiuendi licentiam & libertatem, uoluptatumque concessionem errori renunciare nolunt, pluris nimirum facientes impuritatem & stulticiam: non ignari interim, quod quæ dicuntur, à Deo non sint: dicunt tamen palàm, ut antè dictum est, uias pręceptorum tuorum agnoscere nolo. Qua de causa nec sacrã scripturam legere permittitur apud illos, ne per hanc præceptoris sui stultitia appareat & confutetur. In capite Iona enim sic inquit: Quisquis deprehensus fuerit quod Alcorrano contradicat, mortis supplicium luito, nec alij quàm illi credant. In capite autem Amram ait, Non alij credite nisi legem nostram sequenti. Et qui Euãgelium salutem esse dicit, & uiam, nihilque esse Sarracenos nisi Euangeliũ legemque impleuerint: en denuò idem quasi proprij sermonis oblitus, in eodẽ sermone dicit, Mihi mea lex sit & uobis uestra. Vos ab his quæ ipse facio immunes estis, & ego ab ijs quæ uos. Hoc itaque peruersæ & errabundæ mentis proprium est, ut non ab honesto tantum & bono dissentiat, sed ut nec secum unquàm conuenire possit, qualis & Mahomet hic in toto suo opere deprehenditur. Christianorum uero scripta non sic. uerum omnis sacra scriptura tam uetus quàm noua, singulæ sibi inuicem quàm exactissime consentiunt: & rursum utræque inter se mutuo eadem sentire & dicere depræhenduntur: & meritò. Deus enim ipse author & legislator est ueteris & noui Testamenti. Ego autem ipse fortassis cum Esaia & Dauide dixero: Quare, ô domine, uia impiorum prosperatur? Mei autem penè moti sunt pedes, penè effusi sunt gressus mei. Quoniam zelaui super iniquos, pacem peccatorum uidens. Quoniam non est respectus in morte ipsorum, & firmamentum in plaga ipsorum. In laboribus hominum non sunt, & cum hominibus non flagellantur. Ideò tenuit

eos superbia ipsorum in finem. Operti sunt iniquitate & impietate sua. Prodibit quasi ex adipe iniquitas ipsorum. Transierunt in affectum cordis, cogitauerunt & locuti sunt in nequitia. Iniquitatem in excelso locuti sunt. Posuerunt in cœlum os suum, & lingua ipsorum transiuit in terram. Ve-
Psalm. 73. rumtamen cum diuino Dauide etiam ipse clamabo: Propter dolos ipsorum posuisti eis mala, Domine, deiecisti eos cum extollerentur. Quomodo facti sunt in desolationem? Subitò defecerunt, perierunt propter iniquitatem suam ueluti somnium exurgentis. Domine, in ciuitate tua imaginem
2 ipsorum ad nihilum rediges. Præterea in capite dicit Mahomet, quod & dęmones salutem sint consecuturi, Origenis hæresim secutus. & quamuis alio in loco idem dicat, quod multi ex dæmonibus, cum Mahometis Alcorranum prælegi audiuissent, collaudauerunt, & admirati sunt: & cum credidissent, salutem sunt consecuti: nunc tamen non sic dicit, sed uniuersaliter dæmones saluandos fore affirmat. Siquidem potest unus & is solus ex illorũ numero saluari, omnes etiam saluari possunt. Sed quemadmodum ipse sibi ubiq; contrarius est, ita etiam hoc loco. Hic enim, omnesq; huius asseclæ, Euangelium per omnia perfectum, sanctum & salutare, utpote Christi sermones, asserunt: nunc uerò, ut & alias sæpius, huic omnino contradicunt. Christus enim ad gehenna dignos sic dixit: Abite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis ipsius. His itaq; uerbis nullum dæmonum à pœna excepit: & meritò. Qui enim saluatus est cum pœnitentia, simul etiam ipse pro uirili salutis uiam per opera obseruat. In corpore enim non potest homo pro sui animi uoluntate uel in morbum nõ incidere, aut cum inciderit sua potestate ad pristinam ualetudinem reuerti. animæ uero negotium longe secus habet. Omnis enim homo in sua potestate habet, ne in peccatum (qui animæ morbus est) incidat: cum uerò peccauerit, sui arbitrij est, ut seipsum denuò reuocet, utq; non modo ad pristinam animæ sanitatem reuertatur, sed etiam ut multis modis hanc superet, & uel per pœnitentiam faciat fide digna & idonea: uel post secundam, quod dicitur, nauigationem solummodo pœnitentiam agere deprehẽditur. Et Deus clementissimus, qui propter hominũ salutẽ cœlos inclinauit, & descendens homo factus est, effudit misericordiam suam, quæ maior est omni opere angelorum simul & hominum, quam etiam omnibus anteponit uirtutibus, & ad se omnes aduocat, amicosq; suos constituit. In diabolo autem ubi pœnitentia? ubi humilitas? ex hac enim pœnitentia enascitur. Prius enim seipsum homo ceu maleficum condemnat, deinde peccatorum à se commissorum agit pœnitentiam. Diabolus autem contrà. Quin potius amat peccatum quod admisit, & pro uirili humanæ perditionis propinator & cooperarius esse uidetur. Quæ igitur Dei cum diabolo est communio? Stultè igitur Mahomet, etiam dæmones saluari asseruit.

3 Porrò etiam hoc de Alcorrano Mahomet dicit, Neminem mortalium, nec seipsum quoq; interpretationẽ & sensum huius percipere, præter solum Deum. Quod si hoc uerum est, quæ nam est Alcorrani utilitas? Fortassis enim sic prodesse poterat, si quæ à Deo dicta sunt, intelligerent. Cum uero ipse etiam Mahomet testetur, neminem mortalium ea quæ Alcorrano continentur intelligere, quæ nam huius est utilitas? Nulla prorsus. Et quæ nam demonstratio hac euidentior est, quod lex à Mahomete lata Deum non habeat authorem? Deus enim leges non frustra sancit. En igitur manifeste cõ stat,

stat, Alcorranum à Deo nō esse, uerum figmentum rationis huius infœlicis-
simum. Quod etiam ex ipso Alcorrano patet, cum nec ueteri nec nouo Te-
stamento consentiat, ipso interim Mahomete cōfitente, scripturas et sanctas
& bonas esse: & asseclas ipsius precij nullius esse, nisi & legem & Euange-
lium impleuerint. Item, ipse sibi ferè per omnia cōtradicit. Item, miraculum
nullum edidit in dictorum suorum comprobationem. Item, mendacia con-
tinet manifesta, quod à Deo alienum est. Item, uiolentum est, & liberum de-
struit arbitrium, quod nec Deus ipse unquam subuertit. Tum etiam, nullo
ordine confusum est. Quod autem ordine caret, à Deo longe lateq; discre-
pat. Deus enim nequaquam confusionis Deus est. Item, manifeste malum
esse apparet. Et quomodo à Deo originem duceret, qui omnem probitatem
& simplicitatem excedit? Item, confictas & prodigiosas uisiones continet.
& quomodo id à Deo esset, ueritatis creatore & largitore? Omnium uero
malorum extremum & primum est, quod à Deo Alcorrhanum latum esse
tradant ipsi, Deo calumniam struentes. Miror sanè, & obstupesco, quî nam
miseri Christo & doctrina illius neglecta, Mahometem secuti sint. Huius e-
nim lex, quam Alcorrhanum uocant, hoc idem tradit, quod hoc per ange-
lum matri IESV annunciatum sit, & quod spiritu sancto sit sanctificata, &
uirtute diuina cōcœperit, neq; naturæ efficacia, & Christum ex sanctissima
uirgine omniumq; mulierum castissima esse genitum. In capite enim Aenes
san dicit: O sodales libri, id est ô fideles, nihil de Deo citra ueritatem dicite, "
quoniam Christus Iesus filius est Mariæ, apostolus Dei, et Dei sermo, quem "
huic uirgini indidit per spiritum sanctum. En igitur cum Deum nominaue "
rit, et sermonem Dei, & sanctum spiritum (trinitatem nimirum, quæ tribus
personis constat) non tamen miser hic animæ oculos aperuit, ut trinitatis lu
men intueretur: nec immeritò. Quemadmodum enim qui in utero mater-
no priusquam in lucem edantur fœtus delitescunt, uitam quidem habent,
inutilem uero & irrationalem, animamq; quæ bonum à malo nequit discer-
nere: & ante legitimum tempus editi, non homines, sed abortus sunt. Sic e-
tiam omnis impius, qui nō regeneratus est per aquam & spiritum, id est per
sanctum baptismum, cœlestem lucem uidere non potest, & ueritatis cogni-
tionem. Quapropter occlusis animæ suæ oculis, miser hic in tenebris dereli-
ctus est, ut & pater eius diabolus. Spiritus sancti enim indesinenter in Alcor
rano meminit. Dicit enim in capite Empiâ, sub persona Dei, Quoniam in
Maria produximus ex spiritu sancto. Nec omnino dicere potest, Deum hęc
de angelo quopiam dixisse. Et de Christo quidem talia. De Mahomete ue-
ro tale nihil dicit, uerum quod orphanus fuerit, et erro, à Deo collectus. Præ-
terea Christum sermonem Dei nominat, ut modò diximus, & animā Dei,
atq; prophetam omnium prophetarum maximum: Mahometem uero pro-
phetam dicit simpliciter. Item Christum ex Abraham Isaac & Iacob genitū
testantur, qui promissiones habuerunt: Mahomet uero ex Ismaële est, qui
ex domo Abrahæ unà cum matre sua ancilla Agar eiectus est. Ad hæc Chri
stus nunquam peccauit (sermo enim Dei, & illius spiritus, peccare non po-
test) Mahomet uero idololatra fuit, homicida, prædo, & intemperans, mul-
tisq; alijs peccatis adobrutus, propter quæ, ut ipse fatetur, Deus sui misertus
est. Item, Christus horrenda & stupenda edidit miracula, ut etiam in capite
Helmaida demonstratum est, quod Christus cæcos illuminauerit, leprosos
mundauerit, mortuos suscitarit, aliaq; fecerit infinita: Mahomet uero nullū

in Alcorrani probationem miraculum edidit, præter illud de luna expositũ, quod manifeste falsum est: & alia quædam fœda, quæ propter summam ipsorum infamiam silentio præterierunt. Præterea iuxta Euangelij & ipsius ueritatis testimonium Christus crucifixus est, mortuus & sepultus, resurrexit, & assumptus ad dextram patris sedet: iuxta Alcorrani uero sententiam, ceu honoraturi eũ dicunt, quod non mortuus sit, assumptus tamen dicitur. Et ecce quomodo Euangelica ueritate, et ipsius Mahometis fallacijs demonstratur, Christum uiuere. Mahomet uero hic, ut & omnes illius asseclæ fatentur mortuum esse, at non resurrexisse. Oportet igitur propter hæc omnia Christum adorare, nec Mahometi adhærere. Quomodo enim Dei oracula homini, diabolo per omnia simili, concrederentur? Et si uoles, collatis utrisq; proprietates horum cognoscamus. Diabolus elatus est et arrogans, similiter & Mahomet. Quis enim Mahomete maior est, qui cœlis superatis, ut ipse de se dixit, & omnibus angelicis potestatibus, cum Deo collocutus est, & intercessor patronusq; angelorum, qui ceciderunt, factus, quin etiam totius mundi aduocatus? Diabolus homicida est, & Mahomet legibus suis non morigeros morti adiudicauit. Diabolus seductor est, & Mahomet uoluptatibus concessis & ceu esca hamo affixa stultiores sibi conciliauit. Diabolus mendax est, non tamen in tantum quantum Mahomet, ut per totum Alcorranum clare ostenditur. Diabolus supputridus est, & hypocrita: & quis hoc magis quàm Mahomet, qui humilitate simulata animi sublimitatem amplexus est? Diabolus uetitorum consultor est, quod imprimis facit Mahomet: nihil enim sani, nihil commodi, nihil Deo placens, sed omnia Deo legiq; diuinæ contraria docuit. Diabolus Dei nulla religione tenetur: & per omnia illi similis perditionis filius Mahomet. Deum enim adorat & prædicat sphæricum, uel globosum, & frigidissimum. Deum inquam adorat, qui nec genitus est, nec generat: non intelligens infœlix, quod corpus, non Deum adoret. Sphæra enim corporis species, & frigiditas corporis qualitas est. Quod uero Deum uocat nec generantem, nec generatum, nec corpus adorat, nec Deum incorporeum uerum: sed Deum colit, quem impiorũ fingunt somnia. Ridiculum enim omnino est, solem aliquem celebrare lumine carẽtem, & fontem aquis destitutũ, & mentem ratione nulla præditam. Pereat itaque Deus huiusmodi. Christianorum uero Deus unus est, qui ante omnia de omnibus, in omnibus, & super omnia est in nomine patris filij, & spiritus sancti creditus & honoratus, unitas in trinitate, & trinitas in unitate inconfuse unita, & inseparatim distincta, eadem inquam unitas & trinitas omnipotens: pater principio carens, non modo tempore incircumscriptus, sed omni modo etiam causa carẽs: solus ipse causa, radix, & fons diuinitatis, quæ in filio & spiritu sancto cernitur: qui precor propitius nobis sit, & omnibus Christianis in die iudicij, intercessione benedictæ dominæ nostræ Deiparæ & uirginis Mariæ, omniumq; sanctorum, Amen.

FINIS.

MEMORABILIVM ALIQVOT TAM VETERIS QVAM NOVI Testamenti locorum, qui in præcedentib. Apologijs & Orationib. explicantur, Index. a superiorem paginæ partem, b inferiorem denotante.

LOCORVM SCRIPTVRAE SACRAE FINIS.

BASILEAE, EX OFFICINA
IOANNIS OPORINI, ANNO SA-
LVTIS M. D. XLIII.
Mense Martio.

ΤΟΥ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΦΙΛΟ-
χρίστου βασιλέως

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ

ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΥ ΤΟΥ ΔΙΑ ΤΟΥ ΚΑΙ ΜΟΝΑΧΙ-
κοῦ σχήματος μετονομασθέντος ΙΩΑΣΑΦ ΜΟΝΑΧΟΥ,
κατὰ δὲ τῶν σαρακηνῶν αἱρέσεως
Ἀπολογίαι Δ.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΜΩΑΜΕΘ ΛΟΓΟΙ Δ.

*CHRISTIANAE RELIGIO-
nis acerrimi propugnatoris,*

D. IOANNIS CANTACVZE-
NI IMPERATORIS CONSTANTINOPOLITANI,
qui assumpto monachi habitu IOASAPH MONACHVS
est cognominatus, contra Saracenorum hæresim, pro
Christiana religione Apologiæ IIII.

Eiusdem contra Mahometem Orationes IIII. nunc
primum in lucem editæ.

*Cum Cæsareæ Maiest. gratia & priuilegio
ad quinquennium.*

BASILEAE.

Alcoran

OPTI

VIRO D

nostris uide

merentibus

Clementis

te, isti ta

malo, par

armis imp

let) atque

subsidia ce

meritò deb

genere hu

blicum non

officium m

facile nega

ctionibus

quorum si

interitum

ignoscendi

(quantum

le ominari

rißimum p

tiæ: cùm

tium attin

animarum

OPTIMO ATQVE DOCTISSIMO VIRO D. GILBERTO COGNATO NOZERENO, amico suo longe charissimo, Ioannes Oporinus S. D.

CERTO equidem Dei consilio ac singulari prouidentia fieri puto, Gilberte Cognate charißime, quum nostro hoc seculo ad extremum ferè successum immanis illa Saracenicæ impietatis, ac non tam in corpora quàm etiam animas quamplurimorum sæuiens tyrannis indies magis atque magis procedat, nostris uidelicet peccatis & hæc ipsa, & longe grauiora etiam commerentibus, pios tamen ac sanctos aliquot uiros subinde ut excitet Clementissimus Pater, qui pro ea qua instructi ab ipso sunt uirtute, isti tanto iam tempore clandestinis Sathanæ insidijs grassanti malo, partim in lucem ueritatis protrahendo, partim diuini uerbi armis impugnando opprimendoq́;, omnem operam (quod dici solet) atque oleum sedulò impendant. Quorum quum alij alia ueluti subsidia certatim curent, non minimum certe opis attulisse uideri meritò debent, qui quæcunq; & ab alijs doctis bonisq́; uiris in hoc genere hucusque elaborata sunt, bona fide etiam proferre in publicum non grauantur: magnamq́; adeò illos gratiam ob tam pium officium mereri, nemo bonus uir ac CHRISTI gloriæ amans, facile negauerit. Neque hîc me mouet, quod priuatis quidam affectionibus (ne quid asperius dicam) laborantes, aliter statuunt: quorum si qui pia quadam simplicitate, rebus alioqui plus nimio ad interitum inclinantibus, ne grauioris aliquid mali obrepat, metuunt, ignoscendum illis quidem, ac orandum pro ipsis numen censeo, ne (quantum in eis est) præclaro aliorum conatui obsistere, aut male ominari potius, quàm adesse, aut saltem bene precari malint. Verißimum profecto esse illud Comici dictum, Quot capita, tot sententiæ: cùm alijs in rebus, tum ijs præcipue quæ ad Religionis negotium attinent, obseruare hodie licet. Atq; utinam non cum summo animarum quoq; periculo, id experiri sæpenumero contingat. Ve-

rium quando ita etiam ipsi omnium autori Deo, cuius gloriæ potissi-
mum id interest, quorundam φιλαυτίαν ad certum tempus tolerare pla
cet: feramus & nos æquo animo, quicquid quacunq; de re alij sta-
tuant: & fateri tamen, nos gratiam ac laudem non paruam debere
ijs minime pudeat, quicunq; gloriæ CHRISTI salutisq; hominum
promouendæ studio, exponere se non solum risui multorum atq; con-
temptui, sed etiam rerum suarum, ac (si ita Domino uisum fuerit) ui
tæ quoq; periculo non dubitent: nosq; pro uirili nostra parte quic-
quid in nobis est facultatum, eò conferamus sedulò, ne ipsi saltem
defuisse etiam officio nostro uideamur. Itaq; cùm & nobis non ita
pridem oblatæ essent ab amico quodam nostro Orationes aliquot
IOANNIS CANTACVZENI, Imperatoris Cōstantinopolita
ni, quas ille aduersus Mahometicam sectam iam olim, hoc est sub
Annum salutis MCCCLX, græcè, magna quidem eruditione ac in
genti pietatis zelo conscripsisset, dignissimas ego illas statim iudica
ui, quæ non diutius ita uelut in tenebris ac situ delitescerent, uerum in
bonorum ac pietatis Christianæ studiosorum gratiam atq; usum, de-
testandæ uerò illius hæreseos propugnatorum admonitionem, uel (si
ita omnino uellent) confusionem atq; exitium publicarentur. Neque
tamen contentus ea solùm qua scriptæ primùm ab ipso autore essent
lingua, proferre illas, sed uti in latinam quoq; conuersæ à pluribus
cognosci possent, operæprecium duxi. Missis igitur ijs primùm ad
THEODORVM BIBLIANDRVM Sacræ Theologiæ in Acade
mia Tigurina professorem longè doctissimum, amicum nostrum sin-
gularem, ac ueluti alterum ipsum, quippe quem eodem errores Ma-
humetanæ superstitionis impugnandi Sacræ Scripturæ machinis te
neri studio iamdudum intellexissem, cuiq; multo gratissimam fore il-
larum inspectionem minime dubitarem: inde uero eiusdem etiam con-
silio oblata RODOLPHO GVALTHERO Tigurinæ eccle
siæ fidelissimo euangelistæ easdem Latio donandi prouincia: faci-
le id quidem uterque ab eo, nempe communi amico, & promouen-
dis huiuscemodi Ecclesiæ CHRISTI meliorumq; studiorum e-
molumentis nunquam non paratissimo, uti quamprimum fieret impe-
trauimus. Et sanè, si quid iudicando possum, uix aliud scripti genus
hoc rerum Christianarum ac Turcicarum statu proferri in lucem
potuit, siue ad detegendas quo caueri melius ualeant, seu oppugnan-
das

das etiam atq; euertendas impiæ sectæ illius imposturas, uel utilius, uel cognitu magis necessarium. Nam ut in recensendis Mahometi erroribus mire diligens est hic autor, ita in confutandis ijsdem, adductis non solum rationibus, quæ aliquid efficere apud quosdam ψυχικὸς, ac solæ forsan plurimum possent, sed Sacræ Scripturæ oraculis (quibus diuinam autoritatem ipsi etiam Mahometi sectatores Musulmani non derogant, ut scilicet suo ipsorum ueluti gladio eos iugulet) tanquam efficacißimis antidotis, ita se uenenis illis opponit, ita firmat omnia, ut an quicquam desiderari hic amplius à quoquam tum quidem potuerit, haud facile queas pronunciare. Vt interim rerum seriem, qua hîc ad tantam molem paulatim à tam paruis initijs excreuisse lues isthæc traditur, prætereeam: quam uel ideo dignißimam obseruatu existimo, quod luculentißimum ac in primis memorabile exemplum iusti iudicij Dei proponit ob oculos, quo uerbi ipsius neglectum contemptumq́;, ac impietatem reliquam densißima cæcitate puniri, animaduertere liceat. Verum de his quoq; alio & loco & tempore fortasse commodius. Harum ergo rerum, quemadmodum & omnium aliarum bonarum artium atq; disciplinarum, in primisq́; tam ueteris quàm nouæ historiæ, ac sacræ quoq; philosophiæ studio cum flagrare te iamdudum hactenus cognouissem, neq; id solum ex ueteri consuetudine, quæ mihi tecum olim adhuc apud ter Maximum illum DES. ERASMVM ROTERODAMVM *agenti intercesßit, sed & crebris interim ad me literis, ac postremò tandem iucundißimo illo congressu tuo, quo nuper Basileam ueteres amicos inuisendi gratia ueniẽs, doctißima simul ac planè amica oratione tua quamlibet indigno alioqui atq; importuno casu quodam conturbatum ita recreasti, atq; erexisti rursus, ut non queam non admodum iucundè etiamnum affici, quoties suauißimi illius colloquij tui adhuc mihi uenit in mentem. Itaq; occasionem nunc iam nactus uicißim & gratificandi tibi, et declarandi erga te animi mei, eamq́; talem, qua simul etiam de Christianæ religionis nostræ (nimis quàm miserabiliter hodie afflictæ, atq; apud maximam orbis partem profligatæ) et instaurandæ rursus, & quoad eius fieri potest conseruandæ studiosis nõ male mererer, nempe doctißimi atq; sanctißimi huius scripti promulgationẽ, sub tui nominis auspicio ita fieri eam uolui: quam etiam ut salutarem cõpluribus pio ipsam animo suscepturis fore persuasißimũ ha-*

beo, ita & abunde animum tibi meum ceu arrabone quodam oblato declaraturam, ac simul gratißimam quoq; futuram cõfido. Cæterum nolo commemorare hic pluribus, quanta fide ac religione in excudendo hoc opere simus usi: id saltem fateri tamen minime nos pigeat, cum unicum tantum exemplar, quod descriptioni subseruiret, essemus nacti (in quo & lacunæ alicubi quædam apparebant, sed pauciores tamen illæ, & quarum defectus uel ex latina uersione abunde uideretur sarciri) maluisse ita prorsus per omnia quale id cunq; erat exprimere, quàm uel iota usquam addere, aut immutare quicquam. Qua quidem religione in edendis ueterum monimentis, utinam & alij quidam (quos nouimus) uti, quàm temere quod somniantibus sæpe uisum fuerit, cum quid parum adeò statim est obuium, substituere mallent. minus equidem corrupta pleraq; in publicum prodirent, quæ ita à sciolis istis plerunque deprauantur, ut ipsi illorum autores, si eis redire ad superos liceret, haud raró seipsos etiam in relictis à se posteritati lucubrationibus suis nosse uix possent. Audaciam profectò execrandam, ac publicis legibus uel in primis cohercendam. quam cum hactenus cane peius & angue semper oderimus, ita nobis cauendam seduló existimamus, ut nihil magis: eo pacto uel maxime Officinæ typographicæ nuper à nobis institutæ diligentiam ac fidem studiosis bonarum literarum atq; artium commendaturi. Proinde, ut etiam hoc testatum hic relinquamus, unico solum isto incommodo (quanquam leuiore tamen illo, quàm ut eo nomine appellari conueniat) laborauimus in excudenda horum parte maxima, quod non licuit domi nostræ (quod alijs quibusdam grandioris operæ interea occuparentur prœla nostra) totum id quicquid erat curare, sed aliorum & opera & charactere uti oportuit: in quibus tamen & ipsis ita aduigilatum speramus, ut nihil neque hac etiam in parte magnopere desiderari à quoquam æquioris saltem animi lectore aut posse, aut debere, planè confidam. Quæ uero hoc loco de autore ipso, & scripti huius argumento ac ratione dici possent, libenter etiam prætereo, quòd malim ea partim ex altera Præfatione Latinæ uersioni præmissa, partim diligenti & accurata ipsius libri lectione cognosci, quàm prolixiore hic narratione ab altera illa multo utiliore ac digniore cognitu impedire, aut detinere longius. Vale, optime atque doctissime

ſime COGNATE : ac ſimul operam quoque à nobis in Antonij Garronis tui Lucubrationem, in Pomponij legem II de Origine iuris præſtitam, quem unà ad te multo quàm antea fuerat nitidiorem cultioremq́ mittimus, adiecto etiam elegantiſsimo comite Franciſci Balduini Attrebatij Iuriſconſulti in Ruſticas Iuſtiniani leges Commentario, æqui boniq́ facito: & propediem alia quoque noſtris typis à te commiſsa, quo ſerius abſoluantur, eo melius exculta (ſat enim cito, ſi ſat bene) ad te reditura, perſuaſiſsimum habeto. Baſileæ, Idib. Februarij. Anno Salutis

M. D. XLIII.

LECTORI TYPOGRAPHVS.

Tametſi in toto hoc Opere exprimendo aduigilatum ſedulò à nobis ſit, ne quid uſquam à manuſcripto exẽplari diſcederetur, tamen in ipſa ſtatim libri Inſcriptione, pro eo quod erat κυροῦ ἰωάννου τοῦ καντακουζηνοῦ, neſcio quo pacto κυρίου poſitum eſt: idq́ recte'ne an ſecus, alijs expendendum permittimus. nam ut de Cyri nomine, an recte Cantacuzeno aſcribatur, non ſatis perſpectũ adhuc nobis eſt, quòd à nullo eorum qui huius in hiſtorijs meminerunt, ſic appelletur: ita an pro eo confeſtim κυρίου nomen debuerit ſubſtitui, non poſſumus pronunciare: atq́ ideo eiuſce hic uelut in limine admonere, operæprecium duximus. quemadmodum &, quòd in aliquot paginis, ſatis manifeſto tamen errore, ποίημα pro πόνημα, in eadem Inſcriptione, operarum nimirum incuria irrepſiſſe uidetur. id quod ipſum etiam hoc loco indicaſſe, minime abſurdum existimamus.

IOANNES BAPT. EGNATIVS LIBRO ROM. PRINCIPVM SECVNDO DE *Ioanne Palæologo & Ioan. Cantacuzeno scribens, hæc tradit.*

MOrtuo Andronico iuniore, cum Cantacuzeni arbitrio, qui magni domestici dignitatem supremam obtinebat, omnia prudenter gererentur: Apocauci fraude uiri obscurissimi, sed solertia & calliditate inter principis amicos præcipuæ dignationis & patriarchæ ambitione in exilium truditur. ille uero iniuriæ impatiens, bellum quinquennale aduersus Ioannem & Reginam gessit, Turcarum arma Europæ primus inferens. Cæterum rebus in dies pessum euntibus, proditur illi Byzantium: quod cũ occupasset, nulli ferè molestus imperij tantum participem egit, filia in uxorem Ioanni tradita. inde in Genuenses socijs Venetis & Arragonijs bellum uaria fortuna gestum: cui Nicolaus Pisanus dux præfuit. nec multo pòst bellum à Palæologo exule Cantacuzeno indictum, Turcarum imprimis ope geritur, quibus etiam in Europa locum inhabitandum primus tradidit. Et cum ex Tenedo soluens improuisus Byzantium ingressus esset, tandem Cantacuzenus imperio se abdicans, monasticam uitam sequitur: hic Ioannes Matthæum Cantacuzeni filium consortem imperij agentem, tandem imperium deponere coegit: & cum multa fortiter administrasset bella, moriens filio Manueli imperium reliquit.

DE IISDEM, EX IOANNE Cuspiniano.

ANdronici iunioris Imperatoris magnus domesticus Ioannes Cantacuzenus, tutor filiorum à moriente Andronico creatus, quum in uita eius diu magno in honore habitus esset, eo mortuo cũcta eius arbitrio agebantur, tanquam ab eo qui supremam obtinebat dignitatem. Cumq; aliquot annis Caloioannem & Manuelem educasset, omniaq; prudenter gererentur, Apocauci fraude, uiri obscurissimi, sed solertia & calliditate inter Principis amicos præcipuæ dignationis, & patriarchæ ambitione in exilium truditur. Ille uero iniuriæ impatiens, bellum quinquennale aduersus reginam & Ioannem gessit, Turcorum arma primus Europæ inferẽs. Cæterum rebus indies pessum euntibus, proditur illi Byzantium. Quod cum occupasset, nulli ferè molestus, imperij tantum principem egit, filia in uxorem Ioanni tradita, quem sibi generum fecit. Sed cum una in domo gener atq; socer uitã agerent (ut fit) in discordiam ueniunt: quæ indies plus inualescens, tantum eos incendit, ut domi forisq; alter alteri se hostem ostenderet. Sed cum maior esset potentia soceri, seq; ipsum socer ui atq; armis ueluti Imperator tutaretur, Caloioannes in Tenedum ueniens, auxilio classis Genuensium in regnum patrium restituitur, pulso armis Cantacuzeno, imperij contra ius & fas occupatore. Quod factum legimus auxilio atq; opera Francisci Catalusij Genuensis, uiri maritimarum rerum exercitatissimi, classis præfecti. Cui ne uideretur ingratus, dono dedit Mitilenen insulam, quam Mahometus Turcus cum Constantinopolim atq; omnem Thraciam occupasset, Catalusijs ipsis ui abstulit, non sine ingenti multorum perturbatione. Nicolaumq; Catalusium principem Lesbi crudelissime occidit. Cæterum per hæc tempora Constan-

Constantinopolitanus Imperator Ioannes Cantacuzenus, Rex Aragonum, & Veneti contra Genuenses fœdera inierunt. Imperator quatuordecim, Veneti quadraginta, Cathelani triginta triremes armauere: Genuenses, præfecto Pagano Aurio, sexaginta. Pugnatum est inter Constantinopolim & Chalcedonē, flante uiolentissimo austro à uespera usq; ad sequentem diem, hyemali tempore, Venetis à Galliopoli soluentibus, uentis adiutis atq; amicis. Genuenses contra uentum, contra mare, contra hostes potentissimos uictoria potiti sunt. Greci fugerūt: Veneti & Cathelani magnam cædem perpessi sunt, præfecto Cathelanorum occiso. Rursus sequenti anno Veneti Cathelaniq; Genuenses apud Corsicam aggressi, unam & quadraginta captas hostium triremes, uiris ut erant armatis plenas demerserunt, Nicolao Pisano Venetæ classis præfecto. Qua clade accepta, Genuenses Ioanni Archiepiscopo Mediolanensi se suaq; permiserunt: qui bellum aduersus Venetos suscepit. Ad quos Patauini, Veronenses, Mantuani, Ferrarienses, & Florentini, societate facta, auxilia miserunt. Deinde uerò Nicolaus Pisanus Venetæ classis præfectus, apud Peloponnesum promontorium à Pagano Aurio superatus, captusq;, cum millibus quinq; Genuam in carcerem est perductus. Itaq; Caloioannes in patriam rediit, per Cathalusium Franciscum reductus: cui Lesbon donauit insulam, ut paulò antè meminimus. Cum autem ex Tenedo progressus Byzantium ingreditur, Cantacuzenus imperio se abdicans, monasticam uitam sequitur. Sed Ioannes Palęologus Matthæum Cantacuzeni filium consortem imperij cum patre agentem, tandem imperiū deponere coëgit, cumq; fortiter multa administrasset bella, moriens filio Manueli imperium reliquit.

ARGVMENTVM.

Erudita inprimis & pia disputatio est aduersus totam sectam Mahumetis, & quæ ualidissimis rationibus nostram orthodoxam & catholicam religionem defendit: deinde falsas, prophanas, furiosas opiniones partim à Mahumete & magistris ipsius excogitatas, partim reuocatas ab inferis per eosdem, grauiter confutat. Prior pars constat quatuor Apologijs: posterior quatuor Sermonibus. Sumministrauit autem materiã ad hanc disputationẽ Achæmenides quidam nobilis inter Saracenos uir, & inter primos eruditus, qui conuersus ad Christum, transmutato nomine Meletius appellatus est: Elocutionem uerò accommodauit Ioannes Cantacuzenus Imperator Constantinopolitanus.

ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΠΟΙΗ-

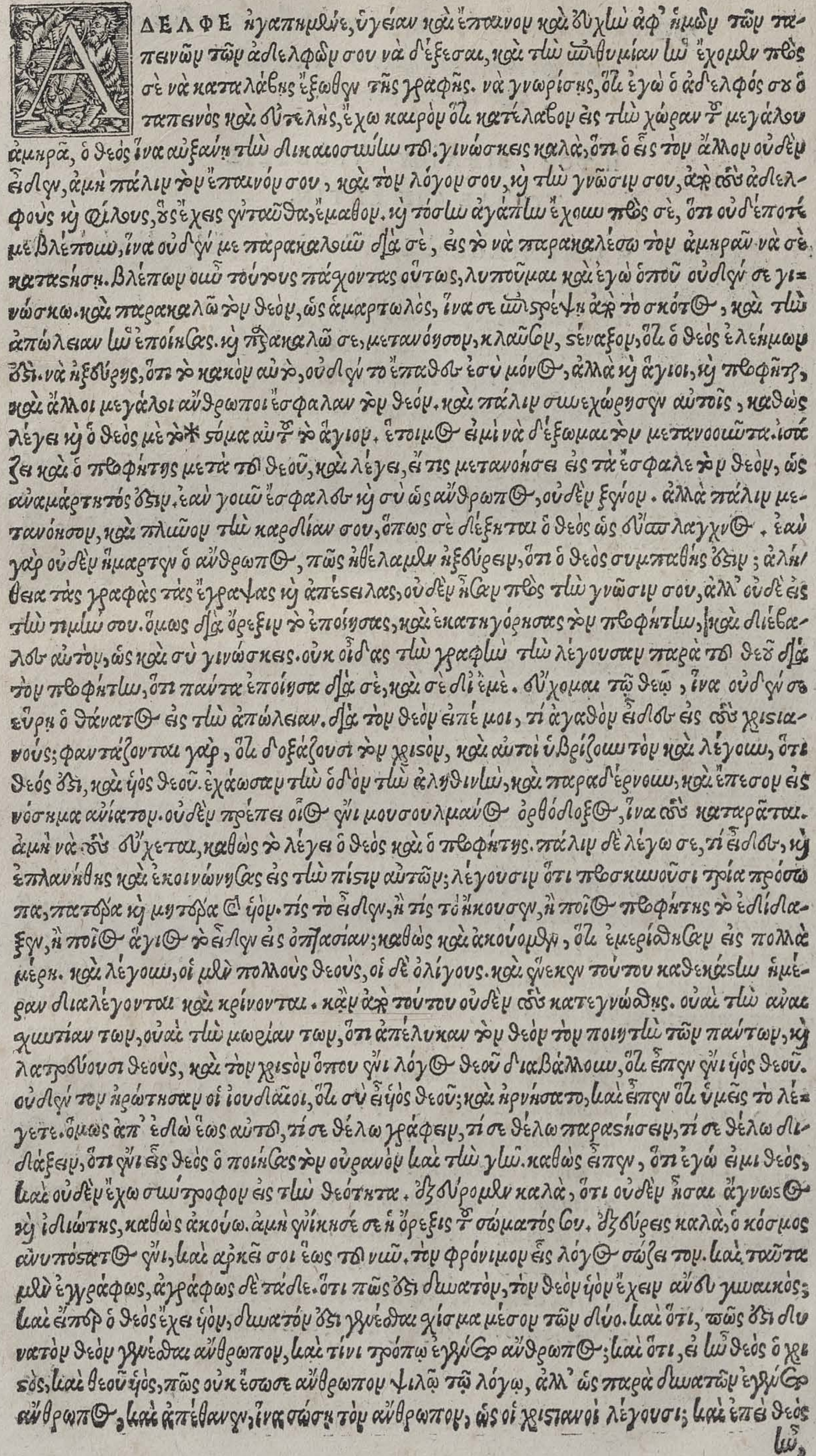
ΜΑ ΕΞΕΤΕΘΗ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΟΥ

καὶ φιλοχρίστου βασιλέως ἡμῶν κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ,
τοῦ διὰ τοῦ θείου καὶ μοναχικοῦ σχήματος μετονομασθέν-
τος Ἰωάσαφ μοναχοῦ.

Η ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΟΙΑΔΕ ΤΙΣ ΕΣΤΙΝ.

ΧΑΙΜΕΝΙΔΗΣ τὶς εἰς ἄνδρας ἐλαύνων ἤδη, τὴν τύχην οὐκ ἀγεννὴς, τὴν περιουσίαν λαμπρὸς, ὑπὸ τὸ ἔνδυμα διδασκαλικὸν με-πὼν, ζηλωτὴς γὰρ καὶ αὐτὸς ἐτύγχανεν ὢν τοῦ πατρίου νόμου. καὶ πάντας τόγε εἰς αὐτὸν ἧκον, πείθειν ἐνόμιζε μέγαν τινὰ τὸν μωάμεθ εἶναι καὶ τὸν νόμον τὸν αὐτοῦ. οὗτος δέχεται τὴν ἀκτῖνα τῆς εὐσεβείας, καὶ τῆς πατρῴας θρησκείας κατεγνωκὼς, ἐπιγινώσκει τὸν ἀληθῆ θεόν. καὶ πάντων τῶν προσόντων αὐτῷ γυμνωθεὶς, τρέχει παρὰ τὸν εὐσεβῆ βασιλέα ῥωμαίων. Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνὸς οὗτος ἦν. καὶ τούτου τυχὼν εὐμενοῦς, ἐπεὶ πρὸς τὸν φιλόσοφον βίον ὁ θεὸς τὸν βασιλέα ἐκάλει, γίνεται καὶ αὐτὸς εἷς τῶν ἀκολουθησάντων ἐπὶ τὴν ὁδὸν ταύτην ἐρχομένῳ τῷ βασιλεῖ, καὶ εἰς μοναχοὺς καὶ αὐτὸς τελέσας, καὶ Μελέτιος μετονομασθεὶς, τῆς τοῦ βασιλέως γλώττης οὐ μετρίως ἀπήλαυσεν, διαπλάττοντος αὐτῷ τὴν ψυχὴν, καὶ τὴν κατὰ χριστὸν εὐσέβειαν ἐκπαιδεύοντος. ἀλλὰ ταῦτα τὸν πολέμιον τοῦ γένους ἡμῶν ὁμαλῶς οὐκ ἦν ἐνεγκεῖν. ταύτῃ τοι καὶ πέρσην τινὰ κατὰ τοῦ Μελετίου ὁπλίζει, καὶ πείθει τέως γράμμασι, πολὺ τὸ ἀπατηλὸν καὶ κακοῦργον ἔχουσι, Μελέτιον ὑπελθεῖν, ὥστε ἀλλά-ξασθαι μὲν τῆς ἀληθείας τὸ ψεῦδος, ἐπὶ τὰ πρότερα δὲ πάλιν ἐπανιέναι. ὁ δὲ καί τοι σφόδρα βουλόμενος ἀντικαταστῆναι τοῖς γράμμασιν, ἐπεὶ μὴ καὶ δύναμις τοῦ λέγειν αὐτῷ προσῆν, προστρέχει τῷ βασιλεῖ, καὶ τὰ γράμματα δείκνυσι, καὶ συμμαχίαν τὴν γιγνομένην ἀπαιτεῖ παρ' αὐτοῦ. ὁ δὲ τῆς προαιρέσεως τὸν ἄνδρα ἀποδεξάμενος, κατεδέξατο τὸν ἀγῶνα, καὶ Μελετίῳ καὶ τῇ ἀληθείᾳ δανείζει τὴν γλῶτταν. ὁ δὲ λόγος ἀφορμὴν λαβὼν τὴν τῆς ἐπιστολῆς ἀνασκευὴν, χωρεῖ κατὰ τῆς τῶν σαρακηνῶν αἱρέσεως, ἐπεκδιηγῶν μὲν τὰ χριστιανῶν, κατατρέχων δὲ τῆς τῶν σαρακηνῶν αἱρέσεως ἀπὸ μέρους. ἐν λόγοις ἤδη τέσσαρσιν ἀνακόλουθον αὐτὴν, πρός τε τὴν ἀλήθειαν καὶ πρὸς ἑαυτὴν ἀποδεικνὺς, ὡς μηδὲ ἑαυτῇ συμβαίνειν ἱκανῶς ἔχουσαν. εἰ δὲ καὶ ἐκ τῶν τοῦ Μωσέως, καὶ τῶν προφητῶν, καὶ τοῦ εὐαγγελίου τὸ τοῦ χριστιανισμοῦ μυστήριον ἀποδείκνυσι, θαυμαστὸν οὐδέν. καὶ γὰρ καὶ τοῖς σαρακηνοῖς ἱερόν τι δοκεῖ καὶ θεῖον, τὰ παρὰ τοῦ Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν καὶ τοῦ εὐαγγελίου λεγόμενα. οὐ μὴν ἀλλ' αὐτὰ ταῦτα καὶ κατὰ ἰουδαίων εἴποι τις ἂν, καὶ εἰκότως. σαρακηνοῖς γὰρ καὶ ἰουδαίοις οὐκ ὀλίγα κοινά. μοναρχία τε γὰρ ὡσαύτως ἐν ἀμφοτέροις, καὶ πολυγαμία τὸ σπουδαζόμενον, χοιρείων τε κρεῶν ἀποχὴ, καὶ μὴν καὶ περιτομὴ, καὶ βιβλίον δὲ ἀποστασίου βουλομένοις διδόναι ταῖς ἑαυτῶν γυναιξὶν ἐφεῖται. καί τινος ἀποθανόντος, εἴτε ἐν τούτοις εἴτε ἐν ἐκείνοις, τὴν ἐκείνου γυναῖκα ὁ ἀδελφὸς ἄγεται. καὶ ὅλως οὐκ ἄν τις ἁμάρτοι, ἰουδαϊσμὸν πλημμελῆ τὸν τοῦ Μωάμεθ νόμον προσειπών. ταύτῃ τοι καὶ ὁ θεῖος Ἰωάννης ἐν τῇ ἀποκαλύψει περὶ τοῦ νόμου καὶ τοῦ ἔθνους τούτου προαγορεύων, ὥσπερ αἰνιττόμενος τὰ ἐν ἑκατέροις κοινὰ, φησὶ, λέγουσιν ἑαυτοὺς ἰουδαίους εἶναι, καὶ οὐκ εἰσίν. ὥστε οὐδὲν ἄτοπον, εἰ κοινῶν ὄντων αὐτοῖς πολλῶν, κοινή τις ἐν μέρει καὶ ἡ πρὸς αὐτοὺς πάλη.

ΤΟΥ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΥ ΣΑΜΨΑΤΙΝΗ ΣΦΑΧΑΝΗ τοῦ πέρσου, πρὸς τὸν μοναχὸν Μελέτιον, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ τοῦ ἐλεήμονος καὶ ἐλεοῦντος.

ΑΔΕΛΦΕ ἠγαπημένε, ὑγείαν καὶ ἔπαινον καὶ εὐχὴν ἀφ' ἡμῶν τῶν ταπεινῶν τῶν ἀδελφῶν σου νὰ δέξεσαι, καὶ τὴν προθυμίαν ἣν ἔχομεν πρὸς σὲ νὰ καταλάβῃς ἔξωθεν τῆς γραφῆς. νὰ γνωρίσῃς, ὅτι ἐγὼ ὁ ἀδελφός σου ὁ ταπεινὸς καὶ εὐτελὴς, ἔχω καιρὸν ὅτι κατέλαβον εἰς τὴν χώραν τοῦ μεγάλου ἀμηρᾶ, ὁ θεὸς ἵνα αὐξάνῃ τὴν δικαιοσύνην του. γινώσκεις καλὰ, ὅτι ὁ εἷς τὸν ἄλλον οὐδὲν εἴδομεν, ἀμὴ πάλιν τὸν ἔπαινόν σου, καὶ τὸν λόγον σου, καὶ τὴν γνῶσιν σου, ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς καὶ φίλους, οὓς ἔχεις ἐνταῦθα, ἔμαθον. καὶ τόσην ἀγάπην ἔχουσι πρὸς σὲ, ὅτι οὐδέποτε μὲ βλέπουσιν, ἵνα οὐδὲν με παρακαλοῦσι διὰ σὲ, εἰς τὸ νὰ παρακαλέσω τὸν ἀμηρᾶν νὰ σὲ καταστήσῃ. βλέπων οὖν τούτους πάσχοντας οὕτως, λυποῦμαι καὶ ἐγὼ ὁποῦ οὐδὲν σὲ γινώσκω. καὶ παρακαλῶ τὸν θεὸν, ὡς ἁμαρτωλὸς, ἵνα σὲ ἐπιστρέψῃ ἀπὸ τὸ σκότος, καὶ τὴν ἀπώλειαν ἣν ἐποίησας. καὶ παρακαλῶ σε, μετανόησον, κλαῦσον, στέναξον, ὅτι ὁ θεὸς ἐλεήμων ἐστί. νὰ ἠξεύρῃς, ὅτι τὸ κακὸν αὐτὸ, οὐδὲν τὸ ἔπαθες ἐσὺ μόνος, ἀλλὰ καὶ ἅγιοι, καὶ προφῆται, καὶ ἄλλοι μεγάλοι ἄνθρωποι ἔσφαλαν τὸν θεόν. καὶ πάλιν συνεχώρησεν αὐτοῖς, καθὼς λέγει καὶ ὁ θεὸς μὲ τὸ * στόμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον. ἕτοιμος εἰμὶ νὰ δέξωμαι τὸν μετανοοῦντα. ἰσάζει καὶ ὁ προφήτης μετὰ τοῦ θεοῦ, καὶ λέγει, εἴ τις μετανοήσει εἰς τὰ ἔσφαλε τὸν θεὸν, ὡς ἀναμάρτητός ἐστιν. ἐὰν γοῦν ἔσφαλες καὶ σὺ ὡς ἄνθρωπος, οὐδὲν ξένον. ἀλλὰ πάλιν μετανόησον, καὶ πλῦνον τὴν καρδίαν σου, ὅπως σὲ δέξηται ὁ θεὸς ὡς εὔσπλαγχνος. ἐὰν γὰρ οὐδὲν ἥμαρτεν ὁ ἄνθρωπος, πῶς ἠθέλαμεν ἠξεύρειν, ὅτι ὁ θεὸς συμπαθής ἐστιν; ἀλήθεια τὰς γραφὰς τὰς ἔγραψας καὶ ἀπειλάς, οὐδὲν ἦσαν πρὸς τὴν γνῶσιν σου, ἀλλ' οὐδὲ εἰς τὴν τιμήν σου. ὅμως διὰ ὄρεξιν τὸ ἐποίησας, καὶ ἐκατηγόρησας τὸν προφήτην, καὶ διέβαλες αὐτὸν, ὡς καὶ σὺ γινώσκεις. οὐκ οἶδας τὴν γραφὴν τὴν λέγουσαν παρὰ τοῦ θεοῦ διὰ τὸν προφήτην, ὅτι πάντα ἐποίησα διὰ σὲ, καὶ σὲ δι' ἐμέ. εὔχομαι τῷ θεῷ, ἵνα οὐδὲν σὲ εὕρῃ ὁ θάνατος εἰς τὴν ἀπώλειαν. διὰ τὸν θεὸν εἰπέ μοι, τί ἀγαθὸν εἶδες εἰς τοὺς χριστιανούς; φαντάζονται γὰρ, ὅτι δοξάζουσι τὸν χριστὸν, καὶ αὐτοὶ ὑβρίζουσι τὸν καὶ λέγουσιν, ὅτι θεός ἐστι, καὶ υἱὸς θεοῦ. ἐχάσασιν τὴν ὁδὸν τὴν ἀληθινὴν, καὶ παραδέρνουσι, καὶ ἔπεσον εἰς νόσημα ἀνίατον. οὐδὲν πρέπει οἷος εἶναι μουσουλμάνος ὀρθόδοξος, ἵνα τοὺς καταρᾶται. ἀμὴ νὰ τοὺς εὔχεται, καθὼς τὸ λέγει ὁ θεὸς καὶ ὁ προφήτης. πάλιν δὲ λέγω σε, τί εἶδες, καὶ ἐπλανήθης καὶ ἐκοινώνησας εἰς τὴν πίστιν αὐτῶν; λέγουσιν ὅτι προσκυνοῦσι τρία πρόσωπα, πατέρα καὶ μητέρα καὶ υἱόν. τίς τὸ εἶδεν, ἢ τίς τὸ ἤκουσεν, ἢ ποῖος προφήτης τὸ ἐδίδαξεν, ἢ ποῖος ἅγιος τὸ εἶπεν εἰς ὀπλασίαν; καθὼς καὶ ἀκούομεν, ὅτι ἐμερίσθησαν εἰς πολλὰ μέρη. καὶ λέγουσιν, οἱ μὲν πολλοὺς θεοὺς, οἱ δὲ ὀλίγους. καὶ ἕνεκεν τούτου καθεκάστην ἡμέραν διαλέγονται καὶ κρίνονται. κἂν ἀπὸ τούτου οὐδὲν τοὺς κατεγνώσθης. οὐαὶ τὴν ἀναισχυντίαν των, οὐαὶ τὴν μωρίαν των, ὅτι ἀπέλυκαν τὸν θεὸν τὸν ποιητὴν τῶν πάντων, καὶ λατρεύουσι θεοὺς, καὶ τὸν χριστὸν ὁποῦ εἶναι λόγος θεοῦ διαβάλλουσιν, ὅτι εἶπεν εἶναι υἱὸς θεοῦ. οὐδὲν τὸν ἠρώτησαν οἱ ἰουδαῖοι, ὅτι σὺ εἶ υἱὸς θεοῦ; καὶ ἠρνήσατο, καὶ εἶπεν ὅτι ὑμεῖς τὸ λέγετε. ὅμως ἀπ' ἐδῶ ἕως αὐτοῦ, τί σε θέλω γράφειν, τί σε θέλω παραστήσειν, τί σε θέλω διδάξειν, ὅτι εἶναι εἷς θεὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. καθὼς εἶπεν, ὅτι ἐγώ εἰμι θεὸς, καὶ οὐδὲν ἔχω σύντροφον εἰς τὴν θεότητα. ἐξεύρομεν καλὰ, ὅτι οὐδὲν ἦσαι ἄγνωστος καὶ ἰδιώτης, καθὼς ἀκούω. ἀμὴ ἐνίκησέ σε ἡ ὄρεξις τοῦ σώματός σου. ἐξεύρεις καλὰ, ὁ κόσμος ἀνυπόστατος εἶναι, καὶ ἀρκεῖ σοι ἕως τοῦ νῦν. τὸν φρόνιμον εἷς λόγος σώζει τον. καὶ ταῦτα μὲν ἐγγράφως, ἀγράφως δὲ τάδε. ὅτι πῶς ἐστὶ δυνατὸν, τὸν θεὸν υἱὸν ἔχειν ἄνευ γυναικός; καὶ εἴπερ ὁ θεὸς ἔχει υἱὸν, δυνατόν ἐστι γενέσθαι σχίσμα μέσον τῶν δύο. καὶ ὅτι, πῶς ἐστὶ δυνατὸν θεὸν γενέσθαι ἄνθρωπον, καὶ τίνι τρόπῳ ἐγένετο ἄνθρωπος; καὶ ὅτι, εἰ ἦν θεὸς ὁ χριστὸς, καὶ θεοῦ υἱὸς, πῶς οὐκ ἔσωσε ἄνθρωπον ψιλῷ τῷ λόγῳ, ἀλλ' ὡς παρὰ δυνατῶν ἐγένετο ἄνθρωπος, καὶ ἀπέθανεν, ἵνα σώσῃ τὸν ἄνθρωπον, ὡς οἱ χριστιανοὶ λέγουσι; καὶ ἐπεὶ θεὸς

ἦν,

ἦν, πῶς ἔπαθεν; οὐ γὰρ πάσχει θεός. καὶ ὅτι οἱ χριστιανοὶ παραβαίνουσι τὸν μωσαϊκὸν νόμον, διὰ τοῦτο ἄξιοι κατηγορίας εὑρισκόμενοι, μᾶλλον κατηγοροῦσι τοὺς μουσουλμάνους ἀπὸ δόξης ὄντας ἀξίους. καὶ ὅτι τὸ τοῦ μωαμεθ ὄνομα καταγεγραμμένον ἦν ἐν τῷ παλαιῷ καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, ἐπαινέσαντος τούτου τοῦ χριστοῦ, οἱ δὲ χριστιανοὶ ἐξέβαλον αὐτό. μὴ μόνον δὲ ἐν τούτοις, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν αἰώνων, ἐν τοῖς δεξιοῖς μέρεσι τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ εὑρίσκεται καταγεγραμμένον. καὶ ὅτι ἡ τῶν μουσουλμάνων πίστις ἀπὸ τοῦ ἀβραὰμ εὑρίσκεται.

Μηδεὶς τὴν τῶν περὶ τοῦ μωαμεθ λόγων ἐλευθερίαν καὶ ἁπλῆν οἱονεί τινα σκοπῶν σύνθεσιν, ἀδυναμίαν ἢ ἀμουσίαν οἰηθήτω τοῦ θειοτάτου βασιλέως, πρὸς τὸ τὸν λόγον λογικώτερον ἐκθεῖναι. διὰ γάρ τοι τοὺς τοιούτους τῆς δυσσεβείας λόγους ἀντιρρητικοὺς εἶναι, καὶ ὀνομάζεσθαι πρὸς αὐτόν, ὡς εἴρηται, τὸν μωάμεθ καὶ τοὺς αὐτοῦ ὁμοφίλους τε καὶ συνασπιστὰς καὶ θεράποντας, βαρβάρους ὄντας, καὶ διὰ τῶν ἑλλήνων σοφίας, οὐ μὴν δὲ γλώττης ἀμοίρους σχεδὸν ἁπλοικώτερον ἐξετέθησαν, ὡς ὁρᾶν οἱ τοῖς τοιούτοις λόγοις ἐντυγχάνοντες ἔχουσι. διὰ τοῦτο καὶ οὐδὲν καινόν, εἰ τῆς ἑτέρων κατὰ συνήθειαν ἀπολείπεσθαι συγγραμμάτων αὐτοῦ.

ΟΤΙ Ο ΧΡΙΣΤΟΣ

ΥΙΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΕΣΤΙ, ΚΑΙ ΤΕΛΕΙΟΣ ΘΕΟΣ

ἐστι, καὶ θεὸς ὢν γέγονεν ἄνθρωπος, ὡς οἱ θεηγόροι προφῆται διακελεύονται.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΠΡΩΤΗ

τοῦ βασιλέως.

ΜΕΓΑΣ ὁ θεὸς τῶν χριστιανῶν. ἀπ' ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ μελετίου μοναχοῦ, πρὸς σὲ τὸν φρονιμώτατον καὶ συνετώτατον σαμψατὴν ἰσφαχανήν. τὰ παρὰ σοῦ πεμφθέντα μοι γράμματα δεξάμενος, ἔγνων ὅσα ἐβούλου μὲν πρός με εἰπεῖν, ἐὰν περ ἦν δυνατὸν ἀλλήλοις ὁμιλῆσαι. τοῦ καιροῦ δὲ τούτου κωλύοντος, ἐξ ἀνάγκης ἔγραψας ὅπερ ἐβούλου. ἀντέγραψα δὲ κἀγὼ πρός σε. καὶ ἀπελογισάμην περὶ πάντων κατὰ τὸ δυνατόν μοι, καὶ ἐξεδεχόμην ἀπολογίαν ἔγγραφον ἀπὸ σοῦ. τοῦτο δὲ οὐκ ἐγένετο, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀντεγράφη πρός με ἡ πρὸς σέ μου ἀπολογία, αὐτὸ τὸ ὁποσοῦν μηνύματος ἢ γραφῆς. καὶ ἐθαύμασα μεγάλως, ἀναλογιζόμενος κατ' ἐμαυτὸν ἄλλα ἐπ' ἄλλοις, ὥσπερ τῷ γεγονότι. ἐλθόντος δέ τινος ἀπὸ τῶν αὐτόθι, εἶπον μοι, ὅτι ἀπεδέχου, ἵνα μὴ ἀπεστάλη ἐν ταῦθα ἡ γραφὴ καὶ ἀπολογία ἐκείνη. μετεμελήθης γάρ. εἶπον δὲ καὶ τοῦτο οἱ αὐτοί, ὅτι λέγεις, πῶς ἐστι δυνατὸν τὸν θεὸν ἔχειν υἱὸν ἄνευ γυναικός; εἰ γὰρ υἱὸν εἶχεν ὁ θεός, ἰδοὺ σχίσμα καὶ στάσις ἐν μέσῳ αὐτῶν. καὶ πῶς ἐστι δυνατόν, θεὸν γενέσθαι ἄνθρωπον; καὶ τίνι τρόπῳ θεὸς ὤν, γέγονεν ἄνθρωπος; καὶ ὅτι, εἰ ἦν θεὸς ὁ χριστός, καὶ θεοῦ υἱός, πῶς οὐκ ἔσωσε τὸν ἄνθρωπον ψιλῷ λόγῳ, ἀλλ' ὥσπερ ἀδύνατον ἐγένετο ἄνθρωπος, καὶ ἀπέθανεν, ἵνα σώσῃ τὸν ἄνθρωπον; καὶ ἐπεὶ θεὸς ἦν, πῶς ἔπαθεν; οὐδὲ γὰρ πάσχει θεός. καὶ ὅτι ἡμεῖς οἱ χριστιανοὶ παρέβημεν, καὶ κατελύσαμεν τὸν μωσαϊκὸν νόμον, κατηγοροῦμεν δὲ καὶ κατακρίνομεν ὑμᾶς ὡς δῆθεν κακῶς καὶ πεπλανημένως κρατοῦντας. καὶ κατακρίνομεν ἡμεῖς οἱ ἄξιοι κατηγορίας, ὑμᾶς τοὺς ἀξίους ἐπαίνου. καὶ ὅτι ὁ χριστὸς προεῖπε περὶ τοῦ μωάμεθ, καὶ ἐπῄνεσεν αὐτόν, καὶ γεγραμμένον εὑρίσκετο τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν τῷ τοῦ μωσέως παλαιῷ, καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ. οἱ δὲ χριστιανοὶ ἐξέβαλον αὐτὸ μετὰ τῶν ἄλλων. εἶπον καὶ τοῦτο οἱ ἐλθόντες, ὅτι ἀπεδέχου, ἵνα ἡ πρὸς σέ μου ἀπολογία εὑρίσκετο πλατυκωτέρα καὶ καθαρωτέρα. τοῦτο γνωρίσας ἐγώ, ἀπεδεξάμην σου τὸν τρόπον. πᾶς γὰρ ὁ μετὰ σπουδῆς ζητῶν τὴν ἀλήθειαν, εὑρίσκει αὐτήν. οἱ δὲ μουσουλμάνοι ἐμποδίζουσιν, ἵνα διαλέγωνταί τινες ἐξ αὐτῶν μετὰ τῶν χριστιανῶν, ὡς ἔοικε, μή ποτε διαλεγόμενοι πρὸς

ἀλλήλους, γνῶσι καθαρῶς τὴν ἀλήθειαν. οἱ δὲ χριστιανοὶ θαῤῥοῦντες εἰς τὴν καθαρὰν πίστιν αὐτῶν, καὶ εἰς ἅπερ κρατοῦσιν ὀρθὰ καὶ ἀληθῆ δόγματα, οὐδ᾽ ὅλως ἐμποδίζουσί τινας ἐξ αὐτῶν, ἀλλὰ μετὰ πάσης ἀδείας καὶ ἐξουσίας εἷς ἕκαστος αὐτῶν διαλέγεται μετὰ πάντων ὧν βούλεται καὶ ὀρέγεται. καὶ ἰδοὺ κατὰ τὴν σὴν θέλησιν μέλλω ἀπολογίσασθαι κατὰ τὸ δυνατόν μοι, περὶ ὧν τότε ἔγραψας, καὶ ὧν κατὰ τὸ παρὸν ἐζήτησας καὶ ἠρώτησας. ταῦτα σου τὰ ῥήματα, ὦ καλὲ Σαμψατήν. ἐγὼ δὲ τί μέλλω εἰπεῖν καὶ λαλῆσαι, καὶ πόθεν ἄρξασθαι, οὐ γινώσκω, ἐνθυμούμενος τὸ τῶν ὀφθαλμιώντων, μήποτε καὶ ἐν σοὶ γένηται. ἐκεῖνοι γὰρ ἀσθενεῖς ἔχοντας τὰς ὄψεις, τὸ τοῦ ἡλίου φῶς ἀποστρέφονται, καὶ ἐν τῷ σκότει μᾶλλον ἀναπαύονται. οὕτω καὶ σὺ αὐτὸς ἀληθείας ἀκούσας ῥήματα καὶ δικαιοσύνης, τὴν μὲν ἀλήθειαν ἀποστραφῆναι μέλλεις, καὶ τὸ φῶς τῆς ἀληθείας μισῆσαι, καὶ εἰς τὸ μάταιον σκότος, ἐν ᾧ εὑρίσκῃ νῦν ἐπαναπαυθῆναι μᾶλλον, ὥσπερ ἐκεῖνοι, ὅπερ ἀπεύχομαι. ὅμως θαῤῥήσας εἰς τὴν φυσικὴν γνῶσιν, ἥνπερ σοι θεὸς ἐδωρήσατο, ἀλλὰ δὴ καὶ εἰς τὴν μάθησιν καὶ παίδευσιν ἣν ἐδιδάχθης, ἔτι δὲ καὶ ὀρθὴν καὶ καλὴν συνείδησιν, ἣν παρὰ πολλῶν ἔχειν μεμαρτύρησαι, ἅτινα ὁδηγῆσαι σε πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ὁδὸν (οὐ γὰρ τῶν πολλῶν ἡ γνῶσις) ἤδη ὡς ὁρᾷς γράφω σοι, καὶ οἷον ἀμνημονήσας τὸ τῆς ἐμῆς διανοίας στενὸν, καὶ τὸ τῆς ἀμαθίας καὶ ἀγροικίας ἀσθενὲς, ἠβουλήθην ἀπολογίσασθαι καὶ δεῖξαι πρὸς σὲ, περὶ ὧν ἐζήτησας καὶ ἠρώτησας, ἀφ᾽ ὧν ἤκουσά τε καὶ ἐδιδάχθην, ἀνοιγέντων τῶν ὀφθαλμῶν μου θεοῦ συνάρσει, ὑποστραφέντος ἀπὸ τῆς ματαίας καὶ πατροπαραδότου θρησκείας πρὸς τὴν ἀκραιφνῆ καὶ ἀμώμητον τοῦ χριστοῦ πίστιν, καὶ τὴν τῆς ἀληθείας ὁδόν. παρακαλῶ τοίνυν ἀκούειν συνετῶς. οὐδὲ γὰρ ἀπ᾽ ἐμαυτοῦ μέλλω λαλήσειν πρὸς σὲ, οὐδὲ ἐξ ὧν ὑμεῖς οὐ παραδέχεσθε, ἀλλ᾽ ἀπὸ τῶν βιβλίων ὧν πάντες οἱ μουσουλμάνοι ὁμολογοῦσιν εἶναι ἀληθεῖς καὶ ἁγίας γραφὰς, καὶ ἀπὸ τοῦ θεοῦ δεδομένας. σκέψαι τοίνυν, μήποτε πάθῃς παρόμοιον τοῖς ἱσταμένοις ἐπάνω θησαυρῶν, καὶ μὴ γινώσκουσιν ἔνθα ἵστανται, καὶ τί ἐστι πλησίον τούτοις. καὶ γὰρ ἐκεῖνοι σχεδὸν ἐν ταῖς ἑαυτῶν χερσὶν ἔχουσι τὸν μέγαν πλοῦτον, ἀπὸ δὲ ἀγνοίας τούτων κεναῖς ἀπέρχονται ταῖς χερσὶ, καὶ τοῖς ἱσταμένοις μέσον ποτίμου καὶ διειδεστάτης βρύσεως, καὶ ἀπερχομένοις διψῶσιν. ἀλλὰ γενοῦ ὅμοιος τοῖς κοπιῶσι καὶ ἱδροῦσιν, ἵνα τὸν κεκρυμμένον καὶ ἀφανῆ θησαυρὸν ἐκβάλωσι καὶ κερδήσωσι. καὶ ἐπεὶ τὰ τοῖς ἀσεβέσι καὶ ἀμαθέσιν ἀγνοούμενα θεοῦ λόγια ἤδη πρὸς τὸ παρὸν ἐγχειρίζονταί σοι, πρόσεχον ἵνα μετὰ μεμεριμνημένου σκοποῦ, καὶ ἀκριβοῦς ἐξετάσεως διέλθῃς αὐτὰ, καὶ ἐμπλησθῇς θείας γνώσεως καὶ ἀληθείας. μεγάλη γάρ ἐστιν ἡ τῶν χριστιανῶν πίστις, καὶ μέγα μυστήριόν ἐστι τῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ σαρκώσεως ἡ ὑπόθεσις. εἶπας, πῶς ἐστι δυνατὸν τὸν θεὸν ἔχειν υἱὸν ἄνευ γυναικός; καὶ πῶς ἐστι δυνατὸν θεὸν γενέσθαι ἄνθρωπον; τίς δὲ τῶν ἁγίων ἐδίδαξε τὴν τοσαύτην ἀσέβειαν; ἢ ποῖος τῶν προφητῶν ἐν ὀπτασίᾳ τοῦτο ἐθεάσατο; καὶ σὺ μὲν ταῦτα. ἡμεῖς δὲ λέγομεν οὕτως· ὅτι μὲν θεός ἐστιν ὁ ποιητὴς πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων, ἐδιδάχθημεν καὶ ἐγνώκαμεν καὶ πιστεύομεν καὶ ὁμολογοῦμεν. τί δέ ἐστι θεός, οὔτε ἐδιδάχθημεν, οὔτε ἐγνώκαμεν, ἀλλ᾽ οὔτε ὅλως εἰς τὴν καρδίαν ἡμῶν ἀνέβη τοῦ τοιούτου ἀσεβήματος ἡ ἐξέτασις. καὶ ὅτι ὁ χριστὸς υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ ἐστι, καὶ θεός ἐστι, τοῦτο καὶ ἐδιδάχθημεν, καὶ ἐγνώκαμεν, καὶ πιστεύομεν, καὶ ὁμολογοῦμεν. πῶς δέ ἐστιν ἡ τούτου γέννησις, ἡμεῖς οὐκ οἴδαμεν, οὔτε ἐδιδάχθημεν, ἀλλ᾽ οὔτε ἐξετάζειν μέλλομεν αὐτὸ εἰς τὸν αἰῶνα, ὡς ἀσεβὲς καὶ ἀπόβλητον τῆς τῶν χριστιανῶν πίστεώς τε καὶ καταστάσεως. ἀλλ᾽ ἐπίσης φρονοῦμεν ἀγνοεῖσθαι καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις τὸ τοιοῦτον ὑπὲρ φύσιν μυστήριον. οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ, ὅτι ἐγένετο ἄνθρωπος, καὶ ἐδιδάχθημεν, καὶ ἐγνώκαμεν, καὶ πιστεύομεν· τὸ δὲ ὅπως, οὐ γινώσκομεν. ἀλλ᾽ ὥσπερ ἀγνοοῦμεν τὴν ἐκ θεοῦ καὶ πατρὸς αὐτοῦ γέννησιν, οὕτως ἀγνοοῦμεν καὶ τὴν ἐκ τῆς ἁγίας αὐτοῦ μητρὸς μαρίας τῆς παρθένου. ὑμεῖς δὲ οἱ γινώσκοντες τὸ τοῦ θεοῦ ἀδύνατον, λέγετε γὰρ, ὅτι πῶς ἐστι δυνατὸν ἔχειν υἱὸν τὸν θεὸν, πάντως ἐξ ὧν λέγετε, γινώσκειν μέλλετε καὶ τὸ τοῦ θεοῦ δυνατόν. καὶ διδάξατε ὑμεῖς οἱ πολ-

λοὶ

λα εἰ δὲ λοιπὸν ἡμᾶς ὡς ἀμαθεῖς καὶ ἀγροίκους, τίς ἐστιν ἡ τοῦ θεοῦ φύσις, καὶ τί τὸ δυνατὸν, καὶ τί τὸ ἀδύνατον αὐτοῦ, ἵνα σώσητε ἡμᾶς, ὡς ἐν ἀπωλείᾳ, ὡς ὑμεῖς λέγετε, ζῶντας. λέξον μοι σὺ, τί ἐστι θεὸς, καὶ θεοῦ φύσις. κἀγώ σοι ἐρῶ, πῶς ἡ τοῦ υἱοῦ καὶ λόγου τοῦ θεοῦ γέννησις. εἰ δ' ἴσως τινὲς τολμητίαι καὶ αὐθάδεις εἴπωσιν, ὅπερ ἂν ἀναβῇ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν, ἐγὼ ὁμολογήσω τὴν περὶ τοῦ τοιούτου πράγματος ἡμετέραν ἄγνοιαν, ὅμως θεραπεύσω μου τὴν ἣν ἔχω ἀπόριαν. ὑμεῖς γὰρ οἱ λέγοντες, πῶς ἐστι δυνατὸν, ἔχειν τὸν θεὸν υἱὸν ἄνευ γυναικὸς, γινώσκειν μέλλετε ἀκριβῶς, πῶς ἐγεννήθη ὁ χριστὸς ἐκ γυναικὸς ἄνευ ἀνδρός. καὶ ἔτι τούτου σαφέστερον, πῶς ὁ ἀδὰμ ἐγένετο ἄνθρωπος ἄνευ ἀνδρός τε καὶ γυναικός. ἀλλὰ καὶ ἡ εὔα ἐξ ἀνδρὸς μὲν, ἄνευ δὲ γυναικὸς, καὶ οὐ κατὰ τὸν νόμον καὶ τὴν τάξιν τῆς φύσεως ἣν ἔλαβον μετὰ τὴν παράβασιν, ἀλλ' ἑτέρῳ τρόπῳ, ὃ παρ' ἡμῖν τοῖς χριστιανοῖς ἐστιν ἀγνοούμενον, παρὰ δὲ μόνῳ τῷ θεῷ γινωσκόμενον. εἰ δὲ τοῦτο ἀδύνατόν ἐστι πάσῃ ἀνθρωπίνῃ γνώσει, τί ματαιοπονοῦντες οἱ μουσουλμάνοι κατηγοροῦσιν ἡμῶν, εἰς ἃ οὔτε οἴδασιν οὔτε γινώσκουσιν, ἀλλὰ μακράν που εὑρίσκονται τῆς ἀληθείας, ὅσον ἡ γῆ τοῦ οὐρανοῦ. ἀντὶ γὰρ τοῦ μὴ γινώσκειν αὐτοὺς τὰς γραφὰς, ἐνέπεσον εἰς αὐτά. τὰ γὰρ μωσαϊκὰ βιβλία καὶ τὸ τοῦ δαβὶδ ψαλτήριον, ἔτι δὲ καὶ αἱ τῶν προφητῶν γραφαὶ, ἀλλὰ δὴ καὶ τὸ τοῦ χριστοῦ εὐαγγέλιον, τὰ πάντα καὶ ἅγια, καὶ δίκαια, καὶ ἀληθῆ, καὶ καλὰ λέγουσι καὶ ὁμολογοῦσι. καὶ οὕτως ἐστὶν ἡ ἀλήθεια. ὁμολογοῦσι δὲ στόματι μόνῳ, τὰ δὲ λεγόμενα παρ' αὐτῶν ἀγνοοῦσιν. ἀλλ' ὥσπερ ἵνα ἠκούετε παρὰ τῶν ἀγγέλων, ὅτι καλῶς καὶ μετὰ μεγάλης γλυκύτητος καὶ ἡδονῆς αἰνοῦσι τὸν θεὸν, καὶ τὰ λεγόμενα παρ' ἐκείνων ἐσέργετε καὶ ἐπῃνεῖτε, τί δὲ ἐστὶν ὃ λέγουσιν ἠγνοεῖτε. οὕτως ἐστὶ καὶ ἐπὶ πάντων τουτωνὶ τῶν βιβλίων, ὅτι τὰ παρ' αὐτῶν γεγραμμένα ἐπαινεῖτε, τί δὲ λέγουσιν οὐκ οἴδατε. διατί; ὅτι οὐδὲ ὅλως ἐδιδάχθητε περὶ αὐτῶν. οἱ δὲ χριστιανοὶ, ποτὲ μὲν εἰς τὰς ἐκκλησίας συναγόμενοι, ποτὲ δὲ ἕκαστος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ καθημέραν ἀναγινώσκουσι τὰς βίβλους, καὶ ὁ πολὺς χρόνος, καὶ ἡ συνεχὴς ἀνάγνωσις, καὶ ἡ ἀκριβὴς ἐξέτασις ἐφανέρωσε καὶ ἐδίδαξεν αὐτοὺς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. ἐπεὶ οὖν ἀγνοεῖς τὰ περὶ τοῦ χριστοῦ, καὶ λογίζῃ ὅτι οὐδεὶς τῶν ἁγίων ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ, ἀλλ' οὔτε προφήτης προεφήτευσε, καὶ ζητεῖς ταῦτα ἀκοῦσαι παρ' ἡμῶν ὡς δῆθεν μὴ ἐχόντων ἀπολογίαν, ἄκουσον περὶ ὧν ζητεῖς, καὶ σκέψαι ἀκριβῶς τὰ λεγόμενα. ὁ μέγας ἐκεῖνος μωσῆς ἐν τῇ βίβλῳ τῆς γενέσεως οὑτωσὶ κατὰ λέξιν εἴρηκεν, εἶπε κύριος, κραυγὴ σοδόμων καὶ γομόρρας πεπλήθυνται πρός „
με, καταβὰς ὄψομαι. ἀβραὰμ δὲ ἦν ἑστηκὼς ἔναντι κυρίου, καὶ ἐγγίσας ἀβραὰμ εἶπε, μὴ „
συναπολέσῃς δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς, καὶ ἔσται ὁ δίκαιος ὡς ὁ ἀσεβής. ἐὰν ὦσι πεντήκον- „
τα δίκαιοι ἐν τῇ πόλει, οὐκ ἀφήσεις αὐτὴν ἕνεκεν τῶν πεντήκοντα δικαίων; μηδαμῶς „
ποιήσῃς τοῦτο, ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν. εἶπε δὲ κύριος, ἐὰν εὕρω ἐν σοδόμοις πεντήκον- „
τα δικαίους, ἀφήσω πάντα τὸν τόπον δι' αὐτούς. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἀβραὰμ, εἶπε, νῦν ἠρ- „
ξάμην λαλῆσαι πρὸς τὸν κύριόν μου. ἐγὼ δὲ εἰμὶ γῆ καὶ σποδὸς, καὶ ἐὰν εὑρεθῶσι τεσ- „
σαράκοντα πέντε; καὶ εἶπε ὁ κύριος, ἐὰν εὑρεθῶσι τεσσαράκοντα πέντε, ἵνα ἀφήσω τὴν „
πόλιν. καὶ διαλεγόμενος ἀβραὰμ, κατῆλθε μέχρι καὶ τῶν δέκα. εἶτα λέγει μωσῆς, καὶ „
ἀπῆλθε κύριος, ὡς ἐπαύσατο λαλῶν τῷ ἀβραάμ. Βλέπεις πόθεν ἤρξαντο κατὰ μικρὸν ἀναφαίνεσθαι τὰ τοῦ χριστοῦ; τοῦ γὰρ δικαίου οἱ ὀφθαλμοὶ ἠδύναντο γνῶναι τὸν θεὸν, κἂν ἐν δουλικῷ ὑπῆρχε τῷ σχήματι. πρόσχες γοῦν, πῶς ὁ θεὸς καὶ πατὴρ οὐδέποτε ἐφάνη ἐν ὁράσει προφητῶν ὡς ἄνθρωπος, διότι οὐκ ἐγένετο ἄνθρωπος. ἀλλὰ ποτὲ μὲν ἐφαίνετο ἄλλως, ποτὲ δ' ἄλλως. ἄγγελοι δὲ κατὰ καιροὺς φαίνονται ἐν σχήματι ἀνθρώπων. ἐξεταστέον οὖν περὶ τῆς τοιαύτης θεωρίας, τίς ἦν ὁ ὀφθείς; ἰδοὺ ὁ θεὸς καὶ πατὴρ οὐκ ἦν, ἐπεὶ ὁ φανεὶς ὡς ἄνθρωπος ἐφάνη ἄγγελος; καὶ ποίας ἕνεκεν ἀκολουθίας, πότε μωσῆς ἢ ἕτερός τις τῶν ἁγίων μνησθεὶς ἀγγέλου, ὠνόμασεν αὐτὸν κύριον ἢ κριτήν; τίς γάρ ἐστιν ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν, ἢ θεός; ἐπεὶ οὖν ἀναφαίνεται, ὅτι ὁ θεὸς καὶ πατὴρ οὐκ ἦν ὁ φανεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἄγγελος οὐκ ἦν δι' ἃς εἴπομεν αἰτίας, φαίνεται πάντως ἐξ ἀνάγκης, ὅτι αὐτὸς ἦν ὁ υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ, ὃς ἐστι θεὸς καὶ ἄνθρωπος. διὰ γὰρ τὸ φανῆναι τῷ ἀβραὰμ ὡς ἄνθρωπον, ἔδειξε τὴν μέλλουσαν αὐ-

τοῦ σάρκωσιν. διὰ δὲ τὸ ὀνομασθῆναι αὐτὸν κύριον, παρά τε τοῦ ἀβραὰμ, παρά τε τοῦ μω-
σέως, καὶ κρίνοντα πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ ἐλεοῦντα ὃν βούλεται, καὶ παιδεύοντα ὃν βού-
λεται παιδεῦσαι, ἔδειξε τὴν αὐτοῦ θεότητα. θεοῦ γάρ ἐστι τοῦτο ἴδιον, τὸ κρίνειν καὶ ἐλεεῖν
καὶ ὀργίζεσθαι, ἀγγέλου δὲ καὶ ἀνθρώπου οὐδαμῶς. οὐ γάρ ἐστιν τῆς δυνάμεως καὶ ἐξου-
σίας αὐτῶν. τὸ γὰρ εἰπεῖν, ἐὰν εὕρω πεντήκοντα, ἢ καὶ ἔλαττον, ἐάσω τῇ πόλει, ἔδειξε τὸ
μεγαλεῖον τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ. σὺ δὲ πρόσεχον, μή πως ἀκούσας τοῦ κυρίου λέγοντος, κα-
ταβὰς ὄψομαι, φαντασθῇς περὶ θεοῦ ταπεινόν τι καὶ ἀνάξιον τῆς αὐτοῦ θεότητος. ἀλλὰ διὰ
τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀνθρώπων, πολλάκις λέγονται τὰ τοιαῦτα περὶ θεοῦ. ἐλέχθη δὲ καὶ διὰ
τὴν μέλλουσαν αὐτῷ μετὰ τῶν ἀνθρώπων συγκατάβασιν. ἔτι δείξας κύριος ὁ θεὸς τῷ
,, ἀβραὰμ τὰ τέσσαρα μέρη τῆς γῆς, εἶπε, σοὶ δώσω τὴν γῆν καὶ τῷ σπέρματί σου, καὶ πλη-
,, θύνων πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου, ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὡς τὴν ἄμμον τὴν παρὰ τὸ
,, χεῖλος τῆς θαλάσσης. ὅτι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ
πάντα τὰ ἔθνη. ταῦτα τὰ τοῦ θεοῦ πρὸς τὸν ἀβραὰμ ῥήματα, καὶ ἐξεταστέον τί βούλεται
ταῦτα. ἰδοὺ ὡς ὁ μωσῆς λέγει, ὅτι ὁ θεὸς ὑπεσχέθη καὶ ἐπηγγείλατο δοῦναι τῷ ἀβραὰμ
καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ, πᾶσαν τὴν γῆν. καὶ πληθυνθήσεται τὸ σπέρμα αὐτοῦ, ὡς τὰ ἄ-
στρα τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὡς τὴν ἄμμον τὴν παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης. καὶ ἐν τῷ σπέρμα-
τι αὐτοῦ ἐνευλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη. καὶ ἐπεὶ οἱ τοῦ θεοῦ λόγοι ἀληθεῖς εἰσι, καὶ οὐ-
δέποτε διαψεύδονται, δεῦρο δὴ σκεψώμεθα, πόθεν καὶ ἐν ποίῳ τρόπῳ ἐπληρώθησαν
τὰ τοῦ θεοῦ λόγια. ὁ γὰρ ἀβραὰμ δύο υἱοὺς ἔσχεν, ἕνα ἐκ τῆς παιδίσκης ἄγαρ, τὸν ἰσμαὴλ,
καὶ ἕνα ἐκ τῆς ἐλευθέρας σάῤῥας, τὸν ἰσαάκ. μή ποτε γοῦν εἶπεν ὁ θεὸς διὰ τὸν πρὸ τοῦ ἰσα-
άκ, ἐκ τῆς παιδίσκης γεννηθέντα ἰσμαὴλ, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐνευλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη,
ὡς ἐκ σπέρματος ὄντα τοῦ ἀβραὰμ, ἀλλ' ἐπεὶ θεὸς εἶπε τῷ ἀβραὰμ, ὅτι ἔκβαλε τὴν παι-
δίσκην μετὰ τοῦ παιδὸς αὐτῆς, οὐδὲ γὰρ κληρονομήσει ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης μετὰ τοῦ υἱοῦ
τῆς ἐλευθέρας. καὶ κατὰ τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, ἐξέβαλε τὸν ἰσμαὴλ μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ
τῆς ἄγαρ, καὶ ἀπεδίωξεν αὐτοὺς ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ ἀβραάμ. ἀλλὰ καὶ ὁ δίκαιος ἀβραὰμ
ἀκούσας παρὰ τοῦ θεοῦ, ὅτι πατέρα πολλῶν τέθεικά σε, καὶ ὅτι σοὶ δώσω τὴν γῆν, καὶ
τῷ σπέρματί σου, καὶ ὅτι ἐν τῷ σπέρματί σου ἐνευλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη, οὕ-
τως ἀπεκρίθη, εἰπὼν, τί μοι δώσεις κύριε, ὅτι ἐγὼ ἀπόλλυμαι ἄτεκνος; βλέπεις πῶς καὶ
πρὸ τοῦ ὁρισθῆναι τὸν ἀβραὰμ, ἐκβαλεῖν ἀπὸ τοῦ οἴκου αὐτοῦ τὸν ἰσμαὴλ, οὐκ ἐλογίζετο
τοῦτον υἱὸν αὐτοῦ. εἰ γὰρ ὡς υἱὸν αὐτοῦ ἐλογίζετο, οὐκ ἂν ἐζήτει ὁ ἀβραὰμ τέκνον ἕτερον. τὸ
γὰρ εἰπεῖν, ἐγὼ δ' ἄτεκνος ἀπόλλυμαι, υἱὸν ἐζήτει, ὅν τινα λογίσεται υἱὸν αὐτοῦ καὶ σπέρ-
μα αὐτοῦ. ὁ γὰρ ἰσαὰκ ὕστερον ἐγεννήθη. μετὰ δὲ ταῦτα ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ὁ εἰπὼν, ἔκβα-
λε τὴν παιδίσκην μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, φανερῶς ἐδήλωσε, ὅτι οὐκ ἐλογίσατο τὸν ἰσμα-
ὴλ τέκνον καὶ σπέρμα τοῦ ἀβραάμ. καὶ ἰδοὺ ὡς ἀναφαίνεται, ἀμέτοχος ἐστὶν ὁ ἰσμαὴλ
ἐκ τῆς κληρονομίας τοῦ ἀβραὰμ, καθὼς ὁ θεὸς ἐνετείλατο. μή ποτε γοῦν ἐστὶν ὁ ἰσαὰκ,
καὶ ὅτι μὲν υἱός ἐστιν οὗτος τῆς ἐλευθέρας σάῤῥας, πρόδηλον. καὶ τὸ τῶν ἑβραίων γένος
ἐξ ἐκείνου ἐστὶ, τοῦτο ὁμολογούμενον. ἀλλ' ἡ τῶν ἐθνῶν εὐλογία οὐκ ἐξέβη περὶ τῷ ἰσαάκ.
μόνον γὰρ οἱ ἑβραῖοι εἰσὶν ἐκ σπέρματος τοῦ ἰσαὰκ, ὡς ἀπόγονοι τοῦ ἰακὼβ, καὶ τῶν δώ-
δεκα υἱῶν αὐτοῦ. καὶ ἔτι ἐν τῇ εὐημερίᾳ καὶ ἀκμῇ αὐτῶν ὑπάρχοντες πολλὰ εὑρίσκοντο
ὀλίγοι καὶ εὐαρίθμητοι, συγκρινόμενοι πρὸς τοὺς κατοικοῦντας τὴν οἰκουμένην. μόλις
γὰρ περιέσωζον ἑνὸς ἔθνους ποσότητα, ἀπὸ δὲ τῆς τοῦ θεοῦ βοηθείας ἐφαίνοντο μεγάλοι καὶ
φοβεροί. λαὸν γὰρ αὐτὸς ἐκάλει αὐτοὺς ὁ θεὸς, καὶ κληρονομίαν αὐτοῦ ἔλεγεν αὐτοὺς, καὶ ἐν τῇ ἰ-
σχύϊ αὐτῶν κατετροπώσαντο καὶ ἐκέρδησαν τὰς πόλεις τῶν ὑπεναντίων αὐτῶν. καὶ ἐν τῇ δυνά-
μει τοῦ θεοῦ ἤρξατο ποιεῖν ὁ μωσῆς ἐν τῇ αἰγύπτῳ τὰ θαυμάσια, καὶ μετ' ἐκεῖνον ὁ τοῦ ναυῆ ἰη-
σοῦς, καὶ οἱ ἕτεροι, ἕως τῆς γεννήσεως τοῦ χριστοῦ. ἀπὸ δὲ τῆς τοῦ χριστοῦ γεννήσεως, ἤρξαντο πράττειν οἱ
,, ἰουδαῖοι τὰ ὀλέθρια. καὶ ἐπληρώθη ἡ τοῦ ἰακὼβ προφητεία, ἡ λέγουσα τὸ, οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ
,, ἰούδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως οὗ ἔλθῃ ὃ ἀπόκειται, καὶ τοῦτο ἐστὶ προσδοκία ἐθνῶν.

ἀλλὰ

ἀλλὰ δὴ καὶ τὸ τοῦ ἠσαΐου, ἡ λέγουσα, ἔσται ἡ ῥίζα τοῦ ἰεσσαὶ, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιοῦσι. μέχρι γὰρ τῆς τοῦ χριστοῦ γεννήσεως, εἶχον οἱ ἰουδαῖοι καὶ βασιλεῖς ἀπὸ τοῦ γένους αὐτῶν, καὶ ἀρχιερεῖς. γεννηθέντος δὲ τοῦ χριστοῦ, ἔλειψαν καὶ ἀρχιερεῖς καὶ βασιλεῖς. καὶ τούτων γινομένων ποτὲ μὲν ὠργίζετο ὁ θεὸς αὐτοῖς διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν, ἐξαιρέτως δὲ διὰ τὰς εἰδωλολατρείας αὐτῶν, ἃς εἰδωλολάτρουν. ποτὲ δὲ πάλιν συνεπάθει αὐτοῖς. ἀφ' οὗ δὲ ἐτόλμησαν τὸ τόλμημα ἐκεῖνο τὸ μέγα καὶ φοβερὸν, ἐκ τότε ἐγκατελείφθησαν παρὰ τοῦ θεοῦ, καὶ παρεδόθησαν εἰς ἀσυμπάθητον ὀργὴν, καὶ διεσπάρησαν εἰς τὰ ἔθνη. καίτοιγε προσεκαρτέρησε μὲν ὁ θεὸς μέχρι καιροῦ φιλάνθρωπος ὢν, τὴν ἐκείνων ἐπιστροφήν τε καὶ μετάνοιαν ἐκδεχόμενος. ἀλλ' ὡς ἀνίατα νοσοῦντας ἀπέκοψεν αὐτοὺς ἀπ' αὐτοῦ, ὡς οἱ προφῆται λέγουσι περὶ αὐτῶν. ἐπεὶ γοῦν εἰδωλολατροῦντες ἦσαν, καὶ παροργίζοντες τὸν θεὸν, παρεδίδου μὲν αὐτοὺς εἰς αἰχμαλωσίαν, καὶ παιδεύσεις διὰ τὰ κακὰ αὐτῶν. οὐ μὴν δὲ καὶ ἐγκατέλιπεν αὐτοὺς, ἀλλὰ μέχρι καιροῦ τινὸς εὐαριθμήτου, παρετείνετο ἡ τοῦ θεοῦ πρὸς αὐτοὺς ὀργή. πάλιν δὲ ἀπελάμβανον καὶ συμπάθειαν, ὡς εἴρηται, καὶ τὴν πρότερον εὐδαιμονίαν. ἀλλὰ καὶ τὸν καιρὸν τῆς ἐκείνων αἰχμαλωσίας, οὐδέποτε ἔλειψαν ἀπ' αὐτῶν προφῆται εἰς παρηγορίαν ἐκείνων εὑρισκόμενοι, καὶ ὠφέλειαν ψυχικήν. προέλεγον γὰρ καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς τοῦ θεοῦ ἐρχομένην ὀργὴν, ἀλλὰ καὶ τοὺς χρόνους τῆς ὀργῆς, καὶ τὴν μετὰ ταῦτα γενησομένην συμπάθειαν, καὶ τὴν εἰς τὴν ἱερουσαλὴμ ἐπάνοδον. διεβίβασαν γὰρ εἰς τὴν αἴγυπτον, χρόνους τετρακοσίους, ἀλλ' ἐκεῖσε ἐγεννήθησαν καὶ ἀνετράφησαν. μετὰ δὲ τὸ ἐλθεῖν αὐτοὺς εἰς τὰ ἱεροσόλυμα, καὶ κτίσαι τὸν ναὸν, ᾐχμαλώτευσεν αὐτοὺς βασιλεὺς τῶν βαβυλωνίων ναβουχοδονόσορ χρόνους ἑβδομήκοντα. καὶ μετὰ ταῦτα ἀντίοχος ὁ ἐπιφανὴς, χρόνους δύο καὶ ἥμισυ, καὶ πλέον οὐ παρετάθη ἡ πρὸς αὐτοὺς τοῦ θεοῦ ὀργή. καίτοιγε ἐπὶ μὲν τοῦ μωσέως ἔθυσαν τὸν μόσχον ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ μετὰ ταῦτα ἔθυον τοῖς εἰδώλοις. οὐ μόνον δὲ ἔθυον θύματα ζώων, ἀλλὰ καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν ἔθυον τοῖς δαίμοσι, καὶ τοὺς προφήτας ἀπέκτεινον, καὶ ὀργὴν ἀσυμπάθητον οὐ πεπόνθασιν. ἀπὸ δὲ τῆς τοῦ κυρίου σταυρώσεως εἰσὶ χρόνοι χίλιοι τριακόσιοι ἑξήκοντα. καίτοιγε ὡς τάχα λέγουσι, φυλάσσουσι τὸν νόμον, καὶ οὐδὲν εἰδωλολάτρησαν, ἀλλὰ μόνον διὰ τὴν εἰς χριστὸν ἀσέβειαν αὐτῶν ἐγκατελείφθησαν οὕτως, ὡς ὁρᾷ ὁ κόσμος ὅλος, ὅτι μὲν γὰρ διὰ τοῦτο διεσπάρησαν, ἵνα παίγνιον καὶ κατάγελως γένωνται παντὶ τῷ κόσμῳ, παντί που δῆλον. ὅτι δὲ οὐδὲ προφήτης εἶπεν αὐτοῖς λόγον παρηγορίας, ἀλλ' οὐδὲ ἐλάλησεν εἰς αὐτοὺς προφήτης μετὰ τὸν ἰωάννην τὸν ζαχαρίου υἱὸν, τοῦτο δῆλον. ἐλθόντος γὰρ τοῦ προφητευομένου, ὅς ἐστιν ὁ χριστὸς, ἐξ ἀνάγκης ἡ προφητεία ἤργησε, τὸ μὲν ὅτι ἦλθεν ὁ χριστὸς, ὡς εἴρηται, τὸ δὲ ὡς ἀνάξιοι ὄντες καὶ ἐγκαταλελειμμένοι οἱ ἰουδαῖοι. διὸ ἠθέτησαν τὸν χριστὸν, καὶ ἐποίησαν ἐπ' αὐτῷ ὅσα καὶ ἐποίησαν, κατὰ τοῦτο ἔπαθον τὰ ἀνήκεστα κακά. οὐ γὰρ ψιλὸν ἄνθρωπον ἐσταύρωσαν, ἀλλὰ θεὸν καὶ ἄνθρωπον. καὶ οὐ θεότης ἔπαθεν, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος. ἰδοὺ γοῦν καὶ ἀπὸ τῆς ἐλευθέρας σάῤῥας υἱοῦ τοῦ ἰσαὰκ, ὅσον τὸ ἀπὸ τῶν ἰουδαίων, ἐναπελείφθη ἐγκαταλελειμμένον καὶ ἐν ἀπωλείᾳ τὸ τοῦ ἰσαὰκ σπέρμα. πῶς γὰρ ἔμελλε λογίσεσθαι ὁ θεὸς τὸ γένος τῶν ἑβραίων εἰς σπέρμα τοῦ ἰσαὰκ, ἐπεὶ ἀπέκειτο αὐτοῖς, ἵνα ἡ ἀσυμπάθητος ὀργὴ τοῦ θεοῦ καταλάβῃ αὐτούς; πῶς δὲ ἔμελλον λογισθῆναι τέκνα τοῦ ἀβραὰμ, οὓς προϊδὼν ὁ δαβὶδ προφητεύων ἐπ' αὐτοὺς, ἔλεγε πρὸς τὸν θεὸν, σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκαμψον, τουτέστι μὴ ἀποστῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ ζυγὸς τῆς διηνεκοῦς δουλείας. τοῦτο γὰρ δηλοῖ, τὸ διαπαντὸς σύγκαμψον. οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο κατάρας εἶδος, ἀλλὰ προφητείας ἔκβασις. πῶς γὰρ ἔμελλε λογίσεσθαι αὐτοὺς ὁ θεὸς σπέρμα τοῦ ἰσαὰκ, καὶ τέκνα τοῦ ἀβραὰμ, περὶ ὧν δανιὴλ ὁ προφήτης τὴν μὲν καταστροφὴν αὐτῶν καὶ ἀπώλειαν ἐδήλωσε καὶ προεῖπε· τὴν δὲ ἐπάνοδον καὶ ἀνάκλησιν ὡς καὶ ἐν ἄλλοις οὐ προεῖπεν, ἀλλὰ τοὐναντίον; μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν καὶ ἐκτραγῳδῆσαι τὰ εἰς αὐτοὺς γενησόμενα κακὰ, τότε ἐπήγαγεν, ἕως συντελείας αἰώνων καθέξει αὐτοὺς ἡ δουλεία αὕτη. ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις οὕτω γέγραπται, ὅτι λεγόντων τῶν ἰουδαίων καὶ μεγαλαυχούντων πρὸς τὸν χριστὸν, ὡς πατέρα ἔχομεν τὸν ἀβραὰμ, λέγει πρὸς αὐτοὺς ὁ ἰωάννης, μὴ λέγετε ἐν ἑαυτοῖς, πατέρα ἔχομεν τὸν ἀβραάμ. λέγω γὰρ ὑμῖν, δύναται ὁ θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων

ἐγεῖραι

„ ἐγεῖραι τέκνα τῷ ἀβραάμ. τί γὰρ δηλοῦται τοῦ λόγου, ὅτι ἐπεὶ ὑμεῖς ἀφ' ἑαυτῶν οὐκ ἔχετε ἀγαθόν, ἀλλ' ἐν τούτῳ καὶ μόνῳ θαῤῥοῦντες, μεγαλοῤῥημονεῖτε, τὸ λέγεσθαι ὑμᾶς υἱοὺς ἀβραάμ, ἔφη αὐτοῖς, ὅτι δύναται ὁ θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ ἀβραάμ. ὅτι μὲν γὰρ καὶ ἀπὸ τῶν ἀψύχων λίθων δύναται ὁ θεὸς ποιῆσαι ἀνθρώπους, πρόδηλον. ὁ γὰρ ποιήσας ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος τὸν ἄνθρωπον, δύναται ἐγεῖραι καὶ ἀπὸ τῆς ἀψύχου ὕλης. ἀλλὰ θεὸς οὐκ εἶπε περὶ τῶν λίθων, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐθνῶν, τῶν ἐχόντων καρδίας πεπωρωμένας ἐπέκεινα τῶν λίθων, ἅτινα ἔθνη προσεκύνησαν τὸν χριστόν, καὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν, καὶ ἐλογίσθησαν κατ' ἐπαγγελίαν τέκνα τοῦ ἀβραάμ. τοὺς γὰρ ἰουδαίους οὐ μόνον ἀπεστέρησε, καὶ ἐξέβαλεν ὁ χριστὸς τοῦ λογίζεσθαι αὐτοὺς τέκνα τοῦ ἀβραάμ, ἀλλὰ καὶ υἱοὺς διαβόλου ὠνόμασεν αὐτούς, οὕτως εἰπών. ὑμεῖς τὰ ἔργα ποιεῖτε τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ
„ διαβόλου. ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἐστὶν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἕστηκεν, ὅτι ψεύστης ἐστίν. οὓς δὲ ὁ χριστὸς υἱοὺς διαβόλου ὠνόμασε, πῶς δύναται λογίσασθαι ὁ θεὸς υἱοὺς ἀβραάμ, καὶ σπέρμα ἰσαάκ. τίς γὰρ μετοχὴ διαβόλῳ καὶ τοῖς τοῦ θεοῦ δούλοις, ἀβραάμ, ἰσαάκ, καὶ ἰακώβ; μᾶλλον δέ, τίς κοινωνία θεῷ καὶ διαβόλῳ; καὶ ἰδοὺ κατὰ τὴν κρίσιν καὶ τὴν πίστιν τῶν τε ἰουδαίων τῶν τε μουσουλμάνων, ἐναπέμεινεν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος μάταιος καὶ ψευδής. ἀπὸ γὰρ τοῦ ἰσμαὴλ οὐδὲν προσῆλθον τὰ ἔθνη τῷ θεῷ, ἀπὸ τοῦ ἰσαὰκ ὁμοίως. ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο οὐκ ἔστιν. οὐδὲ γὰρ διαπέπτωκεν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ἀλλ' ἐν τῷ χριστῷ τῷ ἐκ σπέρματος ἀβραὰμ καὶ ἰσαὰκ καὶ ἰακὼβ κατὰ σάρκα ἀνεφάνησαν, καὶ ἀπεκαλύφθησαν καὶ ἐπληρώθησαν πᾶσαι αἱ ὁράσεις, πᾶσαι αἱ προφητεῖαι, πᾶσαι αἱ ἀποκαλύψεις, αἱ δεικνύουσαι αὐτὸν θεόν, αἱ δεικνύουσαι αὐτὸν ἄνθρωπον, καθὼς ὁ λόγος ἀπέδειξε, καὶ ἐδήλωσε, καὶ ἔτι δηλώσει σαφέστερον. ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ χριστῷ ἔλαβον τὴν εὐλογίαν πιστεύσαντα εἰς αὐτόν. πάντα γὰρ τὰ ἔθνη τὰ πρότερον εἰδωλολατροῦντα, νῦν πάντα πιστὰ καὶ ὀρθόδοξα, πλὴν τινῶν μερικῶν, μουσουλμάνων λέγω, ἑβραίων καὶ ἑτέρων, οἵτινες ὁμοῦ πάντες οὐδὲν φαίνονται, συγκρινόμενοι πρὸς τὰ πλήθη τῶν χριστιανῶν, ὅσον ὕδατος δρὰξ πρὸς πέλαγος. ὅμως τί τοῦτο πρὸς τὴν ἀλήθειαν, εἰ καί τινες παρ' οὐδὲν θέμενοι ταύτην, ἔμειναν ἀδιόρθωτοι καὶ ἄπιστοι; ὁ μὲν ἥλιος πάντα τὸν ἀέρα φωτίζει, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. ἀλλὰ τῶν τυφλωττόντων σκοτεινῶν μενόντων, οὐ παρὰ τοῦτο προστρίβεται τῷ ἡλίῳ ἡ μέμψις, ἀλλὰ τοῖς τυφλώττουσιν. οὕτω μοι νόει καὶ περὶ τοῦ χριστοῦ, ὅτι τὸ τοῦ χριστοῦ εὐαγγέλιον, καὶ ἡ διδασκαλία, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ὁ χριστὸς ὑπὲρ μυρίους ἡλίους ἀνεδείχθη λαμπρότερος καὶ φωτεινότερος. εἰς πᾶσαν γὰρ τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ τοῦ εὐαγγελίου λόγος, καὶ οἱ πιστεύοντες σώζονται, οἱ δὲ μὴ πιστεύοντες ἀπόλλυνται. ἀλλ' οὐ παρὰ τῷ χριστῷ ἡ μέμψις, ἀλλὰ παρὰ τοῖς ἀπίστοις, τοῖς καταπροδοῦσι τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν. ἀλλ' οὐδ' οὕτως ἁπλῶς πάντων τῶν πιστευσάντων ἐστὶν ἡ σωτηρία, ἀλλὰ τῶν σὺν τῇ πίστει ποιησάντων ἔργα σωτηρίας ἄξια. ἀλλ' ὑπογραφήτω ὁ λόγος ἡμῶν εἰς τὰς περὶ χριστοῦ μαρτυρίας καὶ ἀποδείξεις, ἀλλ' οὐ πάσας. εἰ γὰρ πάσας τὰς περὶ τοῦ χριστοῦ ἀποκαλύψεις τε καὶ ὁράσεις καὶ προφητείας ἐπειράθημεν ἀναπτύξαι, πολλοὶ γραφεῖς πλεῖστα κεκοπιακότες, ὀλίγον μέρος ἐπεξεργάσαιντο ἄν. ὅμως μικρὸν τι ἐκ τῶν πολλῶν εἴπωμεν, διὰ τὴν τῆς ἀληθείας φανέρωσιν.

Εἶπεν ὁ μωϋσῆς πρὸς τὸν λαὸν τῶν ἑβραίων, ἀναστήσει κύριος ὁ θεὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν προφήτην, ὡς ἐμέ. καὶ πᾶσα ψυχή, ἥτις οὐκ ἀκούσεται τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται. καὶ σκόπει τὴν τοῦ προφήτου ἀκρίβειαν, ἐν τῷ εἰπεῖν, προφήτην ἀναστήσει κύριος ὁ θεός, ἔδειξεν ὅτι ἄνθρωπος μέλλει ἔσεσθαι ὁ προφητευόμενος, καὶ ὅτι ἀπὸ θεοῦ ἐστι, καὶ οὐ κατὰ τοὺς ψευδοπροφήτας. ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, ἔδειξεν ὅτι ἐκ τῶν ἑβραίων ἐστί, καὶ οὐκ ἄλλοθεν. ἵνα ἐὰν ἄλλος τις εἴποι ἐξ ἀλλοδαποῦ γένους ὅτι προφήτης ἐστί, καὶ ἀπὸ θεοῦ προφητεύει, οὐ παραδέξωνται αὐτόν, ἀλλ' ὡς πλάνον καὶ ἀπατεῶνα λογίσωνται. ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ μέγας μωσῆς πρῶτον ἔλαβε τὰς παρὰ τοῦ θεοῦ μαρτυρίας, ἀπό τε τῶν ἐν αἰγύπτῳ θαυμάτων, καὶ τῆς ἐν τῇ ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ διαβάσεως, ἀπό τε τῆς ἐν τῷ σινᾶ ὄρει διὰ πυρὸς τοῦ θεοῦ συγκαταβάσεώς τε καὶ φαντασίας, ἔμπροσθεν πάσης τῆς παρεμβολῆς τοῦ λαοῦ τῶν

ἰουδαίων

ἰουδαίων παντός. καὶ τότε ἐξέδοτο τὸν νόμον τὸν δοθέντα ὑπὸ θεοῦ. διὰ ἃς γοῦν αἰτίας
ἀνωτέρω εἴπομεν, ὁ μέγας μωσῆς περὶ τοῦ χριστοῦ εἴρηκε, τὸ ἀναστήσει κύριος ὁ θεὸς προφή-
την ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, τὸ δὲ ὡς ἐμὲ, τούτου χάριν ἐλάλησεν, ὅτι ὥσπερ ἐγὼ ἠλευθέρωσα
ὑμᾶς ἐκ τῆς πικρᾶς δουλείας τοῦ φαραὼ, καὶ τοῦ πηλοῦ, καὶ τῆς πλινθείας, καὶ δέδωκα ὑμῖν νόμον
πρὸς σωτηρίαν, οὕτω καὶ ὁ παρ' ἐμοῦ νῦν κηρυττόμενος προφήτης ἐλευθερώσειν μέλλει ἀπὸ τῆς
τυραννίδος καὶ ἐξουσίας τοῦ διαβόλου καὶ τῆς εἰδωλολατρείας τὸν σύμπαντα κόσμον, καὶ δοῦναι
τὸν τῆς ἐλευθερίας νόμον. τοῦτο ἀκούσαντες οἱ ἰουδαῖοι, ἐξεδέχοντο τὸν πάλαι προφητευθέντα,
καὶ ἰδόντες τὸν τοῦ ζαχαρίου υἱὸν ἰωάννην ἐλθόντα ἐκ τῆς ἐρήμου, καὶ βαπτίζοντα τὸν λαὸν, καὶ νο-
μίσαντες ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ παρὰ τοῦ μωσέως τότε λεχθεὶς, ἠρώτησαν αὐτὸν, σὺ εἶ ὁ προφήτης; „
τί γοῦν ἐκεῖνος, οὐκ εἰμὶ ἐγὼ, ἀλλ' ἐγὼ μέν εἰμι ἀπεσταλμένος ἔμπροσθεν ἐκείνου. ἔρχεται δὲ ὀπί- „
σω μου, οὗ οὐκ εἰμὶ ἄξιος τὰ ὑποδήματα βαστάζειν. πάντως ὁ ἰωάννης προφήτης ἦν, καὶ μέ-
γας προφήτης, ἀλλ' ὅτι ἠρώτησαν οἱ ἰουδαῖοι περὶ τοῦ προφήτου, οὗ εἴρηκεν ὁ μωϋσῆς, διὰ τοῦτο
εἶπεν ὁ ἰωάννης, ὅτι οὐκ εἰμὶ ἐγώ. καὶ ὅρα τὴν τῶν ἰουδαίων ἀγνωμοσύνην τε καὶ εὐήθειαν, ὅτι
πρὸ τοῦ ἐλθεῖν τὸν μεσίαν ἤτοι τὸν χριστὸν, ἐξεδέχοντο καὶ ἠρώτησαν περὶ ἐκείνου, ἐλθόντα
δὲ, ἠθέτησαν τοῦτον. μετὰ δὲ ταῦτα πάλιν εἶπεν ὁ αὐτὸς μωϋσῆς ὁ μέγας, εὐφράνθητε οὐρα-
νοὶ ἅμα αὐτῷ, καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι θεοῦ. εἰπέ μοι, τίνα ἄλλον προσ-
κυνοῦσιν οἱ ἄγγελοι τοῦ θεοῦ, εἰ μὴ αὐτὸν τὸν θεὸν, ὥστε ὃν ἔδειξεν ὁ μωϋσῆς ἄνθρωπον καὶ
προφήτην καὶ νομοθέτην, ὃν ἔδειξε προσκυνούμενον ὑπὸ τῶν ἀγγέλων, αὐτός ἐστιν ὁ θεὸς καὶ
ἄνθρωπος, ὁ υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ, ὁ παρ' ἡμῶν καὶ τῶν ἀγγέλων προσκυνούμενος καὶ τιμώμενος.
καὶ ταῦτα μὲν τὰ μωσέως. ὁ δὲ δαβὶδ ὁ προφήτης οὕτως εἴρηκεν, ὁ θεὸς τὸ κρῖμα σου τῷ βασι-
λεῖ δὸς, καὶ τὴν δικαιοσύνην σου τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως, κρινεῖ τοὺς πτωχοὺς τοῦ λαοῦ, καὶ σώσει τοὺς
υἱοὺς τῶν πενήτων, καὶ ταπεινώσει συκοφάντην, καὶ συμπαραμενεῖ τῷ ἡλίῳ, καὶ πρὸ τῆς σελήνης
γενεὰς γενεῶν. καταβήσεται ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον, καὶ ὡσεὶ σταγὼν ἡ στάζουσα ἐπὶ τὴν γῆν, ἀνατε-
λεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη, καὶ πλῆθος εἰρήνης ἕως οὗ ἀνταναιρεθῇ ἡ σελήνη, καὶ
προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, πάντα τὰ ἔθνη δουλεύσουσιν αὐτῷ, καὶ
ἔσται τὸ ὄνομα αὐτοῦ εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας. πρὸ τοῦ ἡλίου διαμενεῖ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ
ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, πάντα τὰ ἔθνη μακαριοῦσιν αὐτόν.
εὐλογητὸς κύριος ὁ θεὸς τοῦ ἰσραὴλ, ὁ ποιῶν θαυμάσια μόνος, καὶ εὐλογημένον τὸ ὄνομα
αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. πάντως δύο πρόσωπα εἰσάγων ὁ προφή-
της, τὸν θεὸν καὶ τὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως, οὐδὲν ἕτερον λέγει, ἀλλ' ἢ τὸν θεὸν καὶ βασιλέα, καὶ τὸν τούτου
υἱὸν τὸν χριστὸν, ὃς κρινεῖ τοὺς πτωχοὺς τοῦ λαοῦ, καὶ σώζει τοὺς πένητας, καὶ ταπεινοῖ τὸν συκοφάντην.
ναὶ ὑπολάβῃς ἄνθρωπον τινὰ ἰσχυρὸν καὶ δίκαιον ἄρχοντα ἢ βασιλέα; ἀλλὰ τὸν αὐτὸν λέγει,
ὅτι συμπαραμενεῖ τῷ ἡλίῳ. ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ λέγει, ὅτι ἐστὶ πρὸ τῆς σελήνης γενεὰς γενεῶν. καὶ
εἰς τίνα τῶν ἀνθρώπων χωρεῖ τοῦτο, ὅτι πρὸ τῆς σελήνης γενεᾶς γενεῶν ἦν, καὶ συμπαραμενεῖ
τῷ ἡλίῳ; εἰς οὐδένα ἄλλον, ἀλλ' εἰς αὐτὸν πάντως τὸν χριστόν ἐστιν ἡ προφητεία. ἐν γὰρ τῷ εἰπεῖν,
ὅτι κρινεῖ τοὺς πτωχοὺς τοῦ λαοῦ, καὶ σώσει τοὺς υἱοὺς τῶν πενήτων, καὶ ταπεινώσει τοὺς συκοφάντας,
ἔδειξε τὴν αὐτοῦ δικαιοσύνην καὶ ἰσχὺν καὶ κηδεμονίαν εἰς τοὺς ἀνθρώπους. ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, ὅτι
πρὸ τοῦ ἡλίου διαμενεῖ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ πρὸ τῆς σελήνης γενεὰς γενεῶν, ἔδειξε τὸ τούτου ἄναρ-
χον. ἐν δὲ τῷ συμπαραμενεῖ τῷ ἡλίῳ, ἔδειξε τὸ τούτου ἀτελεύτητον. καταβήσεται ὡς ὑετὸς ἐπὶ
πόκον, καὶ ὡς ἡ σταγὼν ἡ στάζουσα ἐπὶ τῆς γῆς. ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη, καὶ
πλῆθος εἰρήνης, ἕως οὗ ἀνταναιρεθῇ ἡ σελήνη. πάλιν τίς κατῆλθεν ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον, τουτέστιν
ἡσύχως καὶ ἀταράχως, καὶ ἄνευ τῆς οἰκείας ἀξίας αὐτοῦ καὶ μεγαλειότητος; ἢ ὁ χριστὸς, ὃς κατῆλθεν
ἐξ οὐρανοῦ ἐν τῇ ἁγίᾳ παρθένῳ, καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκεν αὐτὸν ἐν πενιχρᾷ φάτνῃ, καὶ σπηλαίῳ τα-
πεινῷ. οὐ γὰρ ἦλθεν ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσῃ τὸν κόσμον. ὅταν δὲ ἔλθῃ κρῖναι τὴν οἰ-
κουμένην, τότε μέλλει φανῆναι ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μετὰ πάντων τῶν ἀγγέλων, καθὼς
καὶ αὐτὸς ὁ χριστὸς ἔφησεν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, ὅτι οὐκ ἦλθον ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώ-
σω τὸν κόσμον. ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη, καὶ πλῆθος εἰρήνης ἕως οὗ ἀν-
ταναιρεθῇ ἡ σελήνη. τί βούλεται τὸ, ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη, καὶ πλῆθος
εἰρήνης;

εἰρήνης; οὐδὲν ἄλλο, ἢ ὅτι τῆς τοιαύτης ἀδικίας χεῖρόν τε καὶ κάκιστον, ἵνα ἀφίστωσιν οἱ ἄνθρωποι τὸν θεὸν τὸν δημιουργὸν καὶ πλάστην αὐτῶν, τὸν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγόντα αὐτούς, καὶ προσκυνήσωσι τῷ διαβόλῳ, καὶ τοῖς κτίσμασι, καὶ τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν. καὶ ὥσπερ τις ὑπὸ μέθης καὶ βαθείας σκοτίας παραβλέψας τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, τὸν ἐπιμελούμενον παντὶ τρόπῳ, καὶ κηδόμενον καὶ ζητοῦντα τὴν τούτου προμήθειαν καὶ ὠφέλειαν καὶ σωτηρίαν, ἀκολουθήσας ἐχθρῷ τῷ ἐπιθυμοῦντι τὴν σφαγὴν αὐτοῦ καὶ τὸν ὄλεθρον, δουλωθεὶς ὑπ' αὐτοῦ, καὶ δεθεὶς χεῖρας καὶ πόδας, εἰσαχθεὶς ἐν φρουρᾷ ὀχυρωτάτῃ καὶ ζοφώδει, οὐκ ἐγίνωσκεν, οὐδὲ ἠδύνατο διακρίνειν τὸν πατέρα καὶ φίλον ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ καὶ πολεμίου ὑπὸ τῆς μέθης καὶ τοῦ κόρου, οὐδὲ ἐβούλετο. εἰ δὲ καὶ ὀψέ ποτε ἦλθεν εἰς ἴχνος αἰσθήσεως, οὐκ ἴσχυσεν ἐν δεσμοῖς εὑρισκόμενος. οὕτως ὁ ἄνθρωπος, ἀρχῆθεν πλανηθεὶς, καὶ παρατραπεὶς τῆς ἀληθοῦς καὶ εὐθείας ὁδοῦ, ἐνέπεσεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ διαβόλου. καὶ ποῖος τούτου σκοτεινότερος τόπος ἢ ἀηδέστερος. ὁ δὲ μεθύσας τὸν ἄνθρωπον ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἡδονῶν, καὶ ποιήσας αὐτὸν πάντη ἀναίσθητον, καὶ ὥσπερ οἱ ὑπὸ οἴνου μεθύοντες, μᾶλλον δὲ ὑπὸ ἀτάκτου χυμοῦ καὶ φρενίτιδος, ἢ ὑπὸ δαίμονος ἐλαυνόμενοι, ἀκούοντες οὐκ ἀκούουσι, καὶ βλέποντες οὐκ αἰσθάνονται, διὰ τὸ τὸν ἡγεμόνα νοῦν παρατραπῆναι, ἀλλὰ τὰ ἱστάμενα φαντάζονται ὡς κινούμενα, τὰ δὲ κινούμενα ὡς ἱστάμενα, καὶ τὰ ὠφελοῦντα μετ' αὐτοὺς ἀποσείονται, τὰ δὲ βλάπτοντα περιπτύσσονται, καὶ οὐ δύνανται διακρίνειν τὸ καλὸν τοῦ κακοῦ, ἢ τοῦ ἐχθροῦ τὸν φίλον. τοῦτ' αὐτὸ πέπονθεν, ὡς εἴρηται, καὶ ὁ ἄνθρωπος. ἀθετήσας τὸν θεόν, καὶ δουλευθεὶς ὑπὸ τοῦ δαίμονος, ἐτυραννεῖτο ἐν βαθυτάτῳ σκότει τῆς ἀγνωσίας. ὁ δὲ δαβὶδ ἐμπλησθεὶς θείας χάριτος, καὶ κατανοήσας εἰς ποῖον βάραθρον καὶ ἀπώλειαν ἐνέπεσεν ὁ ἄνθρωπος, καὶ κλύδωνα καὶ χειμῶνα, καὶ ὁποίαν ἀδικίαν ἠδίκησε τὸν θεὸν ἀθετήσας αὐτόν, καὶ τίς ἐστιν ὁ μέλλων λυτρώσασθαι αὐτὸν τοῦ βαθυτάτου σκότους καὶ τῆς ἀδικίας, διπλῆ καὶ γὰρ εὑρίσκεται ἡ ἀδικία, ἠδίκησε γὰρ τὸν ἄνθρωπον ὁ διάβολος, ἀποστήσας αὐτὸν μακρὰν τοῦ θεοῦ. εἰ θέμις δὲ εἰπεῖν, ἠδίκησε καὶ αὐτὸν τὸν θεόν, πλανήσας τὸ πλάσμα αὐτοῦ, ἠδίκησε δ' ὁμοίως καὶ ὁ ἄνθρωπος τὸν θεόν, ἀθετήσας αὐτόν, καὶ ἀκολουθήσας τῷ διαβόλῳ. διὰ γοῦν τὸ εἰπεῖν τὸν προφήτην, ἀνατελεῖ δικαιοσύνη, ἔδειξεν ὅτι ὥσπερ οἱ ἐν σκότει εὑρισκόμενοι καὶ κείμενοι ἀρρωστοῦντες, οὐκ ἀπέρχονται εἰς τὸν ἥλιον, ἀλλ' ὁ ἥλιος πρὸς αὐτούς, οὕτω κειμένου τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ διαβολικῷ σκότει, ἀνατελεῖ ὁ μέλλων λαβεῖν σπλάγχνα οἰκτιρμῶν. ἀνατείλαντος δὲ ἐκείνου, καὶ φωτίσαντος τὴν οἰκουμένην, ἀπελήλατο πᾶσα σκοτία, καὶ ἠφανίσθη. φωτισθεὶς τοίνυν ὁ ἄνθρωπος, καὶ κατανοήσας ἐν ποίῳ δεσμῷ εὑρίσκεται κείμενος, καὶ μὴ δυνάμενος αὐτὸς ἑαυτῷ βοηθῆσαι, ἀνέβλεψε πρὸς τὸν δυνάμενον. ὁ δὲ μὴ θέλων ἐπὶ πλέον τυραννεῖσθαι ὑπὸ τοῦ διαβόλου τὸν ἄνθρωπον, ἔλυσεν αὐτὸν καὶ ἐθεράπευσε. λυθεὶς τοίνυν καὶ θεραπευθείς, οὐκ ἔτι προσέπεσε τῷ διαβόλῳ, ἀλλὰ τούτου γεγονότος, ἠφανίσθη ἡ πρὸς τὸν θεὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀδικία διὰ τῆς πίστεως, καὶ ἐφανερώθη ἡ τούτου δικαιοσύνη, ἀνατείλαντος τοῦ νοητοῦ τῆς δικαιοσύνης ἡλίου, τουτέστι τοῦ χριστοῦ. πιστεύσας γοῦν ὁ ἄνθρωπος, καὶ εἰσελθὼν ἐν τῷ ἀχειμάστῳ καὶ ἀκυμάντῳ λιμένι τῆς πίστεως, ἀπέλαβε πλῆθος εἰρήνης μηδέποτε σαλευομένης, ἢ παρενοχλουμένης. τότε ἐπληρώθη τὸ τοῦ δαβὶδ
„ λόγιον τὸ φάσκον, μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι.
„ μακάριος ἀνήρ, ᾧ οὐ μὴ λογίσηται κύριος ἁμαρτίαν. ἐν τῷ εἰπεῖν, ὅτι ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ, ἔδειξεν ἄνθρωπον ὄντα τὸν τὰ τοιαῦτα τεράστια ἐργασάμενον. ἐν γὰρ τῷ θεῷ ἡμέρας περιεργάζεσθαι ἢ μετρεῖν οὐ θεμιτόν. ὁ δὲ χριστὸς ἤρξατο καθὸ ἄνθρωπος, καὶ τούτου αἱ ἡμέραι μετροῦνται. τὸ δὲ ἕως οὗ ἀνταναιρεθῇ ἡ σελήνη, τοῦτο αἰνίττεται, ὅτι αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ὁ ποιήσας αὐτά, αὐτός ἐστι καὶ θεός. ἀνθρώπου γὰρ ψιλοῦ οὐκ ἔστι τὸ περισώζεσθαι, ἕως οὗ ἂν ἵστασθαι τὴν σελήνην. τὸ γὰρ ἕως οὗ ἀνταναιρεθῇ ἡ σελήνη, οὐδὲν ἄλλο δηλῶν ὁ προφήτης εἶπεν, ἀλλ' ἢ ὅτι ὥσπερ οὐδὲ ἡ σελήνη μέλλει διαφθαρῆναι, ἀλλὰ σώζεσθαι, οὕτως οὐδὲ ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος. ἐπεὶ γοῦν τοῦ θεοῦ μόνου ἐστὶ τὸ κυρίως ἀτελεύτητον, ἔδειξεν ὅτι ὁ αὐτός ἐστι θεός τε καὶ ἄνθρωπος. ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, ὅτι προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ τό, πάντα τὰ ἔθνη δουλεύσουσιν αὐτῷ, ἔδειξε τὴν πρὸς τὸν χριστὸν τῶν ἐθνῶν ἐπιστροφήν, καὶ τὴν τῶν βασιλέων προσκύνησιν. ἵνα δὲ μὴ εἴπωσιν οἱ βουλόμενοι παραχαράττειν τὴν ἀλήθειαν, ὅτι περί τινος βασι-

λέως,

λέως ἰσχυροῦ μὲν ὄντος, ὡς τοῦ ἰουλίου καὶ αὐγούστου καὶ τιβερίου, οἵτινες προσκυνοῦνται μὲν παρὰ τῶν βασιλέων τῆς γῆς, καὶ τῶν ἐθνῶν, καὶ ἐπῃνοῦντο παρ' ἐκείνων, ἦσαν δὲ ὅμως ἄνθρωποι καὶ αὐτοί ὡς οἱ πάντες, εἰπὼν ὅτι εὐλογητὸν τὸ ὄνομα αὐτοῦ, προσέθηκεν ὅτι εἰς τοὺς αἰῶνας. παντὸς γὰρ ἀνθρώπου ἔπαινος ἐν τῷδε τῷ βίῳ συναποτίθεται. μετὰ δὲ τὴν τοῦ παρόντος κόσμου συμπλήρωσιν, οὔτε ὁ τούτου ἔπαινος διαμένει, ἀλλ' οὔτε ὁ ψόγος. μόνα δὲ τὰ αὐτοῦ ἔργα συναπέρχονται αὐτῷ, καὶ τὰς ἐξ αὐτῶν ἀμοιβὰς ἐκδέχεται παρὰ τοῦ μέλλοντος κρίνειν τὴν οἰκουμένην, εἴτε ἀγαθά εἰσιν, εἴτε καὶ μή. τὸ δὲ εἰς τοὺς αἰῶνας ἔσται εὐλογημένον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, οὐκ ἔστιν ἀνθρώπου, ἀλλὰ θεοῦ. πρὸ τοῦ ἡλίου διαμένει τὸ ὄνομα αὐτοῦ. ποῖος τῶν ἀνθρώπων εὑρίσκεται πρὸ τοῦ ἡλίου; πάντως οὐδείς, οὐδ' αὐτὸς ὁ χριστὸς καθὸ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καθὸ θεός. καθὸ δὲ ἄνθρωπος, καὶ ἤρξατο, καὶ ἡμέραν ἔχει μεμετρημένην, καὶ προσεκύνησαν αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, ὡς θεόν τε καὶ ἄνθρωπον, καὶ ἐν αὐτῷ ηὐλογήθησαν πάντα τὰ ἔθνη. καὶ συνᾴδει ἡ τοῦ δαβὶδ προφητεία μετὰ τῆς ἡσαΐου καὶ ἰακὼβ εἰπόντων περὶ τοῦ χριστοῦ, ὅτι ἔσται προσδοκία ἐθνῶν, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἀποδέδεικται. ὅμως τὰ πάντα συνελὼν ὁ προφήτης, καὶ θεασάμενος τὴν τοῦ θεοῦ λόγου διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν συγκατάβασιν, καὶ ὅτι θεὸς ὢν μέλλει γίνεσθαι ἄνθρωπος, καὶ ἰδὼν τὸν πρώην ἄγριον καὶ ἀπηνῆ τύραννον τὸν διάβολον, ὅσον οὔπω παρὰ τοῦ τυραννηθέντος ὑπ' αὐτοῦ ἀνθρώπου ἐμπαιζόμενον καὶ καταπατούμενον, ἔνθους ὑφ' ἡδονῆς γεγονώς, ἐξεβόησε τὴν μακαρίαν ἐκείνην φωνήν, τό, εὐλογητὸς κύριος ὁ θεὸς τοῦ ἰσραήλ, ὁ ποιῶν θαυμάσια μόνος, καὶ εὐλογημένον τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. ἆρα χρήζει καὶ ὁ παρὼν λόγος ἐξηγήσεως, ἢ ὡς ἡ ἀλήθεια ἔχει, παντὸς ἡλίου καὶ πάσης ἀληθείας ἀνθρωπίνης ἐστὶ καθαρώτερός τε καὶ σαφέστερος. ὃν γὰρ πρὸ ὀλίγου ὁ δαβὶδ ἄνθρωπον ὠνόμασε, καὶ ὃν πρὸ τοῦ ἡλίου ἐλάλησεν εἶναι καὶ τῆς σελήνης, τοῦτον καθαρῶς θεὸν ἐκάλεσε. ὃν δὲ ὁ δαβὶδ ὀνομάζει θεόν, τίς οὕτως ἄθλιος, ὅς τις ἀμφιβάλλει περὶ τούτου καὶ πολυπραγμονεῖ, καὶ οὐ προσκυνεῖ ὃν ὁ δαβὶδ καταγγέλει θεόν. ὅμως δὲ πάλιν ὁ αὐτὸς μέγας δαβίδ, οὑτωσὶ λέγει. εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. ῥάβδον δυνάμεως ἐξαποστελεῖ σοι κύριος ἐκ σιών, καὶ κατακυρίευε ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου. μετὰ σοῦ ἡ ἀρχὴ ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεώς σου, ἐν ταῖς λαμπρότησι τῶν ἁγίων σου, ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε. σκόπει πάλιν ἑτέραν προφητείαν αὐτοῦ. εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου. τίς ἐστιν ὁ τοῦ προφήτου καὶ βασιλέως κύριος; μὴ βασιλεύς τις τῶν μεγάλων καὶ ἐχόντων ἰσχὺν μεγάλην ἐπὶ τῆς γῆς; οὐχί. διατί; διότι τὴν παρὰ τοῦ θεοῦ ἐλευθερίαν εἶχον τότε οἱ ἰουδαῖοι, καὶ ὑπὸ μόνου τοῦ θεοῦ ἐβασιλεύοντο. ἄρχοντα δὲ καὶ δημαγωγὸν εἶχον τὸν πάλαι μωσέα, καὶ μετ' ἐκεῖνον τὸν τοῦ ναυῆ υἱὸν ἰησοῦν, εἶτα τοὺς κριτάς. αὐτῶν δὲ μόνων ἐξ ἰδίου θελήματος καὶ ὀρέξεως ζητησάντων βασιλέα πρὸς τὸν θεόν, δέδωκεν αὐτοῖς ἐκ τοῦ γένους αὐτῶν, τὸν σαοὺλ υἱὸν κὶς εἰς βασιλέα. καὶ μετ' ἐκεῖνον, τὸν δαβὶδ τὸν υἱὸν ἰεσσαί. ὃν ὁ θεὸς μαρτυρήσας, εἶπε τῷ προφήτῃ σαμουήλ, « εὗρον δαβὶδ τὸν τοῦ ἰεσσαί, ἄνδρα κατὰ « τὴν καρδίαν μου, ὃς ποιήσει πάντα τὰ θελήματά μου. καὶ εὑρίσκοντο οἱ μὲν ἰουδαῖοι βασιλευόμενοι ὑπὸ τῶν ὁμογενῶν βασιλέων, οἱ τούτων δὲ βασιλεῖς μέχρι τῆς τοῦ χριστοῦ γεννήσεως εὑρίσκονται ἐλεύθεροι καὶ μὴ ὑποκείμενοι ἀνθρώπῳ ἢ βασιλεῖ ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ ἴσως εἴπῃς ἔλεγχον ἕτερός τις τῶν προφητῶν, ἡσαΐας φημί, ἱερεμίας ἢ δανιήλ, ὁ βουλόμενος διαβάλλειν τὸν προφητικὸν λόγιον, ἠδύνατο εἰπεῖν. ὅτι περὶ ἑνὸς βασιλέως θνητοῦ καὶ φθαρτοῦ πρὸς ἕτερον ὅμοιον τῷ προφήτῃ ἐρρήθη ὁ λόγος ὃν εἶπε, τό, εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου. πρὸς τίνα δὲ εἴρηκεν ὁ θεὸς τό, κάθου ἐκ δεξιῶν μου; πρὸς τὸν ἄνθρωπον ὃν ἀνελάβετο ὁ υἱὸς καὶ λόγος αὐτοῦ. ὁ γὰρ υἱὸς πρὸ πάντων τῶν αἰώνων καὶ ἐν ἀρχῇ ἦν ἐν τῷ πατρί. λέγει δὲ τοῦτο ὁ θεὸς καὶ πατήρ, πρὸς ὃν ἀνελάβετο ἄνθρωπον ὁ υἱὸς καὶ λόγος αὐτοῦ, καὶ ἡγίασε καὶ ἐδόξασε, καὶ χρονικὴν ἀρχὴν εἴληφεν, ἀφ' οὗ τοῦτον ἀνελάβετο. ἀλλὰ βουλόμενος ὁ προφητικὸς λόγος δεῖξαι τὸν μὲν θεὸν καὶ πατέρα θεὸν ἄναρχον, τὸν δὲ ἄνθρωπον ὃν προσελάβετο ὁ υἱὸς καὶ λόγος αὐτοῦ ἀρχὴν λαβόντα, εἶπε τό, κάθου. ἀλλὰ δὴ καὶ τὸ ἑδραῖον τούτου καὶ μόνιμον, καὶ τῆς τιμῆς μεγαλεῖον δηλοῖ ἡ καθέδρα. καὶ οἷον ὥσπερ πῦρ ἑνωθὲν σιδήρῳ, τὴν μὲν τοῦ σιδήρου ψύξιν τὸ

πῦρ οὐκ ἐδέξατο, ὁ δὲ σίδηρος πῦρ ἐγένετο. καὶ τὴν τοῦ σιδήρου αὖθις μελανίαν τὸ πῦρ οὐκ ἔπαθεν, ἀλλ' ὁ σίδηρος τὴν τοῦ πυρὸς αἴγλην τε καὶ λαμπηδόνα λαβὼν, καὶ αὐτὸς ὁλοσφωτεινὸς ἐγένετο, οὕτω μοι νόει καὶ ἐνθάδε τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου, οὗ ἀνελάβετο. ὁ μὲν υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐπεὶ θεὸς ἦν, τροπὴν ἢ φυρμὸν ἢ ἀλλοίωσιν ὅλως οὐκ ἐδέξατο, ἀλλ' ἔμεινε θεὸς ἀναλλοίωτος ὡς τὸ πρότερον. τὸν δ' ἄνθρωπον ὃν ἀνελάβετο, καὶ ἡγίασε, καὶ ἐδόξασε, καὶ ἐλάμπρυνε, καὶ τῇ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ἐκ δεξιῶν καθέδρᾳ ἐτίμησεν, οὐχ ὡς θεὸς ἔχων δεξιὸν μέρος ἢ ἀριστερὸν (ταῦτα γὰρ σωματικά εἰσιν) ἀλλ' ὥσπερ ἐνθάδε τῆς καθέδρας ἔδειξε τὸ τῆς τιμῆς μεγαλεῖον, οὕτω καὶ ἐνθάδε τοῦ δεξιοῦ μέρους εἶπε. θεὸς γὰρ οὔτε ἵσταται, οὔτε κάθηται, οὔτε δεξιὰν ἔχει, οὔτ' αὖ ἀριστερὰν, ἀλλὰ τὰ πάντα πληρῶν ἐστιν, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. τίνες εἰσὶν οἱ τούτου ἐχθροί; οἵ τε εἰδωλολάτραι, οἱ μὴ προσκυνοῦντες τὸν χριστὸν, καὶ αὐτὸς ὁ διάβολος. οὐχ ὡς ἀδυνατοῦντος τοῦ υἱοῦ εἴρηκε τοῦτο ὁ πατὴρ, τὸ, ἕως ἂν θῶ. ἀλλ' ἵνα δείξῃ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν δύναμιν οὖσαν τοῦ τε πατρὸς καὶ υἱοῦ, τοῦτο εἴρηκεν. ὥσπερ γὰρ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις λέγει ὁ υἱὸς, ὅτι οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ, οὕτω καὶ ὁ πατὴρ λέγει, ὅτι δι' ἐμοῦ πεσοῦνται οἱ ἐχθροί σου ὑπὸ τοὺς πόδας σου. ῥάβδον δυνάμεως ἐξαποστελεῖ σοι κύριος ἐκ σιὼν, καὶ κατακυρίευε ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου. τίς ἐστιν ἡ παρὰ τοῦ θεοῦ ἐκ σιὼν ἀποσταλεῖσα ῥάβδος, καὶ πρὸς τίνα ἀπεστάλη; πρὸς τὸν ἄνθρωπον ὃν ἀνελάβετο ὁ υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ ἀπεστάλη. ἡ δὲ ῥάβδος ἐστὶν ὁ σταυρὸς, ὃς ἐπάγη ἐν τῇ σιών. ὥσπερ γὰρ ἡ ῥάβδος ἔχει μὲν ποιμαντικὴν τὴν ἀπὸ τοῦ ποιμένος δύναμιν, ἔχει δὲ καὶ ἀποτρεπτικὴν τὴν τῶν θηρίων, οὕτω μοι νόει καὶ ἐνθάδε τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ κηρύγματος τοῦ εὐαγγελίου. ἐκ σιὼν γὰρ ἐξελεύσεται νόμος (φησὶν ἠσαΐας) καὶ λόγος κυρίου ἐξ ἱερουσαλήμ. πάντες γοῦν οἱ ἀκούσαντες τὸν τοῦ εὐαγγελίου λόγον, καὶ βαπτισθέντες, ἐποιμαίνοντο ὑπὸ τῆς ποιμαντικῆς ῥάβδου, τοῦ σταυροῦ δηλονότι. οἱ τινὲς δὲ ἐτραχηλίαζον, καὶ οὐκ ἐπείθοντο τῷ τοῦ εὐαγγελίου κηρύγματι, καὶ τοῖς ἀποστολικοῖς διατάγμασι, τῇ δυνάμει τοῦ σταυροῦ καὶ ἄκοντες ὑπέκυπτον. διὰ γὰρ τοῦ σταυροῦ ἐνικήθη καὶ κατεπατήθη ὁ διάβολος, διὰ τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ χριστοῦ ἐγένοντο τὰ ἀπόρρητα καὶ ἐξαίσια θαύματα. καὶ τίς χρεία πολλῶν λόγων; διὰ τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ εὐαγγελίου ἐπίστευσε πᾶσα ἡ οἰκουμένη, καὶ ἐγένοντο δοῦλοι μὲν τοῦ χριστοῦ, υἱοὶ δὲ κατ' ἐπαγγελίαν τοῦ ἀβραὰμ διὰ τοῦ χριστοῦ, ὡς ἐκ σπέρματος τοῦ αὐτοῦ ἀβραὰμ γεννηθέντος τοῦ χριστοῦ. καὶ τότε κατεκυρίευσεν ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ ὁ χριστός. πρόσεχον τοίνυν τὴν προφητικὴν ἀκρίβειαν. οὐκ εἶπε, νίκα τοὺς ἐχθρούς σου. νικᾷ γάρ τις πολλάκις τὸν ἐχθρὸν αὐτοῦ. ἀλλ' ἔτι ἐναπομένει μέρος δυνάμεως ἐν αὐτῷ. εἶπε δὲ, κατακυρίευε. δηλῶν ἐντεῦθεν τὴν ὑπερβάλλουσαν δύναμιν τοῦ σταυροῦ, καὶ τὴν εἰς ἄκρον ἀδυναμίαν τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου. καὶ τοῦτο τὴν ἄπειρον δύναμιν αἰνίττεται τοῦ σταυροῦ. ἐν μέσῳ γὰρ παντὸς τοῦ κόσμου, καὶ ἐν μέσῳ τῶν εἰδωλολατρῶν ἐκήρυττον οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ τούτων διάδοχοι, καὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν ᾠκοδόμουν τὰ θυσιαστήρια. καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν, ὅτι μετὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ σπουδῆς κατέβαλον οἱ ἀσεβεῖς τὰς ἐκκλησίας, καὶ μετὰ μεγάλων μαστίγων ἐκόλαζον καὶ ἐβασάνιζον τοὺς ἐπικαλουμένους τὸ ὄνομα τοῦ χριστοῦ. ἀλλ' ἡ δύναμις τοῦ σταυροῦ καὶ τὸ κήρυγμα, ἔλαμψεν ὡς ὁ ἥλιος, καὶ πλέον ἡλίου. ἵνα δὲ μή τις τῶν ἀνθρώπων ὑπὸ ἀγνοίας ἢ καὶ κακουργίας λογίσηται, ἢ εἴπῃ, ὅτι ἀδυνατοῦντος τοῦ υἱοῦ καὶ λόγου τοῦ θεοῦ ποιῆσαι ὅπερ βούλεταί τε καὶ θέλει, διὰ τοῦτο ἀπεστάλη παρὰ τοῦ θεοῦ ἡ τῆς δυνάμεως ῥάβδος, λέγει, μετὰ σοῦ ἡ ἀρχὴ ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεώς σου, ἐν ταῖς λαμπρότησι τῶν ἁγίων σου. τοῦτο γοῦν οὐκ ἔστιν ἀνθρώπου, τὸ εἶναι μετ' αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν, ἀλλὰ θεοῦ. πάντες γὰρ οἱ ἄνθρωποι ἐξωτερικὴν κέκτηνται τὴν ἀρχήν. εἴτε γὰρ ἄρχων, εἴτε καὶ βασιλεὺς, γυμνὸς τῆς ἀρχῆς γίνεται ὡς οἱ πολλοί. καὶ ἢ πατρικὴν κτᾶται ἀρχὴν, καὶ ἣν μὴ ἔχων πρότερον, ὕστερον ὥσπερ πατρῷος κλῆρος ἔρχεται εἰς αὐτὸν, ἢ ὑπὸ οἰκείας ἀρετῆς καὶ κατορθωμάτων κτᾶται ἣν οὐκ εἶχεν ἀρχήν. ἢ αὖθις ἄδικος ὢν, ἁρπάζει ἑτέρου ἀρχήν. καὶ πάλιν προσελάβετο καὶ αὐτὸς, ἣν πρὶν οὐκ εἶχεν ἑτέραν ἀρχήν. ἄνευ γὰρ τῶν τριῶν τούτων τρόπων, ἄλλος οὐκ ἔστι. φυσικὴν δὲ καὶ ἀχώριστον αὐτοῦ ἀρχὴν ἄνθρωπος οὐκ ἔχει, ἀλλ' ἢ μόνην τὴν

καὶ

περὶ τῶν παθῶν, καὶ τὰ εἰς τοὺς ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντας παῖδας, ἥν τινα ἐπὶ μὲν τῶν ἀνθρώπων ἔστιν ἰδεῖν. ἐπὶ δὲ τοῦ θεοῦ, χώραν οὐκ ἔχει τὸ λεγόμενον. διά τοι τοῦτο ὁ μὲν ἡσαΐας προφητεύων περὶ τοῦ χριστοῦ λέγει, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, τουτέστι φυσικὴ καὶ ἀχώριστος. ὁ δὲ δαβὶδ οὑτωσὶ λέγει ἐν ἑτέρῳ ψαλμῷ, ὅτι ἡ βασιλεία σου βασιλεία πάντων τῶν αἰώνων, καὶ ἡ δεσποτεία σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ. τὸ δ᾽ αὐτὸ καὶ ἐν τῷ παρόντι χωρίῳ λέγει, μετὰ σοῦ ἡ ἀρχὴ ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεώς σου. ποία ἡμέρα δυνάμεως; τουτέστιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ καθ᾽ ἣν παρρησιάζεται ὁ σταυρός, καθ᾽ ἣν γινώσκουσι πάντα τὰ ἔθνη τὴν ἀπόρρητόν σου συγκατάβασιν, καὶ τὴν ἄφατον δύναμιν ἐν ταῖς λαμπρότησι τῶν ἁγίων σου. ποίων; τῶν ἀποστόλων, τῶν διδασκάλων, τῶν μαρτύρων, τῶν ὁσίων, οἵτινες ἔδοξαν ἐν ὀφθαλμοῖς ἀφρόνων τεθνάναι. οἱ δὲ εἰσὶν ἐν τῇ χειρὶ τοῦ θεοῦ, καὶ ἐν εἰρήνῃ κατὰ τὸ σολομῶντος λόγιον, οἵτινες κατὰ τὸ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις γεγραμμένον λάμψουσιν ὑπὲρ τὸν ἥλιον. πάλιν δὲ ὥσπερ καὶ ἐν τῇ πρὸ ὀλίγου λεχθείσῃ προφητείᾳ, οὕτω καὶ ἐν τῇ παρούσῃ. εἰπὼν γὰρ περὶ τοῦ ἀνθρώπου οὗτινος ἀνελάβετο ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ὅσα καὶ εἴρηκε, βουλόμενος δεῖξαι καὶ ὅτι αὐτός ἐστι θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ἐπήγαγε τό, μετὰ σοῦ ἡ ἀρχή. ὅπερ καὶ μόνον ἀρκεῖ εἰς τὴν τούτου παράστασιν καὶ ἀπόδειξιν. ὅμως σαφέστερόν τε καὶ καθαρώτερον εἶπεν οὕτως, ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε. τίς τῶν ἀνθρώπων ἐγεννήθη πρὸ τοῦ ἡλίου; πάντως οὐδείς. ἵνα δὲ μή τις καὶ τοῦτο διαβάλλῃ, καὶ εἴπῃ, ὅτι περὶ ἀγγέλου ἐστὶν ὁ λόγος, ὡς δῆθεν πρὸ τοῦ ἡλίου γεγονότας τοὺς ἀγγέλους, εἶπεν, ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου. τὸ γὰρ ἐκ γαστρός, οὐχ ὡς γαστέρα ἔχειν τὸν θεὸν τοῦτο εἴρηκεν. ἀλλ᾽ ὡς ὁ αὐτὸς δαβὶδ ἐν ἑτέρῳ λέγει, ὅτι αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με, τὴν δημιουργικὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ δεικνύων. καί, ὀφθαλμοὶ κυρίου ἐπὶ δικαίους, τὴν προνοητικὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ, καὶ ὅτι ἄξια ἔργα πράττουσιν οἱ δίκαιοι, ὥστε εἰσελθεῖν ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. οὕτω καὶ κατὰ τὸ παρόν, ἐν τῷ εἰπεῖν, ἐκ γαστρός, ἔδειξε τὴν αὐτὴν καὶ μίαν οὐσίαν καὶ φύσιν υἱοῦ τε καὶ πατρός. ὥσπερ γὰρ τὰ ἄψυχα δένδρα τὰ αὐτὰ καὶ ὅμοια αὐτοῖς γεννῶσιν, ἡ γὰρ συκῆ συκῆν γεννᾷ, καὶ ἡ ἐλαία ἐλαίαν· ὡσαύτως καὶ τὰ ἄλογα ζῶα ὁμοίως ἓν ἕκαστον τούτων, ὅμοιον αὐτῷ καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως γεννᾷ γέννημα. ἀλλὰ δὴ καὶ ὁ ἄνθρωπος λογικὸς ὤν, λογικὸν ἄνθρωπον γεννᾷ. καὶ θνητὸς ὤν, αὖθις θνητόν. καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας τε καὶ φύσεώς ἐστιν ὁ υἱὸς τῷ πατρί. πολλῷ μᾶλλον λογιζόμεθα τοῦτο καὶ ἀσυγκρίτως ἐπὶ τοῦ θεοῦ, ὅτι ὁ υἱὸς καὶ λόγος αὐτοῦ, τῆς αὐτῆς φύσεως καὶ οὐσίας ἐστὶ τοῦ πατρός, καθὼς καὶ ἔστι. καὶ σκόπει ἀκρίβειαν προφητειῶν. εἰπὼν γὰρ ὁ προφήτης, εἶπεν ὁ κύριος, ἔδειξεν ὅτι τὸν θεὸν λέγει ὡς προδέδεικται. εἰπὼν δέ, τῷ κυρίῳ μου, καὶ τό, κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. καὶ τό, ῥάβδον δυνάμεως ἐξαποστελεῖ σοι κύριος ἐκ σιών. καὶ τό, κατακυρίευε ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου. ταῦτα πάντα τὸν ὑπὲρ φύσιν ἄνθρωπον καὶ ἀνέκφραστον εἶπεν. ἵνα δὲ δείξῃ ὅτι αὐτός ἐστι καὶ θεὸς καὶ ἄνθρωπος, λέγει, μετὰ σοῦ ἡ ἀρχὴ ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεώς σου ἐν ταῖς λαμπρότησι τῶν ἁγίων σου. ἵνα δὲ πάλιν δείξῃ καὶ φανερώσῃ θεὸν ὄντα καὶ γνήσιον υἱὸν αὐτοῦ δὴ τοῦ θεοῦ, καὶ μίαν οὐσίαν καὶ φύσιν ἔχοντα μετὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρός, εἶπε τό, ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε. ὁ δ᾽ αὐτὸς πάλιν καὶ ἐν ἑτέρῳ λέγει, καὶ σὺ κύριε ἡ ἐλπίς μου, τὸν ὕψιστον ἔθου καταφυγήν σου. πρόσεχον τὸ λεγόμενον. ἐν τῷ εἰπεῖν τὸν προφήτην, ὅτι σὺ κύριε ἡ ἐλπίς μου, ἔδειξε τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ. ἐν δὲ τῷ τὸν ὕψιστον, ἔδειξε τὸν τούτου πατέρα θεόν. ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν αὖθις τό, ἔθου καταφυγήν, ἔδειξε τὸν ὃν ἀνελάβετο ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἄνθρωπον, τὸν ἔχοντα χρείαν καταφυγῆς. ὁ γὰρ υἱὸς τοῦ θεοῦ χρείαν καταφυγῆς οὐκ εἶχεν. ἀλλὰ καὶ ὁ τούτου παῖς ὁ θαυμάσιος σολομὼν οὑτωσί φησι, καὶ νῦν κύριε ὁ θεὸς τοῦ ἰσραὴλ πιστωθήτω δὴ τὸ ῥῆμά σου, ὃ ἐλάλησας τῷ παιδί σου δαβὶδ τῷ πατρί μου, ὅτι εἰ ἀληθῶς κατοικήσει θεὸς μετὰ ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς. ὅτι ὥσπερ ὁ ἱερεμίας εἶπεν, ὅτι οὗτος ὁ θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. εἶτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη, οὕτω καὶ ὁ σοφὸς σολομὼν λέγει, ὅτι κύριε ὁ θεὸς ἰσραήλ, πιστωθήτω δὴ τὸ ῥῆμά σου, ὃ ἐλάλησας τῷ παιδί σου δαβίδ. τί βούλεται τὸ πιστωθήτω; γεννηθήτω, φανερωθήτω, ἀποδειχθήτω, τὸ κατοικῆσαι σε δηλαδὴ τὸν θεόν, μετὰ τῶν ἀνθρώπων, ὃ καὶ γέγονεν. ὁ γὰρ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη. τί γοῦν σοι δοκεῖ;

ἀρκεταί εἰσιν αἱ περὶ τοῦ Χριστοῦ παρὰ τῶν ἁγίων ὀπτασίαι, καὶ τῶν προφητῶν προφητεῖαι, καὶ αἱ παρὰ τοῦ θεοῦ μαρτυρίαι εἰς ἀπόδειξιν, ὅτι ὁ Χριστὸς υἱὸς ἐστὶ τοῦ θεοῦ, καὶ θεὸς ἀληθινός, ὁ αὐτὸς δὲ θεὸς καὶ ἄνθρωπος. ἡ καὶ ἑτέρων ἀποδείξεων καὶ μαρτυριῶν ἔτι χρεία ἐστίν, ὡς ἐμοί γε δοκεῖ, ὅτι καὶ τοῖς πᾶσιν ἀγνώμοσιν ἀρκεταί εἰσιν. ἀλλ᾽ ὅμως καὶ ἔτι πειράσομαι δεῖξαι πρὸς σὲ τὸν ἡμέτερον φίλον, τὴν περὶ τούτου ἀλήθειαν, ὡς καὶ πρώην. ὁ Μωσῆς ἐκεῖνος ὁ μέγας ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ ὤν, ἐθεάσατο βάτον καιομένην. ἐπὶ πλείοσι δὲ ἡμέραις θεωρῶν αὐτὴν καιομένην μὲν, μὴ καταφλεγομένην δὲ, διελογίζετο καθ᾽ ἑαυτὸν, τί βούλεται τοῦτο, ὅτι ἡ βάτος καίεται μὲν ἐπὶ ἡμέραις τοσαύταις, οὐ κατακαίεται δέ; ἀπελθὼν ἴδω, τί τὸ ἐξαίσιον τοῦτο καὶ θαυμαστόν. καὶ πλησίον γενόμενος τῆς βάτου, ἤκουσε φωνῆς οὐρανόθεν αὐτῷ ἐνεχθείσης, καὶ λεγούσης, Μωσῆ, Μωσῆ, λῦσον τὸ ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου. ὁ γὰρ τόπος, ἐν ᾧ σὺ ἕστηκας, γῆ ἁγία ἐστί. τί γοῦν ἕτερον δηλοῖ ἡ καιομένη βάτος καὶ μὴ καταφλεγομένη, καὶ τί ὁ λόγος ὁ λέγων, λῦσον τὸ ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου; ἢ ὅτι ἡ μὲν βάτος ἡ καιομένη εἰκόνιζε καὶ προετύπου τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν παρθένον, τὴν γεννήσασαν τὸν υἱὸν καὶ λόγον τοῦ θεοῦ κατὰ σάρκα; ὥσπερ γοῦν ἐκαίετο μὲν ἡ βάτος, οὐ κατεφλέγετο δὲ, οὕτω καὶ ἡ ἁγία παρθένος, δεξαμένη τὸν τοῦ θεοῦ υἱὸν καὶ λόγον, τῷ πυρὶ τῆς θεότητος οὐ κατεφλέχθη, φυλαχθεῖσα ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ἐπεὶ ἀνθρωπίνης δυνάμεως τοῦτο ὅλως οὐκ ἔστι. τὸ δὲ, λῦσον τὸ ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου, τοῦτο ἐδήλου, ὅτι τοὺς μέλλοντας μυσταγωγηθῆναι περί τε τῆς παρθενίας καὶ τῆς σαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ, οὐ χρὴ ἔχειν μεθ᾽ ἑαυτῶν νεκρόν τι μέρος, διατειχίζον αὐτοὺς τοῦ θεοῦ, ἤτοι παρεφθαρμένον νοῦν καὶ νεκρὸν τῇ γνώσει τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ ζῶντα καὶ ὑγιαίνοντα, ὥσπερ καὶ τῷ Μωσῆ. τὸ γὰρ Μωσέως ὑπόδημα νεκροῦ ζώου δέρμα ὑπῆρχε. καὶ διὰ τοῦτο ἐρρέθη, λῦσον αὐτό. ἔτι ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς Ναβουχοδονόσορ ἐνυπνιασθεὶς, ἐπελάθετο τοῦ ὁράματος, καὶ περισυνάξας πάντας τοὺς μάγους Χαλδαίων, καὶ πάντας ἐπαοιδοὺς γαζαρηνούς, ἤρετο αὐτοῖς, τί τε ἦν ὃ ἑώρακεν ἐνύπνιον, καὶ τίς ἡ σύγκρισις τούτου. οἱ δὲ ἀγνοοῦντες τὸ ἐνύπνιον καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ, ἐδυσχέραινον. ὁ δὲ βασιλεὺς ὠργίζετο κατ᾽ αὐτῶν. ὅμως μέντοι δέδωκεν αὐτοῖς ὡρισμένας ἡμέρας τινὰς ἐπὶ τῷ εὑρεῖν καὶ δηλῶσαι, τί τε ἦν ὅπερ ἑώρακε κατὰ τοὺς ὕπνους, καὶ τίς ἡ σύγκρισις τούτου. καὶ εἴπερ γένηται τοῦτο κατὰ τὴν εἰς τοῦτο ζήτησιν αὐτοῦ, ἵνα λάβωσι παρ᾽ αὐτοῦ καὶ πολλὰς καὶ μεγάλας τὰς δωρεάς. εἰ δ᾽ οὖν, θάνατος αὐτῶν ἔσται ἡ τιμωρία. ἀλλὰ καὶ οἱ παῖδες, καὶ φίλοι, καὶ οἱ γνήσιοι τούτων, τὴν αὐτὴν δίκην ὑποστήσονται. τῶνδε μὴ δυναμένων τοῦτο ποιῆσαι, ἀλλὰ μᾶλλον κοπτομένων καὶ ὀλοφυρομένων τὴν ἑαυτῶν ζωήν. πῶς γὰρ ἦν δυνατὸν ἐξαγγεῖλαι αὐτοὺς τῷ βασιλεῖ τό τε ἐνύπνιον καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ, μὴ πρότερον γνωρίσαντας τὸ ἐνύπνιον παρὰ τοῦ βασιλέως; ὁ Δανιὴλ ὁ προφήτης ἐν τῇ τῶν Βαβυλωνίων χώρᾳ αἰχμάλωτος ἀχθεὶς ἐξ Ἱερουσαλὴμ μετὰ καὶ ἑτέρων κατ᾽ αὐτὸν τὸν καιρὸν Ἰουδαίων, καὶ γνωρίσας τὰ προσταχθέντα παρὰ τοῦ βασιλέως, ἀπέρχεται πρὸς Ἀριὼχ ἄρχοντα Περσῶν, ὃν κατέστησεν ὁ βασιλεὺς ἀπολέσαι τοὺς σοφοὺς Βαβυλῶνος, διὰ τὸ μὴ δυνηθῆναι αὐτοὺς εὑρεῖν τὸ ἐνύπνιον. καὶ εἶπεν αὐτῷ, τοὺς σοφοὺς Βαβυλῶνος μὴ ἀπολέσῃς, εἰσάγαγε δέ με ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, καὶ τὸ ὅραμα καὶ τὴν τούτου σύγκρισιν ἐρῶ τῷ βασιλεῖ. τότε ὁ Ἀριὼχ σπουδῇ μεγάλῃ εἰσῆξε τὸν προφήτην ἐνώπιον τοῦ βασιλέως. καὶ ὁ βασιλεὺς φησὶ πρὸς αὐτὸν, δύνασαί μοι Δανιὴλ ἐξαγγεῖλαι τὸ ἐνύπνιον ὅπερ εἶδον κατ᾽ ὄναρ, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ; ἀπεκρίθη Δανιὴλ, τὸ μυστήριον ὦ βασιλεῦ ὃ σὺ ἐπερωτᾷς, οὐκ ἔστι σοφῶν ἀνθρώπων καὶ μάγων, καὶ ἐπαοιδῶν δυναμένων ἐξαγγεῖλαι σοί, ἀλλ᾽ ἔστι θεοῦ μόνου τοῦ ἐν οὐρανῷ ἀποκαλύπτοντος μυστήρια. ὁ θεὸς, φησίν, ἐγνώρισε τῷ βασιλεῖ Ναβουχοδονόσορ, ἃ δεῖ γενέσθαι ἐπ᾽ ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν. οἱ διαλογισμοί σου ἐπὶ τῆς κοίτης σου ἀνέβησαν, τί δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα. σὺ βασιλεῦ ἐθεώρεις, καὶ ἰδοὺ εἰκὼν μία μεγάλη, καὶ ἡ πρόσοψις αὐτῆς ὑπερφερής, ἑστῶσα πρὸ προσώπου σου, καὶ ἡ ὅρασις αὐτῆς φοβερά. εἰκὼν, ἧς ἡ κεφαλὴ χρυσίου καθαροῦ. αἱ χεῖρες, καὶ τὸ στῆθος καὶ οἱ βραχίονες αὐτῆς, ἀργυροῖ. ἡ κοιλία καὶ οἱ μηροί, χαλκοῖ. καὶ αἱ κνῆμαι, σιδηραῖ. οἱ πόδες μέρος μέντοι σιδηροῦν, μέρος δέ τι ὀστράκου. ἐθεώρεις βασιλεῦ, ἕως ὅτου ἀπεσχίσθη ἀπὸ ὄρους λίθος ἄνευ χειρῶν, καὶ ἐπάταξε τὴν εἰκόνα ἐπὶ τοὺς πόδας τοὺς σιδηροῦς καὶ ὀστρακίνους, καὶ ἐλέπτυνεν αὐτοὺς εἰς τέλος. τότε ἐλε-

πτύνθησαν

ἐλεπτύνθησαν εἰσάπαξ ὁ σίδηρος, τὸ ὄστρακον, ὁ χαλκός, ὁ ἄργυρος, ὁ χρυσός, καὶ ἐγένοντο ὡσεὶ κονιορτὸς ἀπὸ ἅλωνος θερινῆς. καὶ ἐξῆρεν αὐτὰ τὸ πλῆθος τοῦ πνεύματος, καὶ πᾶς τόπος οὐχ εὑρέθη ἐν αὐτοῖς. καὶ ὁ λίθος ὁ πατάξας τὴν εἰκόνα, ἐγένετο εἰς ὄρος μέγα. καὶ ἐπλήρωσε πᾶσαν τὴν γῆν. τοῦτό ἐστι τὸ ἐνύπνιον, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ ἐροῦμεν ἔμπροσθεν τοῦ βασιλέως. καὶ μετὰ τὸ ἐξηγήσασθαι τὸν προφήτην τὰς βασιλείας τὰς μελλούσας γενέσθαι, ἃς ἐδήλου ὅ τε χρυσός, ὁ ἄργυρος, ὁ χαλκός, ὁ σίδηρος, καὶ τὸ ὄστρακον, τότε λέγει τῷ βασιλεῖ, ἀναστήσει ὁ θεὸς τοῦ οὐρανοῦ βασιλείαν, ἥ τις εἰς τοὺς αἰῶνας οὐ διαφθαρήσεται, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ λαῷ ἑτέρῳ οὐχ ὑπολειφθήσεται, καὶ λεπτυνεῖ καὶ λικμήσει πάσας τὰς βασιλείας, καὶ αὐτὴ ἀναστήσεται εἰς τοὺς αἰῶνας, ὃν τρόπον εἶδες, ὅτι ἐτμήθη ἀπὸ ὄρους λίθος ἄνευ χειρός, καὶ ἐλέπτυνε τὸ ὄστρακον, καὶ τὸν σίδηρον, τὸν χαλκόν, τὸν ἄργυρον, τὸν χρυσόν. ὁ θεὸς ὁ μέγας ἐγνώρισε τῷ βασιλεῖ ἃ δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα, καὶ ἀληθινὸν τὸ ἐνύπνιον, καὶ πιστὴ ἡ σύγκρισις αὐτοῦ. τότε ὁ βασιλεὺς ἐπὶ πρόσωπον πεσών, προσεκύνησε τῷ δανιήλ, καὶ εἶπεν, ἐπ' ἀληθείας ὁ θεὸς ὑμῶν, οὗτός ἐστι θεὸς θεῶν, καὶ κύριος τῶν βασιλέων, καὶ ἀποκαλύπτων μυστήρια, ὅτι ἠδυνήθης ἀποκαλύψαι μοι τὸ μυστήριον τοῦτο. ποία γοῦν ἐστι βασιλεία ἀνθρώπου, ἥ τις εἰς τὸν αἰῶνα οὐ διαφθαρθήσεται; πάντως οὐδεμία. οὐδὲ γὰρ χωρεῖ τοῦτο τῇ ἀνθρωπείᾳ φύσει. ἀλλὰ τί; ἐγώ σοι ἐρῶ, τὸ ὄρος ἐστὶν ἡ ἁγία παρθένος, ἡ γεννήσασα τὸν υἱὸν καὶ λόγον τοῦ θεοῦ κατὰ σάρκα. ὁ δὲ λίθος ὁ τμηθεὶς ἀπὸ τοῦ ὄρους ἄνευ χειρῶν, ἐστὶν ὁ χριστός, ὃς ἐγεννήθη μὲν ἐξ αὐτῆς, οὐκ ἐξ ἀνδρὸς δέ. τοῦτο ἐδήλου τό, ἄνευ χειρῶν. ὁ δὲ λίθος ὁ πατάξας τὴν εἰκόνα, τὸν χρυσὸν καὶ τἄλλα, καὶ γενόμενος εἰς ὄρος μέγα, καὶ πληρώσας τὴν γῆν, αὐτός ἐστιν ὁ χριστός, καὶ αὐτοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία ἡ διαμένουσα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἡ συντρίψασα τὸ κράτος τοῦ διαβόλου, καὶ καταλύσασα τὴν τῶν εἰδώλων προσκύνησιν. ὁ δὲ προφήτης ἡσαΐας οὑτωσὶ φησίν· ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ, μεθ' ἡμῶν ὁ θεός. καὶ πάλιν ὁ αὐτός, παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, καὶ υἱὸς ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐγεννήθη ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, θαυμαστὸς σύμβουλος, θεὸς ἰσχυρός, ἐξουσιαστής, ἄρχων εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. ἄξω γὰρ εἰρήνην ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας, εἰρήνην καὶ ὑγείαν αὐτῶν. μεγάλη ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ, καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ὅριον. εἶδες πῶς ὠνόμασε παιδίον, καὶ μεγάλης βουλῆς ἄγγελον, καὶ τ' ἄλλα ὅσα ἀπαριθμεῖ, ἅτινά εἰσι τοῦ ἀνθρώπου, ὃν ἀνελάβετο ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐκ τῆς παρθένου; τότε λέγει αὐτὸν θεὸν ἰσχυρόν, ἐξουσιαστήν, πατέρα τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ποιητὴν δηλονότι, καὶ ὅτι τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ὅριον, τουτέστι τέλος. περὶ γοῦν τῆς εἰρήνης καὶ τῶν ἑτέρων, ὧν κατὰ μέρος διέξεισιν ὁ παρὼν ἡσαΐας, ταῦτα πάντα ἐπεξεργασάμεθα ἐν τῇ πρὸ μικροῦ λεχθείσῃ τοῦ δαβὶδ προφητείᾳ, τῇ λεγούσῃ τό, εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου. ἀλλ' ὅμως σκόπει καὶ ἐνταῦθα τὴν συμπλοκὴν τῆς αὐτῆς προφητείας. καὶ γὰρ ἐν τῷ εἰπεῖν τὸν προφήτην τό, ἰδοὺ ἡ παρθένος τέξεται υἱόν, καὶ τὰ ἐξῆς, ἔδειξε τὸν ὑπὲρ φύσιν γεννηθέντα ἄνθρωπον ἐκ τῆς αὐτῆς ἁγίας παρθένου. ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν θαυμαστὸν σύμβουλον, ἔδειξε πρόσωπα δύο, τουτέστι τὸν πατέρα, καὶ τὸν τούτου υἱόν τε καὶ λόγον. καὶ ὅτι μία βουλή, μία θέλησις, μία δύναμις, μία γνῶσις ἐστὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ. θεὸς γὰρ βουλῆς οὐ δεῖται. τὸν δ' αὐτὸν υἱὸν τῆς παρθένου, λέγει θεὸν ἰσχυρόν, ἐξουσιαστήν, πατέρα τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, μὴ ἐχούσης τέλος τῆς τούτου εἰρήνης. καὶ τί ἕτερον ἔδειξεν ἡ αὐτὴ προφητεία, ἢ ὅτι τὸν αὐτὸν θεόν τε καὶ ἄνθρωπον, μίαν βουλήν τε καὶ γνῶσιν ἔχοντα μετὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρός; ὁ δὲ προφήτης ζαχαρίας γεννηθέντος ἰωάννου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, οὕτως εἴρηκε, καὶ σὺ παιδίον προφήτης ὑψίστου κληθήσῃ, προπορεύσῃ γὰρ πρὸ προσώπου κυρίου, ἑτοιμάσαι ὁδοὺς αὐτοῦ, τοῦ δοῦναι γνῶσιν σωτηρίας τῷ λαῷ αὐτοῦ, ἐν ἀφέσει ἁμαρτιῶν αὐτῶν, διὰ σπλάγχνα ἐλέους θεοῦ ἡμῶν. πάντως ὁ τοῦ ζαχαρίου υἱὸς ἰωάννης μέγας προφήτης εὑρίσκεται, καθὼς καὶ πάντες οἱ μουσουλμάνοι ὁμολογοῦσιν. τί δὲ προεφήτευσεν; ἄλλο οὐδὲν ἀναφαίνεται, ἢ περὶ τοῦ χριστοῦ, καθὼς καὶ προείπομεν. τίνα δὲ καλεῖ ὁ ζαχαρίας ὕψιστον; τὸν χριστόν. περὶ

αὐτοῦ καὶ γὰρ εἶπε τὸ, προφήτης ὑψίστου κληθήσῃ. ὅτι ἱερεμίας ὁ προφήτης οὑτωσὶ φησίν, οὗτος ὁ θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν ἰακὼβ τῷ παιδὶ αὐτοῦ, καὶ ἰσραὴλ τῷ ἠγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. μετὰ δὲ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη. αὕτη ἡ βίβλος τῶν προσταγμάτων τοῦ θεοῦ, εἶδες τὰς προφητείας λαμπούσας ὑπὲρ τὸν ἥλιον; ὅτι μὲν πάντες οἱ προφῆται διὰ διαφόρων λέξεων λέγουσι, πάντες δὲ συμφωνοῦσιν εἰς τὸ αὐτό, ἐπεὶ ὁ αὐτὸς θεός ἐστιν ὁ λαλῶν διὰ στόματος αὐτῶν, ἐστὶ τοιοῦτον ἐν. ἀλλ' ὅμως ὡς ἐν συνόψει εἴπομεν, ὅτε ἡσαΐας καὶ ἱερεμίας, ὁ μὲν τοι ἡσαΐας εἰπών, ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν καὶ ἐδόθη, ἐπήγαγε, θεὸς ἰσχυρός. ὁ δὲ ἱερεμίας εἰπών, ὅτι οὗτος ὁ θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν, λέγει, ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη. οὐ μόνον γὰρ περὶ τοῦ χριστοῦ προεφήτευσαν καὶ εἶπον οἱ προφῆται, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἁγίας αὐτοῦ μητρὸς καὶ παρθένου, ἅτινα διὰ τὸ πλῆθος εἰάθησαν. καὶ ἰδοὺ περὶ τῶν ὀπτασιῶν τῶν ἁγίων καὶ τῶν προφητικῶν ῥήσεων, ἱκανῶς εἰρήκαμεν. ἴδωμεν δὲ καὶ εἰς τὸ ἑξῆς τί βούλεται καὶ τὸ τέλος αὐτῶν, ὅπως ἀπεστάλη ἐξ οὐρανοῦ γαβριὴλ ὁ ἀρχάγγελος εὐαγγελίσασθαι τῇ ἁγίᾳ παρθένῳ μαρίᾳ τὴν σύλληψιν, καὶ ὅπως συνέλαβε τὸν τοῦ θεοῦ λόγον. καὶ ὑμεῖς ὁμολογοῦντες λέγετε, κἂν καὶ ὀρθῶς μὴ φρονοῦντες ἐστὲ περὶ τούτου, λέγοντες ὅτι ἄνθρωπον ψιλὸν ἐγέννησεν ἡ παρθένος, καὶ οὐ θεόν, ἀκολουθοῦντες τοῖς τοῦ νεστορίου δόγμασι. καὶ ὅτι ἄνθρωπος μὲν ἦν ὁ χριστός, ἄνθρωπος δὲ μέγας καὶ ἅγιος καὶ ὑψηλός, οἷος οὔτε πρὸ ἐκείνου ἐγένετο ἁγιώτερος αὐτοῦ, οὐδὲ μετὰ ταῦτα γεννήσεται, ἀλλ' αὐτός ἐστιν ὁ πάντων ἀνθρώπων ἁγιώτερος. ἡμεῖς δὲ πιστεύομεν καὶ φρονοῦμεν καὶ λέγομεν, ὅτι αὐτὸς ὁ χριστὸς αὐτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὁ ἀληθὴς θεός, ὁ γεννηθεὶς ἐκ τῆς ἀεὶ παρθένου μαρίας ἄνευ ἀνδρός, ὁ υἱὸς ὢν τοῦ θεοῦ, καὶ θεὸς προαιώνιος, λαβὼν σάρκα ἐξ αὐτῆς, καὶ γενόμενος ἄνθρωπος, ὃν καὶ πιστεύομεν εἶναι θεόν τε καὶ ἄνθρωπον. παρελάβομεν δὲ ταῦτα καὶ ἐδιδάχθημεν ἀπό τε τοῦ προφήτου μωϋσέως, τοῦ δαβίδ, καὶ πάντων τῶν προφητῶν τῶν γεγονότων ἀπό τε τοῦ μωϋσέως, μέχρις ἂν ἔλθῃ ὁ χριστός, ὁ παρ' ἐκείνων προφητευόμενος. ἀλλὰ δὴ καὶ τῶν πρὸ τοῦ μωσέως ἁγίων, τῶν θεασαμένων τὰς ὀπτασίας, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ χριστοῦ, καὶ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν τε καὶ διδασκάλων, καὶ τῶν θαυμάτων καὶ πραγμάτων τῶν λαμψάντων ὑπὲρ τὸν ἥλιον, καθὼς ἔμπροσθεν εἴπομεν, καὶ ἔτι λαλήσομεν. συλλαβούσης γοῦν τῆς παρθένου, ὡς ἀνωτέρω εἰρήκαμεν, ἐπέστη καιρὸς ὁ τῆς γεννήσεως αὐτῆς, καὶ εἰς βηθλεὲμ ἀπελθοῦσα ἡ παρθένος, ἔτεκε τὸν χριστόν, καὶ ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτνῃ τῶν ἀλόγων. τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν διὰ ἡσαΐου τοῦ προφήτου λέγοντος, τάδε λέγει κύριος, ἔγνω βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ, ἰσραὴλ δέ με οὐκ ἔγνω. ἐν γοῦν τῇ ὥρᾳ τῆς τοῦ χριστοῦ γεννήσεως, κατῆλθεν ἐκ τῶν οὐρανῶν πλῆθος ἀγγέλων, καὶ ὕμνησαν λέγοντες, δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. καὶ εὑρεθέντες ποιμένες ποιμαίνοντες τὰ ποίμνια αὐτῶν, καὶ ἰδόντες τὴν τῶν ἀγγέλων ὀπτασίαν, ἀκούσαντες δὲ καὶ τῶν ὕμνων αὐτῶν, ἐφοβήθησαν φόβον μέγαν. εἶπε δὲ πρὸς αὐτοὺς ὁ ἄγγελος, μὴ φοβεῖσθε. ἰδοὺ εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν μεγάλην, ἥτις ἐστὶ παντὶ τῷ λαῷ, ὅτι ἐτέχθη ἡμῖν σωτήρ, ὅς ἐστι χριστὸς κύριος ἐν πόλει δαβίδ. καὶ τοῦτο ὑμῖν τὸ σημεῖον, εὑρήσετε βρέφος ἐσπαργανωμένον κείμενον ἐν φάτνῃ. καὶ ἀπελθόντες εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ, εἶπον ὅσα ἤκουσαν, καὶ εἶδον παρὰ τῶν ἀγγέλων. σκόπει γοῦν τί βούλεται ὁ παρὰ τῶν ἀγγέλων ὕμνος καὶ λόγος, ὁ λέγων, δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. οὐδὲν ἕτερον, ἢ ὅτι παραβάντος τοῦ ἀδὰμ τὴν ἐντολὴν τοῦ θεοῦ, ἐγένετο εἰς αὐτὸν ἐγκατάλειψις παρὰ θεοῦ. κἀντεῦθεν ἀπέστη τῆς φιλίας αὐτοῦ πᾶσα κτίσις, ἐπεὶ οἱ ἐκ τοῦ ἀδὰμ γεννηθέντες ἤρξαντο ἐργάζεσθαι καὶ πράττειν τὰ ἐναντία, καὶ ὁ τούτου υἱὸς κάϊν ἐφόνευσε τὸν ἴδιον ἀδελφὸν ἄβελ. προϊόντος δὲ τοῦ καιροῦ, οὐ μόνον ἀνδροφόνοι, καὶ πάσης κακίας καὶ ἀσελγείας ἐγένοντο πεπληρωμένοι οἱ ἄνθρωποι, καθὼς ὁ ἐπὶ τοῦ νῶε κατακλυσμός, καὶ ἐπὶ τοῦ ἀβραὰμ ἡ τῶν σοδόμων καταστροφή, καὶ ὁ ἐξ οὐρανοῦ ἐμπρησμὸς ἐδίδαξεν, ἀλλὰ καὶ παντελῶς ἀθετήσαντες τὸν θεὸν τὸν ποιητὴν καὶ πλάστην αὐτῶν, προσεκύνησαν τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς εἰδώλοις. καὶ διὰ τοῦτο πᾶσα ἡ κτίσις

ἀπεστράφη

ἀπεγράφη τοῦ ἄνθρωπου, καὶ ἐχθρὸν τοῦ θεοῦ ἐλογίσθη αὐτὸν, πρῶτον μὲν οἱ ἄγγελοι, ἔπειτα τὰ ἄλογα ζῶα, καὶ ἡ ἄψυχος ὕλη. καὶ δῆλον ἀπὸ τούτου, ὅτι πάντα τὰ ζῶα, τά τε πετεινὰ, τά τε τετράποδα, καὶ οἱ ἰχθύες, πρὸ τῆς παραβάσεως παντελῶς εὐείσηκον ὑπακούοντα τῷ τοῦ ἀδὰμ θελήματι. μετὰ δὲ τὴν παράβασιν οὐ μόνον οἱ ἐν τῷ οὐρανῷ εὑρισκόμενοι ἄγγελοι ὡς ἐχθρὸν αὐτὸν ἀπεγράφησαν, ἀλλὰ καὶ τὰ ζῶα, ἅτινα πρότερον ὑπέκειντο μὲν τῷ τοῦ ἀδὰμ θελήματι, ὕστερον δὲ οὐ μόνον ἔφευγον ἀπ' αὐτοῦ καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντων ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τὰ θηρία ὡς ἐχθρὸν καὶ πολέμιον ἔβλεπον τὸν ἄνθρωπον. καὶ ὃν πρότερον προσεκύνουν, ὕστερον ἀπέκτεινον. καὶ τίς χρεία λέγειν περὶ ἀγγέλων οὐρανοῦ τε καὶ γῆς καὶ ζώων καὶ θηρίων; αὐτὸ τὸ τοῦ ἀνθρώπου σῶμα ἐπανέστη κατὰ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ οἷον ὥσπερ τινῶν δύο ἐχθρῶν καὶ πολεμίων εὑρεθέντων ἐν ἑνὶ οἴκῳ, καὶ μαχομένων πρὸς ἀλλήλους, νικᾷ ὁ ἰσχυρότερος· οὕτως ἦν μαχομένη καὶ ἡ ψυχὴ μετὰ τῶν σωματικῶν ἐπιθυμιῶν τε καὶ ὀρέξεων. ἀλλ' ἔρημος οὖσα ἡ ψυχὴ τῆς τοῦ θεοῦ βοηθείας, ὑπέκειτο τῷ σώματι, καὶ ἡ τάξις ἀντέστραπται. καὶ ἡ πρότερον δέσποινα δημιουργηθεῖσα, ὕστερον δούλη καὶ θεράπαινις τῶν ἡδονῶν ἀναφαίνεται. ἡ δὲ τοῦ χριστοῦ γέννησις, ἤτοι ἡ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ἐνανθρώπησις, ἥνωσε τά τε ἐν οὐρανῷ, τά τε ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ ἰδόντες οἱ ἄγγελοι τὴν τοῦ θεοῦ ἄφατον συγκατάβασιν, ὅτι θεὸς ὢν ἔλαβε σάρκα δι' οἰκείαν ἀγαθότητα, καὶ τὴν ἐχθρὰν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ κάτω κειμένην, ἀνέλαβε καὶ ἥνωσε τῇ αὐτοῦ θεότητι, καὶ ἡγίασε καὶ ὕψωσε. τοῦτο θεασάμενοι οἱ ἄγγελοι, καὶ θαυμάσαντες, καὶ ἐκπλαγέντες τὸ μέγα τοῦτο καὶ ἐξαίσιον θαῦμα, καὶ ὑπὲρ φύσιν πρᾶγμα, ἐβόησαν δοξάσαντες τὸν θεὸν, καὶ εἶπον, δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ. ἰδόντες δὲ μετὰ τῶν ἀνθρώπων ἕνωσιν τῶν ἀγγέλων, καὶ τὴν πολυχρόνιον ἐχθρὰν λυθεῖσαν, εἶπον, ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. καὶ ἐπληρώθη ἡ τοῦ δαβὶδ προφητεία ἡ λέγουσα, εὐφραινέσθωσαν οἱ οὐρανοὶ, καὶ ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ. ἀνήγγειλαν οἱ οὐρανοὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ εἴδοσαν πάντες οἱ λαοὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ. προσκυνήσατε αὐτῷ πάντες ἄγγελοι αὐτοῦ, τὰ ὄρη ἀγαλλιάσονται ἀπὸ προσώπου κυρίου, ὅτι ἔρχεται, ὅτι ἔρχεται κρῖναι τὴν γῆν, κρινεῖ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ λαοὺς ἐν εὐθύτητι. σκόπει συμφωνίαν προφητῶν καὶ ἀγγέλων. ὥσπερ τι μέλος μουσικὸν ἐναρμόνιον εἶπεν ὁ προφήτης, εὐφραινέσθωσαν οἱ οὐρανοί. εἶπον οἱ ἄγγελοι, δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ. εἶπεν ὁ προφήτης, καὶ ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ. εἶπον οἱ ἄγγελοι, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. ὅμοιον δὲ τούτῳ ἐστὶ τὸ, ἀνήγγειλαν οἱ οὐρανοὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ εἴδοσαν πάντες οἱ λαοὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ. καὶ ὁ μὲν μωϋσῆς εἶπεν, εὐφράνθητε οὐρανοὶ ἅμα αὐτῷ, προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι αὐτοῦ. ὁ δὲ δαβὶδ οὑτωσὶ, προσκυνήσατε αὐτῷ πάντες ἄγγελοι αὐτοῦ, οἵτινες προσκυνοῦντες ἔλεγον τὸ, δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ. τί βούλεται ὁ ἀναδιπλασιασμὸς τὸ, ὅτι ἔρχεται, ὅτι ἔρχεται κρῖναι τὴν γῆν; οὐδὲν ἄλλο, ἢ ὅτι τὸ μὲν πρῶτον εἰπεῖν οὕτως ἁπλῶς, ὅτι ἔρχεται, ἐδήλωσε τὴν εἰς τὸν κόσμον τοῦ σωτῆρος ἔλευσιν, ἥτις οὐκ ἦν μετὰ τῆς οἰκείας ἀξίας, ἀλλ' ἐν εὐτελεῖ καὶ ταπεινῷ τῷ σχήματι. καὶ συμφωνεῖ τῷ κυρίῳ λέγοντι, ἐγὼ οὐκ ἦλθον ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον. τῷ δὲ εἰπεῖν, ὅτι ἔρχεται κρῖναι τὴν γῆν, ἔδειξε τὴν εἰς τὸν κόσμον δευτέραν τοῦ χριστοῦ παρουσίαν. τότε καὶ γὰρ μέλλει κρῖναι τὴν γῆν, συμφωνεῖ δὲ αὐτὸ τῷ τοῦ κυρίου ῥητῷ λέγοντι, ὅταν ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθήσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καὶ συναχθήσονται ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἀφοριεῖ αὐτοὺς ὥσπερ ὁ ποιμὴν ἀφορίζει τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων, καὶ στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ ἐρίφια ἐξ εὐωνύμων, καὶ ἀποδώσει πᾶσι κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. ἤγουν τοῖς μὲν ἐναντία τοῦ εὐαγγελίου καὶ κακῶς πράξασι κόλασιν ἀτελεύτητον, τοῖς δὲ κατὰ τὸν εὐαγγελικὸν νόμον καὶ καλῶς πολιτευσαμένοις ζωὴν αἰώνιον, καὶ τὸν παράδεισον, καὶ ἀγαθὰ τέλος μὴ ἔχοντα. εἶδες ἐν βραχέσι ῥήμασι βάθος νοημάτων, καὶ οἷον ὥσπερ χρυσῆν τινα ἅλυσιν, ἧς ἡ κεφαλὴ ἀφικνεῖται εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ εἷς κρίκος ἔχεται τοῦ ἑτέρου· οὕτω μοι νόει καὶ πᾶσαν τὴν θείαν γραφήν. πάντες γὰρ οἱ προφῆται ἀπό τε τοῦ ἀβραὰμ καὶ μωσέως ἕως τοῦ χριστοῦ τὰ αὐτὰ εἶδον, τὰ αὐτὰ λέγουσι, τὰ αὐτὰ

γράφουσι. καὶ πάντες ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος τὰ αὐτὰ περὶ τοῦ χριστοῦ προφητεύουσι. καὶ ταῦτα μὲν οὕτως. ἐν δὲ τῇ τοῦ χριστοῦ γεννήσει, ἐκ τῆς περσίδος χώρας μάγοι ἐκ θείας γνώσεως καὶ ἀποκαλύψεως ἔγνωσαν, ὅτι θεὸς γεννᾶται, καὶ ὑπὲρ φύσιν ἄνθρωπος. οἱ δὲ μάγοι οὐκ ἦσαν οἱ τυχόντες, ἀλλὰ αὐθένται καὶ τοπάρχαι. γνόντες γοῦν ἅπερ ἔγνωσαν, ἀνελογίσαντο καθ᾽ ἑαυτοὺς, ὅπως ἐλθόντες προσκυνήσωσι τὸν βασιλέα, καὶ δῶρα τούτῳ προσφέρωσι. ταῦτα δὲ αὐτῶν ἐνθυμηθέντων, καὶ διαπορουμένων πῶς ἂν τύχωσι τοῦ ἐφετοῦ, ἐξ ἀλλοδαπῆς καὶ γὰρ χώρας ἐτύγχανον, καὶ οὐκ εἶχον τὸν ὁδηγήσοντα, ἐφάνη ἔμπροσθεν αὐτῶν ἀστὴρ, καὶ ἤρξατο ὁδηγεῖν αὐτοὺς νύκτα τε καὶ ἡμέραν. ἠκολούθησαν τοίνυν τῷ ἀστέρι ἀπὸ περσίδος μέχρι τῆς παλαιστίνης. καὶ ἐλθόντων εἰς ἱεροσόλυμα, ἐκρύβη ἀπ᾽ αὐτῶν ὁ ἀστήρ. τί δηλοῦντος τοῦ πράγματος; ἵνα μὴ ἔχοντες τὸν ὁδηγοῦντα αὐτοῖς, λαλήσωσι περὶ τοῦ χριστοῦ. καὶ τοῖς πᾶσι κατάδηλος γένηται ἡ τούτου γέννησις. ὡς γοῦν ἀπέστη ἀπὸ τῶν μάγων, ὡς εἴρηται, ὁ ἀστὴρ, ἤροντο ποῦ ἐστιν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων; εἴδομεν γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα ἐν τῇ ἀνατολῇ, καὶ ἤλθομεν προσκυνῆσαι αὐτῷ. τοῦτο ἀκούσας ὁ τότε βασιλεὺς ἡρώδης, ἐταράχθη, καὶ πᾶσα ἱεροσόλυμα μετ᾽ αὐτοῦ. καὶ συναγαγὼν πάντας τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς τοῦ λαοῦ, ἐπυνθάνετο ποῦ ὁ χριστὸς γεννᾶται; οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ, ἐν βηθλεὲμ τῆς ἰουδαίας. οὕτω γὰρ γέγραπται διὰ τοῦ προφήτου μιχαίου, καὶ σὺ βηθλεὲμ γῆ ἰούδα, οὐδαμῶς εἶ ἐλαχίστη ἐν τοῖς ἡγεμόσιν ἰούδα. ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγούμενος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν ἰσραὴλ, καὶ αἱ ἔξοδοι αὐτοῦ ἀφ᾽ ἡμερῶν ἀρχαίων. Βλέπεις πῶς εὑρίσκονται γεγραμμένα τὰ τοῦ χριστοῦ παρὰ τῶν προφητῶν; μὴ μόνον γὰρ ὅσα ἀνέβαινεν εἰς αὐτὸν τὸν χριστὸν προεῖπον, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ τόπου οὗ ἔμελλε γεννηθῆναι. τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, καὶ σὺ βηθλεὲμ γῆ ἰούδα, οὐδαμῶς εἶ ἐλαχίστη. ὅτι σὺ ἡ πρώην ἐλαχίστη ὑπάρχουσα καὶ εὐτελὴς καὶ οὐδαμινὴ (τοιοῦτον γὰρ εὑρίσκεται τὸ χωρίον) ἐπεὶ ὁ χριστὸς ἔμελλεν γεννηθῆναι ἐν σοὶ, οὐκέτι ὑπάρχεις ὡς τὸ πρώην εὐτελὴς καὶ μικρὰ, ἀλλ᾽ ἔνδοξος καὶ περιφανὴς, καὶ παρὰ πολλῶν τιμωμένη. τὸ δὲ ἐκ σοῦ ἐξελεύσεται ἡγούμενος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τοῦ ἰσραὴλ, οὐ διὰ τὸν τῶν ἑβραίων λαὸν λέγει ὁ προφητικὸς λόγος. προαποδέδεικται γὰρ, ὅτι ἀνάξιοι τυγχάνοντες ὁ τῶν ἑβραίων λαὸς, ἀπεξεβλήθησαν καὶ ἐξωστρακίσθησαν ἀπὸ τοῦ θεοῦ, καὶ υἱοὶ τοῦ διαβόλου ἐκλήθησαν. ἀλλὰ τὰ ἔθνη ὀνομάζει λαὸν θεοῦ καὶ ἰσραήλ. ὃ περὶ αὐτῶν εἶπεν ὁ προφήτης, ὅτι ἐξελεύσεται ἡγούμενος ἐκ τῆς βηθλεὲμ, τουτέστιν ὁ χριστὸς, ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν ἰσραὴλ, δηλονότι τὰ ἔθνη. ποῖος γὰρ ἄλλος ἡγούμενος ἐξῆλθεν ἐκ βηθλεὲμ, εἰ μὴ ὁ χριστός; καὶ τίνας ἐποίμανεν, εἰ μὴ τὰ ἔθνη, καὶ πάντας τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας. τὸ δὲ αἱ ἔξοδοι αὐτοῦ ἀφ᾽ ἡμερῶν ἀρχαίων, τὴν αὐτοῦ θεότητα δηλοῖ. τίς γὰρ τῶν ἀνθρώπων δύναται εὑρεθῆναι τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ἀφ᾽ ἡμερῶν ἀρχαίων; πάντως οὐδεὶς ἕτερος, ἢ ὁ θεός. διά τοι τοῦτο καὶ ὁ δαβὶδ προφητεύων ἔλεγεν, ὅτι οὐ μὴ δώσω ὕπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, καὶ τοῖς βλεφάροις μου νυσταγμὸν, καὶ ἀνάπαυσιν τοῖς κροτάφοις μου, ἕως οὗ εὕρω τόπον τῷ κυρίῳ, σκήνωμα τῷ θεῷ ἰακώβ. ἰδοὺ ἠκούσαμεν αὐτὴν ἐν εὐφραθᾷ, εὕρομεν αὐτὴν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ δρυμοῦ. εἰσελευσώμεθα εἰς τὰ σκηνώματα αὐτοῦ, προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ. πρόσεξον τὸν προφήτην, ἀπεκαλύφθη παρὰ θεοῦ, ὅτι ὁ υἱὸς αὐτοῦ τοῦ θεοῦ μέλλει γεννηθῆναι ἐκ τῆς παρθένου, καὶ θεὸς ὢν ἀληθὴς, μέλλει γενέσθαι καὶ ἄνθρωπος ἀληθὴς, καθὼς ἐκ τῶν πολλῶν αὐτοῦ προφητειῶν εἰρήκαμεν μερικῶς. καὶ τίς χρεία ἑτέρων; περὶ δὲ τῆς παρθένου οὕτως εἴρηκεν, ἄκουσον θύγατερ, καὶ ἴδε, καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου, καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου. τοῦ γὰρ δαβὶδ θυγάτηρ ἦν ἡ ἁγία μαρία. καὶ διὸ ἔμελλεν ἀκοῦσαι τὸν τοῦ ἀρχαγγέλου γαβριὴλ λόγον, λέγει, κλῖνον τὸ οὖς σου. διὰ δὲ τὴν ἄρρητον χαρὰν, ἣν ἔμελλε δέξασθαι, καὶ ὅτι ἀπὸ τοῦ νῦν τὰ παλαιὰ ὡς ἀτελῆ μέλλουσι γενέσθαι ἀργὰ καὶ ἄπρακτα, ὁ δὲ τοῦ κυρίου νέος νόμος καὶ ἡ διαθήκη μέλλει λάμψειν ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, ἔφη, καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου, καὶ πρόσεχε τὰ νέα ἐρχόμενα. καὶ ταῦτα μὲν τῇ παρθένῳ. ἐπεὶ δὲ, ὡς εἴρηται, εἶδε τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ἄνθρωπον γενόμενον, καὶ τὴν

τὴν δὲ αὐτοῦ θυγατέρα τεξομένην αὐτὸν, ἐζήτησεν ἵνα δείξῃ αὐτῷ ὁ θεός, καὶ τὸν τόπον ἔνθα ἔμελλε γεννηθῆναι ὁ χριστός. ἐζήτησε δὲ τοῦτο μετὰ τοσαύτης παρακλήσεως καὶ σπουδῆς, ὅτι οὔτε ἤσθιεν, οὔτε ἐκάθευδεν, οὔτε ἀνεπαύετο, μέχρις ἂν ἀπεκαλύφθη παρὰ θεοῦ καὶ τὸν τῆς γεννήσεως τόπον. τότε τοίνυν προφητεύσας εἶπεν, ἰδοὺ ἠκούσαμεν αὐτὴν ἐν ἐφραθᾶ, τουτέστιν ἐν Βηθλεέμ. εὕρομεν αὐτὴν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ δρυμοῦ, τὴν αὐτὸν τόπον πάλιν δηλῶν. τότε λέγει, εἰσελευσόμεθα εἰς τὰ σκηνώματα αὐτοῦ, προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον, οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ. τὸ εἰσελευσόμεθα εἰς τὰ σκηνώματα αὐτοῦ, ὡς εὐτελῆ καὶ μὴ ἔχοντα ψήφισμά τι, εἶπε. σκηνὴ γὰρ λέγεται τὸ προσφάτως γενόμενον, καὶ μετ᾿ ὀλίγον λυόμενον οἴκημα. προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον, οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ. τίς ἐστι χρεία, ἵνα περὶ τούτου ἐρῶ ἐγώ; ἐρωτῶ δέ σε, ὁ προφήτης ὁ μέγας Βασιλεὺς, ὁ παρὰ τοῦ θεοῦ μαρτυρηθεὶς, οὕτω γὰρ περὶ αὐτοῦ εἴρηκεν ὁ θεός, εὗρον δαβὶδ, καὶ τὰ ἑξῆς, τίνα προσεκύνησε; καὶ οὐ μόνον αὐτὸν τὸν γεννηθησόμενον, ἀλλὰ καὶ τὸν τόπον, οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ; οὕτως ἁπλῶς ἄνθρωπον, ὡς ἕνα τῶν πολλῶν; καὶ τίς τοσοῦτον ἀναίσθητος, μᾶλλον δὲ ἐγκαταλελειμμένος παρὰ θεοῦ, ὥστε καὶ νομίσαι αὐτό; ἀλλὰ καθὼς καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, τὸν αὐτὸν ἔλεγε θεὸν καὶ ἄνθρωπον, οὕτω καὶ ἐν τῇ τοῦ τόπου θεωρίᾳ. καὶ συμφωνεῖ μετὰ τοῦ προφήτου ἰωάννου, ὅτι αὐτὸς μὲν εἶπεν, ὅτι προσκυνεῖ τὸν τόπον, οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ. ἐκεῖνος δὲ, ὅτι οὐκ εἰμὶ ἄξιος, ἵνα βαστάσω τὰ ὑποδήματα τοῦ ὀπίσω μου ἐρχομένου. Βλέπεις, πῶς καὶ ἐν τοῖς μεγάλοις καὶ ἐν τοῖς μικροῖς πάντες ὁμοφωνοῦσιν οἱ προφῆται, καὶ προσκυνοῦσι καὶ μεγαλύνουσι, καὶ οὐδεὶς τῶν προφητῶν ἐστιν, ὃς μετὰ τὸ προφητεῦσαι καὶ εἰπεῖν περὶ τοῦ χριστοῦ, οὐδὲν δείκνυσιν ἑαυτὸν μικρὸν καὶ εὐτελῆ, καὶ οὐδενὸς ἄξιον λόγου. καθὼς καὶ ἀβραὰμ γῆν καὶ σποδὸν ἐκάλεσεν ἑαυτόν. οὐ μόνον δὲ ὁ μιχαίας καὶ ὁ δαβὶδ εἶπε περὶ τῆς Βηθλεέμ, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἕτεροι εἶπον, οὓς καὶ παρῃτησάμεθα ἑκόντες διὰ τὸ πολὺ τῆς γραφῆς, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῖς ἄλλοις. ἀλλ᾿ ἰτέον ἔνθα τὸν τῶν μάγων λόγον καταλείψαντες ἐσμέν. τότε ἡρώδης ἀκούσας, ὅτι ἐν Βηθλεὲμ γεννᾶται ὁ χριστὸς, ἐγίνωσκον γὰρ παρὰ τῶν προφητῶν οἵ τε ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς τοῦτο, λάθρα καλέσας τοὺς μάγους, λέγει πρὸς αὐτοὺς, ἀπελθόντες ἐξετάσατε περὶ τοῦ παιδίου, ἐπ᾿ ἂν δὲ εὕρητε, ἀπαγγείλατέ μοι, ὅπως κἀγὼ ἐλθὼν, προσκυνήσω αὐτῷ. τοῦτο δὲ εἶπε ψευδόμενος. ἐνόμιζε γὰρ, ὅτι ἐπεὶ Βασιλεὺς γεννᾶται, καὶ ὅτι μέλλει ποιμαίνειν τὸν ἰσραὴλ, τοιοῦτός ἐστι Βασιλεὺς ὁ χριστὸς, ὡς εἷς τῶν πολλῶν, καὶ ἡ τούτου Βασιλεία πρόσκαιρος καὶ ἐπίγειος. καὶ ἐπεὶ ἐν μὲν τῇ Βηθλεὲμ ἤκουσε τὴν τοῦ χριστοῦ γέννησιν εἶναι, τὴν δὲ τοῦ τόπου ἀκρίβειαν οὐκ ἐγίνωσκε, Βουλόμενος ἀνελεῖν τὸ παιδίον, φθόνῳ κινούμενος, λέγει τοῖς μάγοις ψευδῶς καὶ ὑποπλάστως τὸ, ἀπαγγείλατέ μοι, ὅπως κἀγὼ ἐλθὼν προσκυνήσω αὐτῷ. οἱ δὲ ἀκούσαντες τοῦ Βασιλέως, ἐπορεύθησαν. καὶ ἰδοὺ ὁ ἀστὴρ ὃν εἶδον ἐν τῇ ἀνατολῇ, προῆγεν αὐτοὺς ἕως οὗ ἐλθὼν, ἔστη ἐπάνω οὗ ἦν τὸ παιδίον. σὺ δὲ μὴ ἀκούσας τῶν μάγων εἰπόντων, ὅτι εἴδομεν αὐτοῦ τὸν ἀστέρα ἐν τῇ ἀνατολῇ, νομίσῃς καὶ αὐτὸν ὡς ἕνα τῶν πολλῶν εἶναι τὸν χριστόν. οἱ γὰρ περὶ τὰ τοιαῦτα ἀστρολόγοι, οὑτωσὶ λέγουσιν, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος κέκτηται ἀστέρα τὸν μηνύοντα αὐτῷ πᾶν ὅπερ ἂν μέλλει συμβαίνειν αὐτῷ, παρ᾿ ὅλην αὐτοῦ τὴν ζωήν. ἐξαιρέτως δὲ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ἅπας Βασιλεὺς ἔχει τὸν ἴδιον αὐτοῦ ἀστέρα. καὶ ὅτι τοῦτό ἐστι ψεῦδος σαφὲς, πρόδηλον. ἐπεὶ δὲ οὐκ ἔστι τοῦτο τὸ ζητούμενον, ἀποδεικνύειν τὴν τῶν ἀστρολόγων ψευδολογίαν, παραιτητέον αὐτό. ἴδωμεν δὲ περὶ τοῦ φανέντος ἀστέρος, τί δοκεῖ εἶναι αὐτό. ἆρα ἐστὶν εἷς τῶν ἐν τῷ οὐρανῷ ἀστέρων; ἀλλ᾿ οὐ δοκεῖ εἶναι τοῦτο. πρῶτον μὲν ὅτι πάντες οἱ ἀστέρες, ἀλλὰ καὶ ὁ ἥλιος, καὶ ἡ σελήνη ἐξ ἀνατολῶν ἐπὶ τὴν δύσιν κινοῦνται, ὁ δὲ ἀπὸ ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν. ἡ γὰρ τῶν περσῶν χώρα εἰς τὰ ἀνατολικὰ μέρη εὑρίσκεται, ἡ δὲ παλαιστίνη πρὸς μεσημβρίαν, ἔνθα καὶ ἡ Βηθλεέμ. ἔτι εἰ ἦν ἀστὴρ, ὅθεν ἔμελλε κινεῖσθαι πορευομένων τῶν μάγων, καθευδόντων δὲ αὖθις ἵστασθαι καὶ αὐτόν. ἔτι εἰ ἦν ἀστὴρ, ἡλίου φανέντος, διασκεδασθῆναι καὶ κρυβῆναι ἔμελλε τὸ φῶς αὐτοῦ. ἐπεὶ δὲ λάμπον=

τος

τος τοῦ ἡλίου, μέσης ἡμέρας ἔφαινεν ὑπὲρ τὸν ἥλιον. οὐδὲ γὰρ ἠδύνατο ὁ ἥλιος κατακαλύψαι καὶ κρύψαι τὸ φῶς ἐκεῖνο, πρόδηλον ὅτι οὐκ ἦν ἀστήρ. ἔτι εἰ ἦν ἀστὴρ, πῶς ἔμελλον γνωρίζειν οἱ μάγοι; ἀπὸ τοῦ ὑπερβάλλοντος ὕψους τὸ μικρὸν καὶ εὐτελὲς οἴκημα, ἐν ᾧ εὑρίσκετο ὁ χριστός. ἀλλ' οὐκ ἦν ἀστὴρ, καθὼς ἐκ τῶν λεγομένων ἀναφαίνεται. θεία δέ τις δύναμις ἦν ἡ τούτους ὁδηγοῦσα, ἥ τις καὶ πρόσγειος ἐφαίνετο, καὶ ὥσπερ ἐν τῇ ἐρήμῳ τοὺς ἑβραίους ὡδήγει ὁ τοῦ πυρὸς στῦλος, οὕτω καὶ νῦν τοὺς ἐκ περσίδος μάγους ὁ νομιζόμενος ἀστήρ. καὶ ἃ ἐποίει τότε θαυμάσια καὶ τεράστια ὁ θεὸς ἐπὶ τῷ γένει τῶν ἑβραίων, πολλαπλασίονα ἐγένοντο ἐπὶ τὰ ἔθνη. ἰδοὺ γοῦν πρῶτοι τῶν ἐθνῶν προσκυνηταὶ οἱ μάγοι ἀναφαίνονται. στηριχθέντος δὲ τοῦ ἀστέρος, ὡς εἴρηται, ἐπάνω οὗ ἦν τὸ παιδίον, εἰσῆλθον οἱ μάγοι, καὶ εὑρόντες τὸν χριστὸν μετὰ τῆς ἁγίας αὐτοῦ μητρὸς, προσεκύνησαν αὐτῷ, φέροντες δῶρα, χρυσὸν καὶ λίβανον καὶ σμύρναν. πρόσεξον γοῦν, τίνα κοινωνίαν ἔχουσι τὰ δῶρα πρὸς ἄλληλα. πάντως κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον οὐδεμίαν, κατὰ δὲ τὸ νοούμενον πολλὴν καὶ μεγάλην. ὡς μὲν γὰρ βασιλεῖ, προσήνεγκαν χρυσόν. ὡς δὲ θνητῷ, ἐπεὶ ἄνθρωπος ἦν, σμύρναν, οὕτω καὶ γὰρ ἦν συνήθες ἐνταφιάζειν τοῖς ἰουδαίοις. ὡς δὲ θεῷ, λίβανον, οὕτω γὰρ ἦν καὶ περὶ τοῦ θεοῦ τεταγμένον θυμιᾶν λιβανωτόν. ὁρᾷς ὅπως καὶ αὐτοὶ οἱ μάγοι τὸν χριστὸν θεὸν καὶ ἄνθρωπον ὡμολόγησαν; μετὰ δὲ τὴν τῶν μάγων προσκύνησιν, σταλεὶς παρὰ θεοῦ ἄγγελος, εἶπε πρὸς αὐτοὺς, ἵνα μηκέτι πρὸς ἡρώδην ἀνακάμψωσιν, καὶ δι' ἄλλης ὁδοῦ ἀνεχώρησαν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν. ἄγγελος δὲ ἐλθὼν λέγει τῷ ἰωσὴφ, παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ πορεύου εἰς αἴγυπτον, μέλλει γὰρ ὁ ἡρώδης ζητεῖν τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου. καὶ ἀπῆλθεν ἐκεῖ. τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ προφήτου, ἐξ αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν υἱόν μου. τότε ἡρώδης ἰδὼν ὅτι ἐνεπαίχθη ὑπὸ τῶν μάγων, ἐθυμώθη λίαν, καὶ ἀποστείλας, ἀνεῖλε πάντας τοὺς ἐν βηθλεὲμ παῖδας, ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω μέχρι καὶ χιλιάδων πολλῶν. τί τοῦτο; πρῶτον μὲν ἵνα φαίνηται, ὅτι ὁ γεννηθεὶς ἐστὶ μὲν θεός, καθὼς οἱ προφῆται ἐκήρυξαν. ἐστὶ δὲ καὶ ἄνθρωπος ἀληθῶς, καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν, καθώς τινες ἐδογμάτισαν. δεύτερον δὲ, ὅτι ἀνεφάνη καὶ ἡ τοῦ προφήτου ἱερεμίου προφητεία, ἡ λέγουσα, φωνὴ ἐν ῥαμᾷ ἠκούσθη, θρῆνος καὶ κλαυθμὸς καὶ ὀδυρμὸς πολύς. ῥαχὴλ κλαίουσα τὰ τέκνα αὐτῆς, καὶ οὐκ ἤθελε παρακληθῆναι, ὅτι οὐκ εἰσί. τρίτον, ὅτι μὴ μόνον περὶ τῆς τοῦ χριστοῦ γεννήσεως προεῖπον οἱ προφῆται, ἀλλὰ καὶ περὶ τόπων πολλῶν, καὶ ἑτέρων ἀποδείξεων. τὸ μὲν, διὰ τὴν τῶν πολλῶν ἀσθένειαν, ἵνα ἀνάγωνται ἀπὸ τούτων εἰς τὴν ἀλήθειαν. τὸ δὲ, ἵνα ἐπιστομίζωνται οἱ κακοὶ, καὶ οὐδὲν ἔχωσι χώραν λέγειν κατὰ τῆς ἀληθείας. ὅσα καὶ γὰρ ἐλαλήθησαν περὶ τοῦ χριστοῦ, καὶ ὅσα ἐγένοντο, εἰς τίνα τῶν ἀνθρώπων χωρεῖ; παρατήρησαι, καὶ μέλλεις εὑρεῖν, ὅτι ἀπὸ τοῦ ἀδὰμ μέχρι τῆς σήμερον, ὅσα ἐλαλήθησαν, καὶ ὅσα ἐπράχθησαν, ὅλα ἐν τῷ χριστῷ ἀνεφάνησαν, ὅπερ ἀμήχανον ἐν ἄλλῳ τινὶ τελεσθῆναι, καὶ ὅτι ἐξ αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν υἱόν μου. ἀνδρωθὲν δὲ τὸ παιδίον, καὶ ἐλθὸν εἰς τὸ τῆς ἡλικίας τέλειον, ἔρχεται πρὸς ἰωάννην τὸν τοῦ ζαχαρίου υἱόν. ὁ δὲ ἰδὼν τὸν χριστὸν πρὸς αὐτὸν ἐρχόμενον, λέγει τοῖς ἰουδαίοις, ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. πῶς γοῦν ὠνόμασεν αὐτὸν ὁ ἰωάννης ἀμνόν; ἐροῦμεν μετ' ὀλίγον. τὸ δὲ αἴρειν τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, τίς ἄλλος δύναται ποιῆσαι τοῦτο, εἰ μὴ θεός; καὶ οὗ πρότερον ἔλεγεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἄξιος τὰ ὑποδήματα βαστάσαι, τοῦτον κατὰ τὸ φανερὸν θεὸν ὡμολόγησεν. ὁ δὲ χριστὸς λέγει πρὸς αὐτὸν, προφῆτα, δεῦρο βάπτισόν με. τί γοῦν ὁ ἰωάννης; ἐγὼ χρείαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἔρχῃ πρός με. σκόπει καὶ τοῦτο. ὁ προφήτης ὁ μέγας ὁ ἐξ ἐπαγγελίας γεννηθεὶς, ὡς καὶ ὑμεῖς λέγετε, ὁ παρὰ θεοῦ ἀποσταλεὶς βαπτίζειν, παρὰ ψιλοῦ ἀνθρώπου ᾐτεῖτο βάπτισμα ἐν δουλικῷ τῷ σχήματι; πάντως οὐδεὶς τῶν εὖ φρονούντων εἴποι αὐτό. ἀλλ' ὃν θεὸν ὡμολόγησε πάντως, ἐξ αὐτοῦ αἰτεῖ καὶ τὸ βάπτισμα. ἀλλ' ἴσως ἐρεῖ τις, ὅτι ὁ χριστὸς ᾔτει παρὰ τοῦ ἰωάννου βάπτισμα; ἀλλ' οὐκ ᾔτει τοῦτο ὁμοίως. καὶ σκόπει τὸ μέσον τῶν δύο. ὁ μὲν γὰρ ἰωάννης

πρῶτον

πρῶτον αὐτὸν θεὸν ὁμολογήσας καὶ ἄνθρωπον. ἐν γὰρ τῷ εἰπεῖν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἄξιος τὰ τούτου ὑποδήματα βαστάζειν, καὶ ὅτι ἴδε ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, καὶ δεῖξαι αὐτὸν θεὸν, ἐπήγαγεν, ἐγὼ χρείαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἔρχῃ πρός με; ὁ δὲ χριστὸς οὐχ οὕτως, ἀλλὰ δεσποτικῶς τε ἅμα καὶ ἐξουσιαστικῶς ἔφη πρὸς αὐτὸν, προφῆτα, δεῦρο βάπτισόν με. ὁ δὲ ἔδειξε μὲν καὶ τὴν αὐτοῦ ἀναξιότητα, ὑπήκουσε δὲ καὶ τῷ τοῦ κυρίου προστάγματι. ἔρχεται τοίνυν ἐν τῷ ἰορδάνῃ, καὶ βαπτισθέντος τοῦ χριστοῦ ἐσχίσθησαν οἱ οὐρανοὶ, καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ τῶν οὐρανῶν, λέγουσα, σὺ εἶ ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν σοὶ ηὐδόκησα. εἶδες πρᾶγμα φοβερὸν, καὶ γέμον ἐκπλήξεως; ἕως τοῦ νῦν ἅγιοι ἐλάλουν, προφῆται προέλεγον, ἄγγελοι ὑπηρέτουν. νῦν δὲ οὔτε ἄγγελοι, οὔτε ἄνθρωποι, ἀλλ' αὐτός ἐστιν ὁ θεὸς ὁ εἰπὼν, ὅτι σὺ εἶ ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν σοὶ ηὐδόκησα. ἄρα ἐξ ὧν ἐγράψαμεν, δύνασαι ἵνα κρίνῃς καὶ σὺ, καὶ πᾶς μουσουλμάνος φρόνιμος, ὅτι εὑρίσκονται ἅγιοι ἄνθρωποι, οἵτινες εἶδον περὶ τοῦ χριστοῦ ὀπτασίας. καὶ εἰσὶ προφῆται, οἱ περὶ αὐτοῦ προφητεύσαντες, ἢ τοσούτων καὶ τοιούτων λαληθέντων καὶ ἀποδειχθέντων, ἔτι πεπλανημένους λογίζονται καὶ κρίνουσιν ἡμᾶς τοὺς χριστιανοὺς, ἑαυτοὺς δὲ ὀρθοδόξους. καὶ ἵνα ἐξ ὧν ἀκούουσι, γνώσωνται ἡμᾶς ὀρθῶς φρονοῦντας, ἢ καὶ ἔτι εὐχῆς ἀξίους παρὰ τῶν μουσουλμάνων κρίνουσιν ἡμᾶς, ὡς σὺ λέγεις. διὸ ὁμολογοῦμεν καὶ πιστεύομεν, ὅτι ὁ χριστὸς υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐστι καὶ θεὸς, καθὼς σὺ γράφεις ἐν τῇ πρός με ἐπιστολῇ πάντως. ἀπὸ τούτου ἐπλανήθησαν οἱ ἕλληνες, ἀπὸ τούτου ἐπλανήθησαν οἱ ἑβραῖοι, ἀπὸ τούτου οἱ μουσουλμάνοι. διὸ οὐκ ἐδέχοντο ταῦτα πίστει, ὡς ἄξια πίστεως, ἀλλ' ἐζήτουν αὐτὰ μετὰ ἀποδείξεως. καὶ ἴσως οἱ ἕλληνες, οἱ μὴ ἔχοντες βίβλους καὶ προφήτας, οὐδὲν εἰσὶ τοσαύτης κατηγορίας ἄξιοι, ὥσπερ οἱ ἰουδαῖοι καὶ οἱ μουσουλμάνοι. καὶ γὰρ οὐκ ἔστι γελοῖον πρᾶγμα, ἵνα τὰς μὲν βίβλους τιμῶσι, τὰ δὲ ἐν αὐτοῖς γεγραμμένα ἀθετῶσι; καὶ τοὺς προφήτας μακαρίζοντες, τὸν παρ' αὐτοῖς προφητευόμενον ἀποστρέφωνται; ἔτι πλέον δέ εἰσι κατηγορίας ἄξιοι οἱ μουσουλμάνοι. παραλαβόντες γὰρ οὗτοι μετὰ τῶν ἄλλων βιβλίων, ὅτι τὸ τοῦ χριστοῦ εὐαγγέλιον ἅγιον καὶ τέλειον καὶ ἀπὸ θεοῦ ἐστι, λόγῳ μόνῳ τιμῶσιν αὐτὸ, ἔργῳ δὲ τοσοῦτον ἀφίστανται μακρόθεν αὐτοῦ, ὅσον τοῦ οὐρανοῦ ἡ γῆ. καὶ ἀφέντες τὴν τῆς ἀληθείας ὁδὸν, ἀκολουθοῦσι ταῖς τῶν ἑλλήνων ματαίαις καὶ πεπλανημέναις δόξαις. καὶ ἅπερ οὐ δύναται ὁ νοῦς αὐτῶν, ἵνα καταλάβῃ, οὐ παραδέχονται ὅλως, ἀλλὰ ζητοῦντες τὰ ὑπὲρ φύσιν, καὶ μὴ δυνάμενοι κατανοῆσαι αὐτὰ, πλανῶνται ἀπὸ τῆς ἀληθείας, καὶ λέγουσι τὰ τῆς διανοίας αὐτῶν ἀναπλάσματα, ὅτι πῶς ἐστι δυνατὸν ἔχειν τὸν θεὸν υἱὸν ἄνευ γυναικός; καὶ ταῦτα τίνες οἱ ἐρευνῶντες τὴν τοῦ θεοῦ γέννησιν; οἱ μὴ γινώσκοντες πόσους ἀστέρας ἔχει ὁ οὐρανὸς, πόσας κοτύλας ὕδατος ἔχει τὸ πέλαγος, πόση ἐστὶν ἡ παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης ἄμμος, καὶ ἄλλα ὅμοια τούτοις μυρία. καὶ τὴν τούτων κατάληψιν ἀγνοοῦντες, πιστεύουσιν ὅμως, ὅτι θεοῦ εἰσὶ ποιήματα, καὶ ἐν εἰρήνῃ διάγουσι, τὴν δὲ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ γέννησιν ἀκριβολογοῦσιν. ὅμως ἐκεῖνοι οἱ μὴ γινώσκοντες τὴν ἰδίαν γέννησιν, εἰπάτωσαν ἡμῖν, πῶς ἐσωματώθη τὸ τοῦ πατρὸς αὐτῶν σπέρμα ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς μητρὸς αὐτῶν, καὶ πότε ἐγένετο ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἐν τῷ σώματι αὐτῶν, καὶ πότε ἦλθεν, καὶ εἰ ἡνωμένη ἐστὶ μετὰ τοῦ σπέρματος, ἢ οὔ; καὶ εἰ ἔστιν ἡνωμένη, ποίῳ τρόπῳ εὑρίσκεται ἡνωμένη; εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ἡνωμένη, πότε ἑνοῦται, καὶ πόθεν ἔρχεται, καὶ πρὶν ἢ ἔλθῃ ποῦ εὑρίσκεται, καὶ ἐν ποίῳ τόπῳ αὐλίζεται; εἰ δὲ ταῦτα ἀδύνατα, πῶς ἐρευνῶσι θεοῦ γέννησιν; καὶ οἵτινες οὐκ οἴδασι τὴν ἑαυτῶν ζωὴν, οὐδὲ ἐπίστανται, εἴπερ μέλλουσιν εὑρίσκεσθαι τὴν αὔριον ζῶντες, ἐξετάζουσι πῶς ὁ χριστὸς υἱὸς θεοῦ ἐστί; καὶ οἵτινες οὐκ οἴδασι ποίου πατρὸς υἱοὶ εὑρίσκονται, ἀλλ' ἕκαστος πιστοῦται τοῖς τῆς μητρὸς αὐτοῦ λόγοις, ἔστιν ὅτε καὶ ἀκούουσιν ἄλλον ἀντ' ἄλλου, καὶ πιστεύουσι, καὶ δέχονται τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα, τοὺς δὲ λόγους τῶν προφητῶν παραγράφονται, καὶ τοὺς τοῦ χριστοῦ λόγους ἀθετοῦσι, καὶ οὐ πιστεύουσι. διὸ οὐδὲν εἰσὶν ἱκανοὶ, ἵνα νοήσωσι τὰ ὑπὲρ φύσιν, καὶ ἃ οὐδὲ αὐτοὶ οἱ ἄγγελοι δύνανται ἵνα νοήσωσι, καὶ ἵνα βάλωσι κατὰ νοῦν αὐτῶν οἱ ἀναίσθητοι, ὡς ὁ χριστὸς, ὃν λέγουσιν οἱ μουσουλμάνοι λόγον θεοῦ, καὶ ψυχὴν θεοῦ, καὶ πνεῦμα θεοῦ, εἶπε μυριάκις ὡς υἱός ἐστι τοῦ θεοῦ. καὶ ἐπεὶ

ἀπὸ

ἀπὸ τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ ψεῦδος τὸ ἀδυνάτων ἐστὶν ἐξελθεῖν, ἀλογοπραγήτως καὶ ἀνεξετάστως οὐ πιστεύουσι τούτῳ. καὶ τίς ἐστι μωρὸς καὶ ἀναίσθητος τοσοῦτον, ἔτι δὲ καὶ ἀναίσχυντος, ὁ μέλλων τολμῆσαι εἰπεῖν, ὅτι ἀπὸ τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ δύναται ψεῦδος ἐξελθεῖν; οἱ γοῦν μουσουλμάνοι φανερῶς ἀντειπεῖν μὴ δυνάμενοι, διαβάλλουσι τὴν ἀλήθειαν, λέγοντες, ὅτι χριστὸς οὐκ εἶπε τοῦτο, ἀλλ' οἱ χριστιανοί. καὶ οὐδὲν ἐνεργεῖται τοῦτο καλῶς παρ' αὐτοῦ. ἀλλ' ἡμεῖς οἱ χριστιανοὶ λέγομεν, ὅτι γινώσκομεν τοὺς λόγους τοῦ χριστοῦ, οἱ ἔχοντες τὸ εὐαγγέλιον. οἱ δὲ μουσουλμάνοι ποιοῦσι διπλοῦν τὸ κακόν. τὸ μὲν, ὅτι οὐ πιστεύουσιν ὡς ὁ χριστὸς υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐστι. τὸ δ', ὅτι κατηγοροῦσι τοὺς χριστιανοὺς, εἰς ἃ οὐ γινώσκουσιν οἱ μουσουλμάνοι. ἀλλὰ λέγουσιν, ὅτι πῶς ἐστι δυνατὸν ἔχειν τὸν θεὸν υἱὸν ἄνευ γυναικός, καὶ ποῖος μωρὸς καὶ ἀναίσθητος μέλλει ὑπολαβεῖν τὸ τοσοῦτον κακὸν καὶ τὴν ἀσέβειαν; καλὸν ἦν, ἵνα ἀνεξετάστως δέχωνται τοῦτο, ὡς αὐτοῦ τοῦ χριστοῦ λόγους. εἰ δὲ ἐξετάζουσι καὶ πολυπραγμονοῦσι, πρόδηλον ὅτι ὃν ὁμολογοῦσι λόγον θεοῦ, οὐ πιστεύουσιν ὅτι ἀληθής ἐστιν, ἀλλ' οὐδὲ τὸν ἀβραὰμ καὶ τὸν δαβὶδ καὶ τοὺς προφήτας. τῇ γὰρ ἀπιστίᾳ ἐπακολουθεῖ ἄγνοια. φησὶ γὰρ ἡσαΐας, ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐ μὴ συνῆτε. βλέπεις πῶς τῇ μὲν πίστει ἕπεται γνῶσις, τῇ δὲ ἀπιστίᾳ ἐπακολουθεῖ ἄγνοια; πίστις γὰρ οὐκ ἔστι πραγμάτων βλεπομένων. τὰ γὰρ βλεπόμενα οὐ δέονται πίστεως, φανερὰ γάρ εἰσιν. ἡ δὲ πίστις μὴ βλεπομένων πραγμάτων, μηδὲ γινωσκομένων ἐστίν. ἔδει γοῦν καὶ ὑμᾶς μὴ πολυπραγμονεῖν, μηδὲ ἀντιφερίζειν πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἕπεσθαι καὶ ἀκολουθεῖν ἀβραὰμ καὶ τοῖς προφήταις, μᾶλλον δὲ αὐτῷ τῷ χριστῷ, καὶ μὴ στοιχοῦντας τῷ ἰδίῳ θελήματι λέγειν, ὅτι ἀδύνατόν ἐστιν ἔχειν τὸν θεὸν υἱόν, μήπως (ὡς φησὶ) ὦσι καὶ σχίσματα ἐν αὐτοῖς. πλανηθέντες γὰρ τῆς ἀληθοῦς καὶ εὐθείας ὁδοῦ, μάταια καὶ ψευδῆ λέγειν οὐ παύεσθε. πάντως ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς ἐστι. καὶ τίς οὕτω πιστὸς, ὡς ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ὃν ὑμεῖς λέγετε ψυχὴν θεοῦ, καὶ πνεῦμα θεοῦ; ποία δὲ γραφὴ ἁγιωτέρα καὶ πιστοτέρα τοῦ εὐαγγελίου; ὃ δὴ εὐαγγέλιον ὁμολογεῖ καὶ αὐτὸς ὁ μωάμεθ, ἅγιον καὶ τέλειον. ἔδει γοῦν, ὡς εἴρηται, ἵνα ἀπολυπραγμονήτως πιστεύητε τὰ τοῦ θεοῦ λόγια καὶ τῶν προφητῶν. ἐπεὶ δὲ εἰς τοιαύτας ἀτοπίας εὑρίσκεσθε, ἰδοὺ ἐξανάγκης μέλλομεν εἰπεῖν τι παραδειγματικώτερον. εἰ καὶ τὰ παραδείγματα οὐ δύνανται δεῖξαι ἀκριβῆ τὴν ἀλήθειαν, ἐξαιρέτως δὲ εἰς τὸν θεόν. τὸ ἀδυνάτων γάρ ἐστιν ἀνθρώπινον νοῦν εὑρεῖν τι πρᾶγμα, εἰκονίζον ἀκριβῶς τὴν τοῦ θεοῦ γέννησιν. ὅμως ἐξανάγκης, ὡς εἴρηται, λέγομεν ὅτι γεννᾶται ὡς λόγος ἐκ νοῦ, καὶ ἀκτὶς ἐξ ἡλίου. τί γοῦν δοκεῖ ὑμῖν; μετὰ γυναικὸς γεννᾷ ὁ νοῦς τὸν λόγον, καὶ ὁ ἥλιος τὴν ἀκτῖνα αὐτοῦ; ἢ διὰ τοῦτο εὑρίσκεται διάστασις καὶ χωρισμὸς καὶ σχίσματα μέσον αὐτοῦ; καὶ ἐὰν ἡ τοιαύτη γέννησις οὐκ ἔχει ἅπερ λέγετε ὑμεῖς, πῶς ἡ τοῦ θεοῦ ἀπαθὴς καὶ ἁπλῆ γέννησις ὑπόκειται τοῖς τοιούτοις καὶ τοσούτοις ἀτοπήμασι; ταῦτα πάντα εἰρήκαμεν ἐξανάγκης, διὰ τὴν ἀπιστίαν καὶ ἀσθένειαν ὑμῶν. τὰ τοῦ θεοῦ γὰρ ὑπὲρ πᾶσαν ἀνθρωπίνην καὶ ἀγγελικὴν κατάληψιν εἰσίν. εὐκολώτερον γάρ ἐστι καταπιεῖν ἄνθρωπον τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν σὺν πᾶσι τοῖς κτίσμασιν, ἢ θεοῦ φύσιν καταλαβεῖν. εἰ δὲ τοῦτο ἀδύνατον, οὐδὲ τὴν γέννησιν ἐξανάγκης. ὅμως ὁ μωάμεθ καὶ πάντες οἱ μουσουλμάνοι ὁμολογοῦσι καὶ λέγουσιν, ὅτι ὁ χριστὸς ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου μαρίας ἄνευ ἀνδρὸς ἐγεννήθη, καὶ παρθένος ἔτεκεν αὐτόν, καὶ μετὰ τὴν γέννησιν παρθένος ἔμεινε, καὶ ἀεὶ παρθένος εὑρίσκεται. ἐπεὶ γοῦν τοῦτο ὁμολογοῦσιν, ὥσπερ ἐστὶ καὶ ἀλήθεια, εἰπάτωσαν ὑμῖν τὸν λόγον τῆς τοιαύτης γεννήσεως. εἰ δὲ τοῦτο ἀδύνατον, τί ματαιοπονοῦσιν, ἀέρα δαίροντες, καὶ λέγοντες, ὅτι ἀδύνατον ἔχειν τὸν θεὸν υἱὸν ἄνευ γυναικός; καὶ ταῦτα τίνες; οἱ τὰ εὐτελῆ καὶ οὐδαμινὰ μὴ γινώσκοντες. εἰπάτωσαν γὰρ ἡμῖν, ὁ κώνωψ ποῦ ἔχει τὰ σπλάγχνα, ἢ πόθεν ἐξέρχεται ἡ φωνὴ αὐτοῦ; ποῖός ἐστι τοῦ μύρμηκος ὁ ἐγκέφαλος, ποία ἡ καρδία; ἢ πῶς ἔχει τοιαύτην γνῶσιν, ὥστε ποιεῖν τεράστια πράγματα; ἢ ἡ μέλισσα, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς; εἰ γοῦν τὰ εὐτελῆ καὶ οὐδαμινὰ ἀγνοοῦσι, μαθόντες τὴν ἑαυτῶν ἀσθένειαν, σιωπάτωσαν, καὶ μὴ πολυπραγμονοῦντες ἀπιστείτωσαν τὰ ὑπὲρ κατάληψιν ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων, ἀλλὰ πιστευέτωσαν τοῖς λόγοις ἀβραὰμ καὶ τῶν προφητῶν, οἵτινες ἔγνωσαν διά τε ὁράσεων καὶ ἀποκαλύψεων καὶ προφητειῶν, ὅτι ὁ χριστὸς αὐτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, καὶ θεὸς ἀλυθινὸς, καὶ τέλειος ἄνθρωπος.

ΟΤΙ

ΟΤΙ Ο ΥΙΟΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΘΕΟΣ ΩΝ, ΕΠ' ΕΣΧΑΤΩΝ ΤΩΝ ΗΜΕΡΩΝ ΔΙΑ τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν ἐγένετο ἄνθρωπος, καὶ ἀπέθανε σταυρωθείς, καὶ ἐτάφη, καὶ ἀνέστη, καὶ ἀνελήφθη, καὶ οὐ θεότης ἔπαθεν, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ μέλλων κρίνειν πᾶσαν τὴν γῆν.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΔΕΥΤΕΡΑ.

ΕΠΕΙΔΗ σοὶ περὶ τοῦ χριστοῦ ἱκανῶς ἀπεδείξαμεν, ἀπό τε τοῦ ἀβραάμ, καὶ ἰσαάκ, καὶ ἰακώβ, ἀπό τε τοῦ μωσέως, δαβίδ τε, καὶ τῶν προφητῶν, μᾶλλον δὲ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν ἀπ' αὐτοῦ τοῦ θεοῦ καὶ πατρός, ὅτι θεός ἐστιν ἀληθῶς, καὶ θεοῦ υἱός, φέρε δὴ λοιπὸν εἰς μέσον ἐξετάσαντες, ἴδωμεν καὶ περὶ ὧν ἀπορεῖς ἑτέρων, μᾶλλον δὲ κατηγορεῖς ἡμᾶς τοὺς χριστιανούς. ἔστι δὲ τάδε. ὅτι πῶς ἐστι δυνατόν, θεὸν γενέσθαι ἄνθρωπον. καὶ τίνι τρόπῳ ἐγένετο ἄνθρωπος. καὶ ὅτι, εἰ ἦν θεὸς ὁ χριστὸς καὶ θεοῦ υἱός, πῶς οὐκ ἔσωσε τὸν ἄνθρωπον ψιλῷ λόγῳ ἁπλῶς, ἀλλ' ὥσπερ ἀδυνατῶν ἐγένετο ἄνθρωπος, καὶ ἀπέθανεν, ἵνα σώσῃ τὸν ἄνθρωπον, ὡς οἱ χριστιανοὶ λέγουσι. καὶ ἐπεὶ θεὸς ἦν, πῶς ἔπαθεν; οὐ γὰρ πάσχει θεός. καὶ σὺ μὲν κατηγορῶν φέρεις αὐτά, ἡμεῖς δὲ λέγομεν οὕτως, ὅτι μὲν περὶ τοῦ θεοῦ δυνατοῦ καὶ ἀδυνάτου εἴπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, καὶ ἀρκεῖ. ὡμολογήσαμεν γὰρ τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν, ὅτι οὐκ οἴδαμεν διακρίνειν περὶ θεοῦ δυνατὸν καὶ ἀδύνατον, ἀλλ' οὕτω φρονοῦμεν, καὶ οὕτω πιστεύομεν, ὅτι πάντα παρὰ τῷ θεῷ δυνατά εἰσιν, ἀδυνατεῖ δὲ αὐτῷ οὐδὲ ἕν. καὶ ὅτι θεὸς ὢν ἀληθινὸς ἐγένετο ἄνθρωπος, οὕτως ἐδιδάχθημεν, καὶ οὕτω πιστεύομεν, καὶ οὕτως ἐστὶν ἡ ἀλήθεια. πῶς δὲ ἐγένετο, οὐ γινώσκω. τὸ γὰρ ἀγγέλοις ἄγνωστον, πῶς ἀνθρωπίνῃ φύσει γνωστόν; τίς δὲ ἡ ὑπόθεσις τῆς τοῦ κυρίου σαρκώσεως, καὶ τίς ἡ αἰτία τῆς τούτου ἐνανθρωπήσεως, ἡμεῖς ἐροῦμεν τὸ κατὰ δύναμιν. σὺ δὲ ἄκουε νουνεχῶς.

Ὁ θεὸς χρείαν τινὸς μὴ ἔχων, δι' ἀγαθότητα ἐδημιούργησε καὶ ἔκτισε πάντα κόσμον ὁρατόν τε καὶ ἀόρατον, καὶ ἐποίησε τοὺς ἀγγέλους, ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ πάντα τὰ ἐν μέσῳ αὐτῶν. ἐποίησε δὲ καὶ ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον, χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐνθεὶς αὐτῷ ψυχὴν νοεράν. κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, καὶ ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ ἐποίησε τὴν γυναῖκα. καὶ ἔθετο αὐτοὺς ἐν τῷ παραδείσῳ, δοὺς αὐτοῖς ἐντολήν, ἵνα ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ φάγωσιν, ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν οὐ φάγονται ἀπ' αὐτοῦ. ᾗ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγονται ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανοῦνται, ὡς ὁ μέγας μωσῆς ἐν τῇ παλαιᾷ συνεγράψατο. ἀπὸ γοῦν τῶν ἀγγελικῶν ταγμάτων εἷς ἄρχων ἰδὼν ἑαυτὸν οὕτω λαμπρὸν καὶ θαυμάσιον, οὐ συνῆκεν ὅτι δοῦλός ἐστι, καὶ κτίσμα ἐστί. καὶ ὁ θεὸς ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν ἐποίησε, καὶ ἵνα ὡς δοῦλος προσκυνῇ τὸν δεσπότην. ἀλλ' ὡς μωρὸς καὶ αὐθάδης εἶπεν, ὅτι θήσω τὸν θρόνον μου ἐπὶ τῶν νεφελῶν, καὶ ἔσομαι ὅμοιος τῷ ὑψίστῳ. ταῦτα οὖν αὐτοῦ ἐνθυμηθέντος, συνηκολούθησε τὸ τάγμα αὐτοῦ τῇ τούτου ἀσεβείᾳ, καὶ παρευθὺς ἔπεσεν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ σὺν πάσῃ τῇ στρατιᾷ αὐτοῦ, καὶ ἐγένοντο δαίμονες. τότε ἰδὼν ὁ διάβολος τὸν ἄνθρωπον ἐν τῷ παραδείσῳ, καὶ φθονήσας αὐτῷ, ἀπελθὼν εὗρε τὴν γυναῖκα, καὶ ὡς εὐεξαπάτητον μέρος, λέγει αὐτῇ, τί ὅτι ὁ θεὸς ἐνετείλατο ὑμῖν, ἵνα ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ φάγητε, ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου μὴ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ. ᾗ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε. οὐ γὰρ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε, ἀλλ' ἵνα μὴ φάγοντες ἀπ' αὐτοῦ, διανοιγῶσιν οἱ ὀφθαλμοὶ ὑμῶν, καὶ ἔσεσθε ὡς θεοί, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρόν. τοῦτο ἀκούσασα ἡ γυνή, καὶ ἀπατηθεῖσα, ἔφαγεν ἀπὸ τοῦ ξύλου, καὶ ἔδωκε καὶ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς τῷ ἀδάμ, καὶ ἔφαγε καὶ αὐτός, ἐπιθυμήσας γενέσθαι θεός. καὶ φαγόντος ἀπὸ τοῦ ξύλου ὅ, τε ἀδὰμ

καὶ ἡ εὔα ἐξέπεσον τῆς χάριτος. τότε λέγει αὐτῷ ὁ θεὸς περιπατῶν ἐν τῷ παραδείσῳ τὸ δειλινόν, ἀδὰμ, ποῦ εἶ; ὁ δὲ λέγει, τῆς φωνῆς σου ἤκουσα περιπατοῦντος ἐν τῷ παραδείσῳ, ὅτι γυμνός εἰμι, καὶ ἐκρύβην. καὶ ὁ θεὸς πρὸς αὐτὸν, καὶ τίς σοι ἀνήγγειλεν ὅτι γυμνὸς εἶ, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ ξύλου, οὗ ἐνετειλάμην σοι μὴ φαγεῖν, ἔφαγες; καὶ ὀργισθεὶς αὐτὸν ὁ θεὸς ἐξέβαλεν ἀπὸ τοῦ παραδείσου μετὰ κατάρας. πρόσεξον γοῦν τὰ γινόμενα. τραχηλιάσας ὁ διάβολος, καὶ βουληθεὶς ὡς ἀπονενοημένος γενέσθαι θεὸς, καὶ ὅμοιος τῷ ὑψίστῳ, ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ σὺν παντὶ τῷ τάγματι αὐτοῦ, καὶ ἀντὶ φωτὸς ἐγένετο σκότος καὶ διάβολος. διὰ γὰρ τὴν ὑπερηφανίαν καὶ ἔπαρσιν αὐτοῦ, ἀπερρίφη ἀπὸ τοῦ θεοῦ. καὶ οὐχ ὡς ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ὠργίσθη, ἵνα προσκυνήσῃ τὸν ἀδὰμ, καὶ οὐκ ἠθέλησεν, ὥσπερ οἱ ἕτεροι ἄγγελοι. οἱ γὰρ ἕτεροι ἄγγελοι προσκυνήσαντες τὸν ἀδὰμ, ἐσώθησαν, καὶ μείναντες ἐν τῇ τάξει αὐτῶν, εὑρίσκονται μέχρι τοῦ νῦν ἄγγελοι. ὁ δὲ διάβολος μὴ θελήσας προσκυνῆσαι τὸν ἀδὰμ, ὀργισθεὶς παρὰ τοῦ θεοῦ, ἄγγελος ὢν γέγονε διάβολος. καὶ τίνος φρονήσεως λόγοι εἰσὶν οὗτοι; προηγουμένως οὐδεμία γραφὴ λέγει τοῦτο, οὔτε ὁ μωϋσῆς, οὔτε οἱ προφῆται, οὔτε ὁ χριστός. ἐπεὶ γοῦν οὐδὲν ἔχει ἐξ ἐκείνων τὴν μαρτυρίαν, ἐστὶ ψευδὲς καὶ ἀπαράδεκτον. ἄλλως τε, ὅτι ἡ μὲν φύσις τῶν ἀγγέλων ἐστὶν ἁπλῆ καὶ ἀσώματος, καὶ ἐπάνω τῶν οὐρανῶν, ἡ δὲ τοῦ ἀδὰμ ἐκ γῆς χοϊκή. ποῖος γοῦν ἔχων ποσῶς γνῶσιν, μέλλει δέξεσθαι τὴν τοσαύτην παραλογίαν; ἀλλ' ἐρεῖ τις, ὅτι καὶ ὁ χριστὸς ἄνθρωπος ὢν, πῶς (ὡς οἱ χριστιανοὶ λέγουσιν) ὑπὸ τῶν ἀγγέλων προσκυνεῖται; καὶ πρὸς ἐκεῖνον λεκτέον οὕτως, ὅτι ὁ υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ πρὸ τῶν αἰώνων θεὸς ὢν, προσεκυνεῖτο σὺν τῷ πατρὶ αὐτοῦ τῷ θεῷ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων. καὶ νῦν γεγονὼς ἄνθρωπος, πάλιν προσκυνεῖται ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀγγέλων, καὶ μετὰ τοῦ σώματος. συμπροσκυνεῖται γοῦν καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὃν ἀνέλαβεν ὁ υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ μετὰ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, καθὼς προσεκυνεῖτο καὶ ἐν ἀρχῇ παρὰ τῶν ἀγγέλων. καὶ ὧδε μὲν τοῦ ἀδὰμ τοῦτο ἀδύνατον. σκόπει γὰρ τὸ διάφορον μέσον δεσπότου καὶ δούλου. ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνθρώπου, οὗ ἀνέλαβεν ὁ υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ, καὶ πρέπον, καὶ δίκαιον, καὶ ἅγιον ἐστὶ, καὶ ὅσιον, ὡς ἐν παραδείγματι εἴπωμεν, τὸ τοῦ βασιλέως σῶμα συμπροσκυνεῖται ὑπὸ τῶν δούλων μετὰ τῆς τοῦ βασιλέως ψυχῆς, ἢ τῇ μὲν ψυχῇ προσκυνεῖται ὁ βασιλεὺς, τῷ σώματι δὲ οὐδαμῶς. καὶ τίς οὕτω παράφρων, ὥστε ἀμφιβάλλειν εἰς τοῦτο; καὶ τί λέγω περὶ ψυχῆς βασιλέως καὶ σώματος; ἐὰν πωλῆται εἰς πανήγυριν ἱμάτιον, καὶ φορέσῃ τοῦτο ὁ βασιλεὺς, πάντως ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης, οὐδὲ μέχρι χειρὸς τολμᾷ, ἵνα ἅψηται αὐτοῦ τίς, ἀλλὰ μετὰ φόβου βλέπουσιν αὐτὸ πάντες, καὶ ὅτι τὴν μὲν φύσιν ἐν ἐστὶν ὡς τὰ ἄλλα ἐκεῖνο τὸ ἱμάτιον, διὰ δὲ τὸν βασιλέα ἔλαβε τὴν τιμήν. οὕτω μοι νόει καὶ ὧδε τοῦ χριστοῦ. τῇ μὲν φύσει ἄνθρωπον ἀνέλαβεν, καὶ οὐκ ἄλλης φύσεως, ἀλλ' αὐτὴν τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν τὴν ἐκ τοῦ ἀδὰμ, κἂν καὶ ἐκ παρθένου καὶ ὑπὲρ φύσιν ἐγεννήθη. διὰ δὲ τῆς αὐτοῦ θεότητος ἡγίασε, καὶ ὕψωσε, καὶ ἐτίμησε, καὶ ἐν δεξιᾷ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ἐκάθισεν αὐτὴν, καθὼς ἔμπροσθεν ἀπεδείχθη, καὶ οὕτως ἐγένετο, ὡς φθάσαντες εἴπομεν. ἤγουν ὥσπερ ὁ σίδηρος ψυχρὸς μέν ἐστι τὴν φύσιν καὶ μέλας, ἑνωθεὶς δὲ τῷ πυρὶ, τὸ μὲν πῦρ τὴν τοῦ σιδήρου ψύξιν ἢ μελανίαν οὐκ ἐδέξατο, ὁ δὲ σίδηρος τῇ τοῦ πυρὸς ἑνώσει τὴν μὲν οἰκείαν φύσιν οὐκ ἀπελάβετο, ὅλος δὲ αὐτὸς ἐγένετο πῦρ, λαβὼν τὴν τοῦ πυρὸς θέρμην τε καὶ λαμπρότητα, οὕτω καὶ ὧδε τοῦ χριστοῦ. θεὸς ὢν πρὸ τῶν αἰώνων, ἄνθρωπος μετὰ ταῦτα ἐγένετο, καὶ μὴ ἐλαττωθεὶς, μᾶλλον μὲν οὖν τῇ αὐτοῦ θεότητι τὸν ἄνθρωπον τιμήσας, ἐκάθισεν ἔνθα αὐτὸς ὁ υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ. καὶ διὰ τοῦτο συμπροσκυνεῖται ὁ ὑπὲρ φύσιν θεός τε καὶ ἄνθρωπος, παρά τε τῶν ἀγγέλων, παρά τε τῶν ἀνθρώπων. ὁ δὲ ἀδὰμ μὴ ἐμμείνας τῇ τοῦ θεοῦ διατάξει καὶ ἐντολῇ, ἀλλὰ φαγὼν ἀπὸ τοῦ ξύλου μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ τῆς εὔας, καὶ ἐπιθυμήσαντες γενέσθαι θεοὶ, ἀπώλεσαν, καὶ ὃν εἶχον παράδεισον, καὶ ἔλαβον κατάραν ἀντ' εὐλογίας, καὶ ἀντὶ ζωῆς αἰωνίου θάνατον. ἰδὼν δὲ τὸν διάβολον ὁ θεὸς ἀδιόρθωτον καὶ ἀμετανόητον, ἀπέρριψεν αὐτὸν, ὡς ἄχρηστον σκεῦος. καὶ περὶ αὐτοῦ ἡ τυχοῦσα μνεία, ἢ ὁ τυχὼν λόγος οὐκ ἐγένετο. τὸν δὲ ἀδὰμ καὶ τὴν εὔαν ὡς θεὸς ἰδὼν, ὅτι οὐδὲν ἔπταισαν ὡς ὁ διάβολος ὑπὸ κενοδοξίας καὶ ὑπερηφανίας, ἀλλ' ὑπὸ φθόνου καὶ ἀπάτης τοῦ διαβόλου, καὶ ὅτι πάλιν ὁ ἄνθρωπος μετὰ καιρὸν δέξεσθαι μέλλει ἐπιδιόρθωσιν, εἰ καὶ κατηράσατο ὁ θεὸς τόν τε ἀδὰμ καὶ τὴν εὔαν διὰ

παίδευσιν,

παρέλευσιν, ἀλλ' ὅμως περιπατῶν, ὡς λέγει μωσῆς, ὁ θεὸς ἐν τῷ παραδείσῳ τὸ δειλινόν, ἠρώτησεν αὐτὸν καὶ εἶπεν, ἀδάμ, ποῦ εἶ; οὐχ ὡς ἀγνοῶν ἠρώτησεν αὐτόν, ἄπαγε τῆς βλασφημίας. παρὰ γὰρ τῷ θεῷ τί ἐστιν ἀγνοούμενον, ἐπεὶ τὰ πάντα ἐπίσταται καὶ πρὶν γενέσεως αὐτῶν; ἀλλὰ τοῦτο δηλοῦντος τοῦ λόγου, ὅτι ἀδάμ εἰς ποῖον ἀξίωμα εὑρίσκου, καὶ νῦν τὸ παρὸν ποῦ, καὶ εἰς ποῖον βάραθρον κατῆλθες; τί δὲ ὁ ἀδάμ; τῆς φωνῆς σου ἤκουσα περιπατοῦντος ἐν τῷ παραδείσῳ, καὶ ἐκρύβην. τὸ δὲ δειλινόν, οὐδὲν ἕτερον δηλοῖ, εἰ μή, ὅτι ὥσπερ παρελθόντος τοῦ πλείονος μέρους τῆς ἡμέρας, ἐκείνη ἡ ὥρα δειλινὸν λέγεται, οὕτω παρελθόντων τῶν πλειόνων χρόνων, μέλλει περιπατήσειν ὁ θεὸς ἐν τῇ γῇ. ὁ γὰρ παράδεισος ἐν τῇ γῇ εὑρίσκεται, ὡς ὁ μωσῆς διδάσκει. τὸ αὐτὸ γὰρ ἐστιν εἰπεῖν, ἐν τῷ παραδείσῳ, ὡς τὸ εἰπεῖν, ἐν τῇ γῇ. τίνες δέ εἰσιν οἱ ῥηθέντες πλείονες χρόνοι, ἐγώ σοι ἐρῶ. ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ κόσμου ἕως τῆς συντελείας τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἑπτάκις χίλιοι χρόνοι λέγονται εἶναι, ἢ καὶ πλέον. μετὰ δὲ τὴν παρέλευσιν τῶν τοσούτων χρόνων, μέλλει γενέσθαι ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. ἀπὸ γοῦν τοῦ ἀδάμ μέχρι τῆς τοῦ χριστοῦ γεννήσεως παρήλθωσαν χρόνοι
ἐναπέμειναν καὶ ὡς πρὸς τοὺς ἑπτάκις χιλίους χρόνους, ἕτεροι
διὰ τοῦτο εἶπον οἱ ἅγιοι καὶ οἱ προφῆται, ὅτι ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων μέλλει σαρκωθῆναι ὁ χριστός. βλέπεις πῶς ἀπὸ τοῦ ἀδάμ ἤρξατο ἀναφαίνεσθαι τὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ μυστήριον, μᾶλλον δὲ πρὸ τοῦ ἀδάμ; πρὸς τίνα γὰρ εἴρηκεν ὁ θεός, ὅτι ποιήσωμεν ἄνθρωπον; ὁ γὰρ θεὸς ἁπλοῦς, τὸ ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν, πρὸς τίνα εἴρηκε; πρόδηλον, ὅτι πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ. ὁ πατὴρ γὰρ καὶ ὁ υἱὸς ἕν ἐστιν. οὕτω γὰρ καὶ ὁ χριστὸς ἐν τοῖς εὐαγγελίοις λέγει, ὅτι ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν. καὶ ὁ ἐμὲ θεωρῶν, τὸν πατέρα θεωρεῖ. λεγόμεθα δὲ καὶ ἡμεῖς οἱ χριστιανοί, ὅτι ἀνάθεμα ὁ ποῦ ὁμολογεῖ δύο θεούς, ἀλλ' ἕνα θεὸν πιστεύομεν τὸν ποιητὴν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. καὶ ὀργισθεὶς ὁ θεὸς τὸν ἀδάμ, καθὼς ὁ λόγος φθάσας ἐδήλωσεν, ἐξέβαλεν αὐτὸν ἐκ τοῦ παραδείσου, καὶ ἔταξεν αὐτὸν ἐργάζεσθαι τὴν γῆν, καὶ ἔσπειρε τότε, καὶ ἐποίει τὸν σῖτον καὶ τοὺς ἑτέρους καρπούς. βλέπεις πῶς ὁ διδάξας ὑμᾶς, ὅτι στάχυς σίτου εὑρίσκετο τὸ δένδρον, ὃ ἔφαγεν ὁ ἀδάμ, οὐκ ἐγίνωσκε τό, τί ἐδίδασκεν, ἀλλ' ἐκ τῆς καρδίας αὐτοῦ ἔλεγεν ὅσα ἐβούλετο. καθὼς καὶ εἰς ἄλλα πολλὰ ἀναφαίνεται οὕτως, ὅτι ἐξ οἰκείας διανοίας, καὶ οἰκεῖα ἀναπλάσματα ἐδίδασκεν. ὁ γὰρ στάχυς τοῦ σίτου μετὰ τὴν ἐξορίαν τοῦ παραδείσου καὶ τὴν κατάραν ἀνεφάνη. ἐν ἱδρῶτι γὰρ τοῦ προσώπου σου φάγῃ τὸν ἄρτον σου, εἶπεν ὁ θεὸς τῷ ἀδάμ, καὶ μετὰ κόπου καὶ ἱδρῶτος πολλοῦ ἐσπάρη καὶ ἐγεωργήθη ὁ σῖτος. ὁ δὲ ἀδάμ τὸ ξύλον, οὗ ἐγεύσατο, ὡς ὁ μωσῆς λέγει, ἐγίνωσκε καλὸν καὶ πονηρόν. τί δὲ ἦν ὁ παράδεισος, ἢ τί τὸ ξύλον, οὔτε ὁ μωσῆς ἐδίδαξε τοῦτο, οὔτε ἕτερός τις τῶν προφητῶν, οὔτε αὐτὸς ὁ χριστός. ἀλλ' ἔτι εὑρίσκεται μυστήριον, ὡς καὶ πρώην. πόθεν δὲ εὗρε τοῦτο ὁ μωάμεθ, ὅτι στάχυς σίτου εὑρίσκετο, οὐ γινώσκω, ἀλλὰ τῆς ἰδίας διανοίας αὐτοῦ εἰσὶν ἀναπλάσματα. εὑρὼν γὰρ ἀνθρώπους ἀμαθεῖς καὶ ἀγροίκους, καὶ οἷον οὐδὲν τῶν ἀλόγων ζώων διαφέροντας, κτηνοτρόφοι γὰρ εὑρίσκοντο ἄραβες, ἐδίδαξε τῆς ἰδίας ἀναπλάσματα διανοίας, ἅτινα σιωπῶμεν. ἐπεὶ οὐκ ἔστιν αὐτὸς προηγούμενος ὁ σκοπός, τὸ ἐλέγξαι τὰς τῶν μουσουλμάνων παρανομίας καὶ πεπλανημένας δόξας, ἀλλὰ μόνον δεῖξαι τὸ τῶν χριστιανῶν σέβας ἅγιον, καὶ δίκαιον, καὶ καλόν. ἀλλ' ἰτέον ὅθεν ἐξήλθομεν. γεννήσαντος τοῦ ἀδάμ υἱοὺς καὶ θυγατέρας, κἀκείνων γεννησάντων ὁμοίως υἱοὺς καὶ θυγατέρας, ἐπληθύνθη τὸ γένος ἐπὶ τῆς γῆς τῶν ἀνθρώπων. καὶ ὁ μὲν ἀδάμ καὶ ἡ εὔα πλανηθέντες ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ ἐλπίσαντες γενέσθαι θεοί, ἀπώλεσαν καὶ ὃν εἶχον παράδεισον. ὅμως δὲ προσεκύνουν τὸν θεὸν τὸν δημιουργὸν καὶ πλάστην αὐτοῦ. οἱ δ' ἐξ ἐκείνων παραβάντες ἀπὸ τῆς ἀληθείας, ἐνέπεσον εἰς ἀθεμίτους πράξεις καὶ ἀρρενουργίας καὶ παρὰ φύσιν ἁμαρτίας, ἃς οὐδὲ θεμιτὸν εἰπεῖν ὅλως ἀνθρώπῳ σώφρονι. μὴ μόνον δὲ ἥμαρτον ἐν τοιαύταις ἁμαρτίαις πολλαῖς καὶ κακαῖς, ὡς εἴπομεν, ἀλλ' ἀφέντες τὸν θεὸν τὸν ποιητὴν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς προσεκύνησαν τὰ κτίσματα, καὶ ἐσεβάσθησαν τὴν κτίσιν παρὰ τὸν κτίσαντα. καὶ οἱ μὲν προσεκύνησαν τὸν ἥλιον, οἱ δὲ τὴν σελήνην, οἱ δὲ τοὺς ἀστέρας,

καὶ ὠνόμαζον καὶ ἐκάλουν αὐτὰ θεούς. καὶ ὥσπερ οἱ ἐν βαθυτάτῳ σκότει πορευόμενοι, τὰ μὲν πλησίον αὐτῶν ἀληθῆ οὐχ ὁρῶσι, τὰ δὲ μὴ ὄντα ὡς ὄντα φαντάζονται, οὕτω καὶ ἐπ' ἐκείνοις. μακρυνθέντες γὰρ ἀπὸ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς, καὶ ἐν τῷ σκότει τῆς ἀγνωσίας περιπατοῦντες, τὸν μὲν ἀληθινὸν θεὸν ἀπεστρέφοντο, τὰ δὲ εἴδωλα ἠσπάσαντο, καὶ ἐπ' αὐτοῖς ἠγάλλοντο. καὶ αἰγύπτιοι μὲν προσεκύνουν τὸν βοῦν, καὶ τὸ ὕδωρ, λίβυες δὲ τὸ πρόβατον, οἱ δὲ ἰνδοὶ τὸν οἶνον, ἕτεροι δὲ ποταμοὺς καὶ κρήνας, ἕτεροι δὲ ἐποίουν ἀνδριάντας. καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτῶν ὡς θεοὺς προσεκύνουν, οἱ μάταιοι. ἀφίημι γὰρ ἀπαριθμεῖν ἐν τῷ ἑκάστου τόπου πλάνην, διὰ τὸ πολὺ τῆς γραφῆς. ἀπὸ γὰρ τουτωνὶ τῶν μερικῶν πᾶς τις δύναται γνῶναι τὰ λοιπά. οὐ μόνον δὲ μέχρι τούτου ἐστὶν ἡ ἐκείνων ἀπόνοια, ἀλλὰ καὶ τοῖς σκύθαις ἦν ἔθος θύειν τῷ θεῷ αὐτῶν, τοὺς ἀπὸ ναυαγίων περισωθέντας. κἂν ὅσοι ἄρα καὶ εὑρίσκοντο, καὶ οὓς ἡ πρόνοια ἔσωζε, τούτους ἐκεῖνοι ἐφόνευον. ἕτεροι πάλιν, εἴποτ' εἰς πόλεμον ἐζώγρουν τινὰς τῶν ἀνθρώπων, τούτους ἀριθμοῦντες ἀνὰ ἑκατὸν, ἔθυον ἕν. εἶδες ἀπανθρωπίαν καὶ ὠμότητα, καὶ αὐτῶν τῶν ἀλόγων ζώων καὶ θηρίων θηριωδεστέραν; πᾶν ζῶον οὐ μάχεται τῷ ὁμογενεῖ αὐτῷ, οὐδὲ φθείρει, ἐκεῖνοι δὲ καὶ αὐτῶν τῶν θηρίων ἀπηνέστεροι εὑρίσκοντο. οὐ μόνον γὰρ ἀλλοδαποὺς καὶ ξένους ἀνθρώπους ἐφόνευον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὁμογνίους, καὶ καθ' αἷμα συγγενεῖς. καὶ γὰρ οἱ κρῆτες καὶ φοίνικες τοὺς ἑαυτῶν παῖδας καὶ θυγατέρας ἔθυον τοῖς δαίμοσιν, οἱ χαλκόσπλαγχνοι. πρὸ δὲ τούτων ἐγένετο ὁ κατακλυσμὸς ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ νῶε, καὶ ἀπέθανεν ἐν τοῖς ὕδασι πᾶσα ψυχὴ ζῶσα ἀνθρώπου τε καὶ παντὸς ζώου πετεινοῦ καὶ τετραπόδου, διὰ τὰς τῶν τότε εὑρισκομένων ἀνθρώπων ἁμαρτίας. διεσώθησαν δὲ ἐν τῇ κιβωτῷ ψυχαὶ μόναι ὀκτὼ, ὅ, τε νῶε καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ, οἱ τρεῖς τε υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ αἱ τρεῖς γυναῖκες αὐτῶν. εἰσῆξε δὲ νῶε καὶ ἀπὸ παντὸς ζώου ἐντὸς τῆς κιβωτοῦ διὰ τὸ γένος. πάλιν δὲ ὁ πανάγαθος θεὸς ἐπέταξε τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων τὸ αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν, ὁμοίως καὶ τοῖς ζώοις. καὶ πάλιν ἐνέπεσον οἱ ἄνθρωποι εἰς ἀσέβειαν, ἣν καὶ κατὰ μέρος φθάσαντες ἤδη εἰρήκαμεν. ὁ δὲ μελχισεδὲκ καὶ ὁ ἀβραὰμ καὶ λὼτ ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ, ἐφάνησαν δοῦλοι τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου. ἅπας δὲ ὁ κόσμος προσεκύνησαν τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς εἰδώλοις. ὁ πανάγαθος τοίνυν θεὸς ἰδὼν τὸ τίμιον πλάσμα αὐτοῦ, τὸ γένος δηλαδὴ τῶν ἀνθρώπων τυραννούμενον ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ὃς ζῶντας μὲν τούτους ἐφενάκιζε καὶ ἠπάτα, ὥστε προσκυνεῖν αὐτῷ ὡς θεῷ, ἀποθανόντων δὲ, κατεῖχε τὰς αὐτῶν ψυχὰς ἐν τῷ ᾅδῃ τῷ πικρῷ καὶ ἐζοφωμένῳ, σπλαγχνισθεὶς ἔσωσεν αὐτό. πῶς δὲ ἐσώθη τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ἄκουε νουνεχῶς. ὁ μὲν γὰρ ἄνθρωπος αὐτὸς ἑαυτῷ οὐκ ἠδύνατο βοηθῆσαι. τὸ μὲν, ὅτι οὐκ ἐβούλετο διὰ τὸ τὰς ἡδονὰς νομίζειν εἶναι ἄκρον ἀγαθόν. εἰς τοσαύτην καὶ γὰρ πλάνην ἐνέπεσον, σκοτισθέντες ὑπὸ τοῦ πονηροῦ. τὸ δ', ὅτι τὸν μὲν ἀληθῆ θεὸν οὐκ ἐγίνωσκον, προσεκύνουν δὲ τοῖς εἰδώλοις ἤτοι τοῖς δαιμονίοις, καὶ ἐν σκότει τῆς ἀγνωσίας ὑπάρχοντες, τὸν θεὸν οὐκ ἐγίνωσκον, καὶ ἔμενον ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ τοῦ ἐχθροῦ. ὑποθώμεθα δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ἐνόησαν εἰς ποῖον βάραθρον κακῶν ἐνέπεσον, καὶ πῶς ἔμελλον βοηθῆσαι ἑαυτοῖς, ἐπεὶ εἶχον τὴν προγονικὴν κατάραν τοῦ ἀδὰμ, καὶ ὅπως ἔμελλον γενέσθαι ἀθάνατοι, ἐπεὶ τὸν θάνατον ἐκληρώσαντο. πάντες γὰρ οἱ ἐξ ἀδὰμ θνητοὶ κατέστησαν διὰ τὴν τοῦ πατρὸς αὐτῶν ἀδὰμ ἁμαρτίαν. ἐπεὶ γοῦν οὔτε ἐνόησεν ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ ποίου ὕψους καὶ μεγαλείου ἐξέπεσε, καὶ εἰς ὅσον βάραθρον ἀτιμίας ἐνέπεσεν, ἀλλ' εἰ καὶ ἴσως ἐνόησεν, οὐκ ἠδύνατο βοηθῆσαι ἑαυτῷ, λοιπὸν ἐκινδύνευε, ἵνα διαπαντὸς εὑρίσκηται ἡ ἁμαρτία, καὶ βασιλεύῃ ὁ θάνατος ἐπὶ πάντα ἄνθρωπον. τοῦτο ἰδὼν δαβὶδ ὁ προφήτης, εἶπεν, ὅτι ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκε, παρεσυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς. ἀλλ' ὁ φιλάνθρωπος θεὸς σπλαγχνισθεὶς, οὐκ εἴασε τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἐπὶ πλέον ὑπὸ τοῦ διαβόλου τυραννεῖσθαι. τοίνυν καὶ ἤρξατο ἀπὸ τοῦ ἀβραὰμ ἀνακαλεῖσθαι καὶ διορθοῦσθαι τὸν ἄνθρωπον. τοῦ γὰρ ἀβραὰμ γεννήσαντος τὸν ἰσαὰκ, καὶ τοῦ ἰσαὰκ τὸν ἰακὼβ, καὶ τοῦ ἰακὼβ τοὺς δώδεκα υἱοὺς αὐτοῦ, φθονήσαντες οἱ ἕνδεκα υἱοὶ τοῦ ἰακὼβ τῷ ἀδελφῷ αὐτῶν τῷ ἰωσὴφ, ἔδησαν καὶ ἔβαλον αὐτὸν εἰς τὸν λάκκον, καὶ εὑρόντες αἰγυπτίους, πεπράκασι τοῦτον. οἱ δὲ ἀπαγαγόντες τὸν ἰωσὴφ εἰς αἴγυπτον,

δεδώκασι

δεδώκασι τῷ φαραώ. καὶ ὁ φαραὼ κατέστησεν αὐτὸν ἄρχοντα πάσης γῆς αἰγύπτου. γενομένου δὲ λιμοῦ, κατέβησαν οἱ ἀδελφοὶ ἰωσὴφ εἰς αἴγυπτον, εὑρεῖν χορτάσματα. ὁ δὴ ἰωσὴφ γνωρίσας τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, ἔθρεψεν αὐτοὺς, μὴ μνησθεὶς τοῦ παρ᾽ αὐτῶν γεγονότος εἰς αὐτὸν ἀδικήματος, προσκαλεσάμενος καὶ τὸν πατέρα αὐτοῦ ἰακώβ. τοῦτο δὲ ἦν τύπος τοῦ χριστοῦ, δηλονότι ὥσπερ ὁ ἰωσὴφ εὑρὼν παρὰ τῶν οἰκείων ἀδελφῶν κακὸν, καὶ ἀμνημονήσας τούτου, ἀντὶ κακοῦ ἀγαθὰ ἀνταπέδωκε τοῖς ἀδικήσασιν αὐτὸν ἀδελφοῖς, οὕτω καὶ ὁ χριστὸς φθονηθεὶς παρὰ τῶν ὁμογενῶν αὐτοῦ ἰουδαίων, μέλλει δεθῆναι καὶ εἰς τὸν τάφον ἀντὶ τοῦ λάκκου εἰσελθεῖν, καὶ τῷ θανάτῳ παραδοθῆναι. ἀλλ᾽ ὥσπερ ὁ ἰωσὴφ γενόμενος ἄρχων πάσης αἰγύπτου, ἐῤῥύσατο τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀδελφοὺς τοῦ διὰ λιμοῦ θανάτου, οὕτω καὶ ὁ χριστὸς συντρίψας τὰς πύλας τοῦ θανάτου, καὶ καταλύσας τὸ κράτος τοῦ διαβόλου, ἔσωσε τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύσαντας, ἰουδαίους τε καὶ τὰ ἔθνη, ἀλλὰ δὴ καὶ τὸν προπάτορα ἀδάμ. καὶ ἐλθὼν εἰς αἴγυπτον ὁ ἰακὼβ, ὡς εἴρηται, μετὰ ἑβδομήκοντα πέντε ψυχῶν, ἔμειναν ἐκεῖσε μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ. προσεκαρτέρησε δὲ καὶ ἅπαν τὸ γένος αὐτοῦ ἐκεῖσε, μέχρι καὶ ἐτῶν τετρακοσίων καὶ τριάκοντα, δουλεύοντες τῷ φαραὼ καὶ τοῖς αἰγυπτίοις δουλείαν πικρὰν καὶ ὀδυνηρὰν. μετὰ δὲ ταῦτα πέμψας ὁ θεὸς τὸν μωσέα, ἐξήγαγε καὶ ἐῤῥύσατο αὐτοὺς τῆς πικρᾶς δουλείας τοῦ φαραὼ καὶ τῶν αἰγυπτίων, ποιήσαντα αὐτὸν θαυμάσια καὶ τεράστια μεγάλα ἐν τῇ αἰγύπτῳ, καὶ διαβιβάσαντα αὐτοὺς τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν, σχίσαντα αὐτὴν, τὸν δὲ φαραὼ καταποντίσαντα σὺν πάσῃ τῇ αὐτοῦ στρατιᾷ. καὶ εὑρισκομένων τῶν ἑβραίων ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἀντὶ πάσης τροφῆς δέδωκεν αὐτοῖς ὁ θεὸς τὸ μάννα. αὐτοὶ δὲ ἐγόγγυζον, καὶ λόγους ἀχαριστίας ἔλεγον. ὅμως νουθετῶν ὁ μωϋσῆς οὐκ ἐπαύετο. ὡς δὲ ἀνέβη μωϋσῆς ἐν τῷ ὄρει σινᾶ δέξασθαι τὸν νόμον παρὰ θεοῦ, οἱ πρότερον ἀχάριστοι ἑβραῖοι καὶ γογγυσταὶ, γεγόνασιν ἀσεβεῖς. λέγουσι τοίνυν τῷ μωϋσέως ἀδελφῷ ἀαρὼν, ποίησον ἡμῖν θεοὺς, οἵτινες προπορεύσονται ἡμῶν. ὁ γὰρ μωϋσῆς οὗτος, ὃς ἐξήγαγεν ἡμᾶς ἐξ αἰγύπτου, τί γέγονεν οὐκ οἴδαμεν. καὶ συναγαγόντες χρυσίον ἱκανὸν, κατεσκεύασαν εἰκόνα βοὸς, καὶ λαβόντες αὐτὴν, ἔθυσαν ὡς θεῷ, καὶ εὐφραίνοντο ἐπὶ τῷ τοιούτῳ ἀτοπήματι. ἐλθὼν δὲ ὁ μωϋσῆς, καὶ εὑρὼν τὸ τοιοῦτον κακὸν, θυμωθεὶς κατέχυσε τοῦ νόμου τὰς πλάκας, ἃς παρὰ θεοῦ ἐδέξατο. καὶ εἶπεν ὁ θεὸς, ἐξαλείψω τὸ γένος αὐτῶν, καὶ ποιήσω σε βασιλέα εἰς ἔθνος μέγα καὶ πολύ. ὁ δὲ οὐκ ἠθέλησεν, ἀλλὰ πολλὰ ζητήσας τὸν θεὸν, καὶ πολλὰ παρακαλέσας, ἐμεσίτευσεν αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἠφανίσθησαν. πρόσεχον τοίνυν, πῶς ἀναφαίνεται, ὅτι οὐ περὶ αὐτῶν εἶπεν ὁ θεὸς τῷ ἀβραὰμ, ὅτι ἐν τῷ σπέρματί σου εὐλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη, ἀλλὰ περὶ τοῦ χριστοῦ. μεσιτεύσαντος δὲ τοῦ μωϋσέως τὸ τῶν ἑβραίων γένος, πάλιν ἐδόθη ὁ νόμος πρὸς αὐτούς. τότε εἶπεν ὁ θεὸς τοὺς ἑβραίους διὰ τοῦ μωσέως, ὅτι ἐγὼ θεὸς πρῶτος, ἐγὼ καὶ μετὰ ταῦτα, καὶ μετ᾽ ἐμὲ οὐκ ἔστι θεὸς ἕτερος. τοῦτο γοῦν ἐστὶν οὕτω, καθὼς ὁ θεὸς εἶπε καὶ ἐνετείλατο. ἐν γοῦν τῇ γραφῇ τῇ σῇ, ὡς μέγα κατηγόρημα κεῖται τοῦτο καθ᾽ ἡμῶν τῶν χριστιανῶν, ὅτι τοῦ θεοῦ εἰπόντος, ὅτι ἐγὼ θεὸς μόνος, καὶ οὐκ ἔχω συντροφίαν εἰς τὴν ἐμὴν θεότητα, ἡμεῖς λέγομεν τὸν χριστὸν θεὸν καὶ θεοῦ υἱὸν, καὶ προσκυνοῦμεν πολλοὺς θεοὺς, καὶ ἔσω ὑπὸ ἀναθέματι ὁ προσκυνῶν θεοὺς δύο ἢ τρεῖς ἢ καὶ πολλούς. ἀλλὰ προσκυνοῦμεν θεὸν ἕνα ἀληθινὸν, τὸν ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. ὁ γὰρ θεὸς διδάσκων τοὺς ἑβραίους, ἵνα μηκέτι εἰδωλολατρῶσιν, εἶπεν αὐτοῖς, οἱ πιστεύοντες τοῖς εἰδώλοις, πιστεύουσι θεοῖς πολλοῖς. οἱ δὲ χριστιανοὶ ὀρθὰ φρονοῦντες, ἑνὶ θεῷ πιστεύουσι, καὶ οὐ πολλοῖς. καθὼς καὶ ὁ χριστὸς ἐδίδαξεν ἐν τοῖς εὐαγγελίοις εἰπὼν, ὅτι ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν. καὶ ὁ ἐμὲ θεωρῶν, θεωρεῖ τὸν πατέρα μου. ὑμεῖς δὲ ἀγνοοῦντες τὰς γραφὰς, ἐκπίπτετε τῆς ἀληθείας. καὶ τούτου γεγονότος, ἄλλα ἀκούοντες, ἄλλα γινώσκετε. οἱ δὲ ἑβραῖοι συμπαθηθέντες ὑπὸ τοῦ θεοῦ, οὐδὲν ἀπώλοντο, ὅμως δὲ τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας οὐκ εἶδον. ἀλλὰ καταδικασθέντες, εὑρίσκοντο διάγοντες πεπλανημένως οὕτως ἐν τῇ ἐρήμῳ χρόνους τεσσαράκοντα, ἄχρις ἂν τελευτήσωσι πάντες ἐκεῖνοι. διὰ τὸ, ἵνα οὐδὲν ἴδωσι τὴν γῆν, ἣν ἐπηγγείλατο ὁ θεὸς δοῦναι τοῖς υἱοῖς ἀβραάμ. μετὰ δὲ τὴν τελευτὴν ἐκείνων, εἰσῆλθον τὰ τέκνα αὐτῶν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας.

κἀκεῖσε εὗρον πολλὰ ἀγαθὰ ἐν αὐτῇ, καὶ ἐκεῖ ἀπέστειλεν αὐτοῖς ὁ θεὸς προφήτας καὶ διδασκάλους. ἀλλὰ τοὺς μὲν ἀπὸ τούτων ἀπέκτειναν, τοὺς δὲ ἐλιθοβόλησαν, καὶ ἐφάνησαν ἀχάριστοι καὶ ἀγνώμονες εἰς τὸν θεόν. καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐδίδουν εὐχαριστίαν, ἀλλὰ καὶ διόλου χεδὸν εἰδωλολάτρουν. καὶ διὰ τοῦτο παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ θεὸς εἰς αἰχμαλωσίας. πάλιν δὲ συμπαθὴς ὢν ὁ θεός, ἀνεκαλεῖτο αὐτούς. διά τοι τοῦτο καὶ ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν εὐδόκησε καὶ ἠθέλησεν, ἵνα ὁ υἱὸς καὶ λόγος αὐτοῦ ἐλθὼν εἰς τὸν κόσμον, σώσῃ τὸν ἄνθρωπον, ὃν ὁ διάβολος ἀπατήσας, ἀπέστησεν ἀπὸ τοῦ θεοῦ, καὶ προσεκύνει τῇ κτίσει καὶ τῷ διαβόλῳ. κατελθὼν τοίνυν ὁ υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ λαβὼν σάρκα ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου μαρίας, ἐγένετο ἄνθρωπος, ὡς ἔμπροσθεν παρὰ τῶν ἁγίων καὶ προφητῶν ἀπεδείχθη, καὶ γεγονὼς ἄνθρωπος, καὶ καρτερήσας χρόνους τριάκοντα, ἤρξατο διδάσκειν τὸν λαόν, καὶ ἑρμηνεύειν τὴν τῆς ἀληθείας καὶ δικαιοσύνης ὁδόν, καὶ διδάσκων ἔπραττε, καὶ πράττων ἐδίδασκε, καὶ ἐποίει θαύματα μεγάλα καὶ ἐξαίσια. οὐχ ὥσπερ κατὰ καιροὺς ἐποίησάν τινες τῶν ἁγίων ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ θεοῦ, ὡς δοῦλοι, ἀλλὰ δεσποτικῶς τε καὶ ἐξουσιαστικῶς ἐποίει καὶ ἔπραττεν ὅσα καὶ ἔπραττεν. εἶπε γὰρ λεπρὸς αὐτῷ, κύριε, ἐὰν θέλῃς, δύνασαί με καθαρίσαι. καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ χριστός, θέλω, καθαρίσθητι. καὶ εἶπεν ὁ παράλυτος, κύριε, τριάκοντα καὶ ὀκτὼ χρόνους κατάκειμαι, καὶ οὐκ ἔχω ἄνθρωπον, ἵνα ὅταν ταραχθῇ τὸ ὕδωρ, βάλῃ με ἐν αὐτῷ. ἄγγελος γὰρ παρὰ θεοῦ ἀπεστέλλετο κατὰ καιρόν, καὶ ἐτάρασσε τὸ ὕδωρ, καὶ ὁ πρῶτος ἐμβὰς μετὰ τὴν ταραχὴν τοῦ ὕδατος, ὑγιὴς ἐγίνετο οἵῳ δή ποτε κατείχετο νοσήματι. ὡς γοῦν παράλυτος καὶ ἀδύνατος καὶ μὴ ἔχων ἄνθρωπον, ἔκειτο χρόνους τριάκοντα καὶ ὀκτὼ πλησίον τῆς κολυμβήθρας [illegible] παράλυτος, τοῦτον ἰδὼν ὁ χριστός, καὶ σπλαγχνισθείς, λέγει πρὸς αὐτόν, θέλεις ὑγιὴς γενέσθαι; τοῦ δὲ προσκυνήσαντος καὶ πιστεύσαντος τῷ χριστῷ, λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ χριστός, ἆρον σου τὴν κλίνην, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου. τὸ αὐτὸ ἐποίει ἁπανταχοῦ ἔνθα ἦν περιπατῶν. τυφλοὺς ἐθεράπευε, καὶ ἐποίει αὐτοὺς βλέπειν, τοὺς κωφοὺς ἀκούειν, τοὺς χωλοὺς περιπατεῖν, τοὺς παραλύτους σωέσθαι γε, τοὺς νεκροὺς ἀνίστα, τοὺς δαιμονιζομένους ἐξουσιαστικῶς ἐθεράπευε, καὶ ὡς ἐν συνόψει εἰπεῖν, τὰ πάντα ὡς θεὸς ἐποίει, καθὼς ἐβούλετό τε καὶ ἤθελε. τυφλὸς ἦλθεν ἐκ γενετῆς, καὶ παρεκάλεσεν αὐτόν, καὶ τοὺς μὲν ἄλλους τυφλοὺς ἐθεράπευε μόνῳ λόγῳ, ἐκεῖνον δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ πτύσας εἰς τὴν γῆν, καὶ πηλὸν ποιήσας διὰ τοῦ πτύσματος, ἔχρισε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, εἰπὼν πρὸς αὐτόν, ὕπαγε, νίψαι εἰς τὸν σιλωὰμ τὴν κολυμβήθραν, καὶ νιψάμενος ἀνέβλεψε. τί τοῦτο δηλοῦτος τοῦ πράγματος, ὅτι τοὺς μὲν ἄλλους πάντας ἐθεράπευε λόγῳ μόνῳ, εἰς τοῦτον δὲ ἐποίησε πηλόν; οὐδὲν ἄλλο, ἢ ὅτι οἱ μὲν ἄλλοι τυφλοί, ἔχοντες ἀπὸ γεννήσεως αὐτῆς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ὑγιεῖς, ἐτυφλώθησαν, τοῦ δὲ μηδόλως ἔχοντος ὀφθαλμοὺς ἐξ αὐτῆς γεννήσεως, ἐποίησε πηλὸν ὁ χριστός, δεικνύων, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ἀπὸ πηλοῦ πλάσας τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὸ ἐλλεῖπον τοῦ σώματος αὖθις διὰ τοῦ πηλοῦ ἀνεπλήρωσεν. εἶτα λέγει τῷ τυφλῷ, πιστεύεις εἰς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ; λέγει αὐτῷ ὁ τυφλός, καὶ τίς ἐστι κύριε, ἵνα πιστεύσω εἰς αὐτόν; τυφλὸς γὰρ ὤν, οὐκ ἐγίνωσκε τὸν χριστόν. καὶ ὁ χριστὸς πρὸς αὐτόν, ἐγώ εἰμι ὁ λαλῶν σοι. τότε λέγει ὁ τυφλός, πιστεύω κύριε. καὶ προσεκύνησεν αὐτῷ. χιλιάδες πολλαὶ ἀνθρώπων ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ προσέμειναν ἀκούοντες τὸν λόγον τοῦ χριστοῦ, καὶ τὴν διδασκαλίαν. καὶ ἐπείνασαν, καὶ οὐχ εὑρέθησαν ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ πλέον τῶν πέντε ἄρτων, καὶ τῶν δύο ἰχθύων. εὐλόγησε τοίνυν αὐτὰ ὁ χριστός, καὶ προσέταξε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, καὶ παρέθηκαν πᾶσι τοὺς ἄρτους. καὶ ἔφαγον πάντες, καὶ ἐχορτάσθησαν, καὶ ἐπερίσσευσαν κόφινοι δώδεκα ἀπὸ τῶν ἄρτων καὶ ἀπὸ τῶν ἰχθύων. τί τοῦτο σημαίνων; τὸ μέν, ἵνα φάγωσιν ὡς πεινῶντες, τὸ δέ, ἵνα νοήσωσι καὶ ἐνθυμηθῶσιν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ἐν τῇ ἐρήμῳ θρέψας τοὺς πατέρας αὐτῶν τὸ μάννα. ἄνθρωπος ἀπέθανε καὶ ἐτάφη, καὶ ποιήσαντος ἐν τῷ τάφῳ ἡμέρας τέσσαρας, παρεκάλεσαν τὸν χριστὸν αἱ τούτου ἀδελφαί, καὶ ὁ χριστὸς λέγει πρὸς αὐτόν, λάζαρε, δεῦρο ἔξω. καὶ παραυτὰ ἐξῆλθε τοῦ τάφου ὁ τεθνηκώς, καὶ περιεπάτησε δεδεμένος τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας. οὕτω γὰρ ἦν ἔθος ἐνταφιάζειν τοῖς ἰουδαίοις. καὶ ἐπὶ τῷ θαύματι τῆς τούτου ἐγέρσεως ἐπηκολούθησε καὶ τὸ τῆς βαδίσεως αὐτοῦ. τί δὲ καὶ

τοῦτο; ἵνα ἰδόντες οἱ ἄνθρωποι, πῶς ἀνέστησε τοὺς πάλαι νεκρούς, ἀλλὰ δὴ καὶ τὸν τετραήμερον, νοήσωσιν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ζωῆς καὶ θανάτου δεσπότης. καὶ ὅταν ἴδωσιν αὐτὸν διὰ τοῦ χριστοῦ ἐν τῷ τάφῳ πιστεύσωσιν, ὅτι ὁ τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ ἀνιστῶν τοὺς νεκρούς, πολλῷ μᾶλλον κατ᾽ ἐξουσίαν ὡς θεὸς ἀναστήσειν μέλλει τὸ ἴδιον σῶμα. ἔλεγε γὰρ πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ τοὺς ἀποστόλους, ὅτι οὐδεὶς αἴρει τὴν ψυχήν μου ἀπ᾽ ἐμοῦ. καὶ ὅτι ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. καὶ ὅτι μὲν ἐπίστευον εἰς τὸν χριστὸν καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν πλήθη ἀναρίθμητα ἀνθρώπων, καὶ ὡμολόγουν αὐτὸν θεόν, καὶ θεοῦ υἱόν. ὑπῆρχον δὲ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτῶν, ἀντιτασσόμενοι τῇ τοῦ θεοῦ διδασκαλίᾳ, καὶ ἀντιλέγοντες, ἀνεφάνη ἐκ τῆς ἠσαΐου προφητείας λεγούσης, ὅτι ὀφθαλμοὺς ἔχοντες οὐ βλέψουσι, καὶ ὦτα ἔχοντες οὐκ ἀκούσουσιν. ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία αὐτῶν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, καὶ τοῖς ὠσὶ βαρέως ἤκουσαν· καὶ ἐτελέσθη ἡ προφητεία. θαυματουργοῦντος καὶ γὰρ τοῦ χριστοῦ, εὑρίσκοντο ὥσπερ τυφλώττοντες, καὶ διδάσκοντος εὑρίσκοντο κωφοί, ὡσεὶ ἀσπὶς κωφὴ καὶ βύουσα τὰ ὦτα αὐτῆς. καὶ ὅτι μὲν ἔλεγε πρὸς αὐτοὺς ὁ χριστός, ὡς εἰ τυφλοὶ ἦτε, οὐκ ἂν εἴχετε ἁμαρτίαν. νῦν δὲ λέγετε, ὅτι βλέπομεν, ἡ οὖν ἁμαρτία ὑμῶν μένει. καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν ἔλεγε περὶ αὐτῶν, ὅτι εἰ ἐκ τοῦ θεοῦ ἦτε, ἠγαπᾶτε ἂν ἐμέ. τοῦτο τοιοῦτόν ἐστι. ὅμως ταῦτα ποιοῦντος τοῦ χριστοῦ, οὐδόλως ἦλθον ἐκεῖνοι εἰς αἴσθησιν, ἀλλ᾽ ἐζήτουν πρόφασιν, ὅπως θανατώσωσιν αὐτόν. περὶ δὲ τῶν θαυμάτων αὐτοῦ, ὧν ἐποίησε τῷ γένει τῶν ἑβραίων, τί χρὴ καὶ λέγειν ἀπείρων ὄντων καὶ ἀναριθμήτων; ὅμως καὶ τούτων γεγονότων, οὐκ ἦλθον εἰς αἴσθησιν ὅλως οἱ μάταιοι καὶ πεπλανημένοι, ἀλλὰ τῷ φθόνῳ καὶ τῇ κακίᾳ νικώμενοι, ἐζήτουν παντὶ τρόπῳ καὶ πάσῃ μηχανῇ, ὅπως ἐγείρωσι κατὰ τοῦ χριστοῦ κατηγορίαν, καὶ θανατώσωσι τὸν εὐεργέτην αὐτῶν, καὶ οὐχ εὗρον ἕτερον, ἢ ὅτι βλασφημεῖ οὗτος, λέγων ἑαυτὸν υἱὸν θεοῦ, καὶ ὅτι ἄνθρωπος ὢν ποιεῖ ἑαυτὸν θεόν. καὶ ὅτε ἤκουον τοῦ χριστοῦ λέγοντος πρὸς τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτόν, ὅτι ἀφέωνταί σου αἱ ἁμαρτίαι. ἔλεγον ὅτι, τίνα σεαυτὸν ποιεῖς, καὶ τίς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας ἀλλ᾽ ἢ μόνος ὁ θεός; καὶ τοῦτο ἀληθῶς ἔλεγον οἱ ἰουδαῖοι, ὅτι θεοῦ μόνου ἐστὶ τὸ ἀφιέναι ἁμαρτίας. καὶ γὰρ ἀγνοοῦντες οἱ ἄθλιοι, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ὁ χριστός, ἔλεγον ἅπερ ἔλεγον. καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία, καὶ ἐτυφλώθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν, καὶ οὐκ εἶδον ὅτι κατ᾽ ἐξουσίαν ποιεῖ, ὅσα καὶ ποιεῖ. εἷς γὰρ τῶν μαθητῶν τοῦ χριστοῦ ὁ πέτρος, ἐντὸς πλοιαρίου εὑρισκόμενος, καὶ ἰδὼν τὸν χριστόν, εἶπε πρὸς αὐτόν, κέλευσόν με πρὸς σὲ ἐλθεῖν ἐπὶ τὰ ὕδατα. καὶ ὁ χριστὸς πρὸς αὐτόν, ἐλθέ. καὶ ἐξελθὼν ἀπὸ τοῦ πλοίου, περιπατήσας ἐπὶ τῶν ὑδάτων, ἀπῆλθεν εἰς αὐτόν. τούτου γοῦν γεγονότος, τί ἔδει ἄλλο αὐτοὺς νοῆσαι, ἢ ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ τὴν ἐρυθρὰν διατεμὼν θάλασσαν, καὶ διαβιβάσας τοὺς πατέρας αὐτῶν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, ὁ μετὰ τὸ παρὸν ποιήσας τὴν ὑγρὰν φύσιν τῶν ὑδάτων, ὥσπερ ξηρὰν γῆν τῷ λόγῳ καὶ τῷ προστάγματι αὐτοῦ. ἀλλ᾽ ὅσον μᾶλλον ἦσαν θεωροῦντες τὰ τοιαῦτα θαύματα, τοσοῦτον τῷ θυμῷ ἠνωχλοῦντο. ἔτι κλύδωνος γεγονότος σφοδροῦ καὶ μεγάλου ἐν τῇ θαλάσσῃ, ὥστε καλύπτεσθαι τὸ πλοῖον, ἐν ᾧ ἦσαν οἱ τοῦ χριστοῦ μαθηταὶ ὑπὸ τῶν κυμάτων, ἔκραξαν οὗτοι μεγάλῃ τῇ φωνῇ λέγοντες, ἰησοῦ, σῶσον ἡμᾶς, ἀπολλύμεθα. καὶ ὁ χριστὸς λέγει τῇ θαλάσσῃ δεσποτικῶς οὕτω καὶ ἐξουσιωδῶς, σιώπα, πεφίμωσο. καὶ εὐθὺς ἐγένετο γαλήνη μεγάλη. οἱ τοίνυν ἰουδαῖοι ἰδόντες τὸ τοιοῦτον παράδοξον θαῦμα, καὶ ἐκπλαγέντες, ἔκραξαν μεγάλῃ τῇ φωνῇ καὶ εἶπον, τίς ἐστιν οὗτος, ὅτι καὶ οἱ ἄνεμοι καὶ ἡ θάλασσα ὑπακούουσιν αὐτῷ; ἀλλὰ τὰ μὲν θαύματα τὰ ἄπειρα ἔβλεπον καὶ ὑπὲρ φύσιν, ἐκεῖνοι δὲ ἔμενον παντελῶς ἀδιόρθωτοι. διὰ τοῦτο καὶ ὁ χριστὸς ἔλεγε πρὸς αὐτούς, ἐγώ εἰμι ἡ θύρα. καὶ ἀλλαχοῦ, ἐγώ εἰμι ἡ ὁδός. καὶ αὖθις ἀλλαχοῦ, ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια. καὶ ὅτι κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύετε. ταῦτα δὲ ἔλεγεν ὁ χριστός, ἵνα γνῶσιν οἱ ἐσκοτισμένοι ἰουδαῖοι, ὅτι οὐδεὶς τῶν προφητῶν ἢ τῶν ἁγίων εἶπε ποτὲ λόγους ἐξουσιαστικοὺς ὡς δεσπότης, ἀλλ᾽ ἐδείκνυον ἑαυτοὺς δούλους καὶ ὑπηρέτας αὐτοῦ. ὁ δὲ χριστὸς οὐχ οὕτως, ἀλλ᾽ ὡς δεσπότης καὶ κύριος τῆς κτίσεως ἔλεγε καὶ ἔπραττε κατ᾽ ἐξουσίαν ὡς θεός. καὶ ἀπὸ μὲν τοῦ ὄχλου καὶ τοῦ λαοῦ ἐπίστευον πλήθη πολλὰ καὶ ἄπειρα εἰς αὐτόν, ἀπὸ δὲ τῶν γραμ-

ματέων καὶ φαρισαίων καὶ τῶν ἀρχόντων ὀλίγοι καὶ εὐαρίθμητοι. τούτων γοῦν οὕτω τελουμένων, καὶ τοσούτων ἀπείρων θαυμάτων ἐνεργουμένων, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀδιακόπως χρόνους τρεῖς λαλουμένης διδασκαλίας παρὰ τοῦ χριστοῦ, καὶ ποτὲ μὲν φέροντος αὐτοῦ μαρτυρίας εἰς μέσον ἀπὸ τῶν προφητῶν, οὐχ ὡς χρείαν ἔχοντος ἑτέρων μαρτυρίας ὑπὲρ αὐτοῦ, θεοῦ ὄντος, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀπιστίαν καὶ σκληροκαρδίαν τῶν ἰουδαίων, ἔτι δὲ καὶ ἀσθένειαν τῶν ἀνθρώπων. ποτὲ δὲ φέροντος τόν τε ἀβραὰμ καὶ τὸν μωσέα, μᾶλλον δὲ τὸν θεὸν καὶ πατέρα αὐτοῦ, καὶ τῶν ἰουδαίων ἔτι διὰ ταῦτα ἀνιάτως νοσούντων, καὶ μὴ βουλομένων τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν, ἀφεὶς αὐτοὺς ὁ χριστὸς, ἤρξατο πράττειν τὰ τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου καθολικῶς, καὶ λέγειν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ τὰ μέλλοντα αὐτῷ συμβαίνειν. ὅτι ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθήσεται τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ γραμματεῦσι, καὶ παραδώσουσιν αὐτὸν τοῖς ἔθνεσι, καὶ μαστιγώσουσιν αὐτὸν, καὶ ἐμπαίξουσιν αὐτῷ, καὶ ἐμπτύσουσιν αὐτῷ, καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτὸν, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται. καὶ ἀκούσαντες ταῦτα οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἐλυπήθησαν σφόδρα, καὶ ἐταράχθησαν. τότε ἐπαίρει τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ὁ χριστὸς, καὶ ἀνέβη ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ θαβώρ; καὶ ἔλαμψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ δὴ τοῦ χριστοῦ ὑπὲρ τὸν ἥλιον, τὰ δὲ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο λευκὰ ὡσεὶ χιών. ἰδόντες δὲ οἱ μαθηταὶ τὴν λαμπρότητα τοῦ προσώπου αὐτοῦ, ἔπεσον εἰς τὴν γῆν. οὐ γὰρ ἠδυνήθησαν φέρειν αὐτήν. εἶδον δὲ καὶ τὸν μωσῆν καὶ τὸν ἠλίαν τὸν προφήτην μετὰ τοῦ χριστοῦ συλλαλοῦντας ἐν δουλικῷ τῷ σχήματι. καὶ σκόπει τὸ γεγονός. πρῶτον μὲν, ἵνα ἰδόντες οἱ ἀπόστολοι τὴν λαμπρότητα τῆς αὐτοῦ θεότητος, νοήσωσιν ἀκριβῶς, ὅτι ἑκουσίως καὶ οἰκείῳ θελήματι παρεδόθη εἰς σφαγὴν, οὐ δυναστείᾳ. δεύτερον δὲ, ἵνα λάβωσι παραμυθίαν καὶ ἀνακωχὴν ἀπὸ τῆς λύπης, ἣν εἶχον ἀκούσαντες περὶ τοῦ πάθους τοῦ χριστοῦ. καὶ τρίτον, ἵνα ἰδόντες τὸν μωσέα καὶ τὸν ἠλίαν τοὺς προφήτας παρισταμένους τῷ χριστῷ μετὰ δέους, πληροφορηθῶσιν ἀκριβῶς, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ δεσπότης καὶ κύριος πάντων τῶν προφητῶν, καὶ πάσης τῆς κτίσεως. καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν καὶ μέγα, ὅτι ὥσπερ ἐπὶ τοῦ ἰορδάνου βαπτιζομένου τοῦ χριστοῦ, ἐγένετο φωνὴ ἐκ τῶν οὐρανῶν σχισθέντων αὐτῶν λέγουσα, οὗτος ἐστὶν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς ἐν ᾧ εὐδόκησα, αὐτοῦ ἀκούετε. ταῦτα δηλοῦντος τοῦ λόγου, ἵνα τὸ μὲν κατὰ πάντα πιστωθῶσι καὶ πληροφορηθῶσιν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ. τὸ δὲ, ἵνα ἐπεὶ ὁ καιρὸς τῆς ταφῆς τοῦ χριστοῦ ἤγγιζε, καὶ μετὰ τὴν ταφὴν καὶ τὴν ἀνάστασιν, μέλλουσιν ἀποσταλῆναι ἐπὶ τὸ κήρυγμα οἱ ἀπόστολοι, εὑρίσκοντες δὲ ὀλίγοι οὗτοι καὶ ἰδιῶται, καὶ ἀσθενεῖς, οὐδὲν ἀποβλέψωσι πρὸς τὴν οἰκείαν ἀσθένειαν, ἀλλὰ πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ δύναμιν, καὶ ἵνα ἰδόντες τὴν τοῦ θεοῦ δόξαν τε καὶ λαμπρότητα, ἀκούσαντες δὲ καὶ τὴν τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς φωνήν τε καὶ μαρτυρίαν, νοήσωσιν ὅτι εἷς θεός ἐστιν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς, καὶ μία ἐστὶ θεότης, καὶ φύσις, καὶ δύναμις πατρός τε καὶ υἱοῦ, καὶ θαρρήσαντες εἰς τὴν τοῦ θεοῦ δύναμιν, ἀπέλθωσι μετὰ προθυμίας ἐπὶ τὸ κήρυγμα. καὶ πληρωθῇ κἀντεῦθεν ἡ τοῦ δαβὶδ προφητεία, ἡ λέγουσα, θαβὼρ καὶ ἑρμὼν, ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλλιάσονται. ὁ δὲ προφήτης μωϋσῆς ἐκεῖνος εἶπεν, ὡς ἔμπροσθεν εἴρηται, ὅτι προφήτην ἀναστήσει κύριος ὁ θεὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, ὡς ἐμέ. πᾶσα ψυχὴ, ἥτις οὐκ ἀκούσεται τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται. καὶ ὅτι τότε μὲν εἶπεν ἐκεῖνος, ὅτι πᾶσα ψυχὴ, ἥτις οὐκ ἀκούσεται τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται, καὶ ὅτι τὰ λαληθέντα παρά τε τοῦ μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν, λόγοι εἰσὶ τοῦ θεοῦ, τοῦτο πρόδηλον καὶ ἀληθές. ἀλλ' ὅμως καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, καὶ ἐπὶ τῆς μεταμορφώσεως, ἀπὸ τῶν οὐρανῶν κατῆλθεν ἡ φωνὴ, καὶ οὐ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἀμέσως ἀπ' αὐτοῦ τοῦ θεοῦ καὶ πατρός. βλέπεις πῶς ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐκ τοῦ κατὰ μικρὸν ἐφαίνοντο τὰ τοῦ χριστοῦ; καὶ ὥσπερ ἀπὸ τῆς νυκτὸς οὐδὲν φαίνεται παρευθὺς ὁ ἥλιος, ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἄρχεται ἡ αὐγὴ, εἶτα φῶς, καὶ μετὰ ταῦτα ὁ ἥλιος, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ χριστοῦ. ἐκ τοῦ κατὰ μικρὸν ἤρξατο, εἶτα ἔλαμψε καὶ ὁ χριστὸς εἰς τὸν κόσμον, καὶ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν εἰς αὐτὸν πιστευσάντων, ὁ νοητὸς ἥλιος. εἶτα ἔρχεται ὁ χριστὸς εἰς ἱεροσόλυμα, ἵνα τελεσθῇ ἐπ' αὐτῷ τὸ πάθος, καθὼς εἶπε πρὸς τοὺς ἀποστόλους. καὶ εἰσελθόντος αὐτοῦ εἰς τὴν πόλιν, ἤρξατο τὸ πλῆθος κράζειν καὶ λέγειν, ἐξαί

ρετως

οὕτως δὲ οἱ τῶν ἑβραίων παῖδες, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου, ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, βασιλεὺς ἰσραὴλ, εἰρήνη ἐν οὐρανῷ, καὶ δόξα ἐν ὑψίστοις. τότε θυμοῦ πλησθέντες οἱ γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι, λέγουσι πρὸς ἰησοῦν, ἐπιτίμησον αὐτοῖς ἵνα σιωπήσωσιν. ὁ δὲ χριστὸς πρὸς αὐτοὺς, οὐδέποτε ἀνέγνωτε τοῦ προφήτου λέγοντος, ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον; ἐὰν οὗτοι σιωπήσωσιν, οἱ λίθοι κεκράξονται. πρότερον καὶ κατὰ τὸ παρὸν, εἶπον οἱ ἄγγελοι εἰς τὴν τοῦ χριστοῦ γέννησιν, δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. εἶπον οἱ παῖδες νῦν, ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου, βασιλεὺς τοῦ ἰσραὴλ, εἰρήνη ἐν οὐρανῷ, καὶ δόξα ἐν ὑψίστοις. τίς γοῦν καλεῖται κύριος ἐπὶ γῆς; πάντως οὐδεὶς ἄλλος, ἢ ὁ θεός. λέγονται μὲν πολλάκις καὶ ἄνθρωποι κύριοι. μετὰ δὲ προσθήκης ὀνόματος, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ ναυῆ τοῦ ἰησοῦ, εἰπόντος, ὅτι ὁ κύριός μου μωϋσῆς, καὶ ἐπὶ τοῦ εἰπόντος, ὅτι ὁ κύριός μου ὁ δαβίδ. ἀλλὰ καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐπικρατησάσης συνηθείας ἐν ἀνθρώποις. οὕτω δὲ ἀπροσδιορίστως τὸ κύριος, οὐδενὸς ἑτέρου ἐστὶν, ἢ τοῦ θεοῦ. διά τοι τοῦτο καὶ ὁ χριστὸς θεὸς ὢν, μὴ μόνον οὐδὲν ἐπετίμησεν τοῖς λέγουσι τὸ, ὡσαννὰ ἐν ὑψίστοις, ἀλλὰ καὶ τὸν δαβὶδ εἰς μέσον ἤγαγεν, εἰπὼν, ὅτι οὐδέποτε ἀνέγνωτε τοῦ προφήτου λέγοντος, ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον; τίνες δέ εἰσιν οἱ λίθοι, οὓς εἶπεν ὁ χριστὸς, ὅτι κεκράξονται; τὰ ἔθνη, τὰ κατὰ τὸ παρὸν σκληρὰν ἔχοντα τὴν καρδίαν πρὸς ὑποδοχὴν τῆς πίστεως. μετὰ βραχὺ δὲ αὐτὰ τὰ ἔθνη κεκράξονται βροντῆς ὑψηλότερον. ἀλλὰ καὶ οἱ λίθοι τοῦ τάφου, τρανῶς βοήσουσιν ὅσον οὔπω τὴν τοῦ κυρίου ἀνάστασιν, τὴν μετὰ τῆς θεϊκῆς δυνάμεως καὶ ἐξουσίας γενησομένην. μετὰ δὲ ταῦτα λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὁ χριστὸς, ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς ἱεροσόλυμα, καὶ τελεσθήσονται πάντα γεγραμμένα διὰ τῶν προφητῶν τῷ υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου. παραδοθήσεται γὰρ τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐμπαιχθήσεται, καὶ ὑβρισθήσεται, καὶ ἐμπτυσθήσεται, καὶ μαστιγώσαντες ἀποκτενοῦσιν αὐτὸν, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται. καὶ δείπνου γενομένου, λέγει πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. καὶ ἐρώτων εἷς ἕκαστος αὐτὸν, μήτι ἐγώ εἰμι; καὶ πρός τινα λόγον οὐκ ἀπεκρίθη. λέγει δὲ καὶ ἰούδας, μαθητὴς ὢν καὶ αὐτὸς, μήτι ἐγώ εἰμι; λέγει αὐτῷ ὁ ἰησοῦς, σὺ εἶπας. καὶ μετὰ μικρὸν λέγει αὐτῷ, ὃ ποιεῖς, ποίησον τάχιον. οὐδὲ γὰρ ἠδύνατο αὐτὸς ὁ ἰούδας, ἢ ἕτερός τις ποιῆσαί τι κατὰ τοῦ χριστοῦ ἄνευ τῆς αὐτοῦ θελήσεως. καὶ μετ᾽ ὀλίγον πάλιν λέγει τοῖς μαθηταῖς ὁ χριστὸς, ἀλλὰ τοῦ νῦν ἤγγικεν ὁ καιρὸς, ὃν προεῖπον ὑμῖν, ἀλλὰ μὴ ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία, μηδὲ δειλιάτω. καὶ διδάξας καὶ παραθαρρύνας αὐτοὺς ἱκανῶς, εἶπεν αὐτοῖς, νῦν μὲν λυπηθήσεσθε, μετ᾽ ὀλίγον δὲ χαρήσεσθε, καὶ τὴν χαρὰν ὑμῶν οὐδεὶς αἴρει ἀφ᾽ ὑμῶν. ἐγείρεσθε, ἄγωμεν. καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὸν τόπον, ὃν εἶχεν ἐκ συνηθείας. οἱ μέντοι ἀρχιερεῖς συναχθέντες μετὰ τῶν γραμματέων καὶ φαρισαίων καὶ παντὸς τοῦ συνεδρίου αὐτῶν ἔλεγον, τί ποιοῦμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος πολλὰ σημεῖα ποιεῖ; ἐὰν ἀφῶμεν αὐτὸν οὕτως, πάντως ἐλεύσονται οἱ ῥωμαῖοι, καὶ ἀροῦσιν ἡμῶν καὶ τὸν τόπον καὶ τὸ ἔθνος, συμφέρει ἀποθανεῖν. ὁ δὲ ἰσκαριώτης ἰούδας ἀπελθὼν εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς, εἶπεν αὐτοῖς, τί θέλετέ μοι δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν; καὶ ἔδωκαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια. καὶ μετ᾽ ὀλίγον λαβὼν ὁ ἰούδας λαὸν ἱκανὸν, ἔρχεται ἔνθα εὑρίσκετο ὁ χριστός. καὶ ἐρχομένων ἐκείνων, λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὁ χριστὸς, ἐγείρεσθε, ἄγωμεν, ἰδοὺ ὁ παραδιδούς με ἤγγικεν. καὶ ἐλθόντος τοῦ ἰούδα μετὰ τοῦ λαοῦ τῶν ἰουδαίων, λέγει πρὸς αὐτοὺς ὁ χριστὸς, τίνα ζητεῖτε; λέγουσιν αὐτῷ ἐκεῖνοι, ἰησοῦν τὸν ναζωραῖον. λέγει ὁ χριστὸς, ἐγώ εἰμι. καὶ τοῦτο ἀκούσαντες, ἔπεσον πάντες εἰς τὴν γῆν. τί γὰρ ὁ ποιήσας τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα θαύματα, ὁ ἀπὸ μόνης λαλιᾶς αὐτοῦ ῥίψας τοὺς ζητοῦντας αὐτὸν, οὐκ ἠδυνήθη ποιῆσαι, ἵνα μὴ δυνηθῶσι κρατῆσαι αὐτόν; πάντως πρόδηλον, ὅτι οἰκείᾳ βουλήσει παρεδόθη. τότε λέγει αὐτοῖς ὁ χριστὸς, εἰ οὖν ἐμὲ ζητεῖτε, ἄφετε τούτους ὑπάγειν. καὶ ἀφέντες τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ἐκράτησαν τὸν χριστόν. βλέπεις πῶς πρῶτον μὲν ἀπὸ μόνης τῆς λαλιᾶς ἔπεσον, ἔπειτα ἐν τῷ εἰπεῖν πρὸς αὐτοὺς, ἄφετε τούτους ὑπάγειν, ἐὰν ἐμὲ ζητεῖτε, μόνος παρεδόθη οἰκείᾳ θελήσει; ἔδειξεν ὡς ἐν ταυτῷ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, καὶ τὴν θέλησιν. διὰ τοῦτο καὶ ὁ δαβὶδ εἶπε, παρεδόθην, καὶ οὐκ ἐξεπορευόμην. ἤγουν δυνάμεις ἔχων ὁ χριστὸς,

ὁ χριστός, ἵνα μὴ παραδοθῇ, ἐθελοντὴς παρεδόθη. ἀπήγαγον τοίνυν τὸν χριστὸν εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς. οἱ δὲ μαθηταὶ φοβηθέντες ἔφυγον. οἱ γοῦν ἀρχιερεῖς παραλαβόντες τὸν ἰησοῦν, ἐχάρησαν. καὶ προσκαλεσάμενοι δύο ψευδομάρτυρας, ἔλεγον κατ' αὐτοῦ ὅσα ἐβούλοντο ψευδῶς. ὁ τοίνυν ἰησοῦς ἐσιώπα. λέγει γοῦν αὐτῷ ὁ ἀρχιερεὺς, ἐξορκίζω σε κατὰ τοῦ θεοῦ, ἵνα ἡμῖν εἴπῃς, εἰ σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ εὐλογητοῦ, εἰ σὺ εἶ ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος. λέγει αὐτῷ ὁ ἰησοῦς, ἐγώ εἰμι. πλὴν λέγω ὑμῖν, ἀπάρτι ὄψεσθε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ. τότε ὁ ἀρχιερεὺς διέῤῥηξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ λέγων, ὅτι ἐβλασφήμησε, τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτύρων; ἴδε νῦν ὑμεῖς ἠκούσατε τὴν βλασφημίαν αὐτοῦ. τί ὑμῖν δοκεῖ; οἱ δὲ εἶπον, ἔνοχος θανάτου ἐστίν. ἔδωκε γοῦν αὐτῷ εἷς τῶν παρεστηκότων ῥάπισμα. καὶ ἐμπαίξαντες αὐτῷ, ἀπήγαγον καὶ παρέδωκαν αὐτὸν τῷ πιλάτῳ. ὁ δὲ ἰούδας ἀπελθὼν, λέγει τοῖς ἀρχιερεῦσιν, ἥμαρτον παραδοὺς αἷμα ἀθῷον. καὶ ῥίψας τὰ ἀργύρια ἐν τῷ ναῷ, ἀπελθὼν ἀπήγξατο. οἱ δὲ ἀρχιερεῖς λαβόντες τὰ ἀργύρια εἶπον, οὐκ ἔξεστιν ἡμῖν βαλεῖν αὐτὰ εἰς τὸν κορβανᾶν, ἐπεὶ τιμὴ αἵματός ἐστιν. ἠγόρασαν τοίνυν ἐξ αὐτῶν τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως, εἰς ταφὴν τοῖς ξένοις. οἱ δὲ στρατιῶται τοῦ ἡγεμόνος παραλαβόντες τὸν ἰησοῦν, ἐξέδυσαν αὐτὸν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἐνέδυσαν αὐτὸν χλαμύδα ὕβρεως, καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν εἰς τὸν βασιλέα ἡρώδην. καὶ ἰδὼν αὐτὸν ὁ ἡρώδης, πάλιν ἀπέστειλε αὐτὸν τῷ πιλάτῳ. ὁ δὲ πιλᾶτος ἠρώτησεν αὐτοὺς εἰπὼν, τί λέγετε περὶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου; οἱ δὲ εἶπον, σταύρωσον αὐτόν. καὶ ὁ πιλᾶτος, τί γὰρ κακὸν ἐποίησεν οὗτος; οἱ δὲ ἔλεγον, ἀντιλέγει τῷ καίσαρι, καὶ υἱὸν θεοῦ ἑαυτὸν ποιεῖ. καὶ ὤχλουν τὸν πιλᾶτον. ὁ δὲ βουλόμενος ποιῆσαι τὸ θέλημα αὐτῶν, λαβὼν ὕδωρ, ἀπενίψατο ἔμπροσθεν πάντων, εἰπὼν, ἀθῷός εἰμι ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ δικαίου τούτου, ὑμεῖς ὄψεσθε. οἱ δὲ εἶπον, τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. τότε παρέδωκε τὸν ἰησοῦν τοῖς στρατιώταις, ἵνα σταυρωθῇ. οἱ δὲ παραλαβόντες αὐτὸν, ἐνέπαιξαν αὐτῷ, καὶ ἐνέπτυσαν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ ἐμαστίγωσαν αὐτόν. ἐμερίσαντο δὲ καὶ τὰ ἱμάτια τούτου. ἐφόρει δὲ καὶ χιτῶνα ἄῤῥαφον, ὑφαντὸν δι' ὅλου, καὶ περὶ ἐκείνου ἔβαλον κλῆρον, ποῖος μέλλει λαβεῖν αὐτόν. καὶ ταῦτα ποιήσαντες, ἀπήγαγον τὸν ἰησοῦν, ἵνα σταυρῶσιν αὐτόν. ἐπότισαν γοῦν αὐτὸν καὶ ὄξος μετὰ χολῆς μεμιγμένον, καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν. καὶ ἐσκοτίσθη ὁ ἥλιος ἀπὸ ὥρας τρίτης ἕως ὥρας ἐννάτης, καὶ τῇ ἐννάτῃ ὥρᾳ ἀπέθανε, παρισταμένων ἐν τῷ σταυρῷ τῆς τε ἁγίας αὐτοῦ μητρὸς, καὶ ἑνὸς ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ τοῦ ἰωάννου. οἱ δὲ ἄλλοι μαθηταὶ αὐτοῦ ἔφυγον πάντες, καὶ ἐκρύβησαν ἀπὸ τοῦ φόβου αὐτῶν. καὶ ἐλθὼν εἷς τῶν στρατιωτῶν μετὰ ξίφους, ἔνυξεν αὐτοῦ τὴν πλευράν. ἐλθὼν δὲ εἷς τῶν ἀρχόντων, ἰωσὴφ ὀνομαζόμενος, ᾐτήσατο τὸ σῶμα τοῦ χριστοῦ τῷ πιλάτῳ, καὶ καθελὼν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, μετὰ καὶ ἑτέρου, τοὔνομα νικοδήμου, ἐνείλισε μετὰ σινδόνος, καὶ σμύρνης, ὡσεὶ λιτρῶν ἑκατόν. οὕτω γὰρ ἦν ἔθος τοῖς ἰουδαίοις μετὰ σμύρνης ἐνταφιάζειν. εὑρὼν δὲ καὶ μνημεῖον λελατομημένον ἐκ πέτρας, ἔθαψε τὸ σῶμα τοῦ ἰησοῦ, θεὶς ἐπ' αὐτῷ καὶ λίθον σφόδρα μέγαν. τῇ γοῦν ἐπαύριον ἐλθόντες οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι πρὸς πιλᾶτον, εἶπον αὐτῷ, κύριε, ἐμνήσθημεν ὅτι ἐκεῖνος ὁ πλάνος εἶπεν ἔτι ζῶν, ὅτι μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομαι. κέλευσον οὖν ἀσφαλισθῆναι τὸν τάφον ἕως τῆς τρίτης ἡμέρας, μήποτε ἐλθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, κλέψωσιν αὐτὸν, καὶ εἴπωσι τῷ λαῷ, ὅτι ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν, καὶ ἔσται ἡ ἐσχάτη πλάνη χείρων τῆς πρώτης. ἔφη δὲ ὁ πιλᾶτος, ἔχετε κουστωδίαν, ὑπάγετε, ἀσφαλίσασθε ὡς οἴδατε. οἱ δὲ ἀπελθόντες, ἠσφαλίσαντο τὸν τάφον, σφραγίσαντες τὸν λίθον μετὰ τῆς κουστωδίας. κουστωδία δὲ ἐλέγετο, τὸ τάγμα τῶν στρατιωτῶν. καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγένετο σεισμὸς μέγας, καὶ ἐκυλίσθη ὁ λίθος ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ ἀπὸ τοῦ φόβου αὐτῶν οἱ στρατιῶται ἐγένοντο ὡσεὶ νεκροί. ὁ δὲ χριστὸς ἀνέστη ἐκ τοῦ τάφου. οἱ δὲ στρατιῶται ἀπελθόντες ἀπήγγειλαν τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ γραμματεῦσιν ἅπαντα τὰ γενόμενα. καὶ ἔδωκαν αὐτοῖς οἱ ἀρχιερεῖς ἀργύρια ἱκανὰ, εἰπόντες πρὸς αὐτοὺς, εἴπατε ὅτι ἡμῶν κοιμωμένων ἦλθον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ ἔκλεψαν αὐτόν. καὶ ἐὰν ἀκουσθῇ τοῦτο ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος, ἡμεῖς πείσομεν αὐτὸν, καὶ ὑμᾶς ἀμερίμνους ποιήσομεν. οἱ δὲ λαβόντες τὰ ἀργύρια, ἐποίη-

σαν ὡς ἐδιδάχθησαν. ὁ δὲ ἰησοῦς ἀπελθὼν εὗρε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ εἶπεν αὐτοῖς, εἰρήνη ὑμῖν. οἱ δὲ ἰδόντες αὐτὸν, ἐχάρησαν. καὶ ποιήσας μετ᾽ αὐτῶν ἡμέρας τεσσαράκοντα, καὶ διδάξας καὶ στηρίξας αὐτοὺς, τῇ τεσσαρακοστῇ ἡμέρᾳ λέγει πρὸς αὐτοὺς, ἀπελθόντες εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα, κηρύξατε πάντα τὰ ἔθνη. ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς, σωθήσεται, ὁ δὲ ἀπιστήσας, κατακριθήσεται. σημεῖα δὲ τοῖς πιστεύσασι ταῦτα παρακολουθήσει, ἐν τῷ ὀνόματί μου δαιμόνια ἐκβαλοῦσι, γλώσσαις λαλήσουσι καιναῖς, ὄφεις ἀροῦσι, κἂν θανάσιμόν τι πίωσιν, οὐ μὴ αὐτοὺς βλάψῃ. ἐπὶ ἀρρώστους χεῖρας ἐπιθήσουσι, καὶ καλῶς ἕξουσιν. ὑμεῖς δὲ καθίσατε ἐν τῇ πόλει ἱερουσαλὴμ, ἕως οὗ ἐνδύσησθε δύναμιν ἐξ ὕψους. καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς, καὶ ἐν τῷ εὐλογεῖν αὐτοὺς, διέστη ἀπ᾽ αὐτῶν, καὶ ἀνεφέρετο εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ ἐκάθισεν ἐκ δεξιῶν τοῦ θεοῦ. οἱ δὲ ἀπόστολοι ὑπέστρεψαν εἰς ἱερουσαλὴμ μετὰ χαρᾶς μεγάλης, ἐκδεχόμενοι τὴν ἐξ ὕψους δύναμιν. τί δὲ περὶ τῶν γεγονότων, εἰ μὲν κατὰ πᾶσαν ἀκρίβειαν πειραθείημεν σπουδάσαι, γραφῇ δοῦναι πάντα τὰ γεγονότα, πολλῆς ἂν σχολῆς δεηθείημεν. ἐπεὶ δὲ πολύς ἐστιν ὁ περὶ τούτων λόγος, καὶ δυσερμήνευτος διὰ τὴν ἀγνωσίαν ὑμῶν, φέρε δὴ λοιπὸν εἴπωμεν, ὡς ἐν βραχέσι λόγοις τὸ κατὰ δύναμιν. εἴδομεν προφητείας ἐπὶ τὸ πάθος τοῦ χριστοῦ, ὥσπερ νιφάδας ὕδατος. συνήχθησαν οἱ ἀρχιερεῖς, οἱ γραμματεῖς, οἱ φαρισαῖοι, ἀλλὰ δὴ καὶ ἡρώδης ὁ βασιλεὺς, καὶ πόντιος πιλᾶτος κατὰ τοῦ χριστοῦ. καὶ λέγει ὁ δαβὶδ, ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, κατὰ τοῦ κυρίου καὶ κατὰ τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ. παρέδωκε τὸν χριστὸν τοῖς ἰουδαίοις εἰς θάνατον ἰούδας ὁ μαθητὴς αὐτοῦ. καὶ πάλιν λέγει ὁ αὐτὸς δαβὶδ περὶ αὐτοῦ, οἱ ἐχθροί μου εἶπον κακά μοι, πότε ἀποθανεῖται καὶ ἀπολεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ. καὶ εἰσεπορεύετο τοῦ ἰδεῖν, μάτην ἐλάλει. ἡ καρδία αὐτοῦ συνήγαγεν ἀνομίαν. ἐξεπορεύετο ἔξω, καὶ ἐλάλει ἐπὶ τὸ αὐτό. καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος τῆς εἰρήνης μου, ὁ ἐσθίων ἄρτους μου, ἐμεγάλυνεν ἐπ᾽ ἐμὲ πτερνισμὸν, κατάστησον ἐπ᾽ αὐτὸν ἁμαρτωλὸν, καὶ διάβολος στήτω ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ. ἐν τῷ κρίνεσθαι αὐτὸν, ἐξέλθοι καταδεδικασμένος, καὶ ἡ προσευχὴ αὐτοῦ γενέσθω εἰς ἁμαρτίαν. γενηθήτωσαν αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ὀλίγαι, καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος. ἐν γενεᾷ μιᾷ ἐξαλειφθείη τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἀναμνησθείη ἡ ἀνομία τῶν πατέρων αὐτοῦ ἔναντι κυρίου, καὶ ἡ ἁμαρτία τῆς μητρὸς αὐτοῦ μὴ ἐξαλειφθείη. ἐξολοθρευθείη ἐκ γῆς μνημόσυνον αὐτοῦ. ἠγάπησε κατάραν, καὶ ἥξει αὐτῷ, καὶ οὐκ ἠθέλησεν εὐλογίαν, καὶ μακρυνθήσεται ἀπ᾽ αὐτοῦ. παρέλαβον οἱ ἰουδαῖοι τὸν χριστὸν, καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς. καὶ λέγει ἡσαΐας περὶ αὐτοῦ, ἐγὼ δὲ ὡς ἀρνίον ἄκακον ἠγόμην τοῦ θύεσθαι. ἔλαβεν ἰούδας τριάκοντα ἀργύρια, καὶ πάλιν ἔρριψεν αὐτὰ, καὶ ἠγόρασαν ἐξ αὐτῶν τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως. καὶ λέγει ἱερεμίας, ἔστησαν τὰ τριάκοντα ἀργύεια τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου, ὃν ἐτιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν ἰσραὴλ, καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως, καθὰ συνέταξέ μοι κύριος. ἦλθον ψευδομάρτυρες, καὶ ἔλεγον ψευδῆ κατὰ τοῦ χριστοῦ. καὶ λέγει πάλιν ὁ δαβὶδ, ἀναστάντες μοι μάρτυρες ἄδικοι, ἃ οὐκ ἐγίνωσκον ἠρώτων με. ἀνταπεδίδοσάν μοι πονηρὰ ἀντὶ ἀγαθῶν. συνήχθησαν εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς, τὸν ἄνναν καὶ τὸν καϊάφαν, ἐμπαίζοντες τῷ χριστῷ. καὶ λέγει αὖθις ὁ αὐτὸς δαβὶδ, περιεκύκλωσάν με κύνες πολλοὶ, ταῦροι πίονες περιέσχον με, οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδιζόντων σε ἐπέπεσον ἐπ᾽ ἐμέ. ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς μου οἱ μισοῦντές με δωρεάν. ἐκραταιώθησαν οἱ ἐχθροί μου, οἱ ἐκδιώκοντές με ἀδίκως. ἃ οὐχ ἥρπαζον, τότε ἀπετίννυον. τουτέστιν, ὁ μὲν ἀδὰμ φαγὼν ἀπὸ τοῦ ξύλου, δικαίως ἀπέθανεν, ὁ δὲ χριστὸς μὴ γνοὺς ἁμαρτίαν, ὑπέστη καὶ οὗτος ἀδίκως θάνατον. παρέδωκαν τὸν χριστὸν τῷ πιλάτῳ, ὁ δὲ πιλᾶτος τοῖς στρατιώταις. οἱ δὲ στρατιῶται ἐξέδυσαν αὐτὸν, καὶ ἐμέρισαν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, εἰς δὲ τὸν ἄρραφον χιτῶνα ἔβαλον κλῆρον, ἵνα μὴ σχίσωσιν αὐτόν. καὶ λέγει πάλιν ὁ αὐτὸς δαβὶδ, διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον. ἐφόρεσαν αὐτῷ χιτῶνα ὕβρεως. καὶ λέγει πάλιν ὁ αὐτὸς δαβὶδ, ἐγὼ δὲ ἐν τῷ αὐτοὺς παρενοχλεῖν μοι ἐνεδυόμην σάκκον. ἐμαστίγωσαν τὸν χριστὸν, ἔδωκαν αὐτὸν ῥάπισμα, ἐνέπτυσαν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. καὶ λέγει ἡσαΐας, ἐγὼ δὲ οὐκ ἀπειθῶ, οὐδὲ ἀντιλέγω. τὸν νῶτόν μου δέδωκα

εἰς

εἰς μάστιγας, τὰς σιαγόνας μου εἰς ῥαπίσματα, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπεστράφη ἀπὸ αἰσχύνης ἐμπτυσμάτων, καὶ κύριος βοηθός μοι ἐγενήθη. διὰ τοῦτο οὐκ ἐνετράπην, ἀλλ' ἔθηκα τὸ πρόσωπόν μου ὡς στερεὰν πέτραν, καὶ ἔγνων, ὅτι οὐ μὴ αἰσχυνθῶ. ἔδωκαν αὐτῷ χολὴν μετὰ ὄξους μεμιγμένην. καὶ λέγει ὁ δαβίδ, ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμα μου χολήν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος. ἀπήγαγον τὸν χριστὸν εἰς τὸ σταυρῶσαι. καὶ λέγει ἡσαΐας, ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἄφωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη, τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ. ἠρώτησεν αὐτὸν ὁ πιλάτος, σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ; καὶ λέγει αὐτῷ ὁ χριστός, σὺ εἶπας. ὁ δὲ πιλάτος παρέδωκε τοῖς ἰουδαίοις ἵνα σταυρωθῇ. καὶ λέγει ὁ δαβίδ διὰ τοὺς ἥλους, ὤρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου. ἐξεκέντησαν τὴν πλευρὰν αὐτοῦ μετὰ ξίφους. καὶ λέγει ζαχαρίας, ἐπιβλέψονται πρός με εἰς ὃν ἐξεκέντησαν. ἐσκοτίσθη ὁ ἥλιος εὑρισκομένου τοῦ χριστοῦ ἐν τῷ σταυρῷ, ἀπὸ ὥρας ἕκτης ἕως ὥρας ἐννάτης. καὶ λέγει ζαχαρίας, καὶ ἡ ἡμέρα ἐκείνη γνωστὴ τῷ κυρίῳ, καὶ οὐχ ἡμέρα, καὶ οὐ νύξ, καὶ πρὸς ἑσπέραν φῶς ἔσται, καὶ ἔσται κύριος εἰς βασιλέα ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσται κύριος εἷς, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἕν. πρόσεχον γοῦν, ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἡ νὺξ διαδέχεται τὴν ἡμέραν, καὶ ἡ ἡμέρα τὴν νύκτα. ἐπὶ δὲ τῆς τοῦ χριστοῦ σταυρώσεως οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἐσκοτίσθη ὁ ἥλιος, καὶ εἰ μὲν κατὰ τὴν πολλάκις συνήθως γινομένην ἐπισκότισιν τοῦ ἡλίου ἐν τῷ καιρῷ τῆς αὐτοῦ ἐκλείψεως ἐγένετο, οὐκ ἂν περὶ αὐτῆς ἔλεγεν ὁ προφήτης, ὡς δὲ ἄλλοτέ ποτε. ἐπεὶ δὲ ἡ μὲν κατὰ φύσιν τοῦ ἡλίου ἔκλειψις καὶ ἐπισκότισις ἐν τῷ καιρῷ τῆς μετὰ τῆς σελήνης συνόδου γίνεται, ἐν δὲ τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ αὐτῆς οὐδέποτε, ἀλλ' οὐδὲ χωρεῖ ἵνα γένηται ποτέ, διὰ τοῦτο ὡς ἐξαίσιον καὶ θαυμαστὸν καὶ ὑπὲρ φύσιν πρᾶγμα ἐσημειώσατο ὁ προφητικὸς λόγος, ἵνα γνῶσιν οἱ ἄφρονες, καὶ οἱ μὴ ἔχοντες αἴσθησιν λάβωσιν αἴσθησιν, ὅτι ἐπὶ τῷ τοῦ χριστοῦ πάθει ὁ ἥλιος ἐσκοτίσθη, καὶ οἱ μάταιοι τῶν ἀνθρώπων οὐκ ἐπίστευσαν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ θεός. αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν, τοῦ ναοῦ τὸ καταπέτασμα ἐσχίσθη εἰς δύο ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω. τὰ μνημεῖα ἀνεῴχθησαν, καὶ πολλὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἠγέρθη (ὡς λέγει τὸ ἅγιον εὐαγγέλιον) καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν ἱερουσαλήμ, καὶ ἐνεφανίσθησαν πολλοῖς, καὶ οἱ μάταιοι τῶν ἀνθρώπων οὐκ ἐπίστευσαν, ἀλλ' ἐπωρώθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία, καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ περιπολεύοντες ἀπέθανε. καὶ λέγει ἡσαΐας, οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ, οὐδὲ κάλλος. καὶ εἴδομεν αὐτόν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος, ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλεῖπον τὸ εἶδος αὐτοῦ παρὰ πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. περὶ δὲ τοῦ σταυροῦ κείσθω ὁ λόγος, καὶ ἐν τῷ προσήκοντι καιρῷ ἐροῦμεν. παρειστήκεισαν δὲ τῷ σταυρῷ ἡ μήτηρ τοῦ ἰησοῦ, καὶ ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ὁ ἰωάννης. τί δὲ καὶ περὶ τούτου λέγει, ἀκούσατε. ἦν ἄνθρωπος ἐν ἱερουσαλήμ, ᾧ ὄνομα συμεών, καὶ ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἅγιος καὶ δίκαιος, καὶ ἦν αὐτῷ κεχρηματισμένον ὑπὸ τοῦ θεοῦ, μὴ ἰδεῖν θάνατον, ἕως οὗ ἴδῃ τὸν χριστόν. καὶ ὡς ἀπήγαγον εἰς τὸ ἱερὸν τοῦτον παιδίον ὄντα, ἐπὶ τῷ πληρῶσαι τὰ ἐν τῷ νόμῳ γεγραμμένα περὶ αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ὁ συμεὼν ἐδέξατο αὐτὸν τὸν χριστὸν ἐν ταῖς ἀγκάλαις αὐτοῦ, ἱερεὺς γὰρ ἦν, καὶ εἶπε, νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου δέσποτα κατὰ τὸ ῥῆμά σου ἐν εἰρήνῃ, ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἡτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν. φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν, καὶ δόξαν λαοῦ σου ἰσραήλ. καὶ στραφεὶς πρὸς τὴν παρθένον εἶπεν, ἰδοὺ οὗτος κεῖται εἰς πτῶσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ ἰσραήλ, καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον, καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία, ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί. καὶ σκόπει τί βούλεται τὰ λεγόμενα. ἀπὸ θεοῦ ἦν ὡρισμένον, ἵνα οὐδὲν ἴδῃ θάνατον ὁ συμεών, πρὶν ἢ ἴδῃ τὸν χριστόν, καὶ ἐγένετο ὑπέργηρως. ἰδὼν δὲ τὸν χριστόν, εἶπεν, νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου. διὰ γοῦν τούτου τοῦ ῥήματος ἔδειξε πάντως, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ θεὸς ὁ χρηματίσας αὐτόν, ἵνα μὴ ἴδῃ θάνατον, καὶ ὡς δεσπότην θανάτου καὶ ζωῆς, αἰτεῖ ἐξ αὐτοῦ τὴν ἀπὸ τῶν ἐνταῦθα ἀπόλυσιν. τὸ δέ, οὗτος κεῖται εἰς πτῶσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ ἰσραήλ, δηλονότι οἱ μὲν εἰς

αὐτὸν πεπιστευκότων, ἔπεσον ψυχικῶς. οἱ δὲ πιστεύσαντες ἀνέστησαν ἀπὸ τῶν τῆς ἁμαρτίας πτωμάτων. τὸ δὲ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον, ὅτι πάντες περὶ τοῦ χριστοῦ ἀντέλεγον. οἱ μὲν γὰρ ἔλεγον, ὅτι ἀγαθός ἐστιν, οἱ δὲ, ὅτι πονηρός. ἀλλὰ δὴ καὶ ἐπ' αὐτῷ τῷ σταυρῷ ἀντέλεγον δύο λῃσταί. συνεσταύρωσαν γὰρ μετὰ τοῦ χριστοῦ λῃστὰς δύο, ἕνα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, καὶ ἕνα ἐξ εὐωνύμων. καὶ ὁ μὲν εἷς ἰδὼν τὸν χριστὸν ἐν τῷ σταυρῷ, ἐβλασφήμει κατ' αὐτοῦ. ὁ δ' ἄλλος ἐπετίμησεν αὐτῷ, εἰπὼν, οὐδὲ φοβῇ σὺ τὸν θεὸν, ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι εἶ; καὶ ἡμεῖς μὲν γὰρ δικαίως, ἄξια γὰρ ὧν ἐπράξαμεν ἀπολαμβάνομεν, οὗτος δὲ οὐδὲν ἄτοπον ἔπραξε. καὶ λέγει τῷ ἰησοῦ, μνήσθητί μου κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. καὶ ἐσώθη, ὁ δ' ἄλλος ἀπώλετο. τὸ δὲ, σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία, ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί, ἔχει οὕτω. τινὲς τῶν αἱρετικῶν ἐδόξαζον, ὅτι ὁ χριστὸς υἱὸς μέν ἐστι τοῦ θεοῦ καὶ θεὸς ἀληθὴς, ἄνθρωπος δὲ ἀληθὴς οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ κατὰ φαντασίαν ἐγένετο ἄνθρωπος. καὶ ἐδόκει μὲν εἰς τοὺς πολλοὺς τοῦτο, ὅτι ὁμολογουμένως ἄνθρωπος ἐστὶν, οὐ μὴν δὲ καὶ ἦν κατὰ ἀλήθειαν ἄνθρωπος. τοῦτο γοῦν προϊδὼν ὁ συμεὼν, ὡς προφήτης, εἶπε τῇ θεοτόκῳ, καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία, ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί. τοῦτο δηλοῦντος τοῦ λόγου, ὅτι ὅταν ἴδωσι οἱ ἄνθρωποι σὲ τὴν μητέρα αὐτοῦ λυπουμένην καὶ θρηνοῦσαν καὶ κλαίουσαν, θεωροῦσαν τοῦτον ἐν τῷ σταυρῷ, μέλλουσι πληροφορηθῆναι καὶ πιστωθῆναι οἱ ἔχοντες περὶ αὐτοῦ τοὺς διαλογισμοὺς, ὅτι ὁμολογουμένως καὶ ἄνθρωπος ἐστὶ, καὶ σὸς υἱὸς ὑπάρχει. ἡ γὰρ ἁγία αὐτοῦ μήτηρ ἐλυπήθη μὲν θεωροῦσα τὸν υἱὸν αὐτῆς ἐν τῷ σταυρῷ, ἐξεδέχετο δὲ ὅμως καὶ τὴν τριήμερον αὐτοῦ ἀνάστασιν, καὶ ἠγάλλετο, ὅπερ δὴ καὶ ἐγένετο. βλέπεις πῶς ταῦτα τὰ εἰς τὸν χριστὸν γεγονότα προεῖπον οἱ προφῆται καὶ οἱ ἅγιοι, ὡς καὶ περὶ τῆς παρούσης ὑποθέσεως; καὶ ὑμεῖς μὲν ὡς ἐκεῖνοι ἔλεγον, ὅτι κατὰ φαντασίαν ἐγένετο ἄνθρωπος, τοῦτο οὐ λέγετε, ἀλλὰ ἀληθῆ ἄνθρωπον λέγετε τὸν χριστὸν, ὅμως λέγετε παρόμοιον ἐκείνοις. οὐδὲ γὰρ δοξάζετε, ὅτι αὐτὸς ὁ χριστὸς ἐσταυρώθη, ἀλλ' ὡς δῆθεν τιμῶντες αὐτὸν οἱ μουσουλμάνοι λέγουσιν, ὅτι ἄλλον ἀντὶ τοῦ χριστοῦ ἐσταύρωσαν οἱ ἰουδαῖοι, φαντασθέντες ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ χριστός. κἂν γὰρ καθόλου ἐπὶ τοῦ χριστοῦ οὐ δοξάζητε φαντασίαν, ἀλλ' ἐπεὶ ὁπωσοῦν λέγετε περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἐγένετο ἄλλο παρὰ τὴν ἀλήθειαν, ἀπαραιτήτως καὶ ὑμεῖς εἰς τὴν αὐτὴν περιπίπτετε πλάνην. ὅμως εἴπερ συνέλθητε μετ' ἐκείνων εἰς λόγους, καὶ ἐκεῖνοι μὲν εἴπωσιν, ὅτι παντελῶς ἐγένετο ὁ χριστὸς κατὰ φαντασίαν ἄνθρωπος, ὑμεῖς δὲ ἀντιλέγοντες εἴπητε, ὅτι οὐκ ἔστιν οὕτως, ἀλλὰ κατὰ ἀλήθειαν μὲν ἐγένετο ἄνθρωπος, ἐπεὶ δὲ μόνῳ τῷ πάθει ἐγένετο ἡ φαντασία, καὶ ἄλλος ἐστὶν ἀντ' ἐκείνου ὁ σταυρωθεὶς, ἐκεῖνοι δ' αὖθις ἀντείπωσιν, ὅτι ἐὰν ὑμεῖς μὲν λέγετε, ὅτι ἀπὸ μέρους ἐγένετο ἡ φαντασία, ἡμεῖς δὲ λέγομεν τὸ καθόλου, τί κατηγορούμεθα παρ' ὑμῶν, εἴπερ λέγομεν τὸ καθόλου φαντασίαν. οὐδὲ γὰρ ἀντίκειταί ποτε τὸ μέρος τῷ καθόλου. ἐρωτῶ σε, τίνα ἀναγκαίαν καὶ ὁμολογουμένην ἀπόκρισιν μέλλετε δοῦναι αὐτοῖς; πάντως ἔχετε εἰπεῖν οὐδεμίαν. βλέπεις πῶς ὁ διδάξας τὸ τοιοῦτον δόγμα τοὺς μουσουλμάνους, ἐδίδαξε κακῶς; ἢ γὰρ ἀγνοῶν ἐδίδαξεν ὃ οὐκ ἐγίνωσκεν, ἢ γινώσκων ἔκρυψε τὴν ἀλήθειαν. ἀλλ' ἡμεῖς οἱ χριστιανοὶ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ διδαχθέντες τὸ ἀληθὲς παρά τε τῶν προφητῶν, παρά τε τοῦ εὐαγγελίου καὶ τῶν μαθητῶν τοῦ χριστοῦ, τῶν διδαχθέντων παρ' αὐτοῦ, οὕτω φρονοῦμεν, καὶ οὕτω πιστεύομεν, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ σάρκα λαβὼν ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου καὶ θεοτόκου, ἐγένετο ἄνθρωπος ἀληθὴς, καὶ αὐτὸς ἀπέθανεν ἀληθῶς, καὶ οὐκ ἄλλος. καὶ ἐν τῷ σταυρῷ, καὶ τῷ πάθει, καὶ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ καυχώμεθα. καὶ εἰ βούλει, ἄκουσον ἡσαΐου λέγοντος, οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ, οὐδὲ δόξα. καὶ εἴδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος, ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλεῖπον τὸ εἶδος αὐτοῦ παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὢν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν, ὅτι ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἠτιμάσθη, καὶ οὐκ ἐλογίσθη. οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται. καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ καὶ ἐν πληγῇ ὑπὸ θεοῦ, καὶ ἐν κακώσει. αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν, καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. παιδεία εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτὸν, τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν. ἄνθρωπος τῇ ὁδῷ αὐτοῦ ἐπλανήθη, καὶ κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν. καὶ αὐτὸς διὰ τὸ κεκακῶσθαι, οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. εἶδες πῶς οὐκ

αἰσχυνόμενοι οἱ χριστιανοὶ διὰ τὸ τοῦ χριστοῦ πάθος, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ καυχῶνται, καὶ ἱκανῶς εἰσι τοῦτο κηρύττοντες; ποίας γὰρ ἐξηγήσεως δεῖται ἡ προῤῥηθεῖσα προφητεία ἡλίου καθαρώτερον λάμπουσα; τίς γὰρ τῶν ἀνθρώπων πάσχει διὰ ἄλλου ἁμαρτίας παρὰ θεοῦ; πάντως οὐδείς. καὶ τίνος τῶν ἀνθρώπων θάνατος ἐγένετο ἄλλου ἀνάστασις; καὶ τίνος ἀῤῥωστία ἐγένετο ποτὲ ἄλλου ὑγεία; πάντως ἔχεις εἰπεῖν, οὐδενὸς ἄλλου, ἢ τοῦ χριστοῦ. αὐτὸς γὰρ μόνος ἔπαθεν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ αὐτὸς ἠτιμάσθη, καὶ οὐκ ἐλογίσατο τὴν ἀτιμίαν. αὐτὸς ἦρε τὴν ἁμαρτίαν ἐκ τοῦ μέσου, καὶ αὐτὸς ὠδυνήθη ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ αὐτὸς ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν, ἵνα αὐτὰς ἀπαλείψῃ. καὶ τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἰάθημεν. ὁ δὲ μωϋσῆς οὕτως εἴρηκεν, ὄψεσθε τὴν ζωὴν ἡμῶν κρεμαμένην ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν. τίνος ζωὴ δύναται κρεμασθῆναι ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν; πάντως οὐδενός. ἀλλὰ καὶ μόνος ὁ χριστὸς ἐκρεμάσθη ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ὅς ἐστιν ἡ ζωὴ τοῦ κόσμου. αὐτὸς γὰρ εἴρηκε περὶ αὐτοῦ, ἐγώ εἰμι ἡ ζωή, ἐγὼ ἡ ὁδός, ἐγὼ ἡ ἀλήθεια. Βλέπεις πῶς εἶπον οἱ προφῆται περὶ τοῦ θανάτου τοῦ χριστοῦ, ὡς καὶ περὶ τῶν ἄλλων πάντων; διὰ τοῦτο γίνωσκε, ὅτι ὁμολογουμένως ἀπέθανεν ὁ χριστός, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ σταυρωθεὶς καὶ ἀποθανών, καὶ οὐκ ἄλλος, ὡς ὑμεῖς λέγετε. καὶ τῷ μώλωπι αὐτοῦ πάντες ἰάθημεν, καὶ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ πάντες ἐζωοποιήθημεν, καὶ τῇ ἀναστάσει αὐτοῦ πάντες ἐνικήσαμεν, καὶ τῷ σταυρῷ αὐτοῦ κατενυγείσης(?) ἡ τοῦ διαβόλου τυραννίς, καὶ τοῦ θανάτου τὸ κράτος. εἰ δ᾽ ἴσως ἐρεῖ τις, ὅτι καὶ πῶς ἐστι τοῦτο, ἐπεὶ κατὰ τὸ παρὸν οἱ ἄνθρωποι ἀποθνήσκουσιν, καὶ ὁ διάβολος ἔτι ἐλεύθερός ἐστι, διόλου γὰρ πειράζειν τοὺς ἀνθρώπους οὐ παύεται, ἀλλὰ μεγάλῃ τῇ σπουδῇ διεγείρει πάντα ἄνθρωπον ἁμαρτάνειν. ἡμεῖς ἐροῦμεν πρὸς αὐτὸν οὕτως, ὅτι ὁ νομιζόμενος θάνατος, οὐκ ἔστι θάνατος, ἀλλὰ ὕπνος. τότε γὰρ ἦν ὁ θάνατος θάνατος, ὅτε οὐκ ἦν ἀνάστασις, ἀλλὰ κατείχοντο αἱ ψυχαὶ ὑπὸ τοῦ ᾅδου. νῦν δὲ ἐπεὶ ἐδωρήθη ἡμῖν παρὰ θεοῦ ἡ ἀνάστασις, ὡς ἐξ ὕπνου μέλλομεν ἀναστῆναι πάντες ἄνθρωποι, οἵτε εὐσεβεῖς, οἵτε ἀσεβεῖς. καὶ σκόπει πρᾶγμα φοβερὸν καὶ φρίκης γέμον, εἰς ἄνθρωπον ἔχοντα νοῦν καὶ αἴσθησιν. ἀπὸ τοῦ ἀδὰμ ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος εἰς πάντα ἄνθρωπον, καὶ οὐκ ἦν ἀνάστασις ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἄνευ τοῦ χριστοῦ, καθὼς παρὰ τῶν προφητῶν μεμαρτύρηται. διὰ δὲ τοῦ θανάτου τοῦ χριστοῦ κατεβλήθη ὁ θάνατος, καὶ ἦλθεν ἡ ἀνάστασις. καὶ καταλυθέντος τοῦ θανάτου, ἠλευθερώθη ἅπας ὁ κόσμος ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τοῦ σατανᾶ, καὶ οἱ πιστεύσαντες καὶ οἱ μὴ πιστεύσαντες εἰς τὸν χριστὸν τῆς τυραννίδος τοῦ διαβόλου πάντες ἠλευθερώθησαν. καὶ ἴσως εἴπερ οὐδὲν ἐπίστευον οἱ μουσουλμάνοι περὶ ἀνάστασιν, ἐλέγομεν ἂν λόγους δεικνύντας περὶ ταύτην ἀληθῆ. ἐπεὶ δὲ καὶ αὐτοὶ στέργουσι καὶ ἐκδέχονται ταύτην δὴ τὴν ἀνάστασιν, περιττὸν ἡγημαι λέγειν καὶ γράφειν περὶ ταύτης. λέγομεν δὲ μόνον τοῦτο, ὅτι καθὼς παρελάβομεν καὶ ἐδιδάχθημεν ἀπὸ τῆς ἁγίας γραφῆς, ἣν καὶ οἱ μουσουλμάνοι ἁγίαν καλοῦσιν, ἡ τοῦ χριστοῦ ἀνάστασις ὠφέλεια ἐγένετο ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. περὶ δὲ τοῦ διαβόλου λέγομεν τοῦτο, ὅτι εἰ καὶ ἀκμὴν οὐ κατεδικάσθη, εὑρίσκεται εἰς τὸν ἴδιον τόπον τὸν τῆς κολάσεως, διὰ τὸ μὴ γεγονέναι τὴν κρίσιν ἀκμήν, ἣν μέλλει κρίνειν ὁ χριστός. ἀλλ᾽ οὖν ἐλθόντος τούτου, μέλλει κληρονομήσειν ὁ διάβολος τὸ ἀτελεύτητον πῦρ, ὅπερ ἐκδέχεται αὐτόν. εἰ γὰρ καὶ δοκεῖ, ὅτι ζῇ οὗτος, ἀλλ᾽ ὡς τεθνηκότα λογίζου αὐτόν. καὶ ὥσπερ τις φονεὺς ἢ κλέπτης, ἢ ἄλλος τις ποιήσας ἔργα θανάτου ἄξια, καὶ καταδικασθεὶς παρὰ τοῦ βασιλέως ἀποτμηθῆναι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, εἶτα μετὰ τὴν τοιαύτην τοῦ βασιλέως ἀπόφασιν ἐπιζήσει ἡμέρας τινὰς ἐν τῇ φυλακῇ, ὡς τεθνηκὼς καταλογίζεται οὗτος, εἰ καὶ ἔτι μετὰ τῶν ζώντων εὑρίσκεται, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ διαβόλου νόησον τοῦτο. ἀφ᾽ οὗ γὰρ ἀνέστη ὁ χριστός, ἐκεῖνος ἀπώλετο. ὅτι ἢ πλάττει κατὰ τῶν ἀνθρώπων ὅσα δῆτα καὶ πράττει, οὐχ ὡς ἐξουσίαν ἢ δύναμιν τινὰ ἔχων πράττει, ἀλλ᾽ ὡς πονηρὸς καὶ ἀπατεὼν ὑποκρίνεται φιλίαν, καὶ συμβουλεύει τὰ ἀπηγορευμένα καὶ βλάπτοντα τοὺς ἀνθρώπους. καὶ εἰ μέν εὕρῃ τὸν ὑπακούοντα, δοκεῖ ὅτι ἠδυνήθη καὶ ἐποίησε βλάβην. εἰ δ᾽ οὐχ εὑρήσει παραδοχήν, ἀλλ᾽ ἀποπεμφθῇ οὕτω κενός, ἀπέρχεται κατῃσχυμμένος, καὶ μηδεμίαν ἔχων ἰσχύν. ἄνθρωπος γὰρ πολλάκις ἀναγκάζεται ὑπὸ ἀνθρώπου, καὶ πράττει ἄκων ὅπερ οὔτε βούλεται, οὔτε μὴν προαιρεῖται. ὑπὸ δὲ τοῦ διαβόλου, οὐχ οὕτως. ἀλλ᾽ ὁ βουλόμενος πείθεται τῇ ματαίᾳ αὐτοῦ συμβουλῇ, ὁ δὲ μὴ βουλόμενος, λογίζεται αὐτὸν ὡς οὐδέν. τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο πάσχει πᾶς τις ἄνθρωπος, καὶ ἐπὶ τοῦ ἰδίου λογισμοῦ, ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ διαβόλου. ἔρχεται γὰρ εἰς ἐνθύμησιν

μησιν

μησιν τινὸς πράγματος, καλοῦ λέγω καὶ αἰσχροῦ. καὶ εἰ μὲν ἔχει τὸν ἄρχοντα αὐτοῦ νοῦν ὑγιᾶ καὶ φρόνιμον, κρίνει τὰς ἐνθυμήσεις καὶ τοὺς λογισμοὺς αὐτοῦ, καὶ διακρίνει τὸ κρεῖττον ἀπὸ τοῦ χείρονος. εἰ δὲ ἀσθενεῖ ὁ ἡγεμὼν αὐτοῦ νοῦς, πράττει τὰ βλαβερὰ ὡς ὠφέλιμα. βλέπεις ὅπως κἂν δοκῇ ὅτι ἔτι ἰσχύει ὁ διάβολος, οὐκ ἔστιν οὕτως, ἀλλ' ἐφθάρη καὶ ἠφανίσθη τέλειον ἡ τυραννὶς αὐτοῦ, ἀναστάντος τοῦ χριστοῦ ἐκ τοῦ τάφου; μετὰ γὰρ τὴν δευτέραν τοῦ χριστοῦ παρουσίαν, μέλλει παραπεμφθῆναι ὑπὸ ἐξωτέρῳ σκότει, καὶ ὑπὸ ἀτελευτήτῳ πυρί, ὡς ἔστιν εἰς τὸν ἄξιος. ἰδοὺ γοῦν ὡς προείρηται, οὕτως ἀναφαίνεται, ὅτι τὰ περὶ τοῦ χριστοῦ ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ τοῦ κατὰ μικρὸν ἐφαίνοντο. ὅσον δὲ ἤγγιζεν ὁ καιρὸς τῆς αὐτοῦ γεννήσεως, καθαρώτερον καὶ τρανώτερον ἔλεγον περὶ αὐτοῦ οἱ προφῆται. ἀφ' οὗ δὲ ἦλθεν ὁ χριστὸς, δέδωκε τοῖς ἀνθρώποις τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως, ἵνα καθαρῶς τε καὶ ἀψευδῶς νοήσωσι τὴν ἀλήθειαν. μᾶλλον δὲ εἰ χρὴ τ' ἀληθὲς εἰπεῖν, αὐτὸς ὁ χριστὸς ἤνοιξε τοὺς κεκρυμμένους θησαυροὺς, καὶ ἔθηκεν εἰς τὸ μέσον, ὥσπερ τι πέλαγος ἄπειρον, ὅπως ὁ βουλόμενος ἀρύηται ἀκωλύτως, τὰ αὐτοῦ καταθύμια καὶ ὠφέλιμα. ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὕτως. ἐπανέλθωμεν δὲ ὅθεν ἐξήλθομεν. κρεμαμένου τοῦ χριστοῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τὶς τῶν στρατιωτῶν ἔνυξεν αὐτοῦ τὴν πλευρὰν μετὰ ξίφους. λέγει γοῦν ζαχαρίας περὶ τούτου, καθὼς καὶ προείπομεν, διὸ καὶ ἐπιβλέψουσι πρός με εἰς ὃν ἐξεκέντησαν. ἀπέθανε, καὶ λέγει ὁ ἠσαΐας ὅσα καὶ φθάσαντες ἐδηλώσαμεν ἀνωτέρω. λέγει δὲ καὶ ὁ θαυμαστὸς σολομὼν περὶ τοῦ δικαίου καὶ μεγάλου ἰὼβ, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ, ζῶσαι ὥσπερ ἀνὴρ τὴν ὀσφύν σου. ἐρωτήσω δέ σε, σὺ δέ μοι ἀποκρίθητι, ποῦ ἦσθα ὅτε ἐθεμελίωσα τὴν γῆν; ἀνάγγειλόν μοι, εἰ ἐπίστασαι σύνεσιν, ὅτε ἐγεννήθη ἄστρα, ᾔνεσάν με φωνῇ μεγάλῃ πάντες ἄγγελοί μου, καὶ ὕμνησαν. ἔφραξα δὲ θάλασσαν πύλαις, ἐθέμην δὲ αὐτῇ ὅρια, καὶ εἶπον αὐτῇ, μέχρι τούτου ἐλεύσῃ, καὶ οὐχ ὑπερβήσῃ, ἀλλ' ἐν σεαυτῇ συντριβήσονταί σου τὰ κύματα. ἀνάγγειλόν μοι, εἰ σὺ λαβὼν πηλὸν, ἔπλασας ζῶον, καὶ λαλητὸν αὐτὸ ἔθου ἐπὶ τῆς γῆς, ἐν δὲ ἴχνεσιν ἀβύσσου περιεπάτησας. ἀνοίγονται δέ σοι φόβῳ πύλαι θανάτου, πυλωροὶ δὲ ᾅδου ἰδόντες σε ἔπτηξαν. ὑπολαβὼν δὲ ἰὼβ τῷ κυρίῳ λέγει, οἶδα ὅτι πάντα δύνασαι, ἀδυνατεῖ δέ σοι οὐδέν. ἀκοῇ μὲν γὰρ ὠτὸς ἤκουόν σου τὸ πρότερον, νῦν δὲ ὁ ὀφθαλμός μου ἑώρακέ σε. ἀκήκοας καὶ εἰς τὸν τοῦ κυρίου θάνατον προφητείαν καθαρωτάτην τε καὶ ὑπερλάμπουσαν; αὐτὸς γὰρ ὁ θεὸς ὁ λέγων περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, ὅτι ἔθηκεν ὅρια τῇ θαλάσσῃ, ὅτι ὕμνησαν αὐτὸν οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, αὐτὸς λέγει τῷ ἰὼβ, μή τοι λαβὼν πηλὸν ἔπλασας ζῶον, καὶ λαλητὸν αὐτὸ ἔθου ἐπὶ τῆς γῆς; ἢ ἐν ἴχνεσιν ἀβύσσου περιεπάτησας; ἀνοίγονται δέ σοι φόβῳ πύλαι θανάτου, πυλωροὶ δὲ ᾅδου ἰδόντες σε ἔπτηξαν; τί τοῦτο λέγων, ἢ διότι ἐγὼ ὁ θεὸς ὁ ποιήσας ταῦτα, ἐγὼ ἤνοιξα τὰς πύλας τοῦ θανάτου, τῷ γὰρ φόβῳ μου ἠνοίχθησαν, καὶ ἐμὲ ἰδόντες ἐν τῷ ᾅδῃ, ἔπτηξαν οἱ πυλωροὶ αὐτοῦ. ὅμως τίνος ἐξηγήσεως δεῖται ἡ παροῦσα προφητεία, οὕτως εὑρισκομένη δήλη, ὡς καὶ τὸν πάντη ἀνόητον καὶ ἀμαθῆ νοῆσαι ταύτην. τὸ γὰρ ἰδόντες με οἱ πυλωροὶ τοῦ ᾅδου ἔπτηξαν, τὴν μετὰ αὐθεντικῆς θεϊκῆς τε ἅμα καὶ ἐξουσιαστικῆς δυνάμεως γεγονυῖαν τοῦ χριστοῦ ἀνάστασιν δηλοῖ, ἔτι γε μὴν καὶ τὴν παντελῆ καὶ καθόλου τοῦ ᾅδου καὶ τοῦ θανάτου κατάλυσιν. ἀλλὰ καὶ ὁ δαβὶδ διαρρήδην οὕτω λέγει, ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν. τῇ τρίτῃ γὰρ ἡμέρᾳ ἀνέστη ὁ κύριος, καὶ διαφθορὰν οὐκ ἐδέξατο τὸ ἅγιον αὐτοῦ σῶμα. ἀποθανόντος γὰρ αὐτοῦ, ἐνετύλιξε τὸ πανάγιον αὐτοῦ σῶμα, ὅτε ἰωσὴφ καὶ νικόδημος, ὡς ἔμπροσθεν εἴπομεν, μετὰ σινδόνος, καὶ σμύρνης, καὶ ἀρωμάτων. καὶ προεφήτευσαν περὶ τοῦ ἐνταφιασμοῦ αὐτοῦ οἱ ἐν τῇ βηθλεὲμ ἐλθόντες μάγοι, γεννηθέντος αὐτοῦ, καὶ κομίσαντες αὐτῷ τόν τε χρυσὸν, τὸν λίβανον, καὶ τὴν σμύρναν. εἶπον οἱ ἰουδαῖοι τῷ πιλάτῳ, κελεῦσον ἀσφαλισθῆναι τὸν τάφον. καὶ εἰ μὲν μὴ ἠσφαλίζετο ὁ τάφος, εἶχον ἂν ἴσως πρόφασιν οὗτοι συκοφαντῆσαι τὴν ἀνάστασιν, λέγοντες, ὅτι οὐκ ἐγένετο ἡ προσήκουσα ἀσφάλεια. ἀλλ' ἐπεὶ ἡ πᾶσα καὶ παντοία προσοχὴ καὶ ἀσφάλεια ἐκείνοις ἐπετέτραπτο, οὐδεμίαν πρόφασιν ἔχουσιν εἰπεῖν ὅλως περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ χριστοῦ. ὡς γὰρ ἤθελον καὶ ἐβούλοντο, οὕτως ἐποιήσαντο καὶ τὴν τοῦ τάφου ἀσφάλειαν. λίθος γὰρ ἐτέθη ἐπάνω τοῦ τάφου μέγας σφόδρα, καὶ σφραγίδι ἐσφραγί-

σαντο τοῦτον· καὶ τάγμα στρατιωτῶν ἐτάχθησαν εἰς φυλακὴν καὶ ἀσφάλειαν αὐτοῦ. ἀλλ' ἵνα ἐμφραγῶσι τὰ ἀπύλωτα στόματα τῶν ἀχαρίστων ἰουδαίων, τί γίνεται; καὶ τί θαυματουργεῖται τῇ ὥρᾳ τῆς ἀναστάσεως τοῦ χριστοῦ; σεισμὸς γίνεται μέγας, καὶ ἀπὸ τοῦ φόβου αὐτοῦ οἱ φυλάσσοντες τὸν τάφον στρατιῶται, ἐγένοντο ὡσεὶ νεκροί. ὁ δὲ χριστὸς καταλιπὼν τὴν σινδόνα ἐντετυλιγμένην μετὰ τῶν ἀρωμάτων, ἀνέστη ἐκ τοῦ τάφου, καὶ λέγει δαβὶδ τό, ἑσπέρας αὐλισθήσεται κλαυθμός, καὶ εἰς τὸ πρωῒ ἀγαλλίασις. κλαυθμὸς μὲν διὰ τὴν ταφήν, ἀγαλλίασις δὲ διὰ τὴν ἀνάστασιν. εἶδες, μᾶλλον δὲ ἀκήκοας αὐθεντικὴν καὶ θεϊκὴν καὶ δεσποτικὴν τοιαύτην ἐξουσίαν καὶ δυναστείαν; οὐκ ἐξεθαμβήθης καὶ ἐξεπλάγης πρὸς ταῦτα; ἔχεις πάντως εἰπεῖν, ὅτι οὕτως ἐστί, καὶ οὐκ ἄλλως. καὶ γὰρ πῶς ἐστι δυνατόν, ἐσμυρνισμένον σῶμα χωρισθῆναι τῆς σινδόνος, καὶ εὑρεθῆναι ἐντετυλιγμένην σῶαν καὶ ἀκεραίαν μετὰ τοιούτων κολλητικῶν ἀρωμάτων; πάντως καὶ τοῦτο ἕν ἐστιν ἐκ τῶν τοῦ χριστοῦ μεγάλων καὶ ἐξαισίων θαυμάτων. ἀποκεκύλισται δὲ καὶ ὁ λίθος, ἵνα μὴ νομίσωσιν οἱ ἰουδαῖοι ὅτι ὁ χριστὸς ἔτι ἐν τῷ τάφῳ εὑρίσκεται, ἀναστάντος αὐτοῦ. ἀλλ' ἀπό τε τοῦ σεισμοῦ καὶ τοῦ λίθου, ἔτι τε τοῦ σουδαρίου καὶ τῆς σινδόνος μετὰ τῶν ἀρωμάτων αὐτοῦ κειμένων οὕτως, ὡς εἴπομεν, ἔλθωσιν εἰς αἴσθησιν, καὶ μνησθῶσι τοῦ κυρίου εἰρηκότος, ὅτι οὐδεὶς αἴρει τὴν ψυχήν μου ἀπ' ἐμοῦ, ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. ἀλλ' οὐδ' οὕτως συνῆκαν οἱ τάλανες, ἀλλ' ἔδωκαν ἀργύρια τοῖς στρατιώταις, ἵνα κρύψωσι τὴν τοῦ χριστοῦ ἀνάστασιν. ὁ μέντοι χριστὸς ἀναστὰς καὶ ἐλθὼν εἰς τοὺς ἀποστόλους, λέγει αὐτοῖς, εἰρήνη ὑμῖν. οἱ δὲ ἐχάρησαν ἰδόντες αὐτόν. εἷς δὲ ἐξ αὐτῶν ὁ θωμᾶς, ἔτυχεν ἀποδημῶν τῇ ὥρᾳ ταύτῃ. ἀκούσας δὲ περὶ ἀναστάσεως τοῦ χριστοῦ εἶπεν, ἐὰν μὴ ἴδω ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τὸν τύπον τῶν ἥλων, καὶ ἐὰν μὴ βάλω τὴν χεῖρά μου εἰς τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, οὐ μὴ πιστεύσω. καὶ ψηλαφήσας ὁ θωμᾶς, εὗρε τὸ ζητούμενον, καὶ μέγα ἀνεβόησεν, ὁ κύριός μου, καὶ ὁ θεός μου. οὐδὲ γὰρ ἁπλῶς, καὶ ὡς ἔτυχεν. οὐδὲ χαριζόμενοι οἱ ἀπόστολοι ἔλεγον καὶ ὡμολόγουν τὸν χριστὸν θεόν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς περιοχῆς τε καὶ σκέψεως. καὶ ὁ χριστὸς λέγει πρὸς αὐτόν, ὅτι ἑώρακάς με πεπίστευκας, μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες. μετὰ γοῦν τὴν ἀνάστασιν καρτερήσας ὁ χριστὸς ἡμέρας τεσσαράκοντα μετὰ τῶν ἀποστόλων, καὶ διδάξας αὐτούς, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν κατὰ τῶν δαιμόνων, καὶ δύναμιν ἐνεργεῖν θαύματα, ἅτινα ἐποίει ὁ χριστός. καὶ ὅσας ἁμαρτίας λύσουσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ἵνα ὦσι καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ λελυμέναι. καὶ ὅσας δήσουσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ἵνα ὦσι καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ δεδεμέναι. μὴ μόνον δὲ οἱ ἀπόστολοι, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ εἰς τὸν χριστὸν πεπιστευκότες, καὶ κατὰ τὸν λόγον καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ εὐαγγελίου περιπατήσαντες, τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν ἔλαβον ἀπὸ τοῦ χριστοῦ, ὁποίαν καὶ οἱ ἀπόστολοι, καὶ τὰ αὐτὰ θαύματα ἐποίουν οἱ ἅγιοι, ἅπερ καὶ οἱ ἀπόστολοι. τῇ δὲ τεσσαρακοστῇ ἡμέρᾳ ἀπῆλθεν ὁ χριστὸς μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν, πλησίον ἱερουσαλήμ, καὶ λέγει αὐτοῖς, πορευθέντες διδάξατε πάντα τὰ ἔθνη. ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς σωθήσεται, ὁ δὲ ἀπιστήσας κατακριθήσεται. σημεῖα δὲ τοῖς πιστεύσασι ταῦτα παρακολουθήσει, ἐν τῷ ὀνόματί μου δαιμόνια ἐκβαλοῦσι, γλώσσαις λαλήσουσι καιναῖς, ὄφεις ἀροῦσι, κἂν θανάσιμόν τι πίωσιν, οὐ μὴ αὐτοὺς βλάψῃ. ἐπὶ ἀρρώστους χεῖρας ἐπιθήσουσι, καὶ καλῶς ἕξουσιν. ὑμεῖς δὲ καθίσατε ἐν τῇ πόλει ἱερουσαλήμ, ἕως οὗ ἐνδύσησθε δύναμιν ἐξ ὕψους. καὶ εὐλόγησεν αὐτούς. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εὐλογεῖν αὐτὸν αὐτούς, διέστη ἀπ' αὐτῶν, καὶ ἀνεφέρετο εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἀναβὰς ἐκάθισεν ἐκ δεξιῶν τοῦ θεοῦ. ὅτι μὲν γὰρ οἱ μουσουλμάνοι λέγουσι περὶ τοῦ χριστοῦ, ὅτι εἰς τοὺς οὐρανοὺς εὑρίσκεται, ἀλλ' οὐχ ὡς ἔχει ἡ ἀλήθεια, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπον ἅγιον καὶ μέγαν, καὶ ἁγιώτερον παντὸς ἀνθρώπου, οὕτω λέγουσι τὸν χριστὸν εἶναι ἐν τῷ οὐρανῷ, περαιτέρω δὲ οὐδαμῶς. ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ πάντων πλανῶνται τῶν περὶ τοῦ χριστοῦ, οὕτως πλανῶνται καὶ ἐπ' αὐτῷ. εἰ δὲ βούλει μαθεῖν τὴν ἀλήθειαν, ἄκουσον τοῦ δαβὶδ λέγοντος, κύριε ψαλῶ σοι ἐν ἔθνεσιν, ὅτι μέγα ἐπάνω τῶν οὐρανῶν τὸ ἔλεός σου, καὶ ἕως τῶν νεφελῶν ἡ ἀλήθειά σου. ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς ὁ θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου. πρόσεχον ἀκριβῶς, τίνα λέγει ὁ δαβίδ, ὅτι μέγα ἐπάνω τῶν οὐρανῶν τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ ἕως τῶν νεφελῶν ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ, καὶ τὸ ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς ὁ θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου. ὁ θεὸς πανταχοῦ ἐστι, καὶ οὐκ ἔστι τόπος ἐν ᾧ οὐκ ἔστιν ὁ θεός. τούτου γοῦν ὄντος ὁμολογουμένου, ἐξ ἀνάγκης τὸν ἄνθρωπον λέγει, ὃν ἀνέλαβεν ὁ υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ, ὃς πρότερον μὲν οὐκ ἦν ἐν τῷ οὐρανῷ, ἀλλ' ἐν τῇ γῇ. νῦν δὲ ἀνήγαγε καὶ ὕψωσε, καὶ ἐκάθισεν ἐκ δεξιῶν τοῦ θεοῦ καὶ πατρός, ὅς ἐστι μὲν ἐν τῷ οὐρανῷ, ἐπὶ δὲ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα αὐτοῦ. καὶ

ἔτι σαφέστερον καὶ φανερώτερον λέγει ὁ αὐτὸς Δαβίδ, ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης. τίς ἐστιν οὗτος ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης; κύριος κραταιὸς καὶ δυνατὸς, κύριος δυνατὸς ἐν πολέμῳ. ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης. τίς ἐστιν οὗτος ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης; κύριος τῶν δυνάμεων, αὐτός ἐστιν ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης. τί γοῦν σοι δοκεῖ περὶ τῆς τοιαύτης προφητείας; ἐγὼ λέγω, ὅτι ἐὰν ἄλλος προφήτης οὐκ ἐλάλησε περὶ τοῦ χριστοῦ, αὕτη μόνη ἡ προφητεία ἤρκει ἀντὶ πολλῶν καὶ μεγάλων ἑτέρων προφητειῶν. ἐδήλωσε γὰρ ἐν τῷ εἰπεῖν ὁ προφήτης, ὅτι ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης, ὡς περὶ ἐκείνου λέγει, ὃς οὐδέποτε ἦν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀλλὰ κατ' αὐτὸν τὸν καιρὸν ὃν ἐλέγοντο αἱ οὐράνιοι πύλαι, τουτέστιν αἱ ἀγγελικαὶ δυνάμεις, ἵνα ἀνοιγῶσι, κατ' αὐτὸν τὸν καιρὸν ἀνέβαινε καὶ ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης, ὃν ἰδόντες ἐξεθαμβήθησαν, καὶ ἤροντο, τίς ἐστιν οὗτος ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης; καὶ πάλιν ἔλεγον οἱ ἐπάνω αὐτὸν βαστάζοντες τὸν κύριον τῆς δόξης, οὓς εἶδεν ἰεζεκιὴλ ὁ προφήτης, καθὼς μετ' ὀλίγον ὁ λόγος δηλώσει, ὅτι κύριος κραταιὸς καὶ δυνατὸς, κύριος δυνατὸς ἐν πολέμῳ. τίς γοῦν ἐφάνη δυνατὸς ἐν πολέμῳ; ὁ ἄνθρωπος ὁ ὑπὲρ φύσιν, ὃν ἀνελάβετο ὁ υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου. αὐτὸς γὰρ κατέβαλε τὸν διάβολον, καὶ αὐτὸς κατέλυσε τὴν Βασιλείαν τοῦ διαβόλου, ἣν ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ ἀδὰμ ἕως τοῦ χριστοῦ. μᾶλλον δὲ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, τὴν τυραννίδα αὐτοῦ, ἣν ἐτυράννει τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. τί γὰρ ξένον, ἵνα νικήσῃ θεὸς τὸν διάβολον; πάντως οὐδέν. ἀλλὰ τοῦτό ἐστι τὸ μέγα καὶ θαυμαστὸν καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις, καὶ ὑπὲρ τὴν δύναμιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἵνα δηλονότι νικήσῃ ὁ ἄνθρωπος τὸν διάβολον. καθὸ γὰρ ἄνθρωπος ἐνίκησεν ὁ χριστὸς τὸν διάβολον, οὐχὶ καθὸ θεός· τίς γὰρ πόλεμος εἰς θεόν; καὶ ὁ χριστὸς ἕνεκεν τούτου εἶπεν, ὅτι ἔρχεται ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων, τουτέστιν ὁ διάβολος, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν. ἤγουν πάντες ἄνθρωποι ἁμαρτωλοί εἰσιν, ὧδε δὲ τοῦ χριστοῦ οὐκ εἶχεν εὑρεῖν ἴχνος, ἢ γνώρισμα ἁμαρτίας. καὶ ἐπεὶ τοὺς πάντας εὕρισκεν ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας κεκρατημένους, καὶ οἱονεὶ δεδεμένους, ἴσχυε κατὰ πάντων, καὶ ἐτυράννει. ὁ δὲ ὑπὲρ φύσιν καὶ ἐξαίσιος ἄνθρωπος, ὃν ἀνελάβετο ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἁμαρτίᾳ οὐχ ὑπέκειτο. καὶ ἐνίκησε καὶ κατέλυσε τοῦ ᾅδου τὰ Βασίλεια. διὰ τοῦτο ὁ προφητικὸς λόγος ὁ λέγων, ὅτι κύριος κραταιὸς καὶ δυνατὸς, κύριος δυνατὸς ἐν πολέμῳ, ἔδειξεν αὐτὸν ἄνθρωπον. ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, ὅτι κύριος τῶν δυνάμεων αὐτός ἐστιν ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης, ἔδειξεν αὐτὸν θεόν. αἱ γὰρ δυνάμεις τάξεις ἀγγέλων εἰσίν. τίς γοῦν ἐστι κύριος τῶν ἀγγέλων; ὁ θεός. εἶδες πῶς τὸν αὐτὸν ἔλεγον οἱ ἄγγελοι καὶ πάντες οἱ προφῆται πρὸ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ, καὶ μετὰ τὴν γέννησιν, ἐν τῷ θανάτῳ αὐτοῦ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν θεόν τε καὶ ἄνθρωπον; ὁ δέ γε ἰεζεκιὴλ οὑτωσί φησιν, ἐγὼ ἤμην ἐν μέσῳ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ τοῦ χοβάρ, καὶ ἀνεῴχθησαν οἱ οὐρανοὶ, καὶ εἶδον ὅρασιν θεοῦ, καὶ ἐγένετο ἐπ' ἐμὲ χεὶρ κυρίου, καὶ εἶδον νεφέλην μεγάλην, καὶ φέγγος κύκλῳ, καὶ πῦρ ἐξαστράπτον, καὶ ἐν τῷ μέσῳ ὡς ὁμοίωμα τεσσάρων ζώων, καὶ τέσσαρες πτέρυγες τῷ ἑνί, καὶ σπινθῆρες ὡς ἐξαστράπτων χαλκός, καὶ ἐλαφραὶ αἱ πτέρυγες αὐτῶν. καὶ ὁμοίωμα ὑπὲρ κεφαλῆς τῶν ζώων, ὡσεὶ στερέωμα, ὡς ὅρασις κρυστάλλου φοβεροῦ. καὶ ὑπεράνω τοῦ στερεώματος τοῦ ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν, ὡς ὁμοίωμα θρόνου ἐπ' αὐτῷ, καὶ ἐπὶ τοῦ ὁμοιώματος τοῦ θρόνου, ὁμοίωμα ὡς εἶδος ἀνθρώπου ἄνωθεν. καὶ εἶδον ὡς ὅρασιν πυρὸς ἔσωθεν αὐτοῦ. καὶ ὅτι μὲν ἡ παροῦσα προφητεία πολλὴ καὶ μεγάλη καὶ θαυμαστή ἐστιν, ἥν τινα κατέλιπον διὰ τὸ πλῆθος τῆς γραφῆς, καὶ τὸ πολὺ τῆς ἑρμηνείας, τοῦτο δῆλόν ἐστιν. ἀλλὰ τοῦτο μόνον σκέψαι, ὅτι τὰ τέσσαρα ζῶα, ἅτινα λέγει ὁ προφήτης πτερωτὰ πτεροῖς τέσσαρσι, καὶ παρακαλιῶν λέγει, καὶ ἕτερα δύο ἓν ἕκαστον αὐτῶν ἔχοντα, αὕτη ἐστὶν ἡ μεγίστη τάξις τῶν ἀγγέλων, ἡ παρὰ πάσης τῆς θείας γραφῆς καλουμένη σεραφείμ. ὑπὲρ δὲ τῆς κεφαλῆς ἐκείνων εἶδεν ὁ προφήτης ὁμοίωμα θρόνου, καὶ ἐπάνω τοῦ θρόνου ὁμοίωμα ἀνθρώπου. ἆρά γε χρήζει τοῦτο ἐξηγήσεως; τίς ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, ὃν φέρουσιν οἱ μέγιστοι τῶν ἀγγέλων ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν ἐπὶ θρόνου καθήμενον; πάντως οὐδεὶς ἄλλος, ἀλλ' ἢ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὃν οἱ προφῆται πάντες ἐκήρυξαν θεόν τε καὶ ἄνθρωπον. καὶ ταῦτα μὲν οὕτως. σὺ δὲ μετὰ τῶν ἄλλων λέγεις, ὅτι ἐπεὶ λέγουσιν οἱ χριστιανοὶ, ὁ χριστὸς θεός ἐστι, πῶς ἔπαθεν; οὐ γὰρ πάσχει θεός. καὶ ὅτι, ἐπεὶ θεός ἐστι, πῶς οὐδὲν ἔσωσε τὸν ἄνθρωπον ψιλῷ λόγῳ καὶ ἁπλῶς, ἀλλ' ὥσπερ ἀδυνατῶν ἐγένετο ἄνθρωπος, καὶ ἀπέθανεν, ἵνα σώσῃ τὸν ἄνθρωπον.

καὶ ὅτι μὲν θεὸς οὐ πάσχει, ἔχω σε αὐτὸν μάρτυρα, ὃς ὁμολογεῖς, ὅτι θεὸς οὐ πάσχει. ὅμως ἐὰν ἄνθρωπος ἀποθνήσκων, εἴτε φυσικὸν θάνατον διὰ νοσήματος, εἴτε καὶ παρὰ φύσιν διὰ ξίφους, ἢ καὶ ἑτέρου συμβεβηκότος, τὸ μὲν σῶμα πάσχει καὶ ἀποθνήσκει, ἡ δὲ τούτου ψυχὴ ἀπαθὴς μένει καὶ ἀθάνατος, τίς ἐστι τοσοῦτον ἀνόητος, ὥστε παθητὴν εἶναι τὴν θεότητα νομίσαι; ἀλλ' οὐδ' οὕτως ἀφῆκεν ὁ διάβολος τὸν ἄνθρωπον ἀπείραστον. οἱ γὰρ ἀρμένιοι τὸν χριστὸν υἱὸν θεοῦ ὁμολογοῦσιν εἶναι αὐτὸν καὶ θεόν, λέγουσι δὲ, ὅτι ὥσπερ ἔπαθε τὸ σῶμα αὐτοῦ, οὕτως ἔπαθε καὶ ἡ αὐτοῦ θεότης. καὶ διὰ τοῦτο ἔχομεν αὐτοὺς αἱρετικοὺς, καὶ ὑπὸ ἀνάθεμα. τὸ δὲ, πῶς οὐδὲν ἔσωσε τὸν κόσμον ὁ χριστὸς ψιλῷ τῷ λόγῳ ἁπλῶς, ἐγὼ οὐ δύναμαι εἰπεῖν. ὁμολογῶ τὴν ἡμετέραν ἀδυναμίαν, ἀλλὰ καὶ σοὶ τὸ αὐτὸ συμβουλεύω, ἵνα πιστεύῃς τὰ ἄξια μόνης πίστεως, καὶ μὴ ζήτει τὰ ὑπὲρ δύναμιν. τίς γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου; ἐὰν γὰρ ἐπιγείου βασιλέως πράξεις θεωροῦντες οἱ ἄνθρωποι, τὰς μὲν πράξεις στέργουσι καὶ ἀσπάζονται, περαιτέρω δὲ οὐ ζητοῦσιν οὐδὲ περιεργάζονται ἢ πολυπραγμονοῦσι, πόσῳ μᾶλλον εἰς τὸν βασιλέα τῶν βασιλέων καὶ κύριον τῶν κυριευόντων, μᾶλλον δὲ τὸν προαιώνιον βασιλέα τῶν οὐρανῶν ἐστιν ἄτοπον ἐρευνᾶν καὶ περιεργάζεσθαι; ἓν ἐστὶ τὸ ζητούμενον μόνον, τὸ ἀναφανῆναι τὸν χριστὸν υἱὸν θεοῦ, τοῦτο δὲ ὁμολογούμενον καὶ ἀποδειχθέντος παρὰ πάσης τῆς θείας γραφῆς, στέργε καὶ ἔχε κατὰ νοῦν, ὅτι ἐπεὶ ὁ θεὸς παντοδύναμός ἐστι, καὶ τὸ, ἵνα σώσῃ τὸν κόσμον διά τε ἀγγέλου, καὶ διὰ λόγου, καὶ ἀλλοτρόπως, ὡς ἐκεῖνος ἐπίσταται καὶ γινώσκει, καὶ ἠδύνατο καὶ δύναται τοῦτο. ἀλλ' ὁ θεὸς οὐ ποιεῖ ὅσα δύναται, ἀλλ' ὅσα βούλεται. ὅσα γὰρ βούλεται καὶ δύναται, οὐ μὴν ὅσα δύναται καὶ βούλεται. δύναται γὰρ ἵνα ποιήσῃ μυρίους κόσμους, ἀλλ' οὐ βούλεται, καὶ ἐποίησεν ἕνα. δύναται ἵνα ποιήσῃ καὶ ἄλλας μυριάδας ἀγγέλων, ἀλλ' οὐκ ἠβουλήθη. διὰ τοῦτο μὴ ζήτει περαιτέρω χωρεῖν, ἐπεὶ εἴπερ εὕρῃ χώραν τὸ τοιοῦτον ἀτόπημα, πολλὰ ἐκ τούτου τὰ ἄτοπα ἕψεται. καὶ σκόπει πῶς δύναται ἐρωτᾶν ὁ τὰ τοιαῦτα τολμῶν, διότι ἐπεὶ ὁ θεὸς τὰ πάντα ἐπίσταται πρὶν γενέσεως αὐτῶν, καὶ εἰδὼς ὅτι ὁ διάβολος μέλλει πεσεῖν, διατί ἵνα ποιήσῃ αὐτόν. καὶ μεθὸ τραχιλιάσας κατὰ τοῦ θεοῦ, ἀντὶ ἀγγέλου καὶ φωτὸς ἐγένετο σκότος καὶ διάβολος, πῶς οὐδὲν ἔφθειρεν αὐτὸν ὁ θεὸς, ἀλλ' εἴασεν αὐτόν, καὶ ἀπατήσας τὸν ἀδὰμ, ἀπέστησε καὶ αὐτὸν μακρὰν που τοῦ θεοῦ, καὶ ἔτι παρακινεῖ πάντας ἀνθρώπους εἰς τὸ ἁμαρτάνειν, καὶ ἁμαρτάνοντες στεροῦνται τῆς δόξης τοῦ θεοῦ, καὶ τοῦ παραδείσου. καὶ ἄλλα μυρία ἄτοπα καὶ κακὰ μέλλουσιν ἀνακύψειν, ἑνὸς ἀτόπου δοθέντος. διὰ τοῦτο ἐστὶ δίκαιον, ἵνα πίστει δεχώμεθα τὰ παρὰ τοῦ θεοῦ πεπραγμένα, καὶ οὐκ ἐξετάσει καὶ πολυπραγμοσύνῃ διδῶμεν αὐτά, ἀλλ' ὅμως διὰ τὸ πολύ σου περίεργον εἴπωμεν λογισμόν τινα περὶ τούτου. καὶ εἰ ἔχεται τῆς ἀληθείας, δόξα τῷ ἁγίῳ θεῷ. εἰ δ' οὖν, ἀπέμεινεν εἰς ἐκεῖνον τὸν μόνον γινώσκοντα τὴν πᾶσαν ἀλήθειαν. γράφει ὁ μωϋσῆς, μᾶλλον δὲ λέγει ὁ θεὸς διὰ τοῦ μωϋσέως, ὅτι ἀγαπήσεις κύριον τὸν θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου. λέγει ὁ χριστὸς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, ὁ ἀγαπῶν με, ἀγαπηθήσεται ὑπὸ τοῦ πατρός μου. λέγει ἡσαΐας, τάδε λέγει κύριος, μὴ γυνὴ ἐπιλήσεται τὰ ἔκγονα αὐτῆς, εἰ δὲ καὶ γυνὴ ἐπιλήσεται, ἐγὼ οὐκ ἐπιλήσομαι, λέγει κύριος. καὶ οὕτως ἐστὶν ἡ ἀλήθεια. ὑπὲρ μητέρα καὶ πατέρα μυριοπλασίως ἀγαπᾷ ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐπέκεινα. διὰ τοῦτο ὀφείλει πᾶς ἄνθρωπος ὑπὲρ πατέρα, μητέρα, γυναῖκα, τέκνα, ἀδελφοὺς, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν, ἀγαπᾶν τὸν θεόν. πᾶσα γὰρ ἀρετὴ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πᾶσα πρᾶξις εἰς αὐτὸ τοῦτο ἀποβλέπει, καὶ τοῦτο ἔχει τὸ τέλος, ἵνα ἀγαπήσῃ τὸν θεὸν, καὶ ὅσον ἀγαπήσει αὐτὸν, ὑπὲρ τὸ μυριοπλάσιον ἀγαπᾶται ὑπὸ τοῦ θεοῦ. ἀπὸ ποίου γοῦν τρόπου καὶ ἀπὸ ποίας πράξεως δύναται ἐλθεῖν ἄνθρωπος εἰς αἴσθησιν, ἵνα ἀγαπήσῃ τὸν θεόν; ἀλλ' ἢ ἀπὸ τοῦ ἐνθυμηθῆναι καὶ ἀναλογίσασθαι κατὰ νοῦν, ὅτι δι' ἐμὲ τὸν ἁμαρτωλὸν τὸν παραβαίνοντα τὸν τοῦ θεοῦ νόμον καὶ τὴν ἐντολὴν, ὅν τινα ἠπάτησεν ὁ διάβολος, καὶ ἀπέκτεινε μακρυνὰς ἀπὸ τοῦ θεοῦ, ἐφόρεσεν ὁ θεὸς τὴν ἡμετέραν σάρκα, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ ἀπέθανε δι' ἐμὲ, καὶ ὁ ἐκείνου θάνατος γέγονεν ἡμετέρα ζωὴ, καὶ ἡ ἐκείνου ἀνάστασις ἔδωκεν ἐμοὶ τὸν παράδεισον, καὶ τὴν ἣν ἀπώλεσα βασιλείαν, καὶ ἄρχεται ἐνθυμεῖσθαι τὴν ἄπειρον τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίαν τε καὶ ἀγάπην. καὶ ἐνθυμούμενος ἔρχεται εἰς τὴν τοῦ θεοῦ ἀγάπην, καὶ πληροῖ τὰς ἐντολὰς τοῦ θεοῦ, καὶ τοὺς λόγους τοῦ εὐαγγελίου. πληρῶν δὲ ταῦτα ὁ ἄνθρωπος, ἀγαπᾶται αὐτὸς ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ὡς πληρωτὴς τῶν αὐτοῦ ἐντολῶν. καὶ τότε πληροῦται ὁ διὰ τοῦ μωϋσέως ὑπὸ τοῦ θεοῦ λόγος, τὸ, ἀγαπήσεις κύριον τὸν θεόν σου ἐξ

ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου. πληροῦται δὲ καὶ ὁ τοῦ χριστοῦ λόγος ὁ λέγων, ὅτι ὁ ἀγαπῶν με, ἀγαπηθήσεται ὑπὸ τοῦ πατρός μου. καὶ ὁ ἀγαπώμενος παρὰ τοῦ πατρὸς, καὶ παρὰ τοῦ υἱοῦ ἀγαπᾶται. εἷς γάρ ἐστι θεὸς ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός. καὶ διὰ τοῦτο γέγονεν ὁ θεὸς ἄνθρωπος. ἐπὶ μὲν καιροὺς ἐλάλησεν ὁ θεὸς τοῖς προφήταις, καὶ ἐφαίνετο ὁράσεσι πρὸς αὐτούς. ἀλλὰ ποτὲ μὲν διὰ νεφέλης, ὡς τῷ Ἰὼβ, ποτὲ δὲ διὰ πυρὸς καὶ γνόφου, ὡς τῷ Μωϋσῇ, ποτὲ δὲ δι᾽ αὔρας λεπτῆς, ὡς τῷ Ἠλίᾳ. ὡς καὶ Ὠσηὲ ὁ προφήτης οὑτωσί φησιν, ἐγὼ ὁράσεις ἐπλήθυνα, καὶ ἐν χερσὶ προφητῶν ὡμοιώθην. ὡμοιώθην εἶπεν, οὐκ ὤφθην, ὡς βούλεται σχηματίζει τὰς ὄψεις. νῦν δὲ ὡς φιλάνθρωπος καὶ οἰκτίρμων, ἀγαπήσας τὸν ἄνθρωπον ὅσον οὔτε γλῶσσα δύναται εἰπεῖν, οὔτε νοῦς ἐννοῆσαι, ὥσπερ πρώην διὰ τῶν ἀλλεπαλλήλων θεωριῶν ὡμίλει τοῖς δούλοις αὐτοῦ τοῖς ἁγίοις, οὕτω διὰ μέσης σαρκὸς, ὡς παραπετάσματος ὡμίλησε. καὶ ἔτι ἀπόκειται ὁμιλεῖν τοῖς δούλοις καὶ φίλοις αὐτοῦ, καθὼς ἔδειξε τοῦτο πρὸ τῆς ἀναστάσεως, καὶ μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν αὐτοῦ. καὶ ἔτι ἐλπίζομεν πάντες οἱ χριστιανοὶ, ὅτι θεὸς ὢν ὁ υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ, γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ ἐλθὼν εἰς τὸν κόσμον, οὐκ ἦλθεν ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ᾽ ἵνα διδάξῃ τὸν κόσμον, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὁ θεὸς, ὁ παρὰ τῶν ἁγίων προφητῶν κηρυχθεὶς, καὶ ἵνα πιστεύσωσιν εἰς αὐτὸν, καὶ οἱ πιστεύσαντες καὶ βαπτισθέντες σωθῶσιν, οἱ δὲ ἀπιστήσαντες κατακριθῶσι. μετὰ δὲ ταῦτα ἀπόκειται, ἵνα πάλιν ἔλθῃ, οὐχ ὡς τὸ πρώην ἐν εὐτελεῖ τῷ σχήματι καὶ ταπεινῇ καταστάσει, καὶ ἄνθρωπος μὲν τὸ φαινόμενον, θεὸς δὲ τὸ νοούμενον, ἀλλ᾽ ὡς θεὸς φανερὸς, καὶ μονογενὴς υἱὸς τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ μετὰ πάντων τῶν ἀγγέλων καὶ πάντων τῶν οὐρανίων ταγμάτων. καθὼς ὁ Δαβὶδ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηκεν, ὅτι ἔρχεται κρῖναι τὴν γῆν, κρῖναι τὴν οἰκουμένην. καὶ αὐτὸς ὁ χριστὸς ἐν τοῖς εὐαγγελίοις οὑτωσὶ γράφων εἴρηκεν, ὅταν ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ἄγγελοι μετ᾽ αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καὶ συναχθήσονται πάντα τὰ ἔθνη ἔμπροσθεν αὐτοῦ, καὶ ἀφοριεῖ αὐτοὺς ὥσπερ ὁ ποιμὴν ἀφορίζει τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων, καὶ στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τουτέστι τοὺς δικαίους, τὰ δὲ ἐρίφια ἐξ εὐωνύμων, ἤγουν τοὺς ἁμαρτωλούς. καὶ δώσει τοῖς μὲν ἁμαρτωλοῖς κόλασιν αἰώνιον, τοῖς δὲ δικαίοις ζωὴν αἰώνιον, καὶ τὸν παράδεισον, καὶ πολλὰ ἀγαθά. ἀλλὰ καὶ Δανιὴλ οὑτωσί φησιν, ἐθεώρουν ἕως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ ὁ παλαιὸς τῶν ἡμερῶν ἐκάθισεν. ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡσεὶ φλὸξ πυρὸς, οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ φλέγον, ποταμὸς πυρὸς εἷλκε πορευόμενος ἔμπροσθεν αὐτοῦ, χίλιαι χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύριαι μυριάδες παρειστήκεισαν αὐτῷ. κριτήριον ἐκάθισε, καὶ βίβλοι ἀνεῴχθησαν. ἐθεώρουν ἐν ὁράματι, καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, ὡς υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν, καὶ ἕως τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασεν, καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ προσηνέχθησαν αὐτῷ, καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία, καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαὶ, γλῶσσαι αὐτῷ δουλεύσουσι, καὶ ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος, ἥτις οὐ παρελεύσεται, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται. ἔφριξε τὸ πνεῦμά μου, ἐγὼ Δανιὴλ ἐν τῇ ὄψει μου, καὶ αἱ ὁράσεις τῆς κεφαλῆς μου συνετάρασσόν με. καὶ ἰδοὺ πρόσεχον ἀκριβῶς, τὰ παρὰ τοῦ προφήτου λεχθέντα. ἐθεώρουν φησὶν, ἕως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ ὁ παλαιὸς τῶν ἡμερῶν ἐκάθισε. τίς ἐστιν ὁ παλαιὸς τῶν ἡμερῶν; ὁ θεός. τίνες ἐλειτούργουν αὐτῷ, τουτέστιν ἐδούλευον; καὶ τίνες οἱ παριστάμενοι χίλιαι χιλιάδες, καὶ μύριαι μυριάδες; πάντες ἄγγελοι. ποῖον ἐστὶ τὸ κριτήριον; οὐδὲν ἄλλο, ἀλλ᾽ ἢ τὸ κριτήριον ὃ εἶπεν ὁ Δαβὶδ περὶ τοῦ χριστοῦ, ὅτι ἔρχεται κρῖναι τὴν γῆν, κρῖναι τὴν οἰκουμένην. καὶ ὁ αὐτὸς χριστὸς εἶπε περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι ἐν ἐκείνῳ τῷ κριτηρίῳ μέλλει κρίνειν πᾶσαν τὴν γῆν. ἓν γὰρ καὶ τὸ αὐτό ἐστι κριτήριον πατρός τε καὶ υἱοῦ. ποῖος δέ ἐστιν ὁ πύρινος ποταμὸς, ὃν εἶδεν ὁ προφήτης πορευόμενον ἔμπροσθεν τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν; ὁ μέλλων ὑποδέξεσθαι τὸν διάβολον, καὶ πάντας τοὺς ἁμαρτωλούς. καὶ τίνες εἰσὶν αἱ βίβλοι, αἵτινες ἀνεῴχθησαν; οὐδὲν ἄλλο, ἢ αἱ τῶν ἀνθρώπων πράξεις, αἵτινες μέλλουσι ἀποκαλυφθῆναι ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ. ποῖος δέ ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὃν εἶδεν ἐν τῇ ὁράσει αὐτοῦ ὁ Δανιὴλ ἐρχόμενον μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ φθάσαντα ἕως τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν, πρὸς ὃν καὶ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία, καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαὶ, γλῶσσαι, ὥστε προσκυνῆσαι καὶ δουλεῦσαι αὐτῷ, καὶ ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐστὶ ἐξουσία αἰώνιος, ἥτις οὐ παρελεύσεται, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται; πάντως ἱκανή ἐστιν ἡ προ-

φητεία αὐτῇ, ἵνα καὶ τὸν παύτῃ ἀνόητον ἀγάγῃ εἰς αἴσθησιν, καὶ νοήσῃ, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ, ὁ ἀναβιβάσας τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἀνελάβετο καὶ ἀνήγαγεν μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ τῷ θεῷ καὶ πατρὶ αὐτοῦ. καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ τιμή, καὶ ἡ ἀρχή, καὶ ἡ βασιλεία, καὶ αὐτῷ προσεκύνησαν πάντες ἄγγελοι θεοῦ, καὶ αὐτῷ προσεκύνησαν πᾶσαι αἱ φυλαὶ καὶ γλῶσσαι, καθὼς καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν οἱ προφῆται ἐκήρυξαν. καὶ αὐτός ἐστιν ὁ καθίσας ἐκ δεξιῶν τοῦ θεοῦ, ὡς ὁ δαβὶδ λέγει. καὶ αὐτοῦ ἐστιν ἡ αἰώνιος βασιλεία, ἥτις οὐ παρελεύσεται. καὶ αὐτοῦ ἐστιν ἡ ἐξουσία, ἥτις οὐ διαφθαρήσεται, ἑτέρου δὲ ἀνθρώπου οὐδαμῶς. οὐδὲ γὰρ ἐγεννήθη πρὸ τοῦ ἡλίου ἄνθρωπος, ἀλλ᾽ ὁ υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ, καθὸ θεός, οὐ καθὸ ἄνθρωπος. οὐδὲ γὰρ δύναται ἔχειν ἐξουσίαν αἰώνιον ἄνθρωπος, οὐδὲ βασιλείαν ἀσάλευτον ἄλλος, ἀλλ᾽ ἢ μόνον ὁ ἄνθρωπος, ὃν ἀνελάβετο ὁ υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ, καὶ ἔστιν ἀχώριστος αὐτῷ. ταῦτα πάντα ἰδὼν ὁ δανιήλ, καὶ θαυμάσας μὲν ὡς εἰκός, μὴ δυνηθεὶς δὲ κατανοῆσαι τὸ μέγα καὶ παράδοξον τοῦτο θαῦμα καὶ μυστήριον, εἶπεν, ἔφριξε τὸ πνεῦμά μου, ἐγὼ δανιὴλ ἐν τῇ ὄψει μου, καὶ αἱ ὁράσεις τῆς κεφαλῆς μου συνετάρασσόν με. ὃν δὲ ἰδὼν δανιὴλ ὁ μέγας, ἔφριξε τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ συνεταράχθησαν αἱ ὁράσεις τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, τοῦτον οἱ μουσουλμάνοι οὐχ ὁμολογοῦσι θεόν. καὶ τίς οὕτως ἀναίσθητος, ὅς γε οὐ μὴ καταγνώσεται ὑπερβαλλόντως αὐτῶν;

ΟΤΙ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΑΝΑΛΗΨΙΝ, ΟΙ ΔΩΔΕΚΑ ΜΑΘΗΤΑΙ ΑΥΤΟΥ ΠΑΣΑΝ ΤΗΝ ΟΙΚΟΥΜΕΝΗΝ ἐδίδαξαν τοῖς θαύμασι πιστούμενοι, καὶ περὶ τῆς ἀεὶ παρθένου θεοτόκου, ἔτι τε περὶ τῆς τοῦ χριστοῦ ἐρωτήσεως, καὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ τῶν εἰκόνων.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΤΡΙΤΗ.

ΟΤΙ μὲν ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ καὶ θεὸς καὶ ἄνθρωπος ἐκηρύχθη παρά τε τῶν ἁγίων καὶ προφητῶν, ἀλλὰ δὴ καὶ παρ᾽ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ καὶ πατρός, ἱκανῶς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἀποδέδεικται. φέρε δὴ λοιπὸν ἐξετάσαντες, ἴδωμεν καὶ περὶ πάντων τῶν μετὰ ταῦτα ἐπακολουθησάντων πραγμάτων. προειπὼν γὰρ ὁ χριστός, ὅτι ἰδοὺ ἀναβαίνω πρὸς τὸν πατέρα μου ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς αὐτοῦ ἀναλήψεως, λέγει τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις, πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα, κηρύξατε τὸ εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει. ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθείς, σωθήσεται. ὁ δὲ ἀπιστήσας, κατακριθήσεται. ὑμεῖς δὲ καθίσατε ἐν τῇ πόλει ἱερουσαλήμ, ἕως οὗ ἐνδύσησθε τὴν ἐξ ὕψους δύναμιν. καὶ προσκυνήσαντες αὐτὸν ἀπῆλθον. καὶ μεθ᾽ ἡμέρας τινάς, καθημένων ὁμοθυμαδὸν τῶν ἀποστόλων, ἐγένετο ἦχος ὥσπερ σφοδροῦ τινὸς πνεύματος, καὶ ἐνεπλήσθησαν ἅπαντες θείας χάριτος, οὐχ ὡς ἀδυνάτως ἔχοντος τοῦ χριστοῦ δοῦναι αὐτοῖς τὴν χάριν, ἔτι εὑρισκομένου αὐτοῦ ἐν τῇ γῇ, ἀλλ᾽ ἵνα γνῶσι πάντες, ὅτι εἷς θεός ἐστιν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός, καὶ μία καὶ ἡ αὐτή ἐστι τοῦ τε πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ φύσις καὶ δύναμις. ἔδωκε μὲν ὁ χριστὸς ἔτι ἐν τῇ γῇ ὤν, πρὸς τοὺς ἀποστόλους δύναμιν καὶ ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, τουτέστι τοῦ διαβόλου. ἀπέστειλε δὲ καὶ ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τὴν χάριν αὐτοῦ εἰς αὐτούς. καὶ ἐμπλησθέντες, ὡς εἴρηται, οἱ ἀπόστολοι θείας χάριτος, ἔγνωσαν τὰ ὑπὲρ φύσιν ἕκαστος αὐτῶν, πᾶσαν γλῶσσαν παντὸς γένους τοῦ ὑπὸ τὸν οὐρανὸν κατὰ πᾶσαν ἀκρίβειαν. καὶ σκόπει διατί; ὅτι ἐνεχειρίσθησαν τὴν τῆς οἰκουμένης διδασκαλίαν καὶ προστασίαν, ἐδόθη πρὸς αὐτοὺς ἡ τῶν γλωσσῶν γνῶσις, ἵνα μὴ ἔχωσι χρείαν ἑρμηνέως, ἀλλ᾽ αὐτοὶ εὑρίσκονται καὶ ἑρμηνεῖς καὶ διδάσκαλοι, καὶ ἤρξαντο διδάσκειν ἀρξάμενοι ἀπὸ ἱερουσαλήμ. οὕτω γὰρ γέγραπται διὰ τοῦ ἠσαΐου, ἐκ σιὼν ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος κυρίου ἐξ ἱερουσαλήμ. οἱ γοῦν ἰουδαῖοι ἔτι πεπωρωμένην ἔχοντες τὴν καρδίαν, οὐ συνῆκαν. καὶ ἐπληρώθη ἐπ᾽ αὐτοῖς τὸ ἐν τῷ νόμῳ γεγραμμένον, τὸ ἐν ἑτερογλώσσοις καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ οὐδ᾽ οὕτως εἰσακούσονταί μου, λέγει κύριος. καὶ ἔλεγον διδάσκοντες οἱ ἀπόστολοι τὸν λαόν, ὅπως πιστεύσωσιν εἰς τὸν χριστόν, καὶ ὁμολογῶσιν, ὅτι οὗτος ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος. καὶ ἐγένοντο διὰ τῶν ἀποστόλων θαύματα καὶ τεράστια ἄπειρα, οὐχ οὕτως αὐθεντικῶς καὶ ἐξουσιαστικῶς ὥσπερ ἐποίησεν ὁ χριστός, ἀλλ᾽ ὡς δοῦλοι καὶ ὑπηρέται. μετὰ γὰρ τοῦ ὀνόματος τοῦ χριστοῦ ἐθαυματούργουν,

οὕτω λέγοντες, ἐν τῷ ὀνόματι ἰησοῦ χριστοῦ ἀνάβλεψον, καὶ ἀνέβλεψεν ὁ τυφλός. ἐν τῷ ὀνόματι ἰησοῦ χριστοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ἔγειραι ὁ νεκρός, καὶ ἀνίσταται. τὸ αὐτὸ ἔλεγον, καὶ ἐθεραπεύετο ὁ παράλυτος. καὶ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ χριστοῦ ἐθεράπευον πᾶσαν νόσον, καὶ ἐπίστευον καθημέραν πλήθη ἄπειρα εἰς τὸν χριστόν. εἶτα μερισθέντες οἱ δώδεκα ἀπόστολοι, διέδραμον ὅλην πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ ἐποίησαν οἱ ἀσεβεῖς πολλὰ κακὰ καὶ ἐναντία εἰς αὐτούς, καὶ εἰς τοὺς πιστεύοντας εἰς τὸν χριστόν, καὶ ἀπέκτεινον καθημέραν ἐν διαφόροις τόποις πλήθη χριστιανῶν ἀναρίθμητα. καὶ γὰρ ἅπας ὁ κόσμος εἰδωλολάτρει. εἷς χριστιανὸς ἐφονεύετο, καὶ δέκα ἤρχοντο ἐνώπιον τῶν τυράννων. δέκα ἀπέθνησκον, καὶ ἑκατὸν ἤρχοντο, χίλιοι, τρισχίλιοι, δέκα χιλιάδες, εἴκοσι χιλιάδες ἤρχοντο εἰς τὸ μαρτύριον. ἵνα δὲ μὴ δόξωσιν εἰς τοὺς πολλοὺς οἱ λόγοι μου ψευδεῖς, λέγω μᾶλλον ἐλάττους τῆς ἀληθείας. καὶ γὰρ πολλάκις ἐπίστευον τὴν ἡμέραν πεντήκοντα χιλιάδες, καὶ ἐπέκεινα. καὶ ὥσπερ ἀπὸ τῶν κτισμάτων ἦλθεν ὁ δίκαιος ἀβραὰμ εἰς τὴν ἀληθῆ γνῶσιν, καὶ προσεκύνησε, καὶ ἐδούλευσε τῷ μόνῳ φύσει ὄντι θεῷ, οὕτως ἀπὸ τῶν τοῦ χριστοῦ θαυμάτων καὶ τῶν ἀποστόλων ἦλθον τὰ ἔθνη ὁμοίως εἰς τὴν τῆς ἀληθείας κατάληψιν, καὶ προσεκύνησαν καὶ ὡμολόγησαν δικαίως, ὅτι αὐτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ σωτὴρ τοῦ κόσμου ὁ χριστός, αὐτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὁ ἀληθὴς θεός. πόθεν οὖν ἐγένετο τοῦτο; ἀπὸ ποίας δυνάμεως καὶ ἰσχύος; ἀπὸ ποίου πλούτου καὶ μεγαλείου; ἀπὸ ποίων φιλοσόφων καὶ ῥητόρων; πάντως ἀπ' οὐδενός, ἢ ἀπὸ τῆς τοῦ θεοῦ δυνάμεως, ἣν ἐνεδύσαντο οἱ δώδεκα ἀπόστολοι, οἱ ἀμαθεῖς, οἱ ἄγροικοι, οἱ ἀσθενεῖς. οὕτω γὰρ εἴρηκεν ὁ χριστὸς πρὸς αὐτούς, ὅτι ἰδοὺ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων, μὴ μεριμνήσητε γοῦν τί εἴπητε, ἢ τί λαλήσητε ἔμπροσθεν αὐτῶν. ἐγὼ γὰρ δώσω ὑμῖν στόμα καὶ σοφίαν, ᾗ οὐ δυνήσονται ἀντιστῆναι, οὐδὲ ἀντειπεῖν πάντες οἱ ἀντικείμενοι ὑμῖν. καὶ οὕτως ἐγένετο. πάντες οἱ φιλόσοφοι, πάντες οἱ ῥήτορες, πάντες οἱ μάγοι οὕτως ἐφαίνοντο ἔμπροσθεν τῶν ἀποστόλων, ὡς ἰχθύες ἄφωνοι. τότε ἐπληρώθη ἡ τοῦ δαβὶδ προφητεία, ἡ λέγουσα, καὶ ἐλάλουν ἐν τοῖς μαρτυρίοις σου ἐναντίον βασιλέων, καὶ οὐκ ᾐσχυνόμην. ἀλλὰ δὴ καὶ τοῦ ἡσαΐου, ἡ λέγουσα ὁμοίως· ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθά. ἐμερίσθησαν γὰρ οἱ ἀπόστολοι, καὶ διεσπάρησαν εἰς πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ ἐδίδαξεν εἷς ἕκαστος τὸ εὐαγγέλιον εἰς ὃν τόπον ἀπῆλθε. καὶ ἐπληρώθη ἡ τοῦ δαβὶδ προφητεία, ἡ λέγουσα, εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. σκέψαι γοῦν καὶ ἴδε καὶ πρόσεξον ἀκριβῶς, ὅτι ἅπαντα ὅσα ἐγράφησαν ἐνταῦθα, οὐδεμία καὶ μόνη λέξις ἐγράφη ἀπ' ἀλλαχόθεν, ἀλλ' ἢ ἀπὸ τοῦ μωϋσέως, ἀπὸ τῶν προφητῶν, ἀπὸ τοῦ δαβίδ, καὶ ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου, ἅπερ καὶ ὀφείλει ἅπας μουσουλμάνος ἵνα στέργῃ, ὡς ἅγια, καὶ δίκαια, καὶ καλά. αὐτὸς γὰρ ὁ μωάμεθ, ὃν ἔχουσι πάντες οἱ μουσουλμάνοι διδάσκαλον, αὐτὸς οὐκ ἠδυνήθη, ἵνα κρύψῃ παντελῶς τὴν ἀλήθειαν, καὶ μαρτυρεῖ τὰς βίβλους ἁγίας. ἐὰν γοῦν τὰς βίβλους μὲν λέγωσιν ἁγίας καὶ καλάς, τὰ δὲ λεγόμενα ἐν αὐταῖς ἀθετῶσιν οἱ μουσουλμάνοι, πάντως δέον ἐστίν, ἵνα πᾶς ἄνθρωπος κατηγορήσῃ, μᾶλλον δὲ εἰ χρὴ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, ἐλεήσῃ αὐτοὺς ὡς μαινομένους. ὅτι ὑμεῖς ἔχοντες τοσαύτας καὶ τηλικαύτας ἀφορμάς, ὥστε εὑρεῖν τὴν ἀλήθειαν, καὶ γνῶναι ὅτι ὁ χριστὸς υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ ἐστίν, ἀφέντες τὴν τῆς ἀληθείας ὁδόν, ἐπλανήθητε ἀστοχήσαντες. ἀλλ' ἐπανιτέον ὅθεν ἐξήλθομεν. οἱ τοίνυν διώκοντες καὶ τυραννοῦντες τοὺς ἀποστόλους, ἐπίστευον εἰς τὸν χριστόν, καὶ ὡμολόγουν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, καὶ ἀντὶ τῶν ἀποστόλων μᾶλλον ἐγίνοντο ἐκεῖνοι κήρυκες τοῦ ὀνόματος τοῦ χριστοῦ. καὶ ὅτι μὲν πάντες οἱ ἀπόστολοι τὸν διὰ μαρτυρίου θάνατον ἀπέθνησκον, τοῦτο οὕτως ἔχει. ἀλλ' οὐκ ἐτυράννουν οἱ ἀσεβεῖς ἐκείνους, ὅσον τοὺς ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρείας εἰς τὸν χριστόν. μεγάλας καὶ γὰρ τιμωρίας ἐποίουν εἰς αὐτούς, μεληδὸν κατέτεμνον τούτους, καὶ ὡς ἐν ῥοπῇ μιᾷ εὑρίσκοντο σῷοι καὶ ἀκέραιοι. εἰς τὰς καμίνους ἐνέβαλον, καὶ ὡς ἐν ὕδατι εἰσερχόμενοι ἐφυλάσσοντο. μόλυβδον πεπυρακτωμένον ἐπότιζον αὐτούς. καὶ οὐκ ἐβλάπτοντο. εἰς τὸν τῆς θαλάσσης βυθὸν ἔρριπτον, καὶ εἰς τὴν χέρσον εὑρίσκοντο. καὶ τίς δύναται ὡς ἔπος εἰπεῖν ἐξαριθμήσασθαι καὶ εἰπεῖν τὰς τῶν μαρτύρων βασάνους καὶ τὰ πειρατήρια; τέλος τοίνυν ἀπέθνησκον, καὶ ἐλογίζοντο τὰς μὲν βασάνους τρυφάς, τὸν δὲ θάνατον ζωήν. καὶ ἐδείκνυεν ὁ χριστὸς διὰ τῶν μαρτύρων τὴν αὐτοῦ θεότητά τε καὶ δύναμιν, ἀλλὰ καὶ τὴν πίστιν καὶ τὸν πόθον αὐτῶν, ὃν εἶχον εἰς αὐτόν. διὰ μὲν οὖν τὸ φυλάττεσθαι σώους καὶ ἀβλαβεῖς τοὺς μάρτυρας, ἐφαίνετο ἡ τοῦ χριστοῦ δύναμις καὶ θεότης. διὰ

δὲ

ἢ τὸν θάνατον ὃν ἀπέθνησκον, ἐνδεικνύμενος ἡ εἰς τὸν χριστὸν πίστις τε καὶ ἀγάπη αὐτῶν. ὡς ἂν ἐν τούτοις διὰ τούτου δειχθῇ ἔτι καθαρώτερον, τὸ δοκίμιον τῆς ἀνδρείας τῶν ἀγωνιζομένων, καὶ ἡ τούτων πίστις ὡς πυρσὸς ἀναλάμψῃ. ὁ γὰρ φυλάξας αὐτοὺς ἀβλαβεῖς ἐκ τῶν τοσούτων καὶ τοιούτων πειρατηρίων, ἠδύνατο πάντως ποιῆσαι ἵνα μὴ ἀποθάνωσιν. ἀλλ' ὥσπερ ἐν τῷ ἰδίῳ σώματι πεποίηκεν ὁ χριστός, ὅτι διὰ μόνης τῆς πρὸς τοὺς ἑβραίους ἐρωτήσεως, ὅτι τίνα ζητεῖτε, εὑρέθησαν πάντες πεσόντες. διὰ δὲ τὸ εἰπεῖν αὖθις, ὅτι ἄφετε τούτους ὑπάγειν, ἀφῆκαν τοὺς μαθητάς, καὶ παρέλαβον τὸν χριστόν. καὶ ὡς ἐν ταυτῷ ἐφάνη καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ καὶ ἡ θέλησις, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν μαρτύρων. ἐφυλάσσοντο μὲν γὰρ ἀβλαβεῖς ὑπὸ τῆς θείας δυνάμεως καὶ ἐξουσίας, ἀπὸ τῶν μεγάλων τιμωριῶν καὶ βασάνων. ἀπέθνησκον δὲ ὅμως, ἵνα φανῇ ἡ εἰς τὸν χριστὸν πίστις αὐτῶν, καὶ ζῶσιν εἰς ἀπεράντους αἰῶνας τὴν ὄντως μακαρίαν ζωὴν καὶ ἀθάνατον. ταῦτα πάντα ἰδόντες οἱ προσκυνοῦντες τοῖς εἰδώλοις, καὶ κατανοήσαντες ὅτι τὰ γινόμενα οὐκ εἰσὶ φυσικῆς ἀκολουθίας ἔργα, ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν εἰσί, καὶ θεός ἐστιν ὁ ταῦτα ἐνεργῶν, μετεστράφησαν πάντες οἱ βασιλεῖς, πάντες οἱ τοπάρχαι, πάντες οἱ τύραννοι, ἅπαν τὸ πλῆθος τῆς γῆς καὶ θαλάσσης, καὶ προσεκύνησαν καὶ ὡμολόγησαν καὶ ἐπίστευσαν, ὅτι υἱὸς τοῦ θεοῦ καὶ θεὸς ἀληθινός ἐστιν ὁ χριστός. καὶ ἐπληρώθη ἡ τοῦ δαβὶδ προφητεία, ἀλλὰ δὴ καὶ τῶν ἑτέρων προφητῶν, ἡ λέγουσα, ὅτι προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, πάντα τὰ ἔθνη δουλεύσουσιν αὐτῷ, πάντα τὰ ἔθνη μακαριοῦσιν αὐτόν. ἐὰν δὲ εὑρίσκονται καὶ τινές, οἱ μὴ πιστεύοντες τὸν χριστὸν ὅτι ἐστὶν υἱὸς θεοῦ, οὐ διὰ τοῦτο ἐψεύσαντο οἱ προφῆται, ἀλλ' ὥσπερ μὲν ἥλιος λέγεται φωτίζειν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, καὶ οὕτως γάρ ἐστιν, οἱ δὲ τυφλώττοντες τὸν ἥλιον οὐχ ὁρῶσιν, οὔτε μὴν φωτίζονται παρ' αὐτοῦ, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ χριστοῦ. πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ πᾶσα ἡ οἰκουμένη προσεκύνησεν αὐτῷ, καὶ θεὸν αὐτὸν ὡμολόγησεν. οἱ δὲ μὴ προσκυνοῦντες αὐτόν, ἢ πρότερον μὲν προσκυνήσαντες, ὕστερον δὲ μεταμεληθέντες καὶ δοξάσαντες δόγματα ἀσεβείας, τότε ἵνα γνῶσι τὴν ἀλήθειαν, ὅταν οὐκ ὠφεληθῶσι. πῶς; ἕως ζῶν πᾶς ἄνθρωπος ποιεῖ καὶ πράττει παρ' αὐτοῦ ὅσα βούλεται καὶ προαιρεῖται, εἴτε ἔργα εἰς σωτηρίαν αὐτοῦ, εἴτε εἰς καταδίκην καὶ κόλασιν. μετάνοια δὲ οὐκ ἔστι μετὰ θάνατον. ἐὰν γοῦν οἱ μὴ πιστεύοντες εἰς τὸν χριστὸν ἔλθωσιν εἰς αἴσθησιν τοῦ καλοῦ, καὶ πιστεύσωσιν εἰς αὐτόν, ἰδοὺ εὗρον τὴν τῆς ἀληθείας ὁδόν, καὶ ἐκληρονόμησαν τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ. εἰ δ' ἔτι ἐπιμένωσι τῇ ἀσεβείᾳ αὐτῶν, τὸ ἑξῆς ὁ νοῶν νοείτω. ἀλλὰ καὶ δαβὶδ πάλιν οὑτωσί φησι, πάντα τὰ ἔθνη κροτήσατε χεῖρας, ἀλαλάξατε τῷ θεῷ ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως, ὅτι κύριος ὕψιστος, φοβερός, βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. ψάλλετε τῷ θεῷ ἡμῶν, ψάλλετε. ψάλλετε τῷ βασιλεῖ ἡμῶν, ψάλλετε, ὅτι βασιλεὺς πάσης τῆς γῆς ὁ θεός. ψάλλετε συνετῶς, ἐβασίλευσεν ὁ θεὸς ἐπὶ τὰ ἔθνη. ὁ θεὸς κάθηται ἐπὶ θρόνου ἁγίου αὐτοῦ. ἄρχοντες λαῶν συνήχθησαν μετὰ τοῦ θεοῦ ἀβραάμ, ὅτι τοῦ θεοῦ οἱ κραταιοὶ τῆς γῆς σφόδρα ἐπήρθησαν. καὶ σκόπει ἀκριβῶς τὰ λεγόμενα. πάντα τὰ ἔθνη κροτήσατε χεῖρας, ἀλαλάξατε ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως τῷ θεῷ. οὐ τοὺς ἰουδαίους προσκαλεῖται μόνους, οὐ τοὺς ἰσμαηλίτας, οὐ τοὺς κατοικοῦντας ἐν μέρει τῆς οἰκουμένης, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν ὑφ' ἥλιον προσκαλεῖται εἰς ταύτην τὴν πνευματικὴν ἀγαλλίασιν. ἐν γὰρ τῷ εἰπεῖν πάντα τὰ ἔθνη, οὐδὲ ἕνα τῶν ἀνθρώπων ἀφῆκεν ἐκτὸς τῶν πάντων. διατί; ὅτι κύριος ὕψιστος, φοβερός, βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. ἀλλ' ἐρεῖ τις, καὶ πότε οὐκ ἦν ὁ θεὸς ὕψιστος, ὦ μακάριε δαβίδ, καὶ πότε οὐκ ἦν φοβερὸς καὶ μέγας; ψάλλετε τῷ θεῷ ἡμῶν, ψάλλετε. ψάλλετε τῷ βασιλεῖ ἡμῶν, ψάλλετε. ἰδοὺ καὶ πάλιν τὸ ἄπορον ἄπορον. ἐρωτηθεὶς πότε οὐκ ἦν ὁ θεὸς ὕψιστος καὶ μέγας καὶ φοβερός, ἀπεκρίνη, ὅτι ψάλλετε τῷ θεῷ ἡμῶν, ψάλλετε, ψάλλετε τῷ βασιλεῖ ἡμῶν, ψάλλετε. καὶ πάλιν ὁ δαβίδ, ὅτι βασιλεὺς πάσης τῆς γῆς ὁ θεός, ψάλλετε συνετῶς. ἐβασίλευσεν ὁ θεὸς ἐπὶ τὰ ἔθνη, ὁ θεὸς κάθηται ἐπὶ θρόνου ἁγίου αὐτοῦ. ἄρχοντες λαῶν συνήχθησαν μετὰ τοῦ θεοῦ ἀβραάμ, ὅτι τοῦ θεοῦ οἱ κραταιοὶ τῆς γῆς σφόδρα ἐπήρθησαν. καὶ λοιπὸν δεῦρο δή, δεῦρο, σκεψώμεθα. τί βούλεται τὸ προφητικὸν λόγιον; ἡ ψαλμωδία, ὕμνος ἐστὶν ἐμμελὴς τῷ θεῷ ἀφιερωμένος. καὶ ὥσπερ ἀπὸ τροπαίου καὶ νίκης ἐπανελθών τις, ὑπὸ μεγάλης χαρᾶς οὐδὲν ἕτερον λέγει, ἢ ὅτι νενικήκαμεν τοὺς ἐχθρούς. καὶ αὖθις ἐρωτώμενος, πῶς καὶ τίνι τρόπῳ γέγονε τὰ τῆς νίκης; πάλιν τὰ αὐτὰ ἀποκρίνεται, ὅτι ἐνικήκαμεν, ἐνικήκαμεν. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ προφήτης,

νεκροῖς

νοεροῖς ἰδὼν ὄμμασι τὴν τῶν ἐθνῶν ἐπιστροφήν, ἔκραξε, πάντα τὰ ἔθνη κροτήσατε χεῖρας, ἀλαλάξατε τῷ θεῷ ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως. τουτέστι, καὶ οἱ πάλαι πιστοί, καὶ οἱ μετὰ ταῦτα πιστεύσαντες, πάντες ὁμοῦ κροτήσατε χεῖρας. οὐχ οὕτως ἁπλῶς ἀσκόπως καὶ ἀτάκτως κροτήσατε τὰς χεῖρας ὑμῶν, ἀλλ' ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως καὶ εὐφροσύνης. διά τοι τοῦτο καὶ ὁ προφήτης ἔνθους ὑφ' ἡδονῆς γενόμενος ἔλεγε, ψάλλετε τῷ θεῷ ἡμῶν, ψάλλετε. ψάλλετε τῷ βασιλεῖ ἡμῶν, ψάλλετε. ὅτι κύριος ὕψιστος, φοβερός, βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. καὶ ὥσπερ αὐτὸς ἐξηγούμενος τὰ ἑαυτοῦ ῥήματα λέγει, ἐβασίλευσεν ὁ θεὸς ἐπὶ τὰ ἔθνη. τουτέστιν, ὅτι τὰ πρότερον ὑπὸ τοῦ διαβόλου τυραννούμενα ἔθνη, νῦν καταλιπόντα τοὺς πατρῴους αὐτῶν θεούς, τὰ ἄψυχα εἴδωλα καὶ κωφὰ ὑπέκλιναν καὶ προσεκύνησαν, καὶ ἐπίστευσαν τῷ μόνῳ ἀληθεῖ καὶ ζῶντι θεῷ, καὶ ὑπὸ τὴν αὐτοῦ βασιλείαν ἐγένοντο. οὐδὲ γὰρ ἄξιοι τῆς τοῦ θεοῦ βασιλείας εὑρίσκοντο. ὁ θεὸς κάθηται ἐπὶ θρόνου ἁγίου αὐτοῦ. πᾶς θρόνος δηλοῖ δόξαν καὶ ἀνάπαυσιν. καὶ ἐπεὶ πρότερον μὲν ὁ θεὸς οὐκ ἐδοξάζετο παρὰ τῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ παρὰ μόνων τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἁγίων, ἐστεροῦντο τὰ ἔθνη τῆς δόξης τοῦ θεοῦ, νῦν δὲ προσελθόντα ἀπέλαυσαν οἱ πάντες τῆς δόξης τοῦ θεοῦ, καὶ ἐπανεπαύθη ὁ θεὸς ἐν τοῖς ἔθνεσιν. ἐπεὶ δὲ καὶ ὁ τῶν ἀνθρώπων θρόνος ἔχει τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμήν, ἀλλὰ δὴ καὶ τὴν ἀνάπαυσιν, τὴν δὲ ἀναμαρτησίαν οὐκ ἔστι δυνατὸν ἔχειν, προσέθηκε τὸ ἐπὶ θρόνου ἁγίου αὐτοῦ. τὰ γὰρ ἀνθρώπινα μετὰ τοῦ σφαλεροῦ καὶ ἐφαμάρτου, ἔχουσι καὶ τὸ ἐξωτερικόν, ὡς ἐν τῇ πρώτῃ ἀπολογίᾳ εἰρήκαμεν. ὁ δὲ τοῦ θεοῦ θρόνος καὶ ὑψηλός, καὶ ἐπηρμένος, καὶ ἅγιός ἐστι, καὶ φυσικὸν καὶ ἀχώριστον ἔχει τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ, καὶ τὴν δόξαν. ἄρχοντες λαῶν συνήχθησαν μετὰ τοῦ θεοῦ ἀβραάμ. τίνες εἰσὶν οἱ συναχθέντες ἄρχοντες; οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, οἱ τοπάρχαι, οἵ τε μικροὶ καὶ μεγάλοι. καὶ τίς ἐστιν ὁ τοῦ ἀβραὰμ θεός; μὴ ἕτερός ἐστι παρὰ τὸν τῶν ὅλων θεόν, τὸν ποιήσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ διὰ τοῦτο ἴδιον αὐτοῦ καλεῖ τοῦ ἀβραάμ; ἄπαγε τῆς βλασφημίας. οὐχί, ἀλλὰ τὸν λόγον, ὃν κύριον καὶ κριτὴν πάσης τῆς γῆς, καὶ ἐλεοῦντα καὶ ὀργιζόμενον ἐκάλεσεν ἀβραάμ, τὸν ἐπὶ τῇ καταστροφῇ τῶν Σοδόμων ὀφθέντα αὐτῷ, καὶ γῆν καὶ σποδὸν ἔκρινεν ἑαυτὸν ἔμπροσθεν ἐκείνου, ὃς ἦν ὁ υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἀπεδείχθη, καὶ ἔτι φανήσεται. τὸ δέ, ὅτι ὥσπερ πιστεύσαντος τοῦ ἀβραὰμ τῷ θεῷ, ἐλογίσθη ἡ τούτου πίστις εἰς δικαιοσύνην, οὕτω καὶ πάντα τὰ ἔθνη καταλιπόντα τὸ πάτριον σέβας, μᾶλλον δὲ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, τὸ μάταιον καὶ πεπλανημένον, καὶ ἐπιστρέψαντα ἐπὶ τὸν ἀληθῆ θεόν, καὶ ὁμολογήσαντα τὸν χριστὸν υἱὸν θεοῦ, καὶ θεὸν ἀληθινόν, ἐλογίσθη καὶ αὐτῶν ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην, ὥσπερ τῷ ἀβραάμ, καὶ ἀφείθησαν πᾶσαι αἱ ἀνομίαι αὐτῶν, πᾶσαι αἱ ἀσέβειαι, πᾶσαι αἱ ἁμαρτίαι. ἔτι εἰπόντος τοῦ θεοῦ τότε τῷ ἀβραάμ, ὅτι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε, καὶ ὅτι ἐν τῷ σπέρματί σου εὐλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη. προκαλιδὼν ὁ προφήτης, ὅτι ὅσον οὔπω πληροῦται ὁ πρὸς τὸν ἀβραὰμ τοῦ θεοῦ λόγος, ἐπιστραφέντα καὶ γὰρ πάντα τὰ ἔθνη γεγόνασι τέκνα τοῦ ἀβραάμ, καὶ ὅτι διὰ τῆς εἰς τὸν χριστὸν πίστεως, ὅς ἐστι σπέρμα τοῦ ἀβραὰμ κατὰ σάρκα, ἀλλὰ δὴ καὶ αὐτοῦ τοῦ δαβὶδ καὶ βασιλέως σώζοντος τὰ ἔθνη, τότε εἶπεν, ὅτι ἄρχοντες λαῶν συνήχθησαν μετὰ τοῦ θεοῦ ἀβραάμ, ἀναμιμνήσκων πᾶσιν ἀνθρώποις τὴν πρὸς τὸν θεὸν τοῦ ἀβραὰμ πάλαι προσκύνησιν, καὶ τὴν παρὰ τοῦ θεοῦ πρὸς αὐτὸν ἐπαγγελίαν. καὶ πλησθεὶς ἀρρήτου ἡδονῆς ὁ προφήτης ἔλεγε, ψάλλετε τῷ θεῷ ἡμῶν, ψάλλετε. ψάλλετε τῷ βασιλεῖ ἡμῶν, ψάλλετε. πάντα τὰ ἔθνη κροτήσατε χεῖρας. πάλιν δὲ διδάσκων ἔλεγε, ψάλλετε συνετῶς. τί ἐστι ψάλλετε συνετῶς; τουτέστι νουνεχῶς, φρονίμως. μετ' ἐπιστήμης γνῶτε τὰ λεγόμενα, γνῶτε τὰ πραττόμενα. μὴ κροτεῖτε τὰς χεῖρας ὑμῶν ἀθέσμως καὶ ἀτάκτως, ὡς ἐν τοῖς συμποσίοις κροτοῦσι τὰς χεῖρας οἱ ἄφρονες, ἀλλὰ μαθόντες πόθεν ἡ νίκη, πόθεν ἡ ἐλευθερία, πόθεν ἡ σωτηρία, δότε μεγαλωσύνην, δότε εὐχαριστίαν τῷ νικοποιῷ θεῷ, κροτήσατε τὰς χεῖρας, δότε φωνὴν αἰνέσεως καὶ ἀγαλλιάσεως τῷ θεῷ τοῦ ἀβραάμ, τουτέστι τῷ γεννηθέντι ἐκ σπέρματος τοῦ ἀβραὰμ κατὰ σάρκα, ὃν ἐκήρυξαν πάντες οἱ προφῆται, ὃν ἀπεφήναντο, ὃν ὡμολόγησαν θεόν τε καὶ ἄνθρωπον, ὃς ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ τοῦ ἁγίου, ὃν ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου ἀνέλαβεν ὑπὲρ φύσιν ἄνθρωπον. ψάλλετε συνετῶς. ἤγουν ἐγκύψατε εἰς τὸ βάθος τῶν νοημάτων, ἴδετε τὸν ἐν τοῖς προφητικοῖς λόγοις ἐγκεκρυμμένον οὐράνιον μαργαρίτην, ὥσπερ τὸν παρὰ τοῖς πολλοῖς ἐν τοῖς

ὀστρέοις

ὀστέοις τιμώμενον, ψάλλετε συνετῶς. ὁ γὰρ ἀκριβὴς θησαυρὸς ἐν ταῖς χερσὶν ὑμῶν ἐστίν· ἀναπτύξαντες τὰς τῶν πατέρων ῥήσεις, εὑρίσκετε αὐτὸν, ὅς ἐστιν ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ, ὁ ποιητὴς πάσης κτίσεως. τῷ γὰρ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. ὁρᾷς, πῶς ποτὲ μὲν θεὸν ὀνομάζει αὐτὸν ὁ δαβίδ, ποτὲ δὲ θεὸν καὶ ἄνθρωπον, ποτὲ δὲ λόγον θεοῦ, ποτὲ δὲ ποιητὴν πάσης κτίσεως; ἐν γὰρ τῷ εἰπεῖν αὐτὸν ποιητὴν τοῦ οὐρανοῦ, πάσης κτίσεως ποιητὴν αὐτὸν ἀπεφήνατο. ὁ γὰρ ποιήσας τοὺς οὐρανοὺς, αὐτός ἐστιν ὁ ποιήσας τοὺς ἀγγέλους καὶ τοὺς ἀνθρώπους. καὶ ὁ μὲν μωϋσῆς λέγει, ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. ὁ δὲ δαβίδ, τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν. πάντως ὃν λέγει ὁ μωάμεθ λόγον θεοῦ, καὶ πάντες οἱ μουσουλμάνοι, ὃν προσκυνοῦσι πάντες οἱ χριστιανοὶ ὡς λόγον θεοῦ καὶ θεὸν, τοῦτον αὐτὸν λέγει δαβίδ, ὅτι ἐστερέωσε τοὺς οὐρανοὺς, τουτέστιν ἐποίησε. τοῦτον αὐτὸν λέγει μωϋσῆς, ὅτι ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. καὶ τίς οὕτω μάταιος, ὃς ἀμφιβάλλει, καὶ οὐ προσκυνεῖ ὃν ὁ δαβίδ κηρύττει θεὸν, ὃν ὁ μωσῆς λέγει θεόν; σὺ δὲ οὐρανοὺς ἀκούσας, μηδὲν ὑπολάβῃς πολλοὺς γεγονότας οὐρανοὺς, ἀλλ᾽ ἕνα, καὶ οὐ πολλούς. ὁ δὲ ἑρμηνεὺς τῇ ἑβραΐδι ἀκολουθήσας διαλέκτῳ, ἔγραψε πληθυντικῶς κατὰ τὴν ἐκείνων τάξιν τε καὶ συνήθειαν. ἴδωμεν δὲ καὶ περὶ τίνων λέγει δαβίδ τὸ, ὅτι οἱ κραταιοὶ τῆς γῆς σφόδρα ἐπήρθησαν. τίνες; οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ οἱ ὀλίγοι, οἱ πρώην εὐτελεῖς καὶ ἀμαθεῖς καὶ ἄγροικοι, νῦν δὲ διδάσκαλοι τῆς οἰκουμένης, οἱ διωκόμενοι παρὰ πάντων, οἱ ὑβριζόμενοι, οἱ κολαφιζόμενοι, οἱ μὴ ἔχοντες ποῦ τὴν κεφαλὴν κλῖναι, νῦν ἀναφαίνονται ὑψηλοὶ καὶ μεγάλοι, καὶ τοῦ θεοῦ κραταιοὶ, καὶ εἰς τὴν τῆς τιμῆς κορυφὴν ἀναχθέντες. πάντες γὰρ ἄρχοντες, πάντες σατράπαι, πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς μετὰ θεὸν τοὺς ἀποστόλους ἔχουσι προστάτας, καὶ αὐτοὺς ὁμολογοῦσι διδασκάλους καὶ ὁδηγοὺς τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας. οἱ ἀπόστολοι γὰρ ἐδίδαξαν τὸ εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει, τοῖς θαύμασι πιστούμενοι, καθὼς εἴπομεν. καὶ οἱ πρότερον διῶκται τοῦ ὀνόματος τοῦ χριστοῦ, νῦν ὑπὲρ αὐτοῦ ἀποθνήσκουσι. καὶ οἱ πρότερον ὑβρισταὶ καὶ τύραννοι, νῦν διὰ τοῦ χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων ποιμένες καὶ διδάσκαλοι καὶ φωστῆρες τῆς οἰκουμένης κατέστησαν, ὑπὲρ τὸν ἥλιον λάμποντες. καὶ οἱ τῶν εἰδώλων πάλαι προσκυνηταὶ, νῦν τοῦ χριστοῦ μάρτυρες, καὶ λαβόντες τὴν ἀπὸ τοῦ θεοῦ χάριν, εὑρίσκονται ποιοῦντες, ὡς εἴρηται, θαύματα. οὐ μόνον γὰρ ζῶντες οἱ μάρτυρες ἐνήργουν θαύματα καὶ τεράστια, ἅπερ ἔβλεπον οἱ εἰδωλολάτραι, καὶ ἐξίσταντο, ἀλλὰ καὶ μετὰ θάνατον μεγάλα καὶ ἐξαίσια θαύματα ἐνήργουν. ζῶντες γὰρ ἠρώτων ἔμπροσθεν τῶν τυράννων τὰ εἴδωλα, λέγοντες, ὅτι ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ χριστοῦ εἴπατε τὴν ἀλήθειαν. καὶ ἀπεκρίναντο τὰ εἴδωλα, ὅτι ὁ χριστὸς θεὸς ἀληθινός ἐστι. καὶ ταῦτα ἀκούοντες οἱ ἀσεβεῖς, καὶ βλέποντες ἔλεγον μεγάλῃ τῇ φωνῇ, μέγας ὁ θεὸς τῶν χριστιανῶν, μεγάλη ἡ πίστις αὐτῶν, καὶ ἐπίστευον εἰς τὸν χριστόν. καὶ ὅτι μὲν πάντες οἱ τοῦ χριστοῦ μάρτυρες θαύματα ἐνήργουν ἄπειρα, ἅτινα διὰ τὸ πλῆθος ἐάθησαν, τοιοῦτόν ἐστιν, ὅμως δὲ ἐκ τῶν πολλῶν συνεγράψαντο οἱ τῷ καιρῷ εὑρισκόμενοι ἐκείνῳ οὐκ ὀλίγα, ἐξ ὧν ἕν ἐστι τοῦτο. ὁ παρ᾽ ἡμῶν τῶν χριστιανῶν τιμώμενος μάρτυς τοῦ χριστοῦ γεώργιος, ὃς καὶ παρ᾽ αὐτῶν τῶν μουσουλμάνων τιμᾶται, ὀνομάζεται δὲ παρ᾽ αὐτῶν χετὴρ ἠλίαζ, βασανιζόμενος καὶ πειραζόμενος παρὰ τῶν ἀσεβῶν καὶ εἰδωλολατρῶν, ἵνα τὸν μὲν χριστὸν ἀρνήσηται, σεβασθῇ δὲ καὶ προσκυνήσῃ τοῖς ἐκείνων θεοῖς, ὁ δὲ προείλετο μυρίους θανάτους καὶ μυρίας βασάνους ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ χριστοῦ, ἢ ὅλως ἀθετῆσαι τὴν εἰς τὸν χριστὸν πίστιν αὐτοῦ. καὶ ἐποίησαν αὐτῷ τιμωρίας μεγάλας, καὶ πειρατήρια. λέγει δὲ ὁ μάρτυς τῷ τυράννῳ, ἀπελθόντες ἴδωμεν τοὺς θεοὺς ὑμῶν. ὁ δὲ ἀκούσας ἐχάρη λίαν, ὑπολαβὼν, ὅτι ἀπέρχεται θύσων τοῖς θεοῖς αὐτοῦ. ἀπελθόντων τοίνυν πάντων ὁμοῦ τοῦ τε τυράννου σὺν παντὶ τῷ πλήθει, συνεισῆλθε εἰς τὸν βωμὸν καὶ ὁ μάρτυς γεώργιος, καὶ λέγει μεγάλῃ τῇ φωνῇ, ἐν τῷ ὀνόματι ἰησοῦ χριστοῦ τὰ ἄφωνα εἴδωλα εἴπατε τὴν ἀλήθειαν, τίς ἐστι θεὸς ἀληθής; καὶ παραυθὺς λαλήσαντα τὰ εἴδωλα εἶπον, ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, καὶ ὁ τούτου πατὴρ ὁ θεός. καὶ πάλιν ὁ μάρτυς, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ χριστοῦ πεσόντα εἰς τὴν γῆν, συντρίβητε. καὶ ἐπακολουθησάσης τῷ λόγῳ καὶ ἐνεργείας, ἔπεσον πάντα τὰ εἴδωλα εἰς τὴν γῆν, καὶ συνετρίβησαν. τὸ δὲ πλῆθος ἰδόντες τὸ τεράστιον, μεγάλῃ καὶ λαμπρᾷ τῇ φωνῇ ἐξεβόησαν, μεγάλη ἡ πίστις τῶν χριστιανῶν, μέγας ὁ θεὸς γεωργίου. ἀκουσάτωσαν οἱ μὴ πιστεύον

τοὺς εἰς τὸν χριστὸν, καὶ αἰσχυνθήτωσαν, ὅτι ὁ πατὴρ τοῦ ψεύδους διάβολος οὐκ ἠδυνή-
θη κρύψαι τὸ ὄν, ἀλλ᾽ ἐπιτιμηθεὶς παρὰ τοῦ ἁγίου, καὶ οἱονεὶ ὥσπερ ὑπὸ τῆς ἀληθείας μα-
στιχθεὶς, ὡμολόγησε τὸν χριστὸν θεὸν εἶναι ἀληθινόν. οἱ δὲ μὴ πιστεύσαντες, ἔτι ὡς ἐν βαθυ-
τάτῳ σκότει περιπατοῦσι πλανώμενοι. ἔτι δὲ τοῦ χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς εὑρισκομένου, ἔφε-
ρον πρὸς αὐτὸν ἄνθρωπον οἱ γονεῖς αὐτοῦ δαιμονιζόμενον, καὶ παρεκάλουν αὐτὸν, ἵνα θε-
ραπεύσῃ αὐτόν. ὁ δὲ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ εὑρισκόμενος δαίμων, ἰδὼν τὸν ἰησοῦν, ἔκραξε λέ-
γων, τί ἐμοὶ καὶ σοὶ υἱὲ τοῦ θεοῦ, ἦλθες πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς; οὐδὲ γὰρ εἷς διάβο-
λος ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ πολλοί. τοῦ δὲ ἰησοῦ ἐπιτιμήσαντος αὐτὸν, ἐξῆλθον ἐκ
τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐγένετο ὑγιής. τί δὲ, ὃν ἐμαρτύρησεν ὁ θεὸς, ὃν ἐκήρυξαν οἱ προφῆται,
εἰς ὃν ἐπίστευσε πᾶσα ἡ οἰκουμένη, ὃν καὶ αὐτοὶ οἱ δαίμονες μὴ βουλόμενοι ὡμολόγησαν
θεὸν, φρίττουσι δὲ καὶ τρέμουσι τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, τοῦτον οἱ μὴ ὁμολογοῦντες θεὸν, οὐκ
εἰσὶ μάταιοι καὶ πεπλανημένοι; παντί που δῆλον. καὶ τότε πληρωθήσεται ἐπ᾽ αὐτοὺς
τὸ προφητικὸν λόγιον τοῦ δαβὶδ, ὅτι ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν, οὐ συνῆκε. παρεσυνεβλή-
θη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς, καὶ μακάριον αὐτοῖς ἦν, εἴπερ ἐκρί-
θησαν ὡς τὰ ἄλογα ζῶα. ἐκεῖνα γὰρ ἐπεὶ οὐχ ἁμαρτάνουσιν, οὐδὲ κολασθῆναι μέλλου-
σιν. οὐαὶ δὲ τοῖς μὴ πιστεύσασιν εἰς τὸν χριστὸν, εἴθε μὴ ἐγεννήθησαν οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι.
μετὰ δὲ τὸν θάνατον τῶν μαρτύρων προσέτρεχον οἱ ἄνθρωποι εἰς τοὺς τάφους καὶ τὰ μνη-
μεῖα αὐτῶν, καὶ ἐθεραπεύοντο τὰς νόσους αὐτῶν. ἀλλὰ καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἄπειρα θαύ-
ματα ἐνεργοῦνται εἰς τοὺς τάφους τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἄλλων ἁγίων, τῶν πολιτευ-
σαμένων κατὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ εὐαγγελίου, ἔνθα εὑρίσκοντο κείμενοι. ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ πα-
ρὸν οὐκ ἔχουσι μέτρον οἱ τοῦ θεοῦ ἄνθρωποι οἱ ἐπιμελούμενοι τῆς σωτηρίας, καὶ οἱ μὲν εὑ-
ρίσκονται εἰς τὰ ὄρη, οἱ δὲ εἰς τὰ σπήλαια, οἱ δὲ μετὰ τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἔχουσι δύναμιν
καὶ ἰσχὺν ποιῆσαι θαύματα, καὶ ποιοῦσιν. ἆρα τί σοι δοκεῖ; ἕνεκεν ψευδοῦς καὶ πεπλασ-
μένου καὶ ἀντιθέου ὀνόματος συνήργησεν ὁ θεὸς τοῖς δώδεκα ἀποστόλοις, τοῖς ἀμαθέ-
σι καὶ ἀγροίκοις διὰ τῶν ἀπείρων θαυμάτων, καὶ ἐπέστρεψαν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην εἰς
τὴν τοῦ χριστοῦ πίστιν καὶ τὴν θεογνωσίαν, καὶ ἐπεστόμιζον τοὺς ῥήτορας καὶ φιλοσόφους;
καὶ τίς οὕτως ἄθλιος, ὅστις εἴποι αὐτό; καὶ γὰρ τὰ τιμιώτερα πράγματα ἁπάσης τῆς κτί-
σεως, ὁ ἄγγελος καὶ ὁ ἄνθρωπος εἰσίν. ἀλλὰ καὶ ὁ ἄγγελος ἐνθυμηθεὶς γενέσθαι θεὸς, ἐξέ-
πεσε τῆς οἰκείας δόξης, καὶ ἀντὶ ἀγγέλου ἐγένετο διάβολος, καὶ ἀντὶ φωτὸς ἐγένετο σκό-
τος. τὸ αὐτὸ καὶ ὁ ἄνθρωπος ἅγιος ὢν, καὶ ἐντὸς τοῦ παραδείσου εὑρισκόμενος, ἐπε-
θύμησε γενέσθαι θεὸς, καὶ παρελθὼν ἀντὶ τοῦ εἶναι ἅγιος, εὑρέθη ἁμαρτωλός. καὶ ἐκβλη-
θεὶς τοῦ παραδείσου, κατεδικάσθη ἐργάζεσθαι τὴν γῆν. καὶ τὸ δὴ χεῖρον, ὅτι ἀθάνατος
κτισθεὶς παρεδόθη εἰς θάνατον, καὶ ἤκουσεν, ὅτι ἐν ἱδρῶτι τοῦ προσώπου σου φαγῇ τὸν
ἄρτον σου, καὶ ὅτι γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. καὶ τί λέγω περὶ τοῦ ἀγγέλου ἢ τοῦ ἀδὰμ,
ὅτι ἐπιθυμήσαντες γενέσθαι θεοὶ, ἔπαθον ὅσα εἴπομεν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ μωϋσέως. τολμη-
σάντων τινῶν ποιῆσαι ἃ μὴ θέμις ποιεῖν, ἤγουν θυμιάσαι τῷ θεῷ δουλείας χάριν, διὰ
τὸ μὴ ἐξεῖναι αὐτοῖς θυμιάσαι, ἀλλ᾽ ἢ μόνοις τοῖς ἱερεῦσιν, ἠνοίχθη ἡ γῆ, καὶ κατέπιε τὸν
δαθὰν καὶ τὸν ἀβειρὼν καὶ τὸν κορέ. ἐξῆλθε πῦρ ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ κατέκαυσε τὸν ὀφνεὶ καὶ
φινεές. καὶ ἐθυμίασεν ὀζίας ὁ τῶν ἰουδαίων βασιλεὺς, ἀλλὰ παρελθὼν ἐλεπρώθη. βλέ-
πεις πῶς πάσης ἁμαρτίας ἀνέχεται ὁ θεὸς, καὶ καρτερεῖ τὴν τοῦ ἁμαρτωλοῦ μετάνοιαν,
ταύτην δὲ τὴν τόλμαν οὐκ ἀνέχεται, ἀλλὰ κατ᾽ αὐτὴν τὴν ὥραν ἔρχεται ἡ τοῦ θεοῦ ἀγα-
νάκτησις καὶ ὀργὴ εἰς τὸν τὰ τοιαῦτα τολμῶντα; ἐπεὶ γοῦν, ὡς ἀποδέδεικται, θεὸς ἦν ὁ
συνεργῶν τοῖς τε ἀποστόλοις καὶ μάρτυσιν εἰς τὴν τοῦ χριστοῦ πίστιν, ὁ μὴ πιστεύων εἰς τὸν
χριστὸν, οὐ πιστεύει θεῷ. οὕτω γὰρ καὶ ὁ χριστὸς ἐν τοῖς εὐαγγελίοις εἴρηκεν, ὅτι ὁ μὴ πιστεύων
τῷ υἱῷ, οὐδὲ τῷ πατρί, καὶ ὁ μὴ ἔχων τὸν υἱὸν, οὐδὲ τὸν πατέρα ἔχει. εἴπερ γοῦν οὐκ ἦν ὁ
χριστὸς θεὸς καὶ θεοῦ υἱὸς, ἀλλὰ τολμῶν ἔλεγε ταῦτα, οὐκ ἔμελλε παθεῖν, ἅπερ ἔπαθεν ὅ,
τε διάβολος καὶ ὁ ἀδὰμ, ἀλλὰ θεὸς ὢν ἀληθινὸς, ἔλεγε καθαρῶς καὶ ἐδίδασκε τοῖς πᾶ-
σιν, ἵνα γνῶσι καθαρῶς τὴν ἀλήθειαν, μᾶλλον δὲ τὴν αὐτοῦ θεότητα. ἐπεὶ γοῦν τρανῶς

καὶ ἐπαῤῥησιασμένως ἔλεγεν, ὅτι θεός εἰμι καὶ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου, καὶ οὐκ ἐν παραβύστῳ καὶ γωνίᾳ ἔλεγεν αὐτό, ἀλλὰ μέσον πάντων. ὁμολογεῖ δὲ περὶ τούτου ὁ μωάμεθ, καὶ πάντες οἱ μουσουλμάνοι, ὅτι λόγος θεοῦ ἐστὶν ὁ χριστός, καὶ πνεῦμα θεοῦ καὶ ψυχὴ θεοῦ, οὕτω χρεωστοῦσι πάντες οἱ μουσουλμάνοι, ἵνα ἀνεξετάστως καὶ ἀπολυπραγμονήτως πιστεύωσι, καθὼς εἶπε περὶ αὐτοῦ ὁ χριστός, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ κατ' ἔτος γινομένου ἐν ἱεροσολύμοις ἐν τῷ τάφῳ τοῦ χριστοῦ θαύματος κατὰ τὸν καιρὸν τῆς αὐτοῦ ἀναστάσεως, ὡς καὶ σὺ οἶδας, ἔχεις εἰπεῖν τί; οἶδας πάντως, ὅτι κρίμασιν οἷς οἶδε θεός, κατεξουσιάζουσιν οἱ μουσουλμάνοι καὶ τοῦ τόπου τοῦ ἁγίου τούτου, καὶ κατὰ τὸν δηλωθέντα καιρὸν τῆς τοῦ χριστοῦ ἀναστάσεως πολλὴν καὶ μεγάλην ποιοῦνται τὴν ἐπιμέλειαν καὶ φροντίδα, ὥστε μηκέτ' εἶναι τὸ παράπαν λυχναῖον φῶς. ἐνεργεῖται τοιγαροῦν τοῦτο οὕτως ἀπαραιτήτως κατὰ τὴν τούτων ἐπιμέλειαν. ἐν δὲ τῷ καιρῷ, καθ' ὃν ᾄδουσιν οἱ ἐκεῖσε εὑρισκόμενοι χριστιανοὶ τὸν τῆς ἀναστάσεως τοῦ χριστοῦ ὕμνον, κατέρχεται φῶς οὐρανόθεν, ἀνάπτον τὰς εἰς τὸν τοιοῦτον τάφον τοῦ χριστοῦ εὑρισκομένας τρεῖς λαμπάδας, ἐνώπιον τοῦ ἐκεῖσε εὑρισκομένου τηνικαῦτα κατὰ καιρὸν ἄρχοντος τῶν μουσουλμάνων. τί γοῦν σοι δοκεῖ; ψευδῶς ἔλεγεν ὁ χριστός, ὅτι θεός ἐστι καὶ θεοῦ υἱός; ψευδῶς δὲ πιστεύουσι καὶ οἱ χριστιανοί; καὶ πῶς τῇ ὥρᾳ ταύτῃ, καθ' ἣν ἀνυμνοῦσιν οὗτοι, ὡς εἴπομεν, τὸν χριστὸν θεὸν καὶ θεοῦ υἱὸν, καὶ ποιητὴν πάσης κτίσεως, εἰς πλείονα δῆθεν πίστωσιν καὶ δήλωσιν τοῦ θαύματος, μαρτυροῦντος τούτου τοῦ θεοῦ, ὥστ' εἶναι τοῦτ' ἀληθές, κατέρχεται οὐρανόθεν φῶς ἐξάπτον τὰς εἰς τὸν τάφον αὐτοῦ δὴ τοῦ χριστοῦ, ὡς δεδήλωται, λαμπάδας. ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ ἰορδάνῃ ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς αὐτοῦ τοῦ χριστοῦ βαπτίσεως κατῆλθεν ἐξ οὐρανοῦ φωνὴ λέγουσα, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, τουτέστιν ὁ χριστός, οὕτω καὶ κατὰ τὸν ῥηθέντα καιρὸν κατέρχεται τὸ ἐξ οὐρανοῦ φῶς, πιστούμενον καὶ μαρτυροῦν πᾶσι πιστοῖς τε καὶ ἀπίστοις, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ, ὁ ἀληθὴς θεός τε καὶ ἄνθρωπος. τίς γοῦν οὕτως ἄθλιος, ὃς οὐ προσκυνεῖ καὶ ὁμολογεῖ αὐτὸν θεὸν καὶ υἱὸν καὶ λόγον τοῦ θεοῦ; εἰ δὲ ἐρευνῶσιν ἴσως καὶ ἀντιλέγουσιν, ὡς ἔοικε λέγουσιν, ὅτι ὁ χριστὸς ψευδῶς ἐλάλησε, τίς ἐστι χρεία λοιπὸν ἑτέρου κατηγόρου; αὐτοὶ γὰρ ἑαυτῶν εἰσι κατήγοροι, ἐπεὶ ὃν ὁμολογοῦσι λόγον θεοῦ, καὶ πνεῦμα, καὶ ψυχὴν θεοῦ τοῦτον λέγουσι ψεύδεσθαι. καὶ πῶς ἐστι δυνατὸν τοῦτο, λόγον θεοῦ ψεύδεσθαι; γινώσκοντες οὖν τὴν ἀθεΐαν αὐτῶν, καταφεύγουσιν εἰς τοῦτο, λέγοντες ὅτι οἱ χριστιανοί, ὡς δῆθεν τιμῶντες τὸν χριστόν, λέγουσιν ὅτι περὶ ἑαυτοῦ εἶπεν ὁ χριστός, ὅτι υἱὸς θεοῦ ἐστιν, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἀλήθεια τοῦτο, ἀλλὰ διαβολή. οὐ μόνον γὰρ ὁ χριστὸς οὐκ εἶπε τοῦτο, οὐδὲ ἐδίδαξεν, ἀλλὰ ἐρωτηθεὶς παρὰ τῶν ἰουδαίων, ἠρνήσατο εἰπών, ὅτι ἐγὼ οὐκ εἰμί, ἀλλ' ὑμεῖς λέγετε αὐτό. τοῦτο γοῦν πρόσχημά ἐστι καὶ σκῆψις. βουλόμενοι γάρ τινες ὑβρίσαι τὸν χριστόν, φανερῶς οὐκ ἠδυνήθησαν, φοβηθέντες τὴν φανερὰν τῶν ἀνθρώπων κατάγνωσιν, καὶ ἐπλάσαντο ἄλλα ἐπ' ἄλλοις. ἀλλὰ γινωσκέτωσαν οἱ βουλόμενοι μαθεῖν τὴν ἀλήθειαν, ὅτι αὐτὸς ὁ χριστὸς εἴρηκεν οἰκείοις χείλεσιν οὐχ ἅπαξ καὶ δὶς καὶ τρίς, ἀλλὰ καὶ πολλάκις, καὶ σχεδὸν ἅπαν τὸ εὐαγγέλιον αὐτὸ τοῦτο λέγει καὶ διδάσκει, ἵνα δηλονότι γνῶσιν οἱ ἄνθρωποι τὸν μόνον καὶ ἀληθινὸν θεόν, καὶ ὃν ἐγέννησεν υἱὸν πρὸ πάντων τῶν αἰώνων θεὸν ἀληθινόν. ἅπας καὶ γὰρ ὁ τρόπος καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ εὐαγγελίου οὗτός ἐστιν, ἵνα δηλονότι ἐπιστρέψῃ πᾶς ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς ἀσεβείας εἰς θεοσέβειαν, καθὼς εἴρηται, καὶ ἵνα πράττωσιν οἱ ἄνθρωποι ἔργα σωτηρίας ἄξια, καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἔλεγε καὶ ἐδίδασκεν ὁ χριστὸς καθημέραν τοῦτο. ἅπερ καὶ παραλαβόντες ἀπὸ τοῦ χριστοῦ οἱ ἀπόστολοι, συνεγράψαντο τὸ εὐαγγέλιον, καὶ ἐδίδαξαν εἰς τὸν ἅπαντα κόσμον, καὶ ἕνεκεν ταύτης τῆς πίστεως καὶ τοῦ εὐαγγελίου καὶ τῶν δογμάτων ἀπέθανον οὗτοι καὶ οἱ μάρτυρες. ὅμως τινὲς τῶν αἱρετικῶν ἔλεγον περὶ τοῦ χριστοῦ, ὅτι μὲν ἀληθῶς ὁ χριστὸς πρὸ πάσης κτίσεως εὑρίσκεται, καὶ αὐτός ἐστι δημιουργὸς τῶν ἀγγέλων καὶ τοῦ ἀδὰμ καὶ τοῦ οὐρανοῦ τῆς γῆς τε καὶ ἁπάσης τῆς κτίσεως. τοῦτο οὕτως ἔχει, καὶ οὐκ ἄλλως. ὅτι δὲ υἱὸς τοῦ θεοῦ, τοῦτο οὐκ ἔστι. καὶ ἐποίησαν οἱ τοιοῦτοι αἱρετικοὶ πολὺ κακὸν τοὺς ὀρθοδόξους. ὁ γὰρ βασιλεύων τῷ τότε ἦν φρονῶν τὰ ἐκείνων, καὶ συνήργει καὶ ἐβοήθει αὐτοῖς ἐπὶ τῷ τοιούτῳ δόγματι. ἐπεὶ γοῦν ἔχομεν τὸ εὐαγγέλιον, καὶ ἐντίμων αὐτό, εἴπερ οὐδὲν ἔλεγεν ὁ χριστὸς περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι θεός ἐστι καὶ τοῦ θεοῦ υἱός, τίνος ἄλλης παραστάσεως ἐδέοντο, ἢ ταύτης; καὶ γὰρ αὐτὴ καὶ

μόνη

μόνη ἔσωζεν αὐτὴ πασῶν ἑτέρων παραστάσεων. ἀλλὰ τὸ μὲν εὐαγγέλιον, καὶ ἔντιμον καὶ ἱερὸν, καὶ ἅγιον ὠνόμαζον. καὶ ἀναγινώσκοντες τοῦτο οἱ τάλανες, καὶ τοὺς προφήτας ἰδιωτικῶς, ἔλεγον τὰ αὐτὰ καταγέλαστα καὶ μεμεστωμένα μωρίας λόγια. καὶ οἱ μὲν ἐτελεύτησαν ἐν ταύτῃ τῇ αἱρέσει, καὶ εἰσὶν ὑπὸ ἀνάθεμα, οἱ δὲ ζῶσι, καὶ εὑρίσκονται κατὰ τὴν αἴγυπτον, καὶ καλοῦνται ἀρειανοὶ, καὶ ἰακωβῖται, καὶ νεστοριανοί. ἐρωτηθήτωσαν τοίνυν οὗτοι, καὶ μέλλουσιν ὁμολογήσειν τὴν πᾶσαν ἀλήθειαν, ὅτι οὕτως ἐστὶν ἐξ ἀρχῆς τὸ εὐαγγέλιον γεγραμμένον, ὡς εὑρίσκεται καὶ τὴν σήμερον. λέγετε ὅτι πιστεύομεν οἱ χριστιανοὶ εἰς τρία πρόσωπα, εἰς πατέρα, μητέρα, καὶ υἱόν. καὶ ἐπεὶ εἰς τὰ τῶν χριστιανῶν εὑρίσκει κατὰ πάντα ἀμύητος, ὥσπερ οὖν τῶν ἄλλων, πλανᾶσαι καὶ περὶ τούτου. καὶ ἄκουσον, ὅτι ἡμεῖς οἱ χριστιανοὶ προσκυνοῦμεν ἕνα θεὸν, τὸν ποιητὴν πάντων, ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων, καὶ τὸν τούτου υἱὸν καὶ λόγον, τὸν χριστὸν δηλονότι. τοῦτο τοιοῦτόν ἐστι, καὶ οὐκ ἄλλως. καὶ πιστεύομεν καὶ ὁμολογοῦμεν αὐτόν. τὴν δὲ ἀεὶ παρθένον ἁγίαν μαρίαν ἔχομεν πλάσμα θεοῦ, καὶ δούλην θεοῦ. καὶ πιστεύομεν καὶ ὁμολογοῦμεν, ὅτι οὔτε ἐγεννήθη, οὔτε γεννηθῆναι μέλλει ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἄνθρωπος μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, ὡς αὐτή. καὶ κατὰ μὲν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν λογιζόμεθα αὐτὴν κάτω τῶν ἀγγέλων, ὡς ἄνθρωπον, τῇ δὲ τιμῇ καὶ τῇ ἁγιωσύνῃ ἐπάνω πάντων τῶν ἀγγέλων ἀσυγκρίτως, ὅτι τὸν υἱὸν καὶ λόγον τοῦ θεοῦ ἐγέννησε κατὰ σάρκα, καὶ ἔχομεν αὐτὴν προστάτιν πάντες καὶ βοηθὸν, καὶ δέεται καὶ παρακαλεῖ διηνεκῶς ὑπὲρ τῶν ἁμαρτωλῶν, καὶ ἐνεργεῖ καὶ πράττει θαύματα μεγάλα καὶ ἐξαίσια. καὶ προσκυνοῦμεν αὐτὴν οὐχ ὡς θεὸν, ἀλλ᾽ ὡς μητέρα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ κατὰ σάρκα. ἔστω τοίνυν ὑπὸ ἀναθέματι ὁ προσκυνῶν δύο, ἢ τρεῖς, ἢ καὶ πολλούς. ἀλλὰ προσκυνοῦμεν ἕνα θεὸν, ποιητὴν οὐρανοῦ τε καὶ γῆς, καὶ πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων. φέρετε εἰς κατηγορίαν ἡμῶν, ὅτι ἐρωτηθεὶς ὁ χριστὸς παρὰ τῶν ἰουδαίων, ὅτι υἱὸς θεοῦ εἶ σύ, ἠρνήσατο, καὶ εἶπεν, ὅτι ὑμεῖς λέγετε τοῦτο. καὶ φέρετε αὐτὸ εἰς μαρτυρίαν καθ᾽ ἡμῶν, ἵνα ἐλέγξητε τὰ παρ᾽ ὑμῶν λεγόμενα ἀληθῆ. ταῦτα γοῦν ποιεῖτε διὰ τὸ μὴ γινώσκειν ὑμᾶς τὰς γραφάς. εἰ γὰρ εὑρίσκεσθε ἐξετάζοντες καὶ ἐρευνῶντες τὰς γραφὰς ὡς δεῖ, οὐκ ἂν ἐπλανήθητε. νῦν δὲ κατηγορεῖτε ἡμῶν, εἰς ἃ οὐ γινώσκετε. ὅμως ἀφίημι λέγειν κατὰ τὸ παρόν, τὰς ἀπ᾽ ἀρχῆς τοῦ κόσμου μαρτυρίας, αἵτινες ἐλαλήθησαν περὶ τοῦ χριστοῦ, δεικνύουσαι αὐτὸν θεὸν καὶ θεοῦ υἱὸν καὶ ἄνθρωπον, πολλὰς οὔσας. διὸ ἀπὸ τούτων φθάσαντες εἴπομεν μερικάς τινάς. ὅμως λέγω καὶ τοῦτο, ὅτι οὐδὲ δι᾽ ἄλλό τι ἐσταύρωσαν οἱ ἰουδαῖοι τὸν χριστὸν, ἢ ὅτι ἐδείκνυεν ἑαυτὸν θεόν τε καὶ ἄνθρωπον, καὶ θεοῦ υἱόν. καὶ ποτὲ μὲν ἔλεγεν, ὅτι ὁ ἐμὲ θεωρῶν, θεωρεῖ τὸν πατέρα μου. ποτὲ δὲ, ὅτι ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν. ποτὲ δὲ, ὅτι εἰ ἐμὲ ἐγνώκειτε, καὶ τὸν πατέρα μου ἐγνώκειτε ἄν. ποτὲ δὲ, ὅτι ἐάν τις τὸν λόγον μου τηρήσῃ, θάνατον οὐ μὴ θεωρήσει εἰς τὸν αἰῶνα. καὶ ἀλλαχοῦ, ὅτι ἀφέωνταί σου αἱ ἁμαρτίαι. ἅπερ θεωροῦντες οἱ ἰουδαῖοι, ἔλεγον πρὸς αὐτὸν, τίνα σεαυτὸν ποιεῖς; ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν θεόν; τί δὲ ὁ χριστός; ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, κἂν ἀποθάνῃ, ζήσεται. καὶ ὥσπερ ὁ πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ υἱὸς οὓς θέλει ζωοποιεῖ. καὶ ὅτι οὐδεὶς οἶδε τὸν υἱὸν, εἰ μὴ ὁ πατὴρ, οὐδὲ τὸν πατέρα τις ἑώρακεν, εἰ μὴ ὁ υἱὸς, καὶ ᾧ βούλεται ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι. ὁ γοῦν χριστὸς ὁ λέγων ταῦτα καὶ διδάσκων τοὺς ἀνθρώπους, ἐρωτηθεὶς ἔμελλε κρύψειν τὴν ἀλήθειαν; καὶ ποῖος ἄφρων καὶ εὐήθης ὑπολάβοι τοῦτο; εἰ γὰρ οὐκ ἦν θεὸς καὶ υἱὸς θεοῦ, οὐκ ἂν εἶπον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἐρωτηθέντες παρ᾽ αὐτοῦ, τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; καὶ εἶπον πρὸς αὐτὸν, ὅτι οἱ μὲν λέγουσιν εἶναί σε ἠλίαν, οἱ δὲ ἱερεμίαν, ἢ ἕνα τῶν προφητῶν. καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ χριστός, ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι; καὶ ἀποκριθεὶς ὁ πέτρος εἶπεν αὐτῷ, ὅτι σὺ εἶ ὁ χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος. ἔμελλε καὶ γὰρ εἰπεῖν ὁ χριστὸς τῷ πέτρῳ, ὅτι πεπλάνησαι, βλασφήμως εἴρηκας, κακῶς λελάληκας, οὐκ εἰμὶ υἱὸς θεοῦ. καὶ γὰρ ἐπεὶ διδάσκαλος αὐτῶν ἦν ὁ χριστὸς, τί ἕτερον ἔμελλε διδάσκειν αὐτοὺς, εἰ μὴ τὴν ἀλήθειαν; τί γοῦν ὁ χριστὸς πρὸς σίμωνι πέτρῳ; μακάριος εἶ σίμων υἱὲ τοῦ ἰωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ᾽ ὁ πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. οὐκ ἀγνοῶν δὲ ἠρώτα ὁ χριστὸς τὸν πέτρον τὸ, τίνα λέγουσιν εἶναι αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ᾽ ὥσπερ οὖν τοῦ λαζάρου πρὸ τοῦ θανάτου ἐκείνου ἔλεγεν, ὅτι λάζαρος ὁ φίλος ἡμῶν ἀπέθανεν, ἀλλὰ πορεύομαι ἀναστήσων αὐτόν. πορευθεὶς δὲ ἠρώτα, ποῦ τεθείκατε αὐτόν; εἶτα ἐξουσίᾳ ἐλάλησε, λάζαρε δεῦρο ἔξω. καὶ ὑπήκουσεν ὁ ἄπνους τῷ τοῦ κυρίου προστάγματι, δεικνύων τήν τε αὐτοῦ θεότητα καὶ ἀνθρωπότητα. οὕτω καὶ κατὰ τὸ παρὸν ἠρώ-

τησε πρὸς τοὺς μαθητάς, ἵνα δείξῃ αὐτὸν θεὸν καὶ ἄνθρωπον, ἔτι ἵνα ἐκ τοῦ κατὰ μικρὸν ἀνάγων
ται εἰς τὸ ὕψος τῆς ἀληθοῦς γνώσεως. ἀλλὰ δὴ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τί εἶπεν ὁ θωμᾶς, εἷς
ὢν καὶ αὐτὸς τῶν δώδεκα μαθητῶν, ψηλαφήσας τὴν πλευρὰν τοῦ χριστοῦ; πάντως καὶ αὐτὸς
οὕτως εἴρηκεν, ὁ κύριός μου καὶ ὁ θεός μου. τί γοῦν φησι καὶ πρὸς αὐτὸν ὁ χριστός; οὐκ εἶπεν αὐτῷ,
παῦσαι βλασφημῶν. ἀλλὰ τί; ὅτι ἑώρακάς με, πεπίστευκας; μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πι-
στεύσαντες. ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος, τί εἶπεν ὁ ναθαναὴλ πρὸς τὸν χριστόν; καὶ γὰρ ὁ
αὐτὸς ναθαναὴλ νομοδιδάσκαλος ὢν τῶν ἰουδαίων, ἐλθὼν εἰς τὸν χριστόν, ἠρώτησεν αὐτὸν
ὅσα ἤθελε καὶ ἐβούλετο. ἀκούσας δὲ παρ' αὐτοῦ τοῦ χριστοῦ, ἅπερ εἶχεν ἀπόρρητα ἐν τῇ καρ-
δίᾳ αὐτοῦ, λέγει τῷ ἰησοῦ, σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τοῦ ἰσραήλ; ἐπετίμησε γοῦν αὐ-
τῷ ὁ χριστός, ὡς κακῶς λαλήσαντι; οὐχί. ἀλλὰ τί; λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ χριστός, ὅτι εἶπόν σοι τὰ
ἀπόρρητα τῆς καρδίας σου, πιστεύεις, μείζω τούτων ὄψει. καὶ ὅτε μὲν ἐρωτηθεὶς παρὰ τοῦ πι-
λάτου ὁ χριστός, οὕτως εἴρηκεν, ὅτι σὺ εἶπας τοῦτο, τοιοῦτόν ἐστιν, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἀρνήσεως λό-
γος, ἀλλὰ συγκαταθέσεως καὶ ὁμολογίας. καὶ ὥσπερ πρὸς τὸν ἰούδαν εἶπε. καθήμενος καὶ
γὰρ ἐν μιᾷ ὁ χριστὸς μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, λέγει πρὸς αὐτούς, εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με.
καὶ ἔλεγεν εἷς ἕκαστος περὶ αὐτοῦ, μήτι ἐγώ εἰμι; καὶ ἄλλος, μήτι ἐγώ εἰμι; εἶπε καὶ ἰούδας,
μήτι ἐγώ εἰμι; λέγει ὁ χριστός, σὺ εἶπας. τότε πάντως οὐκ ἦν ὁ λόγος ἀρνήσεως, ἀλλὰ συγκα-
ταθέσεως. οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ πιλάτου. λόγος γὰρ ἦν συνήθης τοῦ τόπου, καὶ ὡς τοῦ τόπου ἐκεί-
νου λόγῳ ἐχρήσατο αὐτῷ ὁ χριστός. καὶ ὥσπερ ἀρτίως πολλάκις ἔστιν ἐπὶ τῶν μουσουλμάνων λέ-
γει ἕτερος πρὸς ἕτερον μετὰ συμβουλῆς, ὅτι ποιήσωμεν τόδε καὶ τόδε. καὶ ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν
Aliàs ὅτι τὸν ἕτερον, * ὅτι ἂν γένηται. ἀποκρίνεται + ὅτι σὺ γινώσκεις, καὶ οὐκ ἔστι λόγος ἀρνήσεως,
γινέσθω. ἀλλὰ συγκαταθέσεως. οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ χριστοῦ, ὡς τοῦ τόπου ἐκείνου λόγῳ, ἐχρήσατο τῇ δι-
Al. ὅτι σὺ αὐτῇ λέξει ὁ χριστός, τῇ, σὺ εἶπας. ὅμως αὐτὸς ὁ πιλᾶτος ἠρώτησε τὸν χριστόν, λέγων, σὺ εἶ ὁ
ἐξύβρεις βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων; ἀπεκρίθη ὁ ἰησοῦς, ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τού-
του. εἰ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἦν ἡ βασιλεία ἡ ἐμή, οἱ ὑπηρέται ἂν οἱ ἐμοὶ ἠγωνίζοντο, ἵνα
μὴ παραδοθῶ τοῖς ἰουδαίοις. νῦν δὲ ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐντεῦθεν. εἶπεν οὖν αὐτῷ
ὁ πιλᾶτος, οὐκοῦν βασιλεὺς εἶ σύ; ἀπεκρίθη ὁ ἰησοῦς, σὺ λέγεις, ὅτι βασιλεὺς εἰμὶ ἐγώ.
ἐγὼ εἰς τοῦτο γεγέννημαι, καὶ εἰς τοῦτο ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, ἵνα μαρτυρήσω τῇ ἀληθείᾳ.
πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας, ἀκούει μου τῆς φωνῆς. λέγει αὐτῷ ὁ πιλᾶτος, τί ἐστιν ἀλήθεια;
ὁρᾷς πῶς ἐνταῦθα ἐλέχθη σαφέστερον; πάντως ὁ χριστὸς βασιλέα ἔδειξε καὶ εἶπεν ἑαυτόν,
καὶ ἐρωτηθεὶς παρὰ τοῦ πιλάτου, πάλιν αὐτὸ τοῦτο ἀπεκρίθη. ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν, ναὶ βασιλεὺς
εἰμί, εἶπε, σὺ λέγεις βασιλεὺς εἰμὶ ἐγώ. τί γοῦν ὁ πιλᾶτος, εἰπόντος τοῦ χριστοῦ, ὅτι ἐγὼ εἰς
τοῦτο γεγέννημαι, καὶ εἰς τοῦτο ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, ἵνα μαρτυρήσω τῇ ἀληθείᾳ; λέγει
πρὸς αὐτόν, τί ἐστιν ἀλήθεια; τουτέστιν, εἰ εἰς τὸν κόσμον ἀλήθεια ἦν, οὐκ ἂν παρεδίδου εἰς
θάνατον. καὶ οἷον ἀποκλαιόμενος τὴν τῆς ἀληθείας στέρησιν, εἶπε, τί ἐστιν ἀλήθεια; ἀλλὰ
καὶ παρὰ τοῦ ἀρχιερέως ἐρωτηθεὶς ὁ χριστός, ὅτι ὁρκίζω σε κατὰ τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἵνα ἡμῖν εἴ-
πῃς, εἰ σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ; οὐδὲν ἕτερον ἀπεκρίνατο, ἢ ὅτι ἐγώ εἰμι. οἶδας ὅπως εἰς ἃ οὐκ ἐπί-
στανται οἱ μουσουλμάνοι, κατηγοροῦσι τοὺς ἀξίους ἐπαίνου; ἰδοὺ τοίνυν εἴπερ ζητεῖς ἀλή-
θειαν, γνῶθι αὐτήν. εἰ δ' οὖν σὺ οἶδας. οὐ γὰρ παρὰ τῆς ἀληθείας ἐστὶν ἡ περὶ ταύτην ἄ-
γνοια, ἀλλὰ παρὰ τῶν ἀποστρεφομένων αὐτήν. ἐπεὶ δὲ καὶ περὶ τοῦ σταυροῦ λόγον δεδώκα-
μεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἵνα εἴπωμεν, ἄκουσον δὴ ἔτι περὶ τούτου. ὥσπερ γὰρ τὰ περὶ τοῦ χριστοῦ
ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐλέγοντο, παρά τε τοῦ μωϋσέως, τοῦ δαβίδ, καὶ τῶν προφητῶν, ἐλέ-
γοντο δὲ ἀμυδρῶς πως καὶ συνεσκιασμένως, ἀλλὰ δὴ καὶ περὶ τοῦ πάθους καὶ τοῦ θανά-
του αὐτοῦ, καθὼς διὰ τῶν τοσούτων προφητειῶν ἀνεφάνησαν, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. καὶ
σκόπει ὅπως ἐστὶ τοῦτο. τοῦ μωσέως ἐκβαλόντος τοὺς ἑβραίους ἐκ τῆς αἰγύπτου, ἐξῆλθον οἱ αἰ-
γύπτιοι, καὶ κατεδίωξαν ὄπισθεν αὐτῶν, κατέλαβον οὖν αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ. οἱ
γοῦν ἑβραῖοι φοβηθέντες, ἀπέγνωσαν τῆς ἑαυτῶν ζωῆς. ὁ τοίνυν μωϋσῆς ἐλάλησε πρὸς
τὸν θεόν, καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ θεός, τί βοᾷς πρός με; λάλησον τοῖς υἱοῖς ἰσραήλ, καὶ ἀναζευξά-
τωσαν. καὶ σὺ ἔπαρον τὴν ῥάβδον σου, καὶ τύψον τὴν θάλασσαν, καὶ διαβήσονται οἱ

οἱ ἰσραὴλ διὰ τοῦ ξηρού. λαβὼν τοίνυν τὴν ῥάβδον αὐτοῦ ὁ μωϋσῆς, ἔτυψε τὴν θάλασσαν κατ' εὐθεῖαν τομὴν, καὶ ἐσχίσθη τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης, καὶ ἔστη τεῖχος ἐκ δεξιῶν, καὶ τεῖχος ἐξ εὐωνύμων, καὶ διέβη ἅπας ὁ λαὸς διὰ τοῦ ξηροῦ. καταδιωξάντων δὲ καὶ τῶν αἰγυπτίων, καὶ εἰσελθόντων ἐντὸς τοῦ ξηροῦ, εἶπε κύριος πρὸς τὸν μωϋσῆν, καὶ ἔτυψεν αὖθις τὴν θάλασσαν μετὰ τῆς ῥάβδου, οὐ μὴν ὡς τὸ πρότερον κατ' εὐθεῖαν, ἀλλ' ἐπιστρεπτικῶς. καὶ ἐλθὸν τὸ ὕδωρ ἐπὶ τὴν χώραν, κατεπόντισε τὸν φαραὼ βασιλέα τῶν αἰγυπτίων σὺν πᾶσι τοῖς ἅρμασι καὶ τῇ στρατιᾷ αὐτοῦ. τότε πάντως ὁ τύπος τοῦ σταυροῦ διὰ τῆς ξυλίνης ῥάβδου τοῦ μωϋσέως ἐνήργησε τὸ τεράστιον, καὶ ἡ τομὴ τῆς θαλάσσης ἔδειξε τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ, ἡ δὲ ῥάβδος τὴν φύσιν τοῦ ξύλου. καὶ ἔτι ὥσπερ ὁ μωσῆς διὰ τοῦ τύπου τοῦ σταυροῦ, καὶ τοῦ ξύλου, καὶ τῆς θαλάσσης ἠλευθέρωσε τοὺς ἑβραίους τῆς πικρᾶς δουλείας καὶ τυραννίδος τοῦ φαραὼ, οὕτω καὶ ὁ χριστὸς διὰ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ἠλευθέρωσε τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῆς πικρᾶς δουλείας καὶ καταδυναστείας τοῦ διαβόλου. ἔτι ἀπελθόντος τοῦ μωϋσέως μετὰ τοῦ λαοῦ ἐν τόπῳ τινὶ μερρᾶ ὀνομαζομένῳ, καὶ μὴ εὑρισκόντων ὕδωρ ὥστε πιεῖν, καὶ γὰρ πικρὰ εὑρίσκοντο τὰ τῆς μερρᾶς ὕδατα, ἔδειξεν ὁ θεὸς τῷ μωϋσεῖ ξύλον, καὶ βαλὼν αὐτὸ ἐν τοῖς ὕδασιν, ἐγλυκάνθησαν, καὶ ἔπιεν ἅπας ὁ λαὸς τῶν ἰουδαίων, καὶ ἐχορέσθη. τοῦτο δηλοῦντος τοῦ θαύματος, ὅτι ἡ παρὰ τοῦ διαβόλου γεγονυῖα ἐν τῷ κόσμῳ πικρία, ἀφανισθῆναι μέλλει καὶ μεταβληθῆναι διὰ τοῦ σταυροῦ, εἰς μεγάλην γλυκύτητα καὶ εὐφροσύνην. ἔτι πορευομένου τοῦ μωϋσέως ἐν τῇ ἐρήμῳ μετὰ τοῦ λαοῦ, εὗρεν ἐν τόπῳ τινὶ πλῆθος ὄφεων, καὶ ἐκινδύνευεν ὁ λαὸς ὑπ' αὐτῶν. ὁ δὲ μωϋσῆς κελευσθεὶς παρὰ τοῦ θεοῦ, ἐποίησεν ὄφιν χαλκοῦν. ἔπηξε δὲ ξύλον ὄρθιον, καὶ ἔθηκεν αὐτὸν ἐγκάρσιον ἐν αὐτῷ. καὶ πάντες οἱ δακνόμενοι ὑπὸ τῶν ὄφεων, ἔβλεπον τὸν τοιοῦτον χαλκοῦν ὄφιν, καὶ ἐθεραπεύοντο, καὶ οὐδεὶς ἦν ἀπὸ τῶν δακνομένων ὑπὸ τῶν αὐτῶν ὄφεων, ὁ ἐμβλέψας εἰς αὐτὸν, ὃς οὐκ ἐθεραπεύετο. τοῦτο δηλοῦντος καὶ τοῦ τοιούτου θαύματος, ὅτι τὸ πηχθὲν ὄρθιον ξύλον, καὶ ὁ ἐν αὐτῷ τεθεὶς ἐγκάρσιος ὄφις, τὸν τοῦ σταυροῦ τύπον εἰκονίζει. ὁ μέντοι χαλκοῦς ὄφις, προδήλως ἐδήλου τὸν χριστόν. καθὼς γὰρ ὁ ὄφις ἐκεῖνος τὸ μὲν εἶδος εἶχε τοῦ ὄφεως, ἰὸν δὲ οὐδαμῶς, οὕτω καὶ ὁ χριστὸς ἄνθρωπος μὲν μέλλει γενέσθαι, ἁμαρτίας δὲ ἄνευ. καὶ πᾶς ὁ δακνόμενος ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ βλέπων εἰς τὸν χριστὸν, καὶ πιστεύων εἰς αὐτὸν, σωθήσεται. ὁ δὲ μὴ βλέπων εἰς αὐτὸν, μηδὲ πιστεύων, ἀποθανεῖται ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας. ἔτι πολέμου γεγονότος μετὰ τῶν ἑβραίων καὶ τῶν ἀμαληκιτῶν, ἐκτείναντος τοῦ μωσέως τὰς χεῖρας αὐτοῦ πρὸς τὸν θεὸν, κατετροποῦτο τὸν ἀμαλὴκ ὁ τῶν ἑβραίων λαός. θέντος δ' αὐτὰς κάτω, κατετροποῦτο ὁ ἀμαλὴκ τὸν ἰσραήλ. προσέταξε τοίνυν διὰ τοῦτο ὁ μωϋσῆς δύο τινὰς, ὥστε βοηθεῖν αὐτῷ ἐπὶ τῇ ἐκτάσει τῶν τούτου χειρῶν, μέχρις ἂν εἰς τέλος ἡττήθη ὁ ἀμαλήκ. ἰδοὺ καὶ τοῦτο προφανῶς τὸν τοῦ σταυροῦ τύπον ἐδήλου τε καὶ τὴν δύναμιν. ἀλλὰ καὶ ὁ μακάριος ἰακὼβ τοὺς ἐγγόνους αὐτοῦ εὐλογῶν, ἐναλλὰξ καὶ σταυροειδῶς τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἐπὶ τῶν κεφαλῶν ἐκείνων ἐπέθηκε, τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ ἐκ τούτου δεικνύων. ἔτι δὲ τοῦτο σαφέστερόν τε καὶ καθαρώτερον ὁ θεὸς διὰ τοῦ προφήτου ἠσαΐου οὑτωσὶ φησί, τὰ ἔθνη καὶ οἱ βασιλεῖς, οἵτινες σοι οὐ δουλεύσουσιν, ἀπολοῦνται, καὶ τὰ ἔθνη ἐρημίᾳ ἐρημωθήσονται, ἐν κυπαρίσσῳ καὶ πεύκῃ καὶ κέδρῳ ἅμα δοξάσαι τὸν τόπον τὸν ἅγιόν μου, καὶ τὸν τόπον τῶν ποδῶν μου δοξάσω. πρόσεχον τοίνυν καὶ ἴδε πρᾶγμά τι ξένον καὶ ἐξαίσιον. ὥσπερ γὰρ περὶ τοῦ πάθους τοῦ χριστοῦ προηγόρευσαν οἱ προφῆται, καὶ μὴ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰδῶν τοῦ πάθους, ἤτοι ὅτι ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολὴν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος, καὶ ὤρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, καὶ διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον, καὶ τῶν ὁμοίων τούτοις, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἔδειξαν μετὰ τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ. καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ μέλλει καταβληθῆναι ἡ τοῦ διαβόλου τυραννίς. ἀλλὰ καὶ τὴν φύσιν τοῦ ξύλου ὁ ἠσαΐας ἐδήλωσεν εἰπὼν, ἐν κυπαρίσσῳ καὶ πεύκῃ καὶ κέδρῳ ἅμα δοξάσαι τὸν τόπον τὸν ἅγιόν μου, καὶ τὸν τόπον τῶν ποδῶν μου δοξάσω. ἐξ αὐτῶν καὶ γὰρ τῶν τριῶν ξύλων κατεσκευάσθη ὁ σταυρός. τὸ μὲν ἓν ὄρθιον, τὸ δὲ ἕτερον ἐγκάρσιον, τὸ δὲ ἕτερον κάτωθεν, ἐν ᾧ καὶ προσηλώθησαν οἱ πόδες τοῦ χριστοῦ. ὁ δὲ δαβὶδ οὕτω βοᾷ, ὑψοῦτε κύριον τὸν θεὸν ἡμῶν, καὶ προσκυνεῖτε τῷ ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ὅτι ἅγιός ἐστιν. ἰδοὺ γοῦν καὶ περὶ τοῦ σταυροῦ ἱκανά εἰσι τὰ παρὰ τῶν προφητῶν λεχθέντα. ἀλλὰ καὶ ὁ ἰακὼβ εὐ-

λογῶν, ὡς εἴρηται, τοὺς υἱοὺς ἰωσὴφ, ἐναλλὰξ τὰς χεῖρας ἐπέθηκε, καὶ σταυροειδῶς εὐλόγησεν αὐτούς. προεδήλουν γὰρ οἱ προφῆται, ὅτι διὰ τοῦ σταυροῦ μέλλει καταργηθήσεσθαι ὁ θάνατος, καὶ καταβληθήσεσθαι ὁ διάβολος, προεῖπον περὶ αὐτοῦ, καὶ προσεκύνησαν καὶ ἠσπάζοντο αὐτὸν μακρόθεν, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς κατὰ τὸ παρόν. μετὰ γοῦν τῶν ἄλλων κατηγοριῶν, ὧν παρὰ τῶν μουσουλμάνων κατηγορούμεθα οἱ χριστιανοί, κατηγορούμεθα καὶ τοῦτο, ὅτι προσκυνοῦμεν τὰς τῶν ἁγίων εἰκόνας. καὶ τί προσκυνοῦμεν; πάντως οὐδὲν ἄλλο, ἢ ξύλα καὶ χρώματα καὶ πέτρας. ἐπεὶ γοῦν εἷς ἀπὸ τῶν κατηγόρων ἡμῶν, οὐκ ἐγίνωσκον ἅπερ ἔλεγον, ἀλλ' ἐκ τῶν γεννημάτων τῶν καρδιῶν αὐτῶν ἔλεγον ἅπερ ἔλεγον, τοῦτ' αὐτό ἐστι καὶ ἐπὶ τῶν εἰκόνων. καὶ εἰ βούλει μαθεῖν τὴν ἀλήθειαν, ἄκουσον δή. γινώσκων ὁ θεὸς τὸ εὐόλισθον τῶν ἀνθρώπων, ἔταξεν ἐπὶ τὸ παλαιὸν, ἵνα οἱ ἱερεῖς γράφωσι τὰ γινόμενα παρὰ τοῦ θεοῦ θαύματα, καὶ διαπαντὸς κρέμανται τὰ γεγραμμένα ἐν ταῖς χερσὶ τῶν ἱερέων, ἵνα καθημέραν, μᾶλλον δὲ διόλου θεωροῦντες οἵ τε ἱερεῖς καὶ ὁ λαὸς τὰ γεγραμμένα θαύματα τοῦ θεοῦ, τὰ δι' αὐτοὺς γεγονότα, ἔρχωνται εἰς μνήμην αὐτοῦ, καὶ ἀπονέμωσιν εὐχαριστίαν καὶ δόξαν τῷ θεῷ, τῷ ἐλευθερώσαντι αὐτοὺς ἐκ τῆς δουλείας φαραὼ, καὶ καταλύσαντι βασιλεῖς μεγάλους καὶ κραταιοὺς, καὶ ἔθνη ἰσχυρὰ, καὶ δόντι τὰς πόλεις αὐτῶν τῷ λαῷ τῶν ἰουδαίων, ἀλλὰ δὴ καὶ τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ γεγονότα θαύματα εἰς αὐτούς. καὶ ἐγένετο καθὼς ἐνετείλατο αὐτοῖς ὁ θεός. βλέποντες γὰρ τὰ ἐν χερσὶ τῶν ἱερέων κρεμάμενα, ἤρχοντο εἰς τὴν τοῦ θεοῦ μνήμην, καὶ ἐδίδουν εὐχαριστίαν τῷ θεῷ. οὕτως ἐστὶ καὶ ἐπὶ τῶν εἰκόνων. γράφουσι τὴν γέννησιν τοῦ χριστοῦ, τὴν βάπτισιν, τὴν σταύρωσιν, τὴν ἀνάστασιν. καὶ βλέποντες τὰ πλήθη τῶν ἀνθρώπων, ἔρχονται εἰς μνήμην τοῦ θεοῦ, καὶ ἐνθυμοῦνται, ὅτι πῶς ὢν θεὸς ὁ χριστὸς, διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀγάπην ἀνελάβετο σάρκα, καὶ ἔπαθε σαρκὶ, καὶ ὅσα ἄλλα ἐποίησεν ὁ θεὸς διὰ τὸν ἄνθρωπον, καὶ εὐχαριστοῦσι καὶ μεγαλύνουσι καὶ δοξάζουσι τὸν θεόν. τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῆς εἰκόνος τῆς ἁγίας παρθένου τῆς γεννησάσης τὸν υἱὸν καὶ λόγον τοῦ θεοῦ κατὰ σάρκα, ἀλλὰ δὴ καὶ τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἄλλων πάντων ἁγίων. καὶ δίδομεν τιμὴν ταῖς εἰκόσι, διὰ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν τιμὴν τῶν ἐχόντων ἁγίας εἰκόνας. καὶ ὥσπερ ἐπὶ τὸ παλαιὸν, ἔν τε τῇ ῥώμῃ, καὶ ἀλλαχόθεν ἀνήγειρον ἀνδριάντας ἐν τοῖς ὀνόμασι τῶν κατὰ καιροὺς βασιλέων, ἔτι δὲ καὶ στρατηγῶν, καὶ βλέποντες τοὺς ἀνδριάντας, ἤρχοντο εἰς μνήμην τῶν κατορθωμάτων τῶν ἐχόντων τοὺς ἀνδριάντας, καὶ διὰ τὸ μεγαλεῖον, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἐκείνων τιμὴν ἀνήγοντο εἰς μνήμην τῶν κατορθωμάτων, τῶν ἐχόντων τοὺς ἀνδριάντας, καὶ ἐτίμων αὐτοὺς, καθὰ καὶ ἀρτίως ἐν ταῖς στήλαις τῶν βασιλέων, οὕτω καὶ ἐν ταῖς εἰκόσιν ἀνάγοντες τὸν νοῦν ἡμῶν ἐπὶ τὰ πρωτότυπα, τιμῶμεν τὰς εἰκόνας ἐκείνων. καὶ ὥσπερ πρόσταγμα βασιλέως διακομισθὲν πρός τινα, ἐάνπερ ᾖ πεπαιδευμένος ὁ τοῦτο δεξάμενος, εὐθέως ἀνίσταται, καὶ οὐ μόνον ἀσπάζεται, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τίθησι τοῦτο, καὶ οὐ δοκεῖ αὐτῷ ἀσπάζεσθαι χάρτην καὶ μέλαν, ἀλλὰ τῷ βασιλεῖ δίδωσι τὴν τούτου τιμήν. οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν εἰκόνων, τὰς ἐν ταῖς σανίσι καὶ εἰκόσι στήλας τιμῶντες προσκυνοῦμεν, τὰς δὲ παλαιωθείσας καὶ ἀπαλειφθείσας, οὐκέτι προσκυνοῦμεν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἀργὰς ἔχομεν. τὸ αὐτό ἐστιν ἰδεῖν καὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. ἕως ἂν ἔχῃ τὸ ξύλον τύπον τοῦ σταυροῦ προσκυνεῖται, καὶ χριστιανῶς ἀσπάζεται παρ' ἡμῶν. διαλυθέντος δὲ τοῦ τύπου τοῦ σταυροῦ, οὐ προσκυνεῖται τὸ ξύλον παρ' ἡμῶν ἐπιπλέον. ὅμως ἀπὸ τουτουὶ τοῦ παραδείγματος μέλλεις καὶ σὺ, καὶ πᾶς τις ἕτερος ὁ βουλόμενος ἐξετάζειν, καταλαβεῖν, ὅτι τὰ πεπολιτευμένα νομίσματα, τὴν εἰκόνα ἔχουσι τοῦ χριστοῦ ἐγκεχαραγμένην καὶ τετυπωμένην, ἀλλὰ δὴ καὶ τῆς ἁγίας αὐτοῦ μητρὸς, καὶ ἑτέρων ἁγίων. ἀλλ' οὐ προσκυνοῦνται διὰ τοῦτο παρ' ἡμῶν, οὐδὲ τὴν ὁπωστιοῦν τιμὴν ἔχουσι. ῥίπτονται γάρ ἐστιν ὅπου καὶ καταπατοῦνται, καὶ χωνεύονται, καὶ μεταμείβονται ἀφ' ἑτέρου σχήματος εἰς ἕτερον, καθὼς ὁ ἐπιστατῶν ταῦτα βούλεταί τε καὶ προαιρεῖται. ἀλλ' εἰς τὰς ὀνομασὶ γραφείσας τῶν ἁγίων εἰκόνας οὐχ οὕτως, ἀλλὰ μετὰ τιμῆς καὶ προσοχῆς καὶ εὐλαβείας προσερχόμεθα αὐταῖς. δοκεῖ μοι τοίνυν, ὅτι ἀρκεταί εἰσιν αἱ παροῦσαι ἀποδείξεις, ὡς ἂν δείξωσι καὶ παραστήσωσιν ἐμφανῶς τὴν ἀλήθειαν, καὶ νοήσῃ αὐτὴν ὁ βουλόμενος. εἰ δέ γε καὶ αὖθις ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ ζητεῖς μαρτυρίαν, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ἔμπροσθεν, ἄκουσον καὶ ἐκεῖθεν. ὁ θεὸς ὁ εἰπὼν τῷ μωϋσεῖ, ποιῆσαι τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα αὐτῷ ἐν τῷ ὄρει, ἔτι δὲ καὶ τὴν κιβωτὸν, ἅτινα ἦσαν εἰς τύπον τοῦ χριστοῦ καὶ τῆς ἁγίας αὐτοῦ μητρὸς, ἅπερ καὶ διὰ τὸ μῆκος τῆς γραφῆς καὶ τῆς ἑρμηνείας ἑκόντι παραλείπω, ὡς καὶ ἐν ἄλ-

λοις

λοις πλείστοις, ἔφη αὐτῷ, καὶ ἐποίησεν εἰκόνας τῶν χερουβίμ, καὶ ἔθηκεν ἐπάνω τῆς κιβωτοῦ. ὁρᾷς πῶς τὰ τῶν χριστιανῶν πάντα οὐ γίνονται ἁπλῶς, οὐδ' ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ μετὰ μεμεριμνημένου σκοποῦ, καὶ ἀκριβοῦς ἐξετάσεως; διάζι τοῦτο, καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν παῦσαι τῶν ἀκαίρων καὶ ἀπροσέκτων σου κατηγοριῶν. ἅπαντα γὰρ τὰ τῶν χριστιανῶν οὐκ εἰκῆ καὶ μάτην ἐγένοντο, ἀλλὰ μετὰ ἀκριβοῦς καὶ μεγάλης σκέψεως, ἀπὸ τῶν μεγαλωτέρων λέγω μέχρι καὶ τῶν μικροτέρων. καὶ ἔκτοτε ἐτάχθησαν καὶ ἐγράφησαν, καὶ ἀπεκατέστησαν ὅσα ἐγένοντο.

ΟΤΙ ΣΦΑΛΕΡΩΣ ΚΑΙ ΕΠΙΒΛΑΒΩΣ ΕΔΙΔΑΞΕΝ Ο ΜΩΑΜΕΘ, ΚΑΙ ΟΤΙ ΟΥ ΚΑΤΕΛΥΘΗ Ο ΠΑλαιὸς νόμος καὶ ἡ διαθήκη παρὰ τοῦ χριστοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον συνέστη, καὶ τὸ τοῦ νόμου ἀσθενὲς καὶ ἀδύνατον ἀνεπλήρωσε τὸ εὐαγγέλιον.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΤΕΤΑΡΤΗ.

Ἐπειδὴ περὶ τῶν ἄλλων, ὧν παρ' ὑμῶν τῶν μουσουλμάνων ἐγκαλούμεθα οἱ χριστιανοί, ἱκανῶς ἀπελέλεκται, ὥστε εἶναι ἡμᾶς ἀνωτέρους πάσης κατηγορίας, φέρε δὴ λοιπὸν σκεψώμεθα καὶ περὶ τῶν ἑτέρων. ἔστι δὲ τάδε, ὅτι εἶπεν ὁ θεὸς τῷ μωαμεθ, τὰ πάντα ἐποίησα διὰ σέ, καὶ σὲ δι' ἐμέ. καὶ τοῦτο οἱ χριστιανοὶ οὐ παραδέχονται. ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ μωαμεθ ὄνομα γεγραμμένον εὑρίσκετο ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, εἰπόντος τοῦτο τοῦ χριστοῦ τοῖς ἰουδαίοις, ὅτι εὐαγγελίζομαι ὑμῖν, ἵνα γινώσκητε, ὅτι μετ' ἐμὲ μέλλει ἐλθεῖν ὁ ἀπόστολος καὶ προφήτης. τὸ αὐτὸ ἐστὶ γεγραμμένον καὶ ἐν τῷ τοῦ μωσέως παλαιῷ. οἱ δὲ χριστιανοὶ φθονήσαντες ἐξέβαλον αὐτὸ ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου. καὶ ὅτι μὴ μόνον εἰς τὸ εὐαγγέλιον καὶ τὸ παλαιὸν εὑρίσκετο γεγραμμένον τὸ τοῦ μωαμεθ ὄνομα, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς δεξιοῖς μέρεσι τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ εὑρίσκεται γεγραμμένον. καὶ ὅτι ἡ τῶν μουσουλμάνων πίστις ἀπὸ τοῦ ἀβραὰμ εὑρίσκεται, καὶ ὅτι παραβάντες οἱ χριστιανοὶ τὸν μωσαϊκὸν νόμον, εἰσὶν ἄξιοι κατηγορίας καὶ μέμψεως. κατηγοροῦσι δὲ τοὺς μουσουλμάνους, τοὺς ἀξίους ἐπαίνου καὶ τιμῆς. ταῦτά εἰσιν ἃ παρὰ τῶν μουσουλμάνων κατηγορούμεθα οἱ χριστιανοί. ἀπολογούμεθα δὲ οὕτως, ὅτι θεὸς ἐνδεὴς καὶ χρείαν τινὸς ἔχων, οὐκ ἔστι θεός. ἀλλ' ὁ ἀληθὴς θεός, ὁ ποιητὴς οὐρανοῦ τε καὶ γῆς, καὶ πάντων τῶν δημιουργηθέντων ἐν αὐτοῖς, ὁ ποιήσας τοὺς ἀγγέλους καὶ τοὺς ἀνθρώπους, χρείαν τινὸς οὐκ εἶχεν, ἀλλὰ διὰ μόνην ἀγαθότητα καὶ θέλησιν ἐποίησε τὰ πάντα. ἐπεὶ γοῦν τοῦτο οὕτως ἔχει, καὶ οὐδείς ἐστιν ὁ ἀντιλέγων, ἆρα κακῶς ἐφθέγξατο ὁ μωαμεθ, ὡς δῆθεν εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ θεός, ὅτι τὰ πάντα ἐποίησα διὰ σέ, καὶ σὲ δι' ἐμέ. ὁ γὰρ θεὸς χρείαν τινὸς οὐκ ἔχει. ὅτι δὲ ἡ τῶν μουσουλμάνων πίστις οὐκ ἔστιν ἀπὸ τοῦ ἀβραάμ, ὡς ὁ μωαμεθ λέγει, ἐξ αὐτοῦ τοῦ μωαμεθ ἔχει τὸν ἔλεγχον. αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ ἀρχηγὸς καὶ νομοθέτης τῶν τοιούτων δογμάτων. εἰ δὲ ἔστιν ἕτερος, δειχθήτω. καὶ γὰρ ἀπὸ τοῦ ἀβραὰμ ἕως τοῦ μωαμεθ παρῆλθον χρόνοι   καὶ μετὰ ταῦτα ἐφάνη ὁ μαχούμετ. οὐκοῦν οὐκ ἔστιν ἡ τῶν μουσουλμάνων πίστις ἀπὸ τοῦ ἀβραάμ. εἰ δ' ἴσως λέγετε τοῦτο διὰ τὴν περιτομήν, ἐγώ σοι ἐρῶ τὸν λόγον τῆς περιτομῆς. ὁ ἀβραὰμ θεασάμενος τὸν οὐρανόν, τὸν ἥλιον, τοὺς ἀστέρας, τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς, ἀνελογίσατο καθ' ἑαυτόν, καὶ εἶπεν, ἆρα τὰ τοιαῦτα ἔργα μεγάλα οὕτως, καὶ ἐξαίσια ὄντα, ἁπλῶς οὕτω καὶ αὐτομάτως ἐγένοντο, ἢ ἔχουσι καί τινα τὸν ποιήσαντα αὐτά. θεασάμενος τοίνυν, ὡς εἴρηται, τὴν καλλονὴν τῶν κτισμάτων, ἐθαύμαζε καὶ ἐξεπλήττετο, καὶ ἐσκέπτετο κατὰ νοῦν, μή πως οὐκ ἔχουσι τινὰ τὸν ποιήσαντα αὐτά, ἀλλὰ μᾶλλον ταῦτα εἰσὶ θεοί, καθὼς ἐνόμιζον καὶ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ εἰδωλολάτραι. καὶ ὅτι μὲν ὁ θεὸς ἐποίησε τὰ πάντα καλὰ λίαν, καὶ ἄξια τῆς αὐτοῦ ἐνεργείας, ὡς ἂν διὰ τῆς θεωρίας τούτων ἀνάγωνται πάντες ἄνθρωποι εἰς θεογνωσίαν, καὶ μεγαλύνωσι, καὶ

δοξάζωσι τὸν τούτων ποιητὴν καὶ δημιουργόν. τοῦτο οὕτως ἔχει, καὶ οὐκ ἄλλως. οἱ δ᾽ οὐρανοὶ παρατραπέντες τῆς ἀληθοῦς καὶ ὀρθῆς γνώσεως, καὶ ἀφέντες προσκυνεῖν καὶ σέβεσθαι τὸν ποιητὴν τῶν πάντων θεόν, μᾶλλον προσεκυνήσαν τὴν κτίσιν, καὶ ἐσεβάσθησαν ταύτην παρὰ τὸν κτίσαντα. ἀλλ᾽ ὁ ἀβραὰμ οὐχ οὕτως, ἀλλ᾽ ἀγχίνους ὤν, καὶ ἰδὼν καὶ κατανοήσας, ὅτι ὁ μὲν οὐρανὸς οὐχ ἵσταται, ἀλλὰ κίνησιν ἔχει διηνεκῆ, ἔχει δὲ καὶ χρείαν ἡλιακοῦ φωτὸς, φωτίζοντος αὐτὸν τῆς θεωρίας ἕνεκεν, καὶ τὸν ὑπ᾽ αὐτὸν ἀέρα. ὁ δὲ ἥλιος ποτὲ μὲν ὑπὲρ γῆν εὑρισκόμενος, ποτὲ δ᾽ αὖ ὑπὸ γῆν κρυπτόμενος, καὶ ὅτι μὴ ὄντων νεφελῶν φαίνει, εὑρισκομένων δ᾽ αὖθις σκοτίζεται. καὶ ἡ σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες μὴ ὄντος ἡλίου φαίνουσιν, ὄντος δὲ αὐτοῦ σκοτίζεται, καὶ ἀφανίζεται τὸ ἐκείνων φῶς, καὶ ἡ θεωρία. καὶ ἡ θάλασσα ἐμπαιζομένη ὑπὸ τῶν ἀνέμων, ἡ γῆ δὲ χρήζουσα ὕδατος εἰς τὴν τῶν καρπῶν γέννησιν κατέγνω πάντων, ὡς αὐτῶν καθ᾽ αὐτῶν ὄντων ἀδυνάτων, καὶ χρείαν ἐχόντων πρὸς ἄλληλα, καὶ οὐκ ἐλογίσθη εἶναι ἀπὸ τούτων θεὸν οὐδέν. θεὸς γὰρ τινὸς χρείαν οὐκ ἔχει. πάλιν δὲ σκεψάμενος μή ποτε ἓν ἕκαστον ἀπὸ τούτων ἀδυνάτως ἔχει, ὥστε εἶναι μονομερῶς θεόν, ἀλλὰ πάντα ὁμοῦ, καὶ ἰδὼν ὅτι τὸ μὲν ξηρὸν ἀντίκειται τῷ ὑγρῷ, τῷ δὲ ψυχρῷ τὸ θερμόν, καὶ ὡς τὸ ὕδωρ ἐστὶ φθοροποιὸν τοῦ πυρὸς, ἔκρινεν ἐν ἑαυτῷ, καὶ εἶπεν, ὅτι θεὸς στασιάζων πρὸς ἑαυτὸν καὶ μαχόμενος, οὐκ ἔστι θεός. κἀντεῦθεν θεασάμενος τὴν τῆς κτίσεως εὐταξίαν καὶ κατάστασιν, διαπορῶν ἦν καθ᾽ ἑαυτὸν, ὡς ἔστι τὶς δύναμις, ἡ συνέχουσα καὶ κυβερνῶσα τὸ πᾶν. καὶ ἐπεὶ πάντες ἄνθρωποι ὁμολογοῦσιν εἶναι θεόν, ἕκαστος δὲ ὁμολογεῖ ὅν τινα βούλεται καὶ προαιρεῖται, ἔοικεν ὅτι πάντες πλανῶνται καὶ ψεύδονται. λείπεται γοῦν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἕτερος θεὸς ἀληθὴς, ἢ ὁ ποιήσας τὰ πάντα, ἅπερ εἰσὶ δοῦλα ἐκείνου, καὶ ἄγει καὶ φέρει καὶ συντάττει ὡς βούλεται. τοῦτον οὖν τὸν θεὸν ἐγὼ προσκυνῶ. καὶ πεσὼν ἐπὶ τῆς γῆς ἀβραὰμ προσεκύνησε τῷ μόνῳ καὶ ἀληθεῖ θεῷ. ὁ δὲ πανάγαθος θεὸς, ὁ διὰ τοῦ προφήτου ἡσαΐου εἰπὼν, ὅτι ἔτι λαλοῦντός σου ἐγὼ πάρειμι, τουτέστιν πρὶν ἢ πληρώσῃς τὴν πρὸς ἐμέ σου ὀρθὴν καὶ δικαίαν αἴτησιν, πάρειμι, αὐτὸς παρελθὼν ἐδέξατο τὴν τοῦ ἀβραὰμ προσκύνησίν τε καὶ πίστιν. ἐλογίσθη τοίνυν αὐτῷ αὕτη εἰς δικαιοσύνην ἀντὶ πασῶν ἀρετῶν, καὶ φίλος θεοῦ ἐγένετο. ἡμεῖς γὰρ πάντες χρῄζομεν τῆς ἀπὸ τῶν γραφῶν βοηθείας, διὰ τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν. ὁ δὲ δίκαιος νῶε καὶ ἀβραὰμ, καὶ οἱ κατ᾽ ἐκείνους καθαρὰν ἔχοντες τὴν καρδίαν, οὐ δέονται γραμμάτων, ἀλλ᾽ ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν γράφονται καὶ ἐντυποῦνται. τότε γοῦν εἶπεν αὐτῷ ὁ θεός, οὐκέτι κληθήσεται τὸ ὄνομά σου ἄβραμ, ἀλλὰ ἀβραὰμ, διότι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε. τότε δέδωκεν αὐτῷ ὁ θεὸς καὶ τὰς ἐπαγγελίας, εἰπὼν, ὅτι ἐν τῷ σπέρματί σου ἐνευλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη. τότε ἔδειξεν ὁ θεὸς τῷ ἀβραὰμ πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ εἶπεν αὐτῷ, σοὶ καὶ τῷ σπέρματί σου δώσω αὐτήν. κἀντεῦθεν λαβὼν παρρησίαν ὁ ἀβραὰμ, παρεκάλεσε τὸν θεὸν περὶ τῶν σοδόμων, καθὼς ἔμπροσθεν φθάσαντες εἴπομεν. ἐπεὶ δὲ κρίμασιν οἷς οἶδε θεὸς, τίς γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου, ὅτι μετ᾽ ὀλίγον ἀποστῆναι μέλλουσι τὰ τοῦ ἀβραὰμ ἀπόγονα εἰς τὴν αἴγυπτον, ὡς ἂν ἐκεῖσε διαβιβάσωσι χρόνους τετρακοσίους καὶ τριάκοντα. καὶ γὰρ οὕτως εἴρηκεν ὁ θεὸς τῷ ἀβραὰμ, ὅτι ἔσται τὸ σπέρμα σου ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ, τὸ δὲ ἔθνος, ὃ ἐὰν δουλώσῃ αὐτοὺς, κρινῶ ἐγὼ, ὃ καὶ γέγονεν ἐπὶ τοῦ φαραώ. καὶ διὰ τὴν πολυχρόνιον διατριβὴν τῶν ἑβραίων μετὰ τῶν φαραωνιτῶν, μή ποτε ἐνωθέντες μάθωσι τὰ τούτων ἔθιμα καὶ τὴν εἰδωλολατρίαν, ἐτάχθη ἡ περιτομὴ, ὥς τι σημεῖον καὶ σύμβολον, διαιροῦν καὶ διαχωρίζον τοὺς ἑβραίους ἀπὸ τῶν αἰγυπτίων, εἰς τὸ μὴ συνέρχεσθαι τούτους εἰς γάμου κοινωνίαν καὶ γνῶσιν. τὸ μὲν διὰ τὴν αἰτίαν, ἣν φθάσαντες εἴπομεν, τὸ δ᾽ ἵνα καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν ὦσιν ἕτοιμοι καὶ γνώριμοι οἱ ἑβραῖοι. καὶ γὰρ εἴπερ ἦν ὁμοῦ τὸ μετὰ τῶν ἀλλοφύλων, πῶς ἔμελλε φυλάττεσθαι τὸ τοῦ ἀβραὰμ σπέρμα καὶ γένος; διά τοι τοῦτο εὑρισκόμενοι ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὐ περιετέμνοντο τεσσαράκοντα χρόνους διαβιβάσαντες, ἀλλ᾽ ἐν τῇ αἰγύπτῳ. καὶ μετὰ τὴν τῆς ἐρήμου ἔξοδον, πάλιν ἤρξαντο περιτέμνεσθαι, καὶ ὁ μὲν τῆς περιτομῆς σκοπὸς ἔχει οὕτω, καθὼς εἴπομεν. ὁ δ᾽ αὖ ἕτερος ἔχει οὕτως, ὅπως περιτμηθέντες τῇ σαρκὶ, ἔλθωσιν εἰς συστολὴν καὶ σωφρονισμὸν τῆς πολιτείας αὐτῶν, καὶ οὐκ ὦσι λάγνοι καὶ ἀκρατεῖς, κἀντεῦθεν λογίζωνται τὰς πορ-

νείας

νεὰς αὐτῶν ἀντ' οὐδενός, ἀλλ' ἀνάγωνται κατὰ μικρὸν εἰς τὸ ἑξῆς, εἰς ὑψηλοτέραν γνῶσιν καὶ πολιτείαν. ἐπεὶ οὐκ ἐδόθη ὀρθοδοξίας χάριν παρὰ θεοῦ ἡ περιτομή, ἀλλὰ δι' ἃς μόνον εἴπομεν αἰτίας. ὅτι δὲ ἐλθόντος τοῦ χριστοῦ, ἠργήθη ὁ νόμος, καὶ οὐδὲ περιτομή ἐστιν, ἀφ' ὧν μέλλεις ἀκούσειν, πρόδηλον. τὸ μὲν βάπτισμα παρὰ θεοῦ δοθὲν, ὀρθοδοξίας χάριν ἐδόθη, καὶ διὰ τοῦτο πάντες ἄνδρες καὶ πᾶσαι γυναῖκες βαπτίζονται, ὁ δὲ μὴ βαπτισθεὶς οὐκ ἔστιν ὀρθόδοξος. ἡ δὲ περιτομὴ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ μόνοι οἱ ἄνδρες περιτέμνονται, αἱ δὲ γυναῖκες οὐχί. ἔοικε γοῦν, ἵνα οἱ μὲν ἄνδρες ὡς περιτετμημένοι ὦσιν ὀρθόδοξοι, αἱ δὲ γυναῖκες ὡς ἀπερίτμητοι, ἀσεβεῖς. βλέπεις πῶς ἄλλος ἐστὶν ὁ τῆς περιτομῆς λόγος, καὶ ἄλλως ποιοῦσιν μουσουλμάνοι; οἱ γὰρ αὐτοὶ πάντα ἀπερίτμητον, ἀσεβῆ λογίζονται. καὶ ἰδοὺ αὐτοὶ ἑαυτοῖς μάχεσθε, καὶ ἅπερ ὀρθοδοξίας χάριν τιμᾶτε, ταῦτα ἀπὸ μέρους ἀτιμάζετε. καὶ οὐ μόνον εἰς αὐτὸ τοῦτο ἀναφαίνονται οἱ μουσουλμάνοι ἐναντιοφωνοῦντες πρὸς ἑαυτούς, ἀλλὰ καὶ ἐν ἑτέροις πολλοῖς, ἅπερ οὐκ ἔστι τίς χρεία κατὰ τὸ παρὸν λέγειν περὶ ἐκείνων. ὅμως περὶ ἑνὸς εἴπωμεν. λέγει ὁ χριστὸς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, ὅτι ἐὰν μήτις βαπτισθῇ, οὐκ ἔστι τοῦ θεοῦ, οὐδὲ τῆς σωτηρίας. ὁ μωαμεθ μαρτυρεῖ τὸ εὐαγγέλιον ἅγιον, καὶ τέλειον, καὶ εὐθές. οἱ μουσουλμάνοι τοὺς περιτετμημένους λογίζονται ὀρθοδόξους, τοὺς δὲ βεβαπτισμένους ἀσεβεῖς. εἰ μὲν οὖν στέργετε τὸν μωαμεθ, ὅτι ἀληθῶς λέγει, πῶς ὀνομάζετε τοὺς βεβαπτισμένους ἀσεβεῖς, καὶ οὐκ ἀκολουθεῖτε τῇ τοῦ εὐαγγελίου διδασκαλίᾳ, καὶ λογίζεσθε τοὺς μὲν περιτετμημένους καλῶς ποιοῦντας, τοὺς δὲ βεβαπτισμένους εὐσεβεῖς; ἀλλὰ τἀναντία φρονεῖτε. οὐκ ἔστι πρόδηλον, ὅτι αὐτοὶ ἑαυτοῖς μάχεσθε, καὶ αὐτοὶ αὑτοὺς ἀνατρέπετε; ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὕτω. ἐπεὶ δὲ ὁ ἰσμαὴλ, ὃν λέγουσιν οἱ μουσουλμάνοι ἔχειν προπάτορα, οὔτε μετὰ τῶν ἑβραίων κατῆλθεν εἰς αἴγυπτον, ὅτι ἐκείνου χρεία οὐκ ἦν, ὥσπερ τοῖς ἑβραίοις, οὐδὲ γὰρ συγκατελέγετο μετὰ τῶν κληρονόμων τοῦ ἀβραάμ. διότι ὁ θεὸς οὕτως ἐνετείλατο τῷ ἀβραὰμ εἰπών, ἔκβαλε τὴν παιδίσκην μετὰ τοῦ παιδὸς αὐτῆς, οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσει ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας. καὶ ἐξεβλήθη ὁ ἰσμαὴλ μετὰ τῆς μητρὸς αὐτῆς ἄγαρ ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ ἀβραάμ. εἰ δ' ἴσως ποτὲ καὶ πρὸς τὸν ἀβραὰμ ἦλθεν, θεωρίας χάριν ἦλθεν, ἀλλ' οὐχ ὡς υἱὸς καὶ σπέρμα καὶ κληρονόμος αὐτοῦ. τούτου γοῦν οὕτως ἔχοντος, πόθεν ἔχουσιν οἱ μουσουλμάνοι τὴν πίστιν, οὐκ οἶδα. διὰ τοῦτο οὐκ ἀναφαίνεται ἀπό τινος πράγματος παρὰ τοῦ μωαμεθ, ἐκ τοῦ ἀβραὰμ εἶναι τὴν τῶν μουσουλμάνων πίστιν, ἀλλ' αὐτός ἐστιν ὁ ἀρχηγὸς τῶν τοιούτων δογμάτων, καὶ ὅτι ἀπὸ κοιλίας αὐτοῦ ἐδίδαξεν ὅσα ἐδίδαξε, καὶ οὐκ ἀπὸ θεοῦ. ὅτι δὲ ὡς λέγουσιν οἱ μουσουλμάνοι, ὡς γεγραμμένον εὑρίσκετο τὸ τοῦ μαχουμετ ὄνομα ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, εἰπόντος τοῦ χριστοῦ περὶ ἐκείνου, ὅτι εὐαγγελίζομαι ὑμῖν, ὅτι μετ' ἐμὲ μέλλει ἐλθεῖν ὁ ἀπόστολος καὶ προφήτης, ὄνομα αὐτῷ μωαμεθ, οἱ δὲ χριστιανοὶ φθονήσαντες ἐξέβαλον αὐτὸ ἐκ τοῦ εὐαγγελίου, δεῦρο σκεψώμεθα καὶ περὶ αὐτοῦ. καί μοι δοκεῖ, ὡς οὐ μὴ κρυβήσεται ἡ ἀλήθεια. ἄκουσον τοίνυν νουνεχῶς. τρεῖς εἰσὶ νομοθέται, οἱ διδάξαντες νόμους καθολικούς. ὁ μωϋσῆς, ᾧ ἠκολούθησε τὸ γένος τῶν ἑβραίων. ὁ χριστός, ᾧ ἠκολούθησαν πάντα τὰ ἔθνη, καὶ οἱ εἰς αὐτὸν πιστεύσαντες τὸ πλεῖον μέρος τῶν ἑβραίων. ἐπεὶ ἀπὸ τούτων οἱ μὴ πιστεύσαντες πολλῷ ἐλάττους εἰσὶν αὐτῶν δὴ τῶν πιστευσάντων, καὶ σχεδὸν ἀναρίθμητοι. καὶ ὁ μωαμεθ, ᾧ ἠκολούθησαν οἱ μουσουλμάνοι. ἄνευ τούτων δὲ τῶν τριῶν ἕτερός τις ὁ διδάξας καὶ δοὺς νόμον οὐκ ἔστιν. ἀλλ' ὁ μὲν μωϋσῆς μεμαρτύρηται ἀπεσταλμένος εἶναι παρὰ θεοῦ ἐξ ἀρχῆς. ἔτι ὢν ἐν τῇ αἰγύπτῳ, ἐποίησε σημεῖα καὶ τέρατα μεγάλα, καὶ ἐμάστιξε τὴν αἴγυπτον, ἐπάξας ἐν αὐτῇ πληγὰς μεγάλας σφόδρα. καὶ ἔπληξε καὶ ἐθεράπευσε, καὶ προέλεγε τὰ γενησόμενα ὡς προφήτης, ὅτι εἰ μὲν ἀπολύσεις τὸν λαὸν τοῦ θεοῦ, ἀπόλυσον, εἰ δ' οὖν τάδε καὶ συμβήσονταί σοι τε καὶ παντὶ τῷ λαῷ τῆς αἰγύπτου. καὶ ὑπισχνούμενος φαραὼ ποιῆσαι τὸ ῥῆμα κυρίου, ἐθεραπεύετο παρὰ τοῦ μωϋσέως, ὡς ἐξουσίαν λαβόντος ἀπὸ θεοῦ. μετὰ δὲ ταῦτα ἐξέβαλεν ὁ μωσῆς μετὰ βραχίονος ὑψηλοῦ, τὸ γένος τῶν ἑβραίων ἐκ γῆς αἰγύπτου, καὶ τῆς δουλείας φαραώ. καταδιώξας δὲ ὁ φαραὼ, ἐποντίσθη ἐν τῇ ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ μετὰ πάσης τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ παρὰ τοῦ μωϋσέως. μετὰ δὲ ταῦτα περιεπάτει ἐν τῇ ἐρήμῳ

χρόνους

χρόνους τεσσαράκοντα, ποιῶν θαύματα ἄπειρα. ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον πάντων τῶν ἑβραίων ἀνέβη ὁ μωϋσῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους σινᾶ, εἰπόντων τῶν ἰουδαίων πρὸς αὐτὸν, ὅτι ἀνάβαινε εἰς τὸ ὄρος, καὶ γνῶθι τὸ τοῦ θεοῦ θέλημα. ἡμεῖς γὰρ θεοῦ φωνὴν ἀκοῦσαι οὐ δυνάμεθα, μήποτε τελευτήσωμεν. καὶ ὁ μὲν λαὸς ἵστατο μακρόθεν τοῦ ὄρους, προσκυνοῦντες τῷ θεῷ μετὰ τρόμου, τῷ λαλοῦντι μωϋσεῖ. ὁ δὲ μωσῆς ἀκούων τοὺς λόγους τοῦ θεοῦ, ἔλεγε τούτους τοῖς ἑβραίοις, καὶ παραυτὸς τὸ λαληθὲν ἐπληροῦτο. ἀλλ᾽ οὐδέποτε ἐκίνησαν τοὺς τεσσαράκοντα χρόνους ἀπὸ τοῦ τόπου αὐτῶν ἄνευ λόγου τοῦ θεοῦ. μωσῆς γὰρ ἐλάλει, καὶ ὁ θεὸς ἀπεκρίνετο φωνῇ, λέγει ἡ γραφή. μετὰ γοῦν τῶν πολλῶν μαρτυριῶν τε καὶ θαυμάτων, ἐξέδωκε τὸν νόμον τοῖς ἰουδαίοις, καὶ ἐδέξαντο τοῦτον, καὶ προσεκύνησαν, καὶ παρέλαβον τὸν παρὰ τοῦ μωσέως δοθέντα νόμον, ὡς τοῦ θεοῦ νόμον. ἦλθεν ὁ χριστὸς, καὶ εἶχε τὰς μαρτυρίας παρὰ πάντων τῶν προφητῶν. καὶ ὁ μὲν μωϋσῆς ἔλαβε τὴν μαρτυρίαν ὀγδοηκοντούτης, τοσούτων καὶ γὰρ εὑρίσκετο ἐτῶν, ὁπότε προσετάγη παρὰ θεοῦ ἐξάραι τοὺς υἱοὺς ἰσραὴλ ἐξ αἰγύπτου. ὁ δὲ χριστὸς εἶχε τὰς μαρτυρίας ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, ἕως δὲ πρὶν ἢ γεννηθῆναι αὐτόν. ἀπὸ γὰρ τοῦ ἀβραὰμ ἤρξαντο ἀναφαίνεσθαι αἱ τοῦ χριστοῦ μαρτυρίαι, καθὼς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἀποδέδεικται. γεννηθεὶς δὲ πάλιν ἐμαρτυρήθη τὴν παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς μαρτυρίαν, μίαν, καὶ δίς. ἐποίησε δὲ καὶ θαύματα οὐ κατὰ τὸν μωϋσέα ἐν αἰγύπτῳ καὶ τῇ ἐρήμῳ, ἀλλὰ μεγάλα, καὶ ὑπὲρ φύσιν. καὶ τοσοῦτον ἐκείνων μείζονα, ὅσον διαφέρει δεσπότης δούλου. καὶ μετὰ τὰς πολλὰς ἐκείνας μαρτυρίας, καὶ τὰ ἄπειρα καὶ ὑπὲρ φύσιν θαύματα, ἔκτοτε ἐξεδόθη ὁ τοῦ εὐαγγελίου νόμος, καὶ προσεκύνησαν καὶ ἠσπάσαντο αὐτὸν πάντα τὰ ἔθνη, πᾶσα ἡ οἰκουμένη, καὶ ἐπίστευσαν εἰς τὸν χριστὸν, τὸν δόντα τὸ εὐαγγέλιον. ὁ δὲ μωαμεθ οὑτοσὶ πόθεν λαβὼν τὰς μαρτυρίας, ἐδίδαξε τὰ δόγματα, ἅπερ ἐδίδαξε, καὶ ἐξέδωκε τὸν νόμον τοῖς μουσουλμάνοις; πάντως οὐκ ἄλλοθεν, ἢ αὐτὸς ἀφ᾽ ἑαυτοῦ ἐστὶν ὁ μαρτυρῶν περὶ αὐτοῦ. εἰς γὰρ πᾶσαν τὴν θείαν γραφὴν οὐκ ἀναφαίνεται ἡ περὶ αὐτοῦ μαρτυρία, ἀλλὰ τοὐναντίον. ὁ γὰρ μωϋσῆς οὕτως εἴρηκε περὶ τοῦ χριστοῦ πρὸς τὸν τῶν ἑβραίων λαὸν, ὅτι ἀναστήσει κύριος ὁ θεὸς προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν ὡς ἐμέ. πᾶσα ψυχὴ ἥτις οὐκ ἀκούσεται τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται. κἂν γοῦν καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν περὶ τούτου εἴπομεν, ἀλλ᾽ οὐκ ὀκνήσομεν πάλιν εἰπεῖν περὶ αὐτοῦ. ἐν γὰρ τῷ εἰπεῖν τὸν προφήτην μωϋσέα, ὅτι προφήτην ἀναστήσει κύριος ὁ θεὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, ἔδειξεν ὅτι ἐκ τῶν ἰουδαίων ἐστὶν ὁ μέλλων ἐλθεῖν προφήτης, καὶ ἐκείνου ἀκούσονται. ἄλλου δὲ ἐλθόντος οὐ παραδέξονται αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ μακράν που διώξουσιν αὐτὸν ἐξ αὐτῶν. λέγει ὁ χριστὸς περὶ ἰωάννου τοῦ υἱοῦ ζαχαρίου, μαρτυρῶν αὐτὸν προφήτην, καὶ μέγιστον προφήτην, καὶ λέγων, ὅτι πάντες οἱ προφῆται ἕως ἰωάννου προεφήτευσαν, ἀπὸ δὲ τοῦ ἰωάννου ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ εὐαγγελίζεται. ὁρᾷς ὅπως ὁ μὲν μωϋσῆς παρήγγειλε τῷ γένει τῶν ἑβραίων, ἵνα μόνον τὸν ἐκ τοῦ γένους τῶν ἑβραίων ἐλθόντα προφήτην δέξωνται, ἄλλον δὲ οὐδαμῶς; ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ προφῆται ἐκ τοῦ γένους τῶν ἰουδαίων εἰσίν. ὁ δὲ χριστὸς πάλιν καθαρώτερον εἴρηκεν, ὅτι πάντες οἱ προφῆται ἕως ἰωάννου, καὶ πλέον οὐχί. διά τοι τοῦτο, ὁ μὴ ἔχων μαρτυρίαν παρὰ θεοῦ καὶ τῶν προφητῶν, καὶ αὐτῆς τῆς θείας γραφῆς, οὐκ ἔστι παρὰ θεοῦ. ὁ μωαμεθ ἄρα μὴ ἔχων τὴν ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς μαρτυρίαν, οὐκ ἔστιν ἀπεσταλμένος παρὰ θεοῦ. οὐ μόνον δὲ τοῦτο εἴρηκεν ὁ χριστὸς, τὸ, πάντες οἱ προφῆται ἕως ἰωάννου, καὶ περαιτέρω οὐκ ἔσονται, ἀλλὰ καὶ ἔτι σημεῖον γνωρίσματος δέδωκεν τοῖς πᾶσιν, οὕτως εἰπών, „ προσέχετε ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι „ προβάτων, ἔσωθεν δὲ εἰσὶ λύκοι ἅρπαγες, ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. σκεψώμεθα τοίνυν, τίς ἐστὶν ὁ καρπὸς τοῦ παρὰ τοῦ μωαμεθ δοθέντος νόμου; καὶ τούτου ἀκριβῶς ἐξετασθέντος, φανερωθήσεται ἡ ἀλήθεια. λέγει ὁ μωαμεθ, ἐγὼ οὐκ ἦλθον διὰ θαυμάτων δοῦναι τὸν νόμον, ἀλλὰ διὰ σπάθης καὶ ξίφους. καὶ οἱ μὴ ὑποκύψαντες τῷ ἡμετέρῳ νόμῳ, ὅς ἐστι παρὰ θεοῦ, θανάτῳ ἀποθανέτωσαν, ἢ φόρους διδότωσαν. καὶ διδομένων τῶν φόρων, μενέτωσαν ἐν τῇ πίστει αὐτῶν. καὶ εἰ μὲν οὐκ ἦν τὸ εὐαγγέλιον δίκαιον, καὶ ἅγιον, καὶ ὀρθὸν, δικαίως καὶ πρεπόντως ἔμελ-

λεν

ἄλλον ἐλθεῖν νομοθέτην, ὃς διδάξει τὴν ἀλήθειαν τοῖς ἀνθρώποις καὶ δικαιοσύνην. εἰ δὲ δίκαιον καὶ ἅγιον ἦν, ἀτελὲς δὲ ὅμως, καὶ οὕτω πάλιν τὸ αὐτὸ ἦν δίκαιον καὶ πρέπον, ἵνα ἐλθὼν νομοθέτης, ἀναπληρώσῃ τὸ ὑστέρημα τοῦ εὐαγγελίου. ἐπεὶ δὲ ἅγιον καὶ δίκαιον καὶ τέλειον καὶ ὀρθὸν καὶ λέγεται καὶ ἐστι, μαρτυρεῖ δὲ καὶ ὁ μωάμεθ περὶ αὐτοῦ, καὶ ὁμολογεῖ, καὶ λέγει, ὅτι τὸ εὐαγγέλιον ἀπὸ θεοῦ ἐστι δεδομένον, καὶ ἅγιον, καὶ πλῆρες, καὶ ἀληθές, τίς χρεία ἑτέρου νομοθέτου; πάντως οὐδεμία. καὶ λοιπὸν ἄκαιρος καὶ ἄχρηστος ἡ τοῦ μωάμεθ νομοθεσία. τοῦ γὰρ ὀρθοῦ κατὰ πάντα οὐδὲν ὀρθότερον, καὶ τοῦ τελείου οὐδὲν τελειότερον, καὶ τῆς ἀληθείας οὐδὲν ἀληθέστερον. ἀλλ' ὅμως ἐξετάσαντες ἴδωμεν τί βούλονται τὰ τοῦ νομοθέτου ῥήματα. πάντως οὐδὲν ἄλλο, ἀλλ' ἢ κατανοήσας ἑαυτὸν, ὅτι μακρὰν που εὑρίσκεται τῆς ἐνεργείας τῶν θαυμάτων, βουλόμενος κρύψαι τὴν ἑαυτοῦ ἀσθένειαν, μή ποτε παρὰ τῶν ἀνθρώπων εὕρῃ κατάγνωσιν, εἶπεν, ὅτι οὐκ ἦλθον δοῦναι τὸν νόμον διὰ θαυμάτων, ἀλλὰ διὰ ξίφους καὶ σπάθης, ὡς καὶ ἐν ταῖς διαλέξεσιν ἐνομοθέτησεν, ἵνα μὴ διαλέγωνται μετὰ τῶν χριστιανῶν οἱ τούτου μαθηταὶ καὶ διάδοχοι, πάντως οὐ δι' ἄλλο τι, ἢ ἵνα μὴ ἐλεγχθῇ ἡ ἐκείνου ματαιότης. τὸ δὲ δοῦναι τὸν νόμον μετὰ ξίφους καὶ σπάθης, φόνους πάντως καὶ ἁρπαγὰς διδάσκει. καὶ τίς ἤκουσε τῶν ἀνθρώπων πιστεῦσαι τινὰ βίᾳ; ἡ πίστις τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦ ἐστι. καὶ ἐπεὶ ἡ ψυχὴ καὶ ὁ νοῦς πρᾶγμα ἐστὶν ἀδούλωτον, πῶς ὁ ποιήσας αὐτὰ θεὸς ἐλεύθερα, πέμψειν ἔμελλε νομοθέτην βιάσαι αὐτὰ, ὥσπερ ἐπιλαθόμενος τοῦ ἔργου αὐτοῦ; ἡ γὰρ πίστις θελήσει καὶ προαιρέσει, καὶ τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς ψυχῆς, καὶ τῇ γνώσει αὐτῆς γίνεται, ἀλλοτρόπως δὲ οὐδαμῶς. τὸ γὰρ σῶμα δουλοῦται καὶ δεσμεῖται, καὶ ἔστιν ὅτε καὶ τὰ μὴ θέλοντα πράττει. ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς οὐχ οὕτως, ἀλλὰ θελήσει, καὶ κρίσει, καὶ γνώσει, καὶ προαιρέσει, καὶ τῶν πιστευόντων αὐτῷ ἐν κρίσει καὶ ἀληθείᾳ ἐστὶν ὁ θεὸς, καρδιογνώστης γάρ ἐστιν. οὐδὲ γὰρ βλέπει εἰς πρόσωπον, ἀλλ' εἰς καρδίαν. καὶ ἅπερ τὰ ἄλογα ζῶα νόμῳ φύσεως οὐ ποιοῦσι, ταῦτα ὁ μωάμεθ νομοθετεῖ. τίς γὰρ εἶδε λέοντα λέοντα φαγεῖν, ἢ ἄρκτον ἄρκτον, ἢ πάρδαλιν πάρδαλιν; οὗτος δὲ ἀναφανδὸν διδάσκει, φονεύειν τὸν ἄνθρωπον ἄνθρωπον. καὶ τίς μάταιος, ὅστις μέλλει δέξασθαι τοῦτον εἶναι ἀπὸ θεοῦ; οὐδὲ γὰρ ἁρπαγὰς, καὶ φόνους διδάσκει θεός. πρὸς δὲ τούτοις, ὅτι καὶ κακία κακίας ἀλλάσσεται. λέγει γὰρ, ὅτε ἢ ἀποθανέτωσαν, ἢ φόρους διδότωσαν, καὶ ἀλλάσσεται φόνος φιλοχρηματίᾳ. οὐ μόνον δὲ μέχρι τούτου ἡ κακία ἔστη, ἀλλὰ καὶ περαιτέρω προέβη. τί γὰρ τῆς τοιαύτης ὠμότητος καὶ μισανθρωπίας χεῖρον γένοιτ' ἂν, ὥστε φονεύειν μηδὲν ἠδικηκότας. καὶ γὰρ ὁπόταν ἀπέλθωσι μουσουλμάνοι πρὸς πόλεμον, καὶ ἐν τῷ πολέμῳ πέσῃ τις ἐξ αὐτῶν, οὐ λογίζονται ἑαυτοὺς ἀξίους μέμψεως, ὡς αἰτίους τοῦ πολέμου, ἀλλ' ἐπὶ τὸ νεκρὸν σῶμα τοῦ πεπτωκότος σφάττουσι ζῶντας ὅσους ἂν δυνηθῇ ἕκαστος, καὶ ὅσον πλείους κτείνει, τοσοῦτον ὠφέλειαν λογίζεται τῆς τοῦ τεθνεῶτος ψυχῆς. εἰ δ' ἴσως οὐκ ἔχει αὐτοὺς εἰς ἐξουσίαν αὐτοῦ ὁ βουλόμενος βοηθῆσαι τῇ τοῦ τεθνεῶτος ψυχῇ, ἐξωνεῖται χριστιανοὺς εἴπερ εὕροι, καὶ ἢ ἐπάνω τοῦ νεκροῦ σώματος σφάττει αὐτοὺς, ἢ ἐπὶ τῷ τάφῳ αὐτοῦ. καὶ ὁ ταῦτα νομοθετῶν, πῶς ἀπὸ θεοῦ; ἔτι νομοθετεῖ, ὅτι ὁ δοὺς τῇ πόρνῃ μίσθωμα, καὶ κοιμηθεὶς μετ' αὐτῆς, οὐχ ἁμαρτάνει. καὶ ὁ βιασάμενος παρθένον ἁμαρτάνει, ὁ δὲ μετὰ τῆς θελήσεως αὐτῆς κοιμηθεὶς μετ' αὐτῆς οὐχ ἁμαρτάνει. καὶ ἐὰν αἰχμαλωτίδας τις λάβῃ ἐν πολέμῳ, ἔξεστιν αὐτῷ ποιεῖν ἐπ' αὐταῖς ὃ βούλεται ἀκωλύτως. ὁ γοῦν πορνείας καὶ παρθενοφθορίας νομοθετῶν, πῶς ἀπὸ θεοῦ; καὶ τὸ δὴ χείριστον, ὅτι τοὺς κατὰ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ θεοῦ περιπατήσαντας ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι, μετὰ τὴν ἐνθένδεν ἀποβίωσιν αὐτῶν, λουτρὰ καὶ οἴκους περικαλλεῖς καὶ γυναῖκας παρθένους ὅτι πολλὰς ὑπισχνεῖται δοθήσεσθαι ἐνὶ ἑκάστῳ παρὰ θεοῦ. καὶ ὅπερ οἱ τῶν εἰδωλολατρῶν ἑλλήνων ὀνομαζόμενοι θεολόγοι οὐκ εἶπον, οὐδὲ ἐνόμιζον εἶναι, ταῦτα ὁ μωάμεθ ἀνακεκαλυμμένῳ τῷ προσώπῳ νομοθετεῖ. ἐκεῖνοι γὰρ οὕτω λέγουσιν, ὅτι οἱ μὲν καλῶς ἐνθάδε βιώσαντες, ἐπ' ἂν ἀποθάνωσι καὶ καθαρῶς ἀποδημήσωσιν αἱ ψυχαὶ ἀπὸ τῶν σωμάτων, εἰς τοὺς θεοὺς ἀπέρχονται, καὶ μετὰ τῶν θεῶν εὑρίσκονται εἰς τὰς τῶν μακάρων νήσους, καὶ μετ' αὐτῶν συναγάλλονται. τῶν δὲ κακῶς ἐνθάδε βιωσάντων, καὶ ἀκαθάρτων, καὶ μεμολυσμένων ἀπελθόντων, αἱ τούτων ψυχαὶ εἰς ζοφώδεις

καὶ

καὶ σκοτεινοὺς ἀπέρχονται τόπους, καὶ εἰς τὸν ποταμὸν τὸν πυριφλεγέθοντα. καὶ οἱ μὲν εἰδωλολάτραι Ἕλληνες λέγουσι ταῦτα. ὁ δὲ μωάμεθ πῶς ὀνομάζει ἑαυτὸν ὀρθόδοξον, καὶ πλησίον τοῦ θεοῦ εὑρισκόμενον; λέγει καὶ νομοθετεῖ τοιαῦτα ἀτοπήματα αἰσχρά, οὐκ ἔχει ἐνθύμησιν ὅλως, ὅτι ταῦτα πάντα ὀργῆς καὶ ἀποστροφῆς ἔργα, καὶ τῆς ἁμαρτίας ἀποτελέσματα εἰσί. πρὸ γὰρ τῆς παραβάσεως καὶ ἁμαρτίας τοῦ ἀδάμ, ποῦ λουτρά; ποῦ ὅλως οἰκήματα; ποῦ αἱ πολλαὶ γυναῖκες; ἀλλὰ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν κατάραν ἐπανέστη τὸ σῶμα ὥσπερ θηρίον κατὰ τῆς ψυχῆς. καὶ μὴ ἐχούσης καθολικῶς τὴν τοῦ θεοῦ ἐπίσκεψιν, ἴσχυσε τὸ σῶμα, καὶ κατέσπασε τὴν ψυχὴν ἀπὸ τοῦ ὕψους καὶ τοῦ μεγαλείου αὐτοῦ, καὶ κατήγαγεν εἰς τὰς παραλόγους καὶ ματαίας σωματικὰς ἐπιθυμίας καὶ ἡδονάς. καὶ οἷον ὥσπερ ἀνδράποδον, οὕτω κατεδουλώθη ἡ ψυχὴ εἰς τὰς σωματικὰς ὀρέξεις. εἰ γοῦν μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, οὐδὲν μέλλουσιν εὑρεῖν οἱ κατὰ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ θεοῦ πολιτευσάμενοι ἄνθρωποι τὴν μακαρίαν ἐκείνην ζωήν, ἣν ὁ προπάτωρ ἀδὰμ εἶχε πρὸ τῆς παραβάσεως, καὶ ἀπώλεσεν, ἀλλὰ πάλιν τὴν αὐτὴν ζωὴν μέλλουσιν εὑρεῖν, ἣν εἶχε μετὰ τὴν κατάραν, οὐαὶ τοῖς ἀνθρώποις ἐκείνοις. καὶ τὸ δὴ χείριστον, ὅτι οὐδὲ μέχρι τῆς ταλαιπώρου ἐκείνης καὶ ἐπαράτου ζωῆς ἐστιν ἡ τοῦ μωάμεθ παραλογία, ἣν δῆθεν ἐπαγγέλλεται ὁ θεὸς δώσειν τοῖς δικαίοις, ἀλλὰ πολλῷ τινι χείρονι διαφέρουσαν καὶ αἰσχράν. ὁ γὰρ ἀδὰμ μετὰ τὴν παράβασιν καὶ τὴν κατάραν, καὶ τὴν ἐξορίαν τὴν ἀπὸ τοῦ παραδείσου, ἔγνω τὴν εὔαν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο διὰ τὴν τεκνογονίαν, καὶ ἐτεκνοποίησε. πρὸ δὲ τῆς παραβάσεως ἀγγελικῶς ἔζων. ὅμως καὶ ὁ ἀδὰμ εἴπερ ἔγνω τὴν εὔαν, ἀλλὰ καὶ αὖθις μία καὶ μόνη εὑρίσκετο γυνή, καὶ οὐ πολλαί. οὔτε γὰρ ἓν ἄρσεν ἐποίησεν ὁ θεὸς καὶ πολλὰ θήλεα, οὔτε πολλὰ ἄρσενα καὶ ἓν θῆλυ, ἀλλ' ἓν ἄρσεν τὸν ἀδάμ, καὶ ἓν θῆλυ τὴν εὔαν. πληθυνθέντος δὲ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, καὶ πεσόντος εἰς ἀσελγεῖς καὶ ἀθεμίτους πράξεις, ἐβαρύνθη ὁ θεός, καὶ ὠργίσθη κατ' αὐτῶν, ὡς ὁ μακάριος μωϋσῆς γράφων εὑρίσκεται ἐν τῇ παλαιᾷ, διὰ εἶπεν ὁ θεός, οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτούς, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας. καὶ οὐ δηλοῖ ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, διότι ἔχουσι σάρκας. πῶς γάρ; κἂν γὰρ καὶ μετὰ τὴν παράβασιν ἔλαβεν ὁ ἄνθρωπος τὴν παχυτέραν καὶ θνητὴν σάρκα, ἀλλ' οὐκ ἀπέβαλλετο τὸ παρὰ τοῦ θεοῦ πλασθὲν σῶμα τοῦ ἀδάμ. καὶ γὰρ πάντα τὰ παρὰ τοῦ θεοῦ γεγονότα, καλὰ λίαν. ἀλλὰ διὰ τοῦτο εἴρηκεν ὁ θεὸς τό, οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτούς, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας, ὡς δῆθεν ὅλως σαρκικοὺς γεγονότας, παντελῶς γηΐνους, οὐκ ἔχοντας τὴν πρέπουσαν μνήμην τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ εἰς ἀσελγείας ἐμπεσόντας. τότε λέγει πρὸς νῶε ὁ θεός, διὰ σὲ εὕρηκα δίκαιον ἐν ταύτῃ τῇ γενεᾷ, ποίησον κιβωτὸν μετὰ ξύλων τοιάνδε καὶ τοιάνδε. καὶ ἐποίησε νῶε τὴν κιβωτὸν κατὰ τὸ ῥῆμα κυρίου. καὶ εἰσῆλθε νῶε εἰς τὴν κιβωτόν, καὶ οἱ τρεῖς υἱοὶ αὐτοῦ, σήμ, χάμ, ἰάφεθ. καὶ εἰσῆλθε ἡ γυνὴ τοῦ νῶε εἰς τὴν κιβωτόν, καὶ αἱ τρεῖς γυναῖκες τῶν υἱῶν νῶε. ὁρᾷς πῶς ὁ νῶε μὲν ἐμαρτυρήθη παρὰ τοῦ θεοῦ δίκαιος, ὁ ἔχων τὴν μίαν γυναῖκα; ἀλλὰ δὴ καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἀνὰ μίαν καὶ μόνην γυναῖκα ἔχων ἕκαστος, ἐσώθησαν ἀπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ θεοῦ. ἅπαν δὲ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἀπέθανεν ὑπὸ τοῦ κατακλυσμοῦ τῶν ὑδάτων. πάντως καὶ τῷ πάντῃ ἀνοήτῳ τοῦτο διδάσκει, ὅτι μίαν καὶ μόνην γυναῖκα ἔστιν ἀπὸ δικαίου ἔχειν τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἕνα καὶ μόνον ἄνδρα τὴν γυναῖκα. ἀλλὰ καὶ τοῦτο μετὰ τὴν κατάραν ἐγένετο διὰ τὴν τεκνογονίαν, ὡς εἴρηται. ὁ δὲ μωάμεθ διδάσκει ἀναφανδόν, ὅτι ἡ παρὰ θεοῦ τοῖς δικαίοις ἀνταπόδοσις, λουτρὰ καὶ γυναῖκες πολλαὶ ἑνὶ ἑκάστῳ, καὶ οἶκοι περικαλεῖς. ὁ γοῦν ταῦτα νομοθετῶν, πῶς ἀπὸ θεοῦ; μάταιος δὲ ὁ ταῦτα παραδεχόμενος καὶ πιστεύων, ὅτι τὸ γεγονὸς δι' ὀργὴν τῶν ἁμαρτωλῶν, πολλαπλασιάζεται ἐν τῷ καιρῷ τῆς μισθαποδοσίας τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ τοῖς ἁγίοις καὶ δικαίοις. καὶ πρόσεξον τὰ γεγονότα. λέγει ὁ μωϋσῆς, καὶ εἰσῆλθε νῶε εἰς τὴν κιβωτόν, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ, καὶ αἱ γυναῖκες τῶν υἱῶν αὐτοῦ. εἶτα λέγει, καὶ ἐξῆλθε νῶε ἐκ τῆς κιβωτοῦ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ καὶ αἱ γυναῖκες τῶν υἱῶν αὐτοῦ. καὶ εἰς μὲν τὴν εἴσελευσιν λέγει, εἰσῆλθε νῶε καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ καὶ αἱ γυναῖκες τῶν υἱῶν αὐτοῦ. εἰς δὲ τὴν ἔξελευσιν οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἐξῆλθε νῶε καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ καὶ αἱ γυναῖκες τῶν υἱῶν

αὐτοῦ

αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ. πάντως οὐδὲν ἕτερον δηλοῦντος τοῦ λόγου, ἢ ὅτι κἂν καὶ μίαν καὶ μόνην γυναῖκα ἐστὶν ἀπὸ δικαίου ἔχειν τὸν ἄνθρωπον. ἀλλ' ἔστιν ὅτε καὶ αὐτῆς ἀπέχεσθαι, πρέπον ἐστίν. ἐν γὰρ τῷ εἰπεῖν, ὅτι εἰσῆλθε εἰς τὴν κιβωτὸν, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, ἔδειξε τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, οἷόν τι διατείχισμα χωρίζον τὸν νῶε ἀπὸ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ. ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, ὅτι ἐξῆλθε νῶε καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ, ἔδειξεν ὅτι ἀπὸ τοῦ νῦν οὐδέν ἐστι τὸ κωλύον ἑνοῦσθαι τῇ ἑαυτοῦ γυναικί. ὁ δ' αὐτὸς λόγος ἐστὶ καὶ περὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, καὶ τῶν γυναικῶν αὐτῶν. ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ μωϋσῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῦ σινᾶ ἀνερχόμενος, οὑτωσὶ φησὶ τοῖς ἰουδαίοις, ἁγνίσατε ἑαυτοὺς ἕκαστος ἕως τρίτης ἡμέρας, πλύνατε τὰ ἱμάτια ὑμῶν, καὶ γυναικὸς μὴ ἅψησθε. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἀδὰμ τὴν εὔαν θεασάμενος, οὕτως εἴρηκεν, αὕτη ἐστὶν ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου. ἕνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ, καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. καὶ πρόσχες ὅπως μετὰ τοῦ ἐφαμάρτου καὶ τὸ εὔηθες κέκτηται ἡ πολυγαμία. ὁ γὰρ ἀδὰμ οὐκ εἶπεν, ὅτι ἔσονται πολλαὶ αἱ γυναῖκες μετὰ τοῦ ἀνδρὸς εἰς σάρκα μίαν, ἀλλὰ δύο, τουτέστιν ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ οὕτω γυνή. μία δὲ καὶ πολλαὶ οὐ ταυτόν. εἰ δ' ἴσως καὶ ὁ νομοθέτης μωσῆς ἐνέδωκε τοῖς ἰουδαίοις ἔχειν ἕνα ἕκαστον γυναῖκας, συγκαταβάσεως ἕνεκεν τοῦτο πεποίηκεν. ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῆς τῶν ζώων θυσίας, ἵνα τῆς μιαρᾶς ἀπαλλάξῃ αὐτοὺς τῶν παίδων μιαιφονίας. ὁ δὲ χριστὸς ἐλθὼν, ὥσπερ ἐκώλυσε τὴν τῶν ζώων θυσίαν πληρῶν τὸν τοῦ νόμου σκοπὸν, οὕτω καὶ τὴν πολυγαμίαν ἐκώλυσεν. ὁ δὲ μωάμεθ οὑτοσὶ ἀντὶ σωφροσύνης ἀκολασίαν νενομοθέτηκεν, μὴ μόνον ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ταῦτα παρὰ θεοῦ πολλαπλασιασθῆναι διδάξας. καὶ ἔστιν ἰδεῖν ἐν αὐτῷ τὸ τοῦ δαβὶδ λόγιον, τὸ φάσκον, ὅτι ἐπαινεῖται ὁ ἁμαρτωλὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. καὶ ὁ ἀδικῶν ἐνευλογεῖται, τουτέστιν ἐπαινεῖται, καὶ ἐγκωμιάζεται παρὰ τῶν κολακευόντων αὐτὸν, καὶ βρεθιζόντων αὐτοῦ τὴν κακίαν, καὶ μηδὲ αἴσθησιν τῆς νόσου γοῦν διὰ σιωπῆς ἐμποιῆσαι ἀνεχομένων. διὸ καὶ ἀνίατος ὁ τοιοῦτος εὑρίσκεται. τὸ γὰρ μηδὲ αἴσθησιν τοῦ πάθους ἔχον, θεραπείαν οὔτε ζητεῖ, οὔτε προσίεται. καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ πάντων δεινότατον, ὅταν ἡ κακία ἐπαινῆται, καὶ μηδὲ κακία εἶναι νομίζηται. ὁ γὰρ δηλωθεὶς μωάμεθ τὰ πρὸς χάριν καὶ τέρψιν τῶν ἀνθρώπων ἐσπούδασε καὶ ἐδίδαξεν, ἵνα διὰ τῆς ἡδονῆς ἐπισπάσηται τὸ πλῆθος τῶν ἀφρόνων. ἔτι περὶ τῶν ἀνδρῶν μόνον μέλει τῷ θεῷ, ὡς πλασμάτων αὐτοῦ, περὶ δὲ τῶν γυναικῶν οὐδαμῶς, διὰ τὸ μὴ εἶναι αὐτὰς πλάσμα θεοῦ. καὶ διὰ τοῦτο οἱ μὲν ἄνδρες μέλλουσιν ἀπολαύειν τῶν παρὰ τοῦ θεοῦ τοιούτων ἀγαθῶν, αἱ δὲ γυναῖκες οὐδόλως; ἢ ἐπεὶ μία φύσις ἐστὶν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, καὶ εἷς ἄνθρωπος ἐστὶ πᾶς ἄνθρωπος, καὶ ὁμοίως μέλλουσι κριθῆναι οἱ πάντες, καὶ ὁμοίως μέλλουσιν ἀπολαβεῖν, οἱ μὲν καλῶς πολιτευσάμενοι ἀγαθὰ, οἱ δὲ κακῶς ὀργὴν θεοῦ καὶ ἀποστροφὴν καὶ κόλασιν, πάντως που παντί που δῆλον, ὅτι πάντες ἄνθρωποι ὁμοίως μέλλουσι κριθῆναι ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες. ἐπεὶ καὶ μία καὶ ἡ αὐτὴ φύσις ἐστὶ, καὶ ὁμοίως μέλλουσιν ἀπολαύειν, ὡς ἕκαστος αὐτῶν ἔπραξε κακά τε καὶ ἀγαθά. καὶ λοιπὸν, τὸ αὐτὸ δίκαιόν ἐστι καὶ πρέπον, ἵνα λάβωσι καὶ αἱ γυναῖκες ὅπερ οἱ ἄνδρες. καὶ ὥσπερ δίδονται πρὸς τοὺς καλῶς πολιτευσαμένους ἑνὶ ἑκάστῳ πολλαὶ γυναῖκες ἀντιμισθία, καθὼς ὁ μωάμεθ νομοθετεῖ, δεδόσθωσαν καὶ πρὸς τὰς καλῶς πολιτευσαμένας γυναῖκας μιᾷ ἑκάστῃ πολλοὶ ἄνδρες. εἰ δ' ὡς ἄτοπον παρεσιώπησεν αὐτὸ, τὴν αὐτὴν ἔννοιαν καὶ κρίσιν ἔπρεπεν, ἵνα ἀναλογίσηται καὶ κρίνῃ καὶ περὶ τῶν ἀνδρῶν. ἔτι οἱ πολλοὶ ἄνδρες οἱ δοθησόμενοι μιᾷ γυναικὶ, ὡς ἀποδοχῆς ἄξιοι μέλλουσι δοθῆναι διὰ τὸ καλῶς αὐτοὺς πολιτευθῆναι, ἢ ὡς καταδίκης. καὶ εἰ μὲν ὡς καλῶς αὐτοὺς πολιτευσαμένους, διατί οὐκ ἐδόθησαν αὐτοῖς ἑνὶ ἑκάστῳ γυναῖκες πολλαὶ, εὐεργεσίας χάριν καὶ ἀντιμισθίας, ὡς λέγετε, ἀλλὰ μᾶλλον τοῖς πολλοῖς ἀνδράσι γυνὴ μία. εἰ δ' ὡς κατακρίτους, καὶ μὴν αἱ τοιαῦται εὐεργεσίαι ἀποδοχῆς καὶ ἀγαθῆς ἀντιμισθίας δόματα εἰσὶν, ὡς ὁ μωάμεθ διαγορεύει. τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν πολλῶν γυναικῶν τῶν δοθησομένων ἑνὶ ἀνδρί. εἰ μὲν ὡς καταδίκης ἄξιαι, πῶς δίδονται πρὸς αὐτὰς εὐεργεσίαι; εἰ δ' ἀποδοχῆς ἄξιαι, διατί δίδονται αἱ πολλαὶ ἑνὶ ἀνδρί, καὶ τί τῆς τοιαύτης συγ

χύσεως ἀτοπώτερόν τε καὶ ἀηδέστερον. βλέπεις πῶς ὁ παρατραπεὶς τῆς εὐθείας ὁδοῦ, εἰς πόσα ἄτοπα παρεμπίπτει καὶ ἄκων; ἀλλ᾽ οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν. οὐ γάρ ἐστιν ἡ τοῦ θεοῦ πρὸς τοὺς ἁγίους μισθαποδοσία, τροφαὶ καὶ πόσεις, καὶ λουτρὰ καὶ γυναῖκες, ἅτινά εἰσιν ἁμαρτίας καὶ ὀργῆς ἀποτελέσματα, ὡς εἴρηται, ἀλλὰ ἁγιοσύνη καὶ καθαρότης, καὶ ἀγγελικὴ πολιτεία, χαρά τε καὶ εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίασις, ἣν ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη ποτέ. εἶδες τὸν καρπὸν τῆς νομοθεσίας τοῦ νομοθέτου; γινώσκεται γὰρ ἀπὸ τοῦ καρποῦ τῶν πράξεων ὁ τρόπος αὐτοῦ, ἢ οὔ; καὶ τίς οὕτω τυφλὸς καὶ ἀνόητος καὶ ἐσκοτισμένος, ὁ μὴ συνιεὶς τὰ λεγόμενα. ὁ δὲ ταῦτα νομοθετῶν, πῶς ἀπὸ θεοῦ; καὶ περὶ τούτου τίς χρεία λόγων πλειόνων; περὶ δὲ τοῦ ἐγγεγραμμένου ὀνόματος τοῦ μωάμεθ ἐν τοῖς δεξιοῖς μέρεσι τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ, τίς χρεία ἀπολογίας λόγων; οἱ μὲν φρόνιμοι κρινέτωσαν φρονίμως. οἱ δέ γε ἀνόητοι καὶ μωροί, ὡς βούλονται. οὐχ ὡς ἐπιλαθόμενος τοῦ ἡμετέρου λόγου ἔγραψα περὶ τοῦ μωάμεθ, ὅσον ἔγραψα. εἶπον γάρ, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ προκείμενος σκοπὸς τῆς νῦν πρὸς σέ μου ἀπολογίας, ἵνα ποιήσω καταδρομὴν κατὰ τῶν μουσουλμάνων, καὶ εἴπω ἅπερ καὶ λέγουσι καὶ πράττουσιν ἄτοπα καὶ ὀλέθρια καὶ κακά, ἀλλ᾽ ἵνα δείξω μόνον, ὅτι παραλόγως καὶ ἀδίκως κατηγοροῦνται παρὰ τῶν μουσουλμάνων οἱ χριστιανοί, ὃ καὶ πεποίηκα. εἰ δὲ καί τινα εἴπομεν περὶ τοῦ μωάμεθ, ἡ τοῦ πράγματος ὑπόθεσις ἠνάγκασεν ἡμᾶς εἰς τοῦτο. ἐπεὶ εἴπερ εἴχομεν κατὰ σκοπὸν τοῦ γράψαι περὶ τῶν ἀτοπημάτων τῆς διδαχῆς αὐτοῦ, πολλὰ εἴχομεν εἰπεῖν. ὅτι δὲ οὐκ εἶπεν ὁ χριστὸς περὶ τοῦ μωάμεθ λόγον τὸν τυχόντα, οὐδὲ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ἦν γεγραμμένον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, εἴπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅσον δῆτα καὶ εἴπομεν. ὁ δὲ λόγος δηλώσει τοῦτο, καὶ ἔτι σαφέστερον. ἅπερ εἶδον οἱ ἀπόστολοι καὶ μαθηταὶ τοῦ χριστοῦ, καὶ ἅπερ ἀκηκόασιν ἐξ αὐτοῦ τοῦ στόματος τοῦ χριστοῦ, ταῦτα καὶ ἔγραψαν καὶ ἐδίδαξαν. ἐξ αὐτῶν οὖν τῶν τοῦ χριστοῦ μαθητῶν τέσσαρες συνεγράψαντο τὸ εὐαγγέλιον. ὁ μὲν εἷς ὀνομαζόμενος ματθαῖος, ἑβραϊκῶς δὲ ἐξέδωκε τοῦτο εἰς τὴν παλαιστίνην, ἤτοι τὰ ἱεροσόλυμα, καὶ τὰ μέρη τῆς λιβύης. ὁ δ᾽ ἕτερος μάρκος, λατινικῶς δὲ εἰς τὴν ἀχαΐαν, καὶ ἐδόθη εἴς τε τὴν ἰταλίαν καὶ τὴν ῥώμην, ἀλλὰ δὴ καὶ εἰς τὰ κατὰ τὰ ἑσπέρια πάντα ἔθνη. ὁ ἕτερος λουκᾶς, ἑλληνικῶς δέ, καὶ ἐδόθη εἰς τὴν ἀσίαν, καὶ αἰθιοπίαν, καὶ περσίαν, καὶ ἰνδίαν, καὶ ἀρραβίαν. ὁ δέ γε ἕτερος ἰωάννης, καὶ αὐτὸς ἑλληνικῶς, καὶ ἐδόθη εἰς τὰ μέρη τῆς εὐρώπης, καὶ τὰς νήσους, καὶ ἔνθα εὑρίσκοντο ἕλληνες. καὶ οὕτω διεδόθη τὸ εὐαγγέλιον εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα, οὐ μετὰ βίας, οὐδὲ μετ᾽ ἀνάγκης, οὐδὲ μετὰ ξίφους καὶ σπάθης, ἀλλ᾽ ἐν ἀγάπῃ καὶ ἱλαρότητι καὶ ἐν ταπεινώσει εὑρίσκοντο διδάσκοντες οἱ ἀπόστολοι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ. καὶ ἀντέστραπται τὰ πράγματα. τῶν γὰρ ἀποστόλων τυπτομένων, κολαφιζομένων, λοιδορουμένων, διωκομένων, διδασκόντων οὐ κατέπιπτε τὸ κήρυγμα, ἀλλ᾽ ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐμεγαλύνετο, καὶ ηὐξάνετο τὸ τοῦ χριστοῦ εὐαγγέλιον. καὶ ἐκεῖνοι οἱ πολλὰ σπουδάσαντες καὶ πολλὰ κεκοπιακότες καλύψαι τὸ τοῦ χριστοῦ ὄνομα, ἵνα μὴ ὁμολογήσῃ αὐτὸν τὶς τῶν ἀνθρώπων θεόν, ὁ δὲ τοῦτο τολμήσων, θανάτῳ ἀποθανεῖται, αὐτοὶ ἐκεῖνοι κατανοήσαντες τὴν ἀλήθειαν, προσέπεσον καὶ προσεκύνησαν, οἱ μὲν τοῖς ἀποστόλοις, οἱ δὲ τοῖς ἐκείνων διαδόχοις καὶ μαθηταῖς, καὶ ἐπίστευσαν, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ἀληθὴς θεὸς ὁ χριστός, αὐτὸς ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος. καὶ ἐλυποῦντο καὶ ἔκλαιον τὰς παρελθούσας ἡμέρας, ἃς περιεπάτησαν ἐν τῇ σκοτίᾳ καὶ τῇ πλάνῃ τοῦ σατανᾶ. ὁ δὲ πανάγαθος θεὸς καὶ ἐλεήμων ἔδειξεν αὐτοῖς τὴν μετάνοιαν, καὶ αὐτοὺς τοὺς διώκοντας τὸ τοῦ χριστοῦ ὄνομα, κατέστησε ποιμένας καὶ διδασκάλους καὶ κήρυκας τοῦ εὐαγγελίου καὶ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. καὶ λαβόντες οἱ πάντες τὸ εὐαγγέλιον, μετέγραψαν καὶ εἶχον αὐτὸ εἷς ἕκαστος, καὶ ἀνεγίνωσκε, καὶ ἐμάνθανε καὶ ἐδιδάσκετο καὶ προσεκύνει τὰ ἐν αὐτῷ γεγραμμένα, καὶ μεγάλῃ τῇ σπουδῇ ἐδίδασκε τὰ τοῦ εὐαγγελίου τοῖς μὴ γινώσκουσι τὰ λεγόμενα. καὶ οὕτω διεδόθη εἰς τὸν ἅπαντα κόσμον τὸ εὐαγγέλιον, καὶ εἶχον αὐτὸ πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν. ἀπὸ γοῦν τοῦ χριστοῦ ἕως οὗ ἤρξατο διδάσκειν ὁ μωάμεθ, παρῆλθον χρόνοι ἐπέκεινα τῶν πεντακοσίων. μετὰ δὲ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ εὐαγγελίου τῶν πεντακοσίων χρόνων, τίς ἔμελλε τολμῆσαι ἐκβαλεῖν τὸ τοῦ μωάμεθ ὄνομα ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου, εἴπερ εὑρίσκετο ἐν αὐτῷ γεγραμμένον; τὸ γάρ, ὅτι μίαν καὶ μόνην λέξιν ὁ τολμήσας προσθεῖναι ἢ ἐκβαλεῖν, οὐ δύναται πλέον ἐκεῖνος ὀνομάζεσθαι χριστιανός. τὸ δέ, ὅτι εἶπον καί τις

κακὸς

κακὸς ὑποθώμεθα ἐξέβαλε τινὰ λέξιν ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου, ὃ ἕτερος ἅπας κόσμος ἀκολουθήσειν ἔμελλε διὰ τοῦ ἑνὸς ἀποπήμαι; πάντως οὐχί. ἀπὸ γοῦν τούτου ἀναφαίνεται, ὅτι οὐκ ἦν καταγεγραμμένον τὸ τοῦ μωαμεθ ὄνομα ἐν τῷ εὐαγγελίῳ. ἔτι, εἴπερ εὑρίσκετο τὸ τοῦ μωαμεθ ὄνομα ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, ἢ ὡς καλὸν ἔμελλε μαρτυρήσειν ὁ χριστὸς ἐκεῖνον, ἢ ὡς κακόν. καὶ εἰ μὲν ὡς καλόν, ἔμελλον ἐκδέχεσθαι πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, πάντες οἱ τοπάρχαι, πάντες οἱ χριστιανοί, τὸν παρὰ τοῦ χριστοῦ μαρτυρηθέντα, ἵνα λάβωσι τὴν ἀπὸ τούτου ὠφέλειαν. εἰ δὲ ὡς κακόν, πάλιν ἔμελλον ἔχειν τὰ ἐκείνου γνωρίσματα, καὶ φυλάττεσθαι ἐξ αὐτοῦ, ἵνα μὴ βλαβῶσι. καὶ εἴτε ὡς ἐκδεχόμενοι τὸν καλόν, εἴτε ὡς ἀποστρεφόμενοι τὸν κακόν, οὐδέποτε ἔμελλον ἐκβαλεῖν ἅπας ὁ κόσμος ἐκ τοῦ εὐαγγελίου τὸ τοῦ μωαμεθ ὄνομα. καὶ ἀπὸ τούτου ἀναφαίνεται, ὅτι οὐκ ἦν γεγραμμένον ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τὸ τούτου ὄνομα. ἔτι οὐδεὶς ἦν ὁ φθονῶν ἑτέρῳ, πρὶν γεννήσεως αὐτοῦ. τίς γοῦν ἔμελλε φθονήσειν τῷ μωαμεθ πρὸ τῆς αὐτοῦ γεννήσεως; πάντως οὐδείς. εἰ δὲ ἴσως ἐφθόνησεν αὐτῷ τις μετὰ τὴν αὐτοῦ γέννησιν, πῶς ἔμελλεν ἀκολουθήσειν ἅπας ὁ κόσμος τῷ πρὸς τὸν μωαμεθ ἑνὸς φθόνῳ; καὶ τίς παράφρων οὕτως, ὥστε μὴ λογίζεσθαι τοῦτο ἀδύνατον; καὶ ἀπὸ τούτου ἀναφαίνεται, ὅτι οὐκ ἦν καταγεγραμμένον τὸ τοῦ μωαμεθ ὄνομα ἐν τῷ εὐαγγελίῳ. ἔτι, εἰ μὲν ἔλεγον οἱ ἰσμαηλῖται, ὅτι μόνον ἐν τῷ εὐαγγελίῳ εὑρίσκετο γεγραμμένον τὸ τοῦ μωαμεθ ὄνομα, καὶ ἐξέβαλον αὐτὸ οἱ χριστιανοί, καὶ οὕτως ἀρκεταί εἰσιν αἱ ἀποδείξεις, ἃς λέγομεν, ἵνα φανῇ τὸ ἀληθές, ὅτι οὐδὲ ἐν λέγουσιν ἀλήθειαν. ἐπεὶ δὲ λέγουσιν, ὅτι ἐν τῷ παλαιῷ τῷ συγγραφέντι παρὰ τοῦ μωϋσέως εὑρίσκετο γεγραμμένον, πῶς ἐξέβαλον αὐτὸ ἐκ τοῦ παλαιοῦ οἱ ἑβραῖοι; οὐδὲ γὰρ εὑρίσκεται ἐκεῖσε ὅλως ἴχνος σημείου περὶ τοῦ μωαμεθ. καὶ ἰδοὺ ὡς οἱ μουσουλμάνοι λέγουσι, φθονήσαντες οἱ χριστιανοί, ἐξέβαλον τὸ ὄνομα ἐκείνου. οἱ δὲ ἑβραῖοι διατί; καίτοι γε εἴς τε τὴν περιτομήν, καὶ εἰς ἄλλα τινά, εἰς τροφάς, φημί, καὶ ἕτερα ἔθιμα συμφωνοῦσιν οἱ μουσουλμάνοι μετὰ τῶν ἑβραίων. ἰδοὺ γοῦν καὶ ἀπὸ τούτου ἀναφαίνεται, ὅτι οὔτε ἐν τῷ παλαιῷ τῷ μωσαϊκῷ εὑρίσκετο τὸ τοῦ μωαμεθ ὄνομα, οὔτε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ. καὶ ταῦτα μὲν οὕτως. ἱκανὰ γάρ εἰσιν, ἵνα καὶ τὸν πάντη ἀγνώμονα ἀγάγωσιν εἰς τὴν τῆς ἀληθείας γνῶσιν. σὺν πᾶσι δὲ τοῖς ἄλλοις κατηγορούμεθα καὶ τοῦτο παρὰ τῶν μουσουλμάνων, ὅτι ἀθετήσαντες ἡμεῖς τὸν παρὰ τοῦ μωϋσέως δοθέντα νόμον, ἐσμὲν ἄξιοι κατηγορίας. καὶ ἡμεῖς οἱ κατηγορίας ἄξιοι, κατηγοροῦμεν τοὺς μουσουλμάνους πολλῶν ἐπαίνων ὄντας ἀξίους. εἴτε γοῦν ἄξιοι ἐπαίνων εὑρίσκονται οἱ μουσουλμάνοι, εἴτε καὶ μή, ἀπὸ μέρους περὶ ἐκείνων ἱκανῶς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἀποδέδεικται. φέρε γοῦν σκεψώμεθα καὶ περὶ ἡμῶν αὐτῶν. ἆρα κατελύθη παρ᾽ ἡμῶν ὁ τοῦ μωϋσέως νόμος, μᾶλλον δὲ παρὰ τοῦ εὐαγγελίου, ἢ συνέστη. καὶ τὸ τοῦ νόμου ἀσθενὲς καὶ ἀδύνατον τὸ εὐαγγέλιον ἀνεπλήρωσε. πᾶς γὰρ λόγος, πᾶσα γραφή, πᾶσα πρᾶξις μετὰ σκοποῦ λέγεται, καὶ γράφεται, καὶ πράττεται. καὶ ὥσπερ παντὸς καρποῦ προηγεῖται ἄνθος, οὕτω παντὸς λόγου καὶ πράξεως καὶ γραφῆς προηγεῖται σκοπὸς τοῖς γε νοῦν ἔχουσι. καὶ σκέψαι ἀκριβῶς τὰ λεγόμενα, ὅπως ἐπλάσθη παρὰ θεοῦ ὁ ἀδάμ, καὶ ὅπως ἐτέθη ἐν τῷ παραδείσῳ, καὶ παραβὰς τὴν τοῦ θεοῦ ἐντολήν, τοῦ παραδείσου καὶ τοῦ θεοῦ ἐξόριστος γέγονε. καὶ λαβὼν τὴν ἀπὸ τοῦ θεοῦ κατάραν καὶ καταδίκην, πάλιν κατεδικάσθη ἀποστραφῆναι εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐπλάσθη. καὶ γέγονεν οὕτως. θάνατον γὰρ ἐκληρώσατο, καὶ ἀποθανὼν κατείχετο εἰς τὸν ᾅδην. ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ διαβόλου, καὶ ἅπαν δὲ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. καὶ ὅπως μετὰ ταῦτα ἐνέπεσον οἱ αὐτοὶ εἰς ἀσελγεῖς καὶ ἀθεμίτους πράξεις. καὶ τὸ δὴ ὀλέθριον, ὅτι ἀφέντες προσκυνεῖν τὸν ποιητὴν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς καὶ πλάστην αὐτῶν θεόν, προσεκύνησαν τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς εἰδώλοις, πεπλατισμένως ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴπομέν τε καὶ ἀπεδείξαμεν. ἀλλ᾽ ὁ πανάγαθος θεὸς οὐκ ἠθέλησεν ἐπὶ πλέον τυραννεῖσθαι ὑπὸ τοῦ διαβόλου τὸ πλάσμα αὐτοῦ, καὶ ἠβουλήθη σῶσαι τὸν ἄνθρωπον. ἐπεὶ δὲ αὐτεξούσιος παρὰ θεοῦ ἐπλάσθη οὗτος, καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν δοθεῖσα αὐτεξουσιότης, οὐκ ἀφῃρέθη ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ᾽ ἔμεινε πάντοτε αὐτεξούσιος. καὶ ἠβουλήθη μὲν ὁ θεὸς σῶσαι τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ θελήσει καὶ προαιρέσει αὐτοῦ διὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου, οὐ βίᾳ δὲ καὶ ἀνάγκῃ, ὡς ὁ μωαμεθ διαγορεύει. χρόνιοι δὲ γενόμενοι πάντες οἱ ἄνθρωποι

εἴς τε τὰς ἀσελγείας καὶ τὰ παρὰ φύσιν κακά, ἀλλὰ δὴ καὶ εἰς τὴν τῶν εἰδώλων προσκύνησιν ἐκ τοῦ ἀπεντεῦθεν, οὐκ ἦν αὐτοῖς δυνατὸν μεταποιηθῆναι εὐκόλως ἀπὸ τοῦ χρονίου νοσήματος. ἤρξατο ὁ θεός, ὡς ἄριστος ἰατρός, ἐκ τοῦ κατὰ μικρὸν θεραπεύειν τὸ γένος τῶν ἑβραίων, ἀρχὴν ἀγαθοῦ, καὶ προσέταξεν ἑνὶ ἀνθρώπῳ δικαίῳ καὶ ἁγίῳ τῷ μωϋσεῖ, ἵνα ἀρξάμενος ἐκ τῶν λογίων τοῦ θεοῦ, διδάξῃ τὸ γένος τῶν ἑβραίων. ὃ καὶ πεποίηκεν. ἐπεὶ δὲ πάντα τὰ ἐν τῷ νόμῳ καὶ τῷ εὐαγγελίῳ, γράψαι ἐν τῇδε τῇ μερικῇ μου ἀπολογίᾳ οὐκ ἔστιν εὔκολον, δεῦρο δὴ λοιπὸν μερικά τινα ἐκ τούτων εἰς μέσον θήσομεν. καὶ ὥσπερ ἀπὸ μιᾶς κύλικος, ἅπας ὁ ἐν τῷ πίθῳ οἶνος γινώσκεται. οὕτω καὶ ἀπὸ τούτων τῶν μερικῶν δυνάμεθα γνῶναι, τίς ἐστιν ὁ τοῦ νόμου σκοπὸς καὶ τοῦ εὐαγγελίου, καὶ εἰ ἄρα ἀντίκειται τῷ ἑτέρῳ τὸ ἕτερον. καὶ σκόπει ἀκριβῶς τὰ λεγόμενα. λέγει μωσῆς, οὐ φονεύσεις. λέγει ὁ χριστός, ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, εἰς τὴν τοῦ πυρὸς κόλασιν ἀπελεύσεται. καὶ ὁ μὲν μωσῆς εἶπεν, οὐ φονεύσεις. ὁ δὲ χριστός, μηδὲ ὀργισθῇς. οἶδας γοῦν, ὅτι πρότερον μὲν γίνεται ζέσις τοῦ περικαρδίου αἵματος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ θυμοῦται, ἔπειτα ἐπακολουθεῖ φόνος. ὁ δὲ τῷ λόγῳ τὸν θυμὸν χαλινώσας, ἐὰν οὐκ ὀργισθῇ, πῶς οὗτος εἰς τὸ τοῦ φόνου ἐμπεσεῖται ἔγκλημα; καὶ εἰπὼν ὁ μωσῆς, οὐ φονεύσης, ἀπέστησε μὲν τοῦ κακοῦ τὸν ἄνθρωπον καὶ τῆς ἁμαρτίας, ἀλλ' οὐκ ἐποίησεν αὐτὸν τέλειον. οὐ γὰρ ἀρκετόν ἐστι τῷ ἀνθρώπῳ γενέσθαι μέγαν, ἡ τοῦ κακοῦ ἀποχή, ἀλλ' ἡ πρᾶξις τοῦ ἀγαθοῦ. διά τοι τοῦτο καὶ ὁ χριστὸς οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐ φονεύσης, ἀλλὰ πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ αὐτοῦ ἀδελφῷ. πρόρριζον ἀνασπῶν τὴν κακίαν. καὶ οἷον ὁ μὲν νόμος τὸν καρπὸν ἀναιρεῖ, καρπὸς γὰρ τοῦ θυμοῦ ἐστιν ὁ φόνος. ὁ δὲ χριστὸς τὸ δένδρον φθείρει τῆς ἁμαρτίας, τουτέστι θυμὸν καὶ ὀργήν. καὶ ὁ μὲν μωσῆς εἰπών, οὐ φονεύσης, μέχρι τούτου ἔστη. ὁ δὲ χριστὸς οὐχ οὕτως, ἀλλὰ μετὰ τὸ εἰπεῖν, ὅτι ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, ἔνοχος ἐστὶν εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός, οὕτως εἴρηκεν, ὅτι ἐὰν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, κἀκεῖ μνησθῇς, ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ὕπαγε, πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἐλθών, πρόσφερε τὸ δῶρόν σου, τὴν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ ἀγάπην τῆς θυσίας κρίνων συμφερωτέραν. καί τοι γε οὐκ εἶπεν, ἐὰν ἔχῃς κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου. τοῦτο γὰρ προεκώλυσεν. ἀλλὰ τί; ἐὰν ἔχῃ ὁ ἀδελφός σου κατὰ σοῦ. οὐ μόνον γὰρ τοῦτον ἀπέστησε τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀδελφὸν θεραπεῦσαι πεποίηκεν. λέγει μωϋσῆς ἐν τῷ νόμῳ, οὐκ ἐπιορκήσεις. ἀποδώσεις δὲ τῷ κυρίῳ τοὺς ὅρκους σου. τὴν ἐπιορκίαν κωλύων, τὸν δὲ ὅρκον συγχωρῶν. ὁ δὲ χριστὸς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, μὴ ὀμόσαι ὅλως. ἀλλ' ἔστω ὑμῖν τὸ ναί, ναί, καὶ τὸ οὔ, οὔ. τί δηλοῦται τοῦ λόγου; οὐδὲν ἕτερον, ἢ τὸ γενέσθαι ἀληθεῖς καὶ ἀξιοπίστους. καὶ ἵνα ἀντὶ ὅρκων πολλῶν ὦσι πιστὰ τὰ ῥήματα ἡμῶν. καὶ ὁ μὲν ὀμνύων ἴσως ἑκὼν ἢ καὶ ἄκων, ἔστιν ὅτε παρασφάλει ἐν τῷ ὅρκῳ. ὁ δὲ μὴ ὀμνύων, τὸν τῆς ἐπιορκίας διαπέφευγε κίνδυνον. λέγει ὁ αὐτὸς μωσῆς, ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος, οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἵνα τῷ φόβῳ τὰς πρὸς ἀλλήλους μάχας καὶ ὕβρεις ἀνατρέψῃ. ὁ δὲ χριστὸς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, ὅστις σε ῥαπίσῃ ἐπὶ τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην. καὶ τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι, καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἄφες αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον. καὶ ὅστις σε ἀγγαρεύσῃ μίλιον ἕν, ὕπαγε μετ' αὐτοῦ δύο. ἐρωτῶ σε, ποῖον ἐκ τῶν δύο παραγγελμάτων πληροῖ τὸν τοῦ νομοθέτου σκοπόν, ἵνα δηλονότι ἀνατραπῶσι, μᾶλλον δὲ παντελῶς φθαρῶσιν αἱ πρὸς ἀλλήλους ὕβρεις, καὶ φιλονεικίαι, καὶ μάχαι; πρόδηλον, ὅτι ἡ τοῦ εὐαγγελίου ἐντολή. ἐὰν γάρ τις δι' ἐκδίκησιν ἄλλου στερηθῇ τοῦ οἰκείου ὀφθαλμοῦ ἢ τοῦ ὀδόντος, οὐκ ἀμύνεται, καὶ ἐπιτηδείου καιροῦ καλέσαντος βλάπτει ἕτερον. εἰ δὲ μή, ἐγκοτεῖ καὶ μνησικακεῖ; παντί που δῆλον. ὁ δὲ παρεσκευασμένος καὶ ἕτοιμος εὑρισκόμενος, καὶ ἀεὶ μελετῶν, ἵνα εἴ τις ῥαπίσῃ αὐτόν, μὴ μόνον ὑπομένῃ τοῦ ἀδελφοῦ ἀδίκημα, ἀλλὰ μετὰ ταπεινώσεως στρέψῃ αὐτῷ καὶ τὴν ἑτέραν σιαγόνα, καὶ γεγονότος οὕτω τοῦ πράγματος, φιλοσοφήσῃ τὴν τοιαύτην φιλοσοφίαν, καὶ ὑπομένῃ τὸν πλήξαντα, οὐχὶ κατέλυσε καὶ ἔφθειρε καὶ ἀπώλεσε πᾶσαν κακίαν, πᾶσαν ὕβριν καὶ ὀργήν; οὐκ ἐπλήρωσεν τοῦτο μᾶλλον ἢ ὁ νόμος τὸν τοῦ νομοθέτου σκοπόν; οὐκ ἔβαλε τὸν διάβολον καιρίαν πληγήν, τὸν πατέρα τῆς μάχης καὶ τῶν σκανδάλων; τὸν γὰρ διάβολον ἡ ἔπαρσις ἔρριψεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἄγγελον

[illegible]

εὑρισκόμενον, καὶ ἔπειτα φθόνος καὶ μῖσος. ἴχνος γὰρ ἀγάπης ἐν τῷ διαβόλῳ οὐκ ἔστιν. οὐ μόνον δὲ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ εὑρίσκεται τὸ τοῦ διαβόλου μῖσος, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ δαίμονες πρὸς ἀλλήλους τὴν φθορὰν καὶ τὸν ἀφανισμὸν ἅτερος θατέρου ἐπιθυμεῖ, διὰ δὲ τὴν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους δυσμένειαν, ἣν ἔχουσι, καὶ τὸ μῖσος, ἐοίκασιν ἔχειν γνῶσιν. καὶ ὥσπερ ἐχθροί τινες κέκτηνται μῆνιν πρὸς ἀλλήλους, καὶ ζητεῖ ὁ εἷς τοῦ ἑτέρου τὴν φθορὰν καὶ τὸν ὄλεθρον. εἰ δ' ἐντύχωσιν ἑτέροις ἐχθροῖς, ἐῶσι τὸν πρὸς ἀλλήλους πόλεμον, καὶ μάχονται αὐτοῖς. ἐκεῖνοι δ' αὖθις εὑρίσκονται διψῶντες τὴν φθορὰν ὁ ἕτερος τοῦ ἑτέρου. οὕτως δεῖ καὶ ἡ νομιζομένη γνῶσις καὶ ὁμόνοια αὐτῶν, διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων φθορὰν, καὶ οὐ κατὰ ἀλήθειαν. ποῦ γὰρ ἀλήθεια ἐν τῷ πατρὶ τοῦ ψεύδους; ὁ δ' ἄνθρωπος ὁ ὑπομένας τοῦ ἑτέρου τὸ ῥάπισμα, οὐκ ἐποίησε τὰ ἐναντία τοῦ διαβόλου; οὐκ ἐταπεινώθη ἔμπροσθεν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ; μᾶλλον δὲ ἔμπροσθεν τοῦ θεοῦ; οὐκ ἠγάπησε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ διὰ τῆς εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἀγάπης καὶ ταπεινώσεως κατῄσχυνε τὸν διάβολον; καὶ τίς οὕτω ἀγνώμων, ὅστις ἀμφιβάλλει περὶ τούτου; ὁ δὲ πρὸς ταῦτα ἕτοιμος εὑρισκόμενος, καὶ λέγων καὶ πράττων, πῶς φιλονεικήσει μετὰ ἑτέρου; λέγει μωσῆς, ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου. τί βούλονται τὰ τοῦ νομοθέτου ῥήματα, ἢ τὸ συστῆσαι τὴν ἀγάπην; ὁ δὲ χριστὸς τί; ἐὰν ἀγαπᾶτε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, ποία ὑμῖν χάρις ἐστίν; ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς. τίς ἐκ τῶν δύο συνίστησι τὴν ἀγάπην, ὁ παλαιὸς νόμος, ἢ ἡ τοῦ εὐαγγελίου ἐντολή; ἐκεῖνος γὰρ μετὰ τὴν εἰς τοὺς φίλους ἀγάπην διὰ τὴν τῶν πολλῶν ἀσθένειαν ἐνδίδωσι, ποσῶς τὸ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς μῖσος. ὁ δὲ χριστὸς ἐν τῷ εἰπεῖν, ὅτι ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καὶ εὔχεσθε ὑπὲρ αὐτῶν, παντελῶς ἐξέβαλε τὸ μῖσος ἀπὸ παντὸς ἀνθρώπου. ὁ γὰρ τὸν ἐχθρὸν αὐτοῦ ἀγαπῶν, καὶ ὁ ὑπὲρ τοῦ ἐχθροῦ εὐχόμενος, πῶς μισήσει τὸν φίλον, ἢ ἄλλον τινὰ τῶν ἀνθρώπων; λέγει ὁ νόμος, οὐ μοιχεύσεις. ὁ δὲ χριστὸς οὐχ οὕτως, ἀλλὰ πᾶς ὁ ἐμβλέπων γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. καὶ σκόπει ἀκρίβειαν ἐντολῆς, μὴ μόνον τὴν πρᾶξιν ἐκώλυσεν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀκόλαστον ὀφθαλμὸν, καὶ τὴν ὁπωσοῦν εἰς τὴν καρδίαν προσβολήν. ὁ γὰρ μέχρι καὶ ἐμπαθοῦς ὀφθαλμοῦ συντηρῶν ἑαυτὸν, πῶς ἐν τῷ τῆς μοιχείας ἐμπεσεῖται παραπτώματι. ἀλλ' ὥσπερ τοῖς μὲν ἀλόγοις ζώοις ἐδόθη τοῖς μὲν ἀμυντήρια, τοῖς δὲ φυλακτήρια. ἤγουν τῷ μὲν λέοντι θυμὸς καὶ δύναμις, τῷ δὲ χοίρῳ ὀδόντες, καὶ τῷ βοῒ κέρατα, τῷ δὲ λαγωῷ ταχύτης δρόμου, καὶ τῇ δορκάδι καὶ ἐλάφῳ. ὁμοῦ δὲ πᾶσιν αἴσθησις δυναμένη τὰ μὲν βλαβερὰ καὶ δηλητήρια τῶν βρωμάτων ποιεῖν ἀποστρέφεσθαι, τῶν δὲ ὠφελίμων μεταλαμβάνειν. οὕτω καὶ τῷ ἀνθρώπῳ, ἀντὶ πάντων ὁ νοῦς ὁ δυνάμενος διακρίνειν τὸ κρεῖττον ἀπὸ τοῦ χείρονος, καὶ ἀπέχεσθαι μὲν ἀπὸ τῶν βλαπτόντων τὴν ψυχήν, προσίεσθαι δὲ τοῖς ὠφελίμοις. εἰ δ' ἴσως ἀπὸ σωματικῆς θελήσεως ἢ καὶ προσβολῆς διαβόλου, παρεμπέσοι ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ λογισμὸς ἀπρεπής, δύναται ταχύτερον δορκάδος ἐκφυγεῖν τὸν αἰσχρὸν λογισμόν. εἰ δὲ φθόνῳ τοῦ πονηροῦ διώξει ὀπίσω αὐτοῦ ὁ λογισμὸς, ἔχει τὸν θυμὸν τὸν ἀπὸ τοῦ θεοῦ δοθέντα εἰς ὠφέλειαν αὐτῷ. καὶ χρησάμενος τῷ θυμῷ καὶ τῇ ἰσχύϊ ὥσπερ λέων, ἀμύνεται καὶ ζητεῖ καταπατῆσαι καὶ ἀφανίσαι τόν τε λογισμὸν καὶ τὸν τοῦ ἀντικειμένου πόλεμον. ὁ δὲ ἄνθρωπος μὴ φυλάξας ὑγιὲς τὸ ἀπὸ θεοῦ πρὸς αὐτὸν χάρισμα, ἐνέπεσεν εἰς ἀθεμίτους καὶ ἀτόπους πράξεις, καθὼς καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν πλατυκωτέρως διήλθομεν. ἀλλ' ὁ θεὸς βουλόμενος σῶσαι τὸ ἑαυτοῦ πλάσμα τὸν ἄνθρωπον, ἀπέστειλε τὸν διὰ μωϋσέως νόμον, ὥσπερ τινὰ ὁδηγὸν καὶ διδάσκαλον. καὶ ὥσπερ τοῖς ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἡλικίας εὑρισκομένοις οὐ δίδοται στερεὰ τροφή, ἀλλ' ἁπαλή τις καὶ εὔπεπτος, καὶ μετ' ὀλίγον στερεωτέρα, καὶ αὖθις στερεωτέρα, ἔπειτα δὲ καὶ τελεία τροφή, καὶ οὐ τοῖς ἔτι ἀτελέσιν ὑπάρχουσιν εἰς γνῶσιν ἐκ τοῦ ἀπ' ἐντεῦθεν ἡ τῆς φιλοσοφίας μάθησις, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς μὲν δίδοται αὐτοῖς ἡ τῶν γραμμάτων στοιχείωσις, καὶ μετ' ὀλίγον ἡ τούτων γνῶσις, καὶ αἱ συλλαβαί. αὐξηθέντος δὲ τοῦ παιδὸς, καὶ εἰς τὸ τῆς ἡλικίας τέ-

λειον ἐλθόντος, δίδοται πρὸς αὐτὸν τὰ τῆς φιλοσοφίας μυστήρια. οὕτω μοι νόει καὶ ἐπὶ τοῦ νόμου. διὰ τὸ ἀσθενὲς τῶν ἀνθρώπων ἐδόθη νόμος πρὸς ὁδηγίαν καλοῦ, οὐ μὴν ἔχων δύναμιν τελειῶσαι τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ᾽ ὥσπερ ἐφ᾽ ὑψηλῆς κλίμακος ἡ πρώτη αὐτῆς βαθμὶς ποιεῖ τὸν ἀπὸ τῆς γῆς χωρισμόν. ἀλλ᾽ οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο μόνον εἰς τὴν τῆς κλίμακος κεφαλῆς ἀνάβασιν, ἀλλὰ πολλοῦ γε καὶ δεῖ διὰ τὸ ὑψηλὸν καὶ μετέωρον, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ νόμου ἅγιος μὲν καὶ δίκαιος, καὶ παρὰ θεοῦ δεδομένος. ὁ αὐτὸς γὰρ ὁ θεός ἐστιν ὁ δοὺς τὸν νόμον καὶ τὸ εὐαγγέλιον. ἀλλὰ διὰ τὸ ἀσθενὲς τῶν ἀνθρώπων ἐδόθη μὲν αὐτοῖς νόμος, παιδαγωγῶν αὐτοὺς καὶ ἀνάγων ἀπὸ τῆς γῆς, ὥσπερ ἐπὶ τὴν πρώτην βαθμίδα τῆς κλίμακος, τουτέστιν ἀναπαύων αὐτοὺς ἀπὸ τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων κακιῶν, καὶ τῆς γῆς, ἧς ἐκυλινδοῦντο. οὐκ ἠδύνατο δὲ ὅμως ἀναγαγεῖν αὐτοὺς ἐφ᾽ ὅλην τὴν κλίμακα. τὸ δὲ εὐαγγέλιον ἀνεβίβασε τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐκάθισεν αὐτὸν ἐπὶ τὴν τῆς κλίμακος κορυφὴν, ἥτις ἐφικνεῖται ἕως τοῦ οὐρανοῦ. τὸ γὰρ ἀσθενὲς τοῦ νόμου καὶ ἀδύνατον τὸ εὐαγγέλιον ἀνεπλήρωσε, καθὼς ἀποδέδεικται. ὁ γὰρ κύριος ἐν τοῖς εὐαγγελίοις οὑτωσί φησίν, ἐγὼ οὐκ ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι. πρὸ γὰρ τοῦ εὐαγγελίου συνεγινώσκετο ὁ ἔχων πλῆθος κακῶν, μετὰ δὲ τὸ εὐαγγέλιον ἐπαῤῥησιάσατο ἡ τῆς παρθενίας πολιτεία, καὶ εὑρίσκονται πλήθη ἄπειρα ἀνθρώπων παρθένων, γυναικῶν τε καὶ ἀνδρῶν. ἐῶ γὰρ λέγειν περὶ τῶν τοιούτων διὰ τὸ πολὺ τῆς γραφῆς. πλήθη γὰρ χριστιανῶν ζῶσι βίον ἀγγελικόν. οἶδας πῶς ὁ αὐτὸς καὶ εἷς νόμος ἐστὶν, ὁ παρὰ τοῦ μωσέως δοθεὶς παλαιὸς, καὶ ὁ παρὰ τοῦ χριστοῦ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ; καὶ ὥσπερ τὶς βασιλεὺς πέμψας τινὶ δούλῳ νομίσματα πέντε, εἶπεν αὐτῷ, πραγματεύου καὶ ἐνέργει δι᾽ αὐτῶν ἕως ἂν ἐπιδημήσω. ὁ δὲ εὐχαριστήσας καὶ λαβὼν, ἐνήργει. μετὰ δὲ τὸ ἐπιδημῆσαι, πάλιν δέδωκε πρὸς τὸν αὐτὸν δοῦλον καὶ ἕτερα ἑκατὸν, καὶ οὐ παρὰ τοῦτο ἐστερήθη ἐκεῖνος τῶν πέντε, ἀλλὰ τὸ μὲν ὄνομα τῶν πέντε ἔλειψεν. εἰσὶ δὲ ὅμως καὶ αὐτὰ τὰ πέντε ἐντὸς τῶν ἑκατὸν πολλαπλῶς. καὶ ὅτε ὀνομάζεται ὁ τῶν ἑκατὸν ἀριθμὸς, ἐξανάγκης σύνεστι καὶ νοεῖται καὶ ὁ τῶν πέντε ἀριθμὸς μετὰ τῶν ἑκατόν. οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ νόμου καὶ τοῦ εὐαγγελίου. ὁ μὲν νόμος ἤργησεν ὀνομάζεσθαι. ἔστι δὲ ὁμολογουμένως ἐντὸς τοῦ εὐαγγελίου ὁ τοῦ νόμου σκοπὸς, καὶ ἐνεργεῖται πολλαπλῶς, καθὼς ἐστὶν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν πρὸ ὀλίγου εἴπομεν. κἂν ἐκεῖνος μὴ ἤργησεν, οὐ μὴν ὡς κακὸς, ἀλλ᾽ ὡς κατὰ τὸ παρὸν ἀνωφελὴς, καὶ χρῆσιν μὴ ἔχων. καὶ ὥσπερ ἐν βαθυτάτῃ σκοτίᾳ μέσης νυκτὸς σελήνη φανεῖσα τὸ μὲν βάθος τοῦ σκότους παρεμυθήσατο, τὸν δὲ ἀέρα φωτεινὸν οὐκ ἐποίησεν. ὁ ἥλιος δὲ ἀνατείλας τοσοῦτον τὴν οἰκουμένην ἐφώτισεν, ὥστε καὶ τὸν ἐν τῷ ἀέρι λεπτότατον κονιορτὸν ἐκ τῆς τοῦ ἡλίου ἀκτῖνος δῆλον γίνεσθαι. καὶ ἡ μὲν σελήνη τὸ ἴδιον αὐτῆς φῶς οὐκ ἀπώλεσεν, ἀφανὲς δὲ ὅμως ἐγένετο διὰ τὴν τοῦ ἡλίου λαμπρότητα. οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ νόμου, καὶ τοῦ εὐαγγελίου. ὁ μὲν παλαιὸς νόμος τὸ τῆς εἰδωλολατρείας σκότος ἀπεδίωξεν, οὐ μὴν δὲ ἠδύνατο φωτίσαι καὶ τελειῶσαι τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχάς. τὸ δὲ εὐαγγέλιον ἐφώτισε, καὶ ἐδίδαξε, καὶ ἐτελείωσε, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνήγαγε τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τὸν παράδεισον, ὃν ὁ προπάτωρ ἀδὰμ ἀπώλεσε, τοῦτον αὐτοῖς ἐχαρίσατο. καὶ τίς οὕτως ἄθλιος, ὅτι τὸ μὲν εὐαγγέλιον ἀφεὶς, ἐπιστρέψει ἐπὶ τὸν νόμον, καὶ οἷον ὥσπερ ἔτι ἐξ ἄλλης ἀρχῆς ἐπιθυμήσει τρέφεσθαι γάλακτι ὡς βρέφος, καὶ οὐ στερεᾷ τροφῇ ὡς ἀνὴρ, ἢ ὡς παιδίον τὴν στοιχείωσιν τῶν γραμμάτων ζητήσει, καὶ οὐχ ὡς τελείου φρονήματος τὴν φιλοσοφίαν, ἢ τὸ ἡλιακὸν φῶς ἀποστραφεὶς τὸ τῆς σελήνης ἀσπάσεται. ἔμοιγε δοκεῖ, ὅτι ἀρκετά εἰσιν ἅπερ γεγράφαμεν, ἵνα γνῷ πᾶς ὁ βουλόμενος τὴν περὶ τούτου ἀλήθειαν, ἀλλὰ καὶ σὺ αὐτός. εἰ δ᾽ ἴσως ἀμφιβάλλει ἔτι καὶ ὑποχάζει ὁ λογισμός σου ἕνεκεν τῶν θυσιῶν τῆς περιτομῆς τῆς τε ἀργίας τοῦ σαββάτου καὶ τῶν προφίμων, οὐδὲν ἦν εἰκὸς γίνεσθαι, ἐπεὶ περὶ τῶν μεγάλων καὶ ἀναγκαίων εἴπομεν ἀρκούντως. ὅμως καὶ περὶ τούτου, ὥσπερ καὶ περὶ τῶν ἄλλων, διὰ βραχέων ἐροῦμεν. οἱ ἄνθρωποι, ὡς φθάσαντες εἴπομεν ἔμπροσθεν, ἀνθρώπους ἔθυον τοῖς εἰδώλοις, οὐ μόνον δὲ ἀλλοτρίους, ἀλλὰ καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν. καὶ ὥσπερ ξύλον λοξὸν ἀθρόαν μεταβολὴν ὑπομεῖναι οὐ δύναται, ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ καταμικρὸν μετὰ τέχνης καὶ ἐπι-

τηδειότητος

τηδειότητος ὁ τεχνίτης ἀπαλλάττει μὲν αὐτὸ τῆς προτέρας ἀνισότητος, ὕστερον δὲ πρὸς τοῦτον ποιεῖ αὐτὸ ὀρθόν, ὥστε καὶ κανόνα τοῦτο ποιεῖ, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν θυσιῶν. συνεχώρησε μὲν πρότερον ὁ θεὸς θύειν βόας καὶ πρόβατα καὶ τράγους, ὅπως ἀπαλλάξῃ αὐτοὺς τῆς ἀσεβοῦς καὶ ἀπανθρώπου θυσίας. τί γὰρ τούτου χεῖρόν τε καὶ ἀδικώτατον; ὅμως συνεχώρησε τοῦτο ὁ θεός, διὰ τὸ ἵνα ὡς ἐν ὀλίγῳ παύσῃ καὶ αὐτά, καὶ δώσῃ τοῖς ἀνθρώποις γνῶσιν τοῦ θύειν θυσίαν αἰνέσεως. οὕτω γὰρ διὰ τοῦ δαβὶδ ὁ θεὸς εἴρηκεν, οὐ δέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρρους. μὴ φάγωμαι κρέα ταύρων, ἢ αἷμα τράγων πίωμαι; θῦσον τῷ θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, τουτέστιν ὕμνον ἐκ στόματος μετὰ εἰλικρινοῦς καὶ εὐθείας καρδίας. καὶ ἀπόδος τῷ κυρίῳ τὰς εὐχάς σου, καὶ ἐπικάλεσαί με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου, καὶ ἐξελοῦμαί σε, καὶ δοξάσεις με. καὶ τοῦτο εἴρηκεν ὡς ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ, ἀποστρεφομένου τὰς θυσίας τῶν ζώων. ἀφ' ἑαυτοῦ δὲ λέγει οὕτω πρὸς τὸν θεόν, ὅτι εἰ ἠθέλησας θυσίαν, ἔδωκα ἄν σοι, ὁλοκαυτώματα οὐκ εὐδοκήσεις. θυσία τῷ θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον, καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει. βλέπεις πῶς ἐπὶ παντὸς πράγματος, ἀπὸ τοῦ μεγαλωτέρου ἕως τοῦ μικροτέρου ἐλάλησαν οἱ προφῆται; ἰδοὺ γοῦν καὶ περὶ τῶν θυσιῶν φανερῶς εἶπον, ὅτι οὐκ ἔστι τοῦτο ἀποδοχὴ θεοῦ, ἀλλὰ πρόσκαιρος συγκατάβασις. μετὰ δὲ ταῦτα τῆς τῶν ζώων θυσίας ἀργία. θυσιάζεται δὲ καὶ ὑμνεῖται διὰ στόματος καὶ χειλέων, ἐκ καθαρᾶς καὶ εἰλικρινοῦς καρδίας, ὃ καὶ γέγονεν. οἱ πρώην εἰδωλολάτραι, οἱ πρώην τύραννοι καὶ διῶκται τῶν χριστιανῶν, οἱ ὑβρίζοντες τὸν χριστόν, στραφέντες ἐγένοντο κήρυκες καὶ διδάσκαλοι τῆς οἰκουμένης, καὶ ἀπέθανον ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ χριστοῦ, καὶ κατέστησαν ἑαυτοὺς εἶναι τύπον καὶ κανόνα τῶν εἰς τὸν κύριον πιστευσάντων, ὡς εἴπομεν. περὶ δὲ τῆς περιτομῆς πλατυκώτερον ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴπομεν. ὅμως δὲ καὶ κατὰ τὸ παρὸν οὕτω λέγομεν, ὅτι περιτομὴ καρδίας ἐστὶ περιτομή, οὐχὶ δὲ τῆς σαρκός. τὸ γὰρ περισσὸν τῆς καρδίας χρεωστεῖ πᾶς ἄνθρωπος περιτέμνειν, ἀλλ' οὐ τῆς σαρκός. τὸ γὰρ περισσὸν τῆς καρδίας ἡ ἁμαρτία ἐστίν, ἥν τινα προξένησεν ὁ διάβολος, καὶ διὰ τὰς ἡδονὰς ὁ ἄνθρωπος. ὅπερ δὲ ἐποίησεν ὁ θεὸς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, οὐκ ἔστι περισσόν. τέλειον μέν ἐστι καὶ καλόν, περιττὸν δὲ οὐκ ἔστιν. ἐὰν γοῦν περιτέμῃ ὁ ἄνθρωπος τὰ περιττὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ, τουτέστι τὴν ἁμαρτίαν, ὄντως αὐτὸς ἐστὶν ἀληθῶς περιτετμημένος. εἰ δὲ τῇ ἁμαρτίᾳ εὑρίσκεται περιττεύων, τῇ δὲ σαρκὶ περιτετμημένος, ματαία ἐστὶν ἡ τούτου περιτομή, καὶ ἀνωφελής. ἀλλὰ καὶ μωσῆς οὑτωσί φησι, κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην καὶ περιτεμεῖσθε τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν, καὶ τὸν τράχηλον ὑμῶν οὐ σκληρυνεῖτε ἔτι. ὁ γὰρ κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν, οὗτος θεὸς τῶν θεῶν καὶ κύριος τῶν κυρίων, ὁ θεὸς ὁ μέγας καὶ ἰσχυρός. οἶδας ποίαν κρίνει μωσῆς περιτομήν; πάντως οὐ τῆς σαρκός, ἀλλὰ τῆς καρδίας. ἀλλὰ καὶ ὁ τοῦ χριστοῦ μάρτυς στέφανος μετὰ τῶν ἑβραίων διαλεγόμενος, πρὸς αὐτοὺς οὕτως εἴρηκεν, σκληροτράχηλοι καὶ ἀπερίτμητοι τῇ καρδίᾳ, οἵτινες ἐλάβετε τὸν νόμον, καὶ οὐκ ἐφυλάξατε αὐτόν. τὸ δὲ σάββατον οὐκ ἐτάχθη οὕτως ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε, διὰ τὸ ἵνα ἀργῶσιν οἱ ἄνθρωποι κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν. ἐπεὶ ἡ ἀργία αὐτὴ καθ' αὐτὴν κακία ἐστίν. ἀλλὰ διὸ ἐνηχολοῦντο οἱ ἰουδαῖοι διαπαντὸς ἐπὶ τὰ βιωτικά, τῶν δὲ πνευματικῶν ἠμέλουν. κατὰ τοῦτο ἐτάχθη, ἵνα ἀργῶσι μὲν κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τοῦ σαββάτου ἀπὸ τῶν βιωτικῶν μελημάτων, εἰς δὲ τὴν ἐκκλησίαν ἀπέρχωνται πάσῃ σπουδῇ καὶ ἐπιμελείᾳ. καὶ δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι ὁ ἱερεὺς κατὰ τὸ σάββατον διπλοῦν ἔργον ἐποίει, καὶ διπλᾶς τὰς θυσίας προσέφερεν. οἱ δὲ ἰουδαῖοι καὶ τοῦτο παραβλέποντες ἐπὶ τὰς ἡδονὰς καὶ τρυφὰς μᾶλλον ἐσπούδαζον. διά τοι τοῦτο καὶ ὁ προφήτης καθαπτόμενος αὐτῶν, ἔλεγεν, οὐαὶ οἱ ἐρχόμενοι εἰς ἡμέραν κακήν, οἱ ἐγγίζοντες καὶ ἁπτόμενοι σαββάτων ψευδῶν. καὶ τοῖς μὲν ἰουδαίοις ἐδόθη τὸ σάββατον, ἵνα ἀπεχόμενοι, ὡς εἴρηται, τῶν βιωτικῶν, ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν σπουδάζωσι. τοῖς δὲ χριστιανοῖς οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ προσευχῇ ἐτάχθη ἀπέρχεσθαι. καὶ οὕτως ἐνεργεῖται οἱ μὲν πλέον, οἱ δὲ ἔλαττον καθ' ἡμέραν προσεύχονται. καὶ ὥσπερ ἐπὶ πασῶν τῶν ἐντολῶν ὁ μὲν νόμος ἔλεγεν ὀλίγον καὶ ἀτελές, τὸ δὲ εὐαγγέλιον καθολικῶς καὶ τελείως, οὕτως ἐστὶ καὶ ἐπὶ τοῦ σαββάτου. ὁ μὲν νόμος τὸ σάββατον εἶπεν, ἵνα εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀπέρχωνται, τὸ δὲ εὐαγγέλιον καθ' ἑκάστην, καὶ οὐ μόνον ἅπαξ τῆς ἡμέρας, ἀλλ' ὁ βουλόμενος μυριάκις. εἰ δὲ βούλει, καὶ ἔτι σαφέστερον τὸν λόγον ποιήσομαι. φερόντων

τῶν ἰουδαίων ἐμπροσθεν τοῦ χριστοῦ τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου πλῆθος ἀῤῥώστων, χωλῶν, τυφλῶν, ξηρῶν, παραλύτων, δαιμονιζομένων, καὶ ἑτέρων ἐχόντων ἀῤῥωστίας ποικίλας, τοὺς πάντας ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐθεράπευσε. φθόνου δὲ καὶ θυμοῦ πλησθέντες οἱ ἰουδαῖοι, οὐκ εἶχον τί εἰπεῖν κατὰ τοῦ χριστοῦ ἄλλο, καὶ λέγουσιν αὐτῷ, οὐκ ἔξεστί σοι ποιεῖν ταῦτα ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου. ἀλλὰ καὶ τοὺς μαθητὰς τοῦ χριστοῦ ἰδόντες οἱ φαρισαῖοι καθαίροντας στάχυας καὶ ἐσθίοντας, τὸν αὐτὸν λόγον εἶπον. τί δὲ πρὸς αὐτοὺς ὁ χριστός; οὐκ ἀνέγνωτε τί ἐποίησε δαβίδ, ὅτε ἐπείνασεν αὐτὸς καὶ οἱ μετ᾽ αὐτοῦ, πῶς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ, καὶ τοὺς ἄρτους αὐτοῦ ἔφαγε, καὶ ἔδωκε καὶ τοῖς μετ᾽ αὐτοῦ οὖσι τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου; τὸ γὰρ σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ σάββατον. ἀλλ᾽ ἔστι καὶ ἄλλη τις ἔννοια περὶ τοῦ σαββάτου, ὅτι ἐν ἓξ ἡμέραις ἐποίησεν ὁ θεὸς τὴν κτίσιν, καὶ τῇ ἑβδόμῃ κατέπαυσεν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ. καὶ ὅτι τὸ σάββατον κατέπαυσεν ὁ χριστὸς ἐν τῷ τάφῳ εὑρισκόμενος, τῇ δὲ παρασκευῇ εἰργάζετο, ἔσωσε γὰρ τὸν λῃστήν. καὶ τῇ κυριακῇ αὖθις εἰργάζετο, ἀναστήσας μὲν πρότερον ὡς θεὸς τὸ ἴδιον σῶμα, καὶ ἑτέρων πολλῶν, εἶτα καὶ τοῖς ἀποστόλοις φανεὶς, ἐνεδυνάμωσεν αὐτοὺς, καὶ σὺν αὐτοῖς ἀποστόλους ἑτέρους πολλούς. καὶ ὅτι πληρωθέντων τῶν ἑπτὰ αἰώνων, ἤτοι τῶν ἑπτάκις χιλίων χρόνων ἀπὸ κτίσεως κόσμου, μέλλει γενέσθαι κατάπαυσις τῶν ἀνθρώπων. μέχρι γὰρ τότε ἐστὶ πᾶσα πρᾶξις καλοῦ τε καὶ ἀγαθοῦ. κατὰ δὲ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἀνάστασις νεκρῶν, καὶ κρίσις τῶν πράξεων μέλλει ἔσεσθαι, καὶ ἀνταπόδοσις ἑνὶ ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. καὶ τοῖς μὲν κακῶς βιώσασι κόλασις ἀτελεύτητος ἀπόκειται, τοῖς δὲ καλῶς πολιτευσαμένοις ζωὴ αἰώνιος, καὶ ὁ παράδεισος, καὶ πολλὰ ἀγαθὰ, ἅτινα ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη. ἴδε γοῦν, τίς ἐστιν ὁ σκοπὸς τῆς ἀργίας τοῦ σαββάτου, καὶ πῶς ἐπλανῶντο, καὶ ἔτι πλανῶνται, ὡς καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἄλλοις, οἱ τάλανες καὶ μάταιοι ἰουδαῖοι. περὶ δὲ τῶν βρωμάτων οὕτως ἐστὶν ἡ ἀλήθεια, ὅτι ὅσα ἐποίησεν ὁ θεὸς, τὰ πάντα καλὰ λίαν εἰσί. καὶ ἐπεὶ καλὰ λίαν εἰσὶ, πῶς ἔμελλε κρατήσειν αὐτὰ ὁ νομοθέτης ὡς κακὰ καὶ ἀπόβλητα. καί τοιγε τοῦ θεοῦ εἰπόντος, ὅτι ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν τὰ πάντα ἐσθίειν ὡς λάχανα χόρτου. ἀλλ᾽ ἐν τῇ ἐρήμῳ εὑρισκόμενον τὸ γένος τῶν ἑβραίων, τὸ ἀπειθὲς καὶ ἀχάριστον, εἶχε μὲν τὸ μάννα καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν παρὰ θεοῦ πρὸς αὐτοὺς πεμπόμενον. ἀλλὰ κατὰ τοῦ μωϋσέως, μᾶλλον δὲ κατὰ τοῦ θεοῦ καθ᾽ ἑκάστην ἐγόγγυζον, καὶ ἐνεθυμοῦντο τὰ ἐν τῇ αἰγύπτῳ ὕεια κρέα, ἅπερ ἦσαν ἐσθίοντες, καὶ ἕτερα πολλά. ἐξαιρέτως γὰρ πλέον τῶν ἄλλων ἐπεθύμουν τὰ ὕεια. διὰ γοῦν τὴν τοιαύτην αἰτίαν, ἐκώλυσεν ὁ νομοθέτης μωϋσῆς ὅσα δὴ καὶ ἐκώλυσεν ἐσθίειν αὐτοὺς, διὰ τὸ ἵνα παντελῶς ἐκστῇ αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἐν αἰγύπτῳ ἐπιθυμιῶν. ἀκούομεν δὲ καὶ περὶ αὐτῶν, ὅτι μὲν ἅπας ὁ κόσμος ἐνέπεσεν εἰς τὸ τῆς εἰδωλολατρείας σκότος καὶ βάραθρον, τοῦτο πρόδηλον. ἐξαιρέτως δὲ οἱ αἰγύπτιοι σχεδὸν ἅπαντα τὰ ζῶα προσεκύνουν καὶ ἐλογίζοντο θεούς. καὶ ἅπερ ἐτίμων ὡς θεοὺς οὗτοι, ταῦτα ὁ νομοθέτης μωσῆς προσέταξε θύειν, ἤτοι ἀπὸ τῶν πτηνῶν τρυγόνα καὶ τὴν περιστερὰν, ἀπὸ τῶν τετραπόδων τὸν βοῦν, τὸ πρόβατον, καὶ τὴν αἶγα. τὸν τοίνυν χοῖρον διεκώλυσεν ἐσθίειν, διὸ εἶχον τοῦτον περὶ πολλοῦ οἱ αἰγύπτιοι, ἀλλὰ δὴ καὶ οἱ κακοδαίμονες ἰουδαῖοι. βουλόμενος τοίνυν ὁ μωϋσῆς ἀλλάξαι τὰ ἐν τῇ αἰγύπτῳ ἔθη, ἅπερ ἐνόμιζον οἱ αἰγύπτιοι εἶναι θεοὺς, προσέταξε θύεσθαι, ἵνα γνῶσιν, ὅτι ματαίως σέβονται καὶ τιμῶσιν αὐτά. ἅπερ δὲ εἶχον ἀναγκαῖα καὶ περὶ πολλοῦ τροφῆς χάριν, ταῦτα ἐκώλυσεν ἐσθίεσθαι παρ᾽ αὐτῶν, ἐξαιρέτως δὲ τὸν χοῖρον, διὰ τὸ ἀκόρεστον τῆς ἐπιθυμίας αὐτῶν, καθὼς εἴρηται. ὁ δὲ χριστὸς οὐδὲν τῶν βρωμάτων ἐκώλυσεν, ἀλλ᾽ οὐδὲ οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ διάδοχοι τούτων. εἰ δὲ καί τινα τῶν ζώων εὑρίσκονται, ἅπερ οὐκ ἐσθίουσιν οἱ χριστιανοὶ, οὕτως ἁπλῶς ἀπὸ μακρᾶς συνηθείας καὶ οἰκείας θελήσεως ἐνεργοῦσι τοῦτο, οὐ μὴν δὲ ἀπὸ παραδόσεως τῶν διδασκάλων ἢ τοῦ εὐαγγελίου. ὁ γὰρ παλαιὸς νόμος εἶχε τὰς παρατηρήσεις ταύτας, τὸ δὲ εὐαγγέλιον οὐδαμῶς. ἀλλὰ τὰ πάντα εἰς τὴν ἑνὸς ἑκάστου ἐξουσίαν εὑρίσκονται. ἀπὸ δὲ συνηθείας, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, μακρᾶς, τινῶν ζώων ἀπέχονται, καὶ οὐκ ἐσθίουσιν. ὥσπερ καὶ οἱ παρ᾽ ἡμῖν μοναχοὶ πάντων τῶν κρεῶν ἀπέχονται, ἀλλ᾽ οὐχ ὡς μιαρῶν εὑρισκομένων καὶ ἀποβλήτων, ἀλλ᾽ ὡς βουλόμενοι ζῆν ὑψηλοτέραν ζωὴν καὶ διαγωγὴν,

γὴν, καὶ πολιτεύεσθαι ὑψηλοτέραν πολιτείαν, διὰ τὸ εὐπαθὲς τῆς σαρκὸς ἀπέχοντες τῶν κρεῶν. καὶ ἰδοὺ ἀφ' ὧν περὶ τοῦ παλαιοῦ νόμου ἐγράψαμεν, ἔχεις διακρῖναι, ὅτι οὐκ ἀντίκειται ὁ νόμος τῷ εὐαγγελίῳ, ἀλλ' οὔτε τὸ εὐαγγέλιον τῷ νόμῳ. κατὰ πάντα γάρ εἰσι σύμφωνα. τὸ δὲ ἀσθενὲς τοῦ νόμου ἀνεπλήρωσε τὸ εὐαγγέλιον. εἰ γὰρ ὁ νόμος τέλειος ἦν, οὐκ ἂν ὁ θεὸς διὰ ἱερεμίου τοῦ προφήτου οὑτωσὶ ἔλεγεν, ὅτι ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει κύριος, καὶ συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον ἰούδα διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην, ἣν ἐποίησα τοῖς πατράσιν αὐτῶν ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς αἰγύπτου, ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου· κἀγὼ ἠμέλησα αὐτῶν, λέγει κύριος. ὅτι αὕτη ἡ διαθήκη, ἣν διαθήσομαι τῷ οἴκῳ ἰσραὴλ μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, λέγει κύριος, διδοὺς νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτοὺς, καὶ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς θεὸν, καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μοι εἰς λαόν. καὶ οὐ μὴ διδάξωσιν ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, λέγων, γνῶθι τὸν κύριον, ὅτι πάντες εἰδήσουσί με ἀπὸ μικροῦ αὐτῶν ἕως μεγάλου αὐτῶν, ὅτι ἵλεως ἔσομαι ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν, καὶ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἀνομιῶν αὐτῶν οὐ μὴ μνησθῶ ἔτι. πρόσεχον οὖν ἀκριβῶς τὰ λεγόμενα. λέγει ὁ θεὸς, ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, καὶ συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον ἰούδα διαθήκην καινήν. ἐν τῷ εἰπεῖν, συντελέσω διαθήκην καινὴν, ἔδειξε τὴν πρώτην ἀτελῆ οὖσαν, τὴν δὲ ἐρχομένην τελείαν. ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν καινὴν, ἔδειξε τὴν ἑτέραν παλαιὰν, καὶ χρῆσιν αὐτῆς μὴ ἔχουσαν. καὶ ἔτι καθαρώτερον εἶπεν, ὅτι οὐ κατὰ τὴν διαθήκην, ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν, ὅτι οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου, κἀγὼ ἠμέλησα αὐτῶν, λέγει κύριος. πάντως ἐκ τούτου πρόδηλόν ἐστιν, ὅτι τὴν μὲν παλαιὰν διαθήκην ἤργησε, τὴν δὲ καινὴν ἐχαρίσατο. καὶ ἔτι καθαρώτερον περὶ αὐτῆς εἰρηκὼς, οὕτως ἔφησεν, ἔσομαι αὐτοῖς εἰς θεὸν, καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μοι εἰς λαόν. καὶ ὅτι πάντες εἰδήσουσί με ἀπὸ μικροῦ αὐτῶν ἕως μεγάλου αὐτῶν, ὅτι ἵλεως ἔσομαι ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν, καὶ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἀνομιῶν αὐτῶν οὐ μὴ μνησθῶ ἔτι. οἶδας πῶς μὲν τὸν τῶν ἰουδαίων λαὸν ἀπεσκοράκισε, καὶ μακρὰν που ἀπ' αὐτοῦ ἀπεδίωξε, τὰ δὲ ἔθνη πρὸς ἃ ἐδόθη ἡ καινὴ διαθήκη, τουτέστιν ἡ τοῦ εὐαγγελίου, λαὸν αὐτοῦ ὠνόμασε, καὶ οἶκον ἰσραὴλ καὶ ἰούδα. καὶ αὐτῶν τῶν ἐθνῶν ἔκρινε λέγεσθαι θεός, τῶν ἑβραίων δὲ οὐδαμῶς; οὓς γὰρ ὁ χριστὸς υἱοὺς διαβόλου ἐκάλεσε, πῶς ὁ τούτου πατὴρ καὶ θεὸς λαὸν αὐτοῦ ὀνόμασεν, ἢ θεὸς αὐτῶν εἶναι λέγοιτο. ὡσαύτως δὲ καὶ διὰ ἠσαΐου οὑτωσί φησιν ὁ θεὸς, ἐκ σιὼν ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος κυρίου ἐξ ἱερουσαλήμ. καὶ τίς ἄλλος νόμος ἐξῆλθεν ἐκ σιὼν καὶ ἱερουσαλὴμ, ἢ ἡ τοῦ χριστοῦ διδασκαλία καὶ τὸ εὐαγγέλιον; ὁ γὰρ μωσαϊκὸς νόμος ἐν τῷ σινᾶ ὄρει ἐδόθη τοῖς ἰουδαίοις, τῷ ἀπειθεῖ λαῷ καὶ ἀγνώμονι· ἡ δὲ τοῦ χριστοῦ διδαχὴ καὶ τὸ εὐαγγέλιον ἀπὸ τῶν ἱεροσολύμων. ὅμως πρόσεχον καὶ ἴδε, ὅτι ὥσπερ ἄνθρωπός τις ποιήσας σκηνὴν, οὐ πολυπραγμονεῖ περὶ αὐτῆς, ἐπὶ δὲ τὸν οἶκον σπουδάζει, καὶ κατὰ πάντα ἐπιμελεῖται, ἵνα βάθρον ἰσχυρὸν καταβάλῃ, καὶ χίσμα ἐπιτήδειον ποιήσῃ, καὶ ὄροφον ἁρμόδιον ἐπιθήσῃ, ἀλλὰ καὶ τῆς τοῦ οἴκου καλλονῆς ἐπιμελῶς ἐστὶ φροντίζων. ἐν γὰρ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ἀναπαύεται ὁ οἰκοδεσπότης. οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ νόμου καὶ τοῦ εὐαγγελίου. τὸ μὲν εὐαγγέλιον, καθὸ ἐν αὐτῷ μέλλων ἐπαναπαύεσθαι ὁ θεὸς, ἐποίησε κατὰ πάντα τέλειον καὶ ἅγιον καὶ δίκαιον καὶ μόνιμον. ἐπὶ δὲ τοῦ νόμου οὐχ οὕτως, ἀλλὰ βουλόμενος ὅσον οὔπω ὡς ἀτελῆ ἀργῆσαι αὐτὸν, δέδωκεν αὐτὸν ὡς ἐν παρόδῳ, ἵνα τὰ τοῦ νόμου ὑστερήματα ἀναπληρώσῃ καὶ ἀνασώσῃ τὸ εὐαγγέλιον. ἀλλ' ὥσπερ περὶ τοῦ χριστοῦ προεῖπον οἱ προφῆται, καὶ τὰ μὲν ἐλαλήθησαν διὰ λόγων, τὰ δὲ δι' αἰνιγμάτων, ποτὲ δὲ καὶ διὰ παραδειγμάτων, οὐ μόνον δὲ περὶ τοῦ χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ εὐαγγελίου καὶ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν καὶ ἀποστόλων, οὕτω καὶ περὶ τοῦ νόμου. καὶ πρῶτον μὲν βουληθέντος τοῦ ἰσαὰκ εὐλογῆσαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν πρωτότοκον ἠσαῦ, οὐκ εὐδόκησεν ὁ θεὸς ἐν αὐτῷ, ἀλλ' εὐλόγησε τὸν ἰακὼβ τὸν ὕστερον γεννηθέντα. καὶ ὁ μὲν ἠσαῦ ἦν τύπος τοῦ νόμου καὶ τοῦ λαοῦ τῶν ἰουδαίων, ὁ δὲ ἰακὼβ τύπος τοῦ εὐαγγελίου καὶ τοῦ λαοῦ τῶν ἐθνῶν. ὁ δὲ ἰούδας ὁ υἱὸς τοῦ ἰακὼβ ἐγέννησε τὸν φαρὲς καὶ τὸν ζαρά. ἐλθόντος δὲ τοῦ ζαρὰ γεννηθῆναι, ἡ μὲν χεὶρ αὐτοῦ ἐξῆλθε, τὸ δὲ σῶμα οὐχί. δησάσης δὲ τῆς μαίας τὴν χεῖρα μετὰ βάμματος, εἰσῆλθεν αὖθις ἡ χεὶρ τοῦ παιδίου, καὶ ἐγεννήθη ὁ ὄπισθεν ἀδελφὸς αὐτοῦ, ἤγουν ὁ φαρές. μετὰ

δὲ

δὲ τὸ γεννηθῆναι τὸν φαρὲς, ἐγεννήθη καὶ ὁ ζαρά. ἰδοῦσα ἡ μαῖα, εἶπε, τί ὅτι διελύθη διὰ σὲ φραγμός; φραγμὸς γοῦν παρὰ πάντων τῶν προφητῶν ὁ μωσαϊκὸς νόμος λέγεται. τίς γοῦν ἡρμήνευσε τῇ μαίᾳ, ὅτι δύο παιδία εἰσὶ, καὶ διὰ ποῖον σκοπὸν ἔδησε τὸ βάμμα ἐν τῇ χειρὶ τοῦ παιδίου. εἶτα τί βουλομένη εἶπεν, ὅτι ἵνα τί ἐλύθη διὰ σὲ φραγμός; τουτέστιν, ὅτι πῶς ἐγένου σὺ τύπος τοῦ νόμου. καὶ ὥσπερ σὺ πρὸς ὀλίγον ἐφάνης, εἶτα ἐκρύβης, καὶ ὁ ὄπισθεν εὑρισκόμενος ἀδελφὸς, ἔμπροσθέν σου ἐγένετο, οὕτω καὶ ὁ φραγμὸς, ἤγουν ὁ νόμος ὁ ἔμπροσθεν φανησόμενος, μετ' ὀλίγον ὄπισθεν εὑρίσκεται, ὁ δὲ τοῦ εὐαγγελίου νόμος, ὁ ὄπισθεν ἐρχόμενος, ἔμπροσθεν αὐτοῦ γενήσεται. πόθεν γοῦν διδαχθεῖσα ἡ μαῖα, ταῦτα ἐλάλησε; πάντως ἐκ θείας δυνάμεως ταῦτα προεφήτευσε. καὶ ἡ διὰ τῶν προφητῶν λαλήσασα τοῦ θεοῦ δύναμις, ἐκείνη ἐλάλησε καὶ διὰ στόματος τῆς γυναικὸς ἐκείνης. ἔτι δὲ τρανώτερον καὶ καθαρώτερον διὰ τοῦ ἱερεμίου εἶπεν ὁ θεὸς, ὅτι ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει κύριος, καὶ συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον ἰούδα διαθήκην καινὴν, ὡς εἴρηται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. βλέπεις πῶς καὶ διὰ τύπων καὶ διὰ προφητειῶν φανερῶς καὶ καθαρῶς ἔδειξεν ὁ θεὸς τὸν νόμον, ἀργὸν μὲν εἶναι ὡς ἀτελῆ, τὸ δὲ εὐαγγέλιον ἐνεργὸν διὰ τὸ εἶναι αὐτὸ τέλειον; ὅμως οἱ τάλανες καὶ ἐσκοτισμένοι ἰουδαῖοι, οὐδὲ τὸν ἀτελῆ καὶ ἀδύνατον νόμον φυλάττουσιν, ἀλλὰ προηγουμένως καθ' ἡμέραν εὑρίσκονται παρανομοῦντες. οὐ κατηγορῶ αὐτῶν περὶ ἁμαρτιῶν. τίς γάρ ἐστιν ὁ δυνάμενος μὴ ἁμαρτεῖν; ἀλλὰ περὶ τοῦ νόμου λέγω, ὅτι παρανομοῦντές εἰσιν. ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἐκεῖνοι, εἴπερ καὶ βούλονται ποιεῖν τὰ τοῦ νόμου, οὐ δύνανται. καὶ σκόπει ὅπως ὁ θεὸς ἔταξε καὶ ἀφώρισε τὰ ἱεροσόλυμα εἶναι μητρόπολιν πασῶν τῶν πόλεων, ὧν εἶχε τὸ γένος τῶν ἑβραίων. καὶ ἐκεῖσε ἐντὸς ἔκτισεν ὁ σολομὼν τὸν ναὸν, καὶ ἔταξεν ὁ θεὸς, ἵνα ἐντὸς τοῦ ναοῦ γίνωνται αἱ θυσίαι. καὶ ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν προσφοραί. ἐκτὸς δὲ τῶν ἱεροσολύμων καὶ τοῦ ναοῦ ἐκείνου, οὐδὲν γίνεται θυσία. ἐπεὶ γοῦν καὶ ἡ πόλις τῶν ἱεροσολύμων κατελύθη, καὶ ὁ ναὸς ἠφανίσθη, καὶ οὔτε ἱερωσύνην ἔχουσιν εἰς ἁγιασμὸν αὐτῶν, οὔτε τόπον τοῦ θυσιάσαι τῷ θεῷ, τί ἐναπελείφθη αὐτοῖς; πάντως οὐδέν. διὰ ταῦτα γοῦν καὶ δι' ἄλλα πολλὰ, ἅτινα οὐκ ἔστι τις χρεία γράφειν ἀρτίως περὶ αὐτῶν, οὔτε χριστιανοὶ εὑρίσκονται, διὸ οὐ στέργουσι τὸ εὐαγγέλιον. οὔτε αἱρετικοὶ, διὸ οὐδὲν ἀκολουθοῦσι τινὶ τῶν διδαξάντων τὰς αἱρέσεις. οὔτε μουσουλμάνοι, διὸ οὐδὲν ἀκολουθοῦσι τῷ μωάμεθ. ἀλλ' οὔτε ἰουδαῖοι, διὸ οὐδὲν πληροῦσι τὰ τοῦ νόμου, ἀλλ' εὑρίσκονται οὕτω, μὴ γινώσκοντες οἱ τάλανες τί σέβονται, ἢ τί πιστεύουσιν, ἀλλὰ ζῶσιν ἐν ἀπωλείᾳ. ὁρᾷς πῶς οἱ πλανηθέντες τῆς ἀληθοῦς καὶ εὐθείας ὁδοῦ, λογίζονται ἑαυτοὺς ὀρθῶς περιπατοῦντας, ἐκεῖνοι δὲ εὑρίσκονται ἐν βαράθρῳ καὶ ἀπωλείᾳ; καὶ ταῦτα μὲν οὕτως. ἐπεὶ δὲ περὶ πάντων ὧν πρότερον ἐγγράφως πρὸς ἡμᾶς ἔπεμψας, καὶ ὧν ἀγράφως οἱ ἐλθόντες ἐλάλησαν, ποιήσαντες τὸ σὸν θέλημα, πλατυκώτερον ἀπελογησάμεθα, μέμνησο τοῦ σοῦ λόγου. εἰς γὰρ τὸ τέλος τῆς σῆς γραφῆς, οὕτως εἴρηκας, ὅτι τὸν φρόνιμον εἷς λόγος ἀρκεῖ τὸν, καὶ οὕτως ἐστὶν ἡ ἀλήθεια. εἴπερ γοῦν εἷς λόγος ἀρκεῖ τὸν φρόνιμον, ὡς καὶ σὺ αὐτὸς μαρτυρεῖς, καὶ ἡ ἀλήθεια διδάσκει, ἐάνπερ ὁ φρόνιμος ἀκούσῃ λόγους πολλοὺς καὶ καλοὺς καὶ ἀληθεῖς, καὶ οὐ παραδέξηται αὐτοὺς, οὐδὲ ὠφέλειαν ἐξ ἐκείνων καρπώσηται, οὐκ ἔστιν ἄξιος κατηγορίας καὶ μέμψεως; ἐπεὶ γοῦν ἀπεστάλησάν σοι τὰ παρόντα γράμματα, καὶ ἡ πρός σέ μου περὶ τούτων ἀπολογία, παρακαλῶ σε σκέψαι αὐτὰ ἀκριβῶς, καὶ ἐξέτασον κατὰ λέξιν, καὶ μέλλεις εὑρεῖν τὸν ἐντὸς αὐτῶν παρακείμενον θησαυρόν. οὐ γὰρ ἀπὸ καρδίας ἡμετέρας ἐγγράφησαν, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν μωσαϊκῶν βιβλίων, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ ψαλτηρίου τοῦ δαβὶδ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν προφητῶν καὶ τοῦ εὐαγγελίου, ἅτινα ὁ μωάμεθ καὶ πάντες οἱ μουσουλμάνοι ἅγια καὶ δίκαια εἶναι ὁμολογοῦσι, καὶ λέγουσι, καὶ αὐτά εἰσι τὰ δεικνύοντα διαῤῥήδην τὸν χριστὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ εἶναι, τὸν αὐτὸν δὲ θεὸν καὶ ἄνθρωπον. αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ παρὰ πάντων τῶν προφητῶν κηρυχθεὶς θεὸς, αὐτός ἐστιν ὃν ὁ ἀβραὰμ προσεκύνησεν ὡς θεὸν, καὶ ὃν ἐκάλεσε κριτὴν πάσης γῆς. αὐτός ἐστιν ὃν ἀνύμνησαν οἱ ἄγγελοι, καὶ ὃν ἐβάσταζον αἱ ἄνω δυνάμεις ἐπὶ τῶν κεφαλῶν αὐτῶν. καὶ ὃν εἶδεν ὁ δανιὴλ ἐπὶ τῶν νεφελῶν ἐρχόμενον κρῖναι τὴν οἰκουμένην. αὐτός ἐστιν, ᾧ δου-

λεύει

κούει ἡ κτίσις, ὑπακούουσι τῷ αὐτοῦ προστάγματι, ἤγουν οἱ ἄνεμοι, ἡ θάλασσα, καὶ τὰ ἕτερα. αὐτός ἐστιν ὃν ἰδὼν ὁ ᾅδης, ἀπώλεσε τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν. ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ σὺν τρόμῳ ἐπλήρου τὸ αὐτοῦ πρόσταγμα, ἀπολύσας τὸν λάζαρον καὶ τοὺς ἑτέρους. αὐτὰ μαρτυροῦσι τὰ ἄπειρα θαύματα, ἅπερ ἐποίησε. καὶ τί ἔτι λέγω; αὐτὸς ἐστιν ὁ παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς μαρτυρηθεὶς πολλάκις. περὶ αὐτοῦ ὁ δαβὶδ οὑτωσὶ εἴρηκεν, πάντα τὰ ἔθνη κροτήσατε χεῖρας, ἀλαλάξατε τῷ θεῷ ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως, ὅτι βασιλεὺς πάσης τῆς γῆς ὁ θεός. ψάλλετε συνετῶς, ἐβασίλευσεν ὁ θεὸς ἐπὶ τὰ ἔθνη, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν πλατυκώτερον εἴρηται. οὐδὲ γὰρ εἶπε περὶ τοῦ θεοῦ καὶ πατρός, οὐδὲ περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, ὡς πρώην μὲν οὐκ ὄντος βασιλέως πάσης τῆς γῆς, ὕστερον δὲ βασιλεύσαντος ἐπὶ τὰ ἔθνη, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. ἀλλὰ διὰ τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἀνέλαβεν ὁ υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ, εἴρηκεν ὁ προφήτης, ὃς οὔτε ἐβασίλευσεν, οὔτε παρὰ τῶν ἐθνῶν καὶ τῆς γῆς προσεκυνεῖτο. διότι οὐδὲ ἐγεννήθη. μετὰ δὲ τὸ γεννηθῆναι αὐτόν, ἐδόθη ἡ δόξα καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ ἐξουσία, ὡς ὁ δανιὴλ εἴρηκε, καὶ ἡ βασιλεία. ἀλλὰ δὴ καὶ οὗτος ὁ δαβὶδ κατὰ τὸ παρόν, οὐ μὴν δέ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ χριστὸς μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐπισφραγίζων τὰς τοιαύτας προφητείας, πρὸς τοὺς ἀποστόλους οὑτωσὶν ἔφη, ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθείς, σωθήσεται. ὁ δὲ ἀπιστήσας, κατακριθήσεται. βλέπεις πῶς καθαρῶς καὶ ἀριδήλως ἀναφαίνεται, ὅτι περὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὃν ἀνέλαβεν ὁ υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου, λέγουσιν αὐτὰ οἱ προφῆται, ἀλλὰ δὴ καὶ αὐτὸς ὁ χριστός, καὶ περὶ αὐτοῦ εἰσι πᾶσαι αἱ μαρτυρίαι διὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀσθένειαν; αὐτὸς δὲ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ καθὸ θεός, μαρτυρίας οὐ δεῖται. ποίας γὰρ μαρτυρίας δεῖται θεός; οὐ μὴν ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τῆς τοῦ χριστοῦ ἐνανθρωπήσεως καὶ τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ πάθους, τῆς τε ἀναστάσεως καὶ τῆς αὐτοῦ ἀναλήψεως. ἀλλὰ δὴ τοῦ νόμου καὶ τῶν ἑτέρων ἐλαλήθησαν προφητεῖαι, ἐφάνησαν ὁράσεις, ἐγένοντο τύποι. οὕτω καὶ περὶ τοῦ βαπτίσματος ἐγένοντο προφητεῖαι, ἐγένοντο τύποι, ἅπερ καὶ διὰ τὸ πολὺ τῆς γραφῆς παρῃτησάμεθα, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ἑτέρων. ἐξ ἐκείνων δὲ μερικῶς εἴπωμεν. ὁ μωϋσῆς ἐκεῖνος ὁ μέγας, εἴπερ οὐκ εἶχε διαβιβάσειν διὰ μέσης τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης τὸ γένος τῶν ἑβραίων, ἀπώλοντο ἂν ὑπὸ τοῦ φαραώ. ὁ τοῦ ναυῆ υἱὸς ἰησοῦς εἰ οὐκ ἔσχιζε τὸν ἰορδάνην ἔνθεν καὶ ἔνθεν, οὐκ εἰσήρχοντο οἱ ἑβραῖοι εἰς τὴν τῆς ἐπαγγελίας γῆν. μᾶλλον δὲ τῆς κιβωτοῦ ἐλθούσης πλησίον τοῦ ἰορδάνου ποταμοῦ, διῃρέθη τὰ ὕδατα, καὶ διῆλθεν ἐπὶ τοῦ ξηροῦ ἅπας ὁ λαὸς τῶν ἑβραίων. καὶ ἡ κιβωτός, ἥτις ἦν τύπος τῆς ἁγίας μαρίας τῆς παρθένου, τῆς γεννησάσης τὸν υἱὸν καὶ λόγον τοῦ θεοῦ κατὰ σάρκα. ἀλλὰ καὶ ὁ προφήτης ἠλίας ἔπηξε θυσιαστήριον, καὶ θεὶς τά τε ξύλα καὶ τὸ ὁλοκαύτωμα ἐπάνω αὐτῶν, οὐ προσέφερεν ὅλως πῦρ ἐπ' αὐτοῖς, ἀλλ' ἐμπλήσας τὸ θυσιαστήριον ὕδατος, προσηύξατο, καὶ κατελθὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πῦρ, κατέκαυσε τὴν θυσίαν. ὁρᾷς πῶς τὰ πάντα ἅπερ πρεσβεύουσιν οἱ χριστιανοί, ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς κέκτηνται τὰς μαρτυρίας; ταῦτα πάντα καὶ ἕτερα τύποι ἦσαν τοῦ βαπτίσματος. ἄνευ γὰρ τούτου δὴ τοῦ βαπτίσματος σωθῆναι ἄνθρωπον, οὐκ ἔστι δυνατόν. διά τοι τοῦτο καὶ ὁ χριστὸς εἴρηκεν, ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθείς, σωθήσεται. ὁ δὲ ἀπιστήσας, κατακριθήσεται. τούτων δὲ πάντων οὕτως ἐχόντων, οὐκ ἔστι γελοῖον πρᾶγμα, ἵνα τὰς μὲν βίβλους τιμᾶτε, τὸν παρ' αὐτῶν δὲ τιμώμενον θεὸν ἀτιμάζετε, ἄνθρωπον λέγοντες εἶναι, καὶ οὐ θεόν; ἐπεὶ γοῦν κἂν καὶ πεπλατισμένως οὐκ ἐγράψαμεν διὰ τὸ πολὺ μῆκος τῆς γραφῆς, καὶ διὰ τὸ δυσδιάκριτον τῆς σῆς ἀσθενείας, ἀλλ' οὖν πάλιν τοσοῦτον ἐγράψαμεν, ὅτι καὶ τὸν πάντη ἀγνώμονα, ἀρκεῖ ἵνα διδάξῃ τὸ ὀρθὸν καὶ τὴν ἀλήθειαν. καὶ ἰδοὺ ἕως τῆς σήμερον, αὐτὸ τοῦτο παρηκολούθησεν εἰς σέ, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἰουδαίων. ἐπ' ἐκείνοις γὰρ εἶπεν ὁ θεός, δώσω αὐτοῖς λιμόν, καὶ οὐ λιμὸν ἄρτου καὶ ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον κυρίου. καὶ οὕτως ἐγένετο. ἀπὸ γὰρ τοῦ καιροῦ ἐκείνου, καθ' ὃν ἀπέθανεν ὁ χριστός, καὶ ἔλαβον τὴν ἀσυμπάθητον καὶ ἀτελεύτητον ὀργήν, ἐκ τότε ἅπας ἁγιασμός, πᾶσα διδασκαλία ἔλειψεν ἐξ αὐτῶν. αὐτὸ γοῦν τοῦτο παρηκολούθησε καὶ εἰς σέ. ἕως γὰρ τῆς σήμερον λόγον θεοῦ οὐκ ἤκουσας,

ὅτι

ὅτε ἐδιδάχθης, ἀλλ' ἐν ματαιότητι καὶ ἐν σκότει ἦσθα πορευόμενος. τανῦν δὲ ἀπεστάλησάν σοι λόγοι θεοῦ, καὶ διδασκαλίαι τῶν ἁγίων καὶ προφητῶν. καὶ σκέψαι αὐτὰ νουνεχῶς, καὶ μετὰ μεμεριμνημένου σκοποῦ, καὶ ἀκριβοῦς ἐξετάσεως. καὶ σπούδασον ἵνα μηκέτι ἐν τῇ σκοτίᾳ περιπατῶν εὑρίσκῃ, μὴ δὲ πληρωθῇ τὸ τοῦ δαβὶδ ἐπὶ σοὶ λόγιον, τὸ λέγον, υἱοὶ ἀνθρώπων ἕως πότε βαρυκάρδιοι; ἵνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα, καὶ ζητεῖτε ψεῦδος; καὶ γνῶτε ὅτι ἐθαυμάστωσε κύριος τὸν ὅσιον αὐτοῦ, τουτέστι τὸν χριστόν. ἀλλὰ δὴ καὶ τὸ τοῦ μεγάλου καὶ θαυμαστοῦ σολομῶντος, τὸ λέγον, ὅτι εἰς κακοτελῆ ψυχὴν σοφία θεοῦ οὐκ εἰσελεύσεται, οὐδὲ ἐν σώματι ὑποκειμένῳ ταῖς ἁμαρτίαις. μὴ δὲ ὁμοιωθῇς γῇ ἐρήμῳ, ἥτις ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατέλλει, ἀλλὰ γενοῦ ὅμοιος γῇ καρποφόρῳ, ἥτις δεξαμένη τὸν σπόρον, ἐν τριάκοντα καὶ ἑξήκοντα καὶ ἐν ἑκατὸν φέρει τὸν ἑαυτῆς καρπόν. οὕτω καὶ σὺ δεξάμενος τὸν τοῦ κυρίου λόγον, εἰς ἑκατὸν καρποφόρησον. καὶ παρακαλῶ τὸν θεὸν τὸν ποιητὴν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, αὐτὸς ἀνοῖξαι τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ πλατῦναι τὴν καρδίαν σου, ὥστε ποιεῖν ἔργα τῆς σαυτοῦ σωτηρίας, ὅπως κληρονομήσῃς τόν τε παράδεισον, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ἀποκείμενα ἀγαθά, ἀμήν.

ΤΑ ΕΝ ΤΩ ΚΟΡΡΑΝ ΤΟΥΤΕΣΤΙ

ΤΟΥ ΕΚΤΕΘΕΝΤΟΣ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΜΩΑ- μεθ νόμου κεφάλαια, εἰσὶ ταῦτα.

α ΟΤΙ ὁ μωαμεθ τῇ ὥρᾳ τῆς ἐπιληψίας, ἐν ᾗ ἐκυλίετο ἀφρίζων, τὸν ἄρχοντα γαβριὴλ ἔλεγεν ὁρᾶν ἐρχόμενον πρὸς αὐτόν.

β Ὅτι συνεγράψατο βιβλίον, ἀῤῥαβιστὶ κοῤῥὰν ὀνομαζόμενον, ἑλληνιστὶ δὲ νόμον θεοῦ σωτήριον.

γ Ὅτι προφήτην θεοῦ καὶ ἀπόστολον ἑαυτὸν ἐκάλεσεν.

δ Ὅτι τὰ μωσαϊκά, τό, τε ψαλτήριον, καὶ τὰ προφητικὰ δίκαια καὶ ἅγια καὶ ἀληθῆ ὠνόμασε, κατ' ἐξαίρετον δὲ τῶν ἄλλων τὸ εὐαγγέλιον ἅγιον καὶ δίκαιον καὶ εὐθὲς καὶ ἀληθινὸν καὶ τέλειον ἀπεφήνατο, ὥστε καὶ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τοῦ ἰωνᾶ, θεοῦ ὑπομνήσεις ταῦτα ὠνόμασεν.

ε Ὅτι μὴ μόνον παρὰ τοῦ μωαμεθ ἐξετέθη ὁ νόμος, ἀλλὰ καὶ παρ' ἑτέρων.

ς Ὅτι παρὰ τοῦ μωαμεθ ἐκτεθεὶς νόμος, στόμα πρὸς οὓς ἐξετέθη παρὰ τοῦ δαίμονος.

ζ Ὅτι εἷς χαλιφὰς τὸ ἀξίωμα, τουτέστιν ἄκρος διδάσκαλος, ἐγένετο χριστιανός.

η Ὅτι ὁ μωαμεθ ἐντυχὼν αἱρετικοῖς νεστοριανοῖς καὶ ἀρειανοῖς, ἀλλὰ δὴ καὶ ἰουδαίοις τισί, τὴν τούτων κακίαν ἐσώρευσε.

θ Ὅτι μεγαλοῤῥημονῶν περὶ αὐτοῦ, ἔλεγεν, ὡς εἰ πάντες ἄνθρωποι συναχθεῖεν, καὶ πάντα τὰ πνεύματα, καὶ πάντες ἄγγελοι, οὐκ ἂν δύναιντο ποιῆσαι τοιοῦτον κοῤῥάν, ὁποῖον ἐγώ.

ι Ὅτι ἐν τῷ ἀνωτέρῳ μέρει τοῖς δεξιοῖς μέρεσι τοῦ δεσποτικοῦ θρόνου ἐστὶ γεγραμμένον τὸ τοῦ μωαμεθ ὄνομα.

ια Ὅτι οὐκ ἦλθε διὰ θαυμάτων, ἀλλὰ διὰ ξίφους δοῦναι τὸν νόμον. καὶ τοῖς μὴ πειθομένοις αὐτῷ, θάνατος ἔσται ἡ τιμωρία, ἢ φόρους διδόναι.

ιβ Ὅτι ἐντέλλεται, ἵνα οὐδεὶς τῆς ἐκείνου φρατρίας μετά τινος τῶν χριστιανῶν διαλέγηται.

ιγ Ὅτι ὁ νῶε καὶ ἀβραάμ, ἀλλὰ δὴ καὶ οἱ ἀπόστολοι τοῦ αὐτοῦ δόγματος ἦσαν, οὗπερ οὗτος ἐξέθετο ὕστερον.

ΤΑ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΛΟΓΟΥ ΚΕΦΑ- λαια, εἰσὶ ταῦτα.

α ΟΤΙ τὰ ἐν ταῖς μωσαϊκαῖς παραδόσεσι, τοῖς προφήταις τε, τῷ ψαλτηρίῳ, καὶ τῷ εὐαγγελίῳ γεγραμμένα, ἅγια, καὶ δίκαια, καὶ ἀπὸ θεοῦ δεδομένα καλεῖ, καὶ στέρ-

γει καὶ φυλάσσει αὐτά. καὶ οὐδὲν ὅλως εἰσὶν οἱ τούτου ἀκόλουθοι, εἰ μὴ ταῦτα πληρώσαιεν.
Ὅτι εἰς ἑβδομήκοντα πρὸς ταῖς τρισὶ μοίρας μέλλουσι χωρισθῆναι οἱ τῷ νόμῳ αὐτοῦ ἀκολουθή- β
σαντες. καὶ ἡ μὲν μία καὶ μόνη ἐκ τούτων σωθήσεται, αἱ δ' ἄλλαι τῷ πυρὶ παραδοθήσονται.
Ὅτι εἰ μὴ παρὰ θεοῦ ἦν τὸ κουρράν, πολλαὶ ἐναντιότητες εὑρίσκοντο ἂν ἐν αὐτῷ. γ
Ὅτι μετὰ τὸ γαβριὴλ ἀνελθεῖν εἰς τὸν θεόν, καὶ ἐντυχεῖν ἀγγέλῳ, μυριάκις μείζονι τοῦ κόσμου δ
παντός, θρηνοῦντι τὰς αὐτοῦ ἁμαρτίας, καὶ τυχεῖν παρὰ θεοῦ συγγνώμης δι' αὐτοῦ.
Ὅτι τέλος καὶ σφραγὶς τῶν προφητῶν ἐστὶν οὗτος. ε
Ὅτι ἁρπαγὰς καὶ φόνους κωλύει καὶ ἐπιορκίας, καὶ πάλιν ταῦτα ἐνδίδωσιν. ς
Ὅτι ὁ θεὸς ἐνέδωκε τούτῳ ἐπιορκῆσαι. ζ
Ὅτι διαλεγόμενος αὐτῷ ὁ θεός, εἶπεν, ὡς παιδιᾶς χάριν ἐποίησε τὸν κόσμον. η
Ὅτι ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ λεγομένῳ μπακαρᾶ, ὅπερ ἑρμηνεύεται δάμαλις, ὡς οἱ ἰουδαῖοι καὶ θ
οἱ χριστιανοὶ σωθῆναι μέλλουσιν. ἐν δὲ τῷ κεφαλαίῳ τῷ ἀμράμ αὖθις φησίν, ὅτι οὐδεὶς
δύναται σωθῆναι ἄνευ τοῦ ἐν τῷ νόμῳ τῶν ἰσμαηλιτῶν.
Ὅτι πρὸ αὐτοῦ οὐ δύναταί τις εἰσελθεῖν εἰς τὸν παράδεισον. καὶ αὖθις φησίν, ὅτι ἔδειξεν αὐτῷ ὁ ι
θεὸς γυναῖκάς τε καὶ ἄνδρας πολλοὺς εἰσελθόντας πρὸ αὐτοῦ εἰς τὸν παράδεισον.
Ὅτι ὁ θεὸς μετὰ τὴν ἀνάστασιν οἴκους περικαλλεῖς, καὶ λουτρά, καὶ παραδείσους, καὶ γυναῖκας ὅτι ια
πολλὰς ὑπισχνεῖται δοῦναι τοῖς τοῦ μωάμεθ νόμοις ἀκολουθοῦσι.
Ὅτι ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ σάδ, ὡς οἱ μὲν ἄγγελοι ἐκ πυρὸς ἐδημιουργήθησαν, οἱ δὲ ἄνθρω ιβ
ποι ἐκ χοός.
Ὅτι ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ νεμελέ, ὅπερ ἑρμηνεύεται μυῖα, φησὶ περὶ τοῦ σολομῶντος καὶ τῶν μυι- ιγ
ῶν, ψεῦδός τι ἀήθες, ὅπερ καὶ φησίν.
Ὅτι ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ ῥουβεσὰ φησὶ περὶ τοῦ σολομῶντος καὶ τοῦ σκώληκος, ὁμοίως τῷ ιδ
ἀνωτέρῳ ψεύδει.
Ὅτι ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς διηγήσεως ἀποδίδωσι τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ὁ οἶνος κεκώλυται αὐτοῖς. ιε
Ὅτι ὁ κλιστὸς οὐρανὸς οὗτος γέγονεν ἐκ καπνοῦ, ἡ δὲ θάλασσα ἐξ ὄρους τινὸς κάφ ὀνομαζομένου. ις
Ὅτι τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην ἴσα φωτὸς καὶ δυνάμεως φησὶ γενέσθαι. ιζ
Ὅτι προσκληθέντος τούτου παρὰ τοῦ γαβριὴλ ἀνελθεῖν εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ τοῦ θεοῦ θέντος τὴν χεῖρα ιη
αὐτοῦ ἐπ' αὐτῷ, τοσαύτης ψύξεως αἴσθησιν λαβεῖν αὐτόν, ὡς διελθεῖν ταύτην μέχρι
καὶ τοῦ νωτιαίου μυελοῦ.
Ὅτι ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ σάδ φησίν, ὡς ἄγγελοι ὄντες οἱ δαίμονες, καὶ προσταχθέντες παρὰ ιθ
τοῦ θεοῦ προσκυνῆσαι τὸν ἀδάμ, οὐκ ἠθέλησαν ποιῆσαι τοῦτο, καθὼς καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι
προσεκύνησαν αὐτόν, καὶ διὰ τοῦτο ἐγένοντο δαίμονες.
Ὅτι ἀποδίδωσι τὴν αἰτίαν, δι' ἣν κεκώλυται αὐτοῖς ἐσθίειν τὰ ὕεια κρέα. κ
Ὅτι πρὸς τῷ τέλει τοῦ κόσμου ἀποκτενεῖ ὁ θεὸς πᾶσαν φύσιν ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων. κα
Ὅτι συνεγράψατο βιβλίον δυοκαίδεκα χιλιάδας λόγους ἔχον θαυμαστούς, καὶ ἀπὸ τούτων κβ
οἱ μὲν τρισχίλιοι εἰσὶν ἀληθεῖς, οἱ δὲ ἕτεροι ψευδεῖς.
Ὅτι ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ κεραμὰρ φησίν, ὡς ἔσχισε τὴν σελήνην εἰς δύο τμήματα, καὶ τὸ μὲν κγ
ἥμισυ ἀπὸ τούτων εἰσῆλθεν εἰς τὸν χιτῶνα αὐτοῦ, τὸ δὲ ἕτερον ἥμισυ ἔπεσεν εἰς τὴν γῆν,
καὶ αὖθις ἀποκατέστησεν αὐτὴν σῶαν.
Ὅτι ὁ θεὸς καὶ οἱ ἄγγελοι εὔχονται ὑπὲρ τοῦ μωάμεθ. κδ
Ὅτι ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ ἐλμαΐδᾶ, ὅπερ ἑρμηνεύεται τράπεζα, μὴ εἶναι τοὺς ἑβραίους, καὶ τοὺς χρι- κε
στιανοὺς υἱοὺς θεοῦ, ἢ φίλους, ἀλλὰ τὸ παιδεύεσθαι αὐτούς.

ΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΛΟΓΟΥ.

ὍΤΙ οὐκ ἔστι δυνατὸν τὸν θεὸν υἱὸν ἄνευ γυναικὸς ἔχειν. α
Ὅτι εἰ υἱὸν εἶχεν ὁ θεός, σχίσματα ἂν ἐγένοντο μέσον αὐτῶν. β
Ὅτι ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ ἐλνεσά, ὅπερ ἑρμηνεύεται γυναῖκες, λόγον θεοῦ καὶ ψυχὴν θεοῦ, καὶ γ
πνοὴν θεοῦ λέγει εἶναι τὸν χριστόν.

δ Ὅτι ἐκ παρθένου ὁμολογεῖ γεγεννῆσθαι τὸν χριστὸν ἄνευ ἀνδρός.

ε Ὅτι ἀρνεῖται τό, τὸν χριστὸν εἶναι θεὸν καὶ θεοῦ υἱόν, ἀλλὰ καὶ τὴν τούτου σάρκωσιν. ψιλὸν δὲ μόνον ἄνθρωπον λέγει ὥσπερ κατὰ νεστόριον, ἅγιον δέ, καὶ ὑπὲρ πάντας ἀνθρώπους.

ϛ Ὅτι μὴ ἐσταυρῶσθαι τὸν χριστόν, ἀλλ' ἕτερον ἀντ' ἐκείνου.

ζ Ὅτι ὁ θεὸς τὸν χριστὸν προσεκαλέσατο πρὸς ἑαυτὸν εἰς τοὺς οὐρανούς. περὶ δὲ τὸ τέλος τοῦ κόσμου μέλλει ἐλεύσεσθαι καὶ θανατώσειν τὸν ἀντίχριστον, μετὰ δὲ ταῦτα καὶ αὐτὸν τὸν χριστὸν ἀποθανεῖν.

η Ὅτι θεοποιοῦσιν οἱ χριστιανοὶ τὴν θεοτόκον. καὶ ὅτι οὖσαν ἀδελφὴν τοῦ μωσέως καὶ ἀαρών.

ΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΥ ΛΟΓΟΥ.

α ὉΤΙ ἀναληφθεὶς εἰς τοὺς οὐρανοὺς ὁ μωάμεθ, ἔστη ἔμπροσθεν τοῦ θεοῦ, καὶ ἀκήκοεν ὅσα καὶ ἀκήκοε, καὶ αὖθις κατῆλθεν ἐν τῇ γῇ.

β Ὅτι οἱ δαίμονες σωθήσεσθαι μέλλουσιν.

γ Ὅτι τοῦ κοράνου τὴν ἐξήγησιν οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων γινώσκει, οὐδ' αὐτὸς ὁ μωάμεθ, ἀλλ' ἢ μόνος ὁ θεός.

ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΜΩΑΜΕΘ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

ΠΑΝΤΟΣ ἀντιλέγοντος σκοπὸς εἷς ἐστιν, ἵνα τὸ μὲν οἰκεῖον κατασκευάσῃ, τὸ δὲ ἀντίπαλον ἀνατρέψῃ. ἐπεὶ γοῦν περὶ τῆς εἰς χριστὸν πίστεως ἱκανῶς διειλέχθημεν, καὶ λίαν ὀρθῶς, ὥς ἔμοιγε καὶ τῇ ἀληθείᾳ δοκεῖ, φέρε δὴ τῷ ἁγίῳ πνεύματι θαρρήσαντες, τὰ παρ' ἐκείνοις μὲν ἀγαζόμενα, παρ' ἡμῖν δὲ προσκρουόμενα, σκεψώμεθα τίνες οἱ λόγοι, οὓς κατὰ τοῦ θεοῦ καὶ τῆς ἀληθείας ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας ἐξηρεύξατο μωάμεθ. οὐκ ἐπελαθόμεθα δὲ τοῦ λόγου ἡμῶν, ὅνπερ φθάσαντες εἴπομεν, ὅτι οὐκ ἔστι τὸ παρ' ἡμῖν σπουδαζόμενον, ἵνα καθολικῶς ἀπελέγξωμεν τὰ παρὰ τοῦ μωάμεθ ἐκτεθέντα ἀτοπήματα, ἀλλὰ μόνον ἀντείπωμεν ἅπερ κατὰ τοῦ χριστοῦ καὶ τῆς ἐνσάρκου αὐτοῦ οἰκονομίας, κακῶς καὶ ἀφρόνως ἐφρυάξαντό τινες βλάσφημα. ἵνα δὲ μὴ δόξωμεν, ὡς ἀδυνατοῦντες ἀποφεύγειν τὸν ἀγῶνα, ἤδη θεοῦ συνάρσει ἀναλαμβάνομεν αὐτόν, ὅπως καὶ ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ζητούντων ἡ ἀλήθεια γένηται. Ἐν ταῖς ἡμέραις ἡρακλείου τοῦ βασιλέως ῥωμαίων ἐγένετό τις ἄνθρωπος ἐξώλης καὶ παράφρων, ὃς ἔθετο μὲν τὸ στόμα αὐτοῦ εἰς οὐρανόν, καὶ ἐλάλησεν ἀδικίαν κατὰ τοῦ ὕψους, ἡ δὲ γλῶσσα αὐτοῦ διῆλθεν ἐπὶ τῆς γῆς, ὅν τινα οὐχ ἁμάρτοι τις, ὥς ἔμοιγε δοκεῖ, πρωτότοκον διαβόλου καὶ υἱὸν ἀπωλείας πατέρα τε καὶ υἱὸν ψεύδους καλέσας αὐτόν, ὄνομα τούτῳ μωάμεθ, ἄραψ τὸ γένος, στρεβλὸς τὴν γνώμην, στρεβλότερος τὴν ψυχήν. οὗτος τισὶν αἱρετικοῖς ἐντυχών, καὶ διδαχθεὶς παρ' αὐτῶν, ἐδέξατο σπέρματα, ἅπερ ὁ τῶν ζιζανίων σπορεὺς ἐν ταῖς ἀμφοτέρων ψυχαῖς ἠροβίασε καὶ ἐνέσπειρε, καὶ εἰς ἑκατὸν ἀκάνθας τε καὶ τριβόλους ἐπέδωκε. συναγαγὼν γὰρ σχεδὸν πᾶσαν αἵρεσιν, καὶ μίξας ἐν αὐταῖς τὰ τῆς διανοίας αὐτοῦ ἀναπλάσματα, ἔν τι κρᾶμα πεποίηκεν, ψυχῶν δηλητήριον. κἀντεῦθεν εὑρὼν τινὰς ἀνθρώπους μὲν ὀνομαζομένους, τῇ δ' ἀληθείᾳ βοσκημάτων μηδὲν διαφέροντας, ἐν ἐκείνοις τὸν ἰὸν τῆς κακίας ἐξήμεσεν, ἀνθρώπους κτηνοτρόφους, καὶ οὐδὲν ἕτερον παρ' αὐτοῖς εὑρηκώς, ἢ σὺν τοῖς ζώοις τούτων διαιτωμένους. ποῦ γὰρ ἐν ἐκείνοις λόγος, ποῦ διδαχή, ποῦ ἀνάγνωσις; οὐδὲ εἰ ἔστι τι ἄλλο τούτων ἐνόμιζον, ἀλλ' ὥσπερ θῆρες ἄγριοι καὶ ἀνήμεροι τοῖς ὄρεσι καὶ ταῖς πόαις διέτριβον. περὶ ὧν εἴπερ τις ὁρίσεται ζῷα λαλητὰ τούτους, οὐ λογικά, θνητά, νοῦ καὶ ἐπιστήμης παντελῶς ἀνεπίδεκτα, οὐκ ἀποβάλλει σκοποῦ. τί γὰρ χεῖρον ἀνθρώπου λόγου τε καὶ παιδεύσεως ἀμοιροῦντος; ἀλλ' ὅμως ἐπεὶ καὶ ὁ χείριστος, οὐκ ἔστιν ἀμέτοχος πάντη τοῦ ἀγαθοῦ. εἰ δ' οὖν εἰς τὸ μηδὲν ἐχώρησεν ἄν, ἰδοὺ καὶ οἱ τάλανες ἄραβες ἀγαθὰ ζητοῦντες, κακοῖς ἐνέτυχον, καὶ ὁδὸν σωτηρίας αἰτοῦντες, εἰς βάραθρον ἀπωλείας ἐνέπεσον. ὁ γὰρ μωάμεθ οὕτως ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀληθείας τούτους πλανήσας, εἰς ὄρη καὶ ἐρημίας εἰσήγαγε, καὶ τόπους οὓς οὐκ ἐπισκοπεῖ κύριος. καὶ δικαίως ηὔξαντο ἂν εἰπόντες, φύλαξον

ἡμᾶς

ἡμᾶς κύριε ἀπὸ παγίδος, ἧς συνεστήσαντο ἡμῖν, καὶ ἀπὸ σκανδάλων τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν. κατάστησον κύριε νομοθέτην ἐφ' ἡμᾶς. ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο δικαιοῦται, ὡς μὴ εἰδότος τάχα τὸ τοῦ θεοῦ θέλημα, τὸ δίκαιον καὶ ἅγιον, καὶ εὐάρεστον. εἰς πᾶσαν καὶ γὰρ τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ τῶν ἀποστόλων φθόγγος, καὶ εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐκηρύχθη τὸ εὐαγγέλιον, ἰουδαίοις τε καὶ τοῖς ἔθνεσιν εἰς μαρτύριον αὐτοῖς. ποῖον δ' ἐστὶ τὸ τῶν ἐθνῶν μαρτύριον; αὐτὸ τὸ εὐαγγέλιον, αὐτὸ τὸ κήρυγμα, αὐτὴ ἡ διδασκαλία τῶν σοφῶν ἀποστόλων, τῶν κηρυξάντων τὸ εὐαγγέλιον, ἐν πάσῃ τῇ κτίσει. ἀφ' ἧς οἱ μὲν γνόντες τὴν ἀλήθειαν, προσεκύνησαν καὶ ἐσεβάσθησαν τὸν μόνον ἀληθῆ θεόν. οἱ δὲ οὐδὲν προσήκαντο τῶν λεγομένων. οἱ δὲ πρὸς ὀλίγον πιστεύσαντες, πάλιν ἐπανεστράφησαν εἰς τὸ τῆς ἀπωλείας βάραθρον. καὶ ὅτι μὲν εἰδωλολάτραι οὐκ ἐγένοντο ὡς τὸ πρίν, περιέπεσον δὲ ἑτέρῳ κρημνῷ, τοῦ πρώτου μηδὲν διαφέροντι. οὗτος τὸν ἴδιον πατέρα τὸν διάβολον μιμησάμενος, ὃς πεσὼν ὡς ἀστραπὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ μετὰ τὸ ἀπορριφῆναι τοῦ ἰδίου κατοικητηρίου, οὐκ ἐᾷ τινὶ τῶν ἀνθρώπων ἀπειράστῳ, ἀλλὰ πάντας συγκληρονόμους αὐτοῦ τῆς τοῦ πυρὸς γεέννης καὶ τοῦ σκότους σπουδάζει ποιήσειν. καὶ ξένους καὶ ἀλλοτρίους τοῦ θεοῦ ἀπεργάσασθαι, καὶ ὁ δείλαιος τοίνυν οὗτος ὁ μωάμεθ ὅσον τὸ καθ' αὑτόν, οὐκ ἠμέλησε τοῦ πάντα ἄνθρωπον ἀποστῆσαι τῆς τοῦ θεοῦ οἰκειώσεως. καὶ ὅτι μὲν πᾶς ἄνθρωπος λόγον ὑφέξει ὑπὲρ τῶν ἰδίων πλημμελημάτων ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐτάσεως, παντί που δῆλον. ὁ δὲ μωάμεθ ὁ τοσούτους καὶ τοιούτους πλανήσας, καὶ ξένους καὶ ἀλλοτρίους θεοῦ πεποιηκώς, ποίας ἂν τύχοι τῆς ἀπολογίας ὁ μάταιος. ὅτι δὲ οὐδεὶς δύναται ἁρπάσαι ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ θεοῦ τὸν ἄξιον σωτηρίας, καὶ τοῦτο τοῖς πᾶσι φανερόν, ἀλλ' ὅμως ἐχθρὸς τοῦ θεοῦ ἀναφαίνεται, εἰ καὶ ἀσθενὴς ὄντως ὑπάρχει.

Οὗτος ἀσθένειαν ἐπιληψίας νοσῶν, τῇ ὥρᾳ τοῦ πάθους ἐκυλίετο ἀφρίζων. τί γοῦν μη- α
χανᾶται ὁ τῆς κακίας ἐφευρετής; ὑποκρίνεται μὴ εἶναι ἐπίληπτος, ἀλλὰ μᾶλλον θεόληπτος. μὴ φέρων γὰρ ἔλεγε τὴν τοῦ γαβριὴλ ἀρχαγγέλου θεωρίαν οὗτος, πίπτειν ὡσεὶ νεκρός. μετὰ δὲ τὴν θείαν ὀπτασίαν καὶ κατάληψιν τῶν τοῦ θεοῦ διδαγμάτων, πάλιν εἰς ἑαυτὸν ἐπανέρχεσθαι. ὁρισθεὶς τοίνυν ὥς φησι παρὰ θεοῦ, ἵνα ὅσα τε εἶδε, καὶ ὅσα ἀκήκοε, καὶ ὅσα παρὰ θεοῦ ἐδιδάχθη, δῆλα ποιήσῃ εἰς ὠφέλειαν τοῦ κόσμου παντός, πρῶτον μὲν ἐκάλεσεν ἑαυτὸν προφήτην, καὶ θεοῦ ἀπόστολον.

Ἔπειτα συνεγράψατο βιβλίον, θείων προσταγμάτων συναγωγὴν καλέσας αὐτό, ἀρρα- β
βισὶ δὲ ὀνομαζόμενον κορράν. ἔτι τε νόμον θεοῦ σωτήριον, ἀρραβισὶ δὲ δεὶν ἐλεσαλέμ, οὐκ οἶδ' ὅπως οὕτως ἀναιδῶς καλέσας ἑαυτὸν προφήτην.

Τὰ γὰρ ὀνόματα τὰ μὲν ἔχουσι τὴν σημασίαν τοπικήν, ὡς ῥωμαῖοι καὶ ἕλληνες καὶ μα- γ
κεδόνες. τὰ δὲ ὑποστατικήν, ὡς πέτρος καὶ παῦλος καὶ σωκράτης. τὰ δὲ γενικήν, ὡς πελοπίδαι καὶ κεκροπίδαι. τὰ δὲ ἀπὸ ἐπιστήμης, ὡς φιλόσοφος καὶ στρατηγὸς καὶ ἰατρός. τὰ δὲ ἀπὸ ἐνεργείας, ὡς ἀπόστολος καὶ διδάσκαλος καὶ μαθητής. τὰ δὲ καὶ αὐτὰ ἀπὸ ἐνεργείας χαρισμάτων, ὡς προφήτης καὶ ἰαματικὸς καὶ θαυματουργός. ἴσως γοῦν καὶ ἐκεῖνος ὁ ἀναιδής, εἴπερ ἀπόστολον καὶ μόνον ἐκάλει ἑαυτόν, ἐκρύπτετο ἂν τὸ ἐκείνου ψεῦδος μέχρι τινός, ὡς δυσεξέλεγκτον. προφήτης δὲ πῶς, ἐν αὐτῷ προφητείας μὴ οὔσης; πάντες γὰρ οἱ προφῆται περὶ τοῦ χριστοῦ προεφήτευον. ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἰουδαίων καὶ ἑτέρων ὑποθέσεων, αἵτινες ὑποθέσεις αἱ μὲν σχεδὸν πρὶν ἢ λαληθῆναι τὴν προφητείαν, ἐπληροῦντο, αἱ δὲ μετὰ καιρόν, αἱ δὲ καὶ μέχρι πολλοῦ ἐκαρτέρουν. πλὴν δὲ πᾶσαι αἱ προφητεῖαι πεπλήρωνται. οὗτος δὲ μὴ δεδιὼς τὴν τοῦ ψεύδους κατάγνωσιν, ἀναιδῶς οὕτως προφήτης ὠνόμασται, ὃς μὴ μόνον μακράν που καὶ ἀπεσχοινισμένος τοῦ προφητικοῦ χαρίσματος, ἀλλ' οὐδ' ὡς οἱ κατὰ καιροὺς ψευδοπροφῆται ἐγένοντο πλανῶντες τὸν λαόν. ἀλλ' ἁπλῶς οὕτως ἐκάλεσεν ἑαυτὸν προφήτην καὶ ἀπόστολον. καὶ ἴσως ἀπορήσειέ τις περὶ τῶν ψευδοπροφητῶν, εἰπών, ὅτι ἐπεὶ ψευδεῖς ὑπῆρχον, πῶς ἠδύναντο πλανᾶν τὸν λαόν; οὐκ ἔστι τοίνυν ἡ τοιαύτη ἀπορία παράλογος. καὶ γὰρ ἡμεῖς ἐλπίζομεν λῦσαι τὸ ζητούμενον. ὁ θεὸς τὸ γένος τῶν ἑβραίων μετὰ βραχίονος ὑψηλοῦ ἐκ γῆς αἰγύπτου ἐξαγαγών, μετὰ τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων ἐκείνων δωρεῶν, ὧν ἐκείνοις ἐχαρίσατο, δέδωκεν αὐτοῖς καὶ προφήτην, ὅπως ἐξαγγέλωσι τῷ λαῷ τὰ τοῦ θεοῦ προστάγματα. καὶ ποτὲ μὲν ἔλεγον, τάδε λέγει κύριος, ἐὰν θέλητε καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε.

ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται. ἐχούσης τῆς τοιαύτης προφητείας διδασκαλίαν μετὰ ἐλέους καὶ ἀπειλῆς, ποτὲ δὲ διὰ τὰς παρανομίας καὶ ἁμαρτίας αὐτῶν, ἔλεγον οἱ προφῆται φανερὰν τὴν ὀργὴν τοῦ θεοῦ ἐπ᾽ αὐτοὺς ἐσομένην, διά τε πολέμων καὶ αἰχμαλωσίας. διὰ γοῦν τὸ τῆς ἀληθείας αὐστηρόν, οὐ προσεῖχον τοῖς διὰ τῶν προφητῶν παρὰ θεοῦ λεγομένοις, ἀλλ᾽ εὑρίσκοντο κεχηνότες ἐν τοῖς λόγοις τῶν ψευδοπροφητῶν, τῶν λεγόντων, τάδε λέγει κύριος, εἰρήνη, εἰρήνη. καὶ παραθεωροῦντες τοὺς ἀληθεῖς προφήτας, προσέκειντο τῇ ἀνομίᾳ. διὰ τοῦτο παρεχώρει ὁ θεός, καὶ εἰσήρχετο πνεῦμα πλάνης ἐν τοῖς ψευδοπροφήταις, καὶ ἠλήθευον ἔστιν ὅτε οἱ ψεῦσται, ἐψεύδοντο δὲ μυριάκις, πρὸς τὸ συμφέρον αὐτῶν τοῦ θεοῦ τοῦτο οἰκονομοῦντος. οἱ δὲ παραβλέποντες τοὺς ἀληθεῖς προσεῖχον τοῖς ψεύσταις. ὥστε καὶ ἐπὶ τοῦ βασιλέως τῶν ἰουδαίων ἀχαάβ, ἀπελθών τις τῶν ψευδοπροφητῶν, ὄνομα αὐτῷ σεδεκίας, καὶ ποιήσας κέρατα σιδηρᾶ, ἔστη ἔμπροσθεν τοῦ βασιλέως, λέγων, τάδε λέγει κύριος, ἐν τούτοις τοῖς κέρασι κερατιεῖ τὴν συρίαν ὁ βασιλεύς. ὁ δὲ πεισθεὶς τοῖς ἐκείνου ῥήμασιν, ἀπελθών, σὺν τῇ τοῦ λαοῦ ἀπώλεσε καὶ τὴν ἑαυτοῦ ζωήν. καὶ ἐκεῖνοι μὲν παραχωρήσει θεοῦ ἐποίουν ἅπερ ἐποίουν, καὶ ἡ τῶν ἀπειθούντων ἐκδίκησις ἐγίνετο τῶν ἑτέρων σωφρονισμός. ἅπερ δὲ ἐποίει καὶ ὁ μάταιος οὗτος, τὰ πάντα ἐποίει ἐπ᾽ ὀλέθρῳ καὶ ἀπωλείᾳ τῶν τότε εὑρισκομένων, καὶ τῶν μετὰ ταῦτα ἀκολουθησάντων αὐτῷ. ποιεῖ τοίνυν ὁ μωάμεθ βιβλίον, ὅπερ νόμον θεοῦ σωτήριον, καὶ συναγωγὴν θείων προσταγμάτων ὠνόμασε, καθὼς εἴρηται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. οὗτος συνεστήσατο τὴν ἅπασαν πραγματείαν τοῦ παρ᾽ αὐτοῦ ἐκτεθέντος νόμου διὰ βιαίων τρόπων, ποινῆς φημὶ καὶ τυραννίδος, ψεύδους τε καὶ ἀπάτης, καὶ ὑποκρίσεως μεμιγμένης ἡδοναῖς, περὶ ὧν καὶ φθάσαντες εἴπομεν ἐν τῇ τετάρτῃ ἀπολογίᾳ, ὅθεν καὶ εἴπομεν. ἀλλὰ καὶ νῦν οὐκ ὀκνήσομεν λέξαι περὶ τούτου, ὅσον ἂν χορηγήσῃ ὁ θεὸς ἐν τῷ στόματι ἡμῶν. ὁ μακάριος ἐκεῖνος καὶ μέγας μωσῆς, ὡς ἴσασιν ἅπαντες, ἀπεστάλη παρὰ θεοῦ ἐξάραι τοὺς υἱοὺς ἰσραὴλ ἐκ γῆς αἰγύπτου, περιφραξαμένου αὐτὸν θαύμασι πρότερον καὶ σημείοις καὶ τέρασι. μετὰ δὲ τὴν ἐξ αἰγύπτου ἔξοδον, καὶ τὴν εἰς τὴν ἔρημον πορείαν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν πλάνην, οὐδὲν ἧττον τῶν προτέρων θαυμάτων ἐνεδείξατο ὁ θεὸς δι᾽ αὐτοῦ, ἀλλὰ πολλῷ μείζονα ἀσυγκρίτως. μετὰ μέντοι τὴν τοσούτων καὶ τηλικούτων θαυμάτων ἐνέργειαν, ἐλάλησε πρὸς αὐτὸν ὁ θεός, οὐκ ἐν γωνίᾳ καὶ παραβύστῳ, ἀλλ᾽ ἐνώπιον πάσης τῆς παρεμβολῆς, καὶ παντὸς τοῦ πλήθους τῶν ἰουδαίων. τὰ γὰρ ἔργα τοῦ φωτὸς ἐν τῷ φωτὶ δείκνυνται, καὶ ἔκτοτε ἐδόθη παρὰ θεοῦ ὁ νόμος διὰ μωσέως τοῦ δούλου αὐτοῦ. τοίνυν καὶ ἐπιστώθη καὶ ἐκυρώθη καὶ ἐβεβαιώθη τοῖς πᾶσιν, ὡς ἀπὸ θεοῦ καὶ ἐξ οὐρανοῦ κατῆλθεν ὁ τοιοῦτος νόμος. μετὰ δὲ τὸ ἐκτεθῆναι τοῦτον, οὐκ ἐξέλιπον τὰ θαύματα, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ζωῇ τούτου, καὶ αὖθις μετὰ τὴν τελευτὴν αὐτοῦ, διά τε τοῦ ναυῆ ἰησοῦ καὶ ἑτέρων ὡσαύτως ἐγίνοντο. ἀλλὰ καὶ οἱ προφῆται μεγάλα καὶ ἐξαίσια θαύματα εἰργάσαντο εἰς πληροφορίαν τῆς ἀληθοῦς πίστεως. ὁ μέντοι ἠλίας ἐν τρισὶν ἔτεσι καὶ μικρόν τι πρός, κλείσας τοὺς οὐρανούς, ἀνίκμους πεποίηκε, νεκρούς τε ἀνέστησε, καὶ θυσίαν ὕδατι ἔφλεξεν. ὁμοίως δὲ καὶ ἐλισσαιέ, καὶ οἱ ἕτεροι. ἐπὶ δὲ συντελείᾳ τῶν αἰώνων κατελθὼν ὁ χριστός, οὐχ ὡς δοῦλος, ὡς καὶ οὗτοι, ἀλλ᾽ ὡς δεσπότης καὶ κύριος τούτων. καὶ λαβὼν τὰς μαρτυρίας, οὐχ ὡς οἱ προφῆται, ἀλλ᾽ ὡς ἦν πρέπον τούτῳ, ὡς δεσπότῃ καὶ δημιουργῷ τῆς κτίσεως, οὐ μὴν δ᾽ ὡς χρείαν ἔχοντι μαρτυρίας τινῶν, ἀλλ᾽ ἢ διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀγνωσίαν τε καὶ ἀσθένειαν. μέγα καὶ γὰρ ἐστὶν ὄντως τὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ υἱοῦ καὶ λόγου τοῦ θεοῦ μυστήριον. λαβὼν τοίνυν τὰς μαρτυρίας, ὡς εἴρηται, καθὼς ἐν ταῖς ἔμπροσθεν ἀπολογίαις κατὰ μέρος σαφῶς ἀποδέδεικται, ἀρξαμένας ἀπό τε τῆς τοῦ ἀδὰμ πλάσεως, ἔτι τε τοῦ νῶε, τοῦ ἀβραάμ, ἰσαάκ, καὶ ἰακώβ, μωσέως τε καὶ δαβίδ, καὶ πάντων τῶν προφητῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τούτου γεννήσει παρά τε τῶν ἀγγέλων, τῶν μάγων, καὶ τοῦ ἀστέρος, καὶ τὸ δὴ πολλῷ μεῖζον, ἐν τῇ τούτου βαπτίσει τὴν παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς φωνήν, τὴν σὺ εἶ ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα. ἐῶ γὰρ λέγειν τὰ γεγονότα παρ᾽ αὐτοῦ ἐν τῷ καιρῷ τῆς μετὰ τῶν ἀνθρώπων αὐτοῦ ἀναστροφῆς θαύματα καὶ μεγάλα τεράστια, πολλά τε ὄντα καὶ ἀναρίθμητα ἔν τε τῷ καιρῷ τοῦ πάθους αὐτοῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τότε ἐξέδωκε τὸν τοῦ εὐαγγελίου νόμον. ἀλλὰ παραβρα-

χοῦ διαπεφώνηκεν ἡμᾶς, ἡ ἐν τῷ θαβωρίῳ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν μεταμόρφωσις. θαβὼρ γάρ φησιν ὁ δαβὶδ καὶ ἑρμὼν ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλλιάσονται. καὶ πῶς, ὦ μακάριε δαβὶδ, ἡ ἄψυχος ὕλη ἀγαλλιάσεται; ναί φησι, μὴ ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε, μηδὲ ἐπιπολαίως θεωρεῖτε τὰ τοῦ κυρίου τεράστια, ἀλλ' ἐγκύψατε εἰς τὸ τῶν νοημάτων βάθος, καὶ μεγάλην εὑρήσετε τὴν ὠφέλειαν. δεῦρο τοίνυν σκεψώμεθα, τίς ἐστιν ἡ τοῦ πατριάρχου ἐξήγησις; θαβὼρ καὶ ἑρμὼν φησὶν ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλλιάσονται. ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τῷ τοῦ κυρίου πάθει πᾶσα ἡ κτίσις ἐσκυθρώπασεν, ἥ τε ἁγία αὐτοῦ μήτηρ, οἵ τε ἀπόστολοι, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ πιστοί, καὶ ὁ μὲν ἥλιος ἐσκοτίσθη, ἡ γῆ δὲ ἐσείσθη, καὶ αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν, τὸ καταπέτασμα διεῤῥάγη, οἱ δὲ ἄγγελοι ἐξέστησαν, ὁρῶντες τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ λόγου μυστήριον, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους θαβὼρ πᾶσα ἡ κτίσις ἠγαλλιάσατο. ἀπὸ μὲν τῶν ἀψύχων, ὡς ἐκ πάσης τῆς γῆς καὶ τῶν φυτῶν, θαβὼρ καὶ ἑρμών. ἀπὸ δὲ τῶν ἐν αἰσθήσει ζώντων, τὰ ἐν τῷ θαβωρίῳ ζῷα, ἀπὸ τῶν νεκρῶν μωϋσῆς, ἀπὸ τῶν ζώντων πέτρος καὶ ἰάκωβος καὶ ἰωάννης. ἀπὸ δὲ τῆς ἑτέρας ξένης καὶ ἐνηλλαγμένης ζωῆς τῆς μήτε ἀνθρωπίνης μήτε ἀγγελικῆς, ἀλλὰ τῆς τοῦ ἐνὼχ καὶ ἠλίου, αὐτὸς ὁ ἠλίας. καὶ ἐξ οὐρανοῦ νεφέλη φωτεινὴ καὶ οἱ ἄγγελοι. καὶ ἰδοὺ θαβὼρ καὶ ἑρμὼν σὺν πάσῃ τῇ κτίσει ἠγαλλιάσαντο, ἑρμὼν ἐν τῇ βαπτίσει, καὶ θαβὼρ ἐν τῇ μεταμορφώσει. ἐπὶ τίνι πράγματι; ἐπὶ τῇ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς φωνῇ, ὑπὲρ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ υἱοῦ, τῇ, οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα, αὐτοῦ ἀκούετε. καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ πάθους ἡ πᾶσα κτίσις ἠλλοιοῦτο, καὶ τὰ πάντα ἀνάμιξ ἐγίνετο. ἐν δὲ τῇ τοῦ σωτῆρος μεταμορφώσει πᾶσα ἡ κτίσις ἠγάλλετο ἐπὶ τῷ λαληθέντι ὀνόματι τοῦ υἱοῦ. ἀλλ' ἐπανιτέον ὅθεν ἐξήλθομεν. ὁ μὲν μωϋσῆς πρῶτον λαβὼν, καθὼς εἴρηται, τὴν ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ τῶν θαυμάτων μαρτυρίαν, ἐξέδοτο τὸν νόμον. οἱ δὲ προφῆται τὴν ἔκβασιν τῶν προφητειῶν, ἔστιν ὅτε καὶ τῶν θαυμάτων. ὁ δὲ χριστὸς ἔχων τὰς μαρτυρίας, ἃς φθάσαντες εἴπομεν, καὶ τὰ ἄπειρα θαύματα, ἐδίδαξε μὲν καὶ αὐτὸς διὰ στόματος. μετὰ δὲ τὴν αὐτοῦ ἀνάληψιν, συνεγράψαντο καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ οἱ ἀπόστολοι τὸ εὐαγγέλιον, καὶ ἐδίδασκον καὶ αὐτοί, τοῖς θαύμασι πιστούμενοι. οὐ μόνον δὲ ἀπὸ τῶν θαυμάτων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀρίστης πολιτείας εἶχον οἱ ἀπόστολοι τὸ πιστόν. πρότερον καὶ γὰρ στομώσας αὐτοὺς ὁ χριστὸς, καὶ οἱονεὶ σιδηροὺς καὶ ἀδαμαντίνους ἐργασάμενος τούτους, ἔπειτα ἀπέστειλεν αὐτοὺς ἐπὶ τὸ κήρυγμα, λέξας πρὸς αὐτοὺς, ὅτι ἰδοὺ πέμπω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων. οἱ δὲ τὴν ταπείνωσιν ἐνδυθέντες, φοβερώτεροι λεόντων ἀνεδείχθησαν. οὐ γὰρ θρασύτης θρασύτητος ἀναιρετική, ἀλλ' ἐπιείκεια καὶ ταπείνωσις. λαμψάτω γάρ φησιν ὁ κύριος τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. καὶ οὕτως ἐστὶν ἡ ἀλήθεια. πολλῷ τῷ μέτρῳ διαφέρει ὀρθὸς βίος καὶ ἀρετὴ θαυμάτων. πολλοὶ γάρ φησιν ὁ κύριος, ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐροῦσί μοι κύριε κύριε, οὐ τῷ σῷ ὀνόματι προεφητεύσαμεν, καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν, καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεβάλομεν; καὶ ἐρῶ πρὸς αὐτοὺς, οὐκ οἶδα ὑμᾶς, ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ οἱ ἐργάται τῆς ἀδικίας. εἰ δ' ἴσως ἐρεῖ τις, καὶ τίς χρεία τῶν εὐαγγελικῶν ῥητῶν πρὸς τὰ παρὰ τοῦ μωάμεθ λεγόμενα; ἡμεῖς πρὸς αὐτὸν λέξομεν, ὅτι πολλὴ καὶ μεγάλη. διότι αἱ παρὰ τῶν ἐχθρῶν μαρτυρίαι, ἀξιοπιστότεραί εἰσιν, οὐ μὴν ὡς χρείαν ἔχοντος τοῦ εὐαγγελίου τῆς τῶν ἀντιθέτων μαρτυρίας (ἄπαγε τῆς βλασφημίας) ἀλλ' ὥσπερ τινὸς ἀπαιτουμένου χρέος μυρίων ταλάντων παρά τινος, ἢ προσθεὶς ὁ ἀπαιτῶν τὸ κεχρεωστημένον ἐν δικαστηρίῳ ποιοῖτο τὴν κατ' αὐτοῦ ἔγκλησιν, κἀντεῦθεν ἐρωτηθέντος τοῦ ὀφειλέτου παρὰ τῶν δικαζόντων τὰ τῆς ὑποθέσεως, καὶ συνθεμένου καὶ συνομολογήσαντος, ὅτι οὕτως ἔχει, καὶ οὐκ ἄλλως, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν οἷς λέγει ψεῦδος, ὁ κριτὴς ἀκηκοὼς τῶν τοιούτων λόγων, καὶ ἐν σιωπῇ τὰ πάντα θεὶς, τοὺς ἐκείνου λόγους ἀρκοῦντας κρίνει εἰς μαρτυρίαν διὰ τὴν τοῦ χρέους ἀπόδοσιν, οὕτω μοι νόει καὶ ἐπὶ πάσης τῆς θείας γραφῆς.

Τά τε γὰρ μωσαϊκὰ, τὸ ψαλτήριον, καὶ τὰς τῶν προφητῶν προῤῥήσεις, ἅγια καὶ δίκαια καὶ ἀληθῆ ὁ μωάμεθ εἶναι ἐδίδαξε, καθὼς καὶ ἐν ταῖς προτέραις ἀπολογίαις φανότερον ἀπεδείξαμεν. κατ' ἐξαίρετον δὲ τῶν ἄλλων πάντων ἐξοχώτατον τὸ εὐαγγέλιον, ἅγιόν τε καὶ δίκαιον, καὶ εὐθὲς καὶ ἀληθινὸν καὶ τέλειον πλειστάκις ἀπεφήνατο, ὥστε καὶ θεοῦ ὑπομνήσεις ταῦτα ὀνομάσαι, καθὼς καὶ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ ἰωνᾷ, ὅπερ ἐστὶν ἐν τῷ κορρὰν, οὑτωσί φησιν, ὅτι ὑπὲρ ὧν

ὑμῖν ἀπεκαλύψαμεν, εἴπερ ἀμφιβάλλετε, αἰτήσατε παρὰ τῶν πρότερον ἐμοῦ τὰ βιβλία ἀνεγνωκότων, καὶ εὑρήσετε τὴν ἀλήθειαν. τίνες γοῦν εἰσιν οἱ πρὸ τοῦ μωάμεθ ἀναγνόντες τὰ βιβλία; ἢ δῆλον ὡς οἱ ἑβραῖοι οἱ δεξάμενοι τὴν τοῦ μωσέως πεντάτευχον, καὶ τὰ προφητικά, καὶ οἱ χριστιανοί, οἱ σὺν τούτοις δεξάμενοι τό, τε εὐαγγέλιον, καὶ τὰ τῶν ἀποστόλων. καὶ ἰδοὺ ὅσον ἀπὸ τῆς τοῦ μωάμεθ μαρτυρίας καθαρῶς ἀναφαίνεται, ὡς οἱ μεταγενέστεροι ἔχουσι χρείαν τῶν προτέρων, οὐ μὴν δὲ οἱ πρότεροι τῶν μεταγενεστέρων, καθὼς καὶ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ ἐλμαΐδα, ὅπερ ἑρμηνεύεται τράπεζα, πλατυκωτέρως δέδειχεν. ὁ δὲ μωάμεθ οὑτοσί, οὐκ οἶδα ὅθεν ὡρμημένος ἐξέδωκε τὸν νόμον, ἢ τἀληθέστερον εἰπεῖν τὴν ἀνομίαν, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τοῦ διαβόλου. οὐδὲ γὰρ ἔχειν ἑτέρωθεν τὴν μαρτυρίαν, οὔτε ἀπὸ τῆς παλαιᾶς διαθήκης καὶ τῶν προφητῶν, οὔτε αὖ ἀπὸ τῆς νέας καὶ τῶν ἀποστόλων, ἀλλ᾽ ὡς ἐχθρὸν καὶ πολέμιον τούτων ὂν τὸ παντελὲς ἀπεδείκνυον. καὶ ὁ μὲν μακάριος μωϋσῆς, οὑτωσί φησι τοῖς υἱοῖς ἰσραήλ, ἀναστήσει κύριος ὁ θεὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν προφήτην ὡς ἐμέ, αὐτοῦ κατὰ πάντα ἀκούετε. πᾶσα δὲ ψυχή, ἥτις οὐκ ἀκούσεται τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται. καὶ σκόπει τὸ λεγόμενον μετὰ ἀκριβείας. ἐν γὰρ τῷ εἰπεῖν τὸν μωσέα, ὅτι ἀναστήσει κύριος ὁ θεὸς προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, ἐδίδαξεν ἵνα δέξωνται τὸν παρ᾽ αὐτοῦ προφητευόμενον, τουτέστι τὸν χριστόν, καθὼς ἐν τῇ πρώτῃ ἀπολογίᾳ σαφῶς ἀποδέδεικται. ἀποπέμψωσι δέ, καὶ πόρρω ἐξ αὐτῶν διώξωσι, τὸν ἐξ ἀλλοδαποῦ γένους ἐρχόμενον ὡς προφήτην. ὁ δὲ χριστὸς οὑτωσί φησι πρὸς τοὺς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότας, προσέχετε ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἔσωθεν δὲ εἰσὶ λύκοι ἅρπαγες. ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. καὶ ὅτι οὐ δύναται δένδρον ἀγαθὸν καρποὺς σαπροὺς ποιεῖν, οὐδὲ δένδρον σαπρὸν καρποὺς καλοὺς ποιεῖν. διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἀναπτύξαντες, ἴδωμεν κατὰ τὸ κυριακὸν λόγιον, ὁποῖος ἐστὶν ὁ διδάσκαλος οὑτοσί, καὶ τίς ἡ τούτου διδαχή, καὶ τί τὸ δένδρον, καὶ ὁποῖος ὁ καρπός, ὅπως ἂν ἐξ αὐτοῦ διὰ τοῦ καρποῦ γνῶμεν καθαρῶς τὸ δένδρον, καὶ ἐκ τῆς διδαχῆς τὸν διδάσκαλον. τῷ ἀπὸ τῆς τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ σαρκώσεως χιλιοστῷ διακοσιοστῷ δεκάτῳ ἔτει τίς τῆς τάξεως τῶν πρεδικατόρων, ἤτοι τῶν κηρύκων, ῥικάλδος ὄνομα αὐτῷ, ἀπελθὼν εἰς τὴν βαβυλῶνα, ἔνθα τὸ μουσεῖον καὶ τὸ μυστήριον τῆς ἀνομίας ἐνεργεῖται, καὶ φιλοπονήσας εἰς ἄκρον, ἐξήσκησε τὴν τῶν ἀῤῥάβων διάλεκτον, ὃς καὶ ἐξετάσας, καὶ εἰς ἀκρίβειαν εὑρὼν τὰ ἐν τῷ νόμῳ τῶν ἰσμαηλιτῶν ἐμπεριειλημμένα, εἰς τὴν τῶν λατίνων γλῶτταν ἀπὸ τῆς τῶν ἀῤῥάβων μετήνεγκεν.

Ὁ γοῦν νόμος τῶν ἰσμαηλιτῶν, ὁ ὀνομαζόμενος κορράν, ὁ καὶ παρὰ τοῦ μαχούμετ δοθείς, οὐκ ἐτέθη παρ᾽ αὐτοῦ καὶ μόνου, ἀλλὰ καὶ παρ᾽ ἑτέρων τινῶν. τοῦ τε δηλαδὴ γαμβροῦ αὐτοῦ τοῦ ἀλῆ, καὶ ἄλλων ἑπτά, ὧν τὰ ὀνόματα εἰσὶ ταῦτα, ναφέ, ἐόμ, ὀμά, ἐλρεσάρ, ἀσὴρ υἱοῦ τοῦ χετήρ, καὶ υἱοῦ τοῦ ἀμέρ. λαβόντων τοίνυν τῶν μὲν τοῦτον, τῶν δ᾽ ἐκεῖνον. καὶ βουλομένων ἑκάστων στῆσαι τὸν ἴδιον, μετὰ θάνατον τοῦ τε ἀλῆ καὶ τοῦ μωαμεθ, στάσεις καὶ φιλονεικίαι καὶ πόλεμοι καὶ χύσεις αἱμάτων μέσον τῶν διαδόχων αὐτῶν ἐμεσολάβησαν. ἀλλὰ τὴν σήμερον οἱ μὲν πρὸς ἀλλήλους πόλεμοι ἔπαυσαν, ἡ δὲ διάστασις καὶ διαίρεσις ἐπεκράτησε, καὶ δέχονται οἱ μὲν τόνδε, οἱ δὲ τόνδε.

Ἀλλ᾽ ὁ μὲν πρῶτος τεθεὶς νόμος, ὑπὸ δαίμονος ἐξετέθη. καὶ γὰρ πᾶσα ἀνομία καὶ ἁμαρτία δαίμονας ἔχει τοὺς συνεργοῦντας καὶ συνιστῶντας αὐτήν. ἀλλ᾽ ὧδε τοῦ νόμου τουτουὶ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ στόμα πρὸς οὓς ὑπηγορεύθη παρὰ τοῦ δαίμονος. ὥστε καὶ οἱ ἐν βαβυλῶνι τῶν πολλῶν ἀληθέστεροι, οὐ κρύπτουσι παντελῶς τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ πρὸς οὓς θαῤῥεῖ ἕκαστος, καὶ λέγει καὶ ὁμολογεῖ, ὅτι οὐκ ἔστι παρὰ θεοῦ τὸ διδαχθέν, λόγοις πιθανοῖς τοῦτο ἀποδεικνύντες. τῷ φόβῳ δὲ τοῦ θανάτου ὑπείκουσι, καὶ ἀκολουθοῦσι τῇ ἀσεβείᾳ. οὐκ ὀλίγον δὲ συμβάλλεται τῇ ἐκείνων ἀσεβείᾳ, καὶ τὸ παντελῶς εὑρίσκεσθαι ἀγνοοῦντας τούτους τὰ τῶν χριστιανῶν, ὅμως καὶ ἐκ τῶν διδασκάλων αὐτῶν εἷς, χαλιφᾶς τὸ ἀξίωμα ὄνομα αὐτῷ

Ἐν τῷ καιρῷ τῆς τελευτῆς αὐτοῦ εὑρέθη σταυρὸν φέρων μεθ᾽ ἑαυτοῦ. εὑρόντες δὲ τὸν σταυρὸν ἐν τῷ στήθει αὐτοῦ, καὶ κατανοήσαντες ὅτι κεκρυμμένος χριστιανὸς ἐστίν, οὐκ ἔθαψαν αὐτὸν ἐν ᾧ τόπῳ ἔθαπτον τοὺς χαλιφάδας, ἀλλ᾽ ἐν ἑτέρῳ χωρίς. οἱ γὰρ σοφοὶ καὶ φρόνιμοι ἐκείνων

οὐκ ἐστὶν ἀγνοοῦντος τὴν ἐκείνων πλάνην τε καὶ ἀπάτην. ἀλλὰ τὸ μὲν διὰ τὸν εἰρημένον φό-
βον, τὸ δ᾽ ὅτι ἀγαπῶσι δόξαν τῶν ἀνθρώπων μᾶλλον ὑπὲρ τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ, μύσαντες
τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμούς, ἐν τῷ σκότει περιπολεύονται, καὶ τῷ σωματικῷ φόβῳ τοῦ θανά-
του τὸν ψυχικὸν κληροῦνται. ἐπὶ δὲ τῶν χριστιανῶν οὐχ οὕτως, ἀλλὰ τῷ φόβῳ τοῦ ψυχικοῦ
θανάτου, τοῦ σωματικοῦ καὶ ὑλικοῦ καὶ εὐκόλως καταφρονοῦσιν. ἡ γὰρ τῶν χριστιανῶν πίστις μα-
κρὰν που καὶ πόρρω οὖσι τούτων. στενὴν γὰρ καὶ τεθλιμμένην ἔφησεν ὁ κύριος τὴν ὁδὸν, τὴν
εἰς ζωὴν ἡμᾶς ἀπάγουσαν.

Καὶ ἐδιδάχθη μὲν ὁ νόμος, ὡς εἴρηται, παρὰ τοῦ δαίμονος. ὅμως καὶ τισὶν αἱρετικοῖς η
ἐντυχών, τὰ ὑπόλοιπα προσελάβετο. καὶ παρὰ μὲν τοῦ ἰακὼβ τοῦ βαχηρᾶ τὴν μυηθεὶς τὰ τοῦ
νεστορίου, ὃν μετὰ καιρὸν ἀπέκτεινε. παρὰ δὲ ἰουδαίων τινῶν, τοῦ τε φινεὲς καὶ αὐδίου, ὃν τι-
να αὐδυλλᾶ μετωνόμασε, καὶ σαλώμ, ὥσπερ σελέμ. ἀλλὰ δὴ καὶ τισὶ νεστοριανοῖς ἐντυχών,
τὴν πάντων κακίαν ἐσώρευσε. διά τοι τοῦτο ἐν τῷ κορρὰν πολλά τις εὑρήσει γεγραμμένα ἐκ
τῶν ῥηθεισῶν αἱρέσεων. εἰ γὰρ ἤθη χρηστὰ οἶδε φθείρειν ὁμιλία κακή, πόσῳ μᾶλλον ἤθεσι πο-
νηροῖς ἐντυχοῦσα; λαβὼν τοίνυν τὴν παρὰ τοῦ δαίμονος διδαχὴν ὁ μωάμεθ, τί ἕτερον ἔδει
πράττειν καὶ λέγειν, ἢ τὰ τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ; καὶ ὥσπερ ἐκεῖνος νοσήσας τὴν ἔπαρσιν, καὶ πε-
σών, εὐθὺς ἐκ τοῦ ψεύδους ἤρξατο, οὕτω καὶ ὁ μωάμεθ ἐξ ὑπερηφανίας καὶ ψεύδους ἤρξατο λέγειν
καὶ γράφειν. μεγαλορρημονῶν γὰρ περὶ αὐτοῦ, οὑτωσί φησι κατὰ λέξιν, ὡς εἰ πάντες ἄνθρωποι
συναχθεῖεν, καὶ πάντα τὰ πνεύματα, καὶ πάντες ἄγγελοι, οὐκ ἂν δύναιντο ποιῆσαι τοιοῦτον
κορρὰν, ὁποῖον ἐγώ. ἔτι ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ ἐλασιὰρ, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ οὑτωσί φησιν.

Ως εἰ ἐπέμψαμεν τοῦτο τὸ κορρὰν εἰς ἓν τῶν ὀρῶν, σχισθῆναι ἔμελλεν ὑπὸ τοῦ φόβου καὶ τῆς θ
πρὸς αὐτὸ εὐλαβείας. μὴ μόνον δ᾽ ἐν τοῖς τοιούτοις ῥήμασι μεγαλορρημονῶν εὑρίσκεται, ἀλ-
λὰ καὶ ἐν ἑτέροις ὑπεραίρεται, καθὼς μετ᾽ ὀλίγον ὁ λόγος δηλώσει. παρὰ γὰρ μόνῳ τῷ θεῷ
φησὶ νοεῖσθαι τὸ κορρὰν, παρὰ δ᾽ ἀνθρώποις οὐδαμῶς. ἀλλὰ γινωσκέτω ὁ κενὸς οὗτος διδάσκα-
λος, ὅτι οὐκ ἔστιν αὕτη ἡ σοφία ἄνωθεν, ἀλλ᾽ ἐπίγειος ψυχική, καὶ δαιμονιώδης. κύριος γάρ,
φησὶ δαβίδ, ὁδηγήσει πραεῖς ἐν κρίσει, διδάξει πραεῖς ὁδοὺς αὐτοῦ. ὑπερηφάνοις δέ, φη-
σὶν σολομών, ὁ κύριος ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν. εἰ γὰρ ἀκάθαρτος παρὰ θεῷ
πᾶς ὑψηλοκάρδιος, τίς ὁ δυνάμενος καθαρίσαι αὐτόν; καὶ εἰ ὁ κύριος ὑπερηφάνοις ἀντιτάσ-
σεται, τίς ὁ βοηθήσων αὐτῷ; καὶ εἰ ὁ κύριος ὁδηγήσει πραεῖς ἐν κρίσει, διδάξει δὲ πραεῖς ὁδοὺς
αὐτοῦ, τὸν ἀλαζόνα καὶ ἐπηρμένον τίς ὁδηγήσει εἰς ὁδὸν σωτηρίας καὶ ἀληθείας; τί δὲ περὶ τοῦ ψεύ-
δους, ὃ διαπαντὸς ὑποβάθραν καὶ θεμέλιον αὐτοῦ τέθεικε. καὶ οὐδέν ἐστι τῶν παρ᾽ ἐκείνοις λεχθέν-
των ἄμοιρον ψεύδους, ἀλλὰ τὰ μὲν εἰσὶ καθόλου καὶ παντελῆ ψεύδη καὶ πλάσματα, τὰ δὲ δια-
ξάμενοι ἴχνους ἀληθείας, πλάττει τεράστια καὶ ἀλλόκοτα πράγματα. καὶ ὥσπερ οὐκ ἔστιν αἴσθη-
σις, ἡ μὴ ἔχουσα τὴν ἀφὴν ὥσπερ ὄχημα, οὕτως οὐδὲ λόγος λεχθεὶς παρ᾽ ἐκείνου, ὅστις οὐκ ἔστι ψεῦ-
δος σαφές, ἢ μίγμα ψεύδους καὶ ἀληθείας. τίς γὰρ τῶν ὁπωσοῦν ἐχόντων γνῶσιν, οὐ λογίσεται κα-
θαρὸν πλάσμα καὶ ψεῦδος, ὅτι διαβάλλων τὸν θεόν, λέγει περὶ τοῦ κορρὰν ὡς ἐκ προσώπου αὐ-
τοῦ, ὅτι εἰ εἰς ἓν τῶν ὀρέων ἐπέμψαμεν αὐτό, σχισθῆναι ἔμελλεν ἂν ὑπὸ τοῦ φόβου καὶ τῆς εὐ-
λαβείας αὐτοῦ.

Αλλὰ καὶ περὶ τοῦ ἄρχοντος γαβριήλ, ὡς ὅταν φέρῃ τοῦτον διαλεγόμενον αὐτῷ ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ ι
πάθους αὐτοῦ, καὶ περὶ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τοῦ μωάμεθ, ὡς εὑρίσκεται ἐξ ἀϊδίου γεγραμμένον ἐν τοῖς
δεξιοῖς μέρεσι τοῦ δεσποτικοῦ θρόνου ἐν τῷ ἀνωτέρῳ μέρει. καὶ ὅτι περὶ αὐτοῦ προφητεύων ὁ χρι-
στὸς τοῖς υἱοῖς ἰσραήλ, οὕτως εἴρηκεν, εὐαγγελίζομαι ὑμῖν τὸν ἀπόστολον τοῦ θεοῦ, τὸν ἥξοντα μετ᾽ ἐ-
μέ, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ μωάμεθ. ἐπεὶ δὲ οὔτε ἐν τῇ παλαιᾷ εὑρίσκεται γραφῇ, οὔτε ἐν τῇ νέᾳ, ἀλλ᾽
ἔστι σαφὲς ψεῦδος, ἐκήρυξαν καὶ ἐπλάσαντο οἱ ἐκείνου διάδοχοι, ὡς δῆθεν φθόνῳ βωθέντες
ἐξέβαλον αὐτὸ οἱ μὲν ἰουδαῖοι ἀπὸ τῆς παλαιᾶς γραφῆς, οἱ δὲ χριστιανοὶ ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου. ἡμεῖς
δὲ τοῦτο φανερῶς ἐν τῇ τετάρτῃ ἀπολογίᾳ ἐλέγξαντες, ἀπεδείξαμεν ὅπως ἐστὶ σαφὲς ψεῦδος. διὰ
τοῦτο περιττὸν καὶ παρέλκον ἥγημαι, τὰ αὐτὰ καὶ περὶ τῶν αὐτῶν πολλάκις ἐπιχειρεῖν.

Ετι, οὐκ ἦλθον, φησί, διὰ θαυμάτων, ἀλλὰ διὰ ξίφους καὶ τιμωρίας. καὶ τοῖς μὴ πειθομένοις ια
τῷ ἡμετέρῳ νόμῳ καὶ τῇ διδαχῇ, θάνατος ἔσται ἡ τιμωρία, ἢ φόρους διδότωσαν. τί τοῦτο;

πάντως οὐκ ἄλλο, ἢ βουλόμενος συσκιάσαι τὴν ἑαυτοῦ ματαιότητα καὶ ἀσθένειαν. ἐπεὶ οὔτε τὴν ἀπὸ τῶν γραφῶν, οὔτε τὴν διὰ θαυμάτων εἶχε μαρτυρίαν καὶ τὰ πιστά, μηχανᾶται τὸν φόνον, ἵνα διὰ τοῦ φόβου ἐκφύγῃ τὸν ἔλεγχον, ὃ καὶ γέγονεν. τῷ γὰρ φόβῳ τοῦ θανάτου παρῃτήσαντο μὲν τὸν ἔλεγχον, μᾶλλον δὲ τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἠσπάσαντο τὸ ψεῦδος καὶ τὴν ἀπώλειαν. ὥστε καὶ οἱ διάδοχοι τούτου τῇ ὥρᾳ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν, ξίφος γυμνοῦσι, καὶ τιθέασι μέσον αὐτῶν, λέγοντες ὡς ἐκ προσώπου τοῦ μωαμεθ, τάδε φησὶν ὁ προφήτης, μέχρις ἂν τὸ ξίφος ἵσταται, ἰδοὺ καὶ ὁ ἐμὸς νόμος ἵσταται. παρελθόντος δὲ τοῦ ξίφους, καὶ ὁ νόμος λυθήσεται. καὶ ὅτι μὲν ῥομφαίαν ἐσπάσαντο οἱ ἁμαρτωλοὶ κατὰ τὸν δαβίδ, καὶ ἐνέτειναν τόξον αὐτῶν τοῦ σφάξαι τοὺς εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ, τοῦτο πρόδηλον καὶ φανερόν, ἀλλ᾽ ἡ ῥομφαία αὐτῶν εἰσέλθοι εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν, καὶ τὰ τόξα αὐτῶν συντριβείη, ὅτι βραχίονες ἁμαρτωλῶν συντριβήσονται, ἄνομοι δὲ ἐκδιωχθήσονται, καὶ σπέρμα ἀσεβῶν ἐξολοθρευθήσεται. τῶν γὰρ ὀλίγων καὶ ἀναριθμήτων ἐστὶ τὸ ῥίπτειν ἑαυτοὺς ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ εἰς θάνατον. διὰ τοῦτο γὰρ οἱ τῆς ἀληθείας μάρτυρες μεγάλοι καὶ ἅγιοι, καὶ τῆς τοῦ θεοῦ βασιλείας κληρονόμοι γεγόνασιν.

16 Ἔτι τοῦτο ἐντέλλεται ὁ μωαμεθ, ἵνα οὐδεὶς τῆς ἐκείνου πατριᾶς ὅλως μετὰ χριστιανοῦ διαλέξηται, τὴν ἑαυτοῦ ἀσθένειαν δεδοικώς. καί τοιγε αὖθις ὁ αὐτὸς ἐν ἑτέροις τόποις ἐντέλλεται, μὴ διαλέγεσθαι λόγοις τραχέσι καὶ αὐστηροῖς τινὶ ἑτέρας αἱρέσεως, ἀλλ᾽ ἠπίοις. οὐ γὰρ ἀνθρώπου, φησίν, ἐστὶ τὸ καταρτίζειν, ἀλλὰ μόνου θεοῦ, καὶ ἕκαστος ὑπὲρ αὐτοῦ μόνου, ἀλλ᾽ οὐχ ὑπὲρ ἑτέρου λόγον δώσει, αὐτὸς ἑαυτὸν ἀντιλέγων καὶ ἀνατρέπων. οὐ μόνον γὰρ ἐν τῷ παρόντι κεφαλαίῳ, ἀλλ᾽ ἐν παντὶ τῷ νόμῳ αὐτοῦ ἄστατος καὶ ἄτακτος καὶ ἀνώμαλος ἀναφαίνεται, καὶ σχεδὸν ἐν πᾶσι τοῖς ὑπ᾽ αὐτοῦ γεγραμμένοις αὐτὸς ἑαυτὸν εὑρίσκεται ἀνατρέπων. ὥσπερ γὰρ μαινόμενος, καὶ μὴ γινώσκων ποῖαι εἰσὶν αἱ ὑποθέσεις καὶ τὰ δόγματα, ἅτινα ἤρξατο λέγειν, τίνα τὰ μέσα, καὶ ποῖα τὰ τέλη, οὕτω γράφων ποιεῖ, μὴ μόνον ἅπερ ἐν ἑνὶ κεφαλαίῳ γράφων, ἐν ἑτέρῳ καταλύει καὶ ἀντιλέγει, ἀλλὰ καὶ πολλάκις ἅπερ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου διαβεβαιοῦται, περὶ τὸ τέλος συγχέει τε καὶ ἀνατρέπει. μόλις γὰρ καὶ σὺν βίᾳ εἰσήχθησαν κεφαλαιωδῶς καὶ σὺν τάξει τὰ παρ᾽ ἐκείνου λεγόμενα, ὅπως καὶ ὁ τῆς ἀντιλογίας λόγος ὁδῷ καὶ τάξει προβαίνῃ. καὶ γὰρ αὐτὸς οὗτος ὁ ἐντελλόμενος, ἵνα μὴ διαλέγωνται ἴσως ἑτέρου δόγματος ἐν λόγοις τραχέσι καὶ σκληροῖς, ἀλλ᾽ ἠπίοις καὶ προσηνέσιν, ὡς καὶ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ ἐλτζινισμ ἑαυτὸν ἐπαινῶν λέγει, οὐκ ἔστι τῶν ἀναγκαζόντων. ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ ἐλμπακαρᾶ, ὅπερ ἑρμηνεύεται βοῦς, οὑτωσί φησιν, ὅτι ἐν τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ οὐκ ἔστι βία, ὅτι τὸ ἴσον ἐξ ἀρχῆς ἤδη διώρισαι, αὐτὸς οὗτος αὖθις ἐπιλαθόμενος ἐντέλλεται λέγων, τοῖς μὴ πειθομένοις τοῖς ἡμετέροις δόγμασι, θάνατος ἔσω ἡ τιμωρία, ἢ φόρους διδότωσαν. καὶ τί βιαιότερον θανάτου, ὦ καινὲ νομοθέτα; καὶ πῶς παρὰ θεοῦ τό, κακίᾳ κακίαν ἀμείβειν; φιλοχρηματία γὰρ τὸν τοῦ φόνου θυμὸν κατεπράϋνεν. ἡ γὰρ φύσις τῶν ἀνθρώπων, μᾶλλον δὲ ὁ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς αὐτοῦ φύσεως πλάστης καὶ δημιουργὸς θεὸς οὕτως αὐτὸν κατεσκεύασεν, ὅτι μετὰ τῶν ἄλλων ἐνέθηκεν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ τό, τε ἐπιθυμητικόν, τὸ θυμικόν, καὶ τὸ λογικόν, ἵνα διὰ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ ὁρᾷ καὶ ἐφίηται τοῦ ἄκρου ἀγαθοῦ, ὅπερ ἐστὶν ὁ θεός, καὶ πάσης δικαιοσύνης καὶ ἀρετῆς, αἳ τινὲς οἱαπερ τις κλίμαξ εἰσίν, ἀνάγουσαι ταύτην εἰς θεόν. εἰ δ᾽ ἴσως παρατραπῇ τὸ ἐπιθυμητικὸν τοῦ ὀρθοῦ ἔρωτος, καὶ ἀντὶ τῶν δεξιῶν νεύσῃ πρὸς τὰ ἐναντία, κινηθήσεται ὁ θυμὸς κατὰ τοῦ δαίμονος, καὶ τὸν ἀνθρωπώλεθρον ὄφιν διώξας, ἔσται τῷ πληθέντι ὁδηγὸς τῆς ἀπλανοῦς καὶ εὐθείας ὁδοῦ. εἰ δὲ καὶ ὁ θυμὸς ἀργὸς μείνας καὶ ἀνενέργητος, ἢ κινηθεὶς μέν, οὐ κατὰ τοῦ ὄφεως δέ, ἀλλὰ κατὰ τοῦ ὁμοφυοῦς αὐτοῦ ἀνθρώπου, τότε τὸ λογικόν, τουτέστιν ὁ ἡγεμὼν καὶ ἄρχων νοῦς, ὥσπερ τις κριτὴς ἰσχυρὸς καὶ ἀδέκαστος ἐπιτάττει αὐτὰ κατὰ χώραν μένειν, καὶ ἕκαστον ἐν τῇ τάξει αὐτοῦ. διά τοι τοῦτο τὸ μὲν ἐπιθυμητικὸν τέθεικεν ὁ πάντων δημιουργὸς ἐν τῷ ἥπατι, ὅπερ ἐστὶν ὑπὸ τὴν καρδίαν, τὸ δὲ θυμικὸν ἐν τῇ καρδίᾳ, ἥτις ὑπέρκειται τοῦ ἥπατος, ὡς ἀρχικωτέρα. τὸ δὲ λογικὸν ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ, ὅς ἐστιν ἐπάνω πάντων, ὥσπερ τις βασιλεὺς καὶ ἡγεμὼν καὶ ἄρχων καὶ ἐξουσίαν ἔχων κατὰ πάντων, μὴ μόνον τῶν κατ᾽ αὐτὸν τῷ αὐτεξουσίῳ τιμηθείς, ἀλλὰ καὶ πάσης αἰσθητῆς φύσεως, καθὼς ἐπὶ τοῦ ἀδάμ, ἔτι τε τοῦ νῶε, καὶ τῶν ἐν τῇ παλαιᾷ τε καὶ νέᾳ διαθήκῃ

θήκης

θήκη τρανῶς πεφανέρωται. καὶ διὰ τοῦτο πᾶς ἄνθρωπος μετὰ τῶν παθῶν ὀφείλει χρῆσθαι τῷ
θυμῷ, καὶ καθ' οἱουδήτινος πράγματος χωρίζοντος αὐτὸν τοῦ θεοῦ. ὁ δὲ μωάμεθ ἀντὶ τῶν παθῶν
μετὰ τῶν ὁμοφυῶν ἀνθρώπων τούτῳ ἐχρήσατο, οἷά τινι θηρίῳ ἀπηνεστάτῳ καὶ ἀνημέρῳ, εἰ μή πως
τῇ φιλοχρηματίᾳ τὸν θυμόν, ὡς εἴρηται, κατεπραΰνη. ὁ δ' αὐτὸς αὖθις ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ
ἔμ, ὥσπερ τῶν πάντων ἐπιλαθόμενος, οὕτως εἴρηκεν, ὅτι τῶν λεχομένων θεὸν ἕτε-
ρον πλὴν τοῦ θεοῦ τούτου, οὐκ εἶ σὺ παιδαγωγός, ἢ ἐπιμελητής. ἐπεὶ τοίνυν τετήρηκεν ὁ θεὸς
ἑαυτῷ. καὶ τίς ἂν ἕτερος γενήσεται ἀξιόλογος κατήγορος τοῦ μωάμεθ, ὡς αὐτὸς ἑαυτοῦ;
βουλόμενος γὰρ ἀντιλέγειν τὰς γραφάς, ἃς δικαίας καὶ ἁγίας ἐκάλεσεν, ὁ δὲ οὐ μόνον
ταύτας φαίνεται ἀντιλέγων, ἀλλὰ σχεδὸν ἐν πᾶσιν αὐτὸς ἑαυτῷ ἀντιπίπτει. ἐν γὰρ τῷ κε-
φαλαίῳ τῷ ἐλνεσᾶ, ὅπερ ἑρμηνεύεται γυναικῶν, οὑτωσί φησιν, εἰ μὴ παρὰ θεοῦ ἦν τὸ
κορρᾶν, πολλαὶ ἐναντιότητες εὑρίσκοντο ἂν ἐν αὐτῷ. μὴ δυνάμενος τοίνυν ἀντοφθαλ-
μεῖν πρὸς τὰς γραφάς, ἐξ ἀνάγκης καταφεύγει ἐν τῷ ψεύδει· ὡς δῆθεν ἀπὸ θεοῦ εἰσι τὰ
λεγόμενα. καὶ πῶς ἀπὸ θεοῦ, ψεύδους διάκονε καὶ γεννῆτορ; ἔνθα γὰρ ψεῦδος, θεὸς οὐκ
ἔστι. καὶ ὅπου θεός, τὸ ψεῦδος ἀπελήλαται. οὐ γὰρ ὑπομένει τὸ σκότος τὴν τοῦ φωτὸς παρουσίαν,
ὡς οὐδὲ νόσος ὑγιείας ἐπιλαβούσης ἵσταται.

Ἔτι ἀρχηγὸν καὶ διδάσκαλον ἑαυτὸν εἶναι λέγων τοῦ νόμου, ὅνπερ τοῖς ἀνόμοις ἐξέθε- ιγ
το, καὶ τοῦ κορρᾶν, ὃν συνεγράψατο, οὐκ ᾐσχύνθη. φησὶ γάρ, ὅτι ὁ νῶε, ὁ ἀβραάμ, ὁ ἰσαάκ,
ὁ ἰακώβ, ἀλλὰ καὶ οἱ τοῦ χριστοῦ ἀπόστολοι τοῦ αὐτοῦ δόγματος ἦσαν. καὶ πῶς τοῦ αὐτοῦ δόγ-
ματος οἱ ἀπόστολοι, οἱ πρὸ σοῦ γεννηθέντες χρόνοις ἑπτακοσίοις, εἴπερ σὺ ἀρχηγὸς τοῦ δόγ-
ματος; πῶς δὲ καὶ οἱ πρὸ ἐκείνων, ὅ, τε ἀβραάμ, καὶ ἰσαάκ, καὶ ἰακώβ γεννηθέντες χρόνοις;
πῶς δ' αὖθις νῶε, ὁ πρὸ τούτων χρόνους τετρακοσίους; εἰ μὲν οὖν σὺ εἶ ὁ ἀρχηγὸς καὶ τῆς κα-
κίας ἐφευρετής, ὅπερ ἐστὶ καὶ ἀλήθεια, ψεύδῃ λέγων εἶναι ἐκείνους τοῦ μιαροῦ τουτουὶ δόγ-
ματος. εἰ δ' ὡς λέγεις τὰ αὐτὰ κἀκείνους φρονεῖν, καὶ οὕτω ψεύδῃ ἀρχηγὸν σεαυτὸν ἀ-
ποκαλῶν. καὶ γὰρ οὐ δύναται πηγὴ ἐκ τῆς αὐτῆς καὶ μιᾶς ὀπῆς βλύζειν νᾶμα γλυκὺ καὶ
πικρόν, ἤτοι ψεῦδος καὶ ἀλήθειαν. ἀλλ' ὅπερ αὐτὸς ἀγνοῶν καταγγέλλει, τοῦτό ἐστιν ἡ ἀλή-
θεια, ὅτι ἡ πίστις οὐκ ἔστι τῆς βίας καὶ τῆς ἀνάγκης, ἀλλὰ τῆς προαιρέσεως καὶ θελήσεως. τὰ
γὰρ σωματικὰ δέχονται τὸ βίαιον, τὰ δὲ ψυχικὰ οὐχ οὕτως. ἀλλ' ὡς αὐτεξούσιος καὶ ἐλευ-
θέρα ἡ ψυχή, ὅπερ πιστεύει καὶ βούλεται, τοῦτο καὶ στέργει καὶ δέχεται. τὸ δὲ μετὰ βίας γιγνό-
μενον οὐκ ἔχει ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν κίνησιν, ἤτοι παρὰ τὴν ἰδίαν φύσιν. καὶ τὸ ἑτέρωθεν κινούμενον,
οὐκ ἔχει τὸ βέβαιον. καὶ τὸ μὴ ἔχον τὸ βέβαιον, οὐκ ἔχει τὸ μόνιμον. ἀλλ' ὁ μὲν τοῦ εὐαγγελίου νόμος
ἔχει τὸ βέβαιόν τε καὶ μόνιμον, διὰ τὸ αὐτεξούσιον, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ψυχῆς θέλησιν. ὁ δυνάμενος
γάρ φησιν ὁ κύριος χωρεῖν, χωρείτω. ὁ δὲ τοῦ μωάμεθ νόμος οὐκ ἔχει τὸ βέβαιον καὶ μόνιμον,
διὰ τὸ μετὰ ξίφους καὶ σὺν βίᾳ πολιτεύεσθαι τοῦτον. κἂν καὶ κρίμασιν, οἷς οἶδε θεός, καὶ ἐπλα-
τύνθη καὶ ἐπεκράτησεν ἡ τούτου ἀσέβεια. ἀλλ' ὥσπερ ἀπέχει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆς γῆς, οὕτως ἀπέ-
χουσιν αἱ βουλαὶ τοῦ θεοῦ ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων, καὶ τὰ τούτου διανοήματα ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων ὡ-
σαύτως διανοημάτων. καθὼς αὐτὸς ὁ θεὸς διὰ τοῦ προφήτου ἠσαΐου τρανῶς διεσάφησε.
διὰ τοῦτο σὺν τῷ θεηγόρῳ παύλῳ καὶ ἡμεῖς εἴπωμεν, ὦ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώ-
σεως θεοῦ, ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. τίς γὰρ ἔγνω
νοῦν κυρίου, ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; οἶδε γὰρ κύριος εὐσεβεῖς ῥύεσθαι, ἀνόμους δὲ
τηρεῖν εἰς ἡμέραν κρίσεως, κολαζομένους αἰωνίῳ πυρί. φῶς γὰρ ἀσεβῶν σβέννυται. ἔτι
τοίνυν φησὶν ὁ μωάμεθ, ὡς ἐγὼ οὐκ ἦλθον τὸν νόμον διὰ θαυμάτων πιστώσασθαι, ἀλλὰ διὰ
ξίφους. καὶ τοῦτο ἀληθῶς εἴρηκεν. ἡ γὰρ τῶν θαυμάτων ἐνέργεια, ἕν ἐστι τῶν τοῦ θεοῦ χαρισ-
μάτων καὶ δωρεῶν. καὶ τίς κοινωνία κακοῦ τε καὶ ἀγαθοῦ; πάντως οὐδεμία. ἀλλ' ὥσπερ
τὸ κακὸν ὡς μὴ παρὰ τοῦ θεοῦ γεγονὸς οὐκ ἔχει ἰδίαν ὑπόστασιν, ἀλλὰ παρὰ τῇ ἀποπτώ-
σει καὶ ἐλλείψει τοῦ ἀγαθοῦ κατὰ συμβεβηκὸς θεωρεῖται ἐν οἷς ἂν γένηται, οὕτω μοι νόει
καὶ ἐπὶ τοῖς τοῦ μωάμεθ δόγμασιν, ὡς τῇ ἀποπτώσει καὶ ἐλλείψει τῶν τοῦ θεοῦ ἀλη-
θῶν δογμάτων, κατὰ συμβεβηκὸς ἀναφαίνεταί τις ξένος καὶ ἀλλόκοτος νόμος, μᾶλ-
λον δὲ ἀλλότριος πάντη τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ θεοῦ. παθὸν γάρ ἐστι τὸ κακόν, μετὰ τοῦτο δ' ἐστὶν

ἀλογία

ἀλογία καὶ ἀταξία. ὥσπερ γὰρ τὸ κακὸν παρὰ τὴν ἀπόστασιν τοῦ ἀγαθοῦ φαίνεται, αὐτὸ δὲ καθ' αὑτὸ οὐκ ἔχει ὑπόστασίν τινα, καὶ ἡ νόσος παρὰ τὴν τῆς ὑγιείας, καὶ ἡ ἀταξία παρὰ τὴν τῆς τάξεως, οὕτω καὶ ὁ τοῦ μωάμεθ νόμος παρὰ τὴν τοῦ ἀληθοῦς νόμου κατὰ συμβεβηκὸς θεωρεῖται ὑποκρινόμενος τὸ ὀρθόν. αὐτὸς δὲ καθ' αὑτὸν ὅλος ἐστὶν ἀλογία καὶ ἀταξία, καὶ νόσος ψυχῆς, μᾶλλον δὲ θάνατος. κατὰ τοσοῦτον καὶ γὰρ μετέχει ὁ τοῦ μωάμεθ νόμος τοῦ ἀγαθοῦ, καθόσον δοκεῖν μόνον καλῶς ποιεῖν. οὐδεὶς γὰρ εἰς κακὸν ἀποβλέπων, ποιεῖ ἅπερ καὶ ποιεῖ. κατανοήσας τοίνυν τὴν ἑαυτοῦ ἀσθένειαν, ὑποδύεται μὲν τὸ ψεῦδος, ὑποκρίνεται δὲ θεῖον νόμον εἶναι τὰ παρ' αὐτοῦ δεδογμένα. ἐπεὶ δὲ οὐκ εἶχε τὴν διὰ θαυμάτων παρὰ θεοῦ μαρτυρίαν, ὡς εἴρηται, καὶ τί λέγω τὴν τῶν θαυμάτων; ἀπὸ γὰρ τῶν χαρισμάτων καὶ δωρεῶν, ὧν εἶχον ἀπὸ θεοῦ οἱ ἀπόστολοι, τὸ ἔσχατον πάντων, καὶ τελευταῖον ἡ τῶν γλωσσῶν γνῶσις, καὶ ἔσχον καὶ ταύτην ὡς διδάσκαλοι τῆς οἰκουμένης, ἵνα ἔνθα ἂν πορεύωνται, γινώσκωσι τὴν τοῦ ἔθνους διάλεκτον κατὰ πᾶσαν ἀκρίβειαν. εἰ γὰρ οὐκ ἐγίνωσκον τὰ λεγόμενα, ἦν αὐτοῖς χρῆσις ἑρμηνέων διαφόρων εἰς δήλωσιν τῶν παρ' ἀμφοτέρων λεγομένων. πῶς οὗτος ὀνομάζει ἑαυτὸν καθολικόν, καὶ παντὸς τοῦ κόσμου διδάσκαλον, ὃς οὐ μετέχων ἐκ πάντων τὸ ἔσχατον; αὐτὸς γάρ φησι περὶ ἑαυτοῦ, ὡς οὐ γινώσκει ἑτέραν, ἢ τὴν τῶν ἀῤῥάβων καὶ μόνην διάλεκτον, ὥστε καὶ τὸ κορρὰν ἀῤῥαβιστὶ πρὸς αὐτοῦ ἐξεδόθη, ὡς αὐτὸς οὗτος τρανῶς ὡμολόγησε. διὰ τοῦτο καὶ καταφεύγει εἰς τὴν τοῦ ξίφους ποινήν, ἤτοι τὸν φόνον, καὶ εἰκότως. ὁ γὰρ τούτου διδάσκαλος καὶ πατὴρ, ἀνθρωποκτόνος ἦν ἐξ ἀρχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἕστηκε. τὸ γὰρ δαίμονος κακὸν, τὸ παρὰ τὸν ἀγαθοειδῆ νοῦν ἐστὶν εἶναι. ψυχῆς δὲ, τὸ παρὰ λόγον. σώματος δὲ, τὸ παρὰ φύσιν. ἅτινα τρανῶς ἀναφαίνονται ἐν τοῖς τοῦ μωάμεθ διδάγμασιν. ἡ γὰρ ἀλογία καὶ ἀταξία, τό, τε ψεῦδος, καὶ ἡ τοῦ νοῦ ἐπισκότησις, διαῤῥήδην γινώσκεται. ἴδωμεν δὲ πῶς παρ' ἐκείνου καὶ τὸ παρὰ φύσιν διδάσκεται, καὶ σκόπει ὅπως ἐστίν. ἡ φύσις οὐκ εἶδεν αὐτὴ ἑαυτὴν ἀνελεῖν, ἀλλ' ἄλογος μὲν οὖσα πάντα κατὰ λόγον ποιεῖ. ὁ δὲ μωάμεθ οὑτοσὶ, ἅπερ τὰ ἄλογα ζῶα οὐ πράττουσι (τίς γὰρ εἶδε ζῶον τοῦ αὐτοῦ καὶ ὁμοίου γένους ἀναιρετικόν) τὸν ὁμοίως αὐτῷ χειρὶ θεοῦ πλασθέντα ἄνθρωπον, ἀφειδῶς φονεύειν ἐδίδαξεν, ὃς πάντων τῶν θηρίων θηριωδέστερος φαίνεται, καὶ ἀπηνέστερος. ὡς καὶ ἀπὸ τῶν ῥηθησομένων φανήσεται καθαρώτερον. λέγεται περὶ αὐτῶν, ὡς παραχθῆναι ποτὲ πρὸς τὸν αὐτὸν μωάμεθ, τὸν πρὸς πατρὸς θεῖον αὐτοῦ, καὶ ἐρεῖν αὐτῷ, τί μοι συμβήσεται ὦ ἀδελφιδοῦ, εἴπερ οὐκ ἀκολουθήσω τῷ ὑμετέρῳ νόμῳ; ὁ δὲ εἶπεν, οὐχ ἕτερόν τι, ἢ ἀποκτενῶ σε ὦ θεῖε. ὁ δὲ εἶπεν, οὐκ ἔνεστιν ἑτέρα τις τιμωρία; οὐδὲν ἕτερον, ἔφη. ὁ δὲ θεῖος, ἀκολουθήσω σε τοίνυν ἔφη, ἐφ' οἷς περ βούλει. γλώσσῃ δὲ μόνῃ, ἀλλ' οὐ καρδίᾳ, τῷ δέει τοῦ ξίφους. ἀναγκαζόμενος δὲ καὶ ὁ μὰρ περὶ αὐτοῦ, ὁ υἱὸς δηλονότι τοῦ κατεμπλαδῆ, εἶπε, κύριε, σὺ οἶδας ὅτι μόνῳ τῷ τοῦ θανάτου φόβῳ γίνομαι τοῦ δόγματος. ἀλλὰ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἐμπιαστᾶ, καὶ αὐτὸς οὗτος εἰπών, ὡς τῷ φόβῳ τοῦ ξίφους καὶ τοῦ θανάτου γίνομαι τοῦ δόγματος. στέλλει ἔπειτα κρυφίως γράμματα εἰς τὴν μακκὲ χώραν, ἵνα μὴ πλανηθῶσιν, ἀλλὰ σκέψωνται ὅπως ἐκφύγωσι τὸν τοῦ ξίφους κίνδυνον. ταῦτα πάντα παρεβλήθησαν ἀπό τε τοῦ κορρὰν καὶ τῶν ἑτέρων βιβλίων. οὐ μὴν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ τῆς βοὸς κεφαλαίῳ συγχωρεῖ τὰ παρὰ φύσιν θέμιτα πράττειν, ἅτινα καὶ αἰσχρόν ἐστι καὶ λέγειν. ἡ γὰρ κακία ἐφ' οἷς ἂν γένηται, τοῖς πᾶσιν οἷάπερ νόσος κακὰ ἀπεργάζεται. ἡ γὰρ μίξις τῶν ἀνομοίων, ἡ τῶν φυσικῶν δυνάμεων ἐπὶ τὰ μὴ προσήκοντα κίνησίς ἐστιν. ὅπερ ἡ ἀσυμμετρία ποιεῖ. οὐκ ἦν δὲ ὁ τούτου σκοπὸς ἕτερος, ἢ ἵνα διὰ τῆς ἐνδόσεως τῶν τε κατὰ φύσιν καὶ παρὰ φύσιν ἡδονῶν, ἐπισπάσηται πρὸς ἑαυτὸν τὸ μωρὸν καὶ ἀνόητον πλῆθος, ὃ καὶ γέγονεν.

ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΜΩΑΜΕΘ

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

ἩΜΕΝ ἀλήθεια μία ἐστὶ καὶ ἁπλῆ, τὸ δὲ ψεῦδος πολυσχιδὲς καὶ ποικίλον, καὶ ὁ περιπατῶν ἐν ἀληθείᾳ ἐν τῷ φωτὶ περιπατεῖ, καὶ ἐν ἀσφαλείᾳ πορεύεται, ὁ δὲ τὸ ψεῦδος ἑλόμενος ἐν τῷ σκότει περιπατεῖ, καὶ οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει. διὰ τοῦτο καὶ ὁ μωάμεθ τῆς μὲν ἀληθείας καταφρονήσας, τὸ δὲ ψεῦδος ἐνδυσάμενος, οὐδὲν ὑγιὲς, οὐδὲ πρὸς σωτηρίαν ἀνθρώπου ἐδίδαξεν, ἀλλὰ τοῦτο μόνον εὑρέθη σπουδάζων, ὅπως πρὸς ἑαυτὸν τὸ πλῆθος ἐφέλξηται. καὶ περὶ μὲν ἀρετῶν οὐκ ἐμέλησεν ὅλως αὐτῷ, οἷον ταπεινοφροσύνης, μακροθυμίας, εἰρήνης, καὶ τῆς εἰς τὸν πλησίον ἀγάπης. οὐδὲ συνεγράψατό τι χρήσιμον ἢ ἐπωφελές. ἵνα δὲ μὴ ἐλεγχθῶσιν αἱ τοιαῦται ψευδολογίαι καὶ ματαιότητες, ἀπό τε τῆς παλαιᾶς, ἀπό τε τῆς καινῆς διαθήκης, ἔστιν ὅτε καὶ ἐξ ὧν συνεγράψαντό τινες τῆς ἔξω σοφίας, μηδ' ὅλως ἔχοντα τὰ πιστὰ, διετάξατο. καίτοι γε αὐτὸς ἄκων καὶ μὴ βουλόμενος καὶ οἷον ὥσπερ ὑπὸ θείας δυνάμεως μαστιζόμενος, πολλάκις ἐδήλωσε γράφων, ὅτι αἱ τοῦ μωσέως παραδόσεις, καὶ τῶν προφητῶν, ἀλλὰ δὴ τό, τε ψαλτήριον καὶ τὸ εὐαγγέλιον ἅγιά εἰσι, καὶ ἀπὸ θεοῦ δεδομένα. ἐξαιρέτως δὲ περὶ τοῦ εὐαγγελίου διαῤῥήδην ἅγιον καὶ τέλειον καὶ εὐθὲς τοῦτο καλεῖ. καὶ ὑπομνήσεις θεοῦ ταῦτα καλεῖ ἐν τῷ κορρᾶν. μὴ δυνάμενος δὲ κρύψαι εἰς τέλος τὴν ἀλήθειαν, λέγει, ὅτι καὶ αὐτὸς ἐγὼ τὰ παρ' ἐκείνοις γεγραμμένα φυλάσσω, καὶ ἐνεργῶ αὐτά. καὶ ἐπεὶ δίκαια καὶ ἅγια καὶ ὀρθὰ καὶ ἀπὸ θεοῦ δεδομένα ὁμολογεῖ τήν τε παλαιὰν καὶ τὴν νέαν γραφὴν, καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ὑπόχρεων ποιεῖται, καὶ μὴ βουλόμενος, καὶ ταῦτα ὀφείλει στέργειν αὐτά. ὁ δὲ μνείαν περὶ τῶν ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ οὐ ποιεῖται ἀρετῶν, τῶν δυναμένων ἀνάξαι ἀπὸ γῆς τὸν ἄνθρωπον, καὶ οὐράνιον ποιῆσαι. ἀλλ' ὅπερ ἂν καὶ ἀναβῇ ἐν τῷ αὐτοῦ λογισμῷ, ἐκεῖνο καὶ στέργει καὶ διδάσκει. καὶ ποτὲ μὲν λέγει καὶ ὑπαγορεύει, ἵνα οὔτε τὴν παλαιὰν γραφὴν, οὔτε τὴν νέαν δέχωνται. ποτὲ δὲ, ἵνα δέχωνται αὐτὰ, ὡς καὶ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ ἐλμαΐδα, ὅπερ ἑρμηνεύεται τράπεζα, οὕτωσί φησιν.

Ὅτι ἡ τοῦ βιβλίου ἑταιρεία οὐδέν ἐστιν ὅλως, εἰ μὴ πληρώσαιεν τό τε εὐαγγέλιον καὶ τὸν νό= α
μον. ἑταιρεία δὲ τοῦ βιβλίου λέγονται κατ' ἐκεῖνον, οἱ τοῦ μωάμεθ ἀκόλουθοι.

Ἔτι μετὰ τῶν πολλῶν τερατολογιῶν αὐτοῦ λέγει καὶ τοῦτο, ὅτι εἰς ἑβδομήκοντα πρὸς ταῖς τρισὶ β
μοίρας, μέλλουσι σχισθῆναι οἱ τῷ νόμῳ αὐτοῦ ἀκολουθήσαντες, καὶ ἡ μὲν μία καὶ μόνη ἐκ τούτων σωθήσεται, αἱ δ' ἄλλαι πυρὶ παραδοθήσονται. τίς γοῦν ἐστιν ἀναλογία τῶν τοιούτων μωρῶν καὶ ἀνυποστάτων λόγων; πάντως οὐδεμία. ἀλλὰ τοῦτο μόνον ἂν εἴποι τις ὁ νοῦν ἔχων, ὡς καὶ ἐκείνη ἡ μοῖρα σὺν ταῖς ἑτέραις τῷ αἰωνίῳ πυρὶ γενήσεται παρανάλωμα, εἰ μὴ τῇ ἀμωμήτῳ πίστει προσέλθοιεν.

Ἔτι ὥσπερ σχεδὸν πάντοτε αὐτὸς ἑαυτὸν ἀντιλέγων εὑρίσκεται, οὕτω καὶ ἐν τῷ κεφα= γ
λαίῳ τῷ ἐλνεσᾶ, ὅπερ ἑρμηνεύεται γυναῖκες, αὐτὸς ἑαυτὸν ἀνατρέπων ἐστί. φησὶ γὰρ, ὅτι εἰ μὴ παρὰ θεοῦ ἦν τοῦτο τὸ κορρὰν, πολλὰς ἐναντιότητας εὑρίσκοντο ἂν ἐν αὐτῷ. καίτοιγε μεστόν ἐστι πολλῶν ἐναντιοτήτων. φησὶ γὰρ ἐν διαφόροις τόποις, ὡς ὁ θεὸς οὐχ ὁδηγεῖ τὸν πεπλανημένον. καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς διδάσκων λέγει, προσεύχεσθε ἵνα ὁδηγῆσθε καὶ ἐξάγησθε ἐκ τοῦ σκότους εἰς τὸ φῶς, καὶ ἐκ τῆς ἀνοδίας εἰς εὐθύτητα. ἔτι περὶ αὐτοῦ φησιν, ὡς ἐγένετο ὀρφανὸς ἐν πλάνῃ, εἰδωλολάτρης γὰρ ἦν. καὶ τοιοῦτον αὐτὸν προφήτην ἐποίησεν ὁ θεὸς, ὅτε αὐτὸν μετεκαλέσατο, ὥστε ἀνελθεῖν μέχρις ἑβδόμου οὐρανοῦ, καὶ ἐντυχεῖν ἀγγέλῳ τινὶ χιλιάκις μείζονι τοῦ κόσμου, θρηνοῦντι τὰς ἑαυτοῦ ἁμαρτίας, καὶ αἰτῆσαι αὐτὸν τυχεῖν συγγνώμης δι' αὐτοῦ παρὰ τοῦ θεοῦ.

Ἔτι μετὰ τὸν γαβριὴλ φησὶν ἀνελθεῖν εἰς τὸν θεόν, καὶ ἐντυχεῖν ἑτέρῳ ἀγγέλῳ, μυριάκις δ
μείζονι τοῦ κόσμου παντὸς, θρηνοῦντι καὶ αὐτῷ τὰς ἑαυτοῦ ἁμαρτίας, πεποιηκέναι τε καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ δεήσεις εἰς θεόν, καὶ τυχεῖν καὶ αὐτὸν συγγνώμης.

Ἔτι περὶ ἑαυτοῦ φησὶν, ὡς τέλος καὶ σφραγὶς καὶ σιωπή ἐστι πάντων τῶν προφητῶν, καὶ ε

διὰ τοῦτο οὐκ ὀφείλει τις προφητεῦσαι μετ' αὐτόν. εἰ δ' οὖν, θανάτῳ ἀποθανεῖται πᾶς ὁ προφητεύσων. λέγεται δὲ μετὰ ταῦτα ἀναστῆναι τινὰ ἐν τῇ Βαβυλῶνι σόλεμ ὀνομαζόμενον, λέγοντα ἑαυτὸν εἶναι προφήτην, ἑρμηνεύεται δὲ τοῦτο κλίμαξ. καὶ παραδεχθῆναι μὲν παρὰ τῶν Βαβυλωνίων ὡς προφήτην, φονευθῆναι δὲ παρὰ τῶν σκυθῶν μετὰ τοῦ ἀκολουθήσαντος αὐτῷ πλήθους. καὶ τίς ἂν ἀπαριθμήσειε τὰ ψεύδη, τοὺς μύθους τε καὶ ματαιολογίας, ἃς συνεγράψατο ὁ τοιοῦτος μωάμεθ; καὶ γὰρ τοσαῦτά εἰσι πολλὰ καὶ ἀναρίθμητα, καὶ γέμοντα πολυλογίας, ὡς καὶ τοὺς μεγίστους τῶν παρ' αὐτοῖς διδασκάλων τῆς ἀπωλείας δογμάτων, οἵτινες ἐλφωκαὰ ὀνομάζονται, τουτέστιν ἔξοχοι, μὴ συμφωνῆσαι πρὸς ἀλλήλους ποτὲ ἐν τῇ τοῦ κορρὰν ἐξηγήσει. ἀλλ' οὐδὲ συμφωνῆσαι δοκεῖ εἰς τὸν αἰῶνα τὸν ἅπαντα. καὶ γὰρ τινὲς πρόσκεινται τῷ μωαμεθ, τινὲς τῷ ἀλῆ, ἕτεροι δ' ἑτέροις. εἰσὶ δὲ ὅμως καὶ αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλους τε καὶ πρὸς ἑαυτοὺς ἀσύμφωνοι. κατανοῶν τοίνυν τὴν ἑαυτοῦ ἀσθένειαν ἐκεῖνος ὁ ἀλιτήριος, καὶ βουλόμενος συσκιάσαι αὐτήν, οὑτωσί φησιν ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ ἐλαράμ, ὅτι οὐδεὶς πλὴν τοῦ θεοῦ ἔγνω τὴν τοῦ κορρὰν ἐξήγησιν. γινώσκων γὰρ τὸ ἀνωφελὲς τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ. ἀλλὰ καὶ τὸ τούτου ψεῦδος, ἔτι δὲ καὶ τὸ ἄτακτον καὶ ἀνώμαλον, καὶ ὅτι πολλῆς καὶ μεγάλης μέμψεως ἄξια συγγράφεται, εἶπε τοῦτο. οἱ δὲ σοφοὶ καὶ φρόνιμοι τοῦ γένους ἐκείνου, οἱ παιδευθέντες τὴν τῶν ἑλλήνων σοφίαν, εἰσὶ δὲ καί τινες οἱ τὸ εὐαγγέλιον καὶ τὰ μωσαϊκὰ ἀναγνόντες, παντελῶς ἔχουσι κατεγνωσμένα καὶ ἀνυπόστατα, ἅπερ ὁ μωαμεθ νενομοθέτηκε. διά τοι τοῦτο καὶ νόμος ἐτέθη παρὰ τοῖς σαρακηνοῖς, ἵνα εἴπερ τις ὅλως ἀμφιβάλλοι, ἢ λόγον ἀπορίας εἴποι εἰς τὸ κορρὰν, παρευθὺς θανάτῳ τελευτήσῃ.

ϛ Ἔτι φησί, μὴ ποιήσητε ἁρπαγὰς καὶ φόνους, ἢ ἐπιορκίας, ἐπεὶ ὁ θεὸς διὰ βάρους ἔχει αὐτά. εἰ δ' ἴσως καὶ ποιήσητε, ὁ θεὸς οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων ἐστί, καὶ μέλλει συγχωρῆσαι ὑμῖν αὐτά.

ζ Ἔτι ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ ἐλμαϊδᾶ, ὅπερ ἑρμηνεύεται τράπεζα, λέγει ὅτι οὐ λογιεῖται ὁ θεὸς ἡμῶν τὴν ἀπάτην τοῦ ὅρκου, ὑπὲρ δὲ τῆς παραβάσεως αὐτοῦ ἀρκετόν ἐστι δέκα πενήτων τροφή, καὶ ἔνδυμα τούτων, ἢ ἀντὶ τούτων ἑνὸς αἰχμαλώτου λύτρωσις. ὁ δ' ἀπὸ τούτων μὴ δυνάμενος ποιῆσαι, τρὶς νηστεύσει ὁ τοιοῦτος. ἔχουσι δὲ καὶ ὅρκον ἴδιον, ὅν τινα εὐκόλως οὐ παραβαίνουσιν. ἔστι δ' ὅτε ἀθετοῦσι κἀκεῖνον.

η Ἔτι ὁμόσαντος τοῦ αὐτοῦ μωάμεθ μὴ συγγενέσθαι ἰακωβιτίσσῃ τινί, μαρία ὀνομαζομένῃ, ἐνέδωκεν αὐτῷ ὁ θεὸς μὴ φυλάξαι ὅπερ ὀμώμοκεν, ἀλλὰ προσελθεῖν πρὸς αὐτήν, ὡς ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ ἐλμεταάρε, ὅπερ ἑρμηνεύεται   διαῤῥήδην φησί. μάρτυρες δὲ εἰσὶ τῆς τοιαύτης ἐνδόσεως καὶ ἐπιορκίας οἱ ἄγγελοι, ὅ, τε μιχαὴλ καὶ ὁ γαβριήλ.

θ Ἔτι διαλεγόμενος φησὶν ὁ θεὸς μετ' αὐτοῦ πολλάκις, εἶπε πρὸς αὐτόν, ὡς παιδιᾶς χάριν ἐποίησε τὸν κόσμον. καὶ σκοπείτω πᾶς ὁ νοῦν ἔχων τὰ λεγόμενα, ὅπως παντελῶς ἐνδίδωσι πᾶσαν ἐλευθερίαν, ἵνα δι' αὐτοῦ τὸ πλῆθος ἕλξῃ πρὸς ἑαυτόν. καί τοι γε τοῦ κυρίου εἰπόντος, ὡς στενὴ καὶ τεθλιμμένη ἐστὶν ἡ ὁδός, ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωήν, πλατεῖα δὲ καὶ εὐρύχωρος τῆς ἀπωλείας. καὶ ὄντως εἰς αὐτὸν ἀνήκει, τὸ ὁδὸν ἐντολῶν σου γνῶναι οὐ βούλομαι.

ι Ἔτι ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ μπακαρᾶ, ὅπερ ἑρμηνεύεται δάμαλις, λέγει, ὡς οἱ ἰουδαῖοι καὶ οἱ χριστιανοὶ σωθῆναι μέλλουσιν. ἐν δὲ τῷ κεφαλαίῳ τῷ ἀμρὰμ αὖθις φησίν, ὅτι οὐδεὶς δύναται σωθῆναι ἄνευ τῶν ἐν τῷ νόμῳ τῶν ἰσμαηλιτῶν.

ια Ἔτι πρὸ αὐτοῦ φησίν, ὅτι οὐ δύναταί τις εἰσελθεῖν εἰς τὸν παράδεισον. καὶ αὖθις ὁ αὐτὸς οὗτος μετὰ μικρὸν πάλιν φησίν, ὥσπερ μὴ αἰσθόμενος ὅπερ εἴρηκεν, ὡς λαβὼν αὐτὸν ὁ θεός, εἰσήγαγεν εἰς τὸν παράδεισον, καὶ ἔδειξεν αὐτῷ ἐκεῖσε ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας πολλάς, καὶ ἤρετο πρὸς τὸν θεόν, κύριε, τί ἐστι τοῦτο; καὶ ὁ θεὸς πρὸς αὐτόν, μὴ θαυμάσῃς, καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ μιμηταί σου εἰσί. τὸ δ' ὅτι πρὸς αὐτὸν διαλεγόμενος ὁ θεὸς εἶπεν, ὅτι παιδιᾶς χάριν ἐποίησεν τὸν ἄνθρωπον, δυοῖν ἕνεκεν τρόποιν εἶπεν αὐτῷ ὁ μωάμεθ, τὸ μὲν ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἔχει ὁ θεὸς περὶ πολλοῦ τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν, καὶ διὰ τοῦτο πράττειν ἕκαστον ἀδεῶς τὸ αὐτοῦ καταθύμιον. τὸ δ' ἵνα ἀνατρέψῃ καὶ τὴν τοῦ σωτῆρος χριστοῦ ἔνσαρκον οἰκονομίαν. ὄντως γὰρ ὄντως τάφος ἀνεῳγμένος ὁ λάρυγξ αὐτοῦ, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ δολία. ἰὸς δὲ ἀσπίδος ὑπὸ τὰ χείλη αὐτοῦ. σκεῦος γὰρ ἀπωλείας ὤν, μάταια καὶ ψευδῆ ἐξερεύγεται ῥήματα. καὶ γὰρ ἅπερ ἂν βου

ληθῆ πονηρὰ φθέγξασθαι, τὸν θεὸν αὐτοῦ προβάλλεται λέγοντα. τινὲς γὰρ τῶν ἀνθρώπων εἰσὶ σκεύη ἐκλογῆς καὶ ἐλέους, καὶ τινὲς σκεύη ὀργῆς καὶ ἀπωλείας. διὰ τοῦτο γὰρ σκεύη καλοῦνται, διὰ τὸ δεκτικόν. ἔξωθεν γὰρ δέχεται εἴτε ἀγαθὸν εἴτε πονηρόν. οἱ μὲν γὰρ ἄγγελοι κέκτηνται τὴν γνῶσιν ἄνωθεν, οἱ δὲ ἄνθρωποι ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς καὶ τῶν ἐκτὸς συλλέγουσι τὴν ἑαυτῶν γνῶσιν, καὶ ἐκ τῶν πολλῶν ἑτεροτήτων εἰς μίαν ἀληθῆ γνῶσιν ἀνάγονται, καὶ διὰ τοῦτο σκεύη καλοῦνται. τοίνυν καὶ αὐτὸς ὁ δείλαιος τὴν τοῦ διαβόλου διδασκαλίαν δεξάμενος, πάντα ἰὸν τοῖς αὐτοῦ λόγμασι μίξας, ἓν κρᾶμα ἀσεβείας, ὡς εἴρηται, κατεσκεύασε, καὶ τοὺς αὐτῷ πειθομένους ἐποίησε, καὶ τὰς αὐτῶν ψυχὰς ἀσθενεῖς ποιήσας, τῷ διαβόλῳ ὥσπερ θυσίαν προσέφερεν. ἀσθένεια γὰρ ψυχῆς ἐστιν, οὐχ ὡς ἐπὶ τῶν σωμάτων ἡ ἰσχνότης ἢ ἡ παχύτης εἰς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ διαβαίνουσα, ἀλλ' ἐπὶ τὰ ὑλικὰ καὶ πρόσκαιρα ἐνδόσεις. διότι αἱ ἐνέργειαι τῆς ψυχῆς οὐκ ἔχουσι τὸ ἀμετάβλητον. μοιχεῖαι γὰρ καὶ πορνεῖαι καὶ πᾶσαι αἱ ἡδοναὶ τῷ κόσμῳ εἰσὶ προσηλωμέναι, καὶ ἡ φιλία τοῦ κόσμου τούτου ἔχθρα θεοῦ ἐστι. διὰ τοι τοῦτο καὶ αὐτὸς τὰ πάντα καταλιπὼν, ταῖς ἡδοναῖς τὸ πλῆθος ἐνέδωκε. μὴ μόνον δὲ ζῶντας τοὺς ἀθλίους ἐνέδωκεν ταύταις, ἀλλὰ καὶ μετὰ θάνατον μονίμους αὐτὰς εἴρηκεν ἔσεσθαι. ὥστε καὶ τοὺς αὐτοῦ ἀκολούθους ὁ θεὸς μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν ἀμειβόμενος, ἀφροδίσια καὶ γυναῖκας ὅτι πολλὰς ἐν ἑκάστῳ, οἴκους τε περικαλλεῖς καὶ λουτρὰ καὶ παραδείσους, ἱμάτιά τε καὶ τρυφὰς, καὶ ἕτερα τούτοις ὅμοια, ὑπισχνεῖται παρέχειν, κατ' ἐκεῖνον τῶν ἀκολούθων αἱρετικῶν, καί τισι παλαιοῖς ἑτέροις. καὶ οἷον τέλος μακαριότητος τὰς ἡδονὰς ἐδίδαξεν εἶναι. ἡμεῖς γοῦν περὶ τούτου φθάσαντες εἴπομεν μερικῶς ἐν τῇ τετάρτῃ ἀπολογίᾳ. διὸ οὐκ εἴχομεν ὅλως σκοπὸν, καθολικῶς ἀντειπεῖν ταῖς τοῦ μωάμεθ ἀσεβείαις. ἐπεὶ δ' ἄρτι ἔδοξεν ἡμῖν πλατυκωτέρως ταύτας ἐλέγξαι, ἤδη λέγομεν οὕτως. ὁ αὐτὸς μωάμεθ ἐν τῷ κορρὰν οὑτωσί φησιν, ὅτι ὁ θεὸς ἀποκτενεῖ τὸν θάνατον, καὶ μετὰ ταῦτα ἀναστήσονται οἱ ἄνθρωποι ἀθάνατοι καὶ ἀκέραιοι. τοῦ γοῦν πράγματος οὕτως ἔχοντος, τίς χρεία τροφῶν; ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἀφροδισίων. ἐπεὶ οὐκ ἀναγκαία ἡ γέννησις. ἡ γὰρ τροφὴ διὰ τὴν συνεχῆ ἐλάττωσιν τοῦ σώματος ἐγένετο, ἵνα τὸ ἐλλεῖπον ἀναπληροῖ, καὶ ἡ μετὰ τῆς γυναικὸς τοῦ ἀνδρὸς συνουσία διὰ τὴν τεκνογονίαν συνεχωρήθη. ἐπεὶ δ' ὁ αὐτὸς ὁμολογεῖ, ὅτι ἀθάνατοι ἀναστήσονται πάντες, ἄρα ματαία ἡ τροφὴ, ματαία καὶ τὰ ἀφροδίσια. εἰ δὲ τοῦτο δώσομεν, ἐξ ἀνάγκης ἐπακολουθεῖ γέννησις. καὶ γεννηθέντων ἀνθρώπων, πέφυκεν ἢ θνητοὺς εἶναι τοὺς γεννηθέντας, ἢ ἀθανάτους. καὶ εἰ μὲν θνητοί, πῶς ἐξ ἀθανάτων θνητοί, εἰ δὲ κἀκεῖνοι, καὶ οἱ ἐξ ἐκείνων γεννηθέντες ἀθάνατοι, ἰδοὺ εἰσῆξεν ἕτερον τρόπον γεννήσεως. καὶ ὁ μὲν μακάριος μωϋσῆς διεξιὼν, τὴν τοῦ ἀνθρώπου γέννησιν οὑτωσί φησιν, ὅτι χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς ὁ θεὸς, ἔπλασε τὸν ἀδάμ. παρ' ἑαυτοῦ δὲ πνοὴν ἐνθεὶς, ἐγένετο εἰς ψυχὴν ζῶσαν. ἀπὸ δὲ τῆς τοῦ ἀδὰμ πλευρᾶς ἐποίησε τὴν εὔαν. ἐξ ἀμφοῖν δὲ τὸν σὴθ, καὶ πάντας ἀνθρώπους. θνητοὶ τοίνυν ὄντες, θνητοὺς καὶ ἐγέννησαν. ᾧ τινι δόγματι συνᾴδει δαβὶδ, μαρτυροῦσι πάντες προφῆται, βεβαιοῖ ὁ χριστός. τὸν δὲ καινὸν τουτονὶ τῆς γεννήσεως τρόπον οὐκ οἶδ' ὅθεν ὁρμηθεὶς ἔδειξεν ὁ ἀλιτήριος, εἰ μὴ ἀπὸ τῆς κοιλίας αὐτοῦ καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τοῦ διαβόλου. καὶ σκόπει τὸ ἄτοπον. εἰ μὲν ὡς ἀθάνατοι οἱ πατέρες ἀθανάτους υἱοὺς ἐγέννησαν, ἰδοὺ ἐγένετο τρόπος γεννήσεως, ὅστις οὔτε θάνατον οἶδεν, οὔτε ἀνάστασιν. εἰ δὲ ἀθάνατοι ὄντες θνητοὺς παῖδας ἐγέννησαν, πῶς ἑτέρας φύσεως παῖδας ἐγέννησαν; τὸ ὅμοιον γὰρ αὐτῇ ἡ φύσις οἶδε γεννᾶν. εἰ δὲ καὶ τοῦτο συγχωρήσομεν, πῶς ἀποκτανθέντος τοῦ θανάτου, ὥσπερ σὺ προϋπέθου, καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐνεργεῖ; βλέπεις πῶς μετὰ τῆς τῆς ἁγίας γραφῆς ἐναντιότητος, ἔχει καὶ πρὸς ἑαυτὴν ἐναντίως διόλου ἡ τοῦ μωάμεθ διδασκαλία; ὁ γὰρ αὐτὸς μίαν καὶ μόνην ἡμέραν λέγει εἶναι τῆς ἀναστάσεως. καὶ ἰδοὺ εἴπερ γεννηθῶσι θνητοί, ἀποθανοῦνται κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην. ἑτέρας δὲ ἀναστάσεως μὴ οὔσης, κἀκεῖνοι εἰς αἰῶνα θνητοί. καὶ πῶς τέλος μακαριότητος ἡ θνητότης; λοιπὸν αἱ τῶν ἁγίων ψυχαὶ, ἐπεὶ οὐκ εἰσὶ μετὰ τῶν σωμάτων αὐτῶν κατὰ τὸ παρόν, ἐστέρηνται τῶν ἡδονῶν. καὶ διὰ τοῦτο ἐστέρηνται καὶ τῆς μακαριότητος κατὰ τὸν μωάμεθ λόγον, καὶ πρὸ τούτων οἱ ἄγγελοι. ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν. ἐματαιώθη γὰρ ἡ ἀσύνετος τούτου καρδία, καὶ φάσκων σοφὸς εἶναι αὐτὸς, πάντων μωρότερος ἀναφαίνεται. οὐκ εἰσὶ γὰρ τέλος μακαριότητος αἱ ἡδοναὶ, ἀλλὰ τὸ γενέσθαι ἄνθρωπον κατὰ τὸ δυνατὸν ὅμοιον θεῷ, καὶ γινώσκειν θεὸν, καὶ ἐνωθῆναι αὐτῷ, τοῦτό ἐστι τὸ ἄκρον ἀγγέλου καὶ ἀνθρώπου ἀγαθὸν, καὶ ἡ ἐσχάτη εὐδαιμονία. ὁ δὲ

μωάμεθ μὴ εἰδὼς ἃ λέγει, φανερῶς ἀντιπίπτει τῇ τοῦ θεοῦ δικαιοσύνῃ. δικαιοσύνη γὰρ θεία ἐστὶν ἡ πάντα νέμουσα κατ᾽ ἀξίαν, καὶ διασώζουσα τὰ ἀθάνατα αἰώνια, τὰ δὲ πρόσκαιρα ἔγγονα, καὶ τὰ ἑξῆς ὡς ἔχοντα τάξεως. καὶ πρῶτον μὲν δωρεῖται ταῖς ἄνω τάξεσι τὰ κατ᾽ ἀξίαν αὐταῖς ἀνήκοντα, εἶτα ταῖς ψυχαῖς καὶ τοῖς σώμασι, καὶ μετὰ ταῦτα τῇ φύσει τὰ εἰκότα, ἤγουν συμμετρίαν καὶ κάλλος καὶ τάξιν καὶ διακόσμησιν, κατὰ τὴν ἑκάστῳ τῶν ὅλων ὑπερβάλλουσαν ἀξίαν, μὴ δὲ ἦσι κἂν παλαιοῖς φιλοσόφοις ἀκολουθῶν, ἀνοήτοις μὲν καὶ αὐτοῖς, ἀλλ᾽ ὅμως ψυχρόν τινα λόγον λέγουσιν, ὅτι εὐδαιμονία ἐστὶν ἡ τοῦ νοὸς γνῶσις, ἀπὸ τούτου ὡς οἶμαι πλανηθεῖσιν, ἀπὸ τοῦ ὑπολαβεῖν αὐτοὺς, ὅτι οὐκ ἔστι τί μεῖζον νοὸς καὶ νοήσεως. ἀγνοήσασιν ὅτι μεταξὺ τούτων ἐστὶν ὁ θεὸς, ὅς ἐστιν ἄκρον ἀγαθὸν, καὶ ἄκρον μακαριότητος καὶ εὐδαιμονίας. καθόσον γάρ τις ἐγγίζει θεῷ, κατὰ τοσοῦτον εὐδαίμων ἐστὶ, καὶ εὐκλεὴς, καὶ μακάριος. ἐμοὶ δ᾽ ἔπεισιν ἀπορεῖν, πῶς οὐκ εἶπεν, ὡς μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἔσεσθαι φόνους καὶ ἁρπαγάς. ἐπεὶ γὰρ ἡδονῶν χάριν, καὶ ἔρωτος χρημάτων πάντες οἱ πόλεμοι γίνονται, ἔδει πάντως κἀκεῖσε τοῦτο εἰπεῖν, ὅτι ὁ πλείονας ἡδονὰς εἰς ἑαυτὸν φέρων, μᾶλλον ἐστὶ ἄλλων μακαριώτερος.

ιϛ Ἔτι ὁ αὐτὸς φησὶν ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ σὰδ, ὅτι οἱ μὲν ἄγγελοι ἐκ πυρὸς ἐδημιουργήθησαν, ὁ δὲ ἄνθρωπος ἐκ χοός. καὶ οἷον ὥσπερ τὸ σῶμα ἐστὶν ἐκ τῆς γῆς χοϊκὸν, οὕτω καὶ τοὺς ἀγγέλους ἐκ πυρὸς ὑλικοὺς εἶναι λογίζεται. ἐκ τοῦ προφητικοῦ οἶμαι ῥητοῦ τὴν πλάνην ταύτην λαβὼν, τοῦ λέγοντος, ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα. μὴ νοήσας ὁ δείλαιος, ὅτι πνεύματα ὀνομάζονται οἱ θεῖοι νόες, διὰ τὸ ταχὺ καὶ κοῦφον καὶ ἐλαφρὸν καὶ ἀσώματον, πυρὸς δὲ φλὸξ, διὰ τὸ φωτιστικὸν καὶ διαστικὸν καὶ ὀξύρροπον καὶ καθαρτικὸν, ἔστιν ὅτε καὶ ἀφανιστικὸν, ὥστε καὶ αἱ ἀνωτάτω τάξεις, αἵτινες ἀμέσως τὰς θείας ἐλλάμψεις ὑποδέχονται, σεραφὶμ παρὰ τῶν τὰ ἑβραίων εἰδότων ἐπονομάζονται, τουτέστι πρηστῆρες καὶ θερμαίνοντες, διὰ τὸ ἀεικίνητον αὐτῶν περὶ τὰ θεῖα, καὶ ἀκατάληκτον, καὶ τὸ θερμαῖνον καὶ ὀξὺ καὶ ὑπέρζεον τῆς προσεχοῦς καὶ ἀνενδότου καὶ ἀκλινοῦς ἀεικινησίας. εἰ γὰρ τὸ ὑλικὸν τοῦτο πῦρ ἔχει μὲν φωτιστικὴν ἰδιότητα, ἔχει δὲ καὶ καθαρτικὴν ὡς εἰς τὸν χρυσὸν, φθαρτικὴν δὲ εἰς πᾶν κίβδηλον, πόσῳ μᾶλλον δύνανται ἔχειν αἱ οὐράνιαι ἱεραρχίαι, ἤτοι οἱ ἅγιοι ἄγγελοι, φωτιστικὴν μὲν καὶ καθαρτικὴν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν πρὸς τοὺς ἀξίους φωτίζεσθαι καὶ καθαίρεσθαι, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων καὶ προφητῶν, φθαρτικὴν δὲ καὶ ἀφανιστικὴν καὶ ἐλατῆρα, ὡς ἐπὶ τοῦ σεναχηρεὶμ βασιλέως ἀσυρίων. ταῦτα τοίνυν μὴ νοήσας ὁ μάταιος, τὴν τῶν ἀγγέλων φύσιν ἐκ πυρὸς εἶναι ἐνόμισε. περὶ μέν τοι τῶν μύθων καὶ τῶν τεράτων, ὧν τερατεύεται, καὶ λέγει οὗτος μηδὲν διαφερόντων γραϊδίων κωθωνιζομένων ληρημάτων, τί χρὴ καὶ λέγειν;

ιζ Φησὶ γὰρ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ νεμελὲ, ὅπερ ἑρμηνεύεται μῦα, ὡς τοῦ σολομῶντος συναγαγόντος μεγάλην ἀγγέλων στρατιὰν, καὶ ἀνθρώπων καὶ ἀλόγων ζώων. καὶ ἀπελθόντων καὶ εὑρόντων ὥσπερ τινα μυῶν ποταμὸν, ἔφη ἡ μῦα, ὦ μῦαι, ὑμεῖς εἰσέλθετε εἰς τὰς κατοικίας ὑμῶν, ἵνα μὴ διαφθείρῃ ὑμᾶς ὁ σολομὼν, καὶ τὸ στράτευμα αὐτοῦ. καὶ ἡ μῦα ὑπεμειδίασεν.

ιη Ἔτι ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ ῥουβεσᾶ φησὶν, ὡς τὸν σκώληκα σημῆναι τὸν τοῦ σολομῶντος θάνατον τοῖς δαίμοσιν, ἔνθα φησὶν ἡ ἐξήγησις, ὅτι ὁ σολομὼν ἐπερειδόμενος τῇ ἑαυτοῦ βακτηρίᾳ, ὑπὸ τοσαύτης ἄφνω συνεχέθη ὀδύνης, ὡς παραχρῆμα ἐκπνεῦσαι. θείῳ δὲ θαύματι οὐ κατέπεσεν. οἱ δὲ τούτῳ δουλεύοντες δαίμονες ὁρῶντες αὐτὸν ἑστῶτα οὕτως, ἐνόμιζον ζῆν. ἀνεδόθη δέ τις σκώληξ ἐκ τῆς γῆς διαφαγὼν τὴν τοιαύτην βακτηρίαν, ἧς συντριβείσης κατέπεσεν ὁ σολομών. οἱ δὲ δαίμονες δραμόντες, ἔγνωσαν αὐτὸν τεθνηκέναι, καὶ ἔκτοτε ἤρξαντο κατὰ πᾶσαν αὐτῶν τὴν δύναμιν βλάπτειν τοὺς ἀνθρώπους.

ιθ Ἔτι ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν διηγήσεων αὐτὸς ὁ μωάμεθ ἀποδίδωσι τὴν αἰτίαν, δι᾽ ἣν ὁ οἶνος κεκώλυται αὐτοῖς. φησὶ γὰρ τὸν θεὸν ἐπὶ τῆς γῆς δύο ἀγγέλους ἀπεσταλκέναι, ὥστε καλῶς ἄρχειν, καὶ δικαίως κρίνειν. ἐλέγοντο δὲ οἱ ἄγγελοι, ἀρὼτ καὶ μαρώτ. ἐλθοῦσα δέ τις γυνὴ δίκην ἔχουσα, ἐκάλεσε τούτους ἐπ᾽ ἄριστον, καὶ παρέθηκεν αὐτοῖς οἶνον, ὃν ὁ θεὸς μὴ πιεῖν αὐτοῖς ἐνετείλατο, οἵτινες καὶ μεθυσθέντες, ἐζήτησαν ταύτην ἐφ᾽ ὕβρει. ἡ δ᾽

οὐ

οὐ συνῄδει· ἀλλ' ἀνελθοῦσα εἰς τὸν οὐρανὸν, εἶπε τὰ κατ' αὐτήν. ὁ δὲ θεὸς ἰδὼν ταύτην,
καὶ τὴν δίκην, ἣν εἶχεν αὕτη ἀκηκοὼς, πεποίηκεν ἑωσφόρον, ὡς εἶναι ταύτην ἐν τῷ οὐρανῷ
μεταξὺ τῶν ἀστέρων οὕτω καλὴν, ὥσπερ καὶ ἐν τῇ γῇ μεταξὺ τῶν γυναικῶν. δοθείσης δὲ
καὶ τοῖς ἁμαρτοῦσιν ἀγγέλοις αἱρέσεως, ὅπου βούλοιντο κολασθῆναι, ἐνταῦθα, ἢ ἐν τῷ μέλ-
λοντι αἰῶνι, ἑλομένων αὐτῶν ἐν τῷ παρόντι μᾶλλον τιμωρηθῆναι, ἐξήρτησε τούτους ἐν
τῷ τῆς Βαβυλῶνος φρέατι τῶν ποδῶν διὰ ἁλύσεως σιδηρᾶς, μέχρι τῆς ἐν τῇ κρίσει ἡμέρας.

Ἔτι φησὶν, ὅτι ὁ κτιστὸς οὗτος οὐρανὸς γέγονεν ἐκ καπνοῦ. ὡς ἔοικε γὰρ, ὅτι ἕτερόν τι- ιϛ
να οὐρανὸν ἄκτιστον συνοῖδεν ὁ νέος οὗτος νομοθέτης, ὃν οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων ἐγνώρι-
σέ ποτε. καὶ πρὸς αὐτὴν διαστολὴν τούτου, καλεῖ τὸν παρόντα κτιστὸν, ὡς ἀπὸ τῆς ἀναθυμιά-
σεως φησὶ τῆς θαλάσσης γινομένου τοῦ τοιούτου καπνοῦ. ἡ δὲ θάλασσα ἔκ τινος ὄρους κὰφ ὀνομα-
ζομένου, ὅπερ ὄρος ζώννυσιν ὅλην τὴν οἰκουμένην, καὶ αὐτέχειν ποιεῖ τὸν οὐρανόν.

Ἔτι τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην ἴσα φωτὸς καὶ δυνάμεως φησὶ γενέσθαι, καὶ μηδεμίαν διά- ιζ
κρισιν εἶναι μεταξὺ νυκτὸς καὶ ἡμέρας. ἀλλὰ πετομένου ποτὲ τοῦ γαβριὴλ συμβῆναι τὸ πτερὸν
αὐτοῦ ἐγγίσαι τῇ σελήνῃ, καὶ τούτου ἕνεκα σκοτισθῆναι.

Ἔτι φησὶν, ὡς προσκληθέντα τὸν αὐτὸν μωαμὲθ παρὰ τοῦ γαβριὴλ ἀνελθεῖν εἰς τὸν οὐ- ιη
ρανὸν, καὶ τοῦ θεοῦ θέντος τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ μωαμὲθ, τοσαύτης ψύξεως αἴσθησιν λα-
βεῖν αὐτὸν, ὡς διελθεῖν ταύτην μέχρι καὶ τοῦ νωτιαίου μυελοῦ. καὶ ὅτι μὲν τοῦτο πλάσμα ἐκεί-
νου ἐστὶ, τουτὶ πρόδηλον. ἀλλ' ὅμως τοῖς ἀνθρωπομορφίταις ἑπόμενος, ταῦτα λέγει, τοῖς
λέγουσι τὸν θεὸν σωματικὸν, ἀγνοῶν ὁ δείλαιος, τὸ, ὑπέλαβες ἀνομίαν, ὅτι ἔσομαί σοι
ὅμοιος.

Ἔτι ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ σαδ ὁ αὐτὸς μωαμὲθ φησὶν, ὅτι ἄγγελοι ὄντες οἱ δαίμονες, ιθ
καὶ προσταχθέντες παρὰ θεοῦ προσκυνῆσαι τὸν ἀδὰμ, οὐκ ἠθέλησαν ποιῆσαι τοῦτο, καθὼς
καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι προσεκύνησαν αὐτὸν, καὶ διὰ τοῦτο ἐγένοντο δαίμονες. ἰδία δὲ δόξα
ἐστὶν αὕτη τούτου τοῦ ἀσεβοῦς.

Ἔτι φησὶν ὁ αὐτὸς, ὡς ἐκ τῆς τοῦ ἐλέφαντος κόπρου γεγεννῆσθαι τὸν χοῖρον, ἐκ δὲ τῆς κό- κ
πρου τοῦ χοίρου, τὸν μῦν· τὴν δὲ γαλῆν ἐκ τοῦ μετώπου τοῦ λέοντος. ἡ δὲ αἰτία ἐστὶν αὕτη. ὄντος τοῦ
νῶε ἐν τῇ κιβωτῷ μετὰ τῶν υἱῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ζώων, ὁπόταν πρὸς ἀπόπατον ἐχώρουν, ἐκλί-
νετο ἡ κιβωτὸς, καὶ μάλιστα ὁπόταν ὁ ἐλέφας ἐπίει. διὰ γοῦν τὸ λίαν φοβεῖσθαι, ἠρώτησεν ὁ
νῶε τὸν θεὸν, ὃς ἔφη, ἀπελθὼν προσκύνησον τὸν πρωκτὸν αὐτοῦ πρὸς τὴν ὀπὴν, ἐξ ἧς πρόεισιν
ἡ κόπρος. οὗ γεγονότος, ἅμα τε ἐξῄει ἡ κόπρος, καὶ σὺν αὐτῇ χοῖρος μέγας. τοῦ γοῦν
ῥύγχει τὰς κόπρους ὀρύσσοντος, ὁ μῦς ἐγεννήθη, καὶ ἤρξατο ἐσθίειν τὰς σανίδας τῆς κιβω-
τοῦ. καὶ τότε μάλιστα ἐφοβήθησαν. ἐπερωτήσαντος δ' αὖθις τοῦ νῶε τὸν κύριον ὑπὲρ τούτου,
ἐπατάχθη ὁ λέων ἐν τῷ μετώπῳ, καὶ ἐξῆλθε γαλῆ ἐκ τῶν μυκτήρων αὐτοῦ. ταύτην δὲ τὴν
αἰτίαν εἶναι φησὶ, δι' ἧς τὰ χοίρεια κρέα ἀκάθαρτα λογίζονται παρ' αὐτοῖς.

Ἔτι φησὶν, ὅτι ὁ θεὸς πρὸς τῷ τέλει τοῦ κόσμου ἀποκτενεῖ πᾶσαν φύσιν ἀγγέλων τε καὶ ἀν- κα
θρώπων, καὶ οὐχ ὑπολειφθήσεται ζῶν, πλὴν τοῦ θεοῦ, καὶ τοῦ θανάτου, ὅς ἐστιν ἄγγελός τις λεγόμε-
νος ἀζριήλ. καὶ τότε ἐντελεῖται κύριος τῷ ἀζριὴλ ἀποκτεῖναι ἑαυτόν. οὗ γεγονότος, φωνήσει
κύριος φωνῇ μεγάλῃ, καὶ ἐρεῖ, ποῦ εἰσὶν οἱ σατράπαι τοῦ κόσμου, καὶ οἱ ἄρχοντες; καὶ μετὰ ταῦ-
τα ἀναστήσει πάντας. τί γοῦν ἐρεῖ τις ὅλως ὁ νοῦν ἔχων, ἕνεκεν τῶν τοσούτων φλυαριῶν; οὐ-
δὲν ἕτερον, ὡς ἔμοιγε δοκεῖ, ἢ αὐτῷ τῷ μωαμὲθ χρήσασθαι μάρτυρι, ὃς συγγράψας, ὥς φη-
σι βιβλίον, δυοκαίδεκα χιλιάδας λόγους ἔχον θαυμαστούς. παρὰ δὲ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ παρα-
κληθεὶς διδάξαι ταῦτα αὐτοῖς, ἔφη πρὸς αὐτοὺς, ὡς ἀπὸ τούτων οἱ μὲν τρισχίλιοι εἰσὶν ἀληθεῖς,
οἱ δὲ ἕτεροι ψευδεῖς.

Ὥστε καί τινες ἐπειδὰν ἐντύχωσι μετά τινων ἰσμαηλιτῶν, καὶ ἀναφανῇ ψεῦδος τὸ παρ' κβ
ἐκείνων λεγόμενον, ἀδεῶς λέγουσιν, ὅτι ἀπὸ τῶν ψευδῶν λόγων ἐστὶν, ὧν συνεγράψατο ὁ μωάμ-
μεθ, οὐ μὴν ἀπὸ τῶν ἀληθινῶν. καὶ ἴσως εἴπερ ἦν μιμνησκόμενος τὸν λουκιανὸν ἐκεῖνον, ἔλεγε καὶ αὐτὸς
περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι μία καὶ μόνη ἐστὶν ἀλήθεια, ὅτι μία καὶ μόνη ἐστὶν ἀλήθεια, τὸ, ὅσα δηλονότι εἰ-
σὶ γεγραμμένα ἐν τῷ κορρὰν, τὰ πάντα ψευδῆ εἰσὶν, ἴσως ἂν εἶχον συγγνώμην τὰ ἐν αὐ-

τῶν γεγραμμένων, ὥσπερ ἐκεῖνος ὀνομάζει ἀσεβούμενος ἀληθῆ διηγήματα, ἅπερ λέγει ψευδῶς. ἐν γὰρ τῇ ἀρχῇ τοῦ βιβλίου αὐτοῦ τοῦτο φησὶ πρῶτον, ὅτι μίαν ἀλήθειαν μέλλω εἰπεῖν, ὡς ὅσα εἰσὶ γεγραμμένα, τὰ πάντα εἰσὶ ψευδῆ. καὶ μετὰ ταῦτα γράφει, ὅσα πρὸς γέλωτα παιδιᾶς χάριν. τὸ δ' ἵνα μετὰ τοσαύτης ἀναιδείας διδάσκῃ οὗτος τὸ ψεῦδος, μήτε θεὸν φοβούμενος, μήτ' ἐντρεπόμενος ἀνθρώπους, ποίας ἂν συγγνώμης τύχοι ὁ δείλαιος.

κγ Ἐπὶ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ κεραμὰρ, ὅπερ ἑρμηνεύεται σελήνη, λέγεται, ὡς ἰδόντες οἱ τοῦ μωάμεθ ἀκόλουθοι τὴν σελήνην ἐγγίζουσαν τῇ συνόδῳ, εἶπον πρὸς αὐτὸν, δεῖξον ἡμῖν τέρας τι. καὶ τότ' ἐκεῖνος τοῖς δυσὶν αὐτοῦ δακτύλοις ἔνευσε τὴν σελήνην. οὗ γεγονότος εἰς δύο μέρη διήρητο αὕτη. καὶ θάτερον μὲν τῶν τμημάτων ἔπεσεν ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ ἑλικαῖς, τὸ κείμενον ἐκ τοῦ ἑνὸς μέρους τῆς πόλεως μακκὲ, τὸ δὲ ἕτερον ἐπὶ τὸ ἕτερον ὄρος τὸ καλούμενον ἐρυθρὸν, τὸ διακείμενον ἐν τῷ ἑτέρῳ μέρει τῆς αὐτῆς πόλεως. οὕτω τοίνυν ἡ σελήνη διατμηθεῖσα, εἰσῆλθεν εἰς τὸν χιτῶνα τοῦ μαχούμετ, καὶ αὐτὸς ταύτην σῶαν ἀπηρτίσησεν αὖθις. τίς οὖν ἀντιλογία ἐστὶν εἰς τοιούτους μύθους καὶ πλάσματα; ὅμως πᾶς τις ὁ ζητῶν τὴν ἀλήθειαν, γνώτω ὅτι τὰ θαύματα οὐ κατ' ἐπίδειξιν γίνονται, ἀλλὰ τὰ μὲν ἐγίνοντο δι' ὠφέλειαν ψυχικὴν, ὡς ἐπὶ τοῦ χριστοῦ καὶ τοῦ ναθαναήλ. ὁ γὰρ ναθαναὴλ ἀκούσας τὰ παρ' αὐτοῦ πεπραγμένα, καὶ τὰ ἀπόρρητα τῆς καρδίας αὐτοῦ, ἐπέγνω τὸν οἰκεῖον δεσπότην, καὶ ὡμολόγησε θεοῦ υἱὸν τὸν χριστὸν, καὶ διδάσκαλον τοῦ ἰσραήλ, τουτέστι θεόν τε καὶ ἄνθρωπον. τὰ δὲ γίνονται δι' ὠφέλειαν σώματος, ὡς τὰ παρὰ τοῦ χριστοῦ ἰώμενα πλήθη τῶν ἀσθενούντων, καὶ ἡ βρῶσις τῶν ἄρτων. τὰ δὲ διὰ τὸ συναμφότερον, τῆς τε ψυχῆς καὶ σώματος, ὡς ἐν τῷ παραλύτῳ, ᾧ τινι ἀφέθησαν πρῶτον αἱ ἁμαρτίαι, καὶ εἰς πίστωσιν τῆς τῶν ἁμαρτιῶν ἀφέσεως, παρηκολούθησε καὶ ἡ θεραπεία τοῦ παραλελυμένου σώματος. ἀλλὰ δὴ καὶ ἐπὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ. μετὰ γὰρ τὴν τῶν ὀφθαλμῶν ἴασιν, ἔγνω καὶ αὐτὸς τὸν ἴδιον πλάστην καὶ δημιουργὸν, καὶ προσεκύνησεν αὐτόν. τὰ δὲ τῶν θαυμάτων ἐγίνοντο διὰ χρῆσιν, ὡς ἐπὶ τοῦ μωϋσέως ἔν τε τῇ αἰγύπτῳ, καὶ τῇ ἐρήμῳ. ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ ναυῆ ἰησοῦ, στήσαντος τὸν ἥλιον ἐν τῷ πολέμῳ, καὶ τῶν ἱερέων ἐν τῇ ἱεριχῷ. ἡ δὲ τῆς σελήνης τερατεία τίνος χάριν ἐγένετο; πάντως δι' οὐδεμίαν ὠφέλειαν καὶ χρῆσιν, ἀλλ' ἵνα μόνον εἴπωσιν οἱ τοῦ μωάμεθ ἀκόλουθοι, ὅπερ ἂν ἀναβῇ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν, καὶ λοιπὸν μάταια καὶ ψευδῆ τὰ παρ' ἐκείνων λεγόμενα. ἓν μόνον φαίνονται καλῶς ποιοῦντες, ὅτι ἔθεντο σκοπὸν ψεύδεσθαι, καὶ ἰδοὺ διαπαντὸς ψεύδονται. αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ εἰπὼν, ὅτι οὐκ ἦλθον διὰ θαυμάτων δοῦναι τὸν νόμον, ἀλλὰ διὰ ξίφους. καὶ εἰ τοῦτο ἐστὶν ἀλήθεια, πῶς ἐνήργησε τὸ τῆς σελήνης τοιοῦτον ἐξαίσιον θαῦμα; ὥστε πάντα μάταια, ὥσπερ εἴρηται, καὶ ψευδῆ τὰ παρ' ἐκείνων λεγόμενα. πονηρίᾳ γὰρ συζῶντες, τῇ ἀγνωσίᾳ δουλεύουσιν. ἡ γὰρ γνῶσις οὐκ ἔστιν ἄγνοια, ὡς οὐδὲ τὸ φῶς σκότος. πονηρία δὲ ἀγνωσίαν οἶδε γεννᾶν.

κδ Ἐπὶ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ ἐλεζὰπ οὕτω φησὶν, ὅτι ὁ θεὸς καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ διαπαντὸς εὔχονται ὑπὲρ τοῦ μωάμεθ, καὶ τῶν ὁμοφρόνων αὐτοῦ. τί λέγεις ἄνθρωπε; ὁ θεὸς εὔχεται ὑπὲρ τῆς ἑτέρων σωτηρίας; καὶ εἰ εὔχεται, ἢ πρὸς ἑαυτὸν εὔχεται παρακαλῶν, ἢ πρὸς ἕτερον. καὶ εἰ μὲν πρὸς ἑαυτὸν, ἄτοπον μὲν τὸ λεγόμενον. ὅμως δὲ, τίς χρεία εὐχῆς, καὶ οὐ ποιεῖ τὸ ἴδιον θέλημα. εἰ δὲ πρὸς ἕτερον εὐχόμενος παρακαλεῖ, ὡς ἔοικεν, ἕτερον θεὸν μείζονα τούτου παρακαλῶν εὑρίσκεται. χωρὶς γὰρ πάσης ἀντιλογίας τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται. καὶ ἰδοὺ κατὰ σὲ μωάμεθ δύο θεοί εἰσιν, ὁ μὲν μείζων, ὁ δὲ ἐλάττων. καὶ ὁ μὲν παρακαλῶν ἀναφαίνεται, ὁ δὲ δεχόμενος τὴν ἐκείνου παράκλησιν. καὶ σὺ αὐτὸς τὸν θεὸν τὸν ποιήσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, αὐτὸν ὁμολογεῖς θεὸν, καὶ αὐτὸν σέβῃ προσκυνῶν, ὃν τινα λέγεις εὐχόμενον ὑπὲρ σοῦ. τίνα δὲ ἕτερον εἰσάγεις θεὸν, προσδεχόμενον τὰς τοῦ οὐρανοῦ καὶ γῆς ποιητοῦ εὐχάς; οὐκ οἶδα ποῖος ἐστὶν οὗτος ὁ θεός. ἐγὼ δὲ συνᾴδων τῷ μεγάλῳ μωσῇ λέγω, ὅτι θεοὶ οἱ μὴ ποιήσαντες τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἀπολέσθωσαν. ἀλλ' ἐροῦσιν ἴσως οἱ τοῦ μωάμεθ ὁμόφρονες, ὅτι καὶ πῶς ὑμεῖς οἱ χριστιανοὶ λέγετε τὸν χριστὸν, ὃν ὡς θεὸν προσκυνεῖτε, ὅτι ηὔχετο ὑπὲρ τῶν σταυρούντων αὐτόν; ἐν ᾧ γὰρ ἐγκλήματι ἡμᾶς ἐγκαλεῖτε, ἐν αὐτῷ καὶ μὴ βουλόμενοι εὑρίσκεσθε καὶ ὑμεῖς ἁλισκόμενοι. εἰ μὲν γὰρ θεός ἐστιν ὁ χριστὸς, ὡς ὑμεῖς λέγετε, πῶς οὐ κατ' ἐξουσίαν ἀφίησι τὰ τῶν σταυρούντων ἐγκλήματα; εἰ δ' οὐκ ἔστι θεός, πῶς ὡς θεὸν προσκυνεῖτε αὐτόν; εἰ δὲ θεὸς μὲν ἐστὶν οὗτος, εὑρίσκεται δὲ παρακαλῶν, ὡς ἔοικε, καὶ αὐτὸς ἑτέρου θεοῦ δεῖται μείζονος αὐτοῦ. ἰδοὺ γοῦν

καὶ μετὰ σὲ μείζων θεὸς καὶ ἐλάττων. ἀκουέτωσαν τοίνυν συνετῶς οἱ τὴν ἀπιστίαν ταύτην εἰς μέσον φέροντες. τοῖς ἀποστόλοις ὁ κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ οὕτως εὑρίσκεται λέγων, ἐπὶ τῆς μωσέως καθέδρας ἐκάθισαν οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι. πάντα οὖν ὅσα ὑμῖν εἴπωσι τηρεῖν, τηρεῖτε καὶ ποιεῖτε, κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε. λέγουσι γὰρ καὶ οὐ ποιοῦσι. τί δηλοῦντος τοῦ λόγου; οὐδὲν ἕτερον, ἢ ὅτι ὀνόματι μὲν μόνῳ εὑρίσκονται διδάσκαλοι, οἵ τε φαρισαῖοι καὶ οἱ γραμματεῖς, ἔργῳ δὲ οὐδαμῶς. ὁ δὲ χριστὸς ἔργῳ τὰς ἀρετὰς ἐδίδασκε. καὶ ποτὲ μὲν φαίνεται πρῶτον ποιῶν, εἶτα διδάσκων. ποτὲ δὲ πράττων, καὶ ἀσκῶν σιωπήν, ὅπερ καὶ αὐτὸ δὴ τὸ σιωπᾶν, ἑτέρα τις διδασκαλία ἦν. καὶ ποτὲ μὲν ἔλεγεν, ὅτι λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἵνα ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. ποτὲ δέ, ὅτι μὴ γνώτω ἡ ἀριστερὰ τῆς δεξιᾶς τὸ ἔργον. μετὰ γὰρ τὸ διδάξαι καὶ εἰπεῖν, ὅτι ἐάν τις σε ἀγγαρεύσῃ μίλιον ἕν, ὕπαγε μετ' αὐτοῦ δύο. καὶ τῷ βουλομένῳ ἆραι σου τὸν χιτῶνα, ἄφες αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον, καὶ τῷ ῥαπίζοντί σε ἐπὶ τὴν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἑτέραν. καὶ τἆλλα πάντα, ἅπερ διὰ τὸ πλῆθος παρίημι. τότε εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι ἐὰν ἀγαπᾶτε τοὺς φίλους ὑμῶν, ποία ὑμῖν χάρις ἐστί; καὶ ἐὰν δανείζητε παρ' ὧν ἐλπίζετε ἀπολαβεῖν, ποία ὑμῖν χάρις ἐστίν; ἀλλὰ δανείζετε παρ' ὧν μὴ ἐλπίζετε ἀπολαβεῖν, καὶ ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καὶ εὔχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς. ἐπεὶ γοῦν τὰ μὲν ἄλλα πάντα πράττων ἐδίδασκε, καὶ αἱ πράξεις ἐκήρυττον τὴν ἀλήθειαν. τὸ δ' ἀγαπᾶν τοὺς ἐχθρούς, λόγῳ μὲν ἐδίδασκεν, ἡ δὲ πρᾶξις εὑρίσκετο ἔτι ἐν τῷ κρυπτῷ, καὶ καταφανὴς οὐκ ἐγένετο. ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους, ηὔχετο ὑπὲρ τῶν σταυρωσάντων αὐτόν, καὶ ἡ εἰς τοὺς ἐχθροὺς ἔνδον ἀγάπη, ἤδη εἰς φῶς παρελήλυθε. καὶ ὁ μὲν μακάριος λουκᾶς οὑτωσί φησι τῷ βασιλεῖ θεοφίλῳ, τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιησάμην, τουτέστι τὸ εὐαγγέλιον, περὶ πάντων ὧν ἤρξατο ὁ ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν, πάντως οὐδὲν ἕτερον, ἢ ἐκβάλλων τὸν κύριον ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῶν ματαίων διδασκάλων, τῶν τε φαρισαίων καὶ γραμματέων, καὶ δεικνύων αὐτὸν ὄντως ἀληθῆ διδάσκαλον, λέγοντα καὶ πράττοντα, καὶ πράττοντα καὶ διδάσκοντα. ηὔξατο μὲν οὖν ὁ χριστὸς ὑπὲρ τῶν σταυρωσάντων αὐτόν, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος. οὐχ ὡς θεὸς γὰρ ἄνευ σώματος ἦν ἐπὶ τῆς γῆς, οὐδ' ἄνθρωπος ψιλός, ὡς ὁ νεστόριος καὶ ὑμεῖς λέγετε, ἀλλὰ θεός τε καὶ ἄνθρωπος. καὶ ποτὲ μὲν ἔπραττεν ὡς θεός, ὡς ὅταν ἔλεγε, θέλω, καθαρίσθητι. καί, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου. ποτὲ δ' ὡς θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ὡς ὅταν ἥψατο τοῦ τυφλοῦ, καὶ ἰάθη. καὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἑκατοντάρχου. καὶ διὰ μὲν τῆς ἀφῆς ἐδείκνυεν ὅτι ἄνθρωπός ἐστι. διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι σοὶ λέγω, ἀνάβλεψον, καὶ ἐγέρθητι, ἔδειξε τὴν αὐτοῦ θεότητα. ποτὲ δὲ ἐδείκνυε μόνην τὴν αὐτοῦ ἀνθρωπότητα, ὡς ὅτε ἐπείνασε, καὶ ἐκοπίασε, καὶ ἔκλαυσεν ἐπὶ τοῦ λαζάρου. τέλειος θεὸς γὰρ ἦν, καὶ τέλειος ἄνθρωπος. καὶ ὡς μὲν θεὸς ἔπραττε κατ' ἐξουσίαν, ὡς ἠβούλετό τε καὶ ἤθελεν, ὡς δ' ἄνθρωπος πάντα τὰ ἀνθρώπινα. ἄνευ γὰρ ἁμαρτίας ἥντινα οὐκ ἔγνω ἡ ἁγία αὐτοῦ ψυχή, καὶ ἄνευ ἀρρωστίας ἥτις οὐ προσέψαυσε τοῦ ἁγίου ἐκείνου σώματος, ἅπαντα τὰ ἀνθρώπινα ἀνέλαβεν. καὶ ὥσπερ οὐκ ἦν ἴχνος ἁμαρτίας ἐν τῇ ἁγίᾳ τοῦ κυρίου ψυχῇ, οὕτως οὐδ' ἀρρωστία ἐν τῷ ἁγίῳ ἐκείνου σώματι. ἀταξία γὰρ καὶ ἀπόπτωσις ἀγαθοῦ ἐστὶν ἡ ἁμαρτία. καὶ ἀταξία χυμῶν καὶ ἀπόπτωσις ὑγείας ἐστὶν ἡ ἀρρωστία. καὶ πῶς ἔμελλε φανῆναι εἶδος ἀταξίας καὶ ἀρρωστίας ἐν τῷ σώματι τοῦ δημιουργοῦ τῆς τάξεως, τοῦ ἰωμένου πᾶσαν νόσον, καὶ πᾶσαν μαλακίαν; ἐπεὶ γοῦν, ὡς εἴρηται, θεὸς ἦν καὶ ἄνθρωπος, ηὔξατο μὲν ἀνθρωπίνως, ἐπεὶ ὁ καιρὸς τῆς φανερώσεως τῆς ἔνδον ἀγάπης ἐληλύθει. αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ εἰπών, ὅτι μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τις θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ, τουτέστι τὴν ζωήν. ὁ δὲ μὴ μόνον ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ ἔδωκε τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν εἰς θάνατον, ἀλλ' οὐδὲν ἔλαττον ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, τῶν σταυρωσάντων αὐτὸν λέγω, καὶ πάντων τῶν ἰουδαίων. ἔτι γε μὴν καὶ παντὸς τοῦ κόσμου, ὡς οἱ προφῆται ἐκήρυξαν, καὶ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἐδίδαξε, καὶ ἡ ἀλήθεια λαμπροτέρα ἡλίου ἐξέλαμψεν. ὥσπερ γάρ τις λίθος ἀκοντισθεὶς εὑρὼν ὁ τοιοῦτος ἀντιτυπίαν, καὶ διὰ τοῦτο ἐπανεστράφη αὖθις ἐπὶ τὸν πέμψαντα, οὕτω καὶ ἡ τοῦ σωτῆρος προσευχή, τὰς τῶν ἀγνωμόνων ἐκείνων καὶ ἀθέων ψυχάς, σκληροτέρας εὑροῦσα σιδήρου, ἐπὶ τὸν πέμψαντα ἐπανεστράφη. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ δαβὶδ προφητεύων ἔλεγεν, ἀναστάντες μοι μάρτυρες ἄδικοι, ἃ οὐκ ἐγίνωσκον ἠρώτων με. ἀνταπεδίδοσάν μοι πονηρὰ ἀντὶ ἀγαθῶν,

καὶ ἀτεκνίαν τῇ ψυχῇ μου. ἐγὼ δὲ ἐν τῷ αὐτοὺς παρενοχλεῖν μοι ἐνεδυόμην σάκκον, καὶ ἐταπείνουν ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχήν μου, καὶ ἡ προσευχή μου εἰς τὸν κόλπον μου ἀποστραφήσεται. ἰδοὺ πάλιν ἐπανεστράφη ἡ τοῦ χριστοῦ προσευχὴ πρὸς αὐτόν. διατί; διότι οὐχ εὗρε τόπον μετανοίας εἰς τὰς τῶν σταυρωσάντων ψυχάς. εἰ γὰρ εὑρίσκετο μετάνοια ἐν ἐκείνοις, ἡ ἁμαρτία αὐτῶν ἐλύετο ἄν, ὥσπερ εἰ οὐκ ἐγένετο. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ χριστὸς πέμπων τοὺς μαθητὰς ἐπὶ τὸ κήρυγμα, οὕτω φησίν, εἰσερχόμενοι εἰς οἰκίαν, ἀσπάσασθε αὐτήν. καὶ ἐὰν μὲν ᾖ ἡ οἰκία ἀξία, ἐλθέτω ἡ εἰρήνη ὑμῶν ἐπ' αὐτήν, ἐὰν δὲ μὴ ᾖ ἀξία, ἡ εἰρήνη ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς ἐπαναστραφήτω. καὶ ὃς ἐὰν μὴ δέξηται ὑμᾶς, μηδὲ ἀκούσῃ τοὺς λόγους ὑμῶν, ἐξερχόμενοι τῆς οἰκίας ἢ τῆς πόλεως ἐκείνης, ἐκτινάξατε τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν ὑμῶν εἰς μαρτύριον αὐτοῖς. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἀνεκτότερον ἔσται γῇ σοδόμων καὶ γομόρρας ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ τῇ πόλει ἐκείνῃ. καὶ ἰδοὺ μὴ μόνον τῆς εἰρήνης ἐστερήθησαν, ὡς καὶ τῆς εὐχῆς, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν σοδομητῶν κατετάγησαν. βλέπεις ὅπως τὰ περὶ τοῦ χριστοῦ ἄνωθεν, καὶ ἀπὸ πάντων τῶν προφητῶν εἰσὶ γεγραμμένα, ἅπερ καὶ διὰ τὸ πολὺ τῆς γραφῆς παραιτούμεθα. εἰ γὰρ ἔστι τις ὁ ζητῶν τὴν ἀλήθειαν, εὑρήσει ταύτην. παραδειγματικῶς δὲ λέγω. οὐδὲ γὰρ ἄτοπόν ἐστιν ἐξ ἀμυδρῶν εἰκόνων ἐπὶ τὸ πάντων αἴτιον ἀναβῆναι. ὥσπερ γὰρ ἐν τοῖς ἕλλησι τινὲς ἐπὶ τοῖς ἀνδριάσιν, οὕς τινας καὶ ἑρμᾶς ἐκάλουν, εἰς ἐκείνους καὶ γὰρ ὅσον κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον ἔξωθεν παντελῶς ἦν ἄκοσμον καὶ ἀκαλές, ἀνοιγομένων δὲ τῶν ἀνδριάντων, τὰ ἐκείνων σεβάσματα καὶ ἀγάλματα εὑρίσκοντο περικαλλῆ, οὕτω μοι νόει καὶ ἐπὶ τοῦ χριστοῦ, τὰ μὲν ἐκτὸς λεγόμενα καὶ φαινόμενα, ἔστιν ὅτε σμικρὰ δοκοῦσι καὶ εὐτελῆ, τὰ δ' ἔνδον νοούμενα μεγάλα καὶ ὑπὲρ φύσιν. ἀλλ' οὐδὲ τοῦτό ἐστιν ἀρκετὸν τὸ παράδειγμα. ὁ γὰρ ζητῶν, ὡς εἴρηται, τὴν ἀλήθειαν, οὐ μόνον τὰ ἔνδον καὶ νοούμενα ἔργα τοῦ χριστοῦ εὑρίσκει μεγάλα καὶ ὑπερφυᾶ καὶ ἐξαίσια, καὶ ὡς θεοῦ ἄξια, ἀλλὰ καὶ τὰ τούτου ἀνθρώπινα ὑπὲρ πᾶσαν γνῶσιν καὶ νόησιν ἀγγέλων τε καὶ ἀνθρώπων. καὶ ὥσπερ ἀπὸ τῶν φαινομένων κτισμάτων οὐρανοῦ τε καὶ γῆς καὶ τῶν ἑτέρων, ὁ δημιουργὸς θεὸς ἀναφαίνεται, καὶ γὰρ ἴδιόν ἐστι τοῦτο θεοῦ, τὸ μὴ ὁρᾶσθαι μέν, ἀπὸ δὲ τῶν ἔργων τοῦτον καταλαμβάνεσθαι, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τοῦ χριστοῦ θαυμάτων, ὁ ταῦτα ποιῶν κατ' ἐξουσίαν, θεὸς ἀναφαίνεται. διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ σωτὴρ ἔλεγεν, ὅτι κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύσατε.

κε Ἔτι ἐν τῷ κεφαλαίῳ φησὶ τῷ ἐλμαΐδᾶ, ὅπερ ἑρμηνεύεται τράπεζα, μὴ εἶναι τοὺς χριστιανοὺς ἢ τοὺς ἑβραίους υἱοὺς ἢ φίλους τοῦ θεοῦ, διὰ τὸ παιδεύεσθαι τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν ἕνεκα. ἐγὼ δὲ μᾶλλον φημὶ τοὐναντίον, ὅτι ἐπιμελούμενος ὁ πατὴρ τοῦ παιδός, παιδεύει αὐτόν, ἀγάπης ἕνεκα χρηστῆς. τίνα γὰρ τις παιδεύει γνησίως ὡς τὸν ἴδιον υἱόν; καὶ περὶ μὲν τῶν ἑβραίων ἀληθῶς εἶπεν, εἰ καὶ μὴ γινώσκων ἐλάλησε τὴν ἀλήθειαν. οὐ γὰρ συνοιδε διακρίνειν μέσον βεβήλου καὶ καθαροῦ. οἱ γὰρ ἑβραῖοι κατὰ καιροὺς ἔλαβον ὀργὴν ἀπὸ θεοῦ, ἀλλ' οὐκ ἀσυμπαθῆ εἶχον. καὶ γὰρ προφήτας δούλους, καὶ ἁγιασμόν, καὶ ἱερωσύνην, παιδεύοντος μὲν αὐτοὺς τοῦ θεοῦ σωματικῶς, ψυχικῶς δὲ οὐ καταλιμπάνοντος, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ δεικνύοντος αὐτοῖς, ὅτι ἡ τῆς υἱοθεσίας δωρεὰ οὐκ ἐξέλιπεν ἀπὸ τούτων. μετὰ δὲ τὸν τοῦ κυρίου σταυρὸν καὶ τὸ πάθος ἐγένετο παντελὴς εἰς αὐτοὺς ἐγκατάλειψις, ψυχῶν τε καὶ σωμάτων, καὶ ὡς ἀχαρίστους κατὰ τὸ μέγιστον ἁμάρτημα, ὡς πατροκτόνους τὸ μέγιστον τόλμημα, καὶ θεοκτόνους τὸ ἔσχατον ἀσέβημα, ἀπεκήρυξεν αὐτοὺς ὁ θεός, καὶ μακράν που ἐξ αὐτοῦ ἐξεδίωξε, τελείαν ἐγκατάλειψιν ἐγκαταλιπὼν αὐτούς, καὶ παραδοὺς πάντας ἑβραίους ὑπὸ χεῖρα, καὶ δούλους σχεδὸν παντὸς ἔθνους. καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ τῶν σωμάτων ἐγκατάλειψις, δεῖγμα δὲ τῆς τῶν ψυχῶν αὐτῶν ἀπωλείας, καὶ παντελοῦς ἀποστροφῆς, μὴ μόνον τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ τοῦ μέλλοντος, ὅτι ἐξέλιπεν ἀπὸ τούτων ἡ ἱερωσύνη, καὶ ὁ ἁγιασμός, καὶ ἡ θυσία, καὶ ὁ ναός, καὶ ἀπερρίφησαν ὡς ἄχρηστον καὶ μεμιασμένον σκεῦος. διὰ τοῦτο τοίνυν καὶ ὁ δαβὶδ προφητεύων εἴρηκεν οὕτως, ἐναντίον σου κύριε πάντες οἱ θλίβοντές με, ὀνειδισμὸν προσεδόκησεν ἡ ψυχή μου, καὶ ταλαιπωρίαν, καὶ ὑπέμεινα συλλυπούμενον, καὶ οὐχ ὑπῆρξε, καὶ παρακαλοῦντας, καὶ οὐχ εὗρον. καὶ ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολήν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος. γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ εἰς ἀνταπόδοσιν, καὶ εἰς σκάνδαλον. σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διαπαντὸς σύγκαμψον. ἔκχεον ἐπ' αὐτοὺς τὴν ὀργήν σου, καὶ ὁ θυμὸς τῆς ὀργῆς σου καταλά-

βοι αὐτούς. γενηθήτω ἡ ἔπαυλις αὐτῶν ἠρημωμένη, καὶ ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτῶν μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν. τί βούλεται αὕτη ἡ προφητεία; ἡμεῖς ἐροῦμεν. ἐν ἑτέρῳ ψαλμῷ ὁ μακάριος οὗτος δαβὶδ βουλόμενος δεῖξαι τὴν παρὰ θεοῦ πρὸς ἁμαρτωλοὺς παίδευσιν, οὕτως εἴρηκεν. ὁ θεὸς κριτής ἐστι, τοῦτον ταπεινοῖ, καὶ τοῦτον ὑψοῖ. ὅτι ποτήριον ἐν χειρὶ κυρίου οἴνου ἀκράτου πλῆρες κεράσματος, καὶ ἔκλινεν ἐκ τούτου εἰς τοῦτο, πλὴν ὁ τρυγίας αὐτοῦ οὐκ ἐξεκενώθη. πίονται πάντες οἱ ἁμαρτωλοὶ τῆς γῆς. ἔτι ἐν ἑτέρῳ ψαλμῷ οὑτωσί φησιν. ὁ θεὸς κριτὴς δίκαιος καὶ ἰσχυρὸς καὶ μακρόθυμος, καὶ μὴ ὀργὴν ἐπάγων καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν. ἐὰν μὴ ἐπιστραφῆτε, τὴν ῥομφαίαν αὐτοῦ στιλβώσει. καὶ λοιπὸν ἀκούομεν συνετῶς. εἶπεν ὁ προφήτης, ὅτι ὁ θεὸς κριτής, ἀλλ᾽ ἔδειξεν ὅτι καὶ δίκαιος. ἐπεὶ γὰρ τινὲς τῶν ἀνθρώπων εἰσὶ μὲν κριταί, ἀλλ᾽ οἱ μὲν δίκαιοι, οἱ δ᾽ αὖ ἄδικοι. ἐν τῷ εἰπεῖν δίκαιον, ἔδειξεν ἀνώτερον τὸν θεὸν πάσης ἀδικίας. ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν ἰσχυρόν, ἔδειξε δυνάμενον στῆσαι τὴν δίκην αὐτοῦ. ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν μακρόθυμον, ἔδειξεν ὅτι οὐκ ἀποτόμως ποιεῖται τὰς κρίσεις αὐτοῦ ὁ θεός, ἀλλὰ φιλανθρώπως. καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἐπάγει ὀργὴν πρὸς τοὺς καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν ἁμαρτάνοντας. διατί; διὰ τὸ τὴν μετάνοιαν ἐκδέχεσθαι τῶν ἁμαρτανόντων. εἰ δ᾽ οὖν τὴν ῥομφαίαν αὐτοῦ στιλβώσει, τουτέστι τὴν κολαστικὴν αὐτοῦ δύναμιν ἐπάξει, ὑπὲρ τοὺς μὴ ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας εἰς τὴν μετάνοιαν, πάλιν εἰπών, ὅτι ὁ θεὸς κριτής ἐστιν, ἐπάγει, τοῦτον ταπεινοῖ, καὶ τοῦτον ὑψοῖ. μετὰ δὲ ταῦτα λέγει, ποτήριον ἐν χειρὶ κυρίου, οἴνου ἀκράτου πλῆρες κεράσματος, καὶ ἔκλινεν ἐκ τούτου εἰς τοῦτο. πλὴν ὁ τρυγίας αὐτοῦ οὐκ ἐξεκενώθη. πίονται πάντες οἱ ἁμαρτωλοὶ τῆς γῆς. τί δὲ καὶ ἡ τοιαύτη προφητεία βούλεται; οὐδὲν ἕτερον, ἢ ὥσπερ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηκεν, ὅτι ἐὰν μὴ ἐπιστραφῆτε, τὴν ῥομφαίαν αὐτοῦ στιλβώσει. οὕτω καὶ ἐνταῦθα λέγει, ὅτι ποτήριον ἐν χειρὶ κυρίου οἴνου ἀκράτου πλῆρες κεράσματος, τουτέστι μεστὸν θυμοῦ, πλὴν δὲ καὶ ἐλέους. τοῦτο δηλοῖ τὸ κεράσματος, ἐκκλίνοντος δηλονότι ἀπὸ τοῦ ἀποτόμου πρὸς τὸ ἐνδόσιμον, ἤτοι ἀπὸ μὲν τῆς πράξεως τῶν ἁμαρτωλῶν, μεστὸν θυμοῦ, ἀπὸ δὲ τῆς τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίας, συνεκράθη τῷ ἐλέει αὐτοῦ, ἐκδεχομένου τὴν τῶν ἁμαρτωλῶν μετάνοιαν, ὡς αὐτίκα τῆς νινευῒ νικησάσης τῆς φιλανθρωπίας διὰ τῆς μετανοίας τὴν ἁμαρτίαν. ἐπεὶ δὲ τῶν ἑβραίων αὐστηρὰ μὲν παίδευσις διὰ τὴν εἰς αὐτοὺς γενομένην αἰχμαλωσίαν καὶ μίαν καὶ δίς. ἀλλ᾽ οὔπω ὁ τρυγίας οὐκ ἐξεκενώθη, τουτέστιν ἡ ὑποστάθμη, ἤτοι τὸ ἔσχατον τοῦ θυμοῦ. αὐτὸ γάρ ἐστιν ὁ τρυγίας. καὶ εἰ διὰ τὰς εἰδωλολατρείας αὐτῶν καὶ τὰς ἀνομίας ᾐχμαλωτίσθησαν, ἀλλ᾽ οὖν διὰ τῆς τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίας πάλιν ἐπανεστράφησαν εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν ἀγγύειαν καὶ κατάστασιν. καὶ ἔπιον μὲν ὡς ἁμαρτωλοὶ τὸν ἐκ τοῦ ποτηρίου οἶνον, πλὴν δὲ οὐκ ἄκρατον, ἀλλὰ κεκερασμένον ἐλέει καὶ φιλανθρωπίᾳ. ἐξότου δ᾽ ἐτόλμησαν τὸ μέγα ἐκείνου τόλμημα, καὶ ἐποίησαν εἰς τὸν χριστὸν ὅσον ἐποίησαν, καὶ γεγόνασι θεοκτόνοι, ἐνέτεινε μὲν καὶ εἰς αὐτοὺς ὁ θεὸς τὸ τόξον αὐτοῦ, ἐκδεχόμενος τὴν τῶν ματαίων ἐκείνων ἐπιστροφὴν τεσσαράκοντα χρόνους, ἀπὸ τοῦ σωτηρίου πάθους καιροῦ μέχρι τοῦ οὐεσπεσιανοῦ καὶ τίτου. ἐπεὶ δ᾽ ἀμεταμέλητος ἦν ἡ ἐκείνων ἁμαρτία, ἔπαθον τὰ ἀνήκεστα κακά, καὶ τηνικαῦτα ἐτελέσθη ἡ τοῦ δαβὶδ προφητεία, ἡ λέγουσα τὰ εἰς τὸν χριστὸν παρ᾽ αὐτῶν τελεσθέντα. μετὰ γὰρ τὸ ἐκτραγῳδῆσαι καὶ εἰπεῖν τὰ γεγονότα, ἤτοι τό, ἐναντίον σου κύριε πάντες οἱ θλίβοντές με, καὶ τὸ ὀνειδισμὸν προσεδόκησεν ἡ ψυχή μου καὶ ταλαιπωρίαν, καὶ ὑπέμεινα συλλυπούμενον, καὶ οὐχ ὑπῆρξε, καὶ παρακαλοῦντας, καὶ οὐχ εὗρον. καὶ ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολήν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος. τότε λέγει τὰ εἰς ἐκείνους συμβησόμενα κακά, τό, γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτῶν εἰς παγίδα καὶ εἰς ἀνταπόδοσιν, καὶ εἰς σκάνδαλον. ἡ τράπεζα ἔχει μὲν ἐπάνω αὐτῆς τροφήν, εἰς ἀναπλήρωσιν τῆς σωματικῆς στερήσεως, ἔχει δὲ καὶ ἀπόλαυσιν καὶ τρυφὴν καὶ εὐφροσύνην. καὶ συνελὼν ὁ προφήτης πᾶσαν τρυφὴν τῶν ἑβραίων, καὶ πᾶσαν εὐφροσύνην καὶ ἀπόλαυσιν, ὠνόμασε τράπεζαν, δείξας ἐνταυθοῖ, ὅτι τὰ πάντα εἰς τοὐναντίον στραφήσονται. καὶ ὥσπερ τινὰ τῶν ζώων ἐν παγίσι κρατηθέντα, ἐλθόντος τοῦ θηρευτοῦ, καὶ ἀρξαμένου σφάττειν ταῦτα, ἕκαστον τούτων ὁρῶν τὸν τοῦ ἑτέρου θάνατον, οὔτε ἑαυτῷ δύναται βοηθῆσαι, οὔτε τοῖς λοιποῖς συντρόφοις αὐτῷ ζώοις. οὕτω καὶ οἱ ἰουδαῖοι ἐνώπιον αὐτῶν μέλλουσι φονεύεσθαι οἵτε φίλοι καὶ ἀδελφοί, οἱ πατέρες τε καὶ τὰ τέκνα, διὰ τὸ μὴ εἶναι τὸν δυνάμενον ἐξελέσθαι καὶ βοηθῆσαι

αὐτοῖς. δεικνύων δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τῆς συμφορᾶς, εἶπεν, εἰς ἀνταπόδοσιν, τουτέστιν ἕνεκεν διὰ τὸ εἰς τὸν κύριον παρ' αὐτοῦ γεγονότα θάνατον, σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διαπαντὸς σύγκαμψον, ἤτοι τοὺς ἐσκοτισμένους ἔχοντας ὀφθαλμοὺς, καὶ μὴ νοοῦντας ἢ θεωροῦντας τὸν νοητὸν τῆς δικαιοσύνης ἥλιον, τουτέστι τὸν χριστὸν, τὸν νῶτον αὐτοῦ διαπαντὸς σύγκαμψον, ἤγουν μὴ ἀρθείη ἀπ' αὐτοῦ ὁ διηνεκὴς τῆς δουλείας ζυγός. καὶ τὸ δὴ χαλεπὸν, ὅτι καὶ ὁ κολοφὼν τῶν πάντων, τὸ ἔκχεον ἐπ' αὐτοὺς τὴν ὀργήν σου, καὶ ὁ θυμὸς τῆς ὀργῆς σου καταλάβοι αὐτούς. θυμὸς μὲν ἐστὶ κίνησις καρδίας κατά τινος πράγματος, ἥν τινα κίνησιν σβεννύσιν ἕτερόν τι, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ νινευίτου ἡ μετάνοια, καθὼς εἴρηται. ὀργὴ δὲ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ θυμοῦ, ὃ καὶ τρυγίας, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν σοδομιτῶν. πρόσεχε τοίνυν τὸ προφητικὸν λόγιον. οὐκ εἶπε χύσον τὸν θυμόν σου, ἀλλ' ἔκχεον τὸν θυμόν σου καὶ τὴν ὀργήν σου. ἐνταῦθα ἡ πρόθεσις καὶ τὸ ἄρθρον, τὴν ἄκρατον ὀργὴν τοῦ θεοῦ δηλοῖ καὶ τὸν θυμὸν, καὶ τὸν παντελῆ ἀφανισμὸν, καὶ ἐγκατάλειψιν ψυχῶν τε καὶ σωμάτων, εἴτε τοὺς τότε εὑρισκομένους, καὶ τοὺς μετέπειτα ἀκολουθήσαντας τοῖς ἐκείνων δόγμασι. γενηθήτω ἡ ἔπαυλις αὐτοῦ ἠρημωμένη, καὶ ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτοῦ μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν, ὅπερ καὶ γέγονε. τὰ δέ γε παρὰ τοῦ προφήτου λεχθέντα οὐκ ἔστι κατάρας εἶδος, ἀλλὰ προφητείας ἔκβασις. ποῦ γὰρ ἡ ἱερουσαλὴμ, ποῦ ὁ ναὸς, ποῦ ἡ θυσία καὶ προσφορά; τὰ πάντα φροῦδα, καὶ ὡς εἰ μηδ' ὁπωσοῦν ἐγεγόνεισαν, καὶ εἰ μὴ ἐπεχείρησαν οἰκοδομῆσαι τὸν ναὸν, εἴχομεν ἂν λέγειν, ὅτι εἴγε ἐβουλήθημεν ἐπιχειρῆσαι, πάντως ἂν ἰσχύσαμεν, καὶ ἠνύσαμεν. νυνὶ δὲ ἀναφαίνονται, ὅτι οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δὶς, ἀλλὰ καὶ τρὶς, καὶ οὐ προσεδέχθησαν ὅλως. ἐδοκίμασαν γὰρ οἱ τάλανες ἀναστῆσαι τὸν ναὸν ἐπὶ τῆς βασιλείας ἀδριανοῦ τοῦ ῥωμαίου βασιλέως, εἶτα ἐπὶ κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου, καὶ ἐπαιδεύθησαν παρ' ἀμφοτέρων, ὡς προπετεῖς καὶ αὐθάδεις. ὁ δέ γε ἐχθρὸς τοῦ χριστοῦ καὶ παραβάτης ἰουλιανὸς καὶ συνήργησε καὶ ἐσπούδασε σὺν τοῖς ἰουδαίοις. καὶ χρήματα κατεβάλλετο, καὶ τεχνίτας πανταχόθεν ἐκίνησε, καὶ πάντα ἐποίει καὶ ἔπραττε καὶ ἐπραγματεύετο, ὡς μεμηνὼς καὶ ἀνόητος, ὥστε τοῦ χριστοῦ καθελεῖν τὴν ἀπόφασιν, τὴν οὐκ ἐῶσαν ἀναστῆναι τὸν ναὸν ἐκεῖνον. ἀλλ' ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, εὐθέως αὐτῷ διὰ τῶν ἔργων ἐδήλου, ὅτι αἱ τοῦ θεοῦ ψῆφοι πάντων εἰσὶν ἰσχυρότεραι. ὡς γὰρ ἥψατο τῆς μωρᾶς καὶ ἀνοήτου ἐκείνου σπουδῆς, γυμνώσαντες τὰ θεμέλια, καὶ τῆς οἰκοδομῆς ἔμελλον ἅπτεσθαι, πῦρ ἐξελθὸν ἐκ τῶν θεμελίων εὐθέως κατέφλεξέ τε πολλοὺς, καὶ τὴν ἐκείνων ὁρμὴν καὶ μανίαν ἀπέκρουσεν. ὁ δὲ παράφρων βασιλεὺς οἷ ποδῶν εἶχε, φυγὰς ᾤχετο, τὸ τοῦ θεοῦ κατάκριμα δεδοικώς. ἀλλ' οὐδ' οὕτω συνῆκεν ὁ δείλαιος. ἔτι μικρόν τι προσκαρτερήσαντες, ἴδωμεν καὶ τὰ παρ' ἑτέρων προφητῶν πρὸς τοὺς ἑβραίους λεγόμενα. φησὶ τοίνυν ἡσαΐας, γινώσκω ὅτι σκληρὸς εἶ, καὶ νεῦρον σιδηροῦν ὁ τράχηλός σου, τουτέστιν ἀκαμπὴς, καὶ τὸ μέτωπόν σου χαλκοῦν, τουτέστιν ἀναίσχυντον. καὶ ὁ δανιὴλ, ἦλθεν ἐφ' ὑμᾶς κακὰ, οἷα οὐ γέγονεν ὑποκάτω παντὸς οὐρανοῦ κατὰ τὰ γενόμενα ἐν ἱερουσαλήμ. ποῖα δὴ ταῦτα; ἅπερ μωσῆς προεῖπε, καὶ ἱερεμίας ἡρμήνευσε. καὶ ὁ μὲν οὕτω φησὶν, ὅτι ἡ ἁπαλὴ καὶ τρυφερὰ, ἧς οὐκ ἔλαβε πεῖραν ὁ ποὺς αὐτῆς ἐπιβῆναι ἐπὶ τοῦ βήματος διὰ τὴν ἁπαλότητα καὶ τρυφερότητα, ἅψεται παρανόμου τραπέζης, καὶ τῶν ἐκγόνων ἅψεται αὐτῆς. ὅπερ καὶ γέγονεν ἐν ἱερουσαλὴμ ἐπὶ τῆς παρὰ τῶν ῥωμαίων πολιορκίας. μητέρες γὰρ τέκνων ἀπεγεύσαντο. ὁ δέ γε ἱερεμίας δήλην ποιήσας τὴν ἔκβασιν, ἔλεγε, χεῖρες γυναικῶν οἰκτιρμόνων, ἥψαντο τῶν τέκνων αὐτῶν. ἀλλὰ καὶ μαλαχίας ὁ προφήτης οὕτω φησὶν, εἰ λήψομαι ἐξ ὑμῶν πρόσωπον ὑμῶν, λέγει κύριος παντοκράτωρ, ὅτι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου καὶ μέχρι δυσμῶν τὸ ὄνομά μου δεδόξασται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου, καὶ θυσία καθαρὰ, ὑμεῖς δὲ βεβηλοῦτε αὐτό. πότε γοῦν ταῦτα ἐξέβη; πάντως μετὰ τὸν τοῦ κυρίου σταυρὸν καὶ τὴν ἀνάστασιν. οὐ γὰρ ἐν ἱερουσαλὴμ, ἐν ᾧ χωρίῳ περιέστησε μωσῆς γενέσθαι τὴν τοῦ θεοῦ λατρείαν, καὶ οὐκ ἄλλοθεν, ἀλλ' εἰς ὅσην ἐφορᾷ ἥλιος γῆν. τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν, τουτέστιν ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. καὶ οὐκ ἠρκέσθη ἡ προφητεία εἰποῦσα τὸ, ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου καὶ μέχρι δυσμῶν, ἵνα μὴ διαβάλλοντες οἱ ἰουδαῖοι, εἴπωσιν, ὅτι ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ εὑρίσκοντο κατοικοῦντες. καὶ περὶ αὐτῶν εἴρηκεν ὁ προφήτης. ἀλλὰ προσέθηκεν, ὅτι τὸ ὄνομά μου δεδόξασται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα καὶ θυσία καθαρὰ

προσάγεται

προσάγεται τῷ ὀνόματί μου, ὑμεῖς δὲ βεβηλοῦτε αὐτό. οὐχ ὡς μεμολυσμένης καὶ βεβήλου οὔσης τῆς τῶν ἑβραίων θυσίας, ὁ θεὸς οὕτως εἴρηκε διὰ τοῦ προφήτου, ἀλλὰ διὰ τὸν τρόπον τῶν προσφερόντων αὐτάς. εἰ δ' ἴσως καὶ τοῦτο εἴποι τις, οὐχ ἁμάρτοι, ὥς ἔμοιγε δοκεῖ. συγκρινομένης γὰρ τῆς παλαιᾶς θυσίας πρὸς τὴν καινήν, πολὺ εὑρεθήσεται τὸ μέσον καὶ τὸ διάφορον. καὶ ὥσπερ τοὺς ἀγγέλους ἀσωμάτους ὄντας, συγκρινομένους πρὸς τὸ τοῦ θεοῦ ἀσώματον, ἐνσωμάτους αὐτοὺς λογιζόμεθα, οὕτω καὶ ἐνταῦθα τῆς παλαιᾶς θυσίας καὶ νέας. ἐκεῖσε γὰρ αἵματα ταύρων καὶ τράγων, καὶ λύθρος καὶ σποδὸς δαμάλεως, ἐνταῦθα υἱὸς θεοῦ καὶ αἷμα χριστοῦ. καὶ σκόπει τὸ διάφορον. διὰ τοῦτο καὶ δαβὶδ προφητεύων ἔλεγεν, οὐ δέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρρους, ὅτι ἐμά ἐστι πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, κτήνη ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ βόες. ἔγνωκα πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὡραιότης ἀγροῦ μετ' ἐμοῦ ἐστιν. ἐὰν πεινάσω, οὐ μή σοι εἴπω. ἐμὴ γάρ ἐστιν ἡ οἰκουμένη, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. μὴ φάγωμαι κρέα ταύρων, ἢ αἷμα τράγων πίωμαι; θῦσον τῷ θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ ὑψίστῳ τὰς εὐχάς σου, καὶ ἐπικάλεσαί με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου, καὶ ἐξελοῦμαί σε, καὶ δοξάσεις με. εἶδες ὅπως τὴν ἔχουσαν ταύρους καὶ τράγους θυσίαν οὐ προσήκατο; τὴν δὲ ἔχουσαν τὴν αἴνεσιν προσεδέξατο; ἀλλὰ καὶ σοφονίας οὑτωσί φησιν, ἐπιφανήσεται κύριος ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἐξολοθρεύσει πάντας τοὺς θεοὺς τῶν ἐθνῶν, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ ἕκαστος ἀπὸ τοῦ τόπου αὐτοῦ. πάντως καὶ αὐτὸς τὴν μὲν ἱερουσαλὴμ παρῃτήσατο, πάντα δὲ τόπον ἐθνῶν προσήκοντα εἰς τὴν τοῦ θεοῦ προσκύνησιν πρὸς μέσον ἤγαγεν. ἀλλ' ὅμως καὶ τούτων οὕτω γεγονότων, οὐ πέπτωκεν ὁ τῆς μετανοίας πύργος, οὐδ' ἐκλείσθη ἡ θύρα, οὔτε εἰς τοὺς ἰουδαίους, οὔτε εἰς τοὺς ἰσμαηλίτας, ἀλλ' οὐδ' εἰς ἅπαντας τοὺς βουλομένους. καὶ περὶ μὲν τῶν ἰουδαίων ἀληθῶς εἴρηκεν ὁ μωάμεθ, κἂν καὶ μὴ εἰδὼς εἶπεν ὅπερ εἶπεν, ὡς εἴρηται. ἐνταῦθα δὲ τῶν χριστιανῶν οὐχ οὕτως, οὐδ' ὡς ὑπέλαβεν, ὡς διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν παιδεύεσθαι τούτους. καὶ διὰ τοῦτο οὔτε υἱοὶ θεοῦ, οὔτε φίλοι αὐτοῦ εἰσιν. ἀπέτυχε γὰρ τοῦ σκοποῦ, καὶ μακρὰν που ἐτόξευσεν, ὑπολαβών, ὅτι διὰ τὸ παρὰ τῶν ἰσμαηλιτῶν κακουχεῖσθαι τινὰς τῶν χριστιανῶν, κατὰ τοῦτο ὡς μὴ ἄξιοι ἀποδοχῆς, καὶ οἱονεὶ φίλοι καὶ υἱοὶ θεοῦ, τιμωροῦνται τοὺς χριστιανούς, οἱ δὲ χριστιανοὶ ἀπὸ θεοῦ ἀπερρίφησαν. ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν. ἀλλὰ τὰ μὲν πλήθη τῶν χριστιανῶν ἐν ἡσυχίᾳ πάσῃ διάγουσιν, ἅτινα κρίμασιν οἷς οἶδε θεὸς οὐκ ἐᾷ κινηθῆναι κατὰ τῶν ἀσεβῶν. εἰ δὲ καὶ ὅλως ἐστράτευσαν κατ' αὐτῶν, ἰσχυρότερα καὶ μονιμώτερα ἔμελλον φανῆναι τὰ ἀράχνια νήματα καὶ ὑφάσματα, ἢ τῶν ἀσεβῶν τὰ στρατεύματα καὶ ἰσχύς. ὁμολογῶ δέ, ὅτι διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν παρεδόθησαν τινὲς τῶν χριστιανῶν εἰς χεῖρας ἀσεβῶν, διὰ παίδευσιν μὲν αὐτῶν, σωφρονισμὸν δ' ἑτέρων. μὴ οὖν λογιζέσθωσαν, ὅτι διὰ τῆς ἐκείνων ἀρετῆς παρεδόθησαν οἱ χριστιανοὶ εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν, ἀλλ' ὡς μάστιξ καὶ λῶρος παιδεύσεως, οὕτως ἐκρίθησαν καὶ ἐπέμφθησαν παρὰ θεοῦ. παιδεύουσι γὰρ τοὺς ἀξίους παιδεύσεως, εἰσὶ δὲ ὅμως θεομισεῖς τε καὶ ἀκρόπαιοι. τί δὲ ἡ ἀκρὶς καὶ ἡ κάμπη; ἡ τοῦ θεοῦ δύναμις ἡ μεγάλη. τί δὲ οἱ κεραυνοὶ καὶ ἡ χάλαζα, καὶ αἱ κατὰ καιροὺς τῶν στοιχείων παιδεύσεις; ἆρα φίλοι θεοῦ καὶ υἱοὶ θεοῦ λογισθήσονται, οἱ δ' ἄνθρωποι ἐχθροί. καὶ τίς οὕτως ἔκφρων τοσοῦτον, ὁ λογισόμενος τοιαῦτα; τὸ αὐτὸ δεῖ νοεῖν καὶ ἐνταῦθα τῶν χριστιανῶν. παρεδόθησαν μὲν καὶ αὐτοί, ἀλλ' ὡς υἱοὶ καὶ φίλοι. ἀλλ' ἴσως ἐρεῖ τις, ἀπύλωτον καὶ θηρευτικὴν ἔχων γλῶσσαν, ὅτι καὶ οἱ ἐξομοσάμενοι τὰ τῶν χριστιανῶν, καὶ συνταξάμενοι τὰ τοῦ μωάμεθ, υἱοὶ καὶ φίλοι θεοῦ λογισθήσονται, καὶ ἐρεῖ πρὸς αὐτοὺς ὁ ἀληθινὸς λόγος, ὅτι ὁ θεὸς οἶδε τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν. ὥσπερ γὰρ ἐνταῦθα τοῦ ἠσαῦ καὶ τοῦ ἰακὼβ εἶπε, πρὶν ἢ γεννηθῆναι αὐτούς, ὅτι τὸν μὲν ἰακὼβ ἠγάπησα, τὸν δὲ ἠσαῦ ἐμίσησα, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἐξομοσαμένων τὴν ἀληθῆ καὶ ἀμώμητον πίστιν τῶν χριστιανῶν, καὶ συνταξαμένων τὰ ἐναντία, καὶ πρὶν γενέσεως αὐτῶν τῆς ἀπωλείας καὶ τοῦ σατανᾶ ὄργανα ἔκρινε. καὶ εἴτε ἐνταυθοῖ εὑρίσκοντο, εἴτε καὶ ἐκεῖσε, ὁμοίως ἄξιοι τῆς κολάσεως εὑρίσκοντο. τὸ αὐτὸ ἔστιν ἰδεῖν καὶ ἐνταῦθα τῶν εἰς αἰχμαλωσίαν γεννηθέντων, ἢ γεννηθησομένων. ὅμως καὶ ἐκ τῶν ἐξομοσαμένων τὰ τῶν χριστιανῶν, πολλάκις γεννῶνται ἅγιοι καὶ ἀγαθοὶ ἄνθρωποι, καθὰ καὶ ἀπὸ τοῦ ἠσαῦ ὁ δίκαιος ἰώβ, καὶ ἀπὸ τῶν εἰδωλολατρῶν μάρτυρες. ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων οὕτω, περὶ δὲ τῶν φυλαξάντων τὴν οἰκείαν εὐσέβειαν μέσον τῶν ἀσεβῶν τί χρὴ καὶ λέγειν; οὐκ εἰσὶ

θαυμαστοὶ

θαυμαστοὶ καὶ ἄξιοι ἐπαίνων; καὶ οὐκ ἔλαττον τῶν ἐν ἀφθονίᾳ εὑρισκομένων; οἱ μὲν γὰρ οὔπω ἐδοκιμάσθησαν, κἀντεῦθεν εἰσὶν ἀνεπίγνωστοι ὁποῖοί ποτε καὶ εἰσί. παρὰ δὲ τῷ θεῷ καὶ μόνῳ εἰσὶ γινωσκόμενοι. οἱ δὲ ὥσπερ χρυσὸς ἐν χωνευτηρίῳ καθαροὶ ἀναφαίνονται, καὶ ὡς οἱ ἐν Βαβυλῶνι παῖδες. ἀλλ᾽ οὐκ ἀρκεῖ μόνη ἡ τῶν δογμάτων πίστις πρὸς σωτηρίαν, ἐὰν μὴ μετὰ τῶν ἔργων συγκεκραμένη ἐστὶ καὶ ἡ πίστις. δεῖξόν γάρ μοι, φησὶ τὸ λόγιον, τὴν πίστιν σου ἐκ τῶν ἔργων σου, κἀγὼ δέ σοι δείξω τὴν πίστιν μου ἐκ τῶν ἔργων μου. ἴδωμεν τοίνυν ποῖα ἐκ τούτων τῶν ἔργων εἰσὶ δεκτὰ παρὰ τῷ θεῷ, καὶ τίνες μέμνηνται τοῦ θεοῦ. οἱ ἐν ἀφθονίᾳ καὶ τρυφῇ εὑρισκόμενοι, ἢ οἱ ταλαιπωρίᾳ καὶ κακουχίᾳ συζῶντες. παντί που δῆλον οἱ δεύτεροι. κύριε γάρ φησιν ἐν θλίψει ἐμνήσθημέν σου. καὶ οἱ σπείροντες ἐν δάκρυσιν, ἐν ἀγαλλιάσει θεριοῦσι. καὶ πολλαὶ αἱ θλίψεις τῶν δικαίων. θάνατος δὲ ἁμαρτωλῶν πονηρός, κἂν καὶ ἐν τῷ παρόντι βίῳ τὴν ῥώμην φέρωνται. καὶ οἷον ὥσπερ ἄν τις εἰ ἐπῃνεῖτο μὲν ὡς φρόνιμος καὶ ἀνδρεῖος, σώφρων καὶ δίκαιος, ἕτερος δὲ παρ᾽ οὐδὲν ταῦτα τιθέμενος, ἐνεκαυχᾶτο, πολύσαρκον ἑαυτὸν εἶναι λέγων, καὶ ἐμπληθὲς ἔχων τὸ σῶμα, οὕτως ὑπὲρ αὐτῶν φρονοῦσιν οἱ τάλανες, καὶ τὸν ἀληθῆ καὶ ἀκήρατον πλοῦτον παραβλέποντες, ἁρπάζονται τῶν ὧν ὄνειροι πλάττουσι. καὶ τὸν πολύτιμον μαργαρίτην, τοῦτ᾽ ἐστὶ τὸν χριστὸν ἀφέντες, τοὺς κάχληκας θησαυρίζουσι. ποῦ δὲ θήσουσι τὸ προφητικὸν λόγιον τὸ φάσκον, ὃν γὰρ ἀγαπᾷ κύριος, παιδεύει· μαστιγοῖ δὲ υἱόν, ὃν παραδέχεται. ἆρα οὐ παραδίδονται οἱ χριστιανοὶ ὥσπερ ἀπερριμμένοι καὶ ἐγκαταλελειμμένοι, ὡς ὁ μωάμεθ τρανῶς ἀπεφήνατο, ἀλλ᾽ ὡς υἱοὶ διὰ παιδεύσιν, καθὼς ἀνωτέρω λαμπρῶς ἀποδέδεικται, καὶ δι᾽ ἑτέρων σωφρονισμὸν καὶ ὠφέλειαν. καὶ γὰρ ἔχουσιν οἱ εἰς τὰ ἔθνη χριστιανοὶ πατριάρχας, ἱερεῖς, ἀρχιερεῖς, παρ᾽ ὧν ἁγιάζονται, καὶ πάντα τὰ ἔθιμα τῶν χριστιανῶν εἰς ὠφέλειαν μὲν αὐτῶν, εἰς δεῖγμα δέ, ὅτι καὶ τῆς υἱοθεσίας τοῦ θεοῦ οὐκ ἐξέπεσον, οὔτε τῆς φιλίας αὐτοῦ. ὅθεν καὶ γινωσκέτωσαν ἀκριβῶς, ὅτι παραδίδονται μὲν πολλάκις δίκαιοι εἰς χεῖρας ἀσεβῶν, οὐχ ἵνα οἱ ἀσεβεῖς δοξασθῶσιν, ἀλλ᾽ ἵν᾽ οἱ δίκαιοι δοκιμασθῶσι, καὶ χρυσοῦ καθαρώτεροι γένωνται. τί δὲ περὶ τοῦ δικαίου ἰώβ; ἐῶ γὰρ λέγειν τὰ περὶ τοῦ πατριάρχου ἀβραάμ, ἐπεὶ κἀκεῖνος πρὸς καιρὸν εἰς ἀσεβεῖς παρεδόθη. καὶ τέως ἐρωτῶ περὶ τοῦ σιδηροῦ καὶ ἀδαμαντίνου ἰώβ. ἆρα ὡς ἐγκαταλελειμμένος καὶ ἀπερριμμένος παρὰ θεοῦ παρεδόθη τῷ διαβόλῳ, καὶ ἐμαστίχθη διά τε κινητῶν καὶ ἀκινήτων πραγμάτων τόσων καὶ τόσων, διά τε τῆς στερήσεως τῶν παίδων, καὶ αὐτοῦ τοῦ σώματος. ὁ δὲ διάβολος ὁ τὸν δίκαιον μάστιξας, ὡς φίλος θεοῦ ἐτιμωρεῖτο τὸν ἅγιον, ὡς γινωσκόμενον μὲν πρὶν γενέσεως παρὰ τῷ θεῷ, καὶ ἅγιον παρ᾽ ἐκείνου κρινόμενον, παρὰ δὲ τοῖς ἀνθρώποις ἀγνοούμενον. καὶ διὰ τοῦτο ἔφερεν αὐτὸν ὁ θεὸς εἰς τὸ μέσον, ὥσπερ τινὰ ἔμψυχον στήλην, καὶ ἔμπνουν ἀνδριάντα, εἰς παράδειγμα καὶ ὠφέλειαν τῶν μεταγενεστέρων; θαυμάζω εἰ μὴ καὶ περὶ ἐκείνου τολμήσουσιν εἰπεῖν οὕτως. ἀλλ᾽ ὅμως ἐξεταστέον. καὶ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα δηλώσει, ὁποίας ποτὲ δόξας ἔχει ὁ μωάμεθ περί τε τοῦ θεοῦ, περί τε τοῦ διαβόλου. πεπαρρησιασμένως γὰρ διατείνεται, ὅτι σωθῆναι μέλλουσιν οἱ δαίμονες, τῷ ὡρισμένῳ ἀκολουθῶν. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ παρ᾽ αὐτοῦ ἐκτεθέντος νόμου τοῦ κορρὰν δηλονότι οὑτωσί φησιν, ὅτι πολλὴ τῶν δαιμόνων πληθύς, τοῦτον ἀκούσαντες ἀναγινωσκόμενον, ἐθαύμασαν, καὶ τούτου ἕνεκεν ἐχάρησαν. καὶ πιστεύσαντες αὐτῷ, ἐσώθησαν. πῶς γὰρ δύναταί τις σωθῆναι, ἐὰν μὴ πρότερον μετανοήσῃ, ποιήσῃ ἔργα ἄξια ἑνωθῆναι θεῷ, καὶ τότε φίλος θεοῦ γένηται, ἑνωθεὶς αὐτῷ; τῷ θεῷ δὲ ἑνωθείς, κληρονομεῖ σωτηρίαν καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, εἴ γε μὴν καὶ ζωὴν τὴν αἰώνιον. τοιαύτας δόξας ἔχει περὶ τοῦ διαβόλου ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ μωάμεθ. ὥστε κἂν καὶ τῇ λέξει ἐφείσατο τοῦ εἰπεῖν, φίλον θεοῦ τὸν διάβολον, ἀλλά γε τῷ πράγματι οὕτως αὐτὸν ἀπεφήνατο.

ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΜΩΑΜΕΘ

ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ.

ἘΠΕΙΔΗ περὶ τινῶν τῶν τοῦ μωάμεθ ἀτοπημάτων φθάσαντες εἴπομεν, φέρε δὴ σκεψώμεθα, ὁποῖά ποτε καὶ περὶ τοῦ σωτῆρος χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ ἡμῶν ὁ δείλαιος οὗτος φρονεῖ καὶ διδάσκει. ὄντως γὰρ ἀλήθεια ὄντως τὸ, εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, οὐκ ἔστι θεός. οὗτος ἀρνεῖται μὲν τὴν τριάδα, ὁμολογεῖ δὲ θεὸν ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ἀγγέλων τε καὶ ἀνθρώπων καὶ πάσης κτίσεως, υἱὸν μὴ ἔχοντα.

Ἐπεὶ μὴ δὲ γεννηθῆναι ἐστὶ δυνατὸν ἄνευ γυναικὸς, αἱρετικῷ καρποκράτῃ ἀκολουθῶν, α
σαρκικὴν εἶναι νομίσας τὴν τοῦ θεοῦ γέννησιν. καὶ διὰ τοῦτο καὶ σχίσματα μέσον πατρὸς καὶ υἱοῦ δύνασθαι εἶναι ἐνόμισεν. εἰ γὰρ τὸν θεὸν ἀδύνατόν ἐστιν υἱὸν ἔχειν ἄνευ γυναικὸς, λεγέτωσαν αὐτὸν μηδὲ ποιητὴν καὶ δημιουργὸν καὶ κτίστην εἶναι ἄνευ προϋποκειμένης ὕλης, ὡς οἱ ἄφρονες ἑλλήνων ἐδογμάτισαν.

Εἰ δὲ καὶ υἱὸν ἔχει ὁ θεός, καὶ σχίσματα ἂν ἐγένοντο μέσον αὐτοῦ, ὥς φησιν ἐν τῷ κεφαλαίῳ β
τῷ ἐλμωνιὲμ, ἰουδαίοις, καὶ αὐτῷ τῷ καρποκράτῃ ἀκολουθῶν. ἡμεῖς γοῦν περὶ τούτου μερικῶς φθάσαντες εἴπομεν ἐν τῇ ἀπολογίᾳ. διὸ οὐκ ἔχομεν σκοπὸν αὖθις εἰπεῖν πεπλατυσμένως, ὡς εἴρηται. ἐπεὶ δὲ ἤδη τὸ πρὶν τρανῶς αὐτῷ ἀντιλέγομεν, ἀκουέτωσαν οἱ τοῦ μωάμεθ ἀκόλουθοι. οὗτος ὁ μωάμεθ τὸν χριστὸν οὔτε θεὸν φρονεῖ, οὔτε υἱὸν θεοῦ, ψιλὸν δ' ἄνθρωπον ὡς τοὺς πάντας ἀνθρώπους καὶ ἅγιον, καὶ ὑπὲρ ἅπαντα ἄνθρωπον ἀσυγκρίτως, νεστορίῳ ἀκολουθῶν.

Ἐν δὲ τῷ κεφαλαίῳ τῷ ἐλνεσᾶ, ὅπερ ἑρμηνεύεται γυναῖκες, οὑτωσὶ φησὶν, ὅτι ὁ χριστὸς ὁ γ
ἰησοῦς, ὁ υἱὸς τῆς μαρίας, λόγος θεοῦ ἐστι, καὶ ψυχὴ θεοῦ, καὶ πνοὴ θεοῦ. ἀρξώμεθα τοίνυν ἀπὸ τῆς αὐτοῦ μωάμεθ ὁμολογίας. εἰ μὲν οὖν, ὥσπερ εἰς τοὺς προφήτας ἐγένετο λόγος θεοῦ, καὶ οἱ προφῆται τοῦτον τοῖς ἀνθρώποις ἐλάλησαν, οὕτως καὶ ὁ χριστὸς δεξάμενος τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, τοῖς ἀνθρώποις ἐδίδαξε, καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζεται καὶ προφήτης, ὡς ὁ μωάμεθ καλεῖ, καὶ μέγιστος πάντων, καὶ τούτου ἕνεκα λόγος θεοῦ ὀνομάζεται, πῶς οὐδεὶς τῶν προφητῶν λόγος θεοῦ ὠνομάσθη ποτὲ, ἀλλ' ἕκαστος ἀπὸ τοῦ ἰδίου ὀνόματος ἔχει τὴν σημασίαν; εἰ δὲ τοῦτο μὲν οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ὡς δῆθεν ἐλθὼν ὁ ἀρχάγγελος, εἶπε τῇ κεχαριτωμένῃ παρθένῳ μαρίᾳ τὸν εὐαγγελισμὸν, καὶ διὰ τοῦτο λόγος θεοῦ ὁ χριστὸς ὀνομάζεται, ἔδει λοιπὸν καὶ τὸν τοῦ μανωὲ υἱὸν τὸν σαμψὼν λόγον θεοῦ ὀνομάζεσθαι. ἐπεὶ κἀκεῖνος ἐξ ἐπαγγελίας θεοῦ ἐγεννήθη. ἄγγελος γὰρ ἐλθὼν ἐδήλωσε τὴν τούτου γέννησιν. ἀλλὰ καὶ τὸν τοῦ ζαχαρίου υἱὸν ἰωάννην καὶ αὐτὸν ὁμοίως ἐξ ἐπαγγελίας γεννηθέντα, λόγον ὀνομασθῆναι, διὰ τὸ λαληθῆναι τῷ ζαχαρίᾳ δι' ἀγγέλου τὴν τούτου γέννησιν. ἐπεὶ οὖν οὔτε προφήτης ὠνομάσθη ποτὲ λόγος θεοῦ, ἀλλ' οὐδέ τις ἐξ ἐπαγγελίας γεννηθεὶς, ἄρα οὐδ' ὁ χριστὸς ὠνομάσθη λόγος θεοῦ, διὰ τὸ τὸν ἄγγελον λαλῆσαι τῇ παρθένῳ μαρίᾳ τὸν ἀσπασμὸν, ἢ τὸ τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ εὐαγγελίσασθαι τὸν χριστὸν, ἀλλ' ἑτέρῳ τινὶ λόγῳ, ὃν οὐκ οἶδεν ὁ μωάμεθ. εἰ γὰρ ᾔδει αὐτὸν, οὐκ ἂν ἐβλασφήμει. ἀκούσας γὰρ παρὰ τῆς γραφῆς λόγον θεοῦ εἶναι τὸν χριστὸν, τὸ μὲν ῥητὸν ὡμολόγησε, τὴν δέ γε δύναμιν τούτου οὐκ ἐδέξατο, οὐδὲ θεὸν αὐτὸν ὡμολόγησε, μή ποτε δύο θεοὺς προσκυνῶν εὑρεθῇ. καὶ ἰδοὺ ἐδειλίασε φόβον, οὗ οὐκ ἦν φόβος. οὐ γὰρ σύνοιδε διάκρισιν ὑποστάσεων, εἰ μὴ καὶ τὴν οὐσίαν. λόγος γὰρ ὁ χριστὸς ὀνομάζεται καὶ ὑμνεῖται, οὐ μόνον ὅτι καὶ νοῦ καὶ λόγου καὶ σοφίας ἐστὶ χορηγὸς, ἀλλ' ὅτι καὶ τὰς πάντων αἰτίας, τουτέστι τὰ παραδείγματα, ἅτινα καὶ ἰδέας καλοῦσιν, ἤγουν τὰς ἀϊδίους νοήσεις ἐν ἑαυτῷ μονοειδῶς προείληφεν, ὅτι ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόγου ἔχουσι τὸ λογικοὶ εἶναι, οἵ τε ἄγγελοι καὶ ἄνθρωποι, καὶ ὅτι διὰ πάντων χωρεῖ διϊκνούμενος, ὡς τὰ λόγιά φασιν, ἄχρι τοῦ πάντων τέλους. καὶ πρό γε τούτων, ὅτι πάσης ἁπλότητος ὁ θεὸς ὑπερήπλωται λόγος, καὶ πάντων ἐστὶν ὑπὲρ πάντα κατὰ τὸ ὑπερούσιον ἀπολελυμένος. ἐπεὶ γὰρ, ὡς εἴρηται, οὔτε ὡς προφήτης ὀνομάζεται λόγος, οὔτε ὡς ἐξ ἐπαγγελίας, τρανῶς ἤδη ἀναφαίνεται, ὅτι ὡς φυσικὸς λόγος τοῦ θεοῦ λέγεται καὶ ἔστιν ὁ χριστός. καὶ διὰ τοῦτο υἱὸς θεοῦ καὶ λέγεται καὶ ἐστίν. ὡς γὰρ ὁ λόγος νοῦ γέννημα ἐστιν, οὕτω καὶ ὁ χριστὸς ἀχρόνως καὶ ἀπαθῶς καὶ πρὸ τῶν

αἰώνων γεννηθεὶς ἐκ θεοῦ, υἱὸς αὐτοῦ ὀνομάζεται. οὐδὲ γὰρ θέμις εἰπεῖν φθάσαι τοὺς αἰῶνας τὴν προαιώνιον γέννησιν. εἰ δ' οὖν, ἔστιν ὅτε εὑρίσκετο ὁ θεὸς καὶ ἄλογος, καὶ ἄσοφος, καὶ ἀδύνατος, καὶ πηγὴ ξηρὰ ἄνευ ὕδατος. ἀλλ' ἐπεὶ ὥσπερ λόγος θεοῦ ὀνομάζεται ὁ χριστός, οὕτω καὶ σοφία καὶ δύναμις λέγεται. καὶ εἰ ἄλογος καὶ ἄσοφος καὶ ἀδύναμος εὑρίσκετο μὲν πρότερον ὁ θεός, μετὰ δὲ ταῦτα προσελάβετο σοφίαν καὶ λόγον καὶ δύναμιν ὥσπερ οἱ ἄνθρωποι, καὶ τότε ἐγένετο τέλειος. εἰ δὲ ἐξ ἀϊδίου καὶ πρὸ πάντων τῶν αἰώνων τέλειος ὤν, τὸν ἑαυτοῦ λόγον ἐγέννησε. καὶ εἰ μὲν μετὰ καιρὸν καὶ χρόνον τὸν λόγον ὑπεστήσατο, πῶς θεὸς ὁ πρότερον ἄλογος; ἀπὸ γὰρ τῶν σωμάτων κἂν ὅσον ἀφέλῃ τοῦ τις, τὸ καταλειπόμενον σῶμα ἐστίν. ἀπὸ δὲ τῆς τῶν ἀσωμάτων φύσεως κἂν τὸ σμικρότατον ἀφαιρήσῃς, τὸ πᾶν ἀπώλεσας. καὶ ἐὰν ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων ἀγγέλων οὕτως ἐστὶν ἡ ἀλήθεια, πόσῳ μᾶλλον ἐπὶ θεοῦ τοῦτο ἐστὶν ἄτοπον, τοῦ πάσης ἀσωματότητος καὶ ἁπλότητος, καὶ πάσης φύσεως ὑπερουσίως ἐξῃρημένου. εἴπερ γὰρ μὴ εἶχε λόγον, ἀλλ' ὕστερον αὐτὸν προσελάβετο, δυνατόν ἐστιν ἀπολέσαι τοῦτον, καθὼς καὶ προσελάβετο. τὰ γὰρ προστεθειμένα, φανερὸν ὅτι καὶ ἀφαιρεῖσθαι δύνανται. εἰ δὲ ἐξ ἀϊδίου καὶ πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ὡς τέλειος θεὸς τὸν τέλειον αὐτοῦ λόγον ἐγέννησε, καὶ ἀΐδιος ὢν ὁ πατὴρ ἀϊδίως τὸν αὐτοῦ υἱὸν καὶ λόγον ἐξέλαμψε. καὶ εἰκὼν καὶ ἀπαύγασμα φυσικὸν ὁ σωτὴρ τοῦ πατρός ἐστι. καὶ ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ ἀεὶ θεωρῶν ὁ πατήρ, ἑαυτὸν ἀεὶ θεωρεῖ. ἆρα μάταιος ὁ μωαμεθ, ὁ λέγων, ὅτι οὐ δύναται ὁ θεὸς καθ' οὐδένα τρόπον υἱὸν ἔχειν ἄνευ γυναικός. τοῦτο γὰρ πολλάκις ἀνακυκλοῖ ἀντὶ ἰσχυροῦ ἐπιχειρήματος. ἐνέπεσε δὲ εἰς ταύτην τὴν πλάνην, ὡς οἶμαι, διὰ τὸ τὸν θεὸν νομίσαι εἶναι ἐνσώματον. διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἄνω γέννησιν σωματικὴν εἶναι ὑπέλαβε. καὶ οἷον ὥσπερ περὶ θεοῦ, ὅτι ἐπεὶ συμβεβηκὸς ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν, ἐξ ἀνάγκης οὐδὲ οὐσία ἡ ζωή, ὅτι μὴ ἐσθίει ἢ ἀναπνεῖ, οὕτως ἀρνεῖται τὸ τὸν θεὸν ἔχειν υἱόν. ἐπεὶ δὲ τὸν χριστὸν ὁ αὐτὸς μωαμεθ ψυχὴν θεοῦ καὶ πνοὴν θεοῦ διαῤῥήδην ὀνομάζει καὶ λέγει, ὑποθώμεθα καὶ ἡμεῖς τοῦτο οὕτως εἶναι κατὰ τὸν ἐκείνου λόγον. καὶ εἰ ἡ τοῦ θεοῦ πνοὴ καὶ ψυχὴ κτίσμα δύναται εἶναι καὶ ἐστίν, ἰδοὺ ἐστὶν ὅτε ὁ θεὸς κατὰ τὸν μωαμεθ, καὶ ἄπνους καὶ ἄψυχος ἦν, καὶ διὰ κτισμάτων ἐγένετο τέλειος. καὶ ἢ αὐτὸς ἑαυτὸν ἐδημιούργησε, καὶ ἐποίησε τέλειον ἀτελὴς εὑρισκόμενος, ἢ ἕτερος ἐστὶν ὁ τούτου δημιουργός. καὶ σκόπει τὸ ἄτοπον. εἰ δὲ οὐκ ἦν ποτὲ ὅτε ὁ θεὸς ἄπνους καὶ ἄψυχος εὑρίσκετο, ἀλλ' ἀεὶ ἔμψυχος καὶ ἔμπνους, λοιπὸν καὶ ἀεὶ ὁ χριστός, οὐχὶ καθὸ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καθὼς ἐκ τοῦ θεοῦ γεννώμενος ὑπῆρχε τῷ θεῷ. κἄν τε γοῦν λόγον, κἄν τε σοφίαν καὶ δύναμιν εἴπῃς, ἀεὶ ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστι, καὶ μετ' αὐτοῦ ἐστίν. οὐδὲ γάρ ἐστι ποτὲ ὁ σοφὸς ἄνευ τῆς ἑαυτοῦ σοφίας, οὐδὲ ὁ δυνατὸς ἐκτὸς τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως, οὐδὲ ὁ νοῦς χωρὶς τοῦ ἑαυτοῦ λόγου, ὡς οὐδὲ ὁ ἥλιος ἄνευ τῆς ἑαυτοῦ ἀκτῖνος. κἄν τε γοῦν ψυχὴν θεοῦ καὶ πνοὴν εἴπῃς, τὸν αὐτὸν λόγον ἐστὶν εἰπεῖν. εἰ γὰρ ψυχὴν εἶχεν ὁ θεός, τὸ τίμιον αὐτοῦ, ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εὑρίσκετο ἄν. καὶ ἰδοὺ ἀπό τε τῆς ἀληθείας, ἀπό τε τῆς τοῦ μωαμεθ ὁμολογίας, ὁ χριστὸς τῆς αὐτῆς καὶ μιᾶς φύσεως τῷ θεῷ εὑρισκόμενος ἀποδέδεικται. καὶ αὐτὸν τὸν θεὸν καὶ πατέρα ἔχων πρὸ τῶν αἰώνων ἐξ ἀϊδίου γεννήτορα, καὶ γνήσιος υἱὸς τοῦ θεοῦ ἀναφαίνεται, καὶ θεός, καθὼς καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς εὐαγγελίοις οὑτωσὶ φησίν, ὅτι ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν, τουτέστιν εἷς θεός, οὐ κατὰ τὰς ὑποστάσεις, ὡς ὁ σαβέλλιος λέγει, ἀλλὰ κατὰ τὴν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν θεότητα. καὶ ὁ μὲν θεόπτης μωϋσῆς, ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν φησίν. ὁ δὲ προφήτης δαβίδ, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. καὶ τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν. καὶ ὁ τούτου υἱὸς ὁ θαυμάσιος σολομών, ὅτι ὁ θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, ἡτοίμασε δὲ οὐρανοὺς ἐν φρονήσει. ὁ δὲ μεγαλοφωνότατος ἡσαΐας, ὁ θεὸς ὁ αἰώνιος, ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς. ὁ δὲ μακάριος ἰωάννης ὁ παῖς τοῦ ζεβεδαίου, ὃν ἵνα καὶ Βροντῆς υἱὸν ἐκάλεσεν ὁ κύριος, διὰ τὸ τὴν ἄνω γέννησιν τρανότερον βροντῆς τῇ οἰκουμένῃ σαλπίσαι, οὑτωσί φησιν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, ὃ γέγονε. Βλέπεις πῶς διὰ τὸ ἄωρον τοῦ καιροῦ συνεσκιασμένως οἱ προφῆται ἐλάλησαν, ὁ δὲ ἰωάννης ἀναφανδὸν καὶ γυμνῇ τῇ κεφαλῇ μέγα ἐβόησε; καὶ οἱ πάλαι προφῆται ὁ μὲν λόγον, ὁ δὲ σοφίαν, ὁ δὲ φρόνησιν, ὁ δὲ δημιουργὸν τοῦτον ἐκάλεσαν, ὁ δὲ θεόν, μὴ ἀνακαλύψας τὸ ἀπόκρυφον μυστήριον διὰ τὸ ἄωρον, ὡς εἴρηται, τοῦ καιροῦ. ὁπόταν δὲ προήχθη τὸ κάλυμμα,

οὐκ ἦν ὅσιον, οὐδὲ δίκαιον. ἔπι ὁ τοῦ θεοῦ υἱὸς καὶ θεὸς αἰνιγματωδῶς πως εὑρίσκεται κεκρυμμένος, καὶ διὰ τοῦτο ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς, τὸ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ τὰ ἑξῆς τρανῶς ἀπηγόρευσε. καὶ ὥσπερ ὁ ἥλιος ὑπὸ βαθυτάτου νέφους καὶ χειμῶνος κρυπτόμενος, παρὰ μὲν τοῖς ἀνθρώποις ἀφανής ἐστι, τὸ δ' αὐτοῦ φῶς οἱονεὶ παρ' ἑαυτῷ κατέχων εὑρίσκεται, λυθέντος δὲ τοῦ χειμῶνος, καὶ τοῦ ἀέρος ἐπελθόντος, τοῖς πᾶσιν ἀφθόνως τὰς ἀκτῖνας ἀφίησιν, οὕτω μοι νόει καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ καὶ λόγου τοῦ θεοῦ. θεὸς ὢν ἀληθὴς καὶ πρὸ τῶν αἰώνων, υἱὸς θεοῦ καὶ ποιητὴς πάσης κτίσεως, ὡς καὶ ἐν ταῖς ἔμπροσθεν ἀπολογίαις, καὶ κατὰ τὸ παρὸν ἀποδέδεικται, ἀλλ' ἐκρύπτετο ὅμως ὑπὸ τοῦ νέφους τῆς ἀγνωσίας, καὶ τοῦ χειμῶνος τῆς τῶν εἰδώλων προσκυνήσεως, μετά τε τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ πνεύματος. ἡνίκα δὲ ἐπεφάνη τὸ ἔαρ, τουτέστιν ἡ τούτου ἔνσαρκος οἰκονομία, καὶ ἐγεννήθη τὸ κατὰ σάρκα ἐκ γυναικὸς τῆς ἁγίας παρθένου καὶ θεοτόκου μαρίας, τότε ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ θεοῦ, ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις. καὶ προσεκύνησεν ἡ κτίσις τὸν κτίσαντα αὐτὴν, καὶ ἐδόξασαν τὸν μόνον ἀληθῆ θεὸν, τὸν πατέρα τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, καὶ αὐτὸν τὸν υἱὸν καὶ λόγον τοῦ πατρὸς, καὶ τὸ πανάγιον καὶ ζωοποιὸν πνεῦμα, τὴν μίαν ἁγίαν ὁμοούσιον καὶ ἀδιαίρετον καὶ ἀσύγχυτον τριάδα τὸν ἕνα θεόν. καὶ τότε ἐθεάθη ἡ τοῦ χριστοῦ δόξα, δόξα ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός. καὶ τότε ἀφῆκε τὰς θείας αὐτοῦ ἀκτῖνας, καὶ τὸ σκότος τῆς ἀγνωσίας ἐφώτισε, καὶ τὰς κατεψυγμένας καὶ νεκρὰς ψυχὰς τῇ θέρμῃ τῆς πίστεως ἀνεζώωσεν.

Δ

Ἔτι ὁ μωάμεθ τὸν χριστὸν ἐκ παρθένου γεννηθῆναι ὁμολογεῖ ἄνευ ἀνδρὸς, αἱρετικῷ καρποκράτῃ ἀκολουθῶν, θεὸν δὲ καὶ θεοῦ υἱὸν οὐδαμῶς, δυσὶν ἀποδείξεσι χρώμενος. ὅτι τε ὁ χριστὸς οὐδέποτε περὶ ἑαυτοῦ τοῦτο ἔφη. καὶ ὅτι τοῖς ἰουδαίοις εἶπε, προσκυνεῖτε τὸν θεόν μου καὶ θεὸν ὑμῶν, καὶ κύριόν μου καὶ κύριον ὑμῶν. ὁ δὲ σκοπὸς τοῦ ἀσεβοῦς πάντοτε εἷς ἐστι, τὸ ἵνα κατὰ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν πείσῃ πάντας ἀνθρώπους, καὶ οὔτε θεὸν οὔτε θεοῦ υἱὸν πιστεύσωσιν εἶναι τὸν χριστὸν, ἀλλ' ἅγιον μὲν καὶ προφήτην ὑπὲρ ἅπαντας προφήτας, καὶ ἄνθρωπον ὑπὲρ πάντας ἀνθρώπους, θεὸν δὲ οὐδαμῶς. ἀλλ' ἐπιχειρεῖ κατὰ τοῦ χριστοῦ πεῖσαι τοὺς ἀνθρώπους ὁ μάταιος, τὸν διάβολον μιμούμενος. ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος παντὶ τρόπῳ μηχανᾶται εἰς τὸ πλανῆσαι πάντα ἄνθρωπον, καὶ ἢ τῇ πίστει ἢ τοῖς ἔργοις χωρίσαι αὐτὸν τοῦ θεοῦ, οὕτω καὶ ὁ μωάμεθ παντὶ τρόπῳ σπουδάζων εὑρίσκεται, ἵνα ἀπὸ μὲν τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ μακράν που ποιήσῃ πάντα ἄνθρωπον, ποτὲ μὲν τῇ πίστει, ποτὲ δὲ τοῖς ἔργοις. θεὸν δὲ προσκυνεῖν διδάσκει, ὅν τινα ἀναπλάττει ἡ ἐκείνου διάνοια. καὶ οἱ μὲν δαίμονες τὸν κύριον ἰδόντες, θεοῦ υἱὸν αὐτὸν ὡμολόγησαν καὶ κριτὴν ἄκοντες. οὐ γὰρ ὡς ἀληθεῖς προσκυνηταὶ τοῦτον ὡμολόγουσαν, ἀλλ' ὡς μὴ δυνάμενοι κρύψαι τὴν ἀλήθειαν, οὕτως εἶπον, τί ἡμῖν καὶ σοὶ υἱὲ τοῦ θεοῦ, ἦλθες πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς; ὁ δὲ μωάμεθ καὶ χείρων δαιμόνων ἀναφαίνεται, ἐπεὶ μήτε θεοῦ υἱὸν, μήτε κριτὴν τὸν χριστὸν λέγει εἶναι. ἀλλ' εἴποι ἂν ἡ σοφίας πρὸς αὐτὸν, διὰ μετὰ τοῦ διαβόλου ἐφθάρη ἡ ἐπιστήμη σου σὺν τῷ κάλλει σου. καὶ λοιπὸν δικαίως ἂν εἴποι τις περί τε τοῦ μωάμεθ, περί τε τῶν ἀκολουθησάντων αὐτῷ, διὰ ἔθνος ἀπολωλεκὸς βουλὴν ἐστι, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ἐπιστήμη. ἡμεῖς δὲ λέγομεν οὕτως, διὰ ἐὰν ἡ πίστις ἄνευ τῶν ἔργων νεκρά ἐστι κατὰ τὸ λόγιον, πολλῷ μᾶλλον νεκρά εἰσι τὰ ἔργα, μὴ οὔσης πίστεως. ἔνθα δὲ οὔτε πίστις οὔτε ἔργα, τί χρὴ νομίζειν ἐκεῖσε; ὥσπερ γὰρ τὸ σῶμα νεκρόν ἐστιν ἄνευ ψυχῆς, οὕτω ψυχὴ ἄνευ πίστεως καὶ ἔργων. οὔσης γὰρ πίστεως, εἴπερ δέξεται τραύματα ἡ ψυχὴ, ἔχει τρόπους ἰᾶσθαι διά τε μετανοίας καὶ ἔργων. μὴ οὔσης δὲ πίστεως, πᾶσα πρᾶξις καὶ πᾶσα νομιζομένη ἀρετὴ, ματαία καὶ ἕωλος. πίστεως γὰρ οὔσης ἔστι καὶ ἀρετή, ἔστιν ὅτε καὶ ἀρετῆς ἀπόπτωσις, τουτέστιν ἁμαρτία. ὅπου δὲ πίστις οὐκ ἔστιν, οὐδ' ἀρετή. καὶ ἔνθα ἀρετὴ οὐκ ἔστιν, οὐδ' ἀρετῆς ἀπόπτωσις. ἄρα ἔνθα πίστις οὐκ ἔστιν, οὔτ' ἀρετή ἐστιν, οὔθ' ἁμαρτία, ἀλλὰ γυμνὴ καὶ μόνη ἀσέβεια. διά τοι τοῦτο καὶ ἡσαΐας φησὶν, ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐ μὴ συνῆτε. τοίνυν ἡ πίστις καὶ ἡ ἐλπὶς τῶν μὴ βλεπομένων ἐστὶν, οὐ τῶν ἀποδεδειγμένων. ἀλλ' ἔστι δῶρον θεοῦ ἐξαιρέτως, ἡ εἰς τὴν ἁγίαν τριάδα τῶν χριστιανῶν πίστις. ὃ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει; καὶ ὃ βλέπει, τί καὶ πιστεύει; ἀλλ' ὅμως ὥσπερ ὁ καθ' ἡμᾶς ἥλιος, τὰ πάντα ὅσα μετέχειν αὐτοῦ δύναται φωτίζει, καὶ ὑπερηπλωμένον ἔχει τὸ φῶς εἰς πάντα τὸν ὁρατὸν κόσμον ἄνω τε καὶ κάτω, τὰς τῶν οἰκείων ἀκτίνων αὐγὰς ἐξαπλῶν. καὶ εἴ τινι οὐ μέτεστι, τοῦτο οὐ τῆς ἀσθενείας τῆς φωτιστικῆς δυνάμεως αὐτοῦ ἐστιν, ἀλλὰ τῆς δι' ἀνεπιτηδειότητα τῆς ὁράσεως. καὶ πολλὰ τῶν οὕτως ἐχόντων ἡ ἀκτὶς διαβαίνουσα οὐ φωτίζει, τὰ

δὲ μετ᾽ ἐκεῖνα φωτίζει, οὕτω καὶ ὁ νοητὸς ἥλιος τῆς δικαιοσύνης, τουτέστιν ὁ χριστὸς, τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας ἐμπιπλᾷ νοητοῦ φωτός. πᾶσαν δὲ ἄγνοιαν καὶ πλάνην ἐλαύνει ἐκ πασῶν ψυχῶν, αἷς ἂν ἐγγένηται, καὶ τοὺς νοερὸς αὐτῶν ὀφθαλμοὺς ἀποκαθαίρει. καὶ γὰρ ὥσπερ ἡ ἄγνοια διαιρετικὴ τῶν πεπλανημένων ἐστὶν, οὕτως ἡ τοῦ νοητοῦ φωτὸς παρουσία συναγωγὸς καὶ ἑνωτικὴ τῶν φωτιζομένων ἐστί. διὰ γοῦν τοῦτο καὶ ὁ χριστὸς ἔλεγεν, ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ τῆς πλάνης δηλονότι, ἀλλ᾽ ἕξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς, καὶ ἕτερα ὅσα μετ᾽ ὀλίγον ὁ λόγος δῆλα ποιήσει. ἐπεὶ γοῦν, ὡς εἴρηται ἐν τῷ κεφαλαίῳ τεσσαρακοστῷ ἑβδόμῳ, διπλᾶς ἀποδείξεις φέρων εὑρίσκεται περὶ τοῦ χριστοῦ ὁ μωάμεθ, δεικνύων ὡς οὐκ ἔστι θεός, διὸ οὐδέποτε εἴρηκεν ἑαυτὸν θεὸν ὁ χριστὸς, καὶ ὅτι τοῖς ἰουδαίοις εἶπεν, ὅτι προσκυνεῖτε τὸν θεόν μου καὶ θεὸν ὑμῶν, καὶ κύριόν μου καὶ κύριον ὑμῶν. δεῦρο δὴ σκεψώμεθα περὶ τῆς προτέρας, ἔπειτα θεοῦ διδόντος, καὶ περὶ τῆς δευτέρας. ἀρξώμεθα τοίνυν ἀπὸ τῆς τοῦ μωάμεθ ὁμολογίας. οὗτος τὸν χριστὸν λόγον θεοῦ, καὶ ψυχὴν θεοῦ, καὶ πνοὴν θεοῦ λέγει εἶναι, καθὼς εἴρηται, καὶ τὰ παρὰ τοῦ χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων γραφέντα καὶ πραχθέντα ἐν τῷ εὐαγγελίῳ δίκαια καὶ ἅγια καὶ τέλεια καὶ ἀληθῆ ὡμολόγησε. καὶ δικαίως. ἡ γὰρ τοῦ κυρίου ἀλήθεια εἰς τὸν αἰῶνα μένει. ἀπὸ γὰρ τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ οὐ δύναται ἐξελθεῖν ψεῦδος. ταὐτὸν γάρ ἐστιν εἰπεῖν, ὅτι ὁ θεὸς οὐκ ἔστι θεός, καὶ ἡ ἀλήθεια ψεῦδος ἐστὶ, καὶ τὸ φῶς σκότος. ἰδοὺ γοῦν τὸ ἄτοπον καὶ ὁ μωάμεθ νοήσας, κατέφυγεν εἰς τὸ μήποτε τὸν χριστὸν περὶ ἑαυτοῦ εἰπεῖν, ὅτι ἔστι θεός. ἡμεῖς γοῦν ἔν τε τῇ πρώτῃ ἀπολογίᾳ καὶ δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ πεπλατυσμένως καὶ τρανῶς ἀπεδείξαμεν, ἀπό τε τοῦ ἀδὰμ ἕως τῆς τοῦ χριστοῦ γεννήσεως, ὅπως προεφήτευσαν πάντες οἱ προφῆται, ὅπως εἶδον οἱ πατέρες, ὅπως ἐλάλησεν αὐτὸς ὁ θεὸς καὶ πατὴρ περὶ τοῦ χριστοῦ, καὶ φανερῶς καὶ ἀναμφιβόλως ἀπεδείχθη καὶ ἀνεφάνη θεὸς καὶ θεοῦ υἱός, καὶ υἱὸς ἀνθρώπου. μετὰ δὲ τὸ ἰωάννου βάπτισμα καὶ τὸν θάνατον ἐκείνου, ἤρξατο αὐτὸς ὁ χριστὸς εὐαγγελίζεσθαι τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. καὶ ὅτι μὲν κηρύττων οὐκ ἐβόα συχνῶς, ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ θεὸς ὁ λαλῶν μεθ᾽ ὑμῶν, οὕτως ἐστὶν, ὥσπερ οὐδὲ βασιλεὺς περιπατῶν βοᾷ, ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ βασιλεὺς, ἀλλ᾽ ἀπὸ τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς δόξης τῆς αὐτοῦ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως, πάντες τοῦτον διακρίνουσιν ἀπὸ τῶν δούλων αὐτοῦ, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ χριστοῦ. κἂν καὶ τῷ στόματι συχνῶς οὐκ ἔλεγεν, ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ θεός, ἀλλά γε τοῖς ἔργοις τοῦτο ἐδείκνυεν. ἀλλ᾽ ὅμως οὐκ ἔκρυπτε τὴν αὐτοῦ θεότητα, οὐδὲ τὸν αὐτοῦ πατέρα καὶ θεόν, οὐδὲ ἐκώλυε τοὺς αὐτὸν ὁμολογοῦντας θεὸν καὶ θεοῦ υἱόν. ὁ γὰρ ναθαναὴλ εἰπὼν, ὅτι σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τοῦ ἰσραὴλ, οὐκ ἐπετιμήθη ὥσπερ οἱ ἐν λυκαονίᾳ βουλόμενοι ὁμολογῆσαι τόν τε παῦλον καὶ βαρνάβαν θεοὺς, καὶ θύσειν αὐτοῖς ὡς θεοῖς, ἐπετιμήθησαν παρ᾽ αὐτῶν εἰπόντων, ὅτι παύσασθε τοῦ ἀτοπήματος, ὅτι καὶ ἡμεῖς ἄνθρωποι ὁμοιοπαθεῖς ὑμῖν ἐσμὲν, πρὸ τῶν λόγων διαρρηξάντων τὰ ἱμάτια αὐτῶν. ἀλλὰ προσεδέχθη ἡ τοῦ ναθαναὴλ ὁμολογία, καὶ ἐπῃνέθη. ἔτι τοῦ κυρίου ἐρωτήσαντος τοὺς ἰδίους μαθητὰς, τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; οὐχ ὡς χρείαν ἔχοντος ἐρωτᾶν τοῦ τὰ πάντα εἰδότος πρὶν γενέσεως αὐτῶν, ἀλλ᾽ ἀνάγοντος αὐτοὺς ἐπὶ τὸ ὑψηλότερον. καὶ λεγόντων τῶν μαθητῶν πρὸς τὸν χριστὸν τὰς τῶν πολλῶν περὶ αὐτοῦ δόξας, καὶ ὁ πέτρος εἰπὼν, ὅτι σὺ εἶ ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, οὐκ ἤκουσε παρὰ τοῦ χριστοῦ, ὅτι σφάλῃ πέτρε, μηκέτι πλανῶ, διδάσκαλός σου εἰμί. ἄκουσον καὶ γνῶθι τὴν ἀλήθειαν σύ τε καὶ πάντες. οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, οὐ γάρ ἐστι δυνατὸν υἱὸν ἔχειν τὸν θεόν. ἀλλὰ τί; λέγει ὁ χριστὸς, μακάριος εἶ σίμων υἱὲ τοῦ ἰωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ᾽ ὁ πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. πάντως τὸν ἐκείνου λόγον στηρίζων. ἀντίχαριν δὲ καὶ μισθὸν τῆς ὀρθῆς καὶ ἀπλανοῦς ὁμολογίας, δέδωκεν αὐτῷ τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. ἔτι τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ τῆς τοῦ χριστοῦ ἀναστάσεως, ὁ θωμᾶς ψηλαφήσας τὴν τοῦ κυρίου πλευρὰν καὶ τὰς χεῖρας, καὶ γνοὺς ὅτι ἄνευ πάσης ἀντιλογίας αὐτός ἐστιν ὁ χριστὸς, μέγα ἀνεβόησεν, ὁ κύριός μου, καὶ ὁ θεός μου. τί δὲ ὁ χριστὸς τῷ θωμᾷ; ὅτι ἑώρακάς με, πεπίστευκας. μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες. καὶ ταῦτα μὲν ἐκεῖνοι. ἴδωμεν δὲ καὶ τὰ παρὰ τοῦ χριστοῦ εἰς αὐτὸν λεχθέντα, ἀμὴν ἀμὴν, φησι, λέγω ὑμῖν, ὅτι ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσονται τῆς φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται. ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔδωκε καὶ τῷ υἱῷ ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ, καὶ ἐξουσίαν ἔδωκεν αὐτῷ καὶ κρίσιν ποιεῖν, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστί. μὴ θαυμάζετε τοῦτο,

ἔτι ἔρχεται ὥρα, ἐν ᾗ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ ἐκπορεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως. καὶ πάλιν, ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἔχει ζωὴν αἰώνιον. τί γοῦν δοκεῖ ὑμῖν; λέγει ὁ χριστὸς ἑαυτὸν θεὸν καὶ θεοῦ υἱόν, ἢ οὔ; πάντως ἐν τῷ εἰπεῖν, ὅτι ἔρχεται ὥρα, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσονται τῆς φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, ἔδειξεν ὅτι ἔχει ὁ θεὸς υἱόν, ὅς ἐστιν αὐτὸς ὁ χριστός. τὸ δὲ ἀκούσονται οἱ νεκροὶ τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ ζήσονται, ἔδειξεν ἑαυτὸν δεσπότην, καὶ ἐξουσίαν ἔχοντα ζωῆς καὶ θανάτου, καὶ νῦν καὶ ἀεί ποτε. ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτω καὶ ὁ υἱός. ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, καὶ κρίσιν ποιεῖν, ἔδειξε τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν καὶ κρίσιν, ἣν μέλλει ποιήσειν, ὡς καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἀπολογίᾳ τρανῶς ἀποδέδεικται. ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστί, μὴ θαυμάζετε τοῦτο. καὶ γὰρ ἔρχεται ὥρα, ἐν ᾗ ἀκούσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, καὶ ἐκπορεύσονται εἰς ἀνάστασιν καὶ κρίσιν καὶ ἀνταπόδοσιν, ἔδειξε μὲν θεὸν ἑαυτόν, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπον. ταῦτα γὰρ πάντα θεοῦ ἔργα προδήλως ὑπάρχουσι. καὶ διὰ τοῦτο ἡ μὲν παλαιὰ θεολογία καλεῖται, ὡς ἔχουσα τοὺς τοῦ θεοῦ λόγους. ἡ δὲ νέα λέγεται μὲν καὶ αὐτὴ θεολογία, διὰ τὸ καὶ αὐτὴν ὁμοίως κεκτῆσθαι αὐτούς. ἐξόχως δὲ θεουργία καλεῖται, διότι ἃ πάλαι προεῖπον οἱ προφῆται, ταῦτα αὐτὸς ὁ χριστὸς ἐνήργησε καὶ ἐπλήρωσε, καὶ ἀγαθουργῶς διεπραγματεύσατο τὰ καθ' ἡμᾶς ταπεινά, τοῖς θειοτάτοις αὐτοῦ κατ' ἄκρον ἐνώσας εὐδοκίᾳ τοῦ πατρός, καὶ συνεργίᾳ τοῦ πνεύματος. καὶ λοιπὸν δικαίως ἂν εἴποιμεν, ὡς ἐμεγαλώθη τὰ ἔργα σου κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. ἐπεὶ γοῦν ὁ χριστὸς ἐστὶ θεὸς μέν, ὡς ἀποδέδεικται, καὶ θεοῦ υἱός, ἐστὶ δὲ καὶ ἄνθρωπος καὶ υἱὸς ἀνθρώπου κατὰ τὴν σάρκα, καὶ ἐκηρύττετο ἀπὸ συστάσεως κόσμου, καὶ ἀνεφαίνετο λόγοις προφητικοῖς καὶ ὁράσεσιν, ἀλλὰ δὴ καὶ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ καὶ πατρός, τοῦ καιροῦ δὲ καλέσαντος καὶ αὐτὸς ὁ χριστὸς ἐναργῶς τοῦτο ὑπέδειξε διά τε λόγων καὶ πράξεων, καὶ συντελῶν τὰ πάντα, εἶπεν, ὅτι ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἔχει ζωὴν αἰώνιον, διέστειλε τὴν ψυχικὴν ζωὴν τῆς σωματικῆς. ἡ γὰρ σωματικὴ πρὸς ὀλίγον φανεῖσα παρέρχεται, ἡ δὲ ψυχικὴ αἰώνιός ἐστιν, ὥσπερ καὶ ὁ θάνατος αὐτῆς. ἀλλ' ὅμως καὶ τὸ φθαρτὸν τοῦτο καὶ θνητὸν σῶμα ὁ δημιουργὸς αὐτοῦ θεὸς οὐκ ἐγκαταλείψει ἔν τε τῷ θανάτῳ καὶ τῇ φθορᾷ, ἀλλ' ὅταν ἐνδύσῃ αὐτὸ ἀφθαρσίαν καὶ ἀθανασίαν, καὶ ἄφθαρτοι καὶ ἀθάνατοι ἀναστάντες, τότε κατὰ τὸ λόγιον σὺν τῷ κυρίῳ ἐσόμεθα. τοίνυν διὰ τῶν ῥημάτων αὐτοῦ, καὶ ὧν πρότερον πολλάκις ἐλάλησεν, οὐδὲν δὲ ἔλαττον καὶ ἐξ ὧν ἡμεῖς οὐκ ἐγράψαμεν, σαφῶς ὁ χριστὸς θεόν τε καὶ ἄνθρωπον ἑαυτὸν ἐναπέφηνεν. ἀλλ' ὅτε καὶ τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν σῶον καὶ θεωροῦντα ἀποκατέστησε μετὰ τὸ ἀναβλέψαι αὐτόν, οὕτως εἴρηκε πρὸς αὐτόν, σὺ πιστεύεις εἰς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ; ὁ δέ φησι, καὶ τίς ἐστι κύριε, ἵνα πιστεύσω εἰς αὐτόν; εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ ἰησοῦς, καὶ ἑώρακας αὐτόν, καὶ ὁ λαλῶν μετὰ σοῦ, ἐκεῖνός ἐστιν. ὁ δὲ ἔφη, πιστεύω κύριε. καὶ προσεκύνησεν αὐτόν. ἀλλ' ὅμως ὁ αὐτὸς μωάμεθ κατηγορῶν λέγει περί τινων, ὅτι ἀπεδοκίμασαν ἅτινα οὐ νοοῦσιν, ὅτε δύνανται ἐξηγεῖσθαι, ὅπερ μᾶλλον αὐτὸς πέπονθεν, ἀποδοκιμάσας τὸν χριστὸν μὴ εἶναι υἱὸν θεοῦ, μηδὲ σαρκωθῆναι, καὶ διὰ τὸ τῆς ἀκαταληψίας μέγεθος ταῦτα ἠρνήσατο, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς τριάδος μυστήριον οὐ προσεδέξατο. οὐ γὰρ ἠδυνήθη νοεῖν τὴν τῶν προσώπων διάκρισιν αὐτῶν τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν διακρίσεως, ὡς εἴρηται. ἐθαυμαστώθη γάρ, φησιν, ἡ γνῶσίς σου ἐξ ἐμοῦ, λίαν ἐκραταιώθη, οὐ μὴ δύνωμαι πρὸς αὐτήν. τί δὲ ἄλλο ἐστίν, ἢ ἡ ἀκατάληπτος καὶ ἀπερινόητος τοῦ θεοῦ γνῶσις, ἥτις ἀγνωσία παρεικάζεται διὰ τὸ ὑπεραῖρον αὐτῆς πάσης κτιστῆς γνώσεως. ἡ γὰρ τοῦ θεοῦ ἀγνωσία οὐ λέγεται κατὰ στέρησιν, ἀλλὰ καθ' ὑπεροχήν. διὰ γὰρ τὸ ὑπερβάλλον καὶ ἀπρόσιτον φῶς τοῦ θεοῦ, σκότος αὐτὸ ὠνόμασαν. τὸ γὰρ μὴ δυνάμενον ὁρᾶσθαι, σκότος ἄντικρυς ἐστίν, ἔθετο γάρ, φησι, σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ. ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ θεοῦ σοφίαν καὶ ἐπιστήμην τὴν ὑπεραίρουσαν πᾶσαν ἀγγέλων τε καὶ ἀνθρώπων σύνεσιν, τὴν μὴ ἔχουσαν νοῦν ἢ λόγον ἑρμηνευτικόν, μωρίαν οἱ θεολόγοι ἐκάλεσαν. διὰ τοῦτο καὶ τὴν τοῦ θεοῦ λόγου ἐνανθρώπησιν, κένωσιν οἱ αὐτοὶ θεολόγοι καλοῦσι, καίτοι πλήρη τυγχάνουσαν, μᾶλλον δὲ ὑπερπλήρη σοφίας καὶ δυνάμεως καὶ σωτηρίας. εἰ οὖν παρὰ τοῖς θεολόγοις ἐθαυμαστώθη ἡ τοῦ θεοῦ γνῶσις διὰ τὸ ἀκατάληπτον, καὶ ἐπιγνόντες τὴν ἑαυτῶν ἀσθένειαν, ὡμολόγησαν εἰπόντες, ὅτι οὐ δύνανται πρὸς αὐτήν, πῶς κἂν ὅλως ἴχνος τι τῆς θεοῦ γνώσεως ἐγχωρεῖ εὑρεθῆναι ἐν τῷ τῆς κα-

κίας καὶ τῆς ψευδολογίας ἐφευρετῇ. ὁ γὰρ μὴ εἰδὼς ὅλως τὸ βρῶμα ὅπερ ἐσθίει, ὅπως εἰς χυμοὺς μερίζεται, τὸν θεὸν πειρᾶται ἐρευνᾶν. μύωπας καὶ γὰρ τοὺς τῆς ψυχῆς καὶ νοὸς αὐτοῦ ὀφθαλμοὺς, οὐκ ἔγνω τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης, καὶ διὰ τοῦτο ἀπεδοκίμασεν αὐτὸν δὴ τὸν τῆς δικαιοσύνης ἥλιον, τὸν υἱὸν καὶ λόγον τοῦ θεοῦ, καὶ σὺν αὐτῷ τὸν πατέρα καὶ τὸ πνεῦμα. ὁ γὰρ μὴ ἔχων τὸν υἱὸν, φησὶν ὁ σωτὴρ, οὐδὲ τὸν πατέρα. ὁ δὲ τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν μὴ ἔχων, ἐξ ἀνάγκης οὐδὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. τούτων τοίνυν οὕτως ὡμολογημένων, κακῶς ἄρα ἐλάλησεν ὁ μωάμεθ, ὡς οὐκ ἔφη ὁ σωτὴρ περὶ ἑαυτοῦ τὸ καθόλου, ὅτι θεός ἐστιν ἢ θεοῦ υἱός. ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων οὕτως. σκεψώμεθα δὲ νῦν καὶ περὶ τῆς δευτέρας ἀποδείξεως τοῦ μωάμεθ, τῆς λεγούσης ὅτι πρὸς τοὺς ἰουδαίους διαλεγόμενος ὁ χριστὸς οὐκ εἴρηκεν, ὅτι προσκυνεῖτε τὸν θεόν μου καὶ θεὸν ὑμῶν, καὶ κύριόν μου καὶ κύριον ὑμῶν. ἡμεῖς γοῦν προείπομεν περὶ τοῦ μωάμεθ, ὅπως πῇ μὲν ἀνερυθριάστως λέγει τὸ ψεῦδος, πῇ δὲ μίγνυσι τῇ ἀληθείᾳ τὸ ψεῦδος, ὡς καὶ ἐν τῇ παρούσῃ ἀποδείξει ἐκείνου. σκοπὸν γὰρ εἶχεν, ἵνα κατὰ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν καταπείσῃ τὸν ἅπαντα κόσμον, καὶ οὔτε θεὸν ὁμολογήσωσι τὸν χριστὸν, οὔτε θεοῦ υἱόν. διὰ τοῦτο καὶ κατὰ τὸ πρῶτον λέγει ἅπερ καὶ λέγει, ἀλλὰ καὶ προηγουμένως ψευδῶς ἐστιν, ὅτι πρὸς τοὺς ἰουδαίους εἶπε τοῦτο ὁ χριστός. δεύτερον δ' ὅτι οὐδ' οὗτος ἐστὶν ὁ τοῦ χριστοῦ λόγος, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, διὰ τὴν μέλλουσαν αὐτῷ γεγονέναι ἀνάληψιν, εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ὅτι ἀναβαίνω πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ πατέρα ὑμῶν, καὶ θεόν μου καὶ θεὸν ὑμῶν. καὶ μᾶλλον ὥσπερ ἐπὶ πολλῶν ἑτέρων ὁ χριστὸς ἀναφαίνεται θεός τε καὶ ἄνθρωπος, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ λόγου τούτου. ἐν γὰρ τῷ εἰπεῖν τοῦτον τὸν χριστὸν, ὅτι ἀναβαίνω πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ πατέρα ὑμῶν, ἔδειξεν ὅτι γνήσιος πατὴρ αὐτοῦ ἐστιν ὁ θεὸς, καὶ τῆς οὐσίας καὶ φύσεως αὐτοῦ ἐστιν ὁ χριστός. καὶ διὰ τοῦτο κεχωρισμένως εἶπεν, ὅτι ἀναβαίνω πρὸς τὸν πατέρα μου. εἰ γὰρ ὡς εἷς τῶν πολλῶν εὑρίσκετο καὶ αὐτὸς, κοινῶς ὡς ἐπὶ πρώτου προσώπου ἔμελλε προσφέρειν τὸν λόγον, καὶ εἰπεῖν, ὅτι ἀναβαίνω πρὸς τὸν πατέρα ἡμῶν. τὸ δ' οὕτω κεχωρισμένως εἰπεῖν, τὸ ἀναβαίνω πρὸς τὸν πατέρα μου ἐπὶ πρώτου προσώπου, εἶτα καὶ πατέρα ὑμῶν, ὡς ἐπὶ δευτέρου, πάντως οὐδὲν ἕτερον εἴρηκεν, οὐδ' ἄλλο ἐδήλωσεν, ἢ ὅτι αὐτὸς μὲν ὁ χριστὸς φύσει ἐστὶν υἱὸς τοῦ θεοῦ, οἱ δ' ἄλλοι πάντες χάριτι. ὡς τὸ, ἐγὼ εἶπα, θεοί ἐστε καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες. τὸν αὐτὸν καὶ ὅμοιον τρόπον ἐδήλου καὶ τὸ θεόν μου καὶ θεὸν ὑμῶν. καὶ ὅτι μὲν ὡς ἄνθρωπος εἴρηκε τὸ θεόν μου, παντί που δῆλον, ἀλλ' οὐδ' αὐτὸ ὁμοίως ὡς πάντες ἄνθρωποι. εἰς γὰρ πάντας ἁγίους ἀνθρώπους κατὰ χάριν λέγεται ὁ θεὸς θεὸς αὐτῶν, ὡς ὅταν λέγηται θεὸς ἀβραὰμ καὶ ἰσαὰκ καὶ ἰακὼβ, καὶ τῶν ὁμοίων αὐτοῖς. καὶ γὰρ πρότερον καθαρθέντες καὶ ἀπονιψάμενοι τὰς ἰδίας ἁμαρτίας, καὶ γενόμενοι σκεύη ἐλέους, ἔκτοτε δέχονται τὴν τοῦ θεοῦ χάριν, καὶ γίνονται υἱοὶ θεοῦ, καὶ ὀνομάζεται ὁ θεὸς θεὸς αὐτῶν. ἐπὶ δὲ τοῦ χριστοῦ οὐχ οὕτως. ἀλλὰ πατὴρ αὐτοῦ λέγεται ὁ θεὸς, διότι γέννημα τῆς ὑποστάσεως τοῦ πατρός ἐστι, καὶ μία φύσις, καὶ μία οὐσία, καὶ θεότης, καὶ δύναμις πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐστι. θεὸς δὲ τοῦ χριστοῦ λέγεται διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν τοῦ υἱοῦ τῷ προσλήμματι, οὐχὶ δὲ κατὰ τοὺς ἁγίους. καὶ διὰ τοῦτο εἶπε καὶ περὶ τούτου κεχωρισμένως, τὸ ἀναβαίνω πρὸς τὸν θεόν μου καὶ θεὸν ὑμῶν. βλέπεις πῶς καὶ τὰ δοκοῦντα ταπεινὰ ἐπὶ τοῦ χριστοῦ, μέγαν καὶ ὑπερφυᾶ καὶ ἐξαίσιον ἔχει τὸν νοῦν; τοίνυν ἐξ αὐτῶν, ὧν ὁ μὲν χριστὸς καλῶς εἴρηκεν, ὁ δὲ μωάμεθ κακῶς προσέφερεν, ἀναφαίνεται ὁ χριστὸς θεός τε καὶ ἄνθρωπος.

e Ἔτι ἀρνεῖται μὲν ὁ μωάμεθ τὸ, τὸν χριστὸν υἱὸν εἶναι θεοῦ καὶ θεόν. ἀρνεῖται δὲ, καὶ ὅτι ἐσαρκώθη· ἀλλὰ ψιλὸν μόνον ἄνθρωπον λέγει κατὰ νεστόριον, καὶ ἐκ παρθένου γεγεννῆσθαι, ἅγιον δὲ ὑπὲρ πάντας ἀνθρώπους, καὶ σοφὸν, καὶ προφήτην μείζονα πάντων τῶν προφητῶν. καὶ ῥητῶς ὑπὲρ ἄνθρωπον τοῦτον καλεῖ, θεὸν δὲ καὶ θεοῦ υἱὸν οὐδαμῶς. ἐπεὶ γοῦν ἡ πᾶσα πραγματεία τῆς τε πρώτης καὶ δευτέρας καὶ τρίτης ἀπολογίας τοῦτό ἐστιν, ἵνα δειχθῇ, ὅπως ὁ χριστὸς θεὸς καὶ θεοῦ υἱός ἐστι, καὶ ὅπως θεὸς ὢν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν λαβὼν ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου σάρκα, ἐγένετο τέλειος ἄνθρωπος, ὥσπερ καὶ τέλειος θεός, περιττὸν καὶ παρέλκον δοκεῖ, ἵνα καὶ αὖθις τὰ αὐτὰ ἐπιχειρῶμεν. ἐκεῖσε γὰρ τρανῶς ἀποδέδεικται ὁ χριστὸς θεός τε καὶ ἄνθρωπος.

s Ἔτι φησὶν ὁ μωάμεθ, μὴ ὑπὸ τῶν ἰουδαίων τὸν χριστὸν ἀναιρεθῆναι, μήτε σταυρωθῆναι, ἀλλά τινα ἕτερον ἐκείνῳ ὅμοιον, καὶ κατὰ φαντασίαν ἐδόκει τὸν χριστὸν ἐσταυρῶσθαι, μανιχαίοις ἀκολουθῶν. ὥσπερ γὰρ ἀποδιάζων εὑρίσκεται πεῖσαι πάντα ἄνθρωπον, οὔτε θεὸν, οὔτε θεοῦ υἱὸν

δέξασθαι

δέξασθαι τὸν χριστὸν, οὕτω καὶ πάσῃ δυνάμει σπουδάζει, ἵνα καὶ τὴν ἔνσαρκον τούτου οἰ-
κονομίαν ἀνατρέψῃ, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐκείνου θάνατον. ἡμεῖς γοῦν καὶ περὶ τούτου εἴπομεν
ἐν τῇ δευτέρᾳ ἀπολογίᾳ, καὶ ἀπεδείξαμεν διὰ πολλῶν ἐπιχειρημάτων καὶ ἀποδείξεων,
ὅπως ὁ χριστὸς θεὸς καὶ θεοῦ υἱὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος ἀναδέδεικται. ἀλλ' ὅμως καὶ κατὰ
τὸ παρὸν λέγομεν οὕτως, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἰκὼν ὢν τοῦ θεοῦ κατὰ χάριν, φθόνῳ διαβόλου τὴν
ἐντολὴν τοῦ θεοῦ παραβὰς, ἔλαβε κατάραν ἀπὸ θεοῦ, καὶ ἐξεβλήθη τοῦ παραδείσου, καὶ τὸν
θάνατον ἐκληρώσατο. ὁ δὲ υἱὸς τοῦ θεοῦ, εἰκὼν αὐτοῦ δὴ τοῦ θεοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχων, ἐνε-
δύσατο τὴν κατὰ χάριν εἰκόνα, τουτέστι τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν, καὶ ἔσωσεν αὐτὴν, καὶ εἰς
τὴν ἀρχαίαν μακαριότητα αὖθις ἀνήγαγεν. ἔτι, ὥσπερ τὰ τοῦ νοῦ κινήματα ὁ λόγος
διὰ τῆς γλώσσης δῆλα ποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς διὰ τῆς σαρκὸς ἐδήλω-
σε τὰ τοῦ ἰδίου πατρὸς βουλήματα, καὶ τὴν αὐτοῦ θεότητα. ἔτι, ὥσπερ βασιλέως εἰς ἓν
οἴκημα οἰκήσαντος πόλεως μυριάνδρου, τότε δὴ πᾶσα ἡ πόλις φοβερὰ γίνεται τοῖς ὑπ-
εναντίοις, οὕτω τοῦ χριστοῦ ἐν ἑνὶ σώματι οἰκήσαντος, πᾶσα φύσις ἀνθρώπων φοβερὰ τῷ
διαβόλῳ ἐγένετο. καὶ δῆλον ἀπό τε τῶν μαρτύρων, ἀπό τε τῶν ὁσίων, ὅτι τὸν μὲν θάνα-
τον αὐτοῦ οὐδενὸς, καὶ ὡς ὕπνον αὐτὸν ἐλογίσαντο, τοῖς δὲ δαίμοσιν ἐπέταττον, καθάπερ
δούλοις αὐτῶν. ὥσπερ γοῦν κρύπτειν πειρᾶται τὸ τὸν χριστὸν θεὸν καὶ θεοῦ υἱὸν εἶναι, οὕτω
καὶ τὴν ἔνσαρκον αὐτοῦ οἰκονομίαν, ἀλλὰ δὴ καὶ τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν. καὶ διὰ
τοῦτο λέγει μὴ ἐσταυρῶσθαι, ἀλλὰ τοῦτο ἐστὶ ψεῦδος σαφές. καὶ πρῶτον, ὅτι εἴπερ οὐκ ἐσταυ-
ρώθη, τοῦ χάριν ἐπλάσαντο οἱ χριστιανοὶ κατὰ τοῦ χριστοῦ πρᾶγμα ἐφύβριστον. τὸν γὰρ διὰ σταυ-
ροῦ θάνατον ἄτιμον καὶ ἄδοξον ἐλογίζοντο, καὶ διὰ τοῦτο κατέκριναν τὸν χριστὸν τὸν κύριον
τῆς δόξης οἱ τάλανες ἰουδαῖοι, τὸν τοιοῦτον θάνατον. ἀλλὰ γνώτωσαν, ὅτι διὰ τοῦ, τοῦ σταυροῦ
τροπαίου, καὶ διὰ τοῦ σωτηρίου θανάτου, ἅτινα καὶ ἀδύνατα θεοῦ καλοῦνται, κατελύθη-
σαν πᾶσαι αἱ πονηραὶ καὶ ἀντικείμεναι δυνάμεις, διὰ τοῦ σταυροῦ τὸ σκότος τῆς οἰκουμέ-
νης ἀπήλασε, τὸ δὲ φῶς τῆς γνώσεως ἐπανήγαγε, διὰ τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ κα-
τελύθη ὁ θάνατος, καὶ οὐκ ἔτι ἐστὶ θάνατος, καὶ ἡ τυραννὶς τοῦ διαβόλου. καὶ τὸ μὲν σῶ-
μα τοῦ χριστοῦ ἀπέθανε, καὶ ἐτάφη, καὶ ἀνέστη, ἡ δὲ θεότης αὐτοῦ ἀπαθὴς διέμεινεν. ὥσπερ
γὰρ βασιλέως λόγος ἐν χάρτῃ καταγραφεὶς, εἴπερ ὁ χάρτης διαφθαρῇ, ὁ τοῦ βασιλέως
λόγος ἄφθαρτος διαμένει, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ χριστοῦ, τὸ μὲν σῶμα ἐκείνου καὶ φθορὰν ἐδέξατο,
καὶ ἀπέθανε, διαφθορὰν δὲ οὐδαμῶς· ἡ δὲ θεότης αὐτοῦ ἀπαθὴς διέμεινεν, οὐδὲ γὰρ πάσχει
θεός. δεύτερον, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἰουδαῖοι πάντες μαρτυροῦντες εἰσὶ τὸν τοῦ χριστοῦ θάνατον. ὡς
γὰρ κακοῦργον λέγουσι ἀποκτεῖναι αὐτόν. τρίτον, ὅτι οὐκ ἐν κρυφῇ ἀπέθανεν οὐδ' ἐν παρα-
βύστῳ καὶ γωνίᾳ, ἵνα κρυβῇ ὁ θάνατος αὐτοῦ. σὺν αὐτῷ τῷ θανάτῳ καὶ ἡ τούτου ἀνάστασις. ἀλλὰ κατὰ
θείαν οἰκονομίαν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάσχα ἐγένετο ὁ τοῦ κυρίου θάνατος, ἵνα κατὰ τὸ εἰωθὸς, συνα-
θροισθῇ τὸ πλῆθος τῶν ἰουδαίων, ἤτοι τὸ δωδεκάφυλον, καὶ γένηται πᾶσι δῆλος ὁ τοῦ χρι-
στοῦ θάνατος, καὶ οὐκ ἔχωσι χώραν οἱ βουλόμενοι κρύπτειν τὸν τοῦ σωτῆρος θάνατον, ὡς κατὰ
τὸ πρῶτον ὁ μωάμεθ. τέταρτον, ὅτι οὐκ ἀπέθανε θάνατον φυσικὸν, ἀλλὰ τοῖς ἰουδαίοις ἐπέτρεψε
τὸν ἐκείνου θάνατον. καθάπερ τις παλαιστὴς γενναῖος, οὐκ αὐτὸς ἐκεῖνος ἐκλέγεται τὸν ἀν-
ταγωνιστὴν αὐτοῦ καὶ ἀντίπαλον, ἀλλ' ὡς ἄν τις βούληται τούτῳ συμπλέκεται, οὕτω καὶ
ὁ χριστὸς, ὃς ἀπὸ λόγου μόνου ῥίψας εἰς γῆν τοὺς ζητοῦντας αὐτὸν, τὴν ἐξουσίαν πᾶσαν τοῖς
ἰουδαίοις ἀφῆκε. καὶ αὐτοὶ οἱ ἰουδαῖοι ἐξελέξαντο τὸν διὰ σταυροῦ θάνατον, ἀγνοοῦντες οἱ
τάλανες, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ θάνατος ἔμφασιν τινὰ προφητείας ἐπλήρωσεν. ὁ γὰρ δαβὶδ
φησὶ, λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. τί δὴ
λύσις τῆς προφητείας; πάντως οὐδὲν ἕτερον, ἢ ὅτι, ὥσπερ ἡ γωνία τοὺς δύο τοίχους ἑνοῖ καὶ
συνδεῖ, καὶ ποιεῖ ἕν, οὕτω καὶ ὁ χριστὸς, ὃς πέτρα ὠνομάσθη παρὰ τῆς γραφῆς, ὅν τινα λίθον
ἀπεδοκίμασαν, καὶ ὡς ἀνωφελῆ καὶ ἄχρηστον ἔρριψαν οἱ οἰκοδομοῦντες ἰουδαῖοι, οἵ τινες
ἐνεπιστεύθησαν τὰ τοῦ θεοῦ λόγια εἰς οἰκοδομὴν καὶ σωτηρίαν τοῦ γένους αὐτῶν, οὗτος ἤγουν
ὁ χριστὸς ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας, τουτέστι συνῆψε τήν τε παλαιὰν διαθήκην, καὶ τὰ
ἔθνη, καὶ ἑνώσας τὰ δύο, ἓν οἶκον ἐποίησεν εἰς κατοικητήριον θεοῦ. καὶ τείνας τὰς χεῖρας

ἐν τῷ σταυρῷ, τὰ διεστῶτα συνήγαγε, καὶ εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, καὶ μίαν πίστιν ἀπηρτέστησεν. ἀλλὰ καὶ τὸν ἀέρα, ὃν κινᾷ ὁ ἄρχων τοῦ ἀέρος διάβολος ἐμίανε, τοῦτον ὁ χριστὸς ἡγίασε, διὰ τὸ ἀναβεβηκέναι αὐτὸν εἰς τὸ τοῦ σταυροῦ ὕψος. εἴποι δ' αὖθις καὶ τοῦτο, ὅτι οὐκ ἀπέθανεν ὁ χριστὸς τόν τε ἰωάννου θάνατον, ἢ τὸν ἠσαΐου, οἵτινων ὁ μὲν ἐτμήθη τὴν κεφαλήν, ὁ δὲ ἐπρίσθη μέσον ξυλίνῳ πρίονι, ἀλλὰ σῶον ἔχων τὸ σῶμα, διδασκαλίαν ἀφεὶς, ὅτι ἐπεὶ σῶμα χριστοῦ ἡ ἐκκλησία ἐστίν, οὐκ ἔστι δίκαιον, ἵνα σχίζωσιν αὐτὴν οἱ κακῶς φρονοῦντες.

ζ Ἔτι φησίν, ὅτι τὸν χριστὸν ὁ θεὸς εἰς ἑαυτὸν μετεκαλέσατο, τουτέστιν εἰς τοὺς οὐρανούς. περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ κόσμου πάλιν φανήσεται, καὶ θανατώσει τὸν ἀντίχριστον, μετὰ δὲ ταῦτα θανεῖν καὶ τὸν χριστόν, τοῖς αἱρετικοῖς δονατισταῖς συμφωνῶν, καὶ ταύτῃ τῇ αἱρέσει, τὸ ὁμολογεῖσθαι χριστὸν τὸν θεὸν ἀνατρέπει. ὅτι μὲν γὰρ ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανοὺς ὁ χριστός, ὁμολογεῖ. καὶ ὅτι πάλιν ἐλεύσεσθαι μέλλει, οὐκ ἀρνεῖται. ὅτι δὲ ὡς θεὸς καὶ κριτὴς πάσης κτίσεως, ἀποβάλλεται. ἀλλ' ὡς ἠλίαν ἢ ἐνώχ, οὕτω κηρύττει τὸν χριστὸν ἐλεύσεσθαι. ἀρνούμενος δὲ καὶ τὸν ἐκείνου θάνατον, λέγει, ὅτι μετὰ τὸ θανατῶσαι τὸν ἀντίχριστον, καὶ αὐτὸν τὸν χριστὸν ἀποθανεῖν. ἀλλ' ἐπεὶ πολλάκις καὶ διαφόρως ἔμπροσθεν περὶ τοῦ χριστοῦ εἴπομεν, ἀπόχρη τὰ λεγόμενα εἰς ἀνασκευήν, καὶ κατάλυσιν καὶ τούτου τοῦ ἀσεβήματος. καὶ περὶ μὲν τοῦ χριστοῦ ταῦτα εἰσὶ τὰ παρὰ τοῦ μωάμεθ λεχθέντα.

η Περὶ δὲ τῆς ἁγίας μαρίας τῆς παρθένου καὶ θεοτόκου οὑτωσί φησιν, ὅτι οἱ χριστιανοὶ θεοποιοῦσιν αὐτήν. ἐπεὶ γοῦν καὶ περὶ τοῦ τοιούτου ἀτοπήματος ἀρκετῶς εἰρήκαμεν ἐν τῇ τρίτῃ ἀπολογίᾳ, πλέον οὐ λέγομεν. ἀρκετὰ καὶ γάρ εἰσι τὰ ῥηθέντα. Ἔτι ἐν τῷ κεφαλαίῳ τοῦ ἀμρὰμ λέγει περὶ τῆς ἀειπαρθένου ἁγίας μαρίας τῆς θεοτόκου, ὅτι θυγάτηρ ἐστὶ τοῦ ἀμράμ, ὅς ἐστι πατὴρ τοῦ προφήτου μωϋσέως καὶ τοῦ ἀαρών, ὡς καὶ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τοῦ μαριάμ, ὅπερ ἑρμηνεύεται μαρία, διαῤῥήδην φησίν, ὅτι ἡ τοῦ χριστοῦ μήτηρ μαρία ἀδελφὴ ἦν τοῦ τε ἀαρὼν καὶ μωσέως. καὶ ὅτι μὲν ὁ ἀμρὰμ πατὴρ ἦν μωϋσέως καὶ ἀαρών, οὕτως ἐστὶν ἡ ἀλήθεια. τίνος δὲ ἐστὶν ἡ θεοτόκος θυγάτηρ, καὶ πότε ἐγεννήθη, τοῖς πᾶσι φανερόν. τοῦ γὰρ μωσέως ἀδελφὴ ἡ μαρία ἐν τῇ ἐρήμῳ ἀπέθανε. μετὰ δὲ χρόνους χιλίους πεντακοσίους ἐγεννήθη ἡ ἁγία θεοτόκος. οὕτω παραφυλάττει ὁ μάταιος τὴν πᾶσαν ἀλήθειαν ἐν ὅλῳ τῷ αὐτοῦ συγγράμματι.

ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΜΩΑΜΕΘ

ΛΟΓΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ.

ΑΣΕΒΗΣ εἰς βάθος κακῶν ἐμπεσὼν καταφρονεῖ, φησὶν ὁ θαυμάσιος σολομών. καὶ τίς ἀσεβέστερος μωάμεθ; ποῖον δὲ βάθος κακῶν, μᾶλλον δὲ σκότος, εἰς ὃ οὐκ ἐνέπεσεν ὁ δύστηνος οὗτος; καὶ γὰρ μετὰ τῶν ἄλλων πλασμάτων καὶ τεράτων ψευδῶν, ἐπλάσατο καὶ τὴν παροῦσαν ἄθεσμον θεωρίαν, ἔχουσαν ἐπὶ λέξεως οὕτως.

α Ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῶν υἱῶν ἰσραήλ, αἶνος τῷ ποιήσαντι διελθεῖν τὸν δοῦλον αὐτοῦ ἐν μιᾷ νυκτὶ ἀπὸ τοῦ εὐκτηρίου τοῦ ἐλαράμ, ὅ ἐστιν οἶκος μακκέ, μέχρι τοῦ ποῤῥωτάτου εὐκτηρίου, ὅ ἐστιν οἶκος ἅγιος ἱερουσαλήμ, ἣν εὐλογήσαμεν, ὁ μαχούμετ ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, μετὰ τὸ ψάλλειν αὐτὸν τὴν ἑωθινὴν ὥραν αὐτοῦ, εἶπε τοῖς ἀνθρώποις, ὦ ὑμεῖς ἄνθρωποι κατανοήσατε, χθὲς μετὰ τὸ διαστῆναι με ὑμῶν, ἦλθε πρός με ὁ γαβριὴλ μετὰ τὴν ἐσχάτην ἑσπερινὴν ψαλμῳδίαν, καὶ εἶπε πρός με, ὦ μωάμεθ, ἐντέλλεταί σοι ὁ θεὸς ἐπισκέψασθαι αὐτόν. ᾧ εἶπον, καὶ ποῦ αὐτὸν ἐπισκέψομαι; καὶ εἶπεν ὁ γαβριήλ, ἐν τῷ τόπῳ ὅπου ἐστί. καὶ ἤγαγέ μοι κτῆνος μεῖζον μὲν ὄνου, ἔλαττον δὲ ἡμιόνου, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐμπαράκ. καὶ εἶπέ μοι, ἀνάβαινε τούτῳ, καὶ ἔλαυνε μέχρι τοῦ οἴκου τοῦ ἁγίου. καὶ ὡς ἐφρόντιζον ἀναβαίνειν, ἔφυγε τὸ κτῆνος. καὶ εἶπεν αὐτῷ, ἵστασο ἀσφαλῶς, ὁ μαχούμετ γὰρ

ἐστιν

ἐστιν ὁ σὲ βουλόμενος ἀναβῆναι. καὶ ἀπεκρίθη τὸ κτῆνος, μὴ ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπεστάλην; ἀπεκρίθη ὁ γαβριὴλ, ναί. τότε εἶπε τὸ κτῆνος, οὐ συγχωρήσω αὐτῷ ἀναβῆναι, εἰ μὴ πρότερον ὑπὲρ ἐμοῦ τοῦ θεοῦ δεηθείη. ἐγὼ δὲ ἐδεήθην τοῦ θεοῦ μου ὑπὲρ τοῦ κτήνους, ἐπέβην τε αὐτοῦ, καὶ περιεπάτει τὴν κεκαθημένου μου πορείαν λεπτῇ, ἐπεστήριζέ τε τὴν χηλὴν τοῦ ποδὸς ἐν τῷ ὁρίζοντι τῆς ὄψεως αὐτοῦ. καὶ οὕτως ἦλθον εἰς τὸν οἶκον τὸν ἅγιον ἐν ἐλάττονι διαστήματι, ἢ ὅσον λίθου βολὴ τελεσθείη. ἦν δὲ καὶ ὁ γαβριὴλ μετ᾽ ἐμοῦ, καὶ ἤγαγέ με εἰς ἀπορρῶγα ἐν τῷ οἴκῳ τῷ ἁγίῳ, ἐν τῇ ἱερουσαλήμ. καὶ εἶπέ μοι ὁ γαβριὴλ, κατάβηθι, ὅτι ἀπὸ τῆς πέτρας ταύτης ἀναβήσῃ εἰς τὸν οὐρανόν. καὶ κατέβην. καὶ ὁ γαβριὴλ ἠσφαλίσατο μετὰ κύκλου πρὸς τὴν ἀπορρῶγα, τὸ κτῆνος τὸ ἐμπαράκ, καὶ ἐβάστασέ με ἐν τοῖς ὤμοις αὐτοῦ, μέχρι τοῦ οὐρανοῦ. καὶ ὅτε ἤλθομεν πρὸς τὸν οὐρανόν, ἔκρουσε τὴν θύραν ὁ γαβριὴλ, ἐρρήθη τε πρὸς αὐτόν, τίς εἶ; ἀπεκρίθη τε, ἐγώ εἰμι ὁ γαβριήλ. ἐρρήθη τε πάλιν αὐτῷ, καὶ τίς ἐστι μετὰ σοῦ; ἀπεκρίθη, ὁ μαχούμετ. εἶπε δὲ ὁ θυρωρός, μὴ ὑπὲρ τούτου ἦν ἡ ἀποστολή; καὶ εἶπεν ὁ γαβριήλ, ναί. καὶ ἤνοιξεν ἡμῖν τὴν πύλην, καὶ εἶδον ἔθνος ἀγγέλων, καὶ δὶς κάμψας ὑπὲρ αὐτοῦ τὰ γόνατα, ἐξέχεον προσευχήν. καὶ μετὰ ταῦτα ἔλαβέ με ὁ γαβριὴλ, καὶ ἤγαγέ με πρὸς τὸν δεύτερον οὐρανόν. ἦν δὲ τὸ διάστημα τῶν δύο μέσων οὐρανῶν ὁδὸς πεντακοσίων ἐτῶν. καὶ ὥσπερ πρῶτον ἔκοψε τὴν θύραν, καὶ ἀπόκρισις γέγονεν αὐτῷ, οὕτω καὶ μέχρις ἑβδόμου οὐρανοῦ ἐπὶ πάντα γέγονεν ὁμοία. ἐν τῷ ἑβδόμῳ οὐρανῷ διαγράφει ἰδεῖν λαὸν ἀγγέλων, τὸ μῆκος ἑνὸς ἑκάστου πολλῷ χιλιοπλάσιον τοῦ κόσμου, ἀφ᾽ ὧν τις εἶχεν ἑπτακοσίας χιλιάδας κεφαλάς, καὶ ἐν ἑκάστῃ κεφαλῇ ἑπτακοσίας μυριάδας στόματα, καὶ ἐν ἑκάστῳ στόματι χιλίας ἑπτακοσίας γλώσσας αἰνούσας τὸν θεὸν ἑπτακοσίοις μυριάδων ἰδιώμασι. καὶ προσέβλεψεν ἕνα τῶν ἀγγέλων θρηνοῦντα, καὶ ἐζήτησε τὴν αἰτίαν τοῦ θρήνου αὐτοῦ. καὶ ἀπεκρίθη, ἁμαρτίαν εἶναι. αὐτὸς δὲ ἐδεήθη ὑπὲρ αὐτοῦ. οὕτω τέ φησιν ὁ γαβριὴλ, παρέθετό με ἀγγέλῳ ἑτέρῳ, κἀκεῖνος ἄλλῳ, καὶ οὕτως ἐφεξῆς, μέχρις ἔστη ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, καὶ τοῦ βήματος αὐτοῦ. καὶ ἥψατό μου ὁ θεὸς τῇ χειρὶ αὐτοῦ ἐν μέσῳ τῶν ὤμων, ἕως οὗ ἡ ψυχρότης τῆς χειρὸς αὐτοῦ διῆλθε μέχρι τοῦ μυελοῦ τῆς ῥάχεώς μου. καὶ εἶπέ μοι ὁ θεὸς, ἐπέθηκά σοι καὶ τῷ λαῷ σου εὐχάς. καταβαίνοντι δέ μοι πρὸς τὸν τέταρτον οὐρανόν, συνεβούλευσεν ὁ μωϋσῆς ἐπανελθεῖν με πρὸς τὸ κουφίσαι τὸν λαόν, μὴ ὄντα δυνατὸν ἐξαρκεῖν τοσαύτῃ εὐχῇ. καὶ τῇ πρώτῃ ἐπανόδῳ ἔλαβον ἄφεσιν ἀπὸ δέκα μέχρι καὶ τῆς τετάρτης ἐπανόδου. καὶ τῇ πέμπτῃ ἐπανόδῳ, τοσοῦτον ἦλθεν εἰς τὸ ἔλαττον τῶν εὐχῶν, ὡς ὀλίγας ἐναπομεῖναι. εἰπόντος δὲ τοῦ μωσέως, μηδὲ τοσοῦτον δυνήσεσθαι τὸν λαόν. ἐγὼ δὲ αἰσχυνθεὶς ὡς τοσαυτάκις ἀναβὰς, οὐκ ἀνέβην πλέον, ἀλλ᾽ ἐλθὼν εἰς τὸ ἐμπαράκ, ἤλαυνον ἐπανιὼν εἰς τὸν οἶκον τοῦ μακκέ. τούτων δὲ πάντων χρόνος ἐλάττων ἢ τὸ δέκατον μέρος τῆς νυκτός. καὶ διηγησαμένου πρὸς τὸν λαὸν τοῦ μωάμεθ τὴν θεωρίαν ταύτην, ἀπέστησαν ἀπὸ τοῦ νόμου αὐτοῦ χιλιάδες ἀνθρώπων πολλαί, λέξαντες αὐτῷ, ἀνάβηθι τῇ ἡμέρᾳ εἰς τὸν οὐρανὸν ὁρώντων ἡμῶν, ὡς ἂν ἴδωμεν τοὺς συναντήσαντάς σοι ἀγγέλους, οὐκ ἐπέγνως τὸ ἑαυτοῦ ψεῦδος; καὶ εἶπεν ὁ μωάμεθ, αἴνεσις τῷ θεῷ μου, μὴ ἄλλο τι εἰμὶ ἐγώ, ἢ εἷς τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀπόστολος. οἱ πρὸ ὑμῶν οὐκ ἐπίστευον θαύμασιν, οὐδὲ ὑμεῖς πιστεύετε θαύμασιν, οὔτε πιστεύσετε, ἢ μὴ διὰ ξίφους. καὶ τί δ᾽ ἄν τις εἴποι περὶ τῆς τοιαύτης ψευδοῦς, καὶ ἀδοξοτάτης θεωρίας; ἐξ αὐτοῦ γὰρ τοῦ μωάμεθ τὸν ἔλεγχον ἔχει. αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ εἰπὼν, ὅτε ἐκυλίετο ἀφρίζων ὑπὸ τοῦ πάθους, ὅτι τοῦ γαβριὴλ ἐρχομένου πρὸς αὐτόν, ἀπεσταλμένου παρὰ θεοῦ δῆθεν, οὐκ ἠδύνατο φέρειν τὴν τοῦ ἀγγέλου ὅρασιν. καὶ διὰ τοῦτο πίπτειν ὡσεὶ νεκρόν, τοὺς δὲ παρὰ τοῦ ἀγγέλου λόγους ἀκούειν, ὥσπερ τινὰ κώδωνα χαλκοῦν ἠχοῦντα. ὁ τοίνυν μὴ δυνηθεὶς φέρειν ἑνὸς ἀγγέλου ὀπτασίαν, πῶς τοσούτων ἀγγέλων αὐγὴν ἠδυνήθη θεάσασθαι; περιεργάσασθαί τε καὶ μετρῆσαι τὰς τοσαύτας κεφαλὰς τῶν ἀγγέλων, τὰς ἐντός τε τῶν στομάτων αὐτῶν γλώσσας, ἀλλὰ δὴ καὶ τὰς διαφόρους ἐναλλαγὰς καὶ ἰδιότητας τῶν ὕμνων τοῦ θεοῦ; μὴ μόνον γὰρ τοῦ γαβριὴλ μείζονα εἶναι λέγει ἑαυτόν, ἀλλὰ καὶ πάντων ἐκείνων, εἰς οὓς ὁ γαβριὴλ οὐκ εἶχε παρείσδυσιν. ἀλλὰ τοσοῦτον ἦν ἀποδέων ἐκείνων, ὥστε τὸν μωάμεθ αὐτὸν ἑτέρῳ ἀγγέλῳ παραδοῦναι, ὁ δ᾽ αὖ ἑτέρῳ, καὶ ἐφεξῆς ἄλλῳ. καὶ οὕτως ἀνελθεῖν εἰς τὸ πλῆ-

θος τῶν ἀγγέλων, εἶτα κἀκείνων ὑπεραναβῆναι, καὶ οὕτως εἰσελθεῖν εἰς τὸν θεόν, καὶ συντυχεῖν ἀλλήλοις. Ἔτι μὴ μόνον μείζονα πάντων ἐκείνων δεικνύει ἑαυτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἐκείνων εὐχόμενον. ἐῶ λέγειν περὶ τοῦ μεγάλου ἐκείνου καὶ θεόπτου μωϋσέως, ὃν ὥς φησιν εἶδεν ἐν τῷ τετάρτῳ οὐρανῷ, αὐτὸν δὲ ὑπεραναβῆναι καὶ τοῦ ἑβδόμου, καὶ ἀπελθεῖν μέχρι καὶ τοῦ θεοῦ, ὁμιλῆσαί τε αὐτῷ. μετὰ δὲ ταῦτα ἐξελθεῖν καὶ κατελθεῖν ἐν τῷ τετάρτῳ οὐρανῷ, ὡς εἴρηται, καὶ συντυχεῖν τῷ μωϋσεῖ, συμβουλεῦσαί τε αὐτὸν τούτῳ, ἐπαναστραφέντα παρακαλέσαι τὸν θεὸν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, καὶ γενέσθαι κουφοτέραν τὴν εὐχήν, ὡς ἀδυνάτως ἔχοντος πρὸς αὐτήν. καὶ δεξαμένου τούτου τὴν βουλήν, ἐπαναστραφῆναι πρὸς τὸν θεόν, καὶ ζητῆσαι τὸ περὶ τούτου, καὶ προσδεχθῆναι τὴν ζήτησιν αὐτοῦ, καὶ γενέσθαι ἐλαφροτέραν τὴν εὐχήν. καὶ αὖ τοῦ μωσέως ἀναγκάσαντος αὐτὴν αὖθις ἐπαναστραφῆναι ἕως πεντάκις πρὸς τὸν θεόν, καὶ πάλιν γενέσθαι πολλῷ ἐλάττονα τὴν εὐχήν. καὶ μὴ ἀρκεσθέντα τὸν μωϋσῆν εἰπεῖν καὶ αὖθις ἵνα ἐπαναστραφῇ πρὸς τὸν θεόν, καὶ αἰτήσῃ συγγνωμονεστέραν γενέσθαι τὴν εὐχήν, οὐ κατένευσεν, ἀλλὰ κατελθεῖν εἰς τὸ ἐμπαράκ, καὶ ἐλαύνειν ἕως ἂν ἔλθῃ ἔνθα ἦν πρότερον. σκόπει γοῦν τὸν δοῦλον πάσης ἀγνωσίας μεμεστωμένον. τὸν θεόν, ὃν ἵνα ὁμολογεῖ ὁ αὐτὸς μωάμεθ ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ἐνσώματον δεικνύει, καὶ οὐκ ἀσώματον. τὸ γὰρ θεῖον, ἀσώματον, ἄποσόν τε καὶ μὴ ἔχον μέγεθος, οὐδὲ ἐν εἴδει περιγραπτόν. τὸ δὲ οὕτως ἔχον ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ φύσει, πῶς ἂν ἐκ μερῶν; εἰ γάρ τις δοίη τοῦτο ὑπάρχειν, πῶς νοηθήσεται ἀσώματον; τὸ γὰρ ἐν σχήματι ὄν, πάντως καὶ ἐν ποσῷ. τὸ δὲ ἐν ποσῷ, καὶ ἐν τόπῳ. τὸ δὲ ἐν τόπῳ, ἐξ ἀνάγκης περιγραπτόν. ταῦτα δὲ σωματικά, καὶ τὰ τοῦ σώματος ἴδια, πῶς ἂν ἐπὶ τῆς μακαρίας ἐκείνης καὶ ἀσωμάτου φύσεως τοῦ θεοῦ λογίσηταί τις διανοίας μέτοχος ὤν; καὶ ὁ μὲν πατριάρχης ἀβραὰμ ἐν τῇ πάλαι θεοφανίᾳ γῆν καὶ σποδὸν ἑαυτὸν ἐλογίσατο καὶ ἐκάλεσεν. τοῦ δὲ δανιὴλ τοῦ τοιούτου καὶ τοσούτου ἄγγελον ἰδόντος, ἐστράφη ἡ δόξα αὐτοῦ εἰς διαφθοράν, τουτέστιν παραβραχὺ ἀπέβαλλεν τὴν ἑαυτοῦ ζωήν. ὁ δὲ δαβὶδ φησίν, ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν. ὁ δὲ μωάμεθ τὰς ἀγγελικὰς πάσας ὑπεραναβὰς δυνάμεις, ἀμέσως τῷ θεῷ προσωμίλησε, καὶ ὑπὲρ ἀγγέλων καὶ παντὸς τοῦ κόσμου δεήσεις ἐποίησε, καὶ τῆς εὐχῆς οὐκ ἀπέτυχεν. ἐγὼ δὲ ἀπορῶ πῶς οὐκ ἔφη τολμήσας ὁ αὐθάδης οὗτος καὶ ἀλαζών, ὅτι κατέλαβε τὴν τοῦ θεοῦ φύσιν, ὥσπερ αὐτὸς ὁ θεὸς οἶδεν αὐτήν. ἀλλ᾽ ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς, ἐκγελάσεται αὐτὸν καὶ τοὺς μετ᾽ αὐτοῦ, καὶ ὁ κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς. Ἔτι, οὐκ ἠδύνατο ὁ θεὸς γινώσκειν τὴν δύναμιν τοῦ λαοῦ, ἀλλ᾽ ἐπέθηκεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτῶν νόμον, ὃν οὐκ ἠδύναντο βαστάζειν; καὶ πῶς θεός, ὃς οὐ γινώσκει τὸ ποίημα αὐτοῦ, μὴ δὲ τὴν δύναμιν τοῦ ποιήματος αὐτοῦ. εἰ δὲ θεὸς ὢν ἀληθής, καὶ τὰ πάντα γινώσκων πρὶν γενέσεως αὐτῶν, ἔδωκε νόμον μὲν ἀτελῆ τοῦ μωσέως διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀσθένειαν, τέλειον δὲ τὸν διὰ τοῦ εὐαγγελίου, πῶς τὸ τέλειον ὥσπερ ἀγνοῶν ἢ μεταμεληθείς, εἰς τὸ ἀτελὲς πάλιν κατήγαγε; τὸ γὰρ τέλειον οὕτως ἐστὶ τέλειον, εἴπερ οὔτε ἐλλιπές ἐστιν, οὔτε περιττὸν καὶ παρέλκον, ὥσπερ τὸ εὐαγγέλιον μαρτυρεῖ ἡ ἀλήθεια. ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ μωάμεθ τέλειον καὶ ἀληθὲς καὶ ἅγιον, καὶ σωτηρίαν καὶ ὁδηγίαν ἀποκαλεῖ. οἱ δὲ τοῦ τοιούτου μωάμεθ ἀκόλουθοι δικαιοῦντες τὸν ἀσεβῆ, λέγουσιν, ὅτι ὁ μὲν χριστὸς ἐδίδαξε μεγάλα καὶ ἀδύνατα. τίς γὰρ δύναται ἀγαπᾷν τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν; καὶ τὸν θεὸν ἐξ ὅλης αὐτοῦ τῆς καρδίας; τίς δύναται ὑπὲρ τῶν διωκόντων καὶ συκοφαντούντων εὔχεσθαι; τίς δύναται ἀγαπᾷν τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, καὶ τὰ ἕτερα. καὶ διὰ τοῦτο ἀπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν μωάμεθ καὶ τὸ κουρὰν συγκαταβάσεως ἕνεκεν, ἵνα ῥᾳδίως πληρῶσιν οἱ ἄνθρωποι τὸν νόμον πρὸς τὴν αὐτῶν σωτηρίαν. εἴπερ γοῦν οὐκ ἀνεφαίνετο ὁ χριστὸς θεὸς καὶ θεοῦ υἱός, ἀλλ᾽ οὕτως ἁπλῶς ἄνθρωπος ὡς ὁ μωϋσῆς, ἐδεόμεθα ἂν τινῶν ἀποδείξεων εἰς τὴν τῆς ἀληθείας φανέρωσιν. ἐπεὶ δὲ θεὸς ἀληθὴς τρανῶς ἀναφαίνεται, περιττὸν ἥγημαι ὅλως δοῦναι ἀπολογίαν περὶ τούτου. ὡς γὰρ θεὸς καὶ ποιητὴς οἶδε τὴν τοῦ ποιήματος αὐτοῦ δύναμιν. ἀλλ᾽ ὅμως ἴδωμεν καὶ ἐκ τῶν τοῦ μωάμεθ λόγων τὸ ἄτοπον. αὐτός ἐστιν ὁ μαρτυρῶν καὶ λέγων, ὅτι ὁ χριστὸς λόγος θεοῦ ἐστι, καὶ ψυχὴ θεοῦ ἐστι, καὶ πνεῦμα θεοῦ. καὶ εἰ λόγος θεοῦ ἐστι, πῶς παραλόγως ὁ τὰ πάντα εἰδὼς ἐποίησεν; ὁ γὰρ τοῦ θεοῦ λόγος οὐκ ἄν ποτέ τι ἀγνοῶν εὑρίσκηται. ὅτε γὰρ ὡς υἱὸς τοῦ

θεοῦ

θεοῦ ἐστιν ἐλάττων αὐτοῦ τοῦ θεοῦ καὶ πατρός, ὅτε ὡς λόγος αὐτοῦ. καὶ εἰ ψυχὴ θεοῦ, καὶ πνεῦμα θεοῦ ἐστι, πῶς εἴς τε τὰς ψυχὰς καὶ τὰ πνεύματα τῶν ἀνθρώπων βάρος ἐνέθηκε μὴ δυνάμενα φέρειν αὐτό; ἔτι ὁ αὐτὸς φησὶ πρὸς τοὺς αὐτῷ ἀκολουθοῦντας, ὅτι οὐδ' ἐν εἰσιν, ἢ μὴ πληρώσαι ἐν τόν τε μωσαϊκὸν νόμον, τὸ εὐαγγέλιον, καὶ τὸ κορράν. καὶ εἰ μὲν βαρέα καὶ δυσβάστακτα διδάσκει τὸ εὐαγγέλιον, πῶς ὁ διδάσκαλος ὑμῶν οὕτω παραγγέλει ὑμῖν, ὡς εἰ μὴ πληρώσετε τόν τε παλαιὸν νόμον, καὶ τὸ εὐαγγέλιον, οὐδ' ἐν ἐστι, τουτέστιν οὐδεμία ὠφέλεια ἐστὶν ἐν ὑμῖν. εἰ δὲ τέλειόν ἐστι τὸ εὐαγγέλιον, ὥσπερ καὶ ἐστι, ματαίως ἄρα δικαιοῦται τὸ κορράν, ὅτι συγκαταβάσεως χάριν ἐξεδόθη, καὶ ἀληθῶς καταψεύδεσθε τοῦ εὐαγγελίου καὶ τοῦ χριστοῦ. πῶς γὰρ δύναται τὸ εὐαγγέλιον τέλειον εἶναι διορθώσεως δεόμενον; ἔτι, εἰ ὁ γαβριὴλ ἀνέλαβεν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, τίς χρεία ζώου, ἵνα ἀπὸ τοῦ μακκὲ διακομίσῃ αὐτὸν ἕως ἱερουσαλήμ; ἔτι, τίς μετρήσας τὸ τοῦ ὅλου μῆκος, τὸ ἀπὸ τοῦ πρώτου οὐρανοῦ μέχρι καὶ τοῦ δευτέρου, καὶ εὑρὼν αὐτὸ πεντακοσίων ἐτῶν διάστημα, ἀνήγγειλε τῷ μαχουμέτ; ἔτι, εἰ μὲν διὰ βημάτων ποσῶς ἐμετρήθη τουτὶ τὸ διάστημα, πῶς περιεπάτησε σῶμα πάχος ἔχον τὰ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν, ὡς αὐτὸς τερατεύεται; εἰ δὲ τούτων μὲν ἀδυνάτων, ἄγγελοι δὲ ἢ ψυχαὶ ἀνθρώπων ἀνέρχονται, πῶς τὰ ἀσώματα σωματικῷ βήματι μετροῦσι τὰ ὑπὲρ τὸν οὐρανόν, ἅτινα ἐν ἐλαχίστῳ χρόνῳ δύνανται διελθεῖν τὰ ὑπὸ τὸν οὐρανόν; ἀέρα λέγω, καὶ αἰθέρα, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. ἔτι, πῶς εἰς μὲν τὴν ἀνάβασιν ἐδεήθη ἀγγέλων, ὥστε ἀναβιβάσαι αὐτὸν εἰς τοὺς οὐρανούς; ἐν δὲ τῇ καταβάσει οὐδαμῶς, ἀλλὰ μόνου τοῦ ζώου τοῦ ἐμπαράκ, ἵνα καὶ πάλιν αὐτὸν εἰς τὸ μακκὲ διασώσηται; καὶ τίς οὕτω παράφρων, ὁ μὴ τῶν τοιούτων κατεγνωκώς; διά τοι τοῦτο παντελῶς κωλύουσι οἱ ἐκείνου ἀκόλουθοι μετά τινων διαλέγεσθαι, τὸν ἔλεγχον δεδιῶντες. οὐδὲ γὰρ ἀγνοοῦντες εἰσὶ τὴν τοῦ διδασκάλου αὐτῶν ματαιότητα, ἀλλ' ὅμως κἀκεῖνοι ἀσύμφωνοι πρὸς ἀλλήλους ὑπάρχουσιν. οἱ μὲν γὰρ τῷ τοῦ θανάτου φόβῳ, καὶ ἄκοντες ἕπονται. εἰ δ' ἴσως ἀφόβως καὶ ἐν ἐξουσίᾳ ἰδίᾳ ἐγένοντο, εὐθὺς χριστιανοὶ ἐγένοντο ἄν. οἱ δὲ τῇ πλάνῃ συναπαχθέντες, ὡς βέβαια καὶ ἀληθῆ καὶ ὁμολογημένα ἔχουσι τὰ τοῦ μωάμεθ ψεύδη καὶ τερατεύματα. οἱ δὲ οὐ βούλονται ἀποστῆναι τῆς πατροπαραδότου πλάνης αὐτῶν, αἰδοῖ τῶν γονέων, ἀλλ' ἐπ' ἐκείνοις τιθέασι τὴν αἰτίαν τῆς πρὸς θεὸν ἀπολογίας. οἱ δὲ διὰ τὸ ἄνετον καὶ ἐλεύθερον καὶ περὶ τὰς ἡδονὰς ἐνδόσιμον οὐ βούλονται ἀποστῆναι τῆς πλάνης, ἀλλὰ τὴν ἀκαθαρσίαν καὶ ματαίαν δίαιταν προαιροῦνται, γινώσκοντες μὲν ὅτι οὐκ εἰσὶν ἀπὸ θεοῦ τὰ λεγόμενα, λέγουσι δ' ὅμως ἄντικρυς, ὡς προείρηται, ὅτι ὁδὸν ἐντολῶν σου γνῶναι οὐ βούλομαι. καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ παραχωροῦσιν ἀναγινώσκεσθαι τὴν θείαν γραφὴν παρ' ἐκείνοις, ἵνα μὴ τὸ τοῦ διδασκάλου αὐτῶν ψεῦδος εἰς ἔλεγχον ἔλθῃ. ἐν γὰρ τῷ κεφαλαίῳ τῷ ἰωνᾶ οὕτω φησίν, ὅτι κἂν ὁποῖός ποτε φωραθῇ ἀντιλέγων τὸ κορράν, θάνατος ἔσται ἡ τιμωρία, μηδὲ πιστεύειν ἕτερον πλὴν αὐτοῦ. ἐν δὲ τῷ κεφαλαίῳ τῷ ἀμράμ φησί· μὴ πιστεύσητε ἑτέρον πλὴν τοῖς ἑπομένοις τῷ ἡμετέρῳ νόμῳ. καίτοιγε τὸ εὐαγγέλιον σωτηρίαν εἶναι λέγων, καὶ ὁδηγίαν, καὶ μηδὲν εἶναι τοῖς σαρακηνοῖς, μὴ πληρώσασι τὸ εὐαγγέλιον καὶ τὸν νόμον. πάλιν δὲ ὁ αὐτός, ὥσπερ ἐπιλαθόμενος τῶν ἑαυτοῦ λόγων, ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ φησίν, ὅτι ἐμοὶ ὁ ἐμὸς νόμος, καὶ ὑμῖν ὁ ὑμέτερος. ὑμεῖς ἐλεύθεροι ἐστὲ ὧν ἐγὼ πράττω, κἀγὼ ὧν ὑμεῖς. τοῦτο γοῦν ἴδιον ἐστὶ τοῦ παρατετραμμένου καὶ πεπλανημένου νοός, τὸ μὴ μόνον μετὰ τοῦ καλοῦ τε καὶ ἀγαθοῦ ἀσύμφωνον τοῦτον εὑρίσκεσθαι, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἑαυτὸν μηδέποτε συμφωνεῖν, ὥσπερ καὶ ὁ παρὼν οὑτοσὶ μωάμεθ ἐν ὅλῳ τῷ αὐτοῦ συγγράμματι. τὰ δὲ τῶν χριστιανῶν οὐχ οὕτως, ἀλλὰ πᾶσα ἡ θεία γραφή, ἥ τε παλαιά, ἥ τε νέα, μία ἑκάστη πρὸς αὐτήν, κατὰ πᾶσαν ἀκρίβειαν συμφωνεῖ, καὶ αὖθις αἱ δύο ὁμοῦ κατὰ πάντα εὑρίσκονται τὰ αὐτὰ καὶ φρονοῦσαι καὶ λέγουσαι, καὶ εἰκότως. ὁ γὰρ αὐτὸς θεός ἐστιν ὁ ποιητὴς καὶ νομοθέτης τῆς τε παλαιᾶς καὶ νέας. ἐγὼ δὲ τάχα ἂν μετὰ ἡσαΐου καὶ δαβὶδ τῶν προφητῶν εἶπον, ἵνα τί κύριε ὁδὸς ἀσεβῶν εὐοδοῦται, καὶ ὅτι ἐμοῦ παραμικρὸν ἐσαλεύθησαν οἱ πόδες, παρ' ὀλίγον ἐξεχύθη τὰ διαβήματά μου, ὅτι ἐζήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις, εἰρήνην ἁμαρτωλῶν θεωρῶν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνάνευσις ἐν τῷ θανάτῳ αὐτῶν, καὶ στερέωμα ἐν τῇ μάστιγι αὐτῶν. ἐν κόποις ἀνθρώπων οὐκ εἰσί, καὶ μετὰ ἀνθρώπων οὐ μαστιγωθήσονται. διὰ τοῦτο ἐκράτησεν αὐτοὺς ἡ ὑπερηφανία εἰς τέ-

λος. περιεβάλλοντο ἀδικίαν καὶ ἀσέβειαν ἑαυτῶν. ἐξελεύσεται ὡς ἐκ στέατος ἡ ἀδικία αὐτῶν, διήλθοσαν εἰς διάθεσιν καρδίας, διενοήθησαν καὶ ἐλάλησαν ἐν πονηρίᾳ. ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος ἐλάλησαν, ἔθεντο εἰς οὐρανὸν τὸ στόμα αὐτῶν, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν διῆλθεν ἐπὶ τῆς γῆς. ἀλλὰ σὺν τῷ θεοπάτορι Δαβὶδ καὶ αὐτὸς κεκράξομαι, ὅτι διὰ τὰς δολιότητας αὐτῶν, ἔθου αὐτοῖς κακὰ κύριε. κατέβαλες αὐτοὺς ἐν τῷ ἐπαρθῆναι. πῶς ἐγένοντο εἰς ἐρήμωσιν ἐξάπινα; ἐξέλιπον, ἀπώλοντο διὰ τὴν ἀνομίαν αὐτῶν, ὡσεὶ ἐνύπνιον ἐξεγειρομένου κύριε ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουδενώσεις.

β Ετι ἐν τῷ κεφαλαίῳ λέγει ὁ μωάμεθ, ὅτι οἱ δαίμονες σωθῆναι μέλλουσιν, ὡς εἰ γένει αἱρετικῷ ἀκολουθῶν. καὶ ὅτι μετὰ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ φησὶν ὁ αὐτὸς, ὅτι πολλοὶ τῶν δαιμόνων ἀκούσαντες τὸ τοῦ μαχούμετ κορρὰν ἀναγινωσκόμενον, ἐπήνεσαν καὶ ἐθαύμασαν, καὶ πιστεύσαντες αὐτῷ ἐσώθησαν. ἀλλὰ νῦν οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καθολικῶς λέγει καὶ ἀποφαίνεται, ὅτι σωθῆναι μέλλουσιν οἱ δαίμονες. εἴπερ γοῦν δύναται σωθῆναι εἷς καὶ μόνος ἐκ τοῦ τάγματος αὐτῶν, δύνανται σωθῆναι καὶ πάντες. ἀλλ᾽ ὥσπερ παντὶ τε αὐτὸς ἑαυτῷ ἐναντιοῦται, οὕτω καὶ κατὰ τὸ πρότερον. αὐτὸς καὶ οἱ μετ᾽ αὐτοῦ κατὰ πάντα λέγουσι τὸ εὐαγγέλιον τέλειον, καὶ ἅγιον, καὶ σωτήριον, ὡς τοῦ χριστοῦ λόγους. νῦν δὲ, ὡς καὶ πολλάκις, ἐναντία τούτῳ καθόλου λέγουσιν. ὁ γὰρ χριστὸς οὕτως εἴρηκε περὶ τοὺς τῆς γεέννης ἀξίους, πορεύεσθε ἀπ᾽ ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. τοῦτο τοίνυν εἰπὼν, οὐδένα τῶν δαιμόνων ἀφῆκεν ἐκτὸς τῆς κολάσεως. καὶ εἰκότως. ὁ γὰρ σεσωσμένος ἢ σὺν τῇ μετανοίᾳ τὸ κατὰ δύναμιν καὶ αὐτὸς συμβάλλει διὰ πράξεως εἰς τὴν τῆς σωτηρίας ὁδόν. ἐπὶ γὰρ τοῦ σώματος οὐ δύναται ἄνθρωπος ποιῆσαι τὸ κατὰ βούλησιν, ἤτοι τὸ μὴ ἐμπεσεῖν εἰς νόσον. ἢ ἐμπεσὼν, ἔχει ἐπ᾽ ἐξουσίας ἐπανελθεῖν εἰς τὴν προτέραν ὑγείαν. ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς οὐχ οὕτως. ἀλλὰ πᾶς τις ἄνθρωπος ἐπ᾽ ἐξουσίας ἔχει, ἵνα μὴ ἁμάρτῃ, ὅπερ ἐστὶν ἀσθένεια ψυχῆς. ἁμαρτὼν δὲ εἰς τὴν αὐτοῦ θέλησιν ἐστὶν, ἵνα καὶ αὖθις ἀνακαλέσηται ἑαυτὸν, καὶ μὴ μόνον εἰς τὴν προτέραν ὑγίειαν τῆς ψυχῆς ἐπανέλθοι, ἀλλὰ καὶ πολλῷ τῷ μέτρῳ ὑπερβῇ. καὶ ἡ σὺν τῇ μετανοίᾳ, ὡς εἴρηται, ποιήσῃ καὶ ἔργα ἀξιόχρεα, ἢ κατὰ δεύτερον ὅ φασι πλοῦν μόνον μετανοῶν εὑρίσκηται. καὶ ὁ πανάγαθος θεὸς, ὁ διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων κλίνας τοὺς οὐρανοὺς, καὶ κατελθὼν, καὶ γεγονὼς ἄνθρωπος, ἐκχέει τὸ ἔλεος αὐτοῦ, ὅπερ ἐστὶ μεῖζον πάσης πράξεως ἀγγέλων τε καὶ ἀνθρώπων, καὶ ἀντὶ πασῶν ἀρετῶν τοῦτο λογίζεται. καὶ πρὸς ἑαυτὸν προσκαλεῖται αὐτοὺς, καὶ φίλους αὐτοῦ καθίστησιν. ἐπὶ δὲ τοῦ διαβόλου ποῦ μετάνοια; ποῦ ταπείνωσις; ἡ γὰρ μετάνοια ἐκ ταπεινώσεως γίνεται. πρότερον γὰρ καταγινώσκει τις ἑαυτοῦ ὡς κακῶς πράξαντος, ἔπειτα μετανοεῖ ἐφ᾽ οἷς ἥμαρτεν. ὁ δὲ διάβολος τοὐναντίον. στέργει μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ἣν ἥμαρτε, καὶ τὸ κατὰ δύναμιν πρόξενος καὶ συνεργὸς τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀπωλείας εὑρίσκεται. τίς γοῦν κοινωνία θεῷ τε καὶ διαβόλῳ; ἄρα ματαίως ἐλάλησεν ὁ μωάμεθ εἰπὼν, ὅτι δύνανται σωθῆναι οἱ δαίμονες.

γ Ετι ὁ αὐτὸς μωάμεθ φησὶ περὶ τοῦ κορρὰν, ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων, οὐδ᾽ αὐτὸς ὁ μωάμεθ γινώσκει τὴν τούτου ἐξήγησιν, ἀλλ᾽ ἢ μόνος ὁ θεός. καὶ εἰ τοῦτο ἐστὶν ἀλήθεια, ποία ἐστὶν ἡ τοῦ κορρὰν ὠφέλεια; ἴσως γὰρ οὕτως ἠδύνατο ὠφελῆσαι, εἴπερ ἐγίνωσκον τὰ παρὰ τοῦ θεοῦ λεγόμενα. ἐπεὶ δ᾽ αὐτὸς ὁ μωάμεθ μαρτυρῶν εὑρίσκεται, ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων γινώσκει τὰ ἐν τῷ κορρὰν λεγόμενα, τίς ἡ τούτου ὠφέλεια; πάντως οὐδεμία. καὶ τίς ἄλλη μείζων ἀπόδειξις, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπὸ θεοῦ ὁ παρὰ τοῦ μωάμεθ δοθεὶς νόμος; οὐ γὰρ δὴ ματαίως νομοθετεῖ ὁ θεός. ἰδοὺ τοίνυν καταφανές ἐστι τὸ κορρὰν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπὸ θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀνάπλασμα ἐστὶ διανοίας αὐτοῦ κακοδαίμονος. καὶ πρόδηλον ἐξ αὐτοῦ τοῦ κορρὰν, ὅτι οὔτε τῇ παλαιᾷ γραφῇ συμφωνεῖ, οὔτε τῇ νέᾳ διαθήκῃ. καί τοι γε ὁμολογοῦντος τοῦ μωάμεθ, ὅτι ἅγιαι καὶ καλαί εἰσιν αἱ γραφαὶ, καὶ ὅτι οὐδὲν εἰσιν οἱ ἐκείνου ἀκόλουθοι, εἰ μὴ πληρώσαιεν τόν τε νόμον καὶ τὸ εὐαγγέλιον. ἔτι σχεδὸν διόλου αὐτὸς ἑαυτῷ ἐστὶν ἀντιλέγων. ἔτι οὐδὲν θαῦμα ἐποίησεν εἰς πίστωσιν τῶν λεγομένων. ἔτι ὁμολογούμενα ψεύδη περιέχει, ὅπερ ἐστὶ τοῦ θεοῦ ἀλλότριον πάντη. ἔτι βίαιον ἐστὶ, καὶ καταλύει τὸ αὐτεξούσιον, ὅπερ οὐδέποτε ὁ θεὸς ἀνέτρεψεν. ἔτι παντελῶς ἐστὶν ἄτακτον, καὶ τὸ ἄτακτον μακρὰν ἐστὶ τοῦ θεοῦ. οὐ γάρ ἐστιν ὁ θεὸς ἀταξίας θεός. ἔτι πονηρὸν ἀναφαίνεται,

καὶ

καὶ πῶς ἀπὸ θεοῦ, τοῦ πάσης ἐπέκεινα εὐθύτητος καὶ ἁπλότητος; ἔτι πεπλασμένας καὶ τερατώδεις θεωρίας περιέχει. καὶ πῶς ταῦτα ἀπὸ θεοῦ, τοῦ ποιητοῦ καὶ δοτῆρος καὶ τῆς ἀληθείας; τὸ δὲ πάντων τῶν κακῶν ἔσχατον καὶ πρῶτον, ὅτι παρὰ δαίμονος ἐξεδόθη τὸ τοιοῦτο κορράν. κἂν καὶ τὸν θεὸν διαβάλλοντες λέγωσιν, ὅτι ἀπὸ θεοῦ ἐδόθη. θαυμάζω γὰρ ἔγωγε καὶ ἐκπλήττομαι, πῶς τὸν χριστὸν καὶ τὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν ἀφέντες οἱ τάλανες, ἠκολούθησαν τῷ μωαμεθ. αὐτὸς καὶ γὰρ ὁ τοῦ μωαμεθ νόμος, τουτέστι τὸ κορράν, αὐτὸ τοῦτο φησίν, ὅτι διὰ ἀγγέλου εὐηγγελίσθη τῇ μητρὶ τοῦ ἰησοῦ, καὶ διὰ πνεύματος ἁγίου ἡγιάσθη, καὶ τῇ δυνάμει τοῦ θεοῦ συνελήφθη, ἀλλ' οὐ φύσεως ἐνεργείᾳ, καὶ ἐκ παρθένου ἁγιωτάτης, καὶ ὑπὲρ πάσας ἄλλας γυναῖκας καθαρᾶς γεννηθῆναι. ἐν γὰρ τῷ κεφαλαίῳ τῷ αἰνεσαὶ φησίν, ὦ ἑταιρεία τῆς βίβλου, τουτέστιν οἱ πιστοί, μὴ λέγετε περὶ τοῦ θεοῦ πλὴν τῆς ἀληθείας, ὅτι ὁ χριστὸς ἰησοῦς υἱός ἐστι τῆς μαρίας, καὶ ἀπόστολος θεοῦ, καὶ λόγος θεοῦ, ὃν ἐν αὐτῇ ἔθηκε διὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου. ἰδοὺ γοῦν θεὸν ὀνομάσας, καὶ λόγον θεοῦ, καὶ πνεῦμα ἅγιον τὴν τρισυπόστατον τριάδα ὁ ἄθλιος, οὐκ ἤνοιξε τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς ἰδεῖν τὸ φῶς τῆς τριάδος. καὶ εἰκότως. ὥσπερ γὰρ τὰ ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς μητρὸς εὑρισκόμενα, πρὸ τῆς γεννήσεως αὐτῶν ζωὴν μὲν ἔχουσιν, ἀνωφελῆ δὲ καὶ ἀνόητον, καὶ ψυχὴν μὴ διακρῖναι δυναμένην τοῦ κρείττονος τὸ χεῖρον, ἢ παρὰ καιρὸν γεννηθέντα οὐκ εἰσὶν ἄνθρωποι, ἀλλ' ἐκτρώματα καὶ ἀμβλώματα, οὕτω καὶ πᾶς ἀσεβὴς ὁ μὴ γεννηθεὶς δι' ὕδατος καὶ πνεύματος, τουτέστι διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, οὐ δύναται ἰδεῖν τὸ οὐράνιον φῶς, καὶ τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν. καὶ διὰ τοῦτο μύσας τοὺς τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ὀφθαλμοὺς ὁ δείλαιος, σκοτεινὸς ἐναπελείφθη, ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ ὁ διάβολος. περὶ γὰρ τοῦ ἁγίου πνεύματος συνεχῶς ἐν τῷ κορρὰν μέμνηται. φησὶ γὰρ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ ἐμπιᾶ, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ, ὅτι περὶ τῆς μαρίας ἐνεφυσήσαμεν εἰς αὐτὴν ἐκ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου. καὶ πάντως οὐ δύναται εἰπεῖν, ὅτι περὶ ἀγγέλου εἶπε τοῦτο ὁ θεός. καὶ περὶ μὲν τοῦ χριστοῦ τοιαῦτα. περὶ δὲ τοῦ μωαμεθ οὐδὲν τοιοῦτον φησίν, ἀλλ' ὅτι ἦν ὀρφανὸς καὶ πλανήτης ὑπὸ θεοῦ συναχθείς. ἔτι τὸν χριστὸν λόγον θεοῦ ὀνομάζει, ὡς εἴρηται, καὶ ψυχὴν θεοῦ, καὶ προφήτην πάντων τῶν προφητῶν μέγιστον, τὸν δὲ μαχούμετ οὕτω μόνον προφήτην ἁπλῶς. ἔτι τὸν χριστὸν ἐκ τοῦ ἀβραὰμ καὶ ἰσαὰκ καὶ ἰακὼβ ὁμολογοῦσιν εἶναι, τοῦ ἔχοντος τὰς ἐπαγγελίας. ὁ δὲ μωαμεθ ἐκ τοῦ ἰσμαὴλ ἐστίν, ὅς τις ἐξεβλήθη μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ τῆς παιδίσκης ἄγαρ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ ἀβραάμ. ἔτι ὁ χριστὸς οὐδέποτε ἐποίησεν ἁμαρτίαν. λόγος γὰρ θεοῦ καὶ πνεῦμα θεοῦ οὐ δύναται πλανηθῆναι. ὁ δὲ μαχούμετ εἰδωλολάτρης ἐγένετο, καὶ φονεύς, καὶ ἅρπαξ, καὶ ἀσελγής, καὶ πολλοῖς ἑτέροις ἁμαρτήμασιν ἔνοχος ἐγένετο, ἐφ' οἷς ὁ θεός, ὥς φασιν, αὐτὸν συνεπάθησεν. ἔτι ὁ χριστὸς φρικτὰ καὶ ἐξαίσια πεποίηκεν θαύματα, ὡς καὶ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ ἐλμαΐδα μεμαρτύρηται, ὅτι ὁ χριστὸς τυφλοὺς ἐφώτισε, λεπροὺς ἐκαθάρισε, νεκροὺς ἀνέστησε, καὶ ἄλλα εἰργάσατο. ὁ δὲ μωαμεθ οὐδὲν θαῦμα πεποίηκε κατὰ τὸ κορράν, ἀλλ' ἢ μόνον τὸ τῆς σελήνης, ὅπερ ἐστὶ ψεῦδος ἄντικρυς, καὶ ἕτερα τινὰ αἰσχρά, ἅπερ καὶ παρεσιωπήθησαν, καὶ τῇ σιγῇ παρεδόθησαν διὰ τὸ δύσφημον. ἔτι κατὰ μὲν τὸ εὐαγγέλιον καὶ αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν ὁ χριστὸς ἐσταύρωται, καὶ τέθνηκε, καὶ ἐτάφη, καὶ ἀνέστη, καὶ ἀνελήφθη, καὶ ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς κάθηται. κατὰ δὲ τὸ κορράν, ὡς δῆθεν τιμῶντες αὐτόν, λέγουσιν ὅτι οὐκ ἀπέθανεν, ἀνελήφθη δ' ὅμως. καὶ ἰδοὺ ὅσον ἀπὸ τῆς τοῦ εὐαγγελίου ἀληθείας, καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ μωαμεθ ψευδολογίας ὁ χριστὸς ζῶν ἀναφαίνεται καὶ ὁμολογεῖται. ὁ δὲ μαχούμετ οὐχ οὕτως, ὡς πάντες οἱ τὰ ἐκείνου φρονοῦντες ὁμολογοῦσιν, ὅτι ἀπέθανε καὶ οὐκ ἀνέστη. τοίνυν διὰ ταῦτα πάντα τὸν χριστὸν ἔδει προσκυνεῖν, καὶ μὴ τῷ μωάμεθ ἀκολουθεῖν. πῶς γὰρ ἔδει πιστευθῆναι τὰ τοῦ θεοῦ λόγια, ἀνθρώπῳ ὁμοίῳ κατὰ πάντα τῷ δαίμονι; καὶ εἰ βούλει παραβάλλωμεν ἀμφοτέρους, καὶ γνωσόμεθα τὰ τούτων ἰδιώματα. ὁ διάβολος ἐπηρμένος καὶ ἀλαζών, ὁ μαχούμετ ἐπηρμένος καὶ ἀλαζών. τίς γὰρ μείζων τοῦ μωαμεθ, ὃς ὑπεραναβὰς τοὺς οὐρανούς, ὡς αὐτὸς ὑπὲρ αὐτοῦ εἴρηκε, καὶ αὐτὰς τὰς ἀγγελικὰς πάσας δυνάμεις τῷ θεῷ προσωμίλει, καὶ μεσίτης τῶν ἐπταικότων ἀγγέλων ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ παντὸς τοῦ κόσμου προστάτης. ὁ διάβολος ἀνθρωποκτόνος ἐστί, καὶ ὁ μωάμεθ τοὺς μὴ πειθομένους τοῖς δόγμασιν αὐτοῦ θανάτῳ κατεδίκασεν. ὁ διάβολος ἀπατεὼν ἐστί, καὶ ὁ μωάμεθ τὰς ἡδονὰς ἐνδοὺς,

δοὺς, καὶ ὥσπερ τι δέλεαρ ἐν ἀγκίστρῳ ἐνθεὶς, οὕτως ἀνοήτους πρὸς ἑαυτὸν ἐφελκύσατο. ὁ διάβολος ψεύστης ἐστὶν, ἀλλ' οὐ τοσοῦτον ὡς ὁ μωάμεθ, καθὼς ἐν ὅλῳ τῷ κορρὰν τρανῶς ἀναφαίνεται. ὁ διάβολος ὕπουλος ἐστί· καὶ τίς ἄλλος ὡς ὁ μωάμεθ, ταπείνωσιν ὑποκριθεὶς, τὴν ὑψηλοφροσύνην ἐπεράσατο; ὁ διάβολος σύμβουλός ἐστι τῶν ἀπηγορευμένων, καὶ ὑπὲρ πάντας ὁ μωάμεθ. οὐδὲν γὰρ ὑγιὲς, οὐδὲν ὠφέλιμον, οὐδὲν θεῷ δεκτὸν, ἀλλὰ τὰ πάντα κατὰ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ θείου νόμου ἐδίδαξεν. ὁ διάβολος ἄθεος, καὶ κατὰ πάντα ὅμοιος αὐτῷ, ὁ τῆς ἀπωλείας υἱὸς ὁ μαχούμετ. θεὸν γὰρ προσκυνεῖ καὶ κηρύττει ὁλόσφαιρον καὶ ψυχρότατον, θεὸν προσκυνεῖ, τὸν μήτε γεννηθέντα, μήτε γεννήσαντα. μὴ νοήσας ὁ δείλαιος, ὅτι σῶμα προσκυνεῖ, καὶ οὐ θεόν. ἡ γὰρ σφαῖρα εἶδος σώματός ἐστι, καὶ ἡ ψύξις ποιότης σώματος. τὸ δὲ θεὸν τὸν μήτε γεννήσαντα μήτε γεννηθέντα οὔτε σῶμα προσκυνεῖ, οὔτε θεὸν ἀσώματον καὶ ἀληθῆ, ἀλλὰ θεὸν προσκυνεῖ, ὃν ὄνειροι τῶν ἀσεβῶν διαπλάττουσι. γελοῖον γὰρ πάντως ἐστὶ δοξάζειν τινὰ ἥλιον μὴ ἔχοντα φῶς, καὶ πηγὴν ἄνευ ὕδατος, καὶ νοῦν λόγον μὴ ἔχοντα, ὡς ἀπόλοιτο ὁ τοιοῦτος θεός. ὁ δὲ παρ' ἡμῶν τῶν χριστιανῶν θεὸς εἷς ἐστιν, ὁ πρὸ πάντων, καὶ ἐπὶ πάντων, καὶ ἐν πᾶσι, καὶ ὑπὲρ τὸ πᾶν, ἐν πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι πιστευόμενός τε καὶ προσκυνούμενος, μονὰς ἐν τριάδι, καὶ τριὰς ἐν μονάδι, ἀσυγχύτως ἑνουμένη, καὶ ἀμερίστως διαιρουμένη. μονὰς ἡ αὐτὴ, καὶ τριὰς πανσεβάσμος. πατὴρ ἄναρχος, οὐ μόνον ὡς ἄχρονος, ἀλλὰ καὶ ὡς κατὰ πάντα τρόπον ἀναίτιος. μόνος αἰτία, καὶ ῥίζα, καὶ πηγὴ, τῆς ἐν υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι θεωρουμένης θεότητος, ὃς ἵλεως γένοιτο ἡμῖν, καὶ πᾶσι χριστιανοῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, πρεσβείαις τῆς ὑπερευλογημένης δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου, καὶ ἀειπαρθένου μαρίας, καὶ πάντων τῶν ἁγίων. ἀμήν.

ΤΩΝ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ καντακουζηνοῦ κατὰ τοῦ μωάμεθ ἀπολογιῶν τε καὶ λόγων τέλος.

ΕΤΥΠΩΘΗ ΕΝ ΒΑΣΙΛΕΙΑ, ΠΑΡΑ ΜΕΝ ΤΩι ΝΙΚΟΛΑΩι ΒΡΥΛΙΓΓΕΡΩι, ΕΠΙΜΕΛΕΙΑι δὲ καὶ ἀναλώμασι Ἰωάννου τοῦ Ὀπωρινοῦ, χιλιοστῷ πεν-τακοσιοστῷ τεσσαρακοστῷ τρίτῳ ἀπὸ τῆς θεογονίας ἐνιαυτῷ, μουνυχιῶνος δευτέρᾳ ἱσταμένου.

SERIES CHARTARVM.

A a b c d e f g h i k l * α β γ δ ε ζ η θ ι

Omnes terniones, præter l & * duerniones, & ι quaternionem.

